Aysel Yıldız

Kenar Adamları *ve* Bendeleri

Tirsinikli İsmail Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa'nın Adamları

MANUK MIRZAYAN *ve* KÖSE AHMED EFENDI

Kitap YAYINEVİ

Kenar Adamları ve Bendeleri
Tirsinikli İsmail Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa'nın Adamları:
Manuk Mirzayan ve Köse Ahmed Efendi

KİTAP YAYINEVİ – 349
ANI VE YAŞAM DİZİSİ – 37

KENAR ADAMLARI VE BENDELERİ; TİRSİNİKLİ İSMAİL AĞA VE ALEMDAR MUSTAFA PAŞA'NIN ADAMLARI:
MANUK MİRZAYAN VE KÖSE AHMED EFENDİ / AYSEL YILDIZ

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

KAPAK RESMİ
İSTANBUL'U ABLUKAYA ALAN İNGİLİZ DONANMASINA KARŞI
FRANSIZ ELÇİSİ SÉBASTIANI VE SUBAYLARI SAVUNMA HAZIRLIKLARINA YARDIM EDİYOR, MART 1807
ANNE S.K. BROWN LIBRARY

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂĞITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
ARALIK 2018, İSTANBUL

978-605-105-186-4

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 1107-34-009175
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Kenar Adamları *ve* Bendeleri

Tirsinikli İsmail Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa'nın Adamları

Manuk Mirzayan ve Köse Ahmed Efendi

Aysel Yıldız

Kitap Yayınevi

Kemal Beydilli'ye

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar

ACISL.	Arhiva Istoria Centrale Leningrad
A.DVN.SMHM.	Mühimme Defterleri
A. DVN. RSK.d.	Divan-ı Hümâyûn Ruûs Kalemi Defteri
A. MKT.d	Bâb-ı Âsafî Mektubî Kalemi Defteri
A. AMD.	Bâb-ı Âsafî Amedî Kalemi (dos.)
ANR.	Arhivele Nationale ale Româinei
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. AS.	Cevdet Askeriye
C. DH.	Cevdet Dahiliye
C. HR.	Cevdet Hariciye
C. ML.	Cevdet Maliye
DANIC.	Directia Arhivele Nationale Istorice Centrale Romania
Dos.	Dosya
E.	Evrak
h.	hüküm
HAT.	Hatt-ı Hümâyûn
KK.d.	Kamil Kepeci Defterleri
MAD.	Maliyeden Müdevver Defterler
MIB.	Muzeul Municipiului Bucureşti
PRO.	Public Record Office
TSMA.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
M	Muharrem
S	Safer
Ra	Rebiyülevvel
R	Rebiyülahir
Ca	Cemaziyelevvel
C	Cemaziyelahir
N	Ramazan
Ş	Şaban
L	Şevval
Za	Zilkade
Z	Zilhicce
v.	varak

Teşekkür

Sayın hocam ve meslektaşım Kemal Beydilli, Hovnanyan'ın Manuk Mirzayan'ın hayatını anlattığı eserini elime tutuşturduğunda Manuk Bey hakkında tek bildiğim Alemdar Mustafa Paşa'nın sarrafı olmasıydı. Ancak bu eseri okudukça hem dönemin birçok olaylarına nasıl yön verip bazılarında kilit rol oynadığını hem de kurduğu ilişki ağının muazzamlığını fark ettim. Çalışma ilerledikçe, Rusçuk'tan İstanbul'a, Eflak'tan Rusya'ya uzanan girift ilişkilerine daldım. Ayrıca, Manuk Bey'in adeta Türk ikizi olan Köse Ahmed Efendi'ye rastladım. On yılı aşkın bir süreyi alan uzun soluklu bir çaba neticesinde, Manuk ve yakın dostu Ahmed üzerinden, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerini incelediğim bu çalışma ortaya çıktı. Bu eser, insan hikâyelerine ve ilişkilerine duyduğum derin ilginin ve Beydilli Hoca'ya olan vefa borcumun ürünüdür. Dolayısıyla da ona ithaf edilmiştir.

Manuk Bey ve Köse Ahmed'in izini sürerken sayısız insanın emeği ve yardımı oldu. Başta Romanya Milli Arşivi ve Bükreş Belediyesi Müzesi Arşivi personeline yardımları ve bana gösterdikleri yakın ilgi için teşekkür ederim.

Bunun yanı sıra, Ermenice belgelerin çevirisinde büyük yardımları olan sevgili Maral Tokmakyan, Silvart Malhasyan, Araks Şahiner, Şükrü Ilıcak ve Ömer Delikgöz'e özellikle minnettarım. Onlar olmasaydı Ermenice belgeleri değerlendirme şansım olmayacaktı.

Değerli hocalarım Tülay Artan, Hülya Canbakal ve Y. Hakan Erdem'in verdikleri destek ve cesaret için minnettarım. Bunun yanı sıra, Manuk ve Köse Ahmed'in hikâyesini en az benim kadar ilgiyle takip eden meslektaş ve dostlarım İrfan Kökdaş, Mehmet Mert Sunar, Eyyub Şimşek, Merve Çakır, Mehmet Savan, Abdülmennan Altıntaş, Muhammet Ali Kılıç, Ebru Köktaş, Stefania Costache ve George Theotokis'e de yardım ve sabırları için ancak teşekkür edebilirim.

Son olarak eşime, kızım Elif Mina ve oğlum Çınar'a teşekkür etmek istiyorum.

En büyük teşekkürüm ise kitabı yazarken bana her açıdan destek olan eski öğrencilerim Hamza Fırat ve Talha Katırcı'ya.

Önsöz

Biri Türk diğeri Ermeni iki dostun hikâyesini anlatan bu kitap, 19. yüzyılın başlarında küçük Balkan kasabası Rusçuk'ta yaşamış iki Osmanlı tebaasının hayatlarından günümüze ulaşabilen izleri sürmeye çalışmaktadır. Önce Rusçuk âyanı Tirsinikllioğlu İsmail Ağa'nın ardından da Alemdar Mustafa Paşa'nın sadık bendeleri olan Köse Ahmed Efendi ve Manuk Bey bu hikâyenin kahramanlarıdır. Aynı hamilere hizmet eden bu iki şahsiyetin uzun süren dostlukları ve kader ortaklıkları Manuk'un ölümüne kadar devam etmiştir. Muazzam serveti, Ermeni asıllı oluşu ve Ruslarla bağlantıları Manuk Bey'i daha tanınmış bir şahsiyet olarak ortaya çıkarırken, Köse Ahmed Efendi, ilk bakışta nispeten gölgede kalmış gibi görünmektedir. Oysa, o da önemli ölçüde nüfuz sahibi ve zengin biridir. Bu iki şahsiyetin hayatlarına bir göz atıldığında bile, maceralı, renkli ve bir o kadar da gizemli bir hayat sürdüklerini anlamak zor olmayacaktır.

III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud'un saltanat yılları son yıllarda Osmanlı tarihinin en çok çalışılan dönemleri arasındadır. Bu dönemlerde ortaya çıkan ademi merkeziyetçilik akımı, uluslararası sorunlar, yaşanılan ciddi toprak kayıpları ve yeni yeni filizlenen modernleşme çabalarıyla oluşan değişim ve dönüşüm hareketleriyle, bunların son dönem Osmanlı ve erken dönem cumhuriyet tarihine etkileri döneme duyulan ilgiyi artırmaktadır. Bu çalışmalarla birlikte dönemin her yönüyle incelendiği önemli bir akademik literatür oluşmaya başlamıştır. Bu çalışmalar sırasında ele alınan büyük sorunlar ve bunlara getirilmeye çalışılan büyük cevaplar bazen küçük dünyaları göz ardı etmemize sebep olabilmektedir. Netice itibariyle, bazen büyük resimlere bakarken, tüm bu hadiselerin fiili aktörleri olan insanları ve onların insani ilişkilerini gözden kaçırabiliyoruz.

Köse Ahmed ve Manuk Bey'in irtibat ve münasebetlerini iyi bilmeden, dönemin karmaşık ilişkiler yumağının ve karmaşık olaylarının içinden çıkabilmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla hayatları hakkında çok bilgi sahibi olunmayan ve genellikle devrin şöhret sahiplerinin gölgesinde kalan bu iki şahsın tarihi rollerinin, hiç de küçümsenemeyecek derecede önemli olduğu da bu çalışmada ayrıca anlatılmaya çalışılacaktır. Ama

maksat biraz da tarihin karanlığında unutulmaya yüz tutmuş insanların hikâyelerine dokunabilmektir. Hem farklı ülkelerin arşiv belgelerini bir araya getirmesi hem Manuk Bey –ve Köse Kethüda – hakkındaki en güncel verilere dayanması hem de bu kenar adamları[1] hakkında yazılan ilk Türkçe metin olması bakımından, bu çalışmanın önemli bir boşluğu dolduracağını ümit ediyorum.

1 Taşra/çevre insanı anlamına gelen "kenar adamı" tabirini, bizzat Alemdar Mustafa Paşa bir mektubunda kendisini tanımlamak için kullanmaktadır. Bk. TSMA, E. 1407-3/443-16 (25 C 1222/30 Ağustos 1807).

Giriş

KENAR ADAMLARI, GÜÇ SİMSARLARI VE "BENDE"LERİ

Bu çalışmanın esas amacı bir biyografi yazmak değil, 19. yüzyıl başlarında Osmanlı taşrasından yükselen Köse Kethüda Ahmed Efendi ve Manuk Mirzayan'ın (ö. 1817) Rusçuk'tan Rusya'ya uzanan ilişki ağları ve irtibatlarını tafsilatlı olarak ele almaktır. Küçük bir Balkan kasabası olan Rusçuk'ta âyanlık elde eden Tirsiniklioğlu İsmail Ağa (ö. 1806) ile halefi Alemdar Mustafa Paşa'ya (ö. 1808) sarraflık ve kethüdalık yapan bu iki şahsiyet, hamileri sayesinde, bir kolu Balkan eşrafına; diğer bir kolu Osmanlı merkezi bürokrasisi ve Rus devlet ricaline kadar uzanan bir ilişkiler ağı kurmuşlardı. Osmanlı merkez bürokratlarıyla da yolları kesişmiş olan Köse Ahmed Efendi ve Manuk Mirzayan, bir dönem payitahta da gelerek hem uluslararası politikayı hem de iç politikayı yönlendirebilecek kadar güç kazanmışlardı. Bu ikili değişen güç dengeleri yüzünden bağlı bulundukları fraksiyonun dağılmasıyla daha sonra Rusya'ya iltica etmek zorunda kalacaktı.

Bu iki şahsiyetin maceralı hayatları, Osmanlı tarihinin bir dönemindeki karmaşık ilişkiler yumağını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle, belirli bir süre boyunca kilit öneme sahip bu kişileri yakından tanımanın, dönemi daha iyi okuyabilmeye büyük fayda sağlayacağı kanaatindeyiz. Amacımız, Manuk Bey ve Köse Ahmed'in hayatları ile irtibatta oldukları kişiler üzerinden; 18. yüzyıl sonları 19. yüzyıl başlarında Osmanlı dünyasının merkez-taşra ve bürokrat-âyan ilişkileri ile kimlik algısına, özellikle de hamilik ilişkilerine bir nebze olsun ışık tutabilmektir.

Emmanuel Manuk Mirzayan ya da daha bilinen ismiyle Manuk Bey, Rusçuklu ve Ermeni asıllı bir Osmanlı tebaasıdır. Katolik olan Manuk Bey, daha sonra Rus vatandaşlığına geçmiştir.[1] Rusçuk'ta oluşturmaya başladığı serveti, kendisine ciddi bir siyasi ve ekonomik güç kazandırmış ve önemli bir siyasi aktör olmasını sağlamıştır. Alemdar Mustafa Paşa'nın sadareti sırasında İstanbul'a gelen Manuk Bey, dönemin zorlu şartlarında bile

1 Stanislas Bellanger, *La Kéroutza: Voyage en Moldo-Valachie*, 2 cilt (Paris: 1846), II, s. 50.

ayakta kalabilmiştir. Alemdar Vakasından sağ çıkmayı başarmış, Rusçuk'a döndükten sonra Bükreş'e taşınmış ve nihayet Rusya'ya sığınmıştır. Bükreş görüşmelerinde Osmanlı delegelerine yardımcı olmuş ve ömrünün son yıllarına doğru Besarabya Hınçeşti'de Ermenilere mahsus bir şehir kurmaya çalışmıştır. 20 Temmuz 1817 tarihinde ise Besarabya'da vefat etmiştir.

Köse Ahmed Efendi ise beş yıl boyunca Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın yanında çalışmış, ardından dört yıl süreyle, Ahyolu ve Aydos da dahil olmak üzere, Balkanlar'ın muhtelif yerlerinde idarecilik yapmıştır. Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusçuk âyanlığı sırasında o da İbrail[2] nazırı olmuş, ardından hâcegân payesi almıştır.[3] Her iki âyan döneminde de idari ve askeri işler üstlenmiştir.[4] İleride görüleceği üzere, Köse Ahmed, efendisi Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra, daha önce edindiği nüfuzunu kullanarak kendini paşanın selefi ilan etmiş ve resmen olmasa da fiilen Rusçuk âyanı olmayı başarmıştır. Ancak Alemdar Vakası, hamisini kaybetmesi ve akabindeki gelişmeler, Köse Ahmed'in hayatını tamamen değiştirmiş ve Manuk'tan birkaç yıl önce Rusya'ya sığınmak zorunda kalmıştır.

Olayların geçtiği Balkanlar coğrafyası, özellikle de Eflak ve Boğdan, 18. ve 19. yüzyılda üç kara imparatorluğu (Osmanlı, Avusturya, Rusya) arasında bir uç/sınır bölgesi konumunda idi. *Triplex Confinium* ya da üçlü sınır bölgesi olarak adlandırılabilecek bölge, 1527-1797 tarihleri arasında Venedik, Osmanlı ve Avusturya arasında çatışma alanı olarak kalmıştı. 18. yüzyılın ortalarından itibaren ise Venedik Cumhuriyeti'nin yerini Rusya almıştı.[5] Özellikle 1806-1812 ve 1828-1829 savaşlarıyla Ruslar, bölgedeki dengelerin önemli bir ayağını oluşturmaya başlamışlardı.[6] Osmanlı İmparatorluğu'nun savunmacı bir refleksle, Rusya ve Avusturya'nın yayılmacı politikasına direnişi, Tuna Havzası'n-

2 Bugün Romanya'nın Muntenya bölgesindeki Brăila.

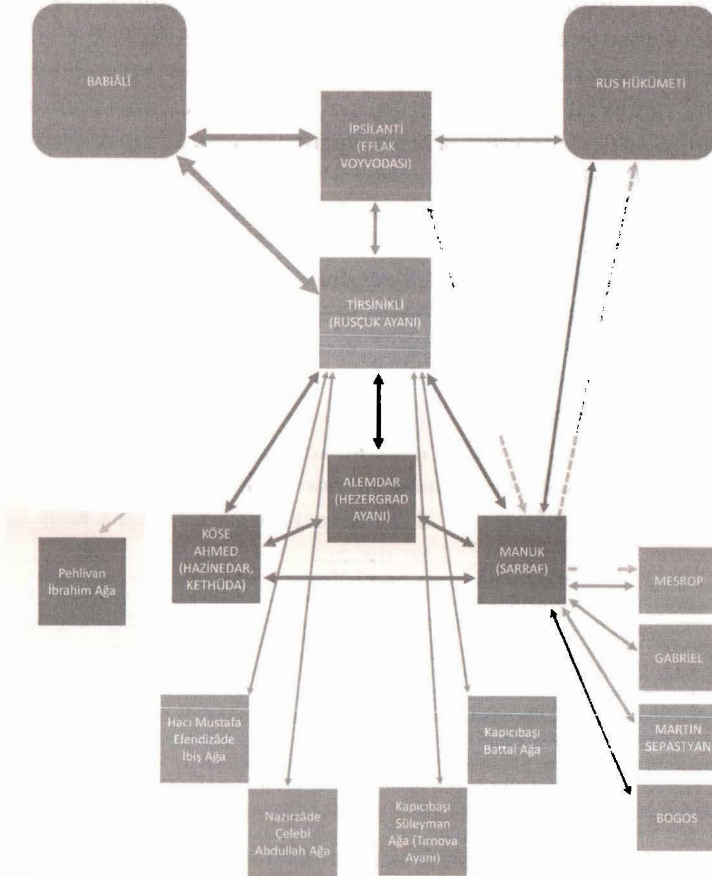
3 Manuk'tan üst düzey bir Rus devlet adamına, gizli, 1816, MIB 35057, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 169.

4 Manuk'tan üst düzey bir Rus devlet adamına, gizli, 1816, MIB 35057, kopyası MIB Siruni dosyaları, no. 1467, s. 169.

5 Alfred J. Rieber, "The Comparative Ecology of Complex Frontiers," Alexei Miller ve A. J. Rieber (ed.), *Imperial Rule* (Budapeşte: NY: Central European University Press: 2004), s. 180-182.

6 Victor Taki, "Between Politzeistaat and Cordo Sanitaire: Epidemics and Police Reform During the Russian Occupation of Moldavia and Wallachia, 1828-1834," *Ab Imperio* 4/2008, s. 75.

Şekil 1. 1790-1806 İlişki Ağları

da üç imparatorluğu uzun süre karşı karşıya getirmiştir. 1711, 1736-1739, 1768-1774, 1787-1792, 1806-1812 savaşlarında, Rusların güneye yayılma politikaları çerçevesinde sık sık işgale uğrayan ve uzun savaşlara tanık olan bölgedeki sınırlar, sürekli olarak Osmanlının aleyhinde değişiyor; bu savaşlar çoğu kez toprak kayıpları ve kalelerin terkiyle neticeleniyordu. Kaybedilen topraklar da insan göçünü tetikliyordu.[7] Arka planda ise büyük veba salgınları vardı.[8]

Fransa'nın aynı coğrafyaya artan ilgisiyle beraber Eflak-Boğdan, dört ülke arasında ciddi ekonomik ve diplomatik mücadelelere de sahne olmaya başlamıştı. Her devlet, ticari ve siyasi çıkarlarını korumak üzere bağlantı ve ittifaklarını sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Bu havzadaki uluslararası rekabet, özellikle Rusların ilerlemesi karşısında, hem Babıâli ve Avusturya'nın dönem dönem yakınlaşmasına, hem de bölgedeki istihbarat ağlarının sıklaşmasına vesile oluyordu. Dolayısıyla mercek altına aldığımız dönemde Tuna Havzası, diplomatik ağların tam bir düğüm noktası olmuştu.

Bu noktada diplomatik mücadelelerin iç siyasete yansımalarını ve insanların hayatına doğrudan etkisini de unutmamak gerekir.[9] Tarih boyunca farklı etnik ve dini grupları, farklı yaşam tarzlarını barındıran uç/sınır/serhat (*march*) bölgeleri, diğer bölgelere nazaran daha fazla sınır

7 Savaş ve bölgeye etkileri hakkında bkz. V. H. Aksan, "Whose Territory and Whose Peasants?: Ottoman Boundaries on the Danube in the 1760os," F.F. Anscombe (ed.), *The Ottoman Balkans* (Princeton: Markus Wiener, 2006), s. 67-69, 76. Vidin örneği üzerinden benzer bir çalışma için bkz. Rossitsa Gradeva,"Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries" Andrew C. S. Peacock (ed.), *The Frontiers of the Ottoman World*, (Oxford: Oxford University Press: 2009), s. 331-351; Rossitsa Gradeva, "War and Peace Along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century," *Oriento Moderno*, Nouva Serie 20 (81) 1, s. 149-175. Göçler ve Rusların iskân politikaları için bkz. Eyyub Şimşek, "18. Yüzyılın Sonunda Rusya'nın İskân Politikaları Osmanlı Rumlarının Rusya'ya Göçü," *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXI/2 (2016), s. 543-68.

8 18. ve 19. yüzyıllarda bölgedeki veba salgını ve alınan önlemlerle ilgili bkz. Taki, "Between Politzeistaat and Cordo Sanitaire," s. 75-111.

9 Doğu Sorunu, Osmanlı-Rus sınırlarında 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan diplomatik mücadele ve savaşların toplum yapısına, demografiye ve insan hayatına etkileri üzerine kapsamlı ve revizyonist bir çalışma için bkz. J. Lucien Frary ve M. Kozelsky, (ed.), *Russian-Ottoman Borderlands: The Eastern Question Reconsidered* (Madison: The University of Wisconsin Press, 2014). Doğu Sorununun Eflak ve Boğdan örneği üzerinden tartışılması ve yerel boyarların Rus politikalarına bakış açısına dair bir değerlendirme için bkz. Victor Taki, "The Russian Protectorate in the Danubian Principalities: Legacies of Eastern Question in the Contemporary Romanian-Russian Relations," L.J. Frary ve M. Kozelsky (eds), *Russian Ottoman Borderlands: Eastern Question Reconsidered* (Madison: The University of Wisconsin Press, 2014), s. 35-73.

ötesi nüfus hareketliliği ve ticaretinin olduğu bölgeler olmuştur.[10] Ancak muhtelif devletlerin hak iddiaları ve süregelen savaşlar, bölgedeki istikrarı yok ettiği gibi; çeşitli kesimlerde aidiyet duygusunun sorgulanmasına ya da tamamen ortadan kalkmasına da sebep oluyordu.

Erken modern dünyada devletlerarası sınırlar, çoğu zaman değişken ve dengesizdi. Dolayısıyla sınır boyu politikaları (*borderland politics*) her zaman karmaşıktı. Süregiden işgaller, savaşlar; değişen sınırlar sadece devletleri değil; toplumun tüm kesimini etkiliyordu. Tehlikeli ve kaygan bir zeminde, karmaşık diplomatik manevralar, aracılık ve hatta casusluk başarılı oluyordu.[11] Sürekli değişen ve geçirgen sınırlarda, "sınırlararası" veya "sınırlar ötesi" diyebileceğimiz bu tip bölgelerde, kurumsal olmayan aktörler de diplomatik bir rol oynayabiliyordu.[12] Hatta muhtelif mekanizmalarla, kendileri de çıkarlarına uygun bir hareket alanı bulduklarında, "aşağıdan yukarıya" uluslararası diplomasiye bile yön verebiliyorlardı.[13] Kurumsal olmayan diplomasi, alt tabakadan gelen müteşebbislerin siyasi ve diplomatik olarak yükselmesine imkân sağlayabiliyordu.

Bu bağlamda hem Manuk hem de Köse Ahmed, sınırlar ötesi ve hatta imparatorluklar ötesi siyasi aktörlerdi. Her ikisi de –bilhassa Manuk Bey– bazen aşağıdan yukarıya diplomasi yaparak veya diplomatik olmayan yollara başvurarak, güç ve nüfuzunu muhafaza etmeye çalışmıştır.[14] Dolayısıyla, Manuk Bey ve Köse Ahmed'in dahil olduğu gizli diplomasi kanallarını sınır kültürü çerçevesinde değerlendirmek daha sağlıklı analiz yapmayı

10 Osmanlı bağlamında sınır/uç/hudut tartışmaları için bkz. Dariusz Kolodziejczyk, "Between Universalistic Claims and Reality: Ottoman Frontiers in the Early Modern Period," Christine Woodhead (ed.), *The Ottoman World* (Routledge: 2012), s. 205-219; Colin Heywood, "Frontier in Ottoman History: Old Ideas and New Myths," D. Power ve N. Standen (ed.), *Frontiers in Question: Eurosian Borderlands, 700-1700* (Palgrave Macmillan, 1999), s. 228-51.

11 Stefania Costache, "The Ottoman-Russian-Habsburg Information Networks and the Negotiation of Ottoman Affairs on the Danube (1800s-1820s)," *Revista istorică* XXVI/3-4 (2015), s. 249-279; Stefania Costache, "From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the Career of an Ottoman-Russian Middleman at the Beginning of the 19th Century," *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* III/1 (Temmuz 2017), s. 24-25.

12 Renaud Morieux, "Diplomacy From Below and Belonging: Fisherman and Cross-Channel Relations in the Eighteenth Century," *Past and Present* 202 (2009), s. 83-125.

13 Costache, "Information Networks," s. 250-51.

14 Manuk Bey'in böyle tehlikeli bir ortamda ayakta kalma ve gücünü artırma stratejilerine dair bkz. Costache, "From Ruscuk to Bessarabia," s. 23-43.

ve böylelikle sağlıklı çıkarımlarda bulunmayı sağlayacaktır. Biz de Ruslarla ortak bir uç bölgesine dönüşen Balkanlar'da sınırlar arasında dolaşan insan profillerinden birkaçını yakalamaya çalıştık.[15]

Sınırlar, Âyanlar ve Bendeleri

Balkanlar, etnik ve sosyo-politik açıdan karma bir nüfusa sahipti ve içinde farklı kimlikleri, siyasi aidiyetleri ve finansal hareketliliği barındırıyordu.[16] Yerel elit sadece Müslümanlardan oluşmuyordu. Müslüman unsurların yanı sıra Fenerli Rumlar, Romen boyarlar, voyvodalar, konsoloslar ve ajanlar bu yapıda çok etkindi. Etnik ve dini kaygılardan bağımsız, karmaşık ilişkiler yumağının bir ucu yerel eşrafa (Müslüman ve gayrimüslim), diğer bir ucu da İstanbul'daki bürokratlara kadar uzanıyordu. Ticari, siyasi ve sosyal anlamda birbirine bağlı olan bu çok çeşitli ilişki örüntüleri arasında, kanaatime göre, en dikkat çekeni, güç simsarlığı ve patronaj/*clientale* veya hamilik-mahmilik ağlarıdır. Zira bu bağlantılar, bir kişinin toplumdaki nüfuzunu ve yerini de belirlemekteydi.

18. ve 19. yüzyılda, âyanlar bu yerel ilişkiler ağının öne çıkan aktörleriydi ve piramidin tepesinde konumlanmışlardı. Âyanları, merkez-çevre ilişkileri açısından birer güç simsarı (*power broker*), taşra ilişkileri açısından ise bir hami (*patron*) olarak değerlendirmek gerekir. En basit anlamıyla simsar, "aracı" demektir ve iki coğrafya, iki insan, iki şirket vs. arasında; bağlantı, kaynak ve bilgi akışını sağlar.[17] Taşra simsarları olarak âyanlar, sarayla/merkez ve Babıâli ile taşra arasında bağlantı sağlıyor;[18] taşra ile merkez arasında bilgi ve kaynak akışını temin ediyordu.[19] Simsarlık ve hamilik,

15 Kimlik ve sınırlar ile Romanya toplumu hakkında bkz. M. Spiridon, "Identity Discourses on Borders in Eastern Europe," *Comparative Literature* 58/4 (2006), s. 376-86.

16 Victor Taki, "Russia on the Danube: Imperial Expansion and Political Reform in Moldovia and Wallachia, 1812-1834," yayınlanmamış doktora tezi (CEU: 2007), s. 20.

17 Kanaatimce bu konudaki en değerli çalışma, E. Nathalie Rothman'ın *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects Between Venice and Istanbul* (Ithaca: Londra: Cornell University Press, 2012) adlı eseridir.

18 Sharon Kettering, "Brokerage at the Court of Louis XIV," *The Historical Journal* 36/1 (1993), s. 83.

19 Fransa'daki benzer örnekler için bkz. Sharon Kettering, *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France* (Oxford: NY: Oxford University Press, 1986), s. 131-141. Güvenilir bir bilgi ağına sahip olmanın önemine dair bir örnek için bkz. Tolga Esmer, "Economies of Violence: Banditry and Governance in the Ottoman Empire around 1800," *Past and Present*, 224 (2014), s. 181-82. Makalede, Tirsinikli İsmail Ağa'nın bölgedeki durumu ve Kara Feyzi'nin faaliyetleri hakkında bir raporu da yer almaktadır (s. 181, dipnot 46).

Şekil 2. 1806-1808 İlişki Ağları

BABIÂLÎ

İPSİLANTİ (EFLAK VOYVODASI)

RUS HÜKÜMETİ

RUSÇUK YARANI

BEHİÇ

RAMİZ

GALİP

TAHSİN

REFİK

AHMED KETHÜDAZÂDE AMİŞ AĞA (HAZİNEDAR)

ALEMDAR (RUSÇUK AYANI)

KÖSE AHMED (KETHÜDA, HAZİNEDAR)

PEHLİVAN İBRAHİM AĞA

MANUK (SARRAF)

BOGOS

GABRİEL

MARTİN SEPASTYAN

MESROP

MUSTAFA (YANBOLU AYANI)

HACI AHMEDZÂDE İBRAHİM AĞA (BOLU AYANI)

UZUN HACI ALİ AĞA (PINARHİSAR AYANI)

DERVİŞ İSMAİL AĞA (YENİ BAZAR AYANI)

HÜSEYİN ALEMDAR (VARNA VOYVODASI)

birbirini dışlayan kavramlar değildir. Yani bir kişi hem güç simsarı hem de patron/hami olabilirdi.[20] Nitekim Eisenstadt ve Roniger; Balkan âyanlarının ve Doğu Anadolu'daki toprak ağalarının, aynı zamanda bölgesel hami olduğunu ve geniş bir mahmi ağıyla çevrelendiğini ortaya koymaktadır.[21] Taşrada ciddi bir himaye ağı oluşturup iyi bir ekibe sahip olanların simsarlık şansı çok daha fazla oluyordu.

Patronaj ve simsarlık konusunda çok değerli çalışmalara imza atan Sharon Kettering, erken modern dünyada güç simsarı odaklı politik entegrasyona dair en belirgin örneklerin Fransız işgali öncesi Mısır, İspanyol Meksika'sı ve Osmanlı dönemi Anadolu ve Balkanlar'ı olduğunu belirtir. Balkanlar ve Anadolu'da ortaya çıkan âyanlar ile Doğu Anadolu'daki toprak ağaları yazara göre Osmanlı coğrafyasının en tipik örnekleridir.[22] Bu entegrasyonu sağlayan yine âyanların üstlendikleri fonksiyonlardı. Bölgesel güç simsarları; yerel halka yardım etmek, ortak kullanım için toprak tahsis etmek ve kamu hizmetleri sunmak (okul, yol veya kamu binaları inşası) gibi önemli yerel sorumluluklar üstlenmişti. Ayrıca bunların kontrolleri altındaki bölgeleri ziyaret eden devlet memurlarını ağırlamak, muhtelif tören ve kutlamalar tertip etmek ve asayişi sağlamak gibi vazgeçilmez görevleri de vardı. Çok genel anlamda ise taşrada düzeni muhafaza etmek durumundaydılar.[23] Tam da âyanlar çağında, Osmanlı İmparatorluğu'nda seyahat eden Guillaume Olivier, âyanların; bireylerin mal ve can güvenliğini sağlamak, şehirdeki asayişi temin etmek, paşaların haksızlıklarına karşı halkı korumak ve merkezden tayin edilen vergi yükünün adilane dağıtılmasını sağlamak gibi birçok önemli rolü olduğunu belirtmektedir. Yazara

20 James C. Scott, "Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia," *The American Political Science Review* 66/1 (1972), s. 96; S. N. Eisenstadt ve L. Roniger, *Patron, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), s. 230-31.

21 Ağalık sisteminin erken cumhuriyet dönemi ve çok partili sistemde de dönüşüme uğrayarak varlığını muhafaza ettiğine dair bir tartışma için bkz. Eisenstadt ve Roniger, *Patron, Clients and Friends*, s. 82-87.

22 Sharon Kettering, "The Historical Development of Political Clientalism," *The Journal of Interdisciplinary History* 18/3 (1988), s. 433. Meksika örneğiyle alakalı aydınlatıcı bir yazı için bkz. Eric R. Wolf, "Aspects of Group Relations in a Complex Society: Mexica," *American Anthrolopologist*, new series, 58/6 (1958), s. 1065-78.

23 James C. Scott, "Patronage or Exploitation," Ernest Gellner ve John Waterbury (ed.), *Patrons and Clients in Mediterrenean Socities* (Londra: Dockworth, 1977), s. 23-24.

göre bunlar, o kadar elzem hizmetlerdi ki âyanlar aslında imparatorluğun çöküşünü geciktirmeyi bile başarmıştı.[24]

Taşradaki kaynakların kullanımı, merkeze aktarılması ama aynı zamanda taşranın merkezin aşırı sömürüsünden korunması açısından da âyanların önemli görevleri vardı. Macfarlane de Anadolu âyanlarından Karaosmanoğlu ailesinin çöküşünden bahsederken benzer bir hususu vurguluyordu:

> Büyük ve etkileyici Karaosmanoğlu ailesinin çöküşüne üzüldüm. Bunun kötü sonuçlarına bizzat şahit oldum ve tahminimce Osmanlı milletinin ruhu bu askeri ve zirai (kökenli) asilzade sınıfının ortadan kaldırılmasının bedelini ödeyecektir. *Bu sınıf, halkın belli bir kesimiyle ulemanın sömürücü nüfuzu ve Babıâli'nin baskısı arasında duruyordu.*[25]

Merkez-çevre ilişkisi açısından patronaj ilişkileri de güç simsarlığı kadar önemli olup bu ilişkiler yerel ile merkezi seçkinlerin entegrasyonunu sağlıyordu.[26] En ücra bölgedeki bir kişi, şahsi ilişki kurduğu hamisinin ilişkileri aracılığıyla merkeze bağlanıyordu. Bu anlamda, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında bir fark da yoktu. Bunun en çarpıcı örneği, küçük ve uzak bir Ege adası olan Hydra (Çamlıca) kökenli Yeoryios Vulgaris'tir. Küçük Hüseyin Paşa'nın hamiliği sayesinde kocabaşılık ve voyvodalık elde eden Vulgaris, bu şekilde sistemin bir parçası olmuştu.[27] Daha erken döneme ait olmasına rağmen çarpıcı bir diğer örnek ise, voyvoda olarak atanmak isteyen Mihnea'nın İstanbul'da kurduğu ve Kaptanıderya Zurnazen Mustafa

24 Guillaume A. Olivier, *Travels in the Ottoman Empire, Egypt and Persia Undertaken by Order of the Government of France during the First Six Years of the Republic*, 2 cilt, (Londra: Longman, 1801), I, s. 200-201.
25 İtalik tarafımdan yapılmıştır. Charles Macfarlane, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces* (Londra, 1829), s. 313. Aynı hanedanın kurduğu ilişki ağları üzerinden yükselişine dair bkz. Karen Barkey, *Empire Difference: The Ottomans in Comparative Perspective*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 247-250.
26 Kettering, *Patron, Brokers*, s. 205.
27 Sophia Laiou, "Patronage Networks in the Aegean Sea, End of the 18th-Beginning of the 19th Century," M. Sariyannis (ed.), *New Trends in Ottoman Studies: Papers Presented at 20th CIEPO Symposium, Rethymno, 27 June-1 July 2012* (Resmo: University of Crete 2014), s. 413-423. Hane bazlı bağlantıların ulusal sınırları da aşan çok katmanlılığı ile Venedik örneği benzerliğine ve Akdeniz ölçekli olarak incelenmesi gerekliliğine dair bkz. Palmira Brummett, "Placing the Ottomans in the Mediterrenean World: The Questions of Notables and Households," *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* 36 (2010), s. 77-96.

Paşa, Abaza Siyavuş Paşa, yeniçeri kethüdası ve nakibü'l-eşraf, Abaza Hasan Paşa gibi şahsiyetleri de içeren geniş ve önemli ilişkiler ağı ve lobicilik faaliyetleridir. Aynı zamanda Mihnea'nın; Habsburg idarecileri, Venedik ve Erdel seçkinleriyle ve muhtemelen Kazak hetmanıyla da bağlantısı vardı.[28] Sınır bölgelerinin güç ve bilgi simsarı olarak ortaya çıkan boyar ve voyvodaların kurduğu ilişkileri de bu kategori kapsamına dahil etmek mümkündür.[29]

Patronaj/*clientage* veya hami-mahmi ilişkisinde üç temel boyut vardır. Birincisi ilişkinin eşitsiz olmasıdır. Yani hamiyle mahmi farklı sosyal statülere sahiptir. Başka bir deyişle mahmi, sosyal statüsü daha yüksek olan hamisinin "adamı," "etbâı," "tabisi," "bendesi" veya "kölesi"[30] olur. İkincisi, ilişkinin karşılıklı bir çıkar ortaklığına dayanması; yani "efendi" olan haminin, mahmiye ödül ve koruma sağlaması, alt statüdekinin de hizmet sunması hususudur. Bu ilişkinin sonuncu özelliği ise gayri resmi, yani şahsi olmasıdır. Taraflar birbirlerini şahsi olarak tanır. Aralarında ödül ve sadakate dayanan, gönüllülük esaslı bir ilişki vardır.[31] Mahmiden beklenen güvenilir olması, patrona sadakat göstermesi, maddi destekte bulunması, bilgi sağlaması, danışmanlık yapması, diğer mahmilere destek olması ve

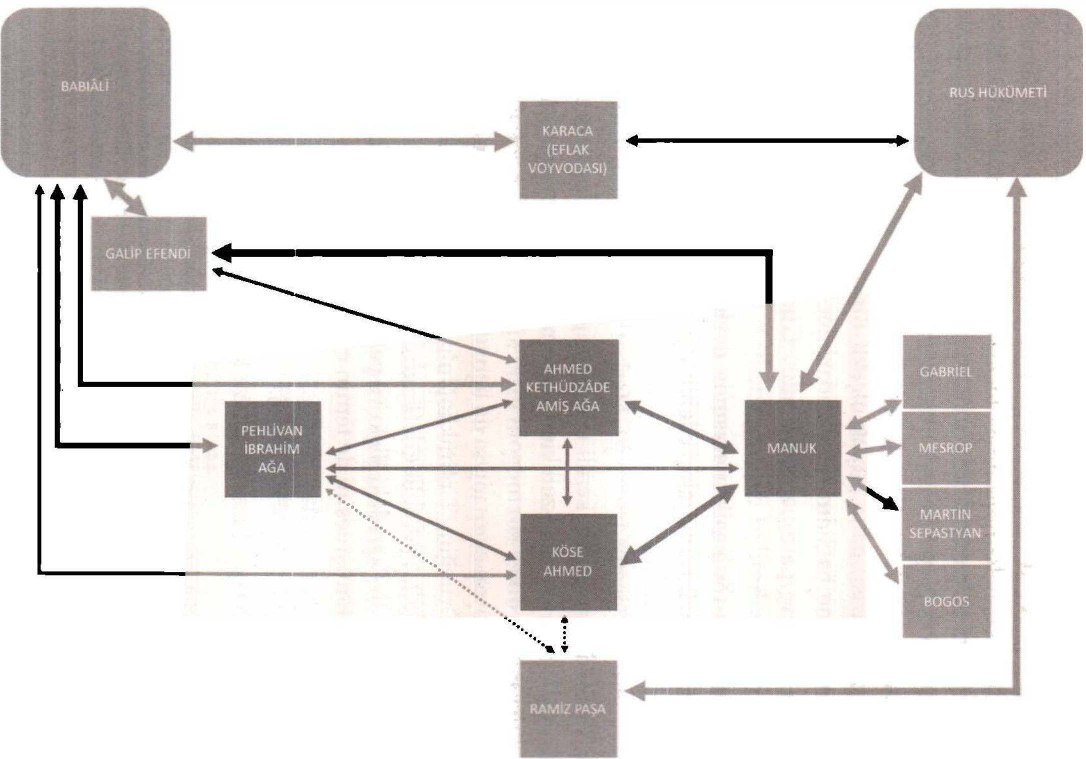
28 Gabor Karman, "The Networks of a Wallachian Pretender in Constantinople: The Contacts of the Future Voivode Mihail Radu, 1654-1657," G. Karman ve R. G. Paun (ed.), *Europe And The Ottoman World: Exchanges and Conflicts (Sixteenth to Seventeenth Centuries)*, (İstanbul: ISIS, 2013), s. 119-39.

29 Stefania Costache da benzer unsurlara vurgu yapmakta, boyar ve voyvodaların da taşra seçkinlerine dahil edilmesi ve kozmopolit ağlarına önem verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. O da ittifak ve düşmanlıklarıyla bu ortamı Samurkaş ve Rosetti-Roznavu aileleri üzerinden yansıtmaya çalışmaktadır. S. Costache, "At The End of Empire: Imperial Governance, Inter-Imperial Rivalry and "Autonomy" in Wallachia and Moldavia (1750s-1850s)," yayınlanmamış doktora tezi (Illionis-Urbana Üniversitesi: 2003), s. 5-7, 18-20. Aynı yazarın, Samurkaş'ı uluslararası güç ve bilgi simsarı olarak değerlendirmesi için ayrıca bkz. Costache, "Information Networks," s. 249-279.

30 Burada kastedilen klasik ve hukuki anlamda bir kölelik değildir. Daha ziyade aralarında hami-mahmi ilişkisi olan şahıslardan mahminin "efendim" diye hitap ettiği hamiye bağlılığını göstermek üzere seçtiği ifadelerden biridir. Karşılıklı rıza ve çıkar ilişkisine dayandığı için, mahmiler hukuki anlamda hür olmak durumundadır.

31 Robert R. Kaufman, "Patron-Client Concept and Macro-Politics: Prospects and Problems," *Comparative Studies in Society and History* 16/3 (1974), s. 285; S. N. Eisenstadt ve Louis Roniger, "Patron-Client Relationship as a Model of Structuring Social Exchange" *Comparative Studies in Society and History* 22/1 (1980), s.49-50; Kettering, *Patrons, Brokers*, s. 3-4; René Lemarchand ve Keith Legg, "Political Clientalism and Development: A Critical Analysis," Comparative Politics 4/2 (1972), s. 151-56. Ayrıca bkz. Alex Weingrod, "Patrons, Patronage and Political Parties," *Comparative Studies in Society and History* 10/4 (1968), s. 377-80; John Duncan Powell, "Peasant Society and Clientelist Politics." *The American Political Science Review* 64/2 (1970), s. 412. Bazı tarihsel ve güncel örnekler için bkz. Eisenstadt ve Roniger, *Patron, Clients and Friends*, s. 43-165.

Şekil 3- 1808-1817 İlişki Ağları Şeması

gerekirse hami için savaşmasıdır.[32] Haminin de cesur, sadık ve mahmilerine cömertçe ödül dağıtan; ancak gerektiğinde de onları cezalandırmaktan çekinmeyen biri olması beklenir.

Patronaj sistemi ile simsarlık arasındaki en büyük fark, simsarlığın paralı bir hizmet (*mercenary service*) olması ve patronajın aksine simsarlıkta bireysel/şahsi bağların önemli olmamasıdır. Başka bir deyişle güç simsarı, şahsen tanımadığı birey veya gruplar arasında bağlantı sağlayan bir aracıdır. Onun başarısı, daha büyük ölçekli ilişkilerini düzgün koordine edebilme yeteneğine bağlıdır. Öte yandan güç simsarlarına esas siyasi nüfuz sağlayan da yine patronaj sistemidir. Güç simsarının başarıları arttıkça takipçileri ve mahmileri de artmaktadır.[33] Ünlü Dağlı eşkıyalarından Kara Feyzi'nin, 1792-1808 yılları arasında devletle halk arasında aracı bir güç simsarına dönüşümünü takip edebilmekteyiz. Kara Feyzi'nin başarılarının artmasıyla etrafına güven, gelecek ve geçim kaynağı vaat etmesi, takipçi ve mahmilerinin sayısını artırmıştı. Merkezle bağlantısının artması, daha fazla takipçi edinmesini ve kendi ekibinin iyice sağlamlaşmasını beraberinde getirmişti.[34] Bu sayede, özellikle o dönem Bulgaristan'ında hatırı sayılır bir ölçekte yatay ve dikey kozmopolit ilişki ağı kurabilmişti.[35] Kara Feyzi, muhtelif sebeplerle âyan olamadıysa da benzer bir durum birçok başka âyan için de geçerliydi. Örneğin, Tirsiniklioğlu'nun gücü ve yükselişi de kurduğu gayri resmi ilişkiler, yerel liderlerle girdiği ittifaklar ve bölge halkının desteğiyle olmuştu.[36] Taşradaki ilişki ve patronaj ağı, bu müstakbel âyanın bir güç simsarına dönüşmesini de temin etmişti.

Âyanlar, bir yandan merkezle taşra arasında güç simsarlığı fonksiyonunu icra ederken, diğer yandan hami olarak yerel düzeyde şahsi ve kurumsal ilişkilerini düzenlemek ve kaynak akışını kontrol etmek zorun-

32 Kettering, *Patrons, Brokers*, s. 3-4; Scott, "Patron-Client Politics," s. 98-99; Eisenstadt ve Roniger, *Patron, Clients and Friends*, s. 43-48, 256-57.

33 Kettering, "Brokerage at the Court of Louis XIV," s. 69, 78; Kettering, *Patrons, Brokers*, s. 4-5. Yazarın kitabının ana konusu da 17. yüzyıl Fransa taşrasında yaşayan otuz güç simsarıdır (isimleri için bkz. s. 8-9). Ayrıca bkz. Jeremy Boissevain, "Patrons as Brokers," *Sociologische Gids* 16/6 (1969), s. 379-86, özellikle 383.

34 Esmer, "Economies of Violence," s. 179-81, 183-88.

35 Esmer, "Economies of Violence," s. 165, 170.

36 Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in The Age of Revolutions* (Stanford: California: Stanford University Press, 2016), s. 94.

daydı. Bunun başlıca ön şartı ise, kendilerine sadık iyi bir maiyet oluşturabilmek ve güçlü bir patronaj ağı kurabilmekti. Bazı âyanlar, bir nevi "aile şirketi" kurup kilit noktalara kendi aile mensuplarını yerleştiriyorlardı. Bazıları da sadık adamlarıyla bölgelerini korumaya çalışıyorlardı. Tepedelenli Ali Paşa, Karaosmanoğulları ya da Caniklizâdeler gibi birçokları aile hanedanlıklarına dönüşürken;[37] Tirsinikli ve Pazvandoğlu, iktidarlarını aile üyeleri üzerinden sürdürmemişler, kontrolleri altındaki toprakları idare etmek için aile/hanedan üyelerine değil, kan bağı olmayan güvenilir adamlarına yetki vermişlerdi.[38] Pazvandoğlu Osman Ağa'nın ölümünün ardından Vidin âyanı olan Molla Ağa (o zamanki adıyla İdris Ağa), bir zamanlar Pazvandoğlu'nun himayesinde bulunan, sadık bir adamıydı. Hamisi Osman Ağa'nın ölümünden sonra âyanlığı devralmıştı.[39]

Tirsiniklioğlu İsmail Ağa, yukarıda bahsedilen türden bir aile hanedanlığına sahip değildi. Âyanlığı, daha ziyade güvenilir adamlar üzerinden yürüyen bir yapıya sahipti. Bu kitaba konu olan kethüdası Köse Ahmed ve sarrafı Manuk Bey dışında, Alemdar Mustafa Ağa (Paşa) ve Pehlivan İbrahim Ağa (Baba Paşa)[40] gibi şahıslar da askeri meselelerde İsmail Ağa'nın sağ kolu gibi hareket ediyorlardı. Bunların yanı sıra en az Köse Ahmed kadar mutemedi ve müsteşarı addettiği bir diğer şahıs ise, Hacı Mustafa Efendizâde İbiş Ağa idi. Tirsiniklioğlu'nun ilişki ağında ve yakın çevresinde yer alan diğer önemli kişiler; Nazırzâde Çelebi Abdullah Ağa, Tırnova Âyanı Kapıcıbaşı Süleyman Ağa ve Kapıcıbaşı Battal Ağa'ydı.[41] Bilindiği gibi

37 Ali Yaycıoğlu, "Provincial Power-Holders and The Empire in the Late Ottoman World: Conflict or Partnership," Christine Woodhead (ed.) *The Ottoman World* (Routledge: 2012), s. 441-43.

38 Aileler, şirket mantığı ve aile mensuplarının bağlantıları, önemi ve güçlerine dair kapsamlı bir inceleme için bkz. Yaycıoğlu, "Provincial Power-Holders and the Empire," s. 436-52.

39 Yakichitch, "Notes sur Passvan-oglou, 1758-1807," I/3, s. 224.

40 Pehlivan İbrahim Ağa (Paşa, ö. 1821), Baba Paşa unvanıyla meşhur bir komutandır. Alo Paşa ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın birliklerinde görev yaptıktan sonra Tirsiniklioğlu'nun hizmetine girmiş; onun vasıtasıyla hassa silahşörü (1803) ve iki yıl sonra da kapıcıbaşı olmuştur. Deliorman ve Dobruca âyanlığı yapmıştır. 1806'da Rus saldırılarına karşı İsmail Kalesi'ni koruması sayesinde ünü yayılmıştır. Ardından Ekim 1809'da Silistre'yi yine Rus işgaline karşı başarıyla savunmuştur. Bu başarılarından dolayı 1809'da paşa unvanıyla beraber Rakka valisi olarak atanmıştır. 1810'da Ruslara esir düşmüş, Bükreş Anlaşmasından sonra serbest bırakılmıştır. Döndükten sonra Sivas ve Erzurum valiliklerinde bulunmuştur. Hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Gazzizâde Abdüllatif Efendi, *Vekayi-i Baba Paşa Fi't-Tarih*, haz. Salih Erol (Ankara: TTK, 2013). Esaret yılları için bu kitapta bkz. s. 286-287.

41 TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz).

Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın sağ kolu ve o sıralar Hezargrad âyanı olan Alemdar Mustafa Ağa da Tirsiniklioğlu'nun ölümünden sonra efendisinin yerine geçmişti (Şekil 1, s. 13).

Maiyetinde yer alan sadık mahmileri dışında, bir nevi vassal ya da daha küçük âyanlar olarak nitelendirilebilecek bir grup da patronaj ağının bir parçasıydı. Tirsiniklioğlu, kontrolüne yeni geçirdiği bölgeleri güvenilir adamlarına teslim ediyor ve bu bölgelerde onlar vasıtasıyla hüküm sürüyordu. Örneğin, doğrudan kontrolü altında olan Rusçuk dışında Yenipazar, Osmanpazarı, Şumnu ve Hezargrad bölgelerinde otoritesini kurarak buradaki âyanları huzuruna çağırmış ve onlara hilatlar giydirmişti.[42] 1805'te zapt ettiği Dobruca'yı Pehlivan Ağa'ya, Yenipazar'ı Gavur İmam'a, Umurfakih'i ise Hüseyin Ağa'ya vermişti. Çalışmada, ara ara bu küçük âyanlara da yer verilmekle beraber esas olarak âyanların yakın çevresinde konumlanan şahsiyetlere odaklanılacaktır.

Âyanların Bendeleri: Manuk Mirzayan ve Köse Ahmed

Manuk Bey ve Köse Ahmed, âyan-sarraf-kethüda şeklinde özetleyebileceğimiz âyanlık sisteminin üçlü sacayağını teşkil ediyordu. Manuk sarraflık yaparken, Köse Ahmed de önce Rusçuk âyanı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'ya sonra da Alemdar Mustafa Paşa'ya kethüdalık ve hazinedarlık yapmıştı. Her ikisi de tıpkı efendileri gibi, merkezden ziyade Osmanlı taşrasının ürünüydüler. Tüm güçleri Rusçuk'taki sosyoekonomik dinamiklere ve kurdukları siyasi bağlantılara dayanıyordu. Sonraları Ruslarla işbirliği yapsalar bile genel karakter ve hayat tarzlarının yanı sıra ekonomik ve politik nüfuzlarını Osmanlı taşrasından alıyorlardı. Hamileri olan âyanlarda olduğu gibi merkezle güçlü bir bağlantı, nüfuz ve prestijin artması anlamına geliyordu.[43] Bu ikili, Rusçuk'ta biriktirip değerlendirmeye başladıkları servet ve siyasi güçlerini sonradan bölge sınırlarının ötesine taşımışlardı. Bu bağlamda en önemli çıkış noktaları; her ikisinin de Rusçuk'ta kurduğu

42 BOA, HAT 54/2509 (25 Z 1216/25 Nisan 1802); İ.H. Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsiniklioğlu İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2. baskı (Ankara: TTK, 2010), s. 15.
43 Merkezi bürokrasiye mensup olmayan, sarayda veya bir kapıda eğitim almayan, mevki ve servetlerini merkeze borçlu olmayan âyanların güçlerinin taşradaki bağlantılarında yattığı ve dolayısıyla merkeze sadakatlerinin de şartlı olduğuna dair bkz. Yaycıoğlu, "Provincial Power-Holders and the Empire," s. 437.

bağlantılar ve halef-selef olan iki önemli âyanın mahmiliğini seçmeleriydi. Hospodarların aksine bunların nüfuzları Babıâli bürokrasisindeki konumlarından değil, yöredeki güç ve saygınlıklarından kaynaklanıyordu.

Silverman'a göre, "En iyi/değerli patron en zengini ya da en cömerdi değil, en iyi bağlantıları olanı"ydı.[44] Rusçuk Âyanı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa, üstlendikleri güç simsarlığı rolü sayesinde merkez-taşra ilişkisini düzenliyor ve kurdukları patronaj sistemi sayesinde bölge siyasetine yön verebiliyorlardı. Manuk ve Köse Ahmed de aynı ilişkiler yumağının önemli birer parçasıydılar. Yine de patronlarına göre arka planda kaldıkları için daha az bilinen ve önemsenen şahıslardı. Biz de Manuk Bey ve Köse Ahmed örneği üzerinden hem simsarlık hem hami-mahmi ilişkisinde ikincil ve üçüncül derecedeki siyasi aktörlerin de önemli olabileceğine dikkat çekeceğiz.

Daha ziyade Köse Ahmed Efendi olarak tanınan Ahmed Efendi'nin hayatı ve ailesi hakkında arşivlerden malumat edinmek maalesef mümkün olmadı. Köse Ahmed'e III. Selim zamanında hâcegân-ı dîvân-ı hümâyûn, IV. Mustafa döneminde muhâsebe-i evvellik payesi verildiği bilinmektedir. Alemdar Mustafa Paşa'nın 1808'deki sadaretinde ise, bir nevi devlet danışmanı görevini ifa ediyordu. Ancak kendisinin "efendi" unvanını ne zaman aldığını bilemiyoruz; yine de bu unvanın "hâcegân"dan olmasıyla alakalı olduğunu düşünmekteyiz. Öte yandan mektuplarında Rumeli ağzıyla konuştuğuna dair bazı ipuçları tespit edilen Köse Ahmed'in Manuk Bey'le özel yazışmalarında göze çarpan imla hataları, okuryazarlığına rağmen iyi bir eğitim almadığı izlenimini uyandırmaktadır. Etnik kökeni nedeniyle Manuk'un hayatına dair kaynaklar ve çağdaş çalışmalar Köse Ahmed'inkine nispetle daha fazladır. Dolayısıyla Ahmed Efendi, Manuk'a göre biraz daha arka planda kalmaktadır.

Manuk Bey ve Köse Ahmed, önce İsmail Ağa'ya ve ardından Alemdar'a sadık kalmışlar ve onların hamiliğini kabul etmişlerdi. Belli bir nüfuz ve güce sahipken başka birinin himayesini niçin kabul ettikleri sorusunun cevabına gelince: Her şeyden önce her ikisinin de tam anlamıyla yükselerek siyasi-

44 Sydel F. Silverman, "The Community-Nation Mediator in Traditional Central Italy," Potter, J. (ed.), *Peasant Society: A Reader*, (Boston: Little Brown, 1967), s. 289.

ekonomik bir güce kavuşması hamileri vasıtasıyla gerçekleşmişti. Efendilerine doğrudan ulaşma imkânları ve mutemet adamlar olmaları, onlara merkez nezdinde de itibar ve nüfuz sağlıyordu. Tirsiniklioğlu'nu kontrol altında tutmak ve her yaptığından haberdar olmak için adamlarını kendi taraflarına çekmek merkezin başvurduğu bir stratejiydi. Bu amaçla Köse Ahmed'in gönlünü çeşitli hediyelerle kazanmaya veya bazı tüccarlar vasıtasıyla Manuk Bey'le irtibat kurmaya çalışmışlardı. Ağanın çevresine girmek için on-on beş tüccar Rusçuk'a gönderilerek Manuk'la ilişki kurulmaya çalışılmıştı. Nitekim bu meseleye işaret eden bir belgeye göre Manuk Bey "mağrûr-ı mâl u itibâr ve mâ'il-i iltifât olmağla" güveninin kazanılması ve bu sayede İsmail Ağa hakkında malumat alınması mümkün olabilirdi.[45] Aynı şekilde, Tirsiniklioğlu İsmail'in merkezle daha iyi ilişkiler kurmasını temin etmek üzere ağanın kethüdası ve "akl-ı fâili" olan Köse Ahmed'in hediyelerle memnun edilmesine ayrı bir önem veriliyordu. Son olarak, merkezle iyi ilişkilerin bozulmaması adına özellikle Köse Ahmed ile ittifak kurulması ve memnun edilmesi tavsiye edilmekteydi.[46] Yani Manuk Bey ve Köse Ahmed, Tirsiniklioğlu'nun adamı olmaları ve kendisiyle yakınlıkları dolayısıyla kilit önemde şahıslardı.

İleride görüleceği üzere, İsmail Ağa'nın âyanlığa yükselmesiyle birlikte bu iki şahsiyet de güç kazanmaya başlamıştı. Ancak bu güç ve nüfuza rağmen, Tirsiniklioğlu ve Alemdar'ın güç simsarlığıyla elde ettikleri iki şeye sahip değillerdi. Birincisi; karar alma mekanizmalarına pek fazla müdahil olma şansları yoktu. İkinci olarak da kaynaklara erişimleri Tirsiniklioğlu veya Alemdar'a göre çok daha sınırlıydı. Bu erişim efendilerine kıyasla daha dolaylı olup âyanların sağladığı imkânlardan bağımsız değildi. Böyle bir bağımsızlığa Alemdar'ın vefatından sonra kavuşmuşlardı. Ancak o zaman da efendilerinin yerine güç simsarlığını üstlenebilecek konuma sahip olmadıkları ortaya çıkmıştı.

Tirsiniklioğlu'nun "adamları" olmak her iki aktöre de siyasi ve ekonomik güç sağlıyordu. Bu noktada Eisenstadt ve Roniger, hamilerin en önemli fonksiyonunun, kaynak aktarımını temin etmek olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle taşranın gelir kaynaklarına erişim ve alınan kararları etkilemede

45 TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz).
46 TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz).

kısıtlı kanallara sahip olduğu bölgelerde bu tip ilişkiler, daha yaygın ve elzem olabiliyordu.[47] Dolayısıyla hem Köse Ahmed'in hem de Manuk'un merkezi seçkinlerle daha fazla kurumsal bağlantıları olan birine ihtiyaçları vardı ve bunu da bağlı oldukları âyanlar sağlamıştı (Şekil 2, s. 17).[48]

Bu açıdan bakıldığında bir gayrimüslim Osmanlı tebaası olarak Manuk, hem siyasi güç kaynaklarına/odaklarına ve kurumsal pazarlara erişimde hem de ürünlerin dağıtımında sınırlı bir kontrole sahipti. Ahmed'in en büyük eksikliği ise mahmiliği kabul ettiği sırada bağımsız bir askeri, ekonomik ve siyasi gücünün olmamasıydı. Öte yandan, ekonomik gücü olmasına rağmen Manuk'un zimmi statüsü, sosyal hiyerarşi ve kanunlarla birlikte onun kaynaklara erişimini yapısal olarak sınırlandırıyordu. Resmi âyanlık görevleri sayesinde Alemdar ve Tirsiniklioğlu ise bunu rahatlıkla temin edebiliyor, hatta bölgesel kaynaklara erişimi neredeyse tekellerinde tutuyorlardı. Hem Köse Ahmed hem Manuk, doğrudan bir etkileri olmadığı merkezi karar mekanizmalarını –hem uluslararası ilişkilerde hem de iç politikada– Tirsiniklioğlu ve Alemdar Mustafa Paşa vasıtasıyla etkilemeye çalışmışlardı. Her ikisi açısından –ama özellikle de Manuk için– eşitsizlik, mahmiliği kabuldeki en önemli faktör idi.

Sarraflar, patronları olan âyanlarla birlikte risk ve başarıları paylaşırlardı. Çoğu âyanın gücü iltizam, malikâne ve çiftlik gibi toprak tasarruf usullerine bağlı olduğu için onlara bu süreçte finansman sağlayan ve kefil olanlar sarraflardı. Ancak bu yatırımları kazanca dönüştürmek her âyanın kendi şahsi gayretine bağlıydı. İltizam sistemi aynı zamanda hem merkez hem de taşra eliti arasında mevcut sermaye konusunda ciddi bir rekabet yaratıyordu.[49] Dolayısıyla âyanların etnik veya dini kaygıların ötesine geçen ticari ve siyasi bir işbirliği ve kader ortaklığına gitmeleri gerekiyordu. Devlet değerli gelir kaynaklarını dağıtabildiği gibi geri de alabilirdi. Ortak çıkarlar etrafında oluşan gruplaşmalar bu dağıtım sürecinde oldukça etkin olabili-

47 S. N. Eisenstadt ve Louis Roniger, "Patron-Client Relationship as a Model of Structuring Social Exchange" *Comparative Studies in Society and History* 22/1 (1980), s. 56-69.
48 S. N. Eisenstadt ve L. Roniger, Patron, *Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), s. 213-14, 250-51.
49 Ariel Salzmann, "Ancien Régime Revisited: 'Privatization' and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire, *Politics and Economy* 21/4 (1993), s. 398-99.

yordu.[50] Dolayısıyla farklı sosyal statüdeki şahıslar, birbirleriyle hami-mahmi ilişkisi kurarak bu tarz eşitsizlikleri gidermeye çalışabiliyorlardı. Bu girişim aynı zamanda bağımlılık/bağlılık ilişkisi doğuruyordu.[51] (Şekil 3, s. 1)

Hamiyle paylaşılan riskin karşılığı ise sadece maddi kazanç değildi: Bu risk, sosyal statünün değişmesi ve terfi anlamına da geliyordu. Manuk ve Köse Ahmed, hamileri olan âyanlar sayesinde aldıkları muhtelif unvanlarla (serdar, bey, boyar, dragoman, hacegân-ı divanıhümayun) konumlarını yükseltip merkezin uzantısı olmuşlardı.[52] Bu sayede hem çeşitli imtiyazlar kazanmışlar hem de kısa süreliğine de olsa imparatorluğun kalbindeki iktidar ilişkilerine girme fırsatını elde etmişlerdi. Öte yandan, Alemdar Vakasından (1808) sonra Rusçuk ve Bükreş'e geçen Manuk Bey'in bu yeni dönemde sarraf ve mahmi rolünden tamamen sıyrılarak daha çok uluslararası bir bilgi simsarı (*information-broker*) rolüne büründüğünü söylemek mümkündür. Gücünü tamamen kaybetmesini engelleyen etken ise, yerel bir âyan yerine uluslararası bir hami bulması olmuştu: Rus hükümeti. Yeni patronu sayesinde Manuk, hem kendi servet ve siyasi nüfuzunu korumuş, hem de eski dost ve mahmilerinin hayatını kurtarmayı başarmıştı. Öte yandan Köse Ahmed, Alemdar'ın yerine bizzat geçmeye çalışmış; ancak bunu başaramayınca o da Manuk'un dostluğuna sığınmış ve siyasi mülteci olarak Rusya'ya kaçmak zorunda kalmıştı.

Buraya kadarki anlatıyı detaylandırmaya çalışan Şekil 1 ve 2'de görüleceği üzere hem Köse Ahmed hem de Manuk Bey, dahil oldukları patronaj ilişkileri sayesinde ve hamileri vasıtasıyla merkezi bürokrasi ve Balkanlar'la (voyvoda, eşraf) derin bağlantılar kurmuştu. 1790-1806 dönemini izah eden ilk şemada, bu ilişkilerin kurulduğu ve Tirsinikli İsmail Ağa'yla birlikte güçlerini sağlamlaştırdıkları görülmektedir. Alemdar Mustafa Ağa'yla beraber İsmail Ağa'nın en etkin adamlarıydılar ve bu yakınlık kendilerine

50 Hilton, L. Root, "The Redistributive Role of Government: Economic Regulation in Old Régime France and England," *Comparative Studies in Society and History* 33/2 (1991), s. 338. Fransız aristokrasisinin XIV. Louis döneminde çıkar gruplarının lobi faaliyetlerine ve krala/kraliyete daha yakın olmak üzere eyaletlerden Versailles civarına taşınmaları hakkında ve İngiliz-Fransız örneklerine dair bir karşılaştırma için bkz. aynı yazar, s. 350-56. Yazar, siyasi yozlaşmayı da geri dağıtım sürecinin illegal yoldan yürütülmesi olarak tanımlamaktadır (s. 361)

51 S. N. Eisenstadt ve L. Roniger, Patron, *Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), s. 213-14, 250-51.

52 Taşra elitinin çeşitli mekanizmalarla merkeze dahil edilmesi hakkında bkz. Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 25.

hamiler nezdinde de özel bir konum sağlıyordu. Şekil 2'deki ilişki ağlarına bakıldığında benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu dönemde kahramanlarımızın hamileri değişmiş ve itibarları daha da artmış; merkezdeki taht kavgaları sonucu bürokrasideki küçük bir orta sınıfla (Rusçuk yâranı) yeni ilişkilere girmişlerdi. Şekil 3'te görüleceği üzere 1808-1817 döneminde âyan ve hamilerinin öldürülmesiyle patronaj ağları tamamen çökmüş, bunların doğrudan bağlantı kurdukları merkez bürokrasisi el değiştirmiştir. Bu aşamadan sonra her iki şahıs da iyice gözden düşmüştü. Dolayısıyla Manuk Bey'in, elinde kalan tek güçlü ilişki ağına yani Ruslara bel bağladığını görüyoruz. Köse Ahmed de bu noktadan sonra Manuk Bey üzerinden Ruslarla bağlantı kurmuş ve böylelikle bu ikili eski güçlerini kazanamasalar da hayatta kalmayı başarmışlardı. Manuk Bey'in, Köse Ahmed'de olmayan, bağımsız bir patronaj ağı ve uluslararası Rus bağlantısı vardı. Bu sebeple onun bu ilişkilerine daha detaylı bakmak faydalı olacaktır.

"Bende"nin Bendeleri: Manuk Bey'in Adamları

Tirsiniklioğlu ve Alemdar'ın adamları arasında en güçlü ve zengin olanı şüphesiz, Manuk Bey idi. Âyanların bir sarrafı olması Rusçuk'a özgü değildi. Hatta aralarındaki dostluk ve güvende de anormal bir durum yoktu. Aynen Manuk-Tirsiniklioğlu-Alemdar arasında olduğu gibi Yusuf Ziya Paşa'nın sarrafı Mahdesi Kasbar Amira arasında da yakın bir dostluk ve güven ilişkisi vardı.[53] Muradoğlu Mıgırdiç de Balkan âyanlarından Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın sarrafı idi.[54] Ancak, Manuk'u sadece bir sarraf olarak tanımlamak, onun sahip olduğu olağanüstü gücü açıklamaya yetmez. Zira yukarıda bahsettiğimiz diğer sarrafların hiçbiri Manuk Bey gibi bir servet ve güce sahip olamamış, uluslararası bir aktöre dönüşmeyi başaramamıştır.

Sosyolojik olarak bakıldığında sosyal güç ile ekonomik güç arasında kuvvetli bir bağ bulunduğu görülür.[55] Manuk Bey'in "sosyal sermayesi,"

53 Hagop Levon Barsoumian, "The Armenian Amira Class of Istanbul," yayınlanmamış doktora tezi (Colombia Üniversitesi: 1980), s. 95.

54 BOA, HAT 650/31786 (15 Za 1227/20 Kasım 1812). Muradoğlu, Yılıkoğlu'nun İstanbul'daki işlerini yürütüyordu.

55 Geert H. Jannsen, "Political Patronage in the Dutch Republic: The Patronage Networks of William Frederick of Nassau-Dietz, 1613-1664," H. Cools, M. Keblusek ve B. Noldus (ed.), *Your Humble Servant: Agents in Early Modern Europe* (Hilversum: 2006), s. 70.

gücünün temel kaynağı idi. Sosyal sermaye, çok temel anlamda para dışı kaynakların da önemli bir güç ve nüfuz kaynağı olması ve bir şahsın sahip olduğu bağlantılarını avantaja dönüştürebilmesidir. Bu anlamda, Manuk'un oldukça iyi bir yatırım yaptığını söyleyebiliriz. Doğru insana yatırım yapması, iyi bir ekip kurması ve doğru bağlantıları doğru zamanda kurması siyasi ve ekonomik gücünün temelini oluşturmuştur. Onun en büyük başarısı, farklı ilişki ağlarını birbirine bağlayarak, bu ilişkiler arasında düzenli bilgi ve kaynak akışı sağlamış olmasında yatar.[56] Bu anlamda onun en iyi sosyal yatırımı, ileride ayrıntılı göreceğimiz üzere, henüz ciddi bir başarısı yokken Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'ya "yatırım" yaparak, onunla iyi bir ticari ilişki ve dostluk kurabilmesidir. Hamisinin ölümünden sonra ikinci doğru adımını Alemdar'ı destekleyerek atmış, bu sayede bazı açılardan dezavantajları bulunan sosyal konumunu büyük bir avantaja çevirmeyi başarmıştı.

Manuk Bey'in ilişkileri Rusçuk'la sınırlı değildi (bkz. Şekil 1-2-3). Buradaki ekibinin dışında oldukça geniş bir ilişki ağına sahip olduğunu biliyoruz. İleri de göreceğimiz üzere, bunlardan bir kısmı, İsmail Ağa veya Alemdar Mustafa Paşa sayesinde elde ettiği bağlantılar iken, diğerleri onlardan bağımsızdı (Ruslar ve kendi ekibi). Dönemin ünlü devlet adamlarından Mehmed Said Galib Efendi ve Abdullah Ramiz Paşa ve bazı merkez bürokratlarıyla dostluğu ise, daha sonraları kader birliğine dönüşmüştü. Diğer önemli bir bağlantısı ise, Balkanlar'ın gayrimüslim Osmanlı idarecileriyle kurduğu ticari ve siyasi ilişkileriydi.[57] Eflak-Boğdan voyvodalarıyla derin bağlantıları vardı. Manuk Bey'in son ilişkileri ise Rus otoriteleriyle idi. Önceleri daha ziyade Rusçuk ve Bükreş'teki Rus konsoloslarıyla yürüttüğü siyasi ve ticari ilişkileri, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşıyla birlikte büyük bir ivme kazanmıştı. Savaş sırasında Rus işgal bölgelerinin büyümesi Manuk Bey'in Rus tarafına daha fazla yönelmesine yol açmıştır.

56 Sosyal sermaye kavramı üzerine bkz. Ronald S. Burt, *Brokage and Closure: An Introduction to Social Capital* (Oxford: Oxford University Press: 2005); Alejandro Portes, "Social Capital: It's Origins and Applications in Modern Sociology," *Annual Review of Sociology* 24 (1998), s. 1-24. Birey ve şirketlerin sosyal konumlarını nasıl avantaj ve sosyal sermayeye dönüştürdüğüne dair bkz. Ronald S. Burt, "Structural Holes and Good Ideas," *American Journal of Sociology* 110/2 (2004), s. 349-399.

57 Bazı örnekler için bkz. S. Ionescu, *Manuc Bei, zaraf si diplomat la incepitul secolului al XIX-lea* (Cluj: Napoca, 1976), özellikle s. 5-7.

Sosyolojik anlamda bir kişi, bir üstünün mahmisi iken, daha alt statüdekilerin de hamisi olabilirdi.[58] Manuk Bey'in de kendi ekibi ve mahmileri vardı. Kendisine uzun yıllar hizmet eden, sadık ve sürekli bilgi akışı sağlayan bu önemli ekibin hamisi (patronu) rolünü üstlenmişti. Aralarındaki ilişki maaş ve resmi sözleşmesi olmayan bir sadakat ve ödül sistemine dayanıyordu. Bu açıdan Manuk Bey'in mahmileri evinde çalışan hizmetkârlar veya ticari ortaklarından farklı idi. Kendisinden ekonomik ve sosyal olarak daha alt statüde olanları koruma, onlara kaynak bulma ve onların güvenliklerini sağlama açısından mahmilerine faydası oluyordu. Adamları ise, Manuk Bey'in daha çok siyasi ve ticari faaliyetlerinde onun sağ kolu görevini üstleniyorlardı.

Şekil 1'de görüleceği üzere, Manuk Bey'in hami rolünü üstlendiği ekip, etnik tabanlı bir ilişkiyi gözler önüne sermektedir.[59] Daha çok Ermenilerden oluşan bu ekip, 2. ve 3. şekillerde de rahatça takip edilebileceği üzere, hayatının sonuna kadar kendisine hizmet edip, sadık kalmıştır. Bu şahıslardan en kayda değeri Bogos Sepastyan'dır. Hatta, Fransa'nın Vidin Konsolosu Mériage, 8 Nisan 1808 tarihli bir raporunda, Alemdar Mustafa Paşa'nın "kaba" bir insan olduğunu ve iki Ermeni tarafından yönlendirildiğini iddia eder. Bu adamlardan ilki Bogos Sepastyan diğeri ise, Manuk Bey'dir.[60] Rapora göre, önceleri Prens Konstantin İpsilanti'nin (1802-1806) ajanı olan Bogos, sonradan tüm Eflak voyvodalarına kethüdalık gibi hizmetlerde bulunmuştu.[61]

58 James C. Scott, "Patron-Client Politics," s. 98.

59 Etnisite ve hamilikle ilgili bir önemli tartışma için bkz. René Lemarchand, "Political Clientalism and Etnicity in Tropical Africa: Competing Solidarities in Nation-Building," *The American Political Science Review* 66/1 (1972), s. 68-90.

60 Mériage'ın hayatı ve o dönemki misyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Auguste Boppe, "La Mission de la Adjudant-Commandant Mériage," *Annales de l'Ecole Libre des Sciences Politiques* 1 (1886), s. 259-293.

61 Hurmuzaki (ed.), *Documente priviotare la istoria românilor culese Baron de Eudoxio de Hurmuzaki*, 22 cilt (Bükreş: 1876-1943), *Supplément* I, c. II, s. 505, 517: *Mustapha Pacha est un homme grossier, mais il est conduit par deux Armeniens. L'un nommé Sévastiani, précédecemment agent du Prince Ipsilanti et qui a été successivement celui divers Princes de Valachie, l'autre est un banquier nommé Manucci, Boyard et Grand propriétaire en Valachie.*" Ayrıca bkz. Siruni, "Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, Prince de Moldavia," *Balcanica* 6 (1989), s. 62. Filiti aynı minvalde konuşmakta, Bogos'un ismini Pogor olarak vermektedir. J.C. Filiti, *Role Diplomatique des Phanariotes de 1700 a 1821* (Paris: 1901), s. 189. Ayrıca bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi Geanken" [Manuk Bey'in Hayatından Sayfalar], *Panper Hayastani Arkhivneri* 3/24 (1969), I, s. 162. Ionescu, Bogos'u yaşlı ve tecrübeli bir Rus ajanı olarak tanımlar. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 25.

İstanbullu bir Ermeni olan Bogos Sepastyan, tercümanlık ve diplomasi konusunda ün kazanmıştı ve Alemdar'ın Yaş'taki ajanı idi. Ölümünden önce de Tirsiniklioğlu'na hizmet ettiğini biliyoruz.[62] Ayrıca, Bogos'un bir kardeşi 1807 yılı görüşmelerinde Paris'te Osmanlı elçisinin maiyetinde bulunmuştu.[63] Yaşadığı dönemde, Manuk Bey'in en yakın adamlarından biri olmayı başarmış ve özellikle Ermenilerle ilgili meselelerde de çok aktif bir rol oynamıştır.[64] Bogos'un çok iyi keman çaldığı ve Rusçuk'taki meclislerin aranan ismi olduğu da anlaşılıyor.[65]

Sepastyan ailesinden üç kişi daha Manuk Bey'in hizmetindeydi: Bogos'un kardeşleri Mesrop ve Gabriel ile Mesrop'un oğlu Martin Sepastyan. Dönem kaynaklarında Sepastyan Kardeşler olarak bahsedilen bu grubun hepsi iyi eğitim almış ve yabancı dil bilen kişilerdi.[66] Bogos gibi diğerleri de Eflak ve Boğdan voyvodalarına hizmet etmişti. Manuk Bey onları muhtelif iç ve dış bağlantılarını (özellikle Ruslarla) yürütmekte kullanıyordu.[67] Aralarında belli bir işbölümü olduğu da görülmekteydi. Ruslarla yazışmaları yürüten Mesrop'tu. Siruni, Mesrop'un ana dilinin Türkçe olduğunu ve Alemdar Mustafa Paşa adına aracılık eden Manuk'un mektuplarını Ermeni alfabesiyle ama Osmanlı Türkçesiyle kaleme aldığını belirtmektedir. Gabriel daha ziyade günlük rutin işleri yürütüyordu. Martin ise ancak 1808'den sonra aktif olmaya başlayacaktır.[68] Manuk, Rus vatandaşlığına geçtiğinde ekibine de Rus vatandaşlığı ve muhtelif payeler verilmesini temin etmişti.[69]

62 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 162; Siruni, "Prince de Moldavie," s. 62-63.
63 Hurmuzaki, *Supplément* I, c. II, s. 483-484; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 162. 1801 tarihli bir belgede de orduda divan tercümanı vekili olan Bogos isimli bir Ermeniden bahsedilmektedir. Ancak, bu şahsın aynı kişi olup olmadığını teyit maalesef mümkün olmadı. BOA, C. AS. 9375 (25 Za 1215/9 Nisan 1801). Belge; Bogos'a geçimini sağlamak üzere bir miktar para verilmesiyle alakalıdır.
64 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 63.
65 Ahmed'den Manuk'a, MIB 26403 (11 Ra 1225/16 Nisan 1810). Ahmed, Bogos'un keman çalışını büyük sitayişle anlatmaktadır: "Aman hele o Bogos cenâblarının kemanında olan bân teli tabir tele yay uğradıkça inanmazsınız her şeyi helâl eder idim etmeye anın için hiç helâl cayiz değildir. Ah o kâfir kebir tel bize ne etti ise ol tel etti. İnce aheste giden menzil-i maksuda erişiyor, Tiz(-i) reftar olanın pâyına dâmân dolaşır." Mesrop da tanburî idi. Köse Ahmed'den Manuk'a MIB 26491 (tarihsiz).
66 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 162; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 144; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 25.
67 Siruni, "Eçer Manuk Beyi,," III, s. 144.
68 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 144. Mesrop'un annesi hakkında bilgi maalesef edinemedik.
69 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 144-45.

Sepastyanların dışında Manuk'un sadık ekibinde Babig Artinyan (Artinici) ve Manuk'un aynı zamanda kayınbiraderi olan Asadur Avetyan (Asadur Avedian/Bogdan Avedici) vardı. Henüz küçük bir yetimken (muhtemelen 1799'da) Manuk'un himayesine giren Asadur, kendisine ve ailesine çok uzun yıllar hizmet etmişti.[70] Alemdar Mustafa Paşa sadaretinde Ziştovi bölgesi idareciliği yapmış, Alemdar Vakasından bir süre sonra Manuk Bey'le Bükreş'e geçmişti. Asadur, Rus Generali Kamenski'nin (ö. 1832)[71] Eflak işgali sırasında Ziştovi ve Zimnik'e geçerek buralar hakkında önemli istihbarat toplayıp, Manuk vasıtasıyla Kamenski'ye iletiyordu. Mareşal Kutuzov (ö. 1813)[72] için de benzer bir görev ifa ederek, Zimnik'e yerleşmişti. Ancak bu sefer istihbaratı doğrudan mareşale iletiyordu. Niğbolu görüşmelerinde aracılık yapmış ve sık sık nehrin Osmanlı tarafına geçmişti.[73] Manuk'un Rusya'ya yerleşmesinden sonra Asadur da Rus vatandaşlığına geçmişti.

Babig Artinyan'a gelince, Manuk'un bizzat verdiği malumata göre, IV. Mustafa zamanında hizmetine girmiş ve sultanın özel bir fermanına mazhar olmuştu.[74] Artinyan, Alemdar Mustafa Paşa zamanında askeri bir göreve başlayarak ve binbaşı[75] rütbesiyle Tırnova'da Gabrova ve Devriden bölgesi sorumluluğunu üstlenmişti. General Prozorovski (ö. 1809)[76]

70 Asadur'un bir mektubu, 25 Şubat 1816, MIB 35066, DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 35. Mektubunda 17 yıldır Mirzayan ailesine hizmet verdiğini yazmaktadır.

71 Sergei Mikhaloviç Kamenski (1771-1832), Osmanlı (1789), İsveç (1790) ve Polonya (1792-94) seferlerinde ve 1805 Austerlitz'de savaştı. 1806 yılında tuğgeneral rütbesini aldı ve Osmanlı-Rus Savaşında 1807-09 seferlerinde Eflak'taki Rus ordusunu yönetti. 1810 yılında Pazarcık Savaşında kendini gösterme imkânı buldu.

72 Prens Mikhail Illarionoviç Kutuzov (1745-1813), Polonya (1764-69), Osmanlı (1770-74, 1787-91) cephelerinde çarpışmış, çeşitli diplomatik ve idari görevlerden sonra 1805'te Napolyon'a karşı başarısız seferinden sonra bir süre gözden düşmüştü. 1811'de Rusların Boğdan ordusu komutanlığına getirildi. 1812'de Napolyon'a karşı oldukça önemli başarılar kazandı.

73 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, Nisan 1816, MIB 35027, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 38; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 145; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 150.

74 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, Nisan 1816, MIB 35027, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 38.

75 Mériage, o dönem binbaşıların Arnavutlar gibi gönüllü birliklerin komutanlarına verilen bir rütbe olduğunu belirtmektedir. Gregoire Yakichitch (Grgur Jaksic), "Documents et Memoires: Notes sur Pass-van-oglou, 1758-1807 par L'adjudant-Commander Mériage," *La Revue slave* I/2 (Mayıs 1906), s. 266.

76 Aleksander Aleksandroviç Prozorovski (1732-1809), dönemin ünlü Rus komutanlarındandı. 1769 seferinde Osmanlı ordusuna karşı çarpıştı, 1771-1773 arası ise Kırım'da Rus ordusunda görev yaptı. 1807'de Moldova Rus ordusu komutanı olarak atandı, iki yıl boyunca Osmanlı ordusuyla çarpışmasına rağmen pek bir başarı sağlayamadı.

Balkan orduları komutanlığı sırasında Rus hizmetine girerek, General Bagration'un (ö. 1812)[77] Balkanlar'daki faaliyetlerinde yararlı olmuş, sonra General Zass'ın[78] emrinde çalışmıştı.[79] Sepastyan Kardeşler ve diğerleri hem Manuk'a hem de Ruslara sonuna kadar sadık kalmış ve Bükreş Barış Anlaşmasından sonra da Rusların himayesinde kalıp, onların menfaatleri için çalışmışlardı.[80]

Tirsiniklioğlu ve Alemdar sayesinde kendi statüsü yükseldiği gibi, bir hami olarak Manuk da adamlarının sosyal statü ve gelir kaynaklarını gözetmekteydi. Örneğin, 1808 sonlarında Çar Aleksander, Manuk'a Bükreş'teki Rus konsolosu Luca Kiriko ve General Prozorovski vasıtasıyla hizmetlerine karşılık ikinci rütbe St. Anne Nişanı takdim edilmesini ve maddi yardımda bulunulması talimatını vermişti. Manuk Bey ise, Ruslara yaptığı bütün hizmetleri kendi rızasıyla, karşılık gözetmeden yaptığını ifade etmişti. Dolayısıyla, nişanı kabul ederken, maddi yardım teklifini reddetmişti. Ancak kendisinin yerine sadık adamları olan ve en az kendisi kadar Ruslara hizmet ettiğini düşündüğü Sepastyan Kardeşlerin (Mesrop, Gabriel ve Bogos) daha çok maddi yardıma ihtiyacı olduğunu belirterek onlar için ödenek talep etmişti; "düzenli bir maaş bağlanabildiği takdirde kardeşler, Rus çarı için her türlü hizmeti gizlice görebileceklerdi." Mareşal Prozorovksi hemen ertesi günü (11 Aralık 1808) Bükreş Konsolosu Kiriko'ya üç kardeşe verilecek maaşı bizzat Manuk'un belirlemesini emretmişti. Konsolosa verdiği cevapta, Manuk Bey de üçünün şahsi beceri ve katkılarına göre bir ayrım yapmanın en mantıklı çözüm olduğunu söyleyerek Bogos ve Mesrop'a 60'ar Gabriel'e ise 30 duka aylık bağlanması ricasında bulunmuştu. Mareşal de bu aylıkları uygun bularak içinde bulundukları aralık ayından (1808) başlamak üzere Sepastyan Kardeşlere derhal düzenli birer maaş bağ-

77 Peter Bagration (1765-1812), Gürcü Bagrat Hanedanı soyundandır. 1782'de Rus ordusunun hizmetine girdi ve muhtelif savaşlarda görev aldı. 1809'da Boğdan Rus ordusu komutanı olarak atandı ancak 1810'da çarla arasında savaş stratejisinden dolayı anlaşmazlık çıkınca istifa etti.

78 Aleksander Pavloviç Zass (ö. 1843), 1809-1811 yılları arasında Tuna'ya gönderilen Rus ordusunda görev yaptı. Vidin saldırılarında önemli başarılar elde etti ve 1812'de Tuna ordusunda komutanlık yaptı. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşında da önemli başarılar elde ederek, St. Vladimir ve St. Anne Nişanıyla ödüllendirildi.

79 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, Nisan 1816, MIB 35027, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 38; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 145.

80 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 144-45.

lanmasını Kiriko'ya emretmişti.[81] İleride göreceğimiz üzere, Sepastyan Kardeşlerin Rus vatandaşlığına geçmeleri de Manuk'un çabalarıyla olacaktır.

Tarihi Kaynaklar

H. J. Siruni'nin de belirttiği üzere tarihçiliğimiz hem Manuk hem de Köse Ahmed'le fazla ilgilenmemiş görünmektedir. Literatürümüzde birinin sarraf, diğerinin ise Alemdar Mustafa Paşa'nın sağ kolu olduğu belirtilip, ayrıntıya girilmemiştir.[82] Bu konuya ilgi duyulmamasının temel sebeplerinden biri; dönemin Osmanlı kaynaklarında bu iki şahıs hakkında yeterli bilgi bulunmayışıdır. Bu da Manuk ve Köse Ahmed'in oynadıkları tarihi rolün genelde arka planda kalmasıyla alakalı olmalıdır. Bunun yanı sıra, her ikisi hakkında arşiv vesikaları da azdır. Rusya, Romanya ve Ermenistan arşivlerine nazaran Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Manuk Bey'le alakalı çok önemli belgeler olmasına rağmen bunların sayıları oldukça sınırlıdır.

Manuk Bey'le alakalı arşiv vesikaları oldukça dağınıktır. Birçok farklı devlet arşivinde (Moldova, Ermenistan, Rusya, Türkiye ve Romanya) yer alan ve muhtelif dillerde (Ermenice, Osmanlı Türkçesi, Romence, Rusça) yazılan bu belgelerin incelenmesi hummalı bir çalışmayı gerektirmektedir. Kendisiyle ve bağlantılı olduğu kişilerle ilgili birçok önemli belge, Bükreş Arşivindedir. Diğer önemli belgeler, Kişinev, Ermenistan (Yerevan Merkez Arşivi) Moskova Dışişleri Arşivinde (AVPRI) ve Leningrad'dadır. Dolayısıyla, bunların hepsinin toparlanıp farklı dillerdeki dokümanların okunması oldukça zahmetli bir iştir. Öte yandan, bu vesikalar sayesinde sadece Manuk hakkında değil başta Köse Ahmed olmak üzere bağlantıda olduğu kişiler hakkında da daha fazla malumat bulma şansı elde ediyoruz. İlerdeki bölümlerde görüleceği üzere, Manuk Bey'in kişisel arşivinde Köse Ahmed, Ramiz Paşa, Alemdar Mustafa Paşa, Tirsiniklioğlu İsmail hakkında çok önemli evraklar mevcuttur. Bu evrakların sadece Manuk'un hayatını değil,

81 Bükreş Rus Konsolosu Luca Kiriko'dan Mareşal Prozorovski'ye (10-11 Aralık 1808), APERM fon 1922, v. 681-2, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no 1240, s. 122-124. Mareşal Prozorovski'den Dışişleri Bakanı Rumiantsev'e, 19 Aralık 1808, APERM fon 1922, v. 679-80, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1240, s.125-126.

82 Bunun tek istisnası, Köse Ahmed'le fazla ilgilenmese de Manuk Bey hakkında en fazla malumat veren Ali Yaycıoğlu'dur. Yazar, *Partners of the Empire* adlı kitabında Manuk Bey'e iki sayfa ayırmıştır (s. 97-99).

dönemin Osmanlı tarihiyle alakalı birçok hususu gün ışığına çıkaracağı aşikârdır. Dolayısıyla, bu kitabı hazırlarken elimizden geldiği kadar farklı vesikalara ulaşmaya ve mümkün mertebe geniş bir yelpazeden ilişkili kişilerin hayatını sunmaya çalıştık.

Etnik ve dini kökeni itibarıyla hakkında Köse Ahmed'den çok daha fazla çalışma yapılan Manuk Bey için muhtelif dillerde hatırı sayılır derecede birincil ve ikincil kaynak mevcuttur.[83] Manuk Bey ve Köse Ahmed gibi sınırlar arasında dolaşan iki tarihi şahsiyetle ilgili hem kaynak kullanımı hem de dil aşinalığı açısından en zengin çalışmalar yine kendisi de sınırlar arasında dolaşan bir modern tarihçiden gelmiştir. Hagop Djololian Siruni (ö. 1973) Ermenistan, Romanya ve Rusya'daki Ermenice, Romence, Osmanlı Türkçesi ve Rusça belgelere dayanarak hazırladığı önemli çalışmalarında Manuk Bey'in hayatını muhtelif yönleriyle ve dönemin olaylarıyla bağlantılı olarak anlatır. [84]

Bir Osmanlı Ermenisi olan Siruni 1890'da Adapazarı'nda dünyaya gelmiş, 1903-1913 yıllarında Darülfünun Hukuk Fakültesinde eğitim görmüştü. Aşağı yukarı aynı dönemde Taşnak Partisine üye olmuş, 1922'de

83 Ermenice monograflar Gehowond Hovhanean, *Mirzayean Manuk Peyin Varuts' Patmut'iwne* (Viyana: Pashtpan S. Astwatsat Sni Vanke, 1852) [Manuk Bey Mirzayan'ın Hal Tercümesi]; Mser Mserian, *Istoria Viataa Vietii lui Manuc Beg Mirzaiant*'dır. Ermenice ikincil kaynaklar arasında en dikkate değeri H. DJ. Siruni, "Eçer Manuk Beyi Geanken" [Manuk Bey'in Hayatından Sayfalar], *Panper Hayastani Arkhivneri* 3/24 (1969), s. 157-90; 2 (1970), s. 147-172; 3 (1970) s. 141-166. Romence yazılan ikincil kaynaklar arasında en önemli çalışmalar şunlardır: Gheorhge Bezviconi, *Manuc Bei* (Kişinev: 1938); S. Ionescu, *Manuc Bei, zaraf si diplomat la incepitul secolului al XIX-lea* (Cluj: Napoca, 1976). Yazar, 8 ila 12. sayfalar arasında Manuk Bey'in hayatıyla ilgili kaynakları değerlendirmektedir; bkz. N. Adaniloiaie ve G. Untoru, "Contributii Documentare la Cunoaşterea Activitatii lui Manuk Bey," *Revista Istoria* 27/9 (1974), s. 1356-1369; Stefania Costache'nın, "Afaceri Private, Cârmuire Imperiala şi Modernizare: Un Project de Reforma la Frontiera Dunareana Ruso-Otomana, 1800-1817," *Archiva Moldaviae, Supliment* I (2014), s. 77-97. Bunların yanı sıra, Siruni'nin Fransızca kaleme aldığı "Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, Prince de Moldavia," *Balcanica* 6 (1989), s. 53-100 adlı kapsamlı çalışmasının yanı sıra; İngilizce yazılan Alina Felea'nın, "Testament-A Source of Family Relations Research. The Case of Manuc Bey," *Codrul Cosminului* VII/1 (2011), s. 73-85; yine Alina Felea'nın "Câteva Date Despre Urmaşii Lui Manuc Bey (sec. XIX.-Înc sec. XX), *Tyragetia*, serie nouă, vol. IV [XIX], nr. 2 (Istorie. Muzeologie: 2010), pp. 187-202; ve Stefania Costache, "From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the Career of an Ottoman-Russian Middleman at the Beginning of the 19th Century," *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* III/1 (Temmuz 2017), s. 23-43 makalesi literatüre önemle katkıda bulunmaktadır.

84 H. DJ. Siruni, "Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, Prince de Moldavia," *Balcanica* 6 (1989), s. 53-100; H. DJ. Siruni, "Eçer Manuk Beyi Geanken," [Manuk Bey'in Hayatından Sayfalar], *Panper Hayastani Arkhivneri* 3/24 (1969), s. 157-90; 2 (1970), s. 147-172; 3 (1970) s. 141-166; Siruni, H. DJ., "Ramiz Pacha et Son Activité," *Stvdia et Acta Orientala*, VIII (1971), s. 103-24.

Nicolea Iorga'nın da ısrarıyla Romanya'ya göç etmişti. Sovyet rejimi sırasında sürüldüğü Sibirya'da (1944-45) on yıl yaşamış, ardından Romanya Şarkiyat Enstitüsü Müdürlüğü görevini üstlenmişti. Çeşitli arşivlerde çalışmalar yapan tarihçi, aynı zamanda Manuk Bey ve Adakale ile alakalı evrakın tasnifini yapmıştı.[85] Siruni'nin Romanya Milli Arşivinde kendi çalışma notları ve muhtelif ülkelerden topladığı arşiv ve birincil kaynakların daktilo veya el yazısı kopyalarından oluşan bir koleksiyonu da vardır. Çok zengin tarihi bilgiler içeren bu koleksiyonda derlediği vesika kopyaları, araştırmacılara ciddi anlamda kolaylık sağlamaktadır.[86] Bunun yanı sıra Manuk Bey ve Osmanlı tarihiyle ilgili bazı belgeler de Bükreş Belediyesi Müzesi Arşivinde yer almaktadır ve bunların tasnifi de yine Siruni tarafından yapılmıştır.[87] Biz de bu koleksiyonlar sayesinde Rusya ve Ermenistan arşivlerinde bulunan evrakları da değerlendirme imkânı bulduk.

Siruni'nin Fransızca kaleme aldığı "Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, Prince de Moldavie" başlıklı makalesinde Manuk Bey'in hayatı hakkında kısaca bilgi vermesine rağmen esas odaklandığı konu, Manuk Bey'in Alemdar Mustafa Paşa ile ilişkisi ve 1808 olaylarındaki rolüdür.[88] Ermenice olan makalelerinde ise; onun hayatını ve dönemini tüm detaylarıyla ele alır.[89] Yazarın, Manuk Bey'le bağlantılı olan Abdullah Ramiz Paşa hakkında ayrı bir makalesi vardır.[90] Siruni, başka birçok

85 Yazarın hayatı ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Munca Unui Savant Armean în România: Hagop Djololian Siruni*, Vartan Arachelian'ın Önsözüyle (Bükreş: Editura Biblioteca Bucureştilor, 2008), s. 7-65; Arhive Nationale Serviciul Istorice Centrale, Biroul Arhive Medievale, Fonduri Personale şi Colecti, Inventar no. 2125: Siruni Djololian Hagop Fond Personal: http://arhivelenationale.ro/site/download/inventare/Siruni-Djololian-Hagop.-1890-1973.-Inv.-2125.PDF (erişim tarihi 03.01.2018).

86 Siruni'nin Romanya Milli Arşivi'deki (*Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale*) dosyalarının tasnif ve analitik özetleri için ayrı bir kitap da basılmıştır: *Munca Unui Savant Armean în România: Hagop Djololian Siruni*, Vartan Arachelian'ın önsözüyle (Bükreş: Editura Biblioteca Bucureştilor, 2008). Bu arşivde Siruni dosyalarında bulunan belgeler bundan sonra "*DANIC, Siruni dosyaları*" olarak verilecektir.

87 Özel izinle araştırma yapılan müzede, Manuk Bey, Köse Ahmed, Alemdar Mustafa Paşa vs. gibi muhtelif tarihi şahsiyetlerle ve Osmanlı tarihiyle ilgili genelde Ermenice ve Osmanlı Türkçesinde yazılmış çok önemli belgeler mevcuttur. Elinizdeki çalışmada, bu arşivden kullanılan belgeler "*MIB*" olarak kısaltılmıştır.

88 H. DJ. Siruni, "Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, Prince de Moldavie," *Balkania* 6 (Bükreş: 1989), s. 53-100.

89 H. DJ. Siruni, "Eçer Manuk Beyi Geanken," [Manuk Bey'in Hayatından Sayfalar], *Panper Hayastani Arkhivneri* 3/24 (1969), s. 157-90; 2 (1970), s. 147-172; 3 (1970) s. 141-166.

90 Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 103-124.

Ermeni yazar, tarihçi, esnaf, müzisyen ve politikacı hakkında çalışmalar yapmasına rağmen en çok ilgilendiği ve hakkında en fazla yazı yazdığı şahıs Manuk'tur. Ona gösterdiği özel akademik ilgi ve tarihi rolüne atfettiği önem her ikisinin de çoklu kimliğinin ve hayatlarının paralelliğiyle de biraz alakalı olsa gerektir.

Arşiv vesikalarının yanı sıra dönemin birkaç önemli kaynağı Manuk'un hayatına ve yaşadığı döneme ışık tutacak niteliktedir. Manuk Bey'in dostu Hovakim Lazaryan'ın kendisine yönelttiği hayatına ilişkin sorulara verdiği cevaplar sayesinde hayat hikâyesini kendi ağzından takip edebiliyoruz. Hovakim Lazaryan, St. Petersburg'da yaşayan ve demir ticaretiyle uğraşan önemli bir Ermeni ailesine mensuptu. Manuk Bey'le ticari ilişkisinin yanı sıra şahsi dostlukları da vardı. 1810'da Bükreş'te ikamet eden Manuk, Lazaryan'ın 7 Kasım'da hayatı hakkında yönelttiği soruları 24/12 Kasım tarihli mektubunda, kısaca cevaplamıştır.[91] Bu vesika hayatı hakkındaki en önemli belgelerden biri olması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Dönem kaynaklarından belki de en az bilineni, Bogos Sepastyan'ın (Paul Sebastian) bir nevi günlük tarzındaki yazma eseridir. Konstantin İpsilanti, Alemdar Mustafa Paşa ve Manuk Bey'in de yakın adamlarından olmasının yanı sıra özellikle 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı ve barış görüşmelerinde önemli rol oynayan Sepastyan, dönemin en önemli görgü tanıklarındandır. Tam anlamıyla bir tarih kitabı olmasa da notları arasında ara ara yer alan tarihi vesikalar ve gözlemleri bu kaynağın tarihsel değerini artırmaktadır.[92] Bogos'un defterinde muhtelif dönemlerde topladığı, başkasından not aldığı veya bizzat kendisine ait şiirler de bulunmaktadır. Notlarının bir kısmı Ermenice bir kısmı ise Ermeni harfli Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Çok akıcı bir Türkçesi olan Bogos'un kendi de şiir yazıyordu.

91 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

92 Orijinali Bükreş'te Biblioteca Academiei Române'da Manuscrise Orientale koleksiyonu, no. 182'de olan bu günlükteki evraklar arasında Halet Efendi'nin ve sarrafı Bağdadlı Haskil'in ölümünden sonraki yaftası (30 Za 1238/Ağustos 1823); Koca Yusuf Paşa'nın ikinci defa sadarete getiriliş emri de yer almaktadır. Çalışmamızda, orijinalini edinemediğimiz bu günlüğün Romanya Milli Arşivinde Siruni dosyaları no. 1208'deki kopyasını kullandık. Çalışmamızda, bu esere Bogos Günlük (Siruni 1208) olarak referans verilecektir.

Manuk Bey hakkında özellikle Ermenice önemli monografiler yazılmıştır. En önemli dönem kaynaklarından biri Miser Krikoryan Misertyants'ın biyografik eserdir. Aslen İzmirli olan ve Manuk'un öldüğü yıl Hınçeşti'de bulunan Misertyants, Manuk'un çocuklarının eğitmeni olarak görev yapıyordu.[93] Manuk Bey'in çocuklarına yakınlığı sebebiyle Manuk Bey ve ailesi hakkında oldukça fazla bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nihayet 1841'de Manuk Bey'in biyografisini klasik Ermenice olarak kaleme aldı. Ancak, bu eser ölümünden sonra eşi Sophia Miseryants tarafından "Mirzayan Bey'in Hayatı" ve "Mektuplar" (G. Apovyan ve H. Alemdaryan'la) başlığıyla *Paros Hayastani* dergisinde (1879-81) basıldı. Erivan'da Yazma Eserler Enstitüsünde bulunan kaynak sonradan Romence'ye de çevrildi.[94]

Dönem kaynaklarının en önemlilerinden biri de Gevont Hovnanyan'ın *Mirzayean Manuk Peyin Varuts' Patmut'iwne* (Manuk Bey Mirzayan'ın Hal Tercümesi),[95] Manuk'un ölümünden sonra yazılan hagiografik bir eserdir. Ermenice yazılan ve sık sık Misertyants'ın anlatımına yer verilen monografide, dönem olaylarının tarihsel anlatımında Ermeni tarihçi Georg Oğulukyan'nın *Ruznâmesi*'nden faydalanılmıştır.[96] Hagiografik bir eser olması dolayısıyla Manuk Bey'i fazlaca övmesine ve bazı hususlarda tarafsızlığı tartışılabilir olmasına rağmen, verdiği detaylar açısından vazgeçilmez eserlerden biridir. Kitapta diğer özelliklerinin yanı sıra, Manuk için her şeye sıfırdan başlayan ve zirveye ulaşan bir insan portresi çizilir. Yani Manuk Bey, tüm zorluklara rağmen kendi kendini geliştirebilmiş, zor şartlar altında mücadele etmiş ve elde ettiği güç ve serveti kimseye borçlu olmayan muktedir biri olarak ortaya çıkar. Yazar, Manuk Bey'in özellikle "Ermeni bir kahraman" olarak tanınmasına ve Ermeni milletine yaptığı hizmetlere özel bir vurgu yapar.

93 Ionescu, *Manuc Bei*, s.11.

94 Mser Mserian, *Istoria Vietii lui Manuc Bei Mirzaiant*, Ermeniceden Romenceye çeviren H. DJ. Siruni ve redaktör Marilena Horasangian (Bükreş: Ararat, 2012).

95 Gehowond Hovhanean, *Mirzayean Manuk Peyin Varuts' Patmut'iwne* (Viyana: Pashtpan S. Astwatsat Sni Vanke, 1852) [Manuk Bey Mirzayan'ın Hal Tercümesi]. Eserin Türkçe çevirisi için bkz. Silvart Malhasyan ve Aysel Yıldız, "Bir Rahibin Kaleminden Alemdar Mustafa Paşa'nın Sarrafı Manuk Mirzayan Bey," *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* III/1 (Temmuz 2017), s. 123-173.

96 Georg Oğulukyan, *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi, 1806-1810 İsyanları: III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ermeniceden Türkçeye çeviren Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972).

Toplam beş ana bölümden oluşan bu çalışma, Manuk Bey ve Köse Ahmed'in hayatının farklı safhalarını yansıtacak şekilde kronolojik olarak düzenlenmiştir. Ancak, her bölümde belli bir sorunsal ele alınıp tartışılmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm kronolojik olarak 1769-1807 arasını kapsar. Balkanlar'da siyasi durum, Babıâli ve Rus ilişkilerinin arka planda anlatıldığı bu bölümde Tirsiniklioğlu'nun âyan olarak yükselmesiyle merkezle bağlantıları ve Manuk ve Köse Ahmed'in de dahil olduğu ekibini kurması üzerinde durulacaktır. Aynı dönemde, Manuk Bey'in Rusçuk'ta ekonomik açıdan iyi bir zemin bularak zenginleşmesi ve ardından Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'ya sarraf olması ve onun ölümüyle yine Tirsinikli'nin adamı olan Alemdar'ın sarrafı ve sağ kolu olması süreci ele alınmaktadır. Köse Ahmed'in tanınması da aynı döneme rastlar, o da Rusçuk âyanlarının sayesinde güç ve nüfuz kazanır ve ismini özellikle Edirne İhtilalinde oynadığı rolle duyurur.

İkinci bölüm, 1807-1808 dönemine ayrılmıştır. Oldukça kısa bir zaman dilimini kapsamasına rağmen bu dönemde alınan kararlar, Köse Ahmed ve Manuk'la beraber Alemdar Mustafa Paşa için bir dönüm noktası oluşturur. Paşa, Tuna seraskeri olarak taşra ve merkezle ilişkilerini sağlamlaştırırken, Rusçuk yâranının Rusçuk'a sığınmasıyla Alemdar ve ekibi İstanbul'un siyasi karmaşasına dahil olmuştur. Bu bölümde merkezdeki bir fraksiyonla çıkar ilişkisine giren bir grup taşra elitinin yaptığı darbe ve merkezle bağlantıları tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde, temel olarak Alemdar Mustafa Paşa'nın darbe sonrası başa getirdiği fraksiyonlarla İstanbul'daki muhtelif güç odakları arasındaki ilişkiler, onun dış politikası ve paşanın ölümüyle sonuçlanan Alemdar Vakası ele alınacaktır. Hamilerinin ölümüyle sona eren bu olay, Manuk Bey ve Köse Ahmed'in hayatında en çalkantılı dönemin ve gözden düşüşlerinin de başlangıcı olmuştur. Bir taşra âyanı olan paşanın sadareti sırasında İstanbul'daki güç dengelerine ayak uyduramaması ve öldürülmesi kendilerinin de hayatlarını altüst etmiş ve onları isyan sonrası başa geçen fraksiyonların hedefi haline getirmiştir. Güçlerinin kaynağı olan Rusçuk'a dönüşleriyle de yeni bir süreç başlamıştır.

Ancak, merkezdeki itibarlarını kaybetmelerinin etkileri Rusçuk'a uzanmakta gecikmemiştir. Özelde Rusçuk'ta genelde Balkanlar'da otorite boşluğu ve süregiden Rus Savaşı Manuk'un ticari faaliyetlerini sekteye uğratırken Köse Ahmed'in âyanlığı ele geçirme çabaları da gittikçe içinden çıkılamaz hale gelmiştir. Hamileri ve kendilerini güçlü kılan ilişki ağları marjinalleşince de Ruslarla bağlantılarına ağırlık vermeye başlamışlardır. Baskıların artması üzerine Köse Ahmed ve Abdullah Ramiz Paşa Rusya'ya iltica etmiştir. Dostları siyasi mülteci olurken, Manuk Bükreş'e yerleşerek bir uluslararası bilgi simsarı rolüne bürünmüştür.

Güçlerinin kaynağı olan Rusçuk'tan ve Osmanlı topraklarından ayrılan sığınmacıların oradaki hayat hikâyelerinin anlatıldığı son bölümdeki en dramatik olay Ramiz Paşa'nın idamıdır. Bu olay hepsi için bir dönüm noktası olmuş, Köse Ahmed maddi sıkıntılarla ve ülkesine geri dönme çabalarıyla boğuşurken, Manuk da temelli olarak Rusya'ya yerleşmiştir.

Birinci Bölüm

RUSÇUK: ÂYANLAR, BENDELER VE İLİŞKİ AĞLARI

Köse Ahmed ve Manuk Bey için 1790-1807 yılları arası, Rusçuk'ta güç kazanma, yerel ilişkileri genişletme ve servet biriktirme dönemidir. Bu dönem, her ikisinin de yaşamlarındaki en önemli zaman dilimidir; zira Rusçuk'ta kurdukları ilişkiler hayatlarının geri kalanını da şekillendirmiştir. Köse Ahmed ve Manuk Bey, Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ve ardından Alemdar Mustafa Ağa'nın mahmiliğini benimsemişler ve bu sayede Rusçuk siyasetinde söz sahibi olmuşlar, bu âyanlarla birlikte hem iç hem de dış politikada deneyim ve tecrübe kazanmışlardı. Bu ilişkiler sayesinde bağlantılarını genişletmişler ve patronlarına yeni olanaklar sunmuşlardı. Yine hamileri sayesinde merkezle ilişkiye girmişler ve aldıkları çeşitli unvanlarla sosyal statülerini yükseltmişlerdi.

Manuk Mirzayan ve Köse Ahmed'in hayatının en önemli dönüm noktalarından ilki Tirsiniklioğlu ile tanışmaları, ikincisi ise onun ölümüdür (12 Ağustos 1806).[1] Tirsiniklioğlu'ndan sonra Rusçuk âyanı olan Alemdar Mustafa Ağa'yla da aralarının iyi olması sayesinde konumlarında bir değişiklik meydana gelmedi. Ancak yeni âyanla başladıkları serüven onları önce payitahta, ardından da Rusya'ya kadar sürükleyecekti. Tirsiniklioğlu'nun ölümünden kısa bir süre sonra, her ikisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasetini belli bir dönem belirleyen aktörler arasına katılacaktı. Bu bölümde, Rusçuk'taki bağlantılarını ve bu iki dönüm noktasını irdeleyeceğiz.

Manuk Bey ve Rusçuk

1769 Rusçuk doğumlu olan Manuk Bey, zengin ve varlıklı bir aileye mensuptu.[2] Babası Mardiros Mirzaiantz, Ararat (Ağrı) bölgesindeki Karpi adında bir köydendi. Ailenin kökeni de bu bölgeye dayanıyordu. Köyün eşrafından olan dedesi Hob, bir depremde hasar gören kilisenin inşasına

1 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 58'de yanlışlıkla 1804 yılı olarak veriyor. A. F. Miller, *Mustapha Pacha Bairakdar* (Bükreş: 1975), s. 128'de Tirsiniklioğlu'nun ölüm tarihini 11 Ağustos olarak verir.

2 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 136; Siruni, "Prince de Moldavie," s. 53; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 157.

yardım etmişti. Rivayete göre, babasının vefatıyla küçük yaşta yetim kalan Mardiros ticaretle meşgul olmuş, genç yaşta köyünden ayrılarak, Asya ve Avrupa'da muhtelif bölgeleri dolaşmıştı. İran'da Nadir Şah'ın (1688-1747) yükselişiyle birlikte Kafkasya, Erivan ve Doğu Anadolu bölgeleri Osmanlı-Safevi mücadelesine sahne olmuştu. Nadir Şah, sadece Ararat bölgesinden 300 aileyi sürgüne göndermişti. Mardiros da bölgedeki karışıklıklar yüzünden köyünden ayrılmıştı.[3] Servetinin büyük bir kısmını yollarda harcayarak veya soygunlarda kaybederek eritmişti. Daha sonra Bulgaristan'da Burgazlı bir kadınla evlenmiş; maddi durumunu tekrar düzeltmiş ve Rusçuk'a yerleşmişti.[4]

Manuk Bey

1796-1806 yıllarında Rusçuk'ta mevcut on üç mahalleden biri Ermenilere aitti. Ermeniler, bu mahalle haricinde Hacı Musa, Kuyumcu ve Kara Mustafa mahallelerinde Müslümanlarla beraber yaşıyordu.[5] Mardiros Mirzaiantz'ın hangi mahallede yaşadığını tespit etmek mümkün olmadı. Mardiros, ilk eşi çocuksuz vefat edince ikinci evliliğini kasabanın ileri gelen Ermeni ailelerinden Hanımoğlu'nun[6] Mamig adlı kızıyla yapmıştı. Manuk bu evlilik sonucunda dünyaya geldi[7] ve 12 yaşına kadar ailesiyle Rusçuk'ta yaşadıktan sonra aile geleneğine istinaden ticaret öğrenmesi amacıyla Yaş'ta ünlü bir Ermeni tüccarın yanına gönderildi.[8]

3 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

4 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22. Ayrıca bkz. "Bir Rahibin Kaleminden," s. 136; Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 4. Ayrıca bkz. Siruni, "Prince de Moldavie," s. 53; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 25.

5 Meryem Kaçan Erdoğan, Meral Bayrak Ferlibaş ve Kamil Çolak, *Rusçuk Âyanı: Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, (İstanbul: Yeditepe, 2009), s. 133, 219, ayrıca bkz. s. 258-260'daki tablo. Krş. Meryem Kaçan Erdoğan, "XVI. Yüzyılda Rusçuk'ta Demografik ve Sosyo-ekonomik Yapı," M. Sariyannis (ed.), *New Trends in Ottoman Studies: Papers Presented at the 20th CIEPO Symposium, Rethymno, 27 June-1 July 2012* (Resmo: Girit Üniversitesi: 2014), s. 277-296.

6 George Ghika'nın kapı kethüdası olan Bedros Hanımoğlu da aynı ailedendir. Bkz. Siruni, "Prince de Moldavie," s. 53, dipnot 1.

7 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 136, Siruni, "Prince de Moldavie," s. 53.

8 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 136; Siruni, "Prince de Moldavie, s. 53; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 26.

Dört yıl sonra, yani 1785'te, babasının isteği üzerine ailesinin yanına dönen Manuk, bir süre sonra Rusçuklu zengin bir aileye mensup Aved adlı bir kızla evlendi (1786). Babasının vefatından sonra aile işleriyle daha yakından ilgilenmek zorunda kaldı. Manuk, bazı psikolojik problemleri olduğu anlaşılan eşi Aved dokuz yıl sonra 1795'te vefat edince,[9] ikinci evliliğini Hacı Haritiun'un kızı Maria ile yaptı ve bu evlilikten iki oğlu (Murad, Feriat) ve dört kızı (Pemba, Mariam, Gadara, Tebera) dünyaya geldi.[10]

Manuk Bey yavaş yavaş ticaret hayatında kendini göstermeye başlamıştı. Aslında ticari başarısı 19. yüzyıl başında büyük ekonomik gelişme gösteren Rusçuk ekonomisiyle paralellik gösterir. 1828'de bölgeden geçerek ülkesine dönen İngiliz Elçi Walsh, 18 ila 20 bin civarında hane bulunan Rusçuk'ta yaklaşık 7 bin kadar hanenin Rum, Yahudi ve Ermeni olduğunu ve bunların Eflak ile yoğun bir ticaret ilişkisi içinde olduklarını belirtir.[11] Gerçekten de Rusçuk'un İstanbul ile Eflak-Boğdan'ı birleştiren yol üzerinde bulunması ona ticari açıdan önemli bir avantaj sağlıyordu. Burası ayrıca başta Avusturya ve Macaristan olmak üzere uluslararası ticaret için elverişli bir bölgeydi. Tuna sayesinde ulaşım kolaydı ve bölgenin önemli ticaret merkezi Bükreş'e birkaç saat uzaklıktaydı. Ayrıca o dönemde birçok Balkan şehri gibi Avrupa'dan gelen talep de ekonominin canlanmasına katkıda bulunmuştu. Bölgede özellikle sığır ve koyun, yün, deri, ipek, pamuk ve tahıl ticareti gelişmişti. 17. yüzyılın sonuna kadar bölgedeki ticari sermayenin büyük bir kısmı Ragusa (Dubrovnik) ve Venedikli Yahudi ve Ermeni tüccarların elindeydi. Ticari faaliyetin büyük bir bölümü de 18. yüzyılın sonlarına kadar Dubrovnikli tüccarlarca yürütülüyordu.[12] 18. yüz-

9 Siruni, "Prince de Moldavie, s. 53-4.

10 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 166'da önce iki kızının ardından 1810'da Hovhannes Murad adlı oğlunun doğduğunu belirtir. Ayrıca bkz. Felea, "Testament," s. 73-85. Felea'nın çalışması Manuk Bey'in vasiyetnamesinden yola çıkarak aile fertlerine dair yapılan bir incelemedir. Kaynağı, Manuk Bey'in 19 Temmuz 1815 yılında hazırladığı vasiyetnamesidir. 1 Ekim 1822'de Besarabya'da açılan vasiyetnamenin orijinali Ermenicedir ve Rusça tercümesi de mevcuttur. Söz konusu vasiyetname, eşi, kayınbabası ve Asadur'la beraber Rus çarı tarafından atanan bir görevlinin huzurunda açılmıştır. Çocuklarının isimlerinin farklı okunuşuna dair bkz. s. 75. Çocuklarının babalarının vefatından sonraki hayatlarıyla ilgili ayrıntılar da aynı kaynakta mevcuttur. Ailenin soyağacı için bkz. s. 85. Yine aile efradı için bkz. Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 46-55.

11 Robert Walsh, *Narrative of a Journey From Constantinople to England*, (Londra: 1828), s. 178. Ayrıca bkz. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 125.

12 Dönemin Balkanlar'daki ticari faaliyetleri için bkz. Traian Stoianovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant," *The Journal of Economic History* 20/2 (1960), s. 234-313; Virginia Paskaleva, "Os-

yılın sonundan itibaren Rusçuklu Ermeni ve Rum tüccarlar da etkin rol oynamaya başlamıştı.

Manuk Bey de ekonomik canlanmadan ve Rusçuk'un sunduğu imkânlardan faydalanmayı bilmiş, İstanbul ve diğer şehirlerde ticari bağlantılar kurmuştu. Erken ticari faaliyetleri ve yatırımlarıyla alakalı çok fazla bilgimiz maalesef yok. Bizzat kendi tanıklığına başvurursak, 1787-91 Osmanlı Rus Savaşı sırasında iltizam işiyle meşguldü.[13] Riskli olması ve çok iyi bağlantılar gerektirmesine rağmen, iltizam o dönemlerde halen çok kârlı bir yatırım aracıydı.[14] Kendisi nerenin iltizamını aldığına dair herhangi bir malumat vermese de iltizamın Manuk Bey için sermaye birikiminde büyük katkısı olduğu açıktır. Ionescu, Manuk'un ticari faaliyetleriyle ilgili ilk kayda 1793-94 yılında rastladığını kaydeder. Bu mahkeme kaydına göre Manuk, "Botoşanili bir tüccar" olarak tanımlanan Bogos Sepastyan'la birlikte İstanbul'a gelmişti.[15] Sepastyan ileride en yakın adamlarından biri olacaktır.

Manuk bir özel girişimci olarak sermaye birikimine başlayınca toprağa da yatırım yapıyor. Önce Rusçuk'ta ardından Eflak'ta arazi ve çiftlikler satın alıyor. Belgelere göre 1795-1802 yılları arasında özellikle Rusçuk'ta gayrimenkul almaya başladığını söyleyebiliriz. Kasabaya yakın bir köyden (Kule Köyü) 125 kuruşa bir değirmen hissesi[16] ve 250 kuruşa kuzeni Hacı Mançuk'la birlikte iki bahçe[17] satın almıştı. 1802'de yine Kule Köyü'nden

manlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı,1700-1850," *İktisad Fakültesi Mecmuası* 1-2 (1967), s. 42, 44-57; Cristian Luca, "Greek and Aromian Merchants, Protagonists of the Trade Relations Between Transylvania, Wallachia, Moldavia and the Northern Italian Peninsula (Second Half of the 17th-first half of the 18th Century), *Transylvanian Review*, XIX, Supplement no. 5/4 (2010), s. 313-337.

13 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22. Hatta muhatabının tam anlayabilmesi için iltizamın Rusya'daki "otkupçik" sistemine benzediğini belirtmektedir.

14 Svetla Ianeva, "Financing the State?: Tax-Farming as a Source of Invidiual Wealth in the Nineteenth Century, *Oriens* 37 (2009), s. 209-224; Svetla Ianeva, "The Non-Muslim Tax-Farmers in the Fiscal and Economic System of the Ottoman Empire in the 19th Century," Jorgen Nielsen (ed.), *Religion, Ethnicity and Contested Nationhood in the Former Ottoman Space* (Leiden: Boston: Brill, 2012), s. 48, 52-3.

15 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 26.

16 Kadı Hamid Efendi tarafından onaylanan sözleşmede hisseyi satan Aliş Bey'dir. MIB 8305/58 (19 S 1210/4 Eylül 1795).

17 Rusçuk âyanı ve Tırnova voyvodası serbevabin-i dergah-ı Ali İsmail Ağa'nın onayladığı bir tapu temessükünde satıcı olarak Hacı Beyzâde İsmail ve Hüseyin Ağa görülmektedir. MIB 26426 (17 M 1217/20 Mayıs 1802). Toplam 24 dönüm bostan ve çayır satın alındığı belirtilen belgede, her ikisi de "Rusçuk mütemekkinlerinden bazirganlar" olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bkz. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 26.

toplam 40 dönümlük bahçe ve bostan almıştı.[18] Kısa bir süre sonra yine aynı köyden ve yine kuzeniyle birlikte Rusçuk mukataası mülhakatından Kule Köyü bitişiğindeki ve Lom Nehri kıyısındaki 16 dönümlük bostan ve çayırlığı toplam 730 kuruşa satın almıştı.[19]

Manuk'un aşağı yukarı aynı tarihlerde ve aynı bölgeden neden arazi satın aldığını açıklamak oldukça zor. Ancak, kuzeninin ve kendisinin ipek ticaretiyle ilgilenmesi aldıkları araziyi dutluğa çevirmek gibi bir niyetleri olduğu ihtimalini akla getiriyor. Nitekim kuzeni Hacı Mançuk Bogdan Buiucliu, Fokşani civarındaki Katya'yı da alıp buraları büyük dut bahçelerine çevirmek istiyordu. Ancak, Avusturya tebaası olduğu için bu arzusu reddedilince, o da arazileri Manuk adına almak istemişti. Manuk, Eflak'ta mülk edinme hakkına sahipti ve zaten Predeal'ın dağlık bölgesinde epey bir mülk edinmişti.[20] Kuzeninin Rusçuk ileri gelenlerinden bir Osmanlı tebaası olması Hacı Mançuk'a önemli bir avantaj sağlıyordu. Zira Eflak ve Boğdan'dan gayrimenkul satın almak Babıâli'nin müdahalesinin nispeten kısıtlı olması anlamına da geliyordu. Burada gayrimenkul alım satımına merkezin direkt müdahalesi olmuyordu. O yüzden İstanbul'daki Hıristiyan tebaa ve Fenerli Rumlar da 18. yüzyıldan itibaren bölgeden toprak satın almaya başlamışlardı.[21]

Başlarda iltizam ve gayrimenkule yatırım yapan Manuk Bey, bir süre sonra ticari portföyünü genişletmiş ve tuz ticaretine girmişti.[22] Osmanlı İmparatorluğu'nda tuzlaların mülkiyeti devlete aitti, bakım ve masrafları da devlet tarafından yapılmaktaydı. Ancak bunların işletme-

18 Rusçuk Şeriye Sicili, no. 10, v. 32 (17 M 1217/20 Mayıs 1802); MIB 26494 (17 M 1217/20 Mayıs 1802); MIB 26506 (17 M 1217/20 Mayıs 1802). İlgili belgede Manuk'tan bazirgan olarak bahsedilmektedir. Onaylayan Rusçuk âyanı ve Tırnova voyvodası ve serbevabin-i dergah-ı âli unvanlı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'dır.

19 Rusçuk âyanı ve Tırnova voyvodası serbevabin-i dergah-ı Ali İsmail Ağa'nın onayladığı bir tapu temessükü, MIB 26423 (17 M 1217/20 Mayıs 1802). Yine her ikisi de Rusçuk mütemekkinlerinden bazirgan olarak bahsedilmektedir. Araziyi Sipahi İsmail'den almışlardır. Manuk Bey'in Kule'de mutasarrıf olduğu bu arazileri kendisinin Ruslara sığınmasından sonra devlet tarafından zapt edilmişti. Rus işgali sırasında, Ruslar Kule Çiftliği civarında konuşlandığından burası harabeye dönmüş ve uzun bir süre ziraat yapılamamıştı. Daha fazla bilgi için bkz. BOA, C. ML. 13268 (7 Ra 1237/2 Aralık 1821).

20 Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 19-20.

21 Costache, *At the End of the Empire*, s. 32.

22 Mustafa A. Mehmet, *Documente turcesti privind istoria Romaniei, 1791-1812*, 3 cilt (Bükreş: 1986), c. III (1791-1812), s. 262.

si emanet veya iltizama veriliyordu.[23] Manuk ve kuzeni Hacı Mançuk, Eflak'ın tuz ticaret ağında önemli bir role sahiplerdi.[24] İlerleyen yıllarda Manuk, Tirsiniklioğlu ve özellikle Konstantin İpsilanti'nin de[25] yardımıyla tuz tekelini eline geçirmişti. Bu yatırımı, çok ciddi bir gelir kaynağıydı. Örneğin, 1803-1806 arasında bu ticaretin kendisine yıllık getirisi ortalama 300.000 kuruştu.[26] Serveti gittikçe artan Manuk Bey, malvarlığının idaresini kolaylaştırmak için kuzenine geniş kapsamlı bir vekalet de vermişti.[27]

Manuk'un Rusçuk'un en önemli şahsiyetlerinden biri haline gelip tarih sahnesine çıkması bu serveti sayesinde olacaktı. Zira dillere destan zenginliği Rusçuk âyanı Tirsiniklioğlu İsmail'in dikkatini çekmişti.[28]

Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ve Manuk Bey

Âyanlar çağında imparatorluğun diğer birçok yeri gibi Balkanlar da çalkantılı bir dönemden geçiyordu. Bölge, merkezi otoritenin zayıflamasıyla birkaç âyan arasında nüfuz alanlarına ayrılmıştı. Yerel güç dengelerini mer-

23 Osmanlı İmparatorluğu'nda tuz üretimi ve işletmeleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Lütfi Güçer, "XV. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı," *İktisad Fakültesi Mecmuası* XXI (1963), s. 1-47. Balkanlar'daki tuz ticareti için bkz. Aurora Ilieş, "Şliri in Legatura cu Exploatarea Sarii in Tara Romineasca Pina in Veacul-Lea," *Studii şi Materiale de Istoire Medie*, c. I (1956), s. 155-199.

24 Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 20. 1750'li yıllarda bölgedeki tuz üretimi için bir-iki yıllığına iltizam verilmeye başlanmıştı. Bölgenin tuz üretimi Ioan Moscu (1791, 1797, 1803, 1812), Manuk Bey (1809), Rus komutanlar Koikeaki (1810-1811), Filiph ve Stefan Meitani (1827-29, 1830-1834) gibi kişilerin kontrolündeydi. A.L. Draganescu ve Salina Slanic, "Sustainable Development in the Salt Industry of Romania," *First International Mining Congress and Exhibition of Turkey* IMCET 2003, IG 2003, s. 45-46.

25 İpsilanti (ö. 1816) meşhur Fenerli Rum beylerindendi ve 1799 ile 1801 arasında Boğdan; 1802 ile 1806 yılları arasında Eflak voyvodalığı yapmıştı. 1774-1782 yıllarında Eflak voyvodası olan Aleksander İpsilanti'nin oğludur. 1797-1799 arasında dragoman olarak görev yaptı. 1799-1801 arasında Boğdan voyvodalığı yaptıktan sonra 1802'de Eflak voyvodası olarak atandı. 1806'de Babıâli tarafından bu görevden alınması Rus hükümetiyle Babıâli arasında diplomatik krize ve ardından savaşa sebep olmuştur. 1816'da göç ettiği Rusya'da vefat etmiştir.

26 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 29; Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22. Bu satışları arasında yüklü miktardaki alışverişlerine birkaç örnek vermek gerekirse; 12 bin vukiyye tuzu Şumlalı Mardim'e (MIB 26488 (13 Ca 1221/29 Temmuz 1806); 16,700 okka tuzu da Hırsova Gümrük Emini Mehmed Emin'e (MIB 26489 (25 Ca 1221/10 Ağustos 1806) satmıştır. Ayrıca Manuk'un 1807 itibarıyla 19. 192,60 kuruşluk tuz verese defteri için bkz. MIB 26557. TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz). Tuz tekeli ve İpsilanti bağlantısı için ayrıca bkz. TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz).

27 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 54.

28 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 137.

kezden ziyade taşra eşrafı belirliyordu. Bunlar kendi çabalarıyla belli toprak ve kaynaklara el koyarak merkezle taşra ahalisi arasında bir güç odağı olarak ortaya çıkıyorlardı. Bu yerel güç odakları merkezin atadığı devlet memurları değildi, dolayısıyla merkezden görece bağımsız bir politika izleme şansları vardı. Merkezi idare bu odakları yok edemediği durumda güçlerini kabul etmek zorunda kalıyordu. İncelediğimiz dönemde, Silistre ve Deliorman bölgeleri Yılıkoğlu Süleyman'ın, Vidin ve civarı Pazvandoğlu'nun, Gümülcine ve civarı Tokatcıklı Süleyman Ağa'nın, Serez ve civarı Sirozî İsmail Bey'in, Edirne civarı Dağdevirenoğlu Mehmed Ağa'nın kontrolüne geçmişti. Tepedelenli Ali Paşa Yanya'da, Toskalık Hanedanından İbrahim Paşa ise Avlonya'da hüküm sürüyordu. Merkezi otoritenin nispeten zayıf olduğu bu yerlerde yerel güç odakları çok ciddi nüfuz alanları oluşturmuştu.

Manuk'un sarraf olarak hizmet edeceği, hamisi Tirsiniklioğlu İsmail Ağa dönemin en önemli âyanlarındandı. Tirsiniklioğlu, günümüzde Bulgaristan sınırında kalan Rusçuk civarında Tirsinik/Tersenek adlı nahiyede zengin bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Hovnanyan'a göre, Tirsiniklioğlu'nun asıl mesleği sakalıktı.[29] Başka bir kaynakta ise sekban olup eşkıyalık yaptığı bilgisi verilmektedir.[30] Ailesiyle ilgili de fazla malumatımız yok. Tek bildiğimiz, 3 Şubat 1791'de Rusçuk âyanı olan Tirsiniklioğlu Ömer Ağa'nın kardeşi olmasıdır. Hacı Ömer Ağa'nın muhtelif sebeplerle merkezle arasının sık sık bozulduğu anlaşılmaktadır. Ancak en büyük sıkıntı, Ömer Ağa'nın Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ordunun iaşesini aksatmasıydı. Eski surre emini olan Çelebi Mehmed Efendi, Hezargrad dahil muhtelif yerlerden topladığı zahireyi Rusçuk ve Niğbolu iskelelerine getirmekle görevliydi. Âyan olarak Ömer'in de bu hususta her türlü kolaylığı göstermesi bekleniyordu. Ancak, bir belgeye göre, Osman Pazarı âyanı ve naibi ile Ömer Ağa, Çelebi Mehmed Ağa'ya yardımcı olmamaya ve iaşe hususunda lakayt davranmaya başlamıştı. Neticede, aynı şekilde davranan Osman Pazarı âyanının Rusçuk Kalesi'ne kalebend edilmesine ve naibin sürgüne gönderilmesine dair emir çıkmış, Ömer Ağa ise bir defaya mah-

29 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 135; Kemal Beydilli, "Tirsiniklioğlu İsmail Ağa,," DİA, s. 204.
30 Tarihsiz olan bir belgede, Tirsiniklioğlu'nun on beş sene önce "zelîl ve hakîr sekbân makulesinden" olduğu belirtilmektedir. TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz).

sus olmak ve zahire hususunu bir an evvel halletmek üzere affedilmişti.[31] Ancak, tam takip edemediğimiz gelişmelerden dolayı Ömer Ağa firar etmek zorunda kalmıştı. Onun firarının ardından eşi ve ailesinin diğer fertleri Rusçuk'a gönderilmiş, ama aile efradı geçim darlığına düştüğü için sonradan Hezargrad'a dönmelerine izin verilmişti.[32]

Tirsiniklioğlu İsmail ise ağabeyi Ömer Ağa'nın 1791'deki idamından sonra kendisi için de ferman çıkmasına rağmen kaçmayı başarmıştı.[33] Bir belgeye göre, daha önce ağabeyi ve dönemin Eflak voyvodası Mavroyani'nin[34] "ianet ve istishabıyla" yani yardım ve sahiplenmesiyle belli bir güce erişebilmişti.[35] Ömer Ağa'nın idamından sonra etrafına topladığı 30-40 kadar adamıyla Ziştovi, Hezargrad, Tırnova, Niğbolu ve Plevne civarında üç yıl kadar çetecilik yapmıştı (1791-1794).[36] Bu çetecilik faaliyetinin neticesi olarak 9 Aralık 1792'de Rusçuk'a saldırabilecek kadar kuvvetlendiği anlaşılıyor.[37] Eşkıyalık faaliyetlerine devam eden Tirsiniklioğlu, nihayet Eflak Voyvodası Aleksander İpsilanti'nin araya girmesiyle affedilmiş ve hiçbir şeye karışmayarak Rusçuk'ta evinde oturması şartıyla affedilmişti (M 1210/Temmuz 1795).[38]

Kısa bir süre sonra ise Rusçuk âyanı olmayı başardı (1210/1796). 1798'de dağlı eşkıyasına karşı yürüttüğü çabalarından dolayı kapıcıbaşılık unvanı ile ödüllendirildi.[39] Kendisi hakkındaki bir raporda, başarısı üç temel sebebe dayandırılmaktadır. Birincisi, Ömer Ağa'nın kardeşi olması ve Mavroyani'nin korumasına girmesiydi. İkincisi, bölge halkının gözünü korkutmasıydı. Ancak hepsinden önemlisi Balkanlar'ın hem stratejik hem

31 Hezargrad âyanı Hacı Ömer Ağa'ya hükm, BOA, KK.d. 7, v. 46 (14 N 1205/17 Mayıs 1791), Çelebi Mehmed Efendi'ye hükm, v. 53 (15 N 1205/18 Mayıs 1791).

32 Rusçuk kadısı ve âyanına hükm, BOA, A. MKT.d. 1025, v. 129 (14 C 1205/18 Şubat 1791).

33 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 8; Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 36.

34 Nikola Mavroyani (ö. 1790), 1786-1790 arası Eflak voyvodalığı yapmıştır.

35 TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz).

36 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 8-9; Ziştovi, Hezargrad ve Tırnova kadılarına gönderilen hükümler BOA, Mühimme-i Mektume Defterleri, no. 1, v. 64 hk. 181-8 (5 1206/2-11 Haziran 1792).

37 T. Bakardjieva, "Kargaşa ve Yaratıcılık Arasında: XVIII. Yüzyılın Sonu ve XIX. yüzyılın başında Bir Taşra Kasabasının Hikâyesi," *Osmanlı*, (Ankara: Yeni Türkiye, 1999), c. 5, s. 632.

38 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 9. Aynı sayfada Tirsiniklioğlu İsmail'in affına dair Rusçuk kadısına gönderilen hükmün sureti de yer almaktadır. Ayrıca bkz. Bakardjieva, "Karmaşa ve Yaratıcılık Arasında," s. 632.

39 Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 66-7; Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 11.

de ticari açıdan Rusçuk ve Tırnova gibi "Tuna'nın kilidi" veya Deliorman ve Dobruca gibi "zahire yatağı" olan bölgelerini kontrolü altına alabilmesiydi. Bu sayede emrinde iyi bir askeri kuvvet oluşturabilmişti.[40]

Manuk Bey'le İsmail Ağa'nın tanışmaları her ikisinin de statü ve ekonomik anlamda yavaş yavaş yükselmeye başladığı bir döneme denk düşer. Hovnanyan, Manuk ile İsmail Ağa arasındaki ilişkinin nasıl başladığına dair bir anekdot iletir. İsmail Ağa bir gün Manuk'u konağına çağırır. Aşağı tabakadan, cahil ve kaba saba bir taşralı olan İsmail Ağa'nın daha ziyade hırsızlık yaptığına, pek çok kimseden borç alıp geri ödemediğine dair genel bir kanı Manuk'un ailesini oldukça tedirgin eder. Ancak, ailesinin uyarılarına aldırmayan Manuk, İsmail Ağa'nın konağına gider. Oldukça sıcak şekilde karşılamada bulunan İsmail Ağa ise Manuk'tan kendisine para ve mal getirmesini ister. Yine aynı rivayete göre, Manuk kendi çevresinden ve milletinden insanları para için taciz etmemesi şartıyla bu isteği kabul eder. Çok korkmuş olan ailesi eve döndüğünde can ve mal güvenliği için bir an evvel saklanmasını tavsiye etmişse de Manuk'un buna kulak asmadığı söylenir.[41] Bu görüşmeden sonra, Manuk, İsmail Ağa'ya hem mal hem de borç vermeye başlar. Ancak, bir süre hizmetlerinin karşılığını maddi olarak alamadığından herkes Manuk'un iflasından endişe eder.[42]

Yukarda bahsettiğimiz görüşme sırasında İsmail Ağa bir nevi haraç mı talep etmişti, Manuk'a şantaj mı yapmıştı yoksa aralarında bir pazarlık mı yapılmıştı, bunların ayrıntılarını bilmiyoruz. Gerçekte ikilinin tam olarak ne zaman görüştükleri ve İsmail Ağa'nın davetinin sebebi tespit edilememiştir. Ancak, Manuk ya korkusundan İsmail Ağa'ya finansman sağlıyor ya da ağayı kârlı bir "yatırım" olarak görüyordu. Zeki biri olduğu anlaşılan Manuk için ikinci ihtimal daha doğru olsa gerek. Nitekim İsmail Ağa'ya karşı önyargılı olan bu hikâyede bile zorlama unsurundan bahsedilmediğinin altını çizmek gerekir. Zaten hami-mahmi ilişkisi zorlamadan ziyade rızaya dayalı bir birlikteliktir. Patronaj ilişkilerinde belli oranda zorlama, manipülasyon veya baskı olsa bile bu hiçbir zaman esas

40 TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz).
41 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 137-38.
42 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 138.

etken değildir. Zorlama esas etken haline geldiğinde ilişki patronaj ilişkisi olmaktan çıkar.[43]

İsmail Ağa açısından bakılırsa, mukataa, iltizam ve diğer muhtelif harcamalar için Manuk'un finansal desteğine ihtiyaç duymuş olabileceği düşünülebilir. Manuk'un istenilen parayı vermesi, biraz da karşısındakinin kendisine kazandıracaklarını riske girmeye değer bulmuş olmasından kaynaklanmalıdır. Her ne kadar Manuk'un İsmail Ağa'ya getirdiği ürünler bilinmiyorsa da bunların tekstil ürünleri olduğunu tahmin ediyoruz. Getirdiği malların kalitesinden ve güvenilirliğinden etkilenen İsmail Ağa'nın Manuk'u kendisine sarraf yapması memnun kaldığının işaretidir. Aslında âyanların kredi ve yatırım vasıtalarıyla finansal işlere girdiğini biliyoruz. Sarraflar âyanlara hem kredi sağlıyor hem de yeni yatırım alanları bulmalarında onlara danışmanlık yapıyorlardı.[44]

Başlangıçta riskli olan bu yatırım Tirsiniklioğlu'nun Rusçuk âyanı olmasından sonra semeresini vermeye başladı. Aslında burada kastedilen, fiili olan bir durumun Babıâli tarafından resmen tanınmasıdır. Hezargrad ve Tırnova bölgesini zaten kontrol altına alan ağa, kısa sürede önemli bir yerel güç haline gelmeyi başarmıştı. Merkezle ilişkilerini her zaman iyi tutmaya çalışan Tirsiniklioğlu, bir yandan Pazvandoğlu'yla bir yandan da ezeli düşmanı Deliorman âyanı ve Silistre Mütesellimi Yılıkoğlu Süleyman'la çatışıyordu. Hatta Pazvandoğlu, Rusçuk'a kadar ilerlediğinde Tirsiniklioğlu tarafından geri püskürtülmüştü ve Osmanlı yönetimi Pazvandoğlu tehlikesini engellediği için 15 kese akçe hediye ederek onu kapıcıbaşılıkla ödüllendirmişti (Kasım 1797). Tirsiniklioğlu'nun bu mücadelelerinde İpsilanti ve Gürcü Osman Paşa'nın kendisine verdikleri desteğin payı oldukça büyüktü.[45] Ağa bu başarılarının ardından 1796'da halkın isteği üzerine Rusçuk âyanı olmuş ve bir süre sonra da zengin Tırnova bölgesine voyvoda olarak

43 John Duncan Powell, "Peasant Society and Clientelist Politics," *The Americal Political Science Review* 64/2 (1970), s. 412. Kişilerin hangi aşamada hami rolüne büründüğüne dair bkz. James C. Scott, "Patron-Client Politics," s. 93-4.

44 Âyanların ulusal ve uluslararası ticari ilişkileri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 96-7.

45 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 11-12; Beydilli, "İsmail Ağa," s. 204. Pazvandoğlu'nun bir yıldan fazla süren bu dönemki saldırıları, Rusçuk'un kuşatılması ve aralarındaki mücadele hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Zens, *The Ayanlık*, s. 128-132.

atanmıştı. Ama bir yandan da gözü Filibe nezaretindeydi. Köse Ahmed'i İstanbul'a göndererek bu nezareti elde etmeye uğraşıyordu.[46]

Hovnanyan, Tirsiniklioğlu'nun resmen âyan olmasından sonra artık "ihtiyaç içinde kıvranan, neredeyse soygunla yaşayan" bir adam olmaktan kurtulduğunu "devletten aldığı bol maaş ve her taraftan kabul ettiği hediyelerle" kısa sürede hatırı sayılır bir servet edindiğini belirtmektedir.[47] İsmail Ağa'nın maddi durumunun düzelmesi Manuk'un da avantajına olmuş ve ağadaki alacağını nihayet tahsil edebilmişti. Zaten Hovnanyan da sonunda fedakârlığının karşılığını fazlasıyla aldığını belirtmektedir.[48] İlerleyen zamanlarda da Manuk'un Tirsiniklioğlu'nun gözüne kestirdiği iltizam ve mukataaların ödemesini finanse etmesiyle bu ilişki devam etmişti. Gerçekten de ilgili bir belgede Tirsiniklioğlu, muhtelif voyvodalık ve iltizamı almak için Manuk Bey'den kredi aldığını ve sarrafının bu yükümlülüğünü yerine getirdiğini ikrar etmekteydi (bkz. ek 1. s. 297).[49] Eflak voyvodası, kardeşi Aleko'ya yazdığı bir mektupta, Tırnova mukataasının Kapıcıbaşı İsmail Ağa'ya verilmesi için Manuk Bey'in 70 bin kuruştan fazla bir miktarla İstanbul'a gönderildiğini bildirmekteydi.[50] İstanbul'a gelen Tirsiniklioğlu'nun sarraf ve hizmetkârının geri dönüş yolunda cizyedarlar tarafından rahatsız edilmemesine dair kısa emrinde kastedilen kişi de Manuk olmalıdır.[51]

İsmail Ağa'nın gücü ve serveti arttıkça iltizam ve malikaneye yatırım yaptığını ve gayrimenkul satın aldığını belgelerde takip edebiliyoruz. 1800'de Şah Sultan'ın Tırnova'daki mukataalarının voyvodalığını elde ederek iyice güçlenmişti.[52] 1 Muharrem 1215/25 Mayıs 1800'de geliri İrad-ı

46 TSMA. E. 3331-1/617-4 (tarihsiz)
47 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 139.
48 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 139.
49 Tırnova voyvodası serbevabin-i dergah-ı âli İsmail Ağa'nın ibra-yı zimmet temessükü, MIB 26442 (27 M 1219/8 Mayıs 1804). Söz konusu belgeden, İsmail Ağa'nın, Manuk Bey'den Tırnova, Rusçuk ve Ziştovi mukaata ve iltizamı için muhtelif zamanlarda senetli veya senetsiz para aldığı ve bir defa da Tirsiniklioğlu'nun bazı işleri için İstanbul'a gittiği anlaşılmaktadır. Aynı belgenin Ermeni harfli Türkçe kopyası için bkz. MIB 35176 (27 M 1219/8 Mayıs 1804).
50 Aynı belgeden mukataa işiyle ilgili Sarraf Ferid (?)'e de ayrıca yazı yazıldığı anlaşılmaktadır. Voyvoda kardeşi Aleko'ya bu işin halledilmesi hususunda Tirsiniklioğlu'nun oldukça ısrarcı olduğunu belirterek elinden gelen gayreti göstermesini rica etmektedir. BOA, A. AMD. 53/45 (tarihsiz).
51 BOA, C. ML. 73/3348 (23 Z 1218/4 Nisan 1804).
52 Beydilli, "İsmail Ağa," s. 204.

Cedid hazinesine aktarılmak üzere Kıptiyan Cizyesi Mukataası da kendisine emaneten verilmişti.[53] Tırnova'da hükümete karşı gelen Cengiz Giray'ın kaynı Ali Tahir'in idamından sonra boş kalan mukataalar da malikane olarak yıllık 2000 kuruş bedelle kendisine havale olunmuştu.[54] 1803'te Şah Sultan'ın vefatından sonra İrad-ı Cedid hazinesine bağlanan Rusçuk ve tevabi mukataasının dörtte üç hissesi, 15 bin kuruş iltizam bedeli ile yine İsmail Ağa'ya verilmişti.[55] İsmail Ağa, aynı yıl, Rusçuk penbe, rişte-i penbe ve kozalı penbe rüsumunun da iltizamını almıştı.[56] 1805-1806'da Rusçuk voyvodalığı mukataasını elinde tutmaya devam ederken, aynı zamanda bölgenin harir (ipek) emini olarak da atanmıştı.[57] Gayrimenkul portföyü bu kadar yoğun olmasa da 1802'de Rusçuk'ta Yeni Cami Mahallesi'nde 1500 kuruşa bir konak,[58] 1000 kuruşa bir su değirmeni[59] ve 1806'da iştiraken sahip olduğu bir değirmenin diğer yarı hissesini 3500 kuruşa[60] satın aldığını tespit ediyoruz. Bu arada hem merkezle hem de çevresinde muhtelif büyüklükteki âyanlarla yaptığı mücadeleler sonunda 1806'da Şumnu, Dobruca, Hezargrad, Eskicuma, Osman Pazarı, Tırnova, Ziştovi, Yenipazar, Prevadi ve Hacıoğlu Pazarı'nı nüfuzu altına almayı başarmıştı.[61]

Manuk Bey'in o dönemde sarraflık yaptığına dair bazı ipuçları olmasına rağmen, yetersiz veri dolayısıyla iş ağlarını tam olarak ortaya çıkarmak henüz mümkün değil. Ancak, Rusçuk Şeriyye sicilindeki bazı veriler ve diğer bazı evraklardan birkaç örnek vermek mümkün. Örneğin Rusçuk'ta Mehmed Ağa'dan 4800 para; Ali Ağa bin Hamza'dan 15880 para; Elhac İsmail Ağa bin Hasan Ağa'dan 6321 para alacağı görünmektedir.[62] Borçla-

53 Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 153-54.
54 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 10.
55 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 10, v. 10 (7 Za 1217/1 Mart 1803).
56 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 10, v. 10-10b (9 L 1217/2 Şubat 1803), v. 14b-15 (25 C 1218/12 Ekim 1803).
57 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 13-14 (15 Ca 1220/11 Ağustos 1805); Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 24 (15 M 1221/4 Nisan 1806).
58 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 10, v. 19b (27 N 1216/31 Ocak 1802).
59 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 10, v. 32-32b (5 Ca 1217/3 Eylül 1802).
60 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 21 (23 L 1220/14 Ocak 1806).
61 Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 62.
62 Rusçuk Şeriyye Sicilleri no. 10, v. 47-47b (9 B 1217/5 Kasım 1802), v. 76-77 (13 Ca 1219/20 Ağustos 1804); Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 12 (7 R 1220/5 Temmuz 1805). Bu sicillerde kendisinden Manuk bazirgan olarak bahsedilmektedir.

rın mahiyeti hakkında detaylı bir bilgi maalesef yoktur.

Tirsiniklioğlu'nun güçlenmesiyle Manuk Bey'in de yıldızı parlamıştı. Hamisi İsmail Ağa'nın kendisini koruması ve kayırmasının hızlı servet birikiminde, ticaret ağını genişletmesinde ve toprak almasında çok ciddi faydaları olduğu açıktır.[63] Korunma/güvenlik faktörünün eşkıyalığın kol gezdiği Osmanlı taşrasında bir tüccar için ne kadar elzem olduğunu hatırlamakta da fayda var. Âyanların en önemli görevlerinden biri "güvenlik üretimi" idi. Dolayısıyla âyanların, tüccar ve voyvodalarla işbirliği yapmaları ve nüfuzları altındaki bölgelerde asayişi korumaları gerekiyordu. Manuk Bey'in yaşadığı dönemde Osmanlı, Avusturya ve Rus tüccarlarının temel fonksiyonu imparatorlukta üretilen metaları imparatorluk içine ve haricine taşımaktı. Daha çok taşımacılık ağırlıklı bir ticari faaliyetleri vardı.[64] Dolayısıyla uluslararası yolların güvenli olması şarttı. Ciddi bir gelir sağlayan ticari faaliyetin devamı ve büyümesi için bu zenginlikten nemalanan âyanların yolların güvenliğini sağlamaları çok önemliydi. Özellikle ticari faaliyetlerin önemli bir ayağı olan Eflak'a uzanan yolların eşkıyalardan korunması elzemdi.

Manuk'un Tirsiniklioğlu'nun kontrolü altındaki bölgelerden arazi satın alması, avantajlı şartlardan kaynaklanmaktaydı. Âyanla bağlantısı sayesinde Tuna Havzası'nın ipek ticaretini elinde tutuyordu. Tirsiniklioğlu kendisine ayrıca pamuk, tütün, balmumu gibi maddelerin tekelini vermişti.[65] Bunun yanı sıra İsmail Ağa'nın harir emini olması da her ikisi açısından ipek ticaretinde büyük kolaylıklar getirmiş olmalıdır. Manuk Bey'in ipeği üreticilerden satın alarak elde ettiğini tahmin ediyoruz.[66] İkisinin müşterek ipek ticareti yaptığının en önemli delili, bu emtianın muhasebesinin Tirsiniklioğlu'nun ölümünden kısa bir süre önce tamamlandığını gösteren bir kat-ı alaka senedidir. 26 Haziran 1806 tarihli belgeye göre, söz konusu

63 Hamilerin fiziksel, hukuki ve rekabet anlamında korunmasına vurgu için bkz. James Scott, "Patronage or Exploitation," Ernest Gellner ve John Waterbury (ed.), *Patrons and Clients in Mediterrenean Socities* (Londra: Dockworth, 1977), s. 23, 29.

64 Stoianovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant," s. 252, 263-93; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 125. Rusçuk'un ekonomik hayatı için ayrıca bkz. Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 163-166.

65 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 165; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 26.

66 Manuk Bey'in ipek ticaretiyle ilgili bir hesap listesi için bkz. MIB 26525b, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 641, s. 14. Tarihsiz bu belgede dokuz ayrı tüccardan toplam 157 çuval olmak üzere 7915 okka ipek aldığını tespit ediyoruz.

Manuk Mirzayan'a, ait han

hesapların dökümü yapıldığında Manuk'un zimmetinde 27.895.5 kuruş kaldığı ortaya çıkmış ve Manuk tarafından aynı tarihte tamamen ödenmişti[67] (bkz. Ek 2. s. 298). Manuk aynı şekilde, Tirsiniklioğlu İsmail'in bağlantıları sayesinde İstanbul'un buğday iaşesi için sözleşmeler yapmıştı.[68]

İsmail Ağa'nın iyice güçlendiği dönemde, Manuk da Rusçuk sınırlarını aşan bazı faaliyetlere girişmişti. Özellikle Bükreş'te ciddi anlamda yatırım yapıp, gayrimenkul aldığı tartışma götürmez. Büyük arazilerin dışında 1804-1806 yılları arasında, Bükreş'teki Curtea Veche civarında, kendi adını taşıyan o meşhur hanın yanında bulunan birçok ev, dükkân ve arsayı da satın almıştı. Bunların bazıları Eflak'taki siyasi mücadelesi için nakde ihtiyacı olan Konstantin Hançerli tarafından 1798'de satışa çıkartılmıştı.[69] Manuk'un adını taşıyan hanın inşaatının başlangıç tarihi hakkında tarihçiler hemfikir değildir. Fakat kesin olarak bilinen, hanın eski binasının 1804'te kullanılmakta olduğuydu. Bina aynı yıl 28 Ağustos'ta çıkan ve Bükreş'in büyük bir kısmını küle çeviren

67 Tuna Seraskeri Alemdar Mustafa Paşa tarafından onaylanan kat-ı alaka senedi, MIB 26424 (9 R 1221/26 Haziran 1806). Aynı belgenin Ermeni harfli Türkçe kopyası için bkz. MIB 35132 (9 R 1221/26 Haziran 1806). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 207.

68 Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 97.

69 Ana-Maria Lepar, "Bucharest During the Peace of 1812" *Hiperborea Journal: Journal of History* II/2 (2015), s. 125. Buraya bir süre sonra meşhur hanını inşa etmeye başlayacaktı. 7 Eylül 1804'te Manuk Bey Bükreş'te Nicolae Saegiu'dan 2500 talere bir bağ, 20 Eylül'de Metropolit Dosoftei'den iki tane daha ve aynı yılın Ekim ayında ise Dumitrache Stefan'dan Floreşti'de bir emlak satın aldı. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 29, 32. Ayrıca bkz. MIB 35042 (5/17 Haziran 1809), kopyası DANIC Siruni, dosyaları, no. 858, s. 11-12 ve no. 1472, s. 46.

korkunç yangında yok olmuştu.[70] Hanın yeni binası bu yangından hemen sonraki yıllarda inşa edilmiş olmalıdır. Manuk, İpsilanti bağlantısı sayesinde Rus pazarına da girmişti.[71]

Diğer yandan, bazı önemli unvanlar edinerek sosyal statüsünü de yükseltiyordu. III. Selim'in tahta çıktığı sıralarda ona şahinci unvanı verildi.[72] 1802'de serdar oldu.[73] Bizzat kendisi, boyarlar arasında imtiyazlı bir paye almasının gerekçesi olarak, Balkanlar'daki karışık dönemde Eflak'ın yağmalanmasının engellenmesine yardım etmesini göstermektedir.[74] Aşağı yukarı bir yıl sonra, yine muhtelif hizmetlerinden dolayı ona "saki" (paharnik) unvanı verildi.[75] Her iki unvanı da Konstantin İpsilanti'yle bağlantısı sayesinde almıştı.[76] Unvanın tam olarak ne zaman verildiği belli olmasa da 1806 tarihli bir belgede kendisinden "çorbacı" olarak bahsedilmektedir.[77] Aslen yeniçeri ocağının bölük komutanlarına verilen bu unvan, 18. yüzyıldan itibaren Balkanlar'da zengin tüccar ve tefeciler için kullanılmaya başlanmıştı.[78]

Tirsiniklioğlu ile Manuk arasındaki ilişkinin her ayrıntısına vakıf olmak mümkün değil. Ancak, aralarında sadece bir iş ilişkisi olmadığı mevcut ipuçlarından ortaya çıkıyor. İsmail Ağa'nın nezdinde oldukça muteber olduğu ve sarraf-âyan ilişkisinin ötesinde bir dostluk ve patronaj ilişkisi geliştirdikleri anlaşılıyor. Bu ilişkinin en büyük göstergesi Hovnanyan'ın bahsettiği bir olaydır. Yazara göre, ikili arasındaki bağlılık ve Manuk'un ağanın danışmanı gibi hareket etmesi pek çok insanı huzursuz etmişti. Bir Müslümanla bir Hıristiyanın dostluğundan özellikle bazı

70 Adaniloiaie ve Untoru, "Contributii Documentare," s. 1358.
71 Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 97.
72 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.
73 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 54; Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 6.
74 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.
75 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 54; Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22; Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 6. Paharnik, Eflak, Boğdan ve Tuna Eyaletleri aristokrasisine atfedilen, babadan oğula aktarılamayan bir unvandır. Başlangıçta Eflak-Boğdan prenslerine şarap temin etme ve içki meclislerinde kadehlerini doldurmak biçiminde tanımlanan bu görev zamanla önemli bir idari rütbe haline gelmiştir.
76 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 54; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 217.
77 Tuna Seraskeri Alemdar Mustafa Paşa tarafından onaylanan kat-ı alaka senedi, MIB 26424 (9 R 1221/26 Haziran 1806).
78 Abdülkadir Özcan, "çorbacı," s. 369-70.

Müslümanlar rahatsızdı. Dolayısıyla, "Türkler" arasında pek çok düşmanı vardı.[79] Hovnanyan bu kadar detay veriyor. Sıkıntının sadece dini ve etnik kökenli mi yoksa siyasi ve ekonomik boyutu olup olmadığını eldeki verilerle tam olarak tespit edemiyoruz. Muhtemelen hepsinin biraz payı vardı. Bahsettiği gerginlik Manuk'un Rusçuk'ta olmadığı bir anda patlak verir. Manuk, bazı işleri için Eflak'a gitmek ve bir süre orada kalmak zorunda kalır. Onun uzaklaşmasını fırsat bilen düşmanları kendisine karşı yoğun bir karalama kampanyasına girişir. En çok tenkit ettikleri husus da Manuk Bey'in Ruslarla bağlantısıdır. İsmail Ağa'ya dost bildiği sarrafının Osmanlının düşmanı ve Rusların ise "müttefiki" olduğunu söylerler.[80] Yani ülkesine ihanetle suçlanıyor ve Rus ajanı olduğu ima ediliyordu. Hovnanyan bu söylentileri düşmanlarının uydurduğu asılsız dedikodular olarak değerlendirmektedir.[81]

O dönemde Manuk Bey'in Ruslarla doğrudan bağlantısı olmasa bile, Konstantin İpsilanti'yle kurduğu yakın ilişkisi bile bu tip dedikoduların çıkmasına sebep olmuş olabilir. Hatırlanacağı üzere, Manuk'un Eflak'ta arazileri vardı ve ara sıra oraya gidip geliyordu ve muhtelif konularda birbirlerine yardımcı oluyorlardı. Tirsiniklioğlu ve Manuk'un İpsilanti'ye iki önemli yardımı olmuştu. Pazvandoğlu'nun Eflak saldırısı sırasında voyvodaya hem asker göndermiş hem de maddi destek sağlamışlardı. 1802'de Bükreş'e gözünü diken Pazvandoğlu, Manav İbrahim ve Gavur İmam'ı bölgeye göndermişti. Tuna'yı geçerek, Kalafat ve Krakov'u yağmalayan bu iki eşkıyanın Bükreş'e kadar ilerlemesinden korkan voyvoda ve boyarlar Kronstadt'a kaçarak şehri tamamen savunmasız bırakmışlardı. Askersizlik, halkın kaçması ve vergilerin toplanması sırasında doğan aksaklıklar yüzünden tamamen çaresiz kalan İpsilanti, Pazvandoğlu'nu durdurmak üzere İsmail Ağa'dan yardım istemişti. Ayrıca, Pazvandoğlu'na rüşvet vermek ve sekbanların ücretlerini ödemek üzere para da istemekteydi. Bu ricanın arkasından İsmail Ağa, Manuk'u İpsilanti'ye göndererek hem desteğini sunmuş hem de maddi yardım yapmıştı. Bükreş'in yağmalanmasının engellenmesinde bu çeteci birliklerin Olt civarında durmaları kadar, Manuk'un tavsiyesiyle

79 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 140.
80 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 140-41.
81 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 140-42.

Tirsiniklioğlu'nun şehre 500 kişilik askeri birlik göndermesi de önemli rol oynamıştı.[82] Yukarıda belirttiğimiz üzere serdar unvanının kendisine şehrin yağmalanmasını engellemesi nedeniyle ihsan edildiğini (1802) bizzat kendisi ifade etmektedir

Aynı olayın başka yönleri Bogos Sepastyan'ın hatıratından gün yüzüne çıkmaktadır. Nakde ihtiyacı olan İpsilanti, adamı Bogos Sepastyan'ı borç istemek üzere Rusçuk'a göndermişti. O sırada İstanbul'da bulunan Bogos'un ifadesine göre bu olay, 11 Ağustos 1802'de, İpsilanti'nin voyvoda atanmasından kısa bir süre sonraydı. Kendi günlüğünde bunu "İstanbul'dan ilk çıkışım" olarak anlatan Bogos, bu tarihten kısa bir süre sonra İpsilanti'nin emriyle –yanında kardeşi Gabriel, hizmetkârı Hagop'un yanı sıra Çelebi Costache Cozoni ve Gargic Janache olmak üzere– Bükreş'e doğru yola çıkmıştı. Orada İpsilanti'nin kaymakamı Yorgaki Mavrokado ile buluşacaktı.[83] Eylül sonuna doğru Rusçuk'a ulaşan Sepastyan, Tirsiniklioğlu'ndan efendisi İpsilanti adına 500 kese borç istemişti. Bu paraya yukarıda bahsettiğimiz üzere, Pazvandoğlu tehlikesine karşı Eflak-Boğdan'da üslenen ordunun masrafları için ödenmesi gereken 3 bin kuruş da dahildi.[84] Rusçuk'a ulaşan Bogos, İpsilanti'nin mektubunu Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın bir adamına iletmiş, o da Köse Ahmed ve Manuk Bey'i çağırmıştı. Neticede, ilk aşamada 250 kese vermeyi kabul eden ikili geri kalan miktarı Pazvandoğlu İsyanının bastırılmasından ve onun yerine Gürcü Osman Paşa'nın atanmasına dair merkezden bir emir geldikten sonra ödemeyi uygun bulmuştu.[85] Beklediği

82 Robert W. Zens, "The Ayanlık and Pazvanoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change, 1791-1815," yayınlanmamış doktora tezi (The University of Wisconsin-Madison: 2004), s. 173-74; Yakichitch, "Notes sur Passvan-oglou, 1758-1807," II/1, s. 142; Costache, "Information Networks," s. 255.

83 Bogos Günlük, v. 20, Siruni 1208, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 101-02. Bogos, günlüğünde bu yolculuğuyla ilgili birtakım detaylar da vermektedir. Rasova civarında Tuna'yı geçen gruba oranın subaşısı ve Yılıkoğlu'nun bölükbaşısı yardımcı olur. Bogos'u da bölükbaşı kılığına sokarak yanına Mustafa adlı bölükbaşı ve dört asker katar. Bütün bu tedbirlerin sebebinin Balta denilen ormanlık bölgeden Piatra Köyü'ne güvenli geçişlerini sağlamak olduğu anlaşılıyor. Yolda Mustafa'nın sürekli türkü söylediğini anımsar.

84 Bogos Günlük, v. 20, kopyası DANIC Siruni, no. 1208, s. 102-03. Pazvandoğlu ve Eflak ve Bükreş'e saldırıları hakkında bkz. Yakichitch, "Notes sur Passvan-oglou, 1758-1807," III/2, s. 280-82; Zens, *The Ayanlık*, s. 132-33.

85 Bogos Günlük, v. 18, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 104. Bogos'un İpsilanti'ye yazmış olması muhtemel mektupta borcun yarısı için söz alınıp mesele "nizam" bulmak üzere iken "Silistreliyi iskat ve Osman Paşa'yı ne vechile olursa olsun Silistre'de oturtmak üzere" İstanbul'dan bir emir gönderilmesi şartını getirmişlerdi. Osmanlı Türkçesiyle yazılan mektubun bir kopyası için bkz. DANIC Siruni

cevabı alamayan Bogos, İpsilanti'ye bir mektup yazarak durumu anlattı. Bükreş'e gitmek üzere yoldayken haberi alan İpsilanti ile İsmail Ağa, Silistre civarındaki Sarsınlar Köyü'nde buluştu.[86] Ancak görüşmenin detayını ve paranın tamamını alıp, almadıklarını maalesef tespit edemedik.

Rusçuk'taki Manuk Bey'le alakalı dedikodulara dönecek olursak, Eflak'a gittiği bir dönemde rakipleri yine harekete geçmişti. Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'yı, Manuk'un bir hain olduğu ve muhakkak ortadan kaldırılması gerektiğine ikna etmeye çalışıyorlardı. Aksi takdirde, ağa ve adamları sürekli tehlikede olacaktı. Bir dostunun mektubu sayesinde durumdan haberdar olan Manuk Bey ise derhal Rusçuk'a dönerek İsmail Ağa'nın konağına yöneldi. İsmail Ağa tarafından büyük bir muhabbetle karşılanan Manuk, ona düşmanlarının iftiralarını dinlemesinden rahatsız olduğunu belirtmişti. Dostuna sonsuz güveni olduğu teminatını veren İsmail Ağa ise, kendisinden asla şüphe etmediğini belirterek, Manuk'tan kendisine iftira atanların teker teker yüzüne tükürmesini istedi. Tereddüt eden Manuk, İsmail Ağa'nın ısrarı üzerine bunu "mecburen" yapmıştı.[87] Maalesef gerçekliğini ispatlayamayacağımız bir rivayet olarak kalacak bu anekdottaki en önemli mesaj ikisi arasındaki güven ve dostluktur. Hami-mahmi ilişkisinde en büyük testi her ikisi de geçmişti.

Aslında, İpsilanti'yle bağlantısı olan sadece Manuk Bey değildi. İsmail Ağa da onunla sürekli temas halindeydi.[88] Hatırlanacağı üzere İsmail Ağa, İpsilanti'nin merkeze yazdığı bir dilekçe sayesinde affedilmişti (1795).[89] İlerleyen yıllarda Eflak ve Rusçuk'un ticaret yollarının korunması ve tüccarların güvenliğinin sağlanması gibi ortak kaygılar ve çıkarlar, büyük ihtimalle, İsmail Ağa'yla İpsilanti'yi birbirine daha da yakınlaştırmıştı. Ağanın Eflak voyvodasından aldığı destek sonraları da devam etti. Örneğin, Silistre mütesellimi olan Yılıkoğlu Süleyman Ağa'yla mücadelesinde her iki taraf da Eflak voyvodasının vasıtasıyla şikâyet ve isteklerini merkeze bildirmişti.[90] İkilinin arasındaki geçimsizliğin temel sebebi toprak ve nüfuz mücadelesiy-

dosyaları, no. 852, s. 33.

86 Bogos Günlük, v. 18, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 104.

87 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 142.

88 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 125. Belki de o yüzden dedikodulara pek kulak asmamıştı.

89 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 9-10; Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 37.

90 Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 39-40, dipnot 21. Bunlar arasındaki mücalede için bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 11-14; Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 40-50.

di. Örneğin, Yılıkzâde, kendi âyanlık bölgesinde bulunan Topçu ve Yemişli kazalarının Tirsiniklioğlu tarafından zapt edilmesinden ve İsmail'in adamı olan Battal Ağa'nın buraya âyan olarak atanmasından rahatsız olmuştu. Tirsiniklioğlu ise rakibinin Silistre'den tamamen çıkartılmasını istiyordu. İkisinin arasının açılmasının diğer bir sebebi de Satızâde Ali Ağa'nın idaresi altındaki Şarvi ve Abdüsselam vakıf köyleri üzerindeki nüfuz savaşıydı. Yılıkzâde bu köylerin kendi âyanlığına bağlanmasını istiyordu.[91] İki taraf arasındaki mücadelede Eflak voyvodasının desteği Tirsiniklioğlu tarafına ağır basmış olacak ki kendi nüfuz ve gelir alanı gittikçe daralan Yılıkzâde, Eflak voyvodasının topraklarına yönelmişti. Nitekim yağ ve zahire hususunda çıkardığı sorunlar yüzünden voyvoda epey bir süre sıkıntı çekmişti.[92] Yılıkoğlu ile özellikle Silistre'nin hâkimiyeti üzerinde dönen çekişme Alemdar Mustafa Ağa döneminde de devam etmiştir.[93] İleride göreceğimiz üzere, Tirsiniklioğlu'nun varisi Alemdar Mustafa Ağa da voyvodaların kendisine de dostluk ve sadakat göstermelerini temine çalışmıştı.[94]

İpsilanti ile Tirsiniklioğlu arasındaki derin ilişkilerden rahatsız olan Fransızlar da bu ikiliyi sürekli takip ediyordu. Rus yanlısı olmakla itham ettiği İpsilanti'yi sık sık sultana şikâyet eden Napoléon Bonaparte, Fenerli Rumun Tirsiniklioğlu'nu isyana teşvik ettiğini yazıyordu.[95] Nitekim Ghika da, İpsilanti'yi Rusların bir "kuklası" (*créature*) olarak tanımlayarak, onun sürekli olarak bölgedeki Fransız çıkarlarının aleyhine çalıştığını iddia ediyordu.[96] Aslında, Napoléon da bu karmaşık sınır diplomasisi içinde İpsilanti ve Muruzi'yle bir dönem flört etmişti.[97] Ancak, İpsilanti sonraları Rus tarafıyla daha fazla yakın-

91 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 14-15.

92 Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 47; Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 15.

93 Muhtelif dönemlerdeki çekişmeler için bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 16-24. Alemdar dönemindeki mücadele için bkz. BOA, HAT 2580 (tarihsiz).

94 Yaş'ta çıkan bir gazete haberinden, 24 Ağustos 1806, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 740.

95 Filiti, *Role diplomatique des phanariots*, s. 181. Tabi bu tip suçlamaları biraz da Fransız yanlısı kişileri voyvoda yapma teşebbüsünün bir parçası olarak da görmek gerekir.

96 Prince D. J. Ghika, "La France et les principautes danubiennes de 1789 a 1815," *Annales de l'Ecole* (1896), 216, 227-28. Aynı yorumları Aleksander Muruzi için de yapmaktadır. Nitekim Fransızların, özellikle elçi Sébastiani'nin baskısıyla, Rus yanlısı bu iki voyvoda görevlerinden azledilmiş ve azilleri de hem üçlü ittifakın (İngiltere-Rusya-Osmanlı) çökmesinin hem de 1806-1812 savaşının başlamasının temel sebeb olmuştur. Ayrıca bkz. A. D. Xenopol, *Histoire des Roumains de la Dacia Trajane, Depuis les Origins, jusqua l'Union des Principautes en 1859*, 2 cilt (Paris: 1896), II, s. 262.

97 İpsilanti, İstanbul'da da Mahmud Raif Efendi ile sıkı bağlantı içindeydi. Costache. *At the End of the*

lık kurmuştu. Napoléon müstakbel müttefikini Ruslara kaptırmanın ve bölge âyanlarını da yönlendirmesinin sıkıntısını yaşıyordu. Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'yı kendi taraflarına çekmeyi başaramamışlardı. İsmail Ağa da genel anlamda Rus yanlısı bir politika izlemiştir ki bu durum Fransızları oldukça rahatsız etmişti. Nitekim bir raporda şu gözlemler yapılmaktadır:

> Tuna idarecileri arasında, Fransa'dan nefret eden Rusçuk yöneticisi Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'yı istisna saymak gerekir. Oysa aynı şeyi Silistre'nin asi idarecisi Yılıkoğlu hakkında söylemek mümkün değildir. Vidin'deki fikirdaşı Pazvandoğlu ile beraber Fransızlara tapıyorlar. Fransız sempatizanları İstanbul'a, hatta casuslar tarafından satın alınmış ağaların bulunduğu Edirne'ye kadar uzanıyor.[98]

Bu durum Fransızları endişelendiriyordu ve ağanın Rus yanlısı olmasının en büyük müsebbibi olarak Manuk'u görüyorlardı. İngilizler de benzer bir yorumda bulunarak ağanın Fransızlardan nefret ettiğini belirtiyorlardı. Ancak onun herhangi bir millete özel bir sempati duymadığını da not düşüyorlardı. [99]

Bu noktada altı çizilmesi gereken iki husus var. Birincisi, aynen merkezde olduğu gibi taşrada da muhtelif fraksiyonların bulunduğu ve bu fraksiyonların farklı politikalar izlediğidir. İkincisi ise âyanların da kendilerine ait bir karar alma mekanizmaları olduğudur. Tirsiniklioğlu Ruslara daha yakınken, ezeli düşmanı Yılıkoğlu tam bir Fransız partizanı idi.[100] Merkezi otoriteyle genellikle sıkıntıya düşen Vidin Âyanı Pazvandoğlu'nun ise dış politikaları nispeten karmaşıktı ve genel anlamda Fransızlara daha yakındı. Ancak, onun da bir dönem Ruslarla yazıştığını ve gizli müzakereler yaptığını tespit ediyoruz. Örneğin, merkezle başı sık sık sıkıntıya giren Vidin âyanı, Yaş'taki Rus konsolosuna başvurarak Babıâli tarafından affı için yardımını rica etmişti. Konsolos da İstanbul'daki Rus elçisine yazarak durumu bildirmiş ve "iktizasına [gereğine] göre" davranma talimatı almış-

Empire, s. 83-84.
98 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 161.
99 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 161.
100 Summerers'tan Adair'e, 24 Temmuz 1806, Documentele Engleze, c. I, v. 143-47, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 857, s. 118-19; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 161.

tı. Pazvandoğlu'nun da hem Rusya hem de Avusturya elçileriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.[101] O dönem Balkanlar'ın karmaşık iç ve dış diplomasisinde ayakta kalmak için denge politikası izlemek ve hem bölge hem de uluslararası konjonktürü yakından takip etmek elzemdi.

Sebebi ne olursa olsun ve hangi vasıtalarla olursa olsun Manuk Bey'in de hayatı boyunca Rus yanlısı kaldığını biliyoruz. Üstelik bu durum, sadece sempatizanlık düzeyinde de kalmamıştı. Manuk Bey, İsmail Ağa'nın ölümünden (12 Ağustos 1806) birkaç ay önce Rus pasaportu almak için harekete geçmişti. Rus vatandaşlığı, Osmanlı vergi ve ticari kısıtlamalarından kurtulmasını sağlayabilirdi. Bunun yanı sıra Ruslara sempatisi yüzünden özellikle bölgede idari bir değişiklik olursa cezalandırılmaktan korkuyordu.[102] Bu kaygılarını İpsilanti ile paylaşmış, onun tavsiye ve vasıtasıyla Rus vatandaşlığına geçmek için gizlice başvurmuştu. Voyvoda, 20 Mart 1806 tarihli bir yazıyla Manuk Bey'in bu isteğini Yaş Başkonsolosu Bolkounov'a, o da Petersburg'a Prens Czartoryski'ye iletmişti (25 Nisan). İlgili yazıda, Manuk'un Rus vatandaşlığına geçmesi için gerekli işlemlerin yapılması rica ediliyor ve Tirsiniklioğlu'nun sırdaşı olan ve servetini kontrol eden böyle önemli birinin hem Rus hem de Memleketeyn'in [Eflak-Boğdan'ın] çıkarları açısından çok büyük hizmetler sunacağı özellikle belirtiliyordu.[103]

Manuk'un zenginliği, daha da önemlisi Tirsiniklioğlu gibi nüfuzlu ve güçlü bir âyanla yakın dostluğu Rusların gözünde değerini birkaç kat daha artırıyordu. Rus pasaportu talebinden Bolkounov vasıtasıyla haberdar olan Prens Czartoryski de gayet memnun olmuştu. 7 Mayıs 1806'da Yaş başkonsolosuna gönderdiği bir talimatta sarrafla gizli bağlantı kurmanın önemi üzerinde durarak, gerekli işlemlerin yapılmasını onaylıyordu.[104] 22

101 Eflak voyvodası Aleko'dan şukka. BOA, HAT 51/2382 (12 S 1217/19 Haziran 1802). Yazıdan, bir Ermeninin müzakerelerde aracı olacağı da anlaşılmaktadır. Ayrıca bkz. Eflak voyvodasının bir arizası BOA, HAT 51/2397 (11 Za 1215/26 Mart 1801).
102 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 217-18. İsmail Ağa'nın ölümünde Manuk'un rolü olabileceğine dair bir iddia Anton Muraru tarafından ortaya atılmıştır. Anton Muraru, "Un Spion Rus: Manuc Bei," Literatura şi Arta 13 /3213 (2007), s. 6. Bunun yersiz ve mesnetsiz bir iddia olarak değerlendirilmesi için bkz. Valentin Arapu, "Aspecte Istoriografice Contraversate Privind Activitatea Diplomatica a lui Manuc Bei," Sergiu Musteata (ed.), *Tratatul de Pace de la Bucureşti din 1812: 200 de Ani de la Annexarea Basarabiei de Catre Imperiul Rus, Materialele Conferintei Internationale Chişinau, 26-28 Aprilie 2012* (Chişinau: Pontos, 2012), s. 76-77.
103 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 218; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 37-38.
104 Czartoryski'den Bolkounov'a, 25 Nisan/7 Mayıs 1806, APERM, 128, v. 134-35, kopyası DANIC Siru-

Mayıs'taki diğer bir yazışmada ise, İstanbul'daki Rus konsolosu İtalinski'nin de pasaport hakkında bilgilendirildiğini ve sultandan Manuk için bir berat ya da ferman alınmasının araştırılmasını istiyordu. Ancak, İtalinski, Babıâli'ye böyle bir talepte bulunmanın doğru olmayacağını ve bulunulsa bile başta Manuk olmak üzere herkese zararı dokunabileceğini bildirmişti.[105] Nihayet 28 Mayıs 1806'da Erivanlı Manuk Mardirosoviç adına düzenlenmiş bir kimlik kendisine teslim edilmişti.[106] Bu sertifikayla Manuk gizli bile olsa Rus vatandaşlığına geçmiş oluyordu ve istediği zaman Rus koruması altına girebilirdi. Ancak, Rusların Eflak-Boğdan'ı işgali sırasında veya Ruslarla savaşta pasaportunu kullanmamıştı. Ruslara sığınması çok daha sonra can güvenliğiyle ilgili endişelerinin iyice artmasından sonra gerçekleşecekti (1813).

İsmail Ağa, Köse Ahmed ve Edirne Vakası

Bilindiği üzere, III. Selim dönemi aynı zamanda bir reform dönemidir. Bu dönemde imparatorluğu askeri açıdan tekrar canlandırmak ve giderek artan toprak kaybını engellemek maksadıyla Nizam-ı Cedid adı verilen modern anlamda disiplinli bir ordu kurulmuştu. III. Selim, Nizam-ı Cedid birliklerinin İstanbul'la sınırlı kalmamasını, Anadolu ve Rumeli'de yayılmasını planlıyordu. Toplumun farklı kesimlerinde ciddi bölünmelere yol açan bu askeri yenileşme programına âyanların tavrını irdeleyen detaylı bir çalışma henüz mevcut değil. Ancak âyanlar arasında da çelişkili tavırlara sebep olup taşra eliti arasında da farklı tepkilere sebep olduğu aşikârdır.

Miller'e göre, tarafsız olarak bakıldığında Tirsinikloğlu İsmail Ağa, "ilerleme" ve "düzen" yanlısıydı. İsmail Ağa, Yeniçerilerin Pazvandoğlu'yla ortaklaşa yarattığı anarşiye karşı çıkmaktaydı. Düzenli ve güvenli bir ekonomik ortam için Nizam-ı Cedid'i destekliyordu ama, düşmanı Pazvandoğlu gibi kendisi de bu askeri birliğin Rumeli'de yayılmasını istemiyordu. En büyük çekincesi; neredeyse otonom olarak idare ettiği bölgesinde özgürlü-

ni dosyaları, no. 1240, s. 22.

105 Bolkounov'dan Czartorsyki'ye, 10/22 Mayıs 1806, Yaş, APERM, 1928, v. 137-38, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 23-25.

106 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 164. Siruni, bu tarihi Gregoryen takvimine göre 22 Mayıs olarak vermektedir. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 218; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 38. Orijinali İtalyanca olan belgenin bir kopyası için bkz. APERM fon 1928, v. 138-9, 28 Mayıs 1806, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 850, s. 15 ve no. 1240, s. 15.

ğünün kısıtlanması ihtimali idi.[107] Osmanlı devlet erkânının ise bir âyanın askeri açıdan iyice güçlenmesini hazmedemeyeceği açıktır. Örneğin, Babıâli, Kırcaali eşkıyaları ve Pazvandoğlu Osman'a karşı başarılarının akabinde Tirsiniklioğlu'nun kendi askeri birlikleri için talep ettiği maddi yardımı vermeyi reddetmişti. Gerekçe olarak hazinedeki mali sıkıntı gösterilmesine rağmen, temel kaygı ağanın askeri gücünün daha fazla artmasını engellemekti. İsmail Ağa merkezden istediği maddi yardımla 15.000 kişilik bir askeri kuvvet muhafaza etmeyi planlıyordu. Ancak, merkezden gelen cevapta bunun sadece üçte birini muhafaza etmesi ve gerisini salıvermesi istenmişti.[108]

Bölgedeki birçok âyan gibi Tirsiniklioğlu da Edirne İsyanına açıktan muhalif bir tavır almamış ama asileri gizlice desteklemişti. Nizam-ı Cedid'in Rumeli'de yayılması projesinin hâkimiyetindeki askeri birlikleri ortadan kaldırmak ve bunların merkezi orduyla değiştirilme ihtimalinden şüpheleniyordu.[109] Kendi bölgesindeki istihkâmatı güçlendirdiği gibi diğer âyanlarla ittifak yaparak, yeni askeri sisteme karşı kendi haklarını koruma kararı almıştı.[110] Sadece Varna âyanı merkeze yardım etmeyi kabul etmiş; hatta Rusçuk'tan Nizam-ı Cedid birliklerini geçireceğine dair söz vermişti. Bunun üzerine Tirsiniklioğlu, Alemdar Mustafa Ağa'yı bu âyanı cezalandırmak üzere derhal Varna'ya göndermiş; yolda İstanbul'a sevk edilmek üzere hazırlanan tüm yağları da toplayarak Razgrad'a yollamıştı.[111]

Tirsiniklioğlu, Nizam-ı Cedid birliklerinin engellenmesi adına gerektiğinde emrindeki birlikleri kullanmaktan da çekinmeyecekti.[112] Bükreş'teki İngiliz konsolosunun bir raporuna göre; 1806'da Rumeli'deki ağa, bey ve yeniçeri liderleri birleşerek Nizam-ı Cedid'e direnmeye karar vermişti. Hatta III. Selim'in tahttan indirilerek IV. Mustafa'nın tahta geçirilmesine dair niyetlerinin olduğu da kulağına kadar gelmişti.[113] Tam aynı mealde değilse de Köse Ahmed'in başına topladığı "haşerat" ile Edirne'deki

107 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 104.
108 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 104-5, 118, dipnot 14-15, s. 118. Miller'in kaynağı Rus Elçisi İtalinski'nin A.R. Vorontzov'a yazdığı bir yazıdır.
109 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 105, 126.
110 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 126.
111 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 126.
112 Parant'tan Talleyrand'da, Yaş, 29 Haziran 1806, XVI, , s. 720-721.
113 PRO, 78-51, s. 42'den naklen Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 163-64.

ordu üzerine hücuma geçeceği dedikoduları merkezdeki ricalin kulağına geliyordu. Ancak, bu tip haberlere genelde temkinle yaklaşılıyordu.[114] Öte yandan Tirsiniklioğlu Babıâli'ye hiçbir zaman karşı çıkmıyor ve isteklerini yerine getiriyormuş izlenimi veriyordu. Bu sayede de dikkat ve tepki çekmeden istediği gibi hareket edebiliyordu.[115] Konstantin İpsilanti de Edirne'deki Nizam-ı Cedid askerinin yenilmesi ve geri çekilmesinde hem Tirsiniklioğlu'nun hem de Alemdar'ın büyük payı olduğunu düşünmektedir.[116]

1806 Haziran ortasında Kadı Abdurrahman Paşa'nın komutasındaki Nizam-ı Cedid birlikleri nihayet Rumeli'ye geldiklerinde bölge halkı, yeniçeri ve âyanların ortak direnişiyle karşılaşmıştı.[117] Tirsiniklioğlu, direnişe el altından yardımda bulunuyordu. Kadı Abdurrahman Paşa'nın Silivri'ye doğru çekilmeye başladığı sırada İsmail Ağa'nın emrindeki 5.000 kişilik birliği tarafından saldırıya uğrayıp, yenildiğine dair –doğruluğunu tespit edemeyeceğimiz– bir istihbarat da vardır.[118] Lakin İsmail Ağa'nın gönderdiği iddia edilen askeri birliğin sayısının oldukça abartılı olmasının yanı sıra, Osmanlı arşiv belgelerinde bu istihbaratı doğrulayacak herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Köse Ahmed Efendi, Edirne İsyanı sırasında İsmail Ağa'nın gönderdiği birliklerin başındaydı. Daha önce muhtelif görevlerde bulunmasına rağmen merkez tarafından bu olay sayesinde tanınmıştı. O da aynen efendisi gibi ihtilali zahiri olarak bastırmaya çalışıyordu. Görevini canı gönülden yapmadığı açıktı. Kadı Abdurrahman Paşa Nizam-ı Cedid birliklerini Rumeli'den çekmediği takdirde bölgedeki ihtilalin sona ermeyeceğini düşünüyordu.[119] Ancak, o da merkezle zıtlaşma yoluna gitmemiş, daha

114 BOA, HAT 59/2653 (tarihsiz). Merkez, bu tip dedikoduları pek ciddiye almasa da yine de gerekli tedbirlerin alınmasına çaba gösteriyordu.

115 Sainte-Luca'dan Talleyrand'a, Bükreş, 3 Şubat 1806, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 704. Aynı kaynak, ağanın çok ciddi bir malvarlığı olduğunu da vurguluyordu. Emrinde 30 bin asker olduğu ve çok büyük bir araziyi kontrol ettiği de belirtiliyordu.

116 Panaitescu, P.P., *Corespondeta lui Constantin Ypsilanti cu Guvernul Rusesc, 1806-1810* (Bükreş: Cartea Romaneasca, 1933), s. 47.

117 Edirne İsyanıyla alakalı daha detaylı bilgi için bkz. Aysel Yıldız, *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution* (IB Tauris: 2017), s. 86-91.

118 İtalinski'den Budberg'e, 14/ 2 Ağustos 1806'dan naklen, Miller, *Mustapha Pacha*, s. 127 ve s. 134 dipnot 20.

119 BOA, HAT 119/4855 (tarihsiz); HAT 152/6422-H (C 1221/16 Ağustos-13 Eylül 1807). İkinci belgede Köse Ahmed, bu fikrine gerekçe olarak Kadı Abdurrahman Paşa'nın Edirne, Çorlu, Babadağı vs. gibi

ziyade perde arkasından merkez aleyhinde bazı faaliyetlere girişmişti.[120] Hatta Tirsiniklioğlu'na yazdığı bir mektupta, Edirne'deki karışıklığın sebebini öğrenmek, Kadı Abdurrahman Paşa'ya yardım etmek ve ihtilali hükümetin istediği şekilde neticelendirmek üzere aldığı emre binaen derhal bölgeye gittiğini belirtmektedir. Emri alır almaz, o sıralar bulunduğu Burgaz ve Ahyolu'dan adamlarıyla yola çıkmıştı. Ancak, kendi anlatımına göre, "erbâb-ı fesâda" ne kadar dil dökmüş ise de faydalı olamamıştı. Asiler, "Anadolu gibi Rumeli'yi de ayak altına" alan "nizam-ı cedid lafzı ortadan kalkmadan" geri çekilmeyeceklerdi.[121] Bir yandan da birlikleriyle Saray ve Vize kasabalarını basarak, zahire ve yiyecekleri yağmalıyordu.[122] Dolayısıyla, Köse Ahmed bir anda III. Selim'in dikkatini çekmişti. Bu sıkıntıdan kurtulmak için sultan kendisini Tirsiniklioğlu'ndan ayırmanın bir yolunun bulunmasını emretmişti. Ancak, merkeze gelen istihbarata göre Köse Ahmed efendisine çok sadıktı ve emrinden çıkmayacağı aşikârdı. İkisi arasına nifak sokmak mümkün değildi.[123]

Nizam-ı Cedid'in Rumeli'de konuşlandırılması projesinde başarısız olması ve direnişin kontrolden çıkması üzerine İstanbul'da bir toplantı yapılmıştı. Burada alınan kararda, başka bir âyana, Sirozî İsmail Bey'e olayları yatıştırma rolü verilmişti. Sirozî İsmail Bey'e göre en makul çözüm yeni birliklerin geri çekilmesi idi. Bu arada Istıranca civarındaki karmaşanın bastırılması için gönderilen Köse Ahmed de bölgenin düzene girmeye başladığını belirterek asilerin dağılmaya ve askerlerin de geri çekilmeye başladıklarını bildirmişti. Köse Ahmed, Kadı Abdurrahman Paşa'nın bir

mahallerde "katl-i nüfus" yapması dolayısıyla halkın ondan korktuğunu belirterek halkın kendisini korumak üzere toplandığını ifade etmektedir.

120 Payitahttaki rical de bu fikirdeydi. Sirozî İsmail Bey ve Tirsiniklioğlu'nun asilere yardım ettiğinin farkındaydı. Ancak, onlara göre "İsmail Bey'in fesâdı olsa olsa zîr-i perde-i hafâdandır [perde arkasındandır]. Yohsa atına binüb ol dahi şikâvet ile [haydutlukla] meydana çıkmaz. Binâberîn asdika-yı Devlet-i Aliyye'den [bundan dolayı devletin sadık adamları] gibi tutmak usûl-i haliyedendir ve kezalik Tirsiniklizâde dahi böyledir." Dolayısıyla bu iki şahısla iyi ilişkiler kurmanın ve hoş tutmanın daha iyi olacağı düşüncesindeydiler. BOA, A. AMD. 53/38 (tarihsiz). Ayrıca bkz. Köse Ahmed'den Tirsiniklioğlu'na, BOA, HAT 64/2787 (25 Ca 1221/10 Ağustos 1806).

121 Köse Ahmed'den Tirsiniklioğlu'na, BOA, HAT 64/2787 (25 Ca 1221/10 Ağustos 1806).

122 Selim Giray Sultan'dan gönderilen tahrirat hülasası, BOA, HAT73/3052 (7 N 1221/18 Kasım 1806); BOA, HAT 73/3052-A (tarihsiz).

123 Hatt-ı Hümayun ve Tahrirat Suretleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmalar, no. 6975, v. 34 (tarihsiz).

an önce Anadolu'ya çekilmesini bölgeye barışın gelmesi için elzem bir adım olarak görmekteydi.[124] Bu arada Nizam-ı Cedid birlikleri de Bekir Paşa komutasında eylül ayında yavaş yavaş İstanbul'a doğru çekilmeye başlamıştı. Başarısızlık karşısında biraz da çaresiz kalan sultan genel af ilan etmişti.

Alemdar Mustafa Ağa (Paşa), Manuk Bey ve Köse Ahmed

Bütün bu karmaşa arasında Tirsiniklioğlu bir suikaste kurban gitmiş, ölümü hem Babıâli hem de Fransızları memnun etmişti. Fransız Sefiri Horace Sébastiani, İsmail Ağa'nın ölümünün Babıâli açısından gayet sevindirici bir gelişme olduğunu kaydetmektedir. Sefire göre, yakın dostu İpsilanti tarafından kandırılan Rusçuk âyanı, 80 bin adamıyla Osmanlı ordusuna karşı harekete geçecekti. Hatta elçi, İsmail Ağa'nın İstanbul'a yürüyüp sultanı tahttan indireceğini, bütün vezirleri öldüreceğini bizzat kendisinden işitmişti.[125] Öte yandan Tirsiniklioğlu'nun ölümü dostu İpsilanti'yi dehşete düşürmüştü ve her an boynunun vurulmasından korkuyordu.[126]

Halefi Alemdar Mustafa'nın âyan olmadan önceki hayatı hakkında pek sarih malumatımız maalesef yok. Hovnanyan, Alemdar Mustafa'nın 18. yüzyıl ortalarında Hezargrad veya Razgradlı fakir bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldiğini, bir süre çiftçilik yaptıktan sonra sıkılarak at ticaretiyle uğraştığını ve ardından askerliğe geçtiğini iddia eder.[127] Buna bazı ilaveler yapan Siruni, sonradan sığır ticareti ve zirai ürünlerin ticaretini yaparak herkesi kıskandıracak kadar büyük bir servet yaptığını belirtir.[128] Kendisiyle Rusçuk civarında bir köyde karşılaşan Doktor Adam Neale ise ağanın hayatını "görkemli bir rüyaya" benzetir. Neale, Tuna'da küçük bir kayık ve dokuz adamıyla korsanlık yapan Mustafa Ağa'nın bir biçimde sultanın dikkatini çektiğini ve kendisini önce bayraktar ardından Rusçuk paşası olarak atadığını

124 BOA, HAT 63/2645 (tarihsiz); BOA, HAT 152/6422-E (28 C 1221/12 Eylül 1806).
125 Horace Sébastiani'nin Pera, 25 Ağustos 1806 tarihli yazısı, Hurmuzaki, *Supplément*, I, c. II, s. 348-49. Sébastiani ile İpsilanti'nin şahsi tanışıklığı ve Fransız elçinin 1806 yılında Bükreş'te İpsilanti tarafından ağırlanması hakkında bkz. Baron de Prevost, "Constantinople en 1806 et 1807," *Revue Contamporaine* 3/14 (1854), s. 161-786.
126 Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinau şi Ocupatia Ruseasca dela 1806-1812* (Bükreş: 1909), s. 415.
127 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 143.
128 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 59.

belirtir. Hatta yazara göre, Alemdar'ın daha sonra büyük minnet duyduğu sultanı tekrar tahta çıkartmak için İstanbul'a yürümesi de bu yüzdendir.[129]

Tam tespit edemediğimiz bir tarihte yeniçeri ocağında 42. bölüğe kaydolan Alemdar Mustafa Ağa, bir süre İstanbul'da bulunmuştu. Gerçekten de çok sonraları yazdığı bir mektubunda İstanbul'da bir süre vakit geçirdiğini teyit etmektedir: "Ben küçük yaşımdan beri tüfeng omuzumda alemi gezdim, hatta bir zaman da İstanbul'da oturdum."[130] 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında başarılarıyla adını duyurdu. Bilinmeyen bir sebepten yeniçeriliği bırakarak Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın hizmetine girdi, kısa sürede onun hazinedarı ardından da bayraktarı oldu. Pazvandoğlu'na karşı başarılarından sonra kendisine hassa silahşorluğu unvanı verildi. İsmail Ağa, Konstantin İpsilanti vasıtasıyla en mutemet adamlarından Alemdar Mustafa Ağa'ya kapıcıbaşılık, Pehlivan İbrahim Ağa'ya da hassa silahşorluğu verilmesini temin etmişti (2 R 1218/22 Temmuz 1803).[131] Yakalanması ve idamı için görevlendirilen Manav İbrahim'i bertaraf etmesi de bu unvanı almasını kolaylaştırmıştı.[132] Tirsiniklioğlu daha sonra Hezargrad âyanlığının Alemdar Mustafa'ya verilmesini merkezden istemiş, ancak Alemdar burayı fiili olarak zaten işgal ettiğinden isteği reddedilmişti.[133] Ama çok uzun süre geçmeden, 15 L 1218 /18 Ocak 1804'te, Hezargrad âyanı olarak atandı.[134] Hezargrad âyanlığı İsmail Ağa'ya bağlı olduğundan, Alemdar Mustafa böylece ağanın hem mahmisi hem de sağ kolu olmuştu. 15 S 1221/4 Mayıs 1806'da ise Rusçuk şehir vekili olarak atandı.[135]

129 Adam Neale, *Travels Through Some Parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey* (Londra: 1818), s. 230-31. Yazar, İstanbul İngiliz elçiliğinde doktor olarak çalışmıştır.
130 Alemdar Mustafa Paşa'nın bir mektubu, TSMA. E. 504-7/219-11 (tarihsiz).
131 Belgede, Tirsiniklioğlu'nun en güvenilir adamı olarak geçmektedir. Yazının transkripsiyonu için bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 21-22. Faksimile kopyası aynı kitabın arkasında 2 nolu belgedir. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 15, 41-42.
132 BOA, A. DVNSMHM, 218, v. 73, hüküm no 234 (evail-i R 1218/21-31 Temmuz 1803). Aynı belgede Pehlivan İbrahim Ağa'ya da silahşorluk payesi ihsan edildiği ve İsmail Ağa'ya bir samur kürk gönderildiği de eklenmiştir. Ancak bu belgede Alemdar Mustafa'ya âyanlık verilmesine dair bir talep gitmediği anlaşılıyor.
133 Amedi Galib Efendi'nin bir raporu, BOA, HAT 54/2509 (25 Z 1216/25 Nisan 1802). Alemdar'la ilgili en eski evraklardan biri olan bu belgede, Galib Efendi kendisinden "Tirsiniklioğlu'nun her işe koşturduğu" şahıs olarak bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 15-16, 43.
134 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 17-19, 43.
135 Rusçuk Şeriyye Sicili, no. 53, v. 26b (15 S 1221/4 Mayıs 1806).

Mustafa Ağa, efendisi İsmail Ağa'nın vefatından sonra bölge halkı tarafından Rusçuk âyanı seçilmişti. Tirsinik Köyü'nde kurşunla vurularak ölen efendisinin cenazesi Rusçuk'a getirilip defnedildikten sonra, Mustafa Ağa Rusçuk'ta ikamet etmeye başlamış ve "növbet" [nöbet] ile Rusçuk âyanı olduğunu etraf âyanlarına ilan etmişti.[136] Tirsiniklioğlu'nun adamlarının da desteğini alarak âyan seçilmesi, "seçim" sürecinin oldukça rahat geçmiş olduğu izlenimini verse de âyanlığın resmi bir hüviyet kazanabilmesi merkez tarafından onaylanmasını gerektirmekteydi. Prensip olarak, âyanların yöre halkının katılımı ve "ittifak-ı ara" ile seçilmesi gerekiyordu. Günümüzde anladığımız manada bir seçim olmasa da en azından halkın rızası olan bir kişinin âyan atanması öngörülüyordu. Alemdar üzerinde karar kılınmasından sonra, Rusçuk'un sivil ve askeri otoriteleri mahkemeye gelerek Mustafa Ağa'dan memnun olduklarını söyleyerek, onun Rusçuk'un yeni âyanı olarak atanmasını istemişlerdi. Mahkeme naibi de durumu bir ilamla merkeze bildirmişti.[137] Mustafa Ağa'nın âyanlığı için Rusçuk'tan gönderilen mazharda, Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın "kazazem" olduğu ve yerine "sadakatkârlarından" Hezargrad âyanı serbevabin-i dergah-ı ali Mustafa Ağa'nın nasb edilmesinin cümlenin "müntehab" ve "muhtarı" olduğu belirtilerek, âyanlığını onaylayan bir ferman gönderilmesi rica edilmekteydi.[138] Aynı mealde merkeze bir arıza sunan Mustafa Ağa da efendisinin ölümünün akabinde halkın kendisini tercih ettiğini belirttikten sonra, kaimmakamı bulunduğu Tirsiniklioğlu İsmail'in bütün umurunu rüyet edeceğine, devlete sadık ve itaatkâr olacağına söz veriyordu. Zaten ağanın kethüdası Köse Ahmed de halen Edirne'de sadıkane hizmet ediyordu.[139]

Bu süreçte, Tirsiniklioğlu'nun adamlarının Alemdar Mustafa Ağa'nın âyanlığına destek vermesi çok önemliydi. Siruni ve Yaycıoğlu, Alemdar Mustafa Ağa'nın âyan olarak atanmasında Tirsiniklioğlu'nun adamlarının ve özellikle Manuk Bey'in önemli bir katkısı olduğunu belirtmektedir.[140] Bu noktada, Hovnanyan ilginç bir yorum yapmakta ve Hıristiyan olmasaydı Tirsiniklioğlu'nun yerine Manuk'un geçmesi gerekirdi

136 HAT 2671 (13 C 1221/28 Ağustos 1806). Silistre Valisi Yusuf Paşa'nın takriri.
137 Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 123; Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 44-45.
138 BOA, HAT 2056'dan naklen, Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 157-58. Âyan atanmasıyla ilgili daha fazla detay için bkz. Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 134-43.
139 Hezargrad Âyanı Mustafa'nın bir arizası, BOA, HAT 35/1797 (30 Ca 1221/15 Ağustos 1806).
140 Siruni, "Eçer Manuk Beyi" I, s. 165; Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 98.

demektedir.[141] Ancak, Manuk, kısa otobiyografisinde böyle bir şeyden bahsetmeden Tirsiniklioğlu'nun ölümü üzerine henüz bir "kapıcıbaşı" olan Bayrakdar'ı desteklediğini ifade etmektedir.[142] Hovnanyan ise, başlarda Alemdar Mustafa'nın tavrından emin olmadığı için endişeli olan Manuk'un kısa süre zarfında korkularının yersiz olduğunun ortaya çıktığını belirtmektedir. İkisinin çok iyi dost olduğunu ve Alemdar'ın selefine göre Manuk Bey'e çok daha fazla itibar gösterdiğini de sözlerine ilave etmektedir.[143] Tabi Alemdar'la Manuk arasındaki sıkı dostluğu sadece romantik ifadelerle açıklamak yersizdir. Manuk Bey'in âyan sarraflığından hem siyasi hem de ekonomik olarak yararlandığı açıktır. Öte yandan, güvenirliği zaten evvelden belirginleşen ve ticari zekâsı parlak olan bir sarrafa Alemdar'ın da ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla ikilinin ilişkisinin iyi yönde olması gayet tabidir. Alemdar, Tirsiniklioğlu'nun yerine Manuk'un hamisi olmuştur.

Alemdar'ın âyan olarak seçilip atanmasından kısa bir süre önce Manuk Bey İstanbul'daki ortağına bir mektup yazmıştı. Osmanlı ricalinin eline de ulaşan bu mektupta Manuk Bey, İsmail Ağa'nın ölümünü müteakip kırk bir kaza âyanının Alemdar'a biat ettiğini belirtiyordu. Rusçuk âyanlığının Mustafa'ya ihalesi için İstanbul'a bir arz-ı mahzar [toplu dilekçe] gönderileceğini bildiriyordu. Alemdar, İsmail Ağa'nın borçlarını da üstlenecekti.[144] Manuk'un söz konusu mektubu sadece İstanbul'daki iş ortağını bilgilendirmek amacıyla yazmadığı açıktır. Ortağının mektubu devlet erkânına göstermiş olması bunun en iyi göstergesidir. Merkezin görüşü de bu minvaldedir. Amaç, "... sarrafa kâğıt yazdırılması mersum [adı geçen] vasıtasıyla irade-i devleti bir yoklama edip ihtarları vechile [üzere] kâğıt ve adam irsal edebilirse [gönderebilirse] işte devlet Tirsiniklioğlu yerine Mustafa Alemdar'ı ik'at ve ipka [atamış] etmiş her mahali takımı takımına ona havale etmiş" söylentisini yaymaktı.[145]

141 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 143.
142 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22. Mirahor rütbesini Tirsiniklioğlu'nun yerine geçince almış olsa gerektir.
143 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 143.
144 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 46. Tirsiniklioğlu'nun yüklü miktarda borcu olduğu görülmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 126-31.
145 Söz konusu belgenin transkripsiyonu için bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 45-48 arasında verilen belge sureti.

Rusçuk'tan gönderilen mazhar ise, merkeze ulaştığında bir meşveret meclisinde gündeme alınmıştı. Tirsiniklioğlu'yla zaman zaman ciddi sorunlar yaşayan devlet erkânı, onun yakın adamlarından birinin âyan seçilmesine pek sıcak bakmıyordu. Öte yandan, Sırp İsyanı ve Edirne İsyanı henüz tam yatışmadığından, Alemdar Mustafa Ağa'nın gücendirilmesinin meseleleri daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmasından çekiniliyordu. Halen Edirne'de bulunan Köse Ahmed'in merkezle bir uzlaşmaya varılmadığı takdirde çevrede tahribat yapması da diğer bir endişe kaynağıydı.[146]

Bunun farkında olan Alemdar Mustafa, bu sefer Köse Ahmed'i devreye sokarak, merkezin gönlünü kazanmak için başka bir manevra yaptı. Ahmed'le merkeze gönderdiği bir mektupta Edirne İsyanının bastırılmasına yardım edeceğini belirtiyor ve her anlamda merkezin güvenini kazanacağının teminatını veriyordu.[147] Yine de Babıâli boş durmayarak, eski taktiği uygulayıp Köse Ahmed'i yanına çekerek Alemdar'ı zayıflatmak istemişti. Nitekim, gelişmeleri yakından takip eden III. Selim, Alemdar'ın âyanlığının onaylanmasına ilişkin bir yazışmaya not düşerek "Köse Ahmed'e bu kâğıdı vesile edüb iltifât olunub bu tarafa celbine dikkat oluna" emrini vermişti.[148] Aslında bu dönemde Alemdar'la Köse Ahmed'in arasının açık olabileceğine dair bazı ipuçları varsa da[149] Köse Ahmed Alemdar'a sadık kalmayı tercih etmişti.

Merkezin bütün çekimserliğine rağmen Alemdar'ın lehine karar vermesinin, Manuk'un lobi faaliyetleri, Köse Ahmed'in Edirne'de tehdit unsuru olarak kalması ve Mustafa Ağa'nın efendisinin borçlarını üstlenmesi gibi birçok nedeni vardı. Yine de devlet erkânı, çok istekli olmamasına rağmen Alemdar Mustafa Ağa'yı aslında bir nevi ehven-i şer olarak görmekteydi. Mustafa Ağa'nın İsmail Ağa'ya pek benzemediğini ve selefinden daha "akil" [akıllı] ve "sadakatkâr" olduğunu düşünüyorlardı. Neticede, Mustafa Ağa'nın isteği uygun görülerek, başka kazalara karışmamak şartıyla Rusçuk âyanı olarak atanmasına karar verilmişti.[150] Fakat Alemdar'ın daha fazla güçlenmesini engellemek maksadıyla, İsmail Ağa'nın kontrolündeki Tırnova voyvodalığı-

146 Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 123.
147 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 33-33a (1 B 1221/14 Eylül 1806).
148 BOA, HAT 63/2771 (tarihsiz); Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 48-9.
149 BOA, HAT 63/2771 (tarihsiz); Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 48-9.
150 BOA, HAT 63/2771 (tarihsiz). Alemdar Mustafa'nın Rusçuk âyanı olarak atandığını belirten iki ferman sureti için bkz. Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 33-34 (1 B 1221/14 Eylül 1806).

nın ona geçmesi engellenerek, iltizama verilmesi daha uygun bulunmuştu.[151] Rusçuk Şeriyye Sicilinde yer alan âyanlık beratı kopyasında İsmail Ağa'nın vefatı dolayısıyla ve ahalinin isteği doğrultusunda kendisinin Rusçuk âyanı olarak atandığı belirtilmekteydi.[152] Alemdar Mustafa Ağa'ya Rusçuk âyanı olarak atandığını onaylayan belge, Vezir Kethüdası Mustafa Refik Efendi tarafından gönderilmişti.[153] Bütün bu gelişmelerden sonra Alemdar Mustafa, Yılıkoğlu kontrolündeki yerler müstesna, bölgenin "ayanlar âyanı" olmuştu.[154]

Mustafa Ağa, Rusçuk âyanı olduğu sıralarda kırklı yaşlarda idi. Âyan seçilmesinden kısa bir süre önce, 1806 ilkbaharında, Razgrad ile Turlaki (?) arasında kendisiyle karşılaşan Dr. Neale, Alemdar'ın 1.000 kadar sipahiyle hem vergi topladığını hem de kontrolündeki bölgeleri teftiş ettiğini belirtmektedir.[155] Neale'ın Alemdar'ın görünüş ve tavrından etkilendiği aşağıdaki ifadelerinden ortaya çıkmaktadır:

> Kırk yaşın altında yakışıklı esmer bir adamdı. Kıvırcık siyah sakalları vardı. Bir Arab aygırına binmişti ve sarığının üzerine bir Hind şalı sarılmıştı. Kendisine eşlik eden Arnavut yeniçeriler, Asya savaşçılığının tüm ihtişamını sergiliyorlardı: Rengarenk kıyafetler, gümüş yatağanlar ve kılıçlar.[156]

Âyan olduğu sıralarda kendisini ziyaret eden Rus diplomatı Konstantin Rodofinikin[157] ise Alemdar'ı şöyle tasvir eder:

151 BOA, HAT 63/2771 (tarihsiz). Önce, Bekir Paşa yerine Laz Ahmed Ağa Silistre valisi olarak atanmıştı. Ancak, Ahmed Ağa bu atamayı kabul etmeyince görev Hotin muhafızı Mehmed Paşa'ya verilmiştir. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 51-2.

152 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 33-33a (1 B 1221/14 Eylül 1806).

153 Kethüda Said Efendi, *Tarih-i Vaka-yı Selim-i Salis*, (Bayezid Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no. 3367), v. 114. Alemdar'ın İsmail Ağa gibi cebren değil, Babıâli'nin rızasıyla ve usulüyle âyanlığı elde ettiğini de not düşer.

154 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 50. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 128.

155 Neale, *Travels*, s. 230-31.

156 Neale, *Travels*, s. 267.

157 K.K. Rodofinikin, Yaş ve Bükreş'teki olayları gözlemlemek ve Rus çıkarlarını korumak üzere özel olarak görevlendirilen Yunan asıllı bir Rus memurdu. Slobozia Mütarekesi sırasında Sırp asilerinin yanına gönderilmişti. Rus hükümeti adına hareket eden bu görevlinin en önemli rolü ise düzensiz Sırp çetelerini düzenli ordu sistemine geçirmek ve bölgenin Sırplar tarafından idaresini temin etmekti. Eduard Driault, *Napolyon'un Şark Siyaseti: Selim-i Salis ve Napolyon, Sebastiani ve Gardan*, Türkçeye çeviren Köprülüzade Mehmed Fuad (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1329/1911), s. 267-68. 1809'da Rodofinikin hâlâ bölgede aktifti ve Sırp lideri Kara George'a Rusların kendisine yardım edeceği teminatını vermiş

Bu asi, ince ve cesur bir ruhla donatılmış, iyi ve yakışıklı bu adam, en fazla kırk beş yaşında ve okuma yazma bilmiyor. Bağımsızlığına düşkün ve Babıâli'ye muhaliftir. Herkes tarafından sevilmektedir. Eyaletin Hıristiyan ve Müslüman tüm ahalisinin takdir ve sevgisini kazanmış olan Tirsiniklioğlu da Bayraktar Mustafa'nın cesaretini takdir etmekte ve fikirlerine değer vermekteydi.[158]

Aralarında bir husumet olmasa da iki ağanın karakteri birbirinden çok farklıydı. Alemdar, efendisi İsmail Ağa kadar zevk peşinde koşmuyordu. Daha anlaşılmaz ve ulaşılmazdı. Askeri becerisi ve cesaretiyle çevresindekilerin saygısını kazanmıştı. Savaşlarda üzerindeki ağırlıkları atarak en önde çatışmaya girişir ve düşmana ilk kılıcı o sallardı. Cesareti tüm bölgede derin bir saygı uyandırıyordu. Yoldaşlarına iyi davranmasına rağmen eli İsmail Ağa kadar açık değildi. Ödül ve maaş dağıtımında daha tutumluydu, ani bir savaş ve çatışma ortaya çıktığında maddi olarak hazırlıklı olmak istiyor ve para biriktiriyordu. Dobra ve çabuk öfkelenen biriydi. Ancak düz bir mantığı vardı ve hilekârlığı sevmezdi.[159] Üslubu sert ve hatta kaba idi, aynı zamanda fevri bir kişiliği vardı ve düşünmeden hareket ederdi. Manuk Bey böyle anlarında paşayı biraz daha temkinli ve sabırlı hareket ettirmeye çabalardı.[160] Gerçekten lafını daha doğrudan ve dobra şekilde söyleyen korkusuz yapısı ve protokol dışı ifadeleri bazı mektuplarına bile yansımaktadır.[161] Manuk'la ilişkisi de daha teklifsizdi. Tirsiniklioğlu'yla mesafeli bir

ve Osmanlı ordusunun dikkatini dağıtmak üzere Silistre'ye saldıracağını duyurmuştu. Ancak, Osmanlı ordusunun bunu engellemesi ve Sırp asilere karşı başarılı olması üzerine, Sırplar Rodofinikin'i öldürmeye çalışmışlar, o da Belgrad'dan Bükreş'e kaçarak canını zor kurtarabilmişti. Daha fazla ayrıntı ve Rodofinikin'in Sırp İsyanıyla bağlantısı için Aleksander Mikaberidze, "'Helping Brotherly Slavs:' Russia and the Danubian Principalities in 1809-1810," *Etudes Balqaniques* 43/4 (2007), s. 69-86; P.E. Shupp, *The European Powers and The Near Eastern Question, 1806-1807*, (New York: Colombia University Press, 1931), s. 496; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 159-60; *Mémoire du Comte de Langeron*, Hurmuzaki, *Supplément*, I, c. III, s. 134.

158 "*Ce rebelle est doué d'un esprit fin, il est brave et bel homme, doit avoir dans 45 ans, ne sait ne lire, ni écrire. Trés enclin a l'independance, il s'oppose a la Porte. Il est tres aime de tout le monde, car on croit savoir que Terseniklioglu, tres appreciè et aime par les habitants de la provence, Turcs ou chretiens, avait beacoup d'egards pour l'esprit et les opinions de Mustapha Bairactar.*" Miller, *Mustapha Pacha*, s. 128.

159 Miseryan, s. 70-71'den naklen, DANIC Siruni dosyaları, no. 1209, s. 1.

160 Miseryan, s. 71-81'den naklen, DANIC Siruni dosyaları, no. 1209, s. 9-14.

161 Örnek olarak bkz. Alemdar Mustafa Paşa'nın bir mektubu, TSMA, E. 1147-1/427-39-2 (tarihsiz); TSMA, E. 1147-2/427-39-1 (24 R 1222/1 Temmuz 1807); Alemdar Mustafa Paşa'nın bir mektubu, TSMA.

efendi-sarraf ve hami-mahmi ilişkisi olan Manuk Bey'in çocukluğundan beri tanıdığı Alemdar'la ilişkisi daha samimiydi.[162]

İkili arasındaki tespit edebildiğim en erken tarihli yazışma 1805 yılına aittir. Manuk'a "dost-ı kadimim Hoca Manuk" diye hitap eden Alemdar, Ziştovili Bovancık (?) adlı bir zimmi için ricacı olmaktaydı. Alemdar'a gelerek perişan durumundan bahseden Bovancık, Manuk'tan tuz satın alabilmesi için aracı olmasını istemişti. Anlaşılan aynı kişi daha evvel de Alemdar'ın tavsiye mektubuyla Manuk'dan 50 bin kıyye tuz almış ve satınca borcunu ödemişti. Aynı şekilde tekrar tuz satma müsaadesi için Alemdar'a gelmiş ve o da Manuk'a yazarak rica etmişti.[163]

Alemdar Mustafa Ağa, çok kısa süre zarfında en az efendisi İsmail Ağa kadar kuvvetli olduğunu kanıtlama fırsatı buldu. İlk işlerinden biri İsmail Ağa'nın ezeli düşmanı olan ve onun ölümünden sonra harekete geçen Yılıkoğlu'nun kontrolündeki Silistre'yi almak ve İbrail Kasabası'nı kuşatmak oldu. Diğer yandan da o sırada Ahyolu emini olan Köse Ahmed Efendi vasıtasıyla Yeni Pazar, Aydos ve İslimliye'ye kadar nüfuzunu genişletmişti. Yeniz Pazar'a yapılan bir saldırıda bölgeyi savunmuş ve nihayet Silistre ve Aydos kazalarını da tamamen kontrolü altına almıştı.[164] Böyle güçlenmesi ve düşmanlarını dize getirmesi hükümeti de ona güler yüz göstermeye mecbur etmişti. Yeni kontrolüne aldığı Silistre'ye aynı şehrin eşrafından Satıoğlu'nun âyan olarak atanmasını sağlamayı da başarmıştı.[165] Oldukça geniş toprakları adeta hükümdar edasıyla yönetmek için iyi bir idare ve iyi bir askeri güç şarttı. Nitekim güçlü bir otorite kurmasının yanı sıra, komutasında 8.000 kişilik bir ordu hazır bulunuyordu.[166] Tırnova'da 20.000 eski Kırcaali askeri ile Yergöğü ve Rusçuk'ta 7.000 kadar asker emrinde idi.[167] Alemdar Mustafa Ağa âyanlığı sırasında merkeze verdiği sözü tutmuş ve merkezle pek gerginlik yaratmamaya çalışmıştı.

E. 504-7/219-11 (tarihsiz).
162 Miseryan, s. 70-71'den naklen, DANIC Siruni dosyaları, no. 1209, s. 1.
163 Alemdar Mustafa'dan Bükreş'teki Manuk'a, MIB 26428 (9 B 1220/3 Ekim 1805).
164 Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 52-3; Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 124-25.
165 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Mustafa Paşa, Bayrakdar," (Alemdar: 1765-1808), *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: MEB, 2001), s. 720; Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 53-4.
166 Hurmuzaki, Supplément I, c. II, s. 505.
167 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 213, 259.

Merkeze söz verdiği üzere efendisi Tirsiniklioğlu'nun muhallefat akçesi[168] meselesiyle de ilgilenmiş ve İstanbul'daki sarrafına talimat göndererek borcun müzakeresini talep etmişti. Merkez, muhallefat akçesini yüksek tutmaya çalışıyordu. Aracı olan sarraf merkeze, 500 kese akçelik bir ödeme talimatı aldığını ve daha fazla veremeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine, Gümrükçü Hasan Ağa vasıtasıyla Alemdar Mustafa Ağa'ya muhallefat bedelinin bin kese akçe olması gerektiği ve geri kalan meblağı da devlete hizmet ederek ödemesi talep edilmişti. Amaç, muhallefat meselesinde zorluk çıkarmayarak hem Mustafa Ağa'nın devlete borçlu kalmasını sağlamak hem de sadakatini temin etmekti.[169] Nihayet, İsmail Ağa'nın borçları 800 kese akçelik bir bedel karşılığında Alemdar'a devredildi. Söz konusu meblağın 500 kesesi peşin ödenecek, geri kalanı ise taksite bağlanacaktı.[170] Burada çok basit olarak mevcut malvarlığının merkeze ödenen bir bedel karşılığında el değiştirmesinden bahsediyoruz. Nitekim Tirsiniklioğlu'nun vefatından sonra Rusçuk âyanlığı ve Tırnova hariri de dahil olmak üzere Tırnova voyvodalığıyla alakalı bütün alacak verecek hesabı 8 Kasım 1808 tarihi itibarıyla Manuk Bey vasıtasıyla kapatılmış ve Manuk'un zimmetinde kalan 37.988 kuruş da Alemdar'ın hesabına geçirilmişti.[171]

Aynı dönemde (1806 sonu ve 1807 başı) Alemdar Mustafa Paşa'nın yoğun bir alacak verecek ilişkisine girdiğini gözlemliyoruz. 16 Aralık'ta Eflak Voyvodası Aleksander Sutzo (Aleko), Alemdar Mustafa Paşa'dan

168 Muhallefat akçesi: Mirasına sahip çıkacak kimsesi olmayan bir ölünün geride bıraktığı malların muhallefat defterine kaydedildikten sonra satılmasından elde edilen, kanunla belirlenen zaman içinde mirasçıları çıkarsa onlara verilen, aksi halde hazineye gelir olarak kaydedilen bedeli, tereke bedeli (Kubbealtı Lügati).
169 BOA, HAT 34/1730 (tarihsiz).
170 Meral Bayrak Ferlibaş, "Alemdar Mustafa Paşa'nın Muhallefatı," M. Bayrak Ferlibaş (ed.), *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (İstanbul: Yeditepe, 2011), s. 350-52; Bayrak, *Rusçuk Âyanı*, s. 130-31. Tirsiniklioğlu'nun varisleriyle Alemdar Mustafa Paşa arasındaki alacak verecek davası için bkz. Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 67-72 (9 R 1223/4 Haziran 1808-21 R 1223/16 Haziran 1808).
171 Alemdar Mustafa Paşa mühürlü bir kat-ı alaka senedidir. MIB 26302 (19 N 1223/8 Kasım 1808); MIB 35052 (19 N 1223/8 Kasım 1808) ve MIB 35103 (19 N 1223/8 Kasım 1808). Son iki belge Ermeni harfli Türkçedir. Muhtemelen yine bu hesapla alakalı olmak üzere, Manuk Bey, Asadur vasıtasıyla paşanın hazinedarı Kahyazâde Ahmed Amiş Ağa'ya harir muhasebesinden 200 bin kuruş teslim etmişti. Bkz. MIB 26474 (7 Ca 1223/1 Temmuz 1808); MIB 35157 (tarihsiz).

25 bin kuruş,[172] kısa bir süre sonra 5 bin kuruş[173] ve ardından yine 5 bin kuruş borç almıştı.[174] Aynı kişi daha sonra da yüklü miktarlarda borç almaya devam etmişti.[175] Aynı dönemlerde Skarlet Kallimaki de Alemdar Mustafa Paşa'dan yüklü miktarda borç almıştı.[176] Öte yandan, Kallimaki de kendisine 1000 kuruşluk bir saat ve 1.300 kuruşluk bir zarf hediye etmişti (1806).[177] Mayıs 1806'da ise İbrail Nazırı Ahmed'in Alemdar Mustafa Paşa'dan 25 bin kuruş teslim aldığını tespit ediyoruz.[178] Eski Cuma âyanı Ali Seyyid de kendisinden 4.000 kuruşluk borç almıştı.[179] Silistre valisinin eşi Zeliha Hanım'a da yine Alemdar Mustafa Paşa tarafından 2.500 kuruş borç verilmişti.[180] İlgili belgelerde borçların niteliği yazılmadığı için daha fazla malumat edinemedim. Ancak, Manuk Bey'in evrakı arasından çıkmasına istinaden bunların sarrafı Manuk Bey vasıtasıyla ilgili kişilere verildiğini tahmin edebiliriz.

Alemdar Mustafa Paşa'nın kendine sadık bendeleri sadece Manuk ve Köse Ahmed değildi. O da aynen halefi Tirsiniklioğlu gibi kendi ekibini oluşturmak zorunda kalmıştı. Bölgedeki nüfuzunu hem sadık adamları hem de muhtelif bölgelere atadığı veya onayladığı âyanlar sayesinde koru-

172 MIB 26410 (5 L 1221/16 Aralık 1806). Belge borç tahvilidir.
173 MIB 26344 (21 Z 1221/1 Mart 1807). Belge borç tahvilidir.
174 MIB 26350 (20 Ra 1222/28 Mayıs 1807). Belge borç tahvilidir.
175 MIB 26352 (3 Ca 1222/9 Temmuz 1807)'de 5000 kr.; MIB 26343 (7 Ca 1222/13 Temmuz 1807)'de 5000 kr.; MIB 26351 (7 B 1222/10 Eylül 1807)'de 1000 kr.; MIB 26347 (7 Ş 1222/10 Ekim 1807)'de 1000 kr.; MIB 26342 (25 Ş 1222/28 Ekim 1807)'de 8000 kr.; MIB 26349 (1 Za 1223/31 Aralık 1807)'da 1000 kr. almıştır.
176 MIB 26354 (1 Za 1222/31 Aralık 1807)'de 2000 gr; MIB 26356 (25 S 1223/22 Nisan 1808)'de 1000 kr.; MIB 26345 (23 M 1223/21 Mart 1808)'de 1000 kr.; MIB 26348 (21 Za 1222/20 Ocak 1808)'de 1000 kr.; MIB 26357 (22 Za 1222/21 Ocak 1808)'de 1000 kr.; MIB 26358 (22 B 1223/13 Eylül 1808)'de 1000 kr; MIB 26359 (5 R 1223/31 Mayıs 1808)'de 1000 kr.; MIB 26346 (27 L 1222/28 Aralık 1807)'de 2000 kr. ve MIB 26353 (5 Z 1222/3 Şubat 1808)'de 1500 kuruş borç almıştır.
177 Kallimaki'nin masraf defteri, DANI Iasi, Collection Documente, 146/1, v. 6. Kallimaki'nin masraf defterinde 1806 yılında Vasıf Efendi'ye 7.500 kuruş. caize verdiği, Galib Efendi'nin dairesine 170 kuruş ödediği görülmektedir. Bunun yanı sıra, Sadaret Kethüdası İbrahim Nesim Efendi'ye 1.102 kuruşluk bohça, 200 kuruşluk tütün ikram edildiği, yine Vasıf Efendi'nin haremine sunduğu bir çiçek için 12.250 kuruş ödediği not düşülmüştür. Sebebi belirtilmeden 3.000 kuruş Galib Efendi'ye verildiği, kâtip efendinin kâhyasına ise 2500 kuruş. verdiği ortaya çıkmaktadır (v. 11).
178 MIB 26370 (1 Ra 1221/19 Mayıs 1806). Bu yüklü para transferi için şu gerekçe ileri sürülmektedir: "meblağ-ı mezburu mirî hesaba mahsûb eylemesini...". Ancak daha fazla detay maalesef yoktur.
179 MIB 26250 (17 Z 1221/25 Şubat 1807).
180 MIB 26380 (21 L 1221/1 Ocak 1807). Para, Şumnu Âyanı Elhac Ebubekir Ağa'nın hazinedarı Ata Molla tarafından Zeliha Hanım'a teslim edilmişti.

yabilmiştir. Nitekim, bir belgede "Mustafa Paşa takımı" olarak paşaya doğrudan bağlı bir gruptan bahsedilmektedir.[181] Tirsiniklioğlu'nun (sonradan Alemdar'ın) ekibindeki bir isim Pehlivan İbrahim Ağa'dır (Paşa). 1798'de Pazvandoğlu kontrolündeki Vidin'i kurtarmak için gelen İbrahim, bölgede kalarak İsmail Ağa'nın hizmetine girmişti.[182]

Zens, büyük âyanlarla küçük âyanlar arasında ayırım yapmanın önemine değinmektedir.[183] Bizzat Alemdar tarafından Yanbolu âyanı olarak atanan Mustafa da mahmi grubundadır.[184] Alemdar Mustafa Ağa'nın kendi akrabalarının bazılarının âyanlık elde ettiği görülmektedir. Varna Voyvodası Hüseyin Alemdar ve Yeni Pazar Âyanı Derviş İsmail Ağa akrabalarındandı[185] (bkz. Şema 2, s. 17). Aralarında kan bağı olmayan Bolu Âyanı Hacı Ahmedzâde İbrahim Ağa veya –özellikle– Pınarhisar Âyanı Uzun Hacı Ali Ağa, paşaya en sadık âyanlardandı. Hatta *Neticetü'l-Vekayi* yazarı, Ali Ağa'nın Alemdar'ın "hass bendelerinden" olduğunu vurgulamaktadır.[186] Ancak, Hacı Ahmedzâde'nin Alemdar Paşa'yla bağlılığı ilginçtir. Bu sadece benim edindiğim bir izlenimden ibaret değildir; zira 1807 tarihli bir belgede de Mustafa Paşa'nın İbrahim Ağa'yı "ziyade ilzam" ve "istihsab" etmiş olduğundan bahsedilmektedir. Hatta sefer sırasında bu duruma müsamaha gösterilmesi ve o sırada voyvodalıktan mazul ağanın Bolu'da olan zimematının (borçlarının) tahsiline dikkat edilmesi, devlet erkânının bir kararı olarak ortaya çıkmaktadır.[187] Başka bir belgede ise yine Hacı Ahmedzâde ile alakalı bir konunun Alemdar Mustafa Paşa'yı çok kızdırdığı, hatta bu yüzden muhataplarını ordudan ayrılmakla tehdit ettiği ve ancak güçlükle yatıştığı anlaşılmaktadır. Tam mahiyetini tespit edemediğimiz mesele, çok

181 Hatt-ı Hümayun ve Tahrirat Suretleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmalar, no. 6975, v. 4-5 (15 M 1224/2 Mart 1809).
182 Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 93.
183 Zens, *The Ayanlık*, s. 49-50. Pazvandoğlu'nun Tirsiniklioğlu ile mücadelesinde yandaş âyanların listesi için bkz. s. 132.
184 Mustafa daha sonra kovuşturmaya uğramış, firari durumuna düşmüş ve tüm malları müsadere edilmiştir. BOA, MAD 9755, v. 375 (28 Za 1224/4 Ocak 1810).
185 BOA, C. ML. 18589 (25 L 1224/3 Aralık 1809).
186 *Neticetü'l-Vekayi*, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler, 2785, v. 30.
187 BOA, HAT 54119 (18 Ş 1222/21 Ekim 1807). Ayrıca bkz. BOA, MAD 9755, v. 176 (9 Z 1223/26 Ocak 1809).

büyük ihtimalle Hacı Ahmedzâde ve kardeşinin voyvodalıktan azlinin IV. Mustafa tarafından istenmesiyle alakalı olsa gerektir. Zira Sadrazam Mustafa Paşa, Alemdar Mustafa Paşa'yı gücendireceğini sultana ifade ederek azli engellemeyi başarmıştır.[188] Hacı Ahmedzâde Alemdar Vakasında ölmüştür.[189]

Savaş Ortamında Balkanlar ve Rusçuk

Bütün bu gelişmeler olurken, Osmanlı İmparatorluğu Ruslarla ikinci bir savaşa doğru gidiyordu. Edirne İsyanı henüz bitmemişti. Kadı Abdurrahman Paşa'nın Nizam-ı Cedid birlikleri Çorlu'da ciddi bir direnişle karşılaşmıştı. Asiler arasında Alemdar'a bağlı birlikler olduğu da söyleniyordu.[190] Diğer yandan Sırp İsyanı da devam ediyordu. Payitahtta ise İngiliz ve Rusların etkili görünmesine rağmen Sébastiani'nin gelmesiyle Fransızların nüfuzu giderek artmaya başlamıştı. Bu da çok ciddi problemleri tetikleyecekti. Nitekim Sébastiani'nin, dolayısıyla da Fransızların cesaretlendirmesiyle 24 Ağustos 1806'da Eflak ve Boğdan voyvodaları Aleksander Muruzi (ö. 1816) ve Konstantin İpsilanti (ö. 1816) görevden alınmış ve yerlerine Fransız yanlısı Aleksander Sutzo (ö. 1821) ve Skarlet Kallimaki (ö. 1821) getirilmişti.[191] Bu ani karar aslında 24 Eylül 1802 Osmanlı-Rus Mukavelesine aykırı idi. Zira bu anlaşmaya göre; Eflak ve Boğdan voyvodaları, haklarında

188 BOA, HAT 1360/53523 (15 Ca 1222/21 Temmuz 1807).

189 Hacı Ahmedzâde'nin de ikamet ettiği konağı basılıp, yağmalanmış ve kendisi de Sultan Ahmed Meydanı'na sürüklenerek bir adamıyla birlikte katl edilmiştir. Bkz. Beyhan, M.A. (ed.), Câbî Ömer *Efendi, Câbî Tarihi, (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani): Tahlil ve Tenkidli Metin*, 2 cilt, (Ankara: TTK, 2003), I, s. 287 Şânîzâde bu kadar detay vermemekte ancak kendisinin zulm ettiği Bolulular tarafından katl edildiğini söylemektedir. (Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Tarihi (Osmanlı tarihi:1223-1237/1808-1821*, 2 cilt, Ziya Yılmazer (ed.), (İstanbul: Çamlıca, 2008), I, s. 154.) Öte yandan, Yayla İmamı Risalesi yazarı ise, At Meydanı'ndaki muharebede cebehaneye sığındığını ancak yeniçerilerin kendisini yakalayarak parça parça ettiklerini ve cesedini At Meydanı'na attıklarını söylemektedir (Derin, F. Ç (ed.)., "Yayla İmamı Risalesi," *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 3 (1973), s. 256).

190 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 128-29.

191 Görevden alındıktan kısa bir süre sonra İpsilanti'nin Kameniek'den Adam Czartorsky'e ve bir Rus yetkiliye yazdığı 31 Ağustos 1806 tarihli birkaç mektup için bkz. Panaitescu, *Corespondeta lui Constantin Ypsilanti*, s. 30-39. Mektuplarda İpsilanti Rus hükümetine bağlılığını sık sık yinelemekte ve Babıâli'nin Fransızları memnun etmek için, Ruslarla anlaşmalarını göz ardı ederek kendisini görevden aldığını belirtmektedir. Edirne İsyanının bölgenin kötü idaresi ile başıbozukluğundan kaynaklandığını belirten İpsilanti Sırp asilerin cesaretini övmekte ve Rusların bir an evvel asker göndermesini tavsiye etmektedir. Ona göre hükümete ve saraya hükmeden Fransız Elçisi Sébastiani'nin en büyük hedefi Eflak ve Boğdan'ı tamamen kontrol altına alarak buraya gelecek Rus ordusunu iaşesiz bırakmaktı.

ciddi bir suçlama olmadığı takdirde görevden alınamazlardı. Görev süreleri dolmadan ve aleyhlerinde ciddi bir suçlama olmadan azledilmeleri doğal olarak Rusya ve Babıâli arasında diplomatik bir krize, ardından da savaşa yol açtı. İngiltere ve Rusya hükümetlerinin baskısına nihayet boyun eğen Babıâli eski voyvodaları yeniden atadı (16 Ekim 1806). Ancak bu gelişmeyi bildiren tebligat Rus çarına kasım ayına kadar ulaşamadığından Rus General Mikhelson Osmanlı topraklarına saldırı emrini almıştı.[192] Ciddi bir direnişle karşılaşmadan ilerleyen Rus ordusu, 10 Kasım'da Hotin, 22 Kasım'da Bender'i ele geçirmiş ve artık Eflak-Boğdan'ı tehdit eder duruma gelmişti.

Rusların savaş başladığı sıradaki planı Tuna'dan Karadeniz'e kadarki bölgeyi ele geçirmek ve Belgrad'ı ellerinde tutan Sırp asilerle birleşmekti. Yeterli adam ve mühimmatı olmayan Sırpların Osmanlı müdahalesine karşı direnebilmeleri için Rus desteği elzemdi. Karadeniz'deki Rus filosunun da Fransızların İstanbul'daki nüfuzu tamamen kırılana kadar Boğazlarda kalması planlanıyordu. Planın diğer bir parçası ise Tuna hattında bulunan Pazvandoğlu ve Alemdar Mustafa gibi önemli âyanların bağımsızlık vaatleriyle Rus tarafına kazanılmaya çalışılmasıydı.[193] Bu başarıldığı takdirde yerel direniş büyük anlamda kırılmış ve Rus işgali kolaylaşmış olacaktı. Rusların âyanları ve önemli devlet adamlarını çeşitli vaatlerle kendi taraflarına çekme stratejisi savaş boyunca devam etmiştir. Ancak, Pazvandoğlu her zaman Fransızlara daha yakın bir politika izlemiştir.[194]

Mikhelson komutasındaki Rus ordusu ciddi bir direnişle karşılaşmadan ilerlemeye başlamıştı. 20 Kasım'da bir beyanname yayınlayan Rus komutan, bölge halkına kendilerini Fransızlardan korumak üzere geldiklerini ilan ediyordu.[195] Öte yandan plan dahilinde Rus tarafına kazandırmaya

192 P. Coquelle, "Sebastiani: Ambassadeur A Constantinople 1806-1808 d'apres des documents inedité," *Reveu d'Histoire Diplomatique*, XVII, (1904), s. 584; Shupp, *European Powers*, s. 203.
193 Shupp, *European Powers*, s. 459-460.
194 Rossitsa Gradeva, "Pazvantoğlu of Vidin between Old and New," F. Anscombe (ed.) *The Ottoman Balkans* (Princeton: Princeton University Press, 2006), s. 115–62; Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 105.
195 Bu ilginç beyannamenin kopyaları için bkz. Arbunthont'tan Howick'e, Pera, 22 Aralık 1806 (FO 78–52, doc. 53). Beyannamenin İngilizce kopyası için bkz. Samuel Mackay (ed.), *Campaigns of the Armies of France in Prussia, Saxony and Poland under the Command of the Emperor and the King*, (Boston: Farrand, Mallory and Co., 1808), III, s. 111-113; Fransızca kopyası için bkz. F.C.H.L., Pouqueville, *Histoire de la regeneration de la Gréce comprenant le précis des événements depuis 1740 jusqu'en 1824*, 4 cilt. (Bruxells: 1843), II, s. 175–76.

çalıştıkları Alemdar Mustafa, Rusların Tuna ilerleyişinde en büyük engeli teşkil edecekti. Yine de plana uygun hareket eden Mikhelson, bu beyannameden bir gün önce de Alemdar Mustafa'ya Türkçe bir mektup göndererek, çarın kendisine Eflak ve Boğdan'ı işgal emri verdiğini ve paşanın bunu anlayabileceğini belirterek, Rus ordusunun topraklarından geçmesine müsaade edeceğini ümit ettiğini yazıyordu. Geçiş sırasında kendisine karşı bir direniş göstermezse, bu tavır onun Ruslara dostluğunun bir göstergesi olarak algılanacaktı. Aksi takdirde düşmanca ilişkilerin başlayacağını belirtiyordu.[196]

Savaş döneminde âyanların sadakatinin kazanılması Babıâli açısından elzemdi. Özellikle Balkanlar'da hem askeri destek hem de ordunun iaşesi âyanlara bağlıydı. Zaten, Alemdar da Ruslara karşı direnmeye kararlıydı ve büyük bir hazırlık içindeydi. O sıralarda Rusçuk'ta bulunan Muruzi, Ruslara karşı bölgenin savunulmasına yardımcı olmaya çalışıyordu.[197] Alemdar Mustafa'nın emrindeki toplam askeri birliğin 40 bin civarında olduğu söyleniyordu.[198] Muhtemelen yine bu dönemde merkezi idare Alemdar Mustafa Paşa'dan borç almıştı.[199] Bükreş'in Ruslar tarafından işgal edileceği haberi üzerine İbrail Nazırı Ahmed'le, Fokşani'de merkezden gelecek talimatı bekleyen Boğdan voyvodası, Mikhelson'un ordusunun 35 bin kişiden ibaret olduğunu ifade etmekteydi.[200] İşgal tehdidi altındaki Bükreş'e Alemdar 5 bin, Pazvandoğlu da 12 bin kişilik bir askeri birlik göndermişti. Bu

196 Mektubun İngilizce kopyası için, bkz. Mikhelson'dan Mustafa Bayraktar'a, 19 Kasım 1806, Mackay, *Campaigns*, III, s. 113; Fransızca tercümesi için bkz. Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 365-66. Alemdar Mustafa Paşa'nın gelen yazıları merkeze göndermesi ve bölgedeki Rusların saldırıyla ilgili daha fazla detay için bkz. BOA, HAT 963/41245 (tarihsiz); Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 369-370.

197 Rusçuk'tayken Muruzi'nin Alemdar Mustafa'yı Ruslara karşı kışkırtmaya çalıştığı iddiasına dair bkz. Boppe, "Meriage,," s. 277.

198 Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 380-381. Belge, Osmanlı ordusu ve askeri gücü hakkında bir rapordur. Diğer bir yazıda ise paşanın askerinin 50 bin civarında olduğu yazılıdır, s. 390, 391-92. Lamare'ın 16 Şubat tarihli bir raporuna göre ise 60 bin civarı idi (s. 393-94).

199 18 N 1229/3 Eylül 1814 tarihli, yani paşanın vefatından sonra, bir arşiv belgesine göre, Baruthane Nazırı Mehmed Said Efendi'nin Alemdar Paşa'ya 21.700 kuruş borcu bulunmaktaydı. Mehmed Said Efendi'nin açıklamasına göre söz konusu borcu İbrail ve Maçin nüzül eminliği yaptığı sırada ve iki taksit halinde almış ve poliçe temessükünü Alemdar'ın sarrafı Agop Artin vasıtasıyla edinmişti. (BOA, C. ML. 549/22593 (18 N 1229/14 Eylül 1814).

200 Boğdan voyvodasının arizası, BOA, HAT 33/1569 (17 N 1221/28 Kasım 1806). Belgede Rus birlikleri ve Rusların yerel âyanlarla bağlantı kurma çabası da detaylandırılmaktadır. Aynı hususlar hakkında Ahmed Ağa'nın merkeze gönderdiği evrak için bkz. BOA, HAT 34/1689 (13 N 1221/24 Kasım 1806). Ayrıca bkz. Boğdan voyvodasının bir yazısı, BOA, HAT 34/1689-A (12 N 1221/23 Kasım 1806).

birlikler 12 Aralık 1806'da şehre ulaşmıştı.[201] O sırada Yaş'a giren Ruslar, Eflak'a ve oradan da Dalmaçya'ya geçmek istedikleri haberini yayıyorlardı. Durumdan haberdar olan Alemdar ise derhal Babıâli'yi bilgilendirmiş ve Köse Ahmed'i ordusunun başında Bükreş'e göndermişti. Şehre varan Köse Ahmed, Rusların çok yakında olduğunu ve ne tip adımlar atması gerektiğini soruyordu. Alemdar Mustafa Paşa'nın cevabı kesin idi. Eğer Rusların gerçek niyeti Dalmaçya'ya geçmek ise, gerekli fermanı beklemek zorundaydılar. Ancak ne olursa olsun, Köse Ahmed yerini muhafaza etmeli ve şehri ani bir saldırıya karşı korumalıydı. Düşmanı yenmeden veya tehlike geçmeden dönmesi kesinlikle yasaktı.[202]

Bükreş halkı bu kadar silahlı birliğin şehre girmesinden dehşete düşmüş ve en yakınlarındaki manastırlara sığınmıştı. Voyvoda Aleksander halkın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken, Alemdar Mustafa Paşa da güvenliklerini sağlamaya çalışıyordu. Voyvodaya kimsenin can ve malına dokunulmayacağına dair teminat vermişti. Bükreş'in güvenliğinden sorumlu komutan ise gece gündüz şehri savunmak üzere çabalıyordu. Şehrin tüm kapılarına muhafızlar yerleştiren Alemdar şehirden ilk ayrılan boyarın kellesini uçuracağını bildiriyordu. Alemdar Mustafa Paşa'nın tüm kuvvetiyle Ruslara karşı koyacağını Bükreş'in güvenliğinden sorumlu komutan da sık sık yineliyordu.[203]

Şehirdeki gelişmeleri de çok yakından takip eden Alemdar, emirler yağdırarak şehirden kaçan veya ihanet eden Bükreşlilerin derhal idam edileceği tehditlerini savuruyordu. Nitekim şüphelendiği on iki boyarı da hapsettirmişti. Zor durumda kalan bazı boyarlar ise Manuk Bey'den yardım rica etmişlerdi.[204] Manuk, bazı boyarların tutuklanıp Rusçuk'a getirilmesine dair emrin bizzat sultan tarafından verildiğini belirtmektey-

201 Ion Ghika'nın Varşova, 9 Ocak 1807 tarihli mektubu, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 374; Radu Rosetti, "*Arhiva Senatorilor din Chişinau şi Ocupatiunea Ruseasca dela 1806-1812,*" *Analele Academie Romane II/XXXI (Bükreş: 1909)*, s. 468-69. Alemdar'ın birliklerinin komutanları arasında Köse Ahmed de vardı. Constantin Erbiceanu, "Cronicul Protosinghelului, Naum Rîmniceanu de la 1768-1810," *Cronicanii Greci cari au scris despre Romani* (Bükreş: 1888), s. 269.
202 Miseryan, s. 71-81'den naklen, DANIC Siruni dosyaları, no. 1209, s. 9-14.
203 Ledoulx'tan Talleyrand'a, Bükreş, 13 Aralık 1806, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 805; D. Caselli, "Gazete Municipala," 1934, no. 103 (20 Ekim ve 1 Aralık 1806), kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 858, s. 117-18.
204 Miseryan, s. 71-81'den naklen, DANIC Siruni dosyaları, no. 1209, s. 9-14.

di. Boyarlara yardım etmek için elinden geleni yaptığını ve çoğunu Rus askerleri Bükreş'e girene kadar Braşov'a gönderdiğini bir mektubunda belirtmektedir. Hatta bu yüzden çeşitli baskılara maruz kaldığını da söylemektedir.[205]

Manuk bir yandan da Alemdar'ın emirlerini yumuşatmaya çalışıyordu. Hatta Köse Ahmed'i efendisinin talimatlarına harfiyen uymak zorunda olmadığına ikna etmeye çalışıyordu. Bükreş ileri gelenleri de yaklaşan tehlike ve yağmadan şehri koruması için Manuk'un aracılığına güveniyorlardı. Manuk nihayet, yirmi boyarı Rusçuk'a gidip, paşaya 250 bin kuruş vermeye ikna etmişti. Ancak boyarlar şehir hazinesinde yeterli para olmadığı için 30 bini peşin ve geri kalanı 10 gün içinde ödenmek üzere Köse Ahmed'i ikna etmeyi başarmışlardı.[206] Eflak boyarları da Manuk ve dolayısıyla bölgedeki ordu komutanı Köse Ahmed aracılığıyla hem can hem de mallarını Ruslardan korumaya çalışıyorlardı.

Boğdan'daki Fransız konsolosunu Rusların kaçırması nedeniyle şikâyette bulunan Fransızlardan bıkan Alemdar Mustafa Paşa ise, Rusların Bükreş Konsolosu Kiriko'yu Rusçuk kalesine hapsetti (13 Aralık 1806).[207] 15 Aralık'ta Bükreş'e ulaşan Lamare, iki gün evvel Rus konsolosunun, muhtemelen Sébastiani'nin isteği doğrultusunda, Aydın Paşa tarafından tutuklanıp Rusçuk'a gönderildiğini bildiriyordu.[208] Bir söylentiye göre, Alemdar Mustafa Paşa her akşam Kiriko'nun yanına uğrayarak ertesi gün idam edileceğini söylüyordu.[209] Gerçekten de Kiriko her an idam edilme tehlikesi altındaydı. Şubat 1807'de, Kiriko salıverilmeden önce, Alemdar'a tekrar bir mektup yazan General Mikhelson, paşadan Rus konsolosunu derhal ser-

205 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

206 Miseryan, s. 71-81'den naklen, DANIC Siruni dosyaları, no. 1209, s. 9-14.

207 Nicolai Iorga (ed.), *Studii şi Documente cu Privire la Istoria Romînilor* (Bükreş: 1906), c. VIII: Scrisori de Boieri şi Negustori, s. 124-25; Siruni, "Prince de Moldavia," s. 64-5.

208 Lamare'dan Talleyrand'a, Bükreş, 18 Aralık 1806, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 806. Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinau şi Ocupatia Ruseasca dela 1806-1812* (Bükreş: 1909), s. 470'te ise Rus konsolosunun tutuklama tarihi 25 Aralık olarak verilmekte ve yine Fransızların bu tutuklamada parmağı olduğu belirtilmektedir. Summerers ise 12 Aralık'taki bir yazısında bu akşam tutuklandı demektedir. Summerers'ın bir yazısı, 12 Aralık 1806, Documentele Engleze, c. I, v. 178-214, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 857, s. 116.

209 Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinau şi Ocupatia Ruseasca dela 1806-1812* (Bükreş: 1909), s. 470.

best bırakmasını talep ediyordu. Kısa bir süre sonra Konstantin İpsilanti de paşa ile aralarındaki kadim dostluğu hatırlatarak generalle onun arasında aracı olmayı teklif ediyordu. Paşa buna cevap vermemiş ve hatta mektubu getiren kuryeyi de alıkoymuştu.[210] Kiriko'nun durumunu ve Rusçuk'ta "adeta bir hayvan gibi" hapsedildiğini öğrenen İngiliz konsolosu ise ikna edilmesi gereken makamlara maddi yardım yaparak bu hapsi engellemeye çalışıyordu. Rusçuk'a bir yeniçeri göndererek iyi dilekleriyle beraber Kiriko'nun serbest bırakılmasını rica etmişti. Neticede, girişim başarılı olmuş ve Kiriko güzel bir eve yerleştirilmiş, şehirde gezintiye çıkmasına izin verilmişti. Ancak, halkın tepkisinden çekinen Rus konsolosu dışarıya çıkmak istememişti.[211] Manuk da kendisini hapisten çıkarması için yalvaran Kiriko'yu kurtarmaya çalışmış ve konsolosun salıverilmesinde onun uzun uğraşları bir etken olmuştu. [212] Rus Konsolosu Kiriko, Manuk'un İpsilanti'ye canı gönülden bağlı olduğunu ve Eflak voyvodalığının çıkarlarını korumaya canla başla çalıştığını vurgulamaktaydı [213]

27 Aralık'ta Bükreş Rusların eline geçti. Babıâli biraz gecikmeli de olsa savaş ilan ederek 5 Ocak 1807'da bir beyanname ile bunu Avrupa kamuoyuna duyurdu.[214] Osmanlı ordusunun stratejisi, bir kaynağa göre Fransız Sefiri Sébastiani'nin gözetiminde, Vincent Boutin tarafından hazırlanmıştı. Plana göre, nihai amaç tabiatıyla Rusların Eflak ve Boğdan'ı boşaltmasıydı. Merkez ordu Tuna'yı koruyacak, Rus saldırılarını durduracak ve Belgrad'a hâkim olan Sırp asilere ulaşmasını engelleyecekti, ki bu görev Hüsrev Paşa'ya düşüyordu.[215] Planın diğer bir ayağı ise daha hücum odaklı idi. Alemdar Mustafa Paşa tarafından korunan merkezde Osmanlı ordusu etkin bir rol oynayacaktı. Bazı birlikler İsmail'den Tuna'yı geçerek

210 Konstantin İpsilanti'den Adam Czartorysky'e, Bükreş, 20 Şubat 1807, Panaitescu, *Corespondeta lui Constantin Ypsilanti*, s. 51-56. Aynı mektupta, İpsilanti, Mikhelson'u da eleştirerek eski cesaretinden eser kalmadığını, iyice yaşlandığını ve Bükreş'te beklenilen başarıyı gösteremediğinden şikâyet ediyordu.

211 Summerers'ın bir yazısı, 14 Aralık 1806, Documentele Engleze, c. I, v. 178-214, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 857, s. 115.

212 Miseryan, s. 71-81'den naklen, DANIC Siruni dosyaları, no. 1209, s. 9-14.

213 Iorga, *Studii şi Documente*, VIII, s. 124-25; Siruni, "Prince de Moldavia," s. 64-5.

214 Beyannamenin Türkçe kopyası için bkz. BOA, A. AMD. 51/18 (25 L 1221/5 Ocak 1806); BOA, A. AMD. 52/17 (tarihsiz); HAT 175/7633 (tarihsiz). İngilizce kopyası için bkz. Mackay, *Campaigns*, III, s. 115-122.

215 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 153-54; Shupp, *European Powers*, s. 461-65, 490.

Boğdan'daki Rus birliklerine saldıracak, diğer bir grup ise Silistre'ye geçecek ve Bükreş'teki Ruslara arkadan saldıracaktı.

Nisan 1807'de İstanbul'dan yola çıkan Sadrazam Keçiboynuzi İbrahim Hilmi Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu mayıs ayında Şumnu'ya ulaşıp, burada Alemdar Mustafa Paşa'nın desteğini aldı.[216] Mayıs ayı sonunda Tuna'ya ulaştıkları ve saldırı hazırlıkları yaptıkları sırada Ruslar Krakov'u ele geçirdi. 29 Mayıs'ta Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa komutasındaki ordunun bir kısmı Silistre'nin tam karşısındaki Karalaş'a geçti. Bu arada Silistre'ye geçen sadrazam, Çarhacı Ali Paşa komutasındaki bir orduyu Bükreş üzerine gönderdi. Haziran'ın ilk günlerinde Alemdar Paşa, Rusçuk'tan Bükreş'e doğru yürüyüşe geçti ki bu Ruslar için ciddi bir tehdit oluşturabilirdi.[217]

Genel anlamda, Tuna hattını kontrol altında tutması ve Ruslara karşı durabilecek en önemli askeri birliğe sahip olması Alemdar'ın önemini bir kat daha artırıyordu.[218] Savaş boyunca hem Rusçuk, Yergöğü ve Tuna sahillerinin tahkimi görevi hem de ordunun iaşesi konusunda Alemdar Mustafa'ya büyük işler düşüyordu. Örneğin, Şubat 1807 tarihli bir rapora göre merkezin Tuna sahilini koruma görevini yerine getirmek üzere emrine 20.000 asker verilmişti ki, bunlar arasında gönüllüler de vardı. Bu askerler savunmayı güçlendirmek maksadıyla Ziştovi, Niğbolu, Yergöğü ve Silistre gibi muhtelif yerlere gönderilmişti.[219] Mustafa Paşa, Pehlivan İbrahim Ağa'yı da İsmail Kalesi'nin yardımına göndermişti. Eflak'a giren ve ilerleyerek Yergöğü'ne saldıran General Mikhelson'un birliklerini ise kendisi püskürtmüştü.[220] Tuna'yı aşan Alemdar Mustafa Paşa Slobozia'yı

216 Shupp, *European* Powers, s. 491; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 154.

217 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 154-55.

218 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 214.

219 Lamare'ın 16 Şubat 1807, Rusçuk'tan yazdığı bir rapor, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. II, s. 393-94; Mackay, *Campaigns*, III, s. 242. Lamare'ın bir raporunun kopyası verilen birinci ve ikinci kaynakta, Osmanlı ordusunun asker sayısı ve savaş sırasındaki harekâtı hakkında bilgi verilmektedir. Pehlivan Ağa ve askerinin övülmesinin yanı sıra Alemdar Mustafa Paşa'nın komutasında 60 bin asker olduğu belirtiliyor. Bunun yanı sıra, Lamare, Alemdar Paşa'nın esirlere iyi davrandığını, Rus ordusunda rastladığı gayrimüslim Osmanlı tebaasına ise hiç müsamaha göstermediğini özellikle vurgulamaktadır.

220 Hurmuzaki, *Supplément* I, c. III, s. 119-120'de Alemdar Mustafa'nın dostu Pehlivan Ağa'yı 4.000 kişilik bir orduyla gönderdiği belirtiliyor. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 59-60; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 153.

ele geçirmiş; ancak Bükreş'e saldırmaktan vazgeçmişti (Haziran 1807).[221] Paşa bir mektubunda birliklerin geri çekilmesi kararını ordudan gelen bir emre bağlamaktadır. Fransa'nın aracılığıyla Rusların mütareke imzalamak istemesi ve Babıâli'nin buna meyilli olması dolayısıyla kendisine "terk-i muharebe" emri gelmiş idi.[222]

Alemdar'ın sefer boyunca süren desteğinin farkında olan Babıâli, onu üç tuğlu vezir rütbesiyle Silistre valisi ve Tuna seraskeri olarak atadı.[223] Bunu tebliğ için aslen Rusçuklu olan hacegandan Esseyyid Mehmed Emin Behiç Efendi'yi başmuhasebeci ve Tuna mübayaacısı sıfatıyla Rusçuk'a gönderdi.[224] Silistre Eyaleti ve Tuna seraskerliğinin daimi olarak Alemdar'da kalmasına karar verildi (3 Şubat 1807).[225] Lehindeki gelişmelerden faydalanmak isteyen Alemdar Mustafa Paşa, hazinedarı Köse Ahmed'i de Filibe nazırı olarak atamaya çalışıyordu.[226] Manuk Bey de savaşın ilk yıllarında (1806-1808), özellikle Alemdar Mustafa Paşa'nın seraskerliği sırasında Tuna'daki şehir, kale ve askerlerin iaşesinde önemli bir rol oynamıştı.[227]

Öte yandan, şahsi olarak bakıldığında Alemdar Mustafa Paşa kendisinin ve imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan pek memnun değildi. Hiçbir zaman bu savaşa taraftar değildi ve Osmanlı-Rus Savaşını büyük bir talihsizlik olarak görüyordu. Eflak ve Boğdan'ın Ruslar tarafından işgali

221 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 155.
222 Alemdar Mustafa Paşa'nın bir mektubu. TSMA, E. 1407-3/443-16 (25 C 1222/30 Ağustos 1807). Paşa aynı mektupta imparatorluğun ve ordunun sıkıntılı hallerini kendi bakış açısından anlatmaktadır. İmparatorluğun neredeyse elden gittiğini söyleyen paşa, mütareke olduktan sonra ordunun ve serhatlerin durumunun düzeltilmesi gerekirken herkesin eğlenceye daldığını ve büyük bir gafletle Fransa'nın yardımına güvendiğini anlatmaktadır. Ayrıca bkz. Alemdar Mustafa Paşa'nın bir kaimesi, BOA, 1367/54147 (17 Ca 1222/22 Ağustos 1807).
223 BOA, C. AS. 1298 (25 Za 1221/3 Şubat 1807).
224 Kethüda Said, *Tarih*, v. 115a. Kethüda Said, Alemdar Mustafa Paşa'nın kethüdası Bekir Ağa ve Behiç Efendi'yi Edirne'deki orduyu karşılamak üzere gönderdiği ve Behiç Efendi'ye asaleten başmuhasebecilik ve Bekir Ağa'ya mirahorluk verildiğini ifade etmektedir (v. 115). Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 56-8.
225 İlgili emir için bkz. BOA, C.AS. 28/1298 (25 Za 1221/3 Şubat 1807). Pazvandoğlu'nun bu atama karşısında kızgınlık ve hayal kırıklığı için bkz. Zens, *The Ayanlık*, s. 185-86.
226 Paşanın Filibe nezaretini almak için girdiği mücadeleye dair bkz. BOA, HAT 122/5002 (tarihsiz). Alemdar Mustafa Paşa'nın Silistre valiliği sırasında Köse Ahmed'in 29.200 kuruş muaccele bir mukataa almasına dair bkz. BOA, DBŞM. 7480, v. 6.
227 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 164.

durumu daha da zorlaştırmıştı. Üstelik Manuk Bey ve Konstantin İpsilanti'nin de etkisine atfedilen Rus yanlısı bir dış politika izlemesi durumunu etkiliyordu.[228] Rus yanlısı olarak bilindiği için görevden alınan Muruzi de yakın dostuydu. Bu yakın dostluğu ve bir anlamda onu himaye etmesi merkezi rahatsız ediyordu. Hatta Silistre valiliği sırasında Babıâli, Paşa'yı Muruzi'yi himayeden vazgeçirmeye çalışıyordu.[229] 29 Ağustos 1806/10 Eylül'de, Bolkounov tarafından Petersburg'a yazılan bir raporda ise merhum Tirsiniklioğlu'nun gözdesi olarak tanıtılan Alemdar Mustafa Ağa'nın Rus taraftarı olduğu bildiriliyordu. Bilginin kaynağı ise Manuk Bey'dir.[230] Ancak, paşanın General Mikhelson'a ve Ruslara karşı cephe almasının temel sebebi; iki devlet arasındaki savaş idi, aslında acil olarak barış yapılmasını tercih ediyordu.

Paşa, Fransızlar ve özellikle Sébastiani'nin artan nüfuzundan ve bölgedeki dahlinden de bir o kadar rahatsızdı. Marmont komutasındaki Fransız askerlerinin Dalmaçya'daki varlığından endişe duyuyordu. Hatta Fransız topçularının Osmanlı topraklarından geçme projesi ortaya atıldığında iyice tedirgin olmuştu. Babıâli-Rus ve İngiliz ittifakını yeniden kurmak ve Babıâli'deki Fransız nüfuzunu kırmak üzere 1806'da Boğazları geçerek Kızıl Adalar'a [Büyükada, Heybeli, Burgaz ve Kınalı adaları] demir atan İngiliz filosunun amaçlarına erişemeden şehri terk etmesi ve bu başarıda Fransız Elçi Sébastiani'nin de büyük payı olması Fransızlara güveni iyice artırmıştı. Bunun neticesinde, III. Selim, Napoléon'un kendisine yaptığı askeri yardım teklifini kabul etmişti. III. Selim, âyan ve valilerine Fransız askerinin bölgelerinden geçmesinde kolaylık sağlamalarını emrederken çoğu bölge âyanı ve yöre halkı durumdan memnun değildi ve teşebbüsün art niyetli olduğundan şüpheleniyordu.

228 Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 178.

229 BOA, HAT 132/5477 (tarihsiz); Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 177; Siruni "Eçer Manuk Beyi," I, s. 5, 14. Fransızların Tirsiniklioğlu ve Alemdar Mustafa Paşa ile iyi ilişkiler kurma teşebbüsleri hakkında bkz. aynı eser, s. 6. Muruzi'nin oğlu Prens Nicolas da "Kara Mustafa" ismiyle hatırladığı Alemdar Mustafa Paşa'yı babasının çok yakın arkadaşı olarak tanıtmaktadır, Panaioti Rizos, *Mémoires du Prince Nicolas Soutzo: Grand Logothéte de Moldavie, 1798-1871* (Viyana: 1899), s. 6. Krş. Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 177.

230 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 165; Gheorge Bezviconi, *Contributti la Istoria Relatiilor Romîno-Ruse* (Bükreş, 1962), s. 187. Ayrıca bkz. APERM, 128, s. 58-60, kopyası MIB 46549, özeti DANIC Siruni dosyaları, no. 1472, s. 48.

Tuna'ya Fransız askerinin geçeceği şayiası diğer birçok Balkan âyanı gibi Alemdar Mustafa Paşa'yı da sinirlendirmişti. Hatta o kadar hiddetlenmişti ki Rusçuk'taki Fransız Konsolosu Lamare bir süreliğine burayı terk etmek zorunda kalarak Ziştovi'ye kaçmıştı.[231] Nisan ayında Babıâli'den geçiş iznini alan Marmont'un birkaç yüz kişilik birliği 6 Haziran civarında Bosna'ya ulaşmıştı. İstanbul'da Mayıs İsyanı (Kabakçı Mustafa İsyanı) olduğu için Bosna'daki birlikler IV. Mustafa'nın emriyle 12 Haziranda geri dönmek zorunda kalmışlardı.[232] Manuk Bey de Dalmaçya'daki Fransız birliklerinin Osmanlı topraklarına girmesinin tehlikeli bir girişim olduğunu Alemdar Mustafa Paşa'ya anlatmak için büyük çaba gösterdiğini ve sonunda paşayı ikna ettiğini söylemektedir.[233] Manuk Bey'in Dalmaçya'daki Fransız tehdidi ve askerlerin Osmanlı toprağından geçmesiyle ilgili kaygıları ve bölge halklarının direnişe hazırlanması Rusların politikasıyla birebir örtüşüyordu.[234] O sırada Rusçuk'ta olan Bogos Sepastyan da Tuna âyanlarını Dalmaçya'daki Fransız askerlerinin geçişini protesto ettirmeye çalışıyordu.[235]

Aynı yıl imzalanan Tilsit Anlaşması da Alemdar Mustafa'nın Fransa'ya yönelik güvensizliğinde haklı olduğunu bir anlamda göstermişti. Alemdar Mustafa Paşa'ya yakınlaşmaya çalışan Fransızlar ise savaş ilanından kısa bir süre sonra Mériage'ı Vidin'e, Lamare'ı ise Rusçuk'a konsolos olarak göndermişti. Mériage, Pazvandoğlu'nu Babıâli'ye sadık kalma ve Fransa'ya yakın bir politika izlemesi konusunda ikna etmişti. Hatta Pazvandoğlu'nun ölümünden sonra Molla Ağa'nın yerine gelmesini sağlayarak Vidin bağlantılarını devam ettirebilmişlerdi. Molla Ağa da Mériage'a Ruslar ve Sırplara karşı savaşacağına dair söz vermişti. Bu da savaşın gidişatı için çok ciddi bir önem taşıyordu; çünkü bölgenin bu âyanın elinde olması Ruslarla Sırp asilerin birleşmesini neredeyse imkânsız kılıyordu.[236] Vidin'de

231 Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 180; Shupp, *European Powers*, s. 481-82.
232 Bu hususta daha fazla detay için bkz. Yıldız, *Crisis and Rebellion*, s. 121-24. Ayrıca bkz. A. MKT.dos 790/55 (17 M 1222/27 Mart 1807); Boppe, "Mériage," s. 259-293.
233 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22. Ayrıca bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 173.
234 Rusların Dalmaçya'daki Fransız askerleriyle ilgili kaygıları ve planları için bkz. W. H., Zawadzki, *A Man of Honor: Adam Czartorsky as A Statesman of Russia and Poland, 1795-1831* (Oxford: Clarendon Press: 1993), s. 145-149, 151, 159- 176-79.
235 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 63.
236 Shupp, *European Powers*, s. 478- 80.

istediğini elde eden Mériage bir yandan da Molla Ağa ve Alemdar arasında işbirliği sağlayarak bölge savunmasını artırmaya çalışıyordu.

Rusçuk'ta işler Fransızların istediği gibi gitmiyordu. Rusların Bükreş'i işgaliyle Rusçuk'a kaçan Lamare, Alemdar'ın korumasına sığındığını belirtiyordu. Muruzi'nin de aynı kasabada olduğunu; fakat görüşmek istemediğini de not düşüyordu.[237] Fransız hükümeti Lamare'a Alemdar Mustafa Paşa'yı kendi taraflarına çekme talimatı vermişti paşanın her türlü ihtiyacının karşılanması da isteniyordu. Alemdar'a 11 Mayıs 1807 tarihli bir yazı sunan Lamare, Talleyrand'ın bir mesajını da iletmişti. İlgili yazıda, Talleyrand paşaya Ruslara karşı gösterdiği başarıdan dolayı tebriklerini iletiyordu. Lamare, ihtiyacı olan her anda ülkesi adına yardıma hazır olduğunu belirtmeyi de unutmuyordu.[238]

Bütün bu iyi niyet gösterilerine rağmen ne Fransızlar Alemdar Mustafa Paşa'ya ne de paşa Fransızlara güveniyordu. Fransız hükümeti, Alemdar'ın İpsilanti'yle bağlantısından ve sultana bağlılığından her zaman şüpheleniyordu. Mériage bir mektubunda, Bogos gibi Ruslara ve İpsilanti'ye bağlı ajanların bölgede çok aktif olduğundan ve bu ajanların temel olarak Tuna'daki Osmanlı ordusunu Rusların karşısında paralize etmeye ve Dalmaçya'daki Fransız askerlerinin bölgeden geçişini engellemeye çalıştığından yakınıyordu. Bogos'un kardeşinin elçilik maiyetinde Paris'te olmasının ciddi bir tedirginlik yarattığı anlaşılıyor.[239] Buna istinaden, Fransız yanlısı Prens Sutzo, Rusçuk'a giderek paşayı İpsilanti aleyhine kışkırtmaya çalışmıştı.[240] Bu tip çabalara kanmayan Alemdar Mustafa Paşa, Marmont tarafından gönderilen Topçu Zabiti Charroy'nin yardım tekliflerini kabaca reddetmiş ve kimseye ihtiyacı olmadığını söyleyerek Ruslarla baş etmek için yeterli askeri olduğunu belirtmişti. Bunun üzeri-

237 Lamare'dan Talleyrand'a, Rusçuk, 2 Ocak 1807, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 808. Lamare, Rusçuk'ta iken Babıâli'nin büyük bir savaş hazırlığı içinde olduğunu da ekliyordu.

238 Talleyrand'dan Lamare'a, Varşova, 8 Nisan 1807 ve Lamare'dan Mustafa Paşa'ya, Ziştovi, 11 Mayıs 1807, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 813-15.

239 Mériage'den Dışişlerine, Viyana, 16 Kasım 1807, Hurmuzaki, *Supplement* I, c. II, 482-83.

240 Shupp, *European Powers*, s. 490-91. Sutzo, bir kısa atama ve tayin dolayısıyla gerçek anlamda voyvodalık yapamamıştır. Ziştovi'ye çekilmiş ve oradan bölge âyanlarını Ruslara karşı organize etmeye çalışmış ve İpsilanti'nin voyvodalığını engellemeye çalışmıştır. Shupp, *European Powers*, s. 479, dipnot 2.

ne, Fransız topçu zabitinin askeri anlamda o kadar kuvvetli ise Rusların bölgede bu kadar çok yer işgal etmesine niçin müsaade ettiği sorusuna sinirlenen paşa canı ne zaman isterse Rusları o zaman def edeceğini belirtmişti.[241] Özetle, Alemdar Mustafa Paşa'nın Fransızlarla ilişkileri hâlâ gergindi ve Fransızların imparatorluğun koruyucusu rolünü üstlenmesi fikrine kesinlikle karşı çıkıyordu. Bu yüzden Fransızların askeri yardım isteğini geri çevirmişti.

İstanbul'da patlak veren Mayıs İsyanıyla III. Selim tahttan indirilmiş ve yerine IV. Mustafa geçmişti. Payitahtı siyasi bir krize sokan isyan, Osmanlı ordusunda da yankısını göstermişti. Ordu karargâhında da sular durulmuyordu. Yeniçeri ağasının azli ve tekrar atanması ve Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa'nın azli ile karmaşa yaşayan Osmanlı ordusunu tekrar toparlamak Alemdar Mustafa Paşa'ya düşmüştü. Bu arada İstanbul'da bir meşveret toplanmış ve Çelebi Mustafa Paşa yeni sadrazam olarak atanmıştı (18 Haziran 1807). 1 Temmuz 1807'de Silistre'ye ulaşan yeni sadrazamı karşılayan Alemdar Mustafa Paşa, yanına Tahsin Efendi'yi de alarak Yergöğü'ne dönmüştü.[242] Ancak Osmanlı ordusundaki olaylar yine de durulmamış ve 18 Temmuz 1807'de bu sefer de yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa'nın öldürülmesiyle kendini göstermişti.[243] Hem İstanbul'daki otorite boşluğu hem de ordudaki karışıklıklar dolayısıyla Osmanlı ordusu nehre kadar geri çekilmeye başlamış, Ruslar ise Sırp asilerle birleşmek üzere Osterof Kalesi'ne doğru ilerlemeye devam etmişti. Bundan sonra da Bosna ve Arnavutluk hududuna kadar uzun bir saldırı hattı oluşturmaya başlamışlardı.[244]

Manuk Bey, o dönemde Balkanlar'ın tamamen başsız ve lidersiz olduğunu söylemektedir.[245] İpsilanti Rusya'daydı, Pazvandoğlu başka işlerle meşguldü, Alemdar Mustafa Paşa ise üç bin askerini Tuna'nın savunmasına sevk etmişti. Manuk Bey, Kiriko'dan Mikhelson'un sınırda olduğunu

241 Eduard Driault, *Napoleon et l'Europe: Tilsit, France et Russie sous le Premier Empire: La Question de Pologne* (Paris: Felix Alcan, 1917), s. 178; Driualt, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 178.
242 Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion* (Sabancı Üniversitesi: 2007), s. 42-84.
243 Ağa Paşa'nın katliyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye*, s. 484-89.
244 Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 209.
245 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

ve Boğdan topraklarına geçtiğini öğrenmişti. Bunu bir sır olarak aktaran Kiriko dostundan yardım istiyordu. Yardımdan kastedilen Boğdan'a geçme emri alan Rus ordusunun iaşesiz kalmamasını sağlamaktı. Manuk Bey de, Rus ordusunun her türlü ihtiyacını karşılama anlamında Kiriko'ya yardım edeceğine dair söz verdiğini belirtmektedir.[246] Nitekim Mikhelson, Manuk Bey'in kendisine ve ordusuna karşı gösterdiği hizmetleri sitayişle yad etmektedir. Kiriko da benzer şekilde Manuk Bey'in yardımlarını zikretmiştir (20 Nisan 1807).[247] Manuk ileri tarihlerde tüm bu hizmetlerinden dolayı General Miladoroviç[248] tarafından özel bir sertifikayla onurlandırılmıştı. Savaş sırasında Bükreş'in zarar görmesini engellemek maksadıyla özellikle Alemdar Mustafa Paşa nezdinde yaptığı girişimler sertifikanın verilmesinin en büyük gerekçesiydi.[249]

SONUÇ

Bu bölümde genelde Balkanlar, özelde ise Rusçuk üzerinde yoğunlaşarak, dönemin genel siyasi ve ekonomik bir panoramasını sunmaya çalıştık. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem iç hem de dış siyasette yaşadığı sıkıntıların Balkanlar'daki yansımalarını takip etmeye çalıştık. Bir yandan Fransız, Rus ve İngilizlerle girift diplomatik ilişkilerin Rusçuk ve Balkanlar'da etkileri devam ederken bir yandan Babıâli'nin Ruslarla yeni bir savaşa girmesi imparatorluğu ve bölgeyi siyasi ve ekonomik açılardan yeni sıkıntılara sokmuştu. Bütün bunların yanı sıra başkentteki taht kavgaları, Edirne İsyanı ve iç çekişmeler, hem Osmanlı ordusunu zor durumda bırakmış hem de kendi aralarında çekişmeleri devam eden âyanları, merkezin aleyhinde veya yanında mücadeleye daha ciddi anlamda sürüklemişti.

246 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

247 Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 14.

248 Mikhail Andreviç Miladoroviç (1771-1825) dönemin önemli Rus komutanlarındandır. 1799 İtalya ve İsveç seferlerine katılmıştı. 1805'te Austerlitz'te Fransızlara karşı çarpıştı ve 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşında Bükreş'in alınmasında önemli rol oynadı.

249 General Miladoroviç, Bükreş, 25 Ocak 1810 imzalı belge, kopyası DANIC Siruni dosyaları no. 862, s. 87; Iorga, *Studii Şi Documente*, VIII, s. 128; Adaniloiaie ve Untoru, "Contributii Documentare," s. 1361, dipnot 30 (Belge Untaru'nun özel koleksiyonundadır).

Bu karmaşa arasında Rusçuk'ta ortaya çıkıp güçlenen Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ve halefi Alemdar Mustafa Ağa'nın (Paşa) merkezle ve bölgede çıkarları olan muhtelif devletlerle ilişkilerini ortaya koymaya çalıştık. Ancak, daha önemli hedefimiz ise bu iki âyanın ilişki ağlarını ortaya koymaktı. Tirsiniklioğlu ve adamlarının birbirleriyle ilişkilerinin başlaması ve Balkanlar'daki muhtelif kişilerle bağlantılarını tespit etmeye çalıştık. Bu noktada en dikkati çeken husus, Tirsiniklioğlu ve Alemdar'ın adamları arasında tamamen sadakat, güven ve koruma/kollama ve işbirliğine dayanan bir sistem oluşturabilmeleridir. Rusçuk'ta yeni yeni güçlenmeye başlayan Köse Ahmed ve Manuk, bu âyanlarla –özellikle Tirsiniklioğlu'yla– kurdukları hami-mahmi ilişkisi sayesinde hem toplumda yer edinmişler hem de paye sahibi olmuşlardı. Manuk'un bu ilişkileri özellikle ticari bağlantılarını geliştirip, yeni imtiyazlar almasına yardım etmişti. İpsilanti'nin voyvodalığı sırasında Manuk'un ticari ilişkileri de Eflak ve Boğdan'da çok gelişmişti. Edirne İsyanında oynadığı rolle ismini payitahtta da duyuran Köse Ahmed'in yükselmesi de bu âyanlar sayesindedir.

İkinci Bölüm

DEVLET GİBİ HAREKET EYLEMEK: ÂYAN, YÂRAN VE DARBE

Alemdar Mustafa Paşa ve adamları Manuk ve Köse Ahmed'in Rusçuk'tan imparatorluğun kalbi ve siyasi gücün ana merkezi İstanbul'a eriştikleri yıl olan 1808'in ayrı bir önemi vardır ve hepsinin hayatındaki en önemli kırılma noktasıdır. Süreç, 1807 Mayıs İsyanından sonra gözden düşen orta dereceli birkaç bürokratın (Rusçuk yâranı), III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için Alemdar Mustafa Paşa'dan yardım istemesiyle başlar. Ancak, onu ve ekibini doğrudan sarayla temasa bağlayan başka ve daha doğrudan iki kanal daha vardır. Birincisi; III. Selim'in tekrar tahta çıkmak üzere bizzat yardım talep etmesi, ikincisi ise; isyan sonrası krizi ortadan kaldırmak isteyen IV. Mustafa'nın saray ağalarının yine Alemdar'dan medet ummasıdır.

Bu şekilde yolları kesişen bir grup taşra eliti ile birkaç bürokratın ortaklaşa düzenlediği karşı-ihtilal ve 28 Temmuz 1808 darbesi, III. Selim'i tekrar tahta çıkarmayı sağlayamamışsa da Alemdar Mustafa Paşa'yı sadaret makamına geçirmiş ve bir anda imparatorluğun kilit adamı yapmıştır. Sarrafı Manuk ve sağ kolu Köse Ahmed de aynen hamileri gibi bir anda dönemin en muktedir kişilerinden olmuşlardır. Alemdar ve ekibinin İstanbul'a gelişi ve başkentteki sadaret dönemini konu alacağımız bu bölümde, merkezdeki siyasi bir krizin bir âyanı nasıl iktidara getirdiğini ve o âyanın sadarette takip ettiği iç ve dış politikayı irdelemeye çalışacağız. Aynı krizin, kendisi ve ekibinin sonunu hazırlamasını ise, sonraki bölümlerde ele alacağız.

Rusçuk Yâranı

Rusçuk yâranı, İstanbul kökenli orta dereceli bürokratların aktif rol oynadığı karşı-ihtilalci bir fraksiyon olarak tanımlanabilir. Genel anlamda, III. Selim'in politikalarına yakınlıklarından dolayı IV. Mustafa yönetimi açısından gözden düşüp dışlanan kesimi temsil eder. Bu grubun başlıca üyeleri; Mehmed Tahsin Efendi (ö. 1808), Mehmed Emin Behiç Efendi (ö. 1809), Mustafa Refik Efendi (ö. 1808) ve Abdullah Ramiz Efendi'dir (Paşa, ö.

1813). Rusçuk yâranına ve karşı-ihtilale geri dönersek, grubun en aktif kişileri Ramiz, Mustafa Refik ve Behiç Efendi'dir. Ramiz Efendi daha ziyade grubun lideri durumunda iken Refik ve Behiç Efendiler ise İstanbul ve ordu arasındaki bağlantıyı sağlamaktaydılar. Rusçuk yâranının temel amacı; Mayıs 1807 isyanıyla tahttan indirilen III. Selim'i yeniden başa getirmekti. Öncü oldukları bu planda, Alemdar Mustafa Paşa grubun koruyucu rolünü üstlenmiş ve kumandanları olduğu askerler ise vurucu gücü oluşturmuştur.

Yukarıda adı geçen şahıslar, asilerin idam listesinde yer almamalarına rağmen, III. Selim'in yeni düzenci (nizamı cedidci) elitine bağlılıkları yüzünden isyan sonrası zor durumda kalmışlardı. Nitekim tahta geçişinden kısa bir süre sonra IV. Mustafa, Mustafa Refik, Ramiz ve Tahsin Efendi'nin sürgüne gönderilmesini emretmişti. Sürgünün gerekçesi, isyan sırasında öldürülen ve III. Selim döneminin ünlü sadaret kethüdası İbrahim Nesim Efendi'nin (ö. 1807) adamları olmalarıydı.[1] Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, Refik Efendi'nin hem yeniçeri ağası hem de Alemdar Mustafa Paşa ile iyi ilişkileri olduğunu vurgulayarak mevcut şartlarda sürgüne gönderilmesinin uygun olmadığı konusunda yeni sultanı uyarmıştı.[2] Anlaşılan, savaş ortamında Refik Efendi'yi sürgüne göndererek Alemdar'ı gücendirmekten çekiniyordu. Tahsin Efendi'ye gelince, yine sadrazama göre, isyan sonrası orduda çıkan karışıklık ve İbrahim Hilmi Paşa'nın sadrazamlıktan azlinden sonra o da defterdar-ı sadr-ı ali görevinden ayrılmış ve sadrazam ile ana orduyu Silistre'de karşılayan Alemdar Mustafa Paşa'yla Rusçuk'a dönmüştü. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa Tahsin Efendi'nin zaten defterdarlıktan azledildiği ve resmi bir mansıbı olmadığı için azil edilmesinin veya sürgüne gönderilmesinin fiili bir anlamı olmadığını düşünüyordu.[3]

Bu uyarılara rağmen, III. Selim'e yakın ricalin tasfiyesi hem merkezde hem de orduda devam ediyordu. IV. Mustafa'nın baskısıyla orduda görevli Mehmed Said Galib Efendi ve Mustafa Refik Efendi azledilmişti. Ordudaki

1 BOA, HAT 53523 (15 Ca 1222/21 Temmuz 1807). IV. Mustafa'nın özellikle İbrahim Nesim Efendi ve onun adamlarına büyük düşmanlığı için bkz. BOA, HAT 53334 (tarihsiz), HAT 53226 (tarihsiz), HAT 1363/53683. Burada da İbrahim Nesim Efendi liderliğinde bir fraksiyon olduğunu ve onun hamisi olduğu kişilerin de ölümünden sonra takibata uğradığını söyleyebiliriz. III. Selim dönemi fraksiyonlarının tespit ve analiz denemesi için bkz. Yıldız, *Crisis and Rebellion*, s. 130-62.
2 BOA, HAT 53523 (15 Ca 1222/21 Temmuz 1807).
3 BOA, HAT 53523 (15 Ca 1222/21 Temmuz 1807).

dengeler her ikisinin aleyhine değişmiş ve bu da azillerini hızlandırmıştı. Yeniçeri Ağası Pehlivan Paşa ile arası iyi olan bu ikili, Pehlivan Paşa'nın 18 Temmuz'da ordudaki bir karışıklık sırasında öldürülmesinden sonra Rusçuk'a sığınmak zorunda kalmıştı. 25 Temmuz'da konuyla ilgili merkezi bilgilendiren Çelebi Mustafa Paşa da Pehlivan Paşa'nın ölümünden sonra her ikisinin de görevden alınarak bir bahane ile Rusçuk'a gönderildiğini belirtmektedir.[4] Sadrazam, orada daha yararlı olacaklarına inandığı için Rusçuk'a gitmelerine müsaade ettiğini belirtse de[5] onları Alemdar Mustafa Paşa'nın gönlünü almak maksadıyla göndermiş olması muhtemeldir.

Rusçuk yâranının en kıdemlilerinden olan Abdullah Ramiz Efendi'nin ise isyandan sonra Kavala'ya sürgüne gönderilmesine karar verilmişti.[6] Kendisi, aslen Kırımlıydı ve Kırım Kazaskeri Abdi Paşazâde Feyzullah Bey'in oğlu idi. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla Kırım'a serbestiyet verilmesinden sonra iktidarı ele geçiren Kırım Hanı Şahin Giray, muhaliflerini ortadan kaldırmaya başlayınca Ramiz ve kardeşleri (Derviş ve Mehmed Bey) İstanbul'a kaçmışlardı.[7] Bir süre ilmiyenin çeşitli kademelerinde yer aldıktan sonra humbarahane ve hendesehanenin kuruluş aşamasında bulunmuştu. Yaptığı hizmetlerden dolayı humbarahane ve hendesehane nazırı olarak atanan Ramiz Efendi, 12 B 1221/25 Eylül 1806'da eyalet nazırlığına ve ardından tekrar başmuhasebecilik makamına yükseldi (24 L 1221/4 Şubat 1807). İsyan sırasında baş muhasebeci

4 Kethüda Said, *Tarih*, v. 118; Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 75-76.

5 BOA, HAT 53400 (19 Ca 1222/25 Temmuz 1807). Uzunçarşılı'ya göre, Refik ve Galib Efendi'nin Rusçuk'a gitmesinin sebebi İstanbul'daki arkadaşlarının gizli gönderdikleri bir habere göre kendilerinin idamı için Çelebi Mustafa Paşa'ya ferman gitmesidir. Uzunçarşılı, "Mustafa Paşa," s. 721.

6 BOA, HAT 53523 (15 Ca 1222/21 Temmuz 1807). Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 70-72.

7 Filibe mevleviyetinde bulunan babası vefat ettiğinde Mehmed Bey 15, Derviş Bey 12 ve Ramiz 9 yaşındaydı. Henüz yaşları küçük olduğundan babasının arkadaşı Tevfik Molla tarafından himaye edilmişlerdi. Tahsilini tamamlayan kardeşi Mehmed Bey Mısır'a giderek orada kahramanlıklarıyla dikkati çekmiş ve Mısır beylerinin gözüne girmiş ve Kul Mehmed Bey olarak şöhret kazanmıştı. Derviş Bey ise medrese eğitimini tamamladığı sırada vefat etmişti. Ramiz Efendi, sekiz sene medrese eğitimi gördükten sonra, müderrislikle başladığı ilmiye kariyerine Kudüs naipliğiyle devam etti. Kadiri Şeyhi Ebussuud Efendi'ye intisap ederek iki yıl kadar görevinden uzak kaldı. Ardından bir yıl kadar Mahmud Paşa mahkemesinde naiplik yaptı. Mısır seferi sırasında ordu kadısı olarak atandı. Bu görevde iken dönem ricalinin dikkatini çekmesiyle ilmiye kariyerini bırakarak küçük ruznamçeci olarak idari göreve kaydı. Fransızların Mısır'ı boşaltmasından sonra Mısır'daki emlak ve arazinin düzenlenmesi görevinde bulundu. İstanbul'a döndükten sonra Sırkatibi Ahmed Efendi'nin iltimasıyla hacegan sınıfına dahil oldu. Mehmed İzzet Bey, *Harita-ı Kapudanan-ı Derya* (İstanbul: 1285/1868-69), s. 110-114; Mehmed Ali Beyhan, "Ramiz Abdullah Paşa" *DİA*, s. 453-53.

olarak Şumnu'daki orduda görevli idi. IV. Mustafa döneminde o da gözden düşerek takibata uğramış, ordudaki görevinden azledilerek Kavala'ya sürgüne gönderilmesine karar verilmişti (Mayıs 1807).[8]

Detaylarına pek vakıf olmadığımız Ramiz Efendi'nin azline dair Bogos Sepastyan'ın açıklamaları biraz daha aydınlatıcıdır. Günlüğündeki notlara göre, Ramiz'in gözden düşmesi ve sürgün edilmesinin esas sebebi sadrazamlığa yeni atanan Çelebi Mustafa Paşa'nın "Selimiye ricaline" duyduğu şahsi kin ve gareziydi. Dolayısıyla, paşa bilâ-mucib [sebepsiz yere] "husûmet-i mahsûsasına" [şahsi husumeti] binaen Ramiz Paşa'yı azledip idam ettirmek üzere Kavala'ya sürmüştü. Ancak, durumdan haberdar olan Alemdar Mustafa Paşa tarafından Filibe'de kendisine haber salınmıştı.[9] Gelişmelerin Rusçuk'ta duyulması ve biraz da Behiç ve Tahsin Efendilerin teşvikiyle Alemdar Mustafa Paşa onu Rusçuk'a davet etmişti.[10] Bir rivayete göre ise; Ramiz, çavuş gözetiminde yola çıktıktan bir süre sonra Filibe civarında Köse Ahmed'le karşılaşmış, o da durumu Alemdar'a aksettirmişti.[11] Köse Ahmed'in Ramiz Efendi'yle önceden bir tanışıklığı olup olmadığını tam tespit edemiyoruz. Öte yandan, Köse Ahmed 4 Mayıs 1807'de Edirne'de orduda düzenlenen meşverete katılmıştı. Dolayısıyla Ramiz Efendi'yle orada tanışmış olmaları olasılığı bulunmaktadır.[12]

Yine Ramiz Efendi'nin Kavala yerine Rusçuk'a gitmesiyle alakalı bir hikâyede Manuk Bey'e de pay biçilir. Ramiz'in Filibe'de olduğunu öğrenen Alemdar Mustafa Paşa, Manuk Bey'den bir adam göndererek, Ramiz'le bağlantıya geçmesini ve kendisinin siyasi görüşleri hakkında detaylı bilgi almasını istemesi üzerine o da adamlarından Babig'i Filibe'ye gönderir. Kasabaya tüccar kılığında gizlice ulaşan Babig, kısa süre sonra Ramiz'le tanışma imkânı bulur. Bir sohbet sırasında isyan sonrası yeniçerilerin taşkınlık ve eziyetlerinin ticarete ne kadar sekte vurduğundan dertlenerek Ramiz Efendi'nin ağzını arar. Kendisinin halen III. Selim taraftarı olduğuna kani olan ve Alemdar Mustafa Paşa'ya hitaben Ramiz tarafından yazıl-

8 Kethüda Said, *Tarih*, v. 118a; Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 104; Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 115.

9 Bogos Günlük, v. 85, kopyası MIB Siruni dosyaları, no. 1208, s.74.

10 Kethüda Said, *Tarih*, v. 118a-118; Bogos Günlük, v. 85, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 74.

11 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 51; Kethüda Said, *Tarih*, v. 118a.

12 BOA, HAT 148/6239 (25 S 1222/4 Mayıs 1807).

mış bir mektubu da yanına alan Babig Rusçuk'a geri döner.[13] Ramiz Efendi bu aşamadan sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın davetiyle Rusçuk'a sığınır. Bu arada paşanın merkezdeki çabaları olumlu sonuç verir ve Ramiz Efendi sürgüne gitmekten kurtulur.[14]

Ramiz Efendi'yle Rusçuk'ta karşılaşan Bogos Sepastyan, tanışmaları sırasında kendisine çok güzel bir şiir okuduğunu ve şiirin bir kopyasını not ettiğini belirtmektedir. Gayet güzel olan bu dizeler şöyledir:[15]

Nevâ yok bezm-i gurbette figân u âhdan gayrı,
Kime dem-sâz olursun nâle-i cân-gâhdan gayrı,
Ne hem-dem var, ne sâki bir dil-i güm-râhdan gayrı,
Hatt-ı sagar de yazmaz hayf ile eyvâhdan gayrı[16]

Bogos, Rusçuk'ta ikameti sırasında Ramiz Efendi'nin ara ara sürgün avına çıktığını da not etmektedir. Hatta bir av sırasında merhum Tirsiniklioğlu'nun eski kölelerinden ve o dönem Çernova voyvodası olan Solak Ahmed Ağa hakkında da bir beyit söylemişti.[17]

Rusçuk yâranı olarak bilinen bu ekibe iki kişinin daha eklenmesi gerekir.[18] Bunlardan birincisi Manuk ve ikincisi Köse Ahmed'dir. Her ikisinin rolüne aşağıda tekrar döneceğiz.

Karşı-Darbe Planları

Bir âyan ve birkaç bürokrattan oluşan çekirdek grup, Rusçuk'ta bir araya gelince III. Selim'i tekrar tahta çıkarmaya karar verip, buna dair planlar yapmaya başlamıştı. Bu fikri ilk kimin ortaya attığını veya bu fikre öna-

13 Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 105-6.

14 BOA, HAT 54087 (tarihsiz); Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 72-3.

15 Bogos Günlük, v. 85, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 75; Siruni, "Ramiz Pacha et son Activité," s. 105.

16 Şiirin hemen üst kısmında "tercih-i bend, Aşık-ı mihnet-zede Ramiz 1 N 1223/18 Ekim 1808" notu vardır. Bogos Günlük, v. 85, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 75. Yukarıda sadece giriş kısmı yer alan tercih-i bendin tamamı için bkz. İsmail Avcı, "Kırımlı Abdullah Ramiz Paşa ve Divançesi," *Turkish Studies* 9/3 (2014), s. 176-79.

17 Bogos Günlük, v. 81, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 72: "Ey dürlü resm nola ey afet-i tannâz sana; harbe vü nize sunar gamze-i gammaz sana." Krş. İsmail Avcı, "Kırımlı Abdullah Ramiz Paşa ve Divançesi" *Turkish Studies* 9/3 (2014), s. 184.

18 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 215-217.

yak olduğunu tam manasıyla tespit edebilmek oldukça zor görünmektedir. Hadisede daha ziyade Rusçuk yâranının etkili olduğu ve Alemdar Mustafa Paşa'yı bu amaç için ikna ettikleri hususu fazlaca vurgulanmaktadır.[19] Hatta bir rivayete göre, Alemdar Mustafa Paşa ile Rusçuk'tayken dostluk kuran Ramiz Efendi, paşayı III. Selim'in tekrar tahta çıkarılması konusunda ikna etmiş, diğerleri de bu fikre katılmışlardı.[20]

Alemdar Mustafa Paşa'nın darbe planına dahil olması özellikle dikkat çekici bir husustur. III. Selim'i yeniden tahta çıkarma arzusunun arkasında yatan sebeplere dair genel kanaat, paşanın sultandan çok fazla iyilik görmüş olması ve yaptığı reformları beğenmesi idi. Hatta Hovnanyan'a göre; Alemdar Mustafa Paşa, benzer düzenlemeleri Rusçuk'ta kendi ordusunda tatbik etmişti. Yazara göre, isyan sonrası başkentte ortaya çıkan karışıklıklar da paşayı derin şekilde üzüyordu.[21] Arapyan da benzer bir hususa vurgu yaparak duygusal bir dille "vatanperver" Alemdar Mustafa Paşa'nın isyan sonrası hüküm süren rezaletleri işiterek üzüldüğünü ve yeniçerilerden intikam almak istediğini yazmaktadır. Dolayısıyla başkente yürümek ve III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak fikri bizzat paşanın kendisinden gelmişti.[22]

Lakin paşanın –ve ekibinin– sırf, III. Selim'e veya Nizam-ı Cedid'e sevgisinden veya İstanbul'daki asayişsizlikten dolayı bu kadar büyük riskler alabileceğini düşünmek pek makul görünmemektedir. Hem paşa hem de ekibi darbe planlarına çok daha girift ve şahsi sebeplerden dolayı katılmışlardı. Manuk'un karşı-ihtilale desteğinden başlayacak olursak, bu hususta muhtelif görüşler vardır. Hammer-Purstgall'a göre, Manuk'un gözü Eflak voyvodalığında idi ve bu mevki kendine verilmek şartıyla İstanbul'a yürüyüşün finansörü olmaya razıydı.[23] Miller'a göre, Manuk'un III. Selim'in tahttan indirilmesinden üzüntü duyduğu kesindi. Ancak destek vermesi-

19 Kethüda Said, *Tarih*, v. 118a-118; Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 51.
20 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 116.
21 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 149-150.
22 Kalost Arapyan, *Ruçcuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları* (Ankara: TTK, 1943), s. 6.
23 Baron Joseph von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Mümin Çevik (ed.), 10 cilt (Milliyet: 2010), c. 9, s. 2514. Ayrıca bkz. Antoine-François Andreossy, *Constantinople et le Bosphore de Thrace pendant les années 1812, 1813 et 1814 et pendant l'année 1826* (Paris: 1828), s. 8-9.

nin esas gerekçesi, yeniçerilerin başıbozukluğuna teslim olmuş bir devletin ticari ilişkilerine zarar vermesinden çekinmesiydi. O yüzden karşı ihtilale katılmıştı.[24] Ionescu, Manuk'un "feodal lorduna" yani III. Selim'e herhangi bir özel gönül bağı olmadığını; ancak siyasi istikrarsızlığın ticaretine zarar vereceğinden darbeyi onaylama yoluna gittiğini belirtir.[25] Gerçekten de Manuk Bey'in yazışmalarında gerek nizam-ı cedid gerekse III. Selim'e özel bir gönül bağlılığını gösterecek hiçbir ipucu yoktur. Örneğin, hayatını anlattığı özel bir mektubunda, III. Selim'in tahttan indirildiğini kısaca not düştükten sonra şöyle devam etmektedir:

> Osmanlılarda adet olduğu üzere, tahttan indirilen III. Selim, Mahmud'la beraber kafese girdi. IV. Mustafa yasakladığı için birileriyle görüşmeleri ve yazışmaları kesinlikle yasaktı. Sultan tarafından idam edilmek korkusuyla kimse de böyle bir teşebbüse cesaret edemiyordu.[26]

Dikkat edilirse yukarıdaki pasajda sultanla alakalı duygusal herhangi bir ifade yoktur. Ancak, Manuk Bey, aynı mektubun devamında bizim açımızdan çok önemli bir bilgi vermekte ve kafesteyken nihayet bir imkân bulan III. Selim ve Şehzade Mahmud'un gizlice Alemdar Mustafa Paşa'ya haber göndererek yardım istediklerini belirtmektedir.[27] Tarihi bir öneme haiz bu detaya göre, yardım teklifi ve tekrar tahta çıkma planı bizzat III. Selim'in kendisinden gelmişti. Devrik padişah, ordusuyla İstanbul'a gelip kendisini "ölümden, kanunsuz asilerden" kurtarması için Alemdar'ı payitahta çağırmıştı.[28] Sultanın gönderdiği yazının orijinali elimizde olmamasına rağmen olayların gidişatını ve Alemdar Mustafa Paşa'nın ve ekibinin rolünü açıklayan en makul açıklama bu olsa gerektir. Kaldı ki buna benzer

24 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 219.
25 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 63.
26 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.
27 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.
28 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

bir örnek daha sonra da yaşanmıştır. Aşağı yukarı bir yıl sonra IV. Mustafa da kafesten kurtulmak için Cezayirli Seydi Ali Paşa'ya gizli bir mektup göndererek yardım istemişti.[29] Her iki olayda da tahtı kaybeden sultan rakibini alt etmek üzere askeri güce sahip bir kişiden yardım istemekteydi. IV. Mustafa bir kaptan-ı deryadan medet umarken, III. Selim bir âyanda benzer bir potansiyel görmüş olmalıdır.

Anlaşılan III. Selim'in Alemdar Mustafa Paşa'ya gizli mektubundan haberi olmayan bazı devlet adamları ve dini liderler Manuk Bey'e giderek Selim'in tekrar tahta çıkarılması için paşaya ricacı olmasını istemişlerdi. Manuk Bey kendisinden yardım isteyen devlet adamlarının ismini maalesef belirtmiyor, ancak bunların Rusçuk yâranı olmaları kuvvetle muhtemeldir. Manuk Bey, kendi ifadesiyle bin bir türlü dil dökerek ve argümanlar öne sürerek nihayet paşayı ikna ettiğini anlatmaktadır.[30]

Devrik sultanın bizzat yardım talebinde bulunmasının Alemdar Mustafa Paşa'nın darbe planlarında çok etkili olduğu kanaatindeyim. Yine de bir âyanın çok ciddi riskler alarak başkente yürümeye ve III. Selim'i tekrar tahta çıkarmaya çalışmasının sebeplerini daha rasyonel temellerle açıklamak ve Alemdar Mustafa Paşa'nın şahsi hırslarını da hesaba katmak gerekmektedir. Bu konuda, dönem tarihçisi Kethüda Said Efendi önemli bir açıklama yapmaktadır. Yazara göre, Alemdar Paşa'nın en büyük hevesi sadrazam olmaktı. Hatta İbrahim Hilmi Paşa'nın sadaretten azlinden sonra (11 R 1222/18 Temmuz 1807) kendisinin bu makama geleceğini ümit ediyordu. Ancak, kendisi yerine Çelebi Mustafa Paşa'nın sadrazam atanmasıyla büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve bu yüzden hem yeni sadrazamdan hem de IV. Mustafa'dan intikam almaya karar vermişti. Kethüda Said'e göre, bu ruh haliyle savaşta daha isteksiz hareket etmeye ve ara sıra ordunun iaşesinde zorluklar çıkarmaya da başlamıştı.[31]

29 IV. Mustafa'nın hattı, TSMA, E. 7031-7 (tarihsiz): "Seni çıkdığım gibi kapudan paşa ederim. Mustafa Paşa Asitane'den gitdiği gibi beher hal on binden ziyade asker başına cem edüb heman saraya gelüb sözünüzde ısrar edüb beni çıkarasın göreyim seni." Kastedilen Alemdar Mustafa Paşa ise 28 Temmuz-Kasım 1808 arasında bir tarihte yazılmış olması icap eder.

30 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

31 Kethüda Said, *Tarih*, v. 116a-116. Ayrıca bkz. Ahmed Asım Efendi, *Tarih-i Asım*, 2 cilt, (İstanbul: 1867), II, s. 99-100. Paşanın bu tip suçlamalara cevabı için bkz. TSMA, E. 1147-1/427-39 (tarihsiz).

Planların odağında III. Selim'in tekrar tahta çıkarılması yatıyordu. Basit bir plan olmasına rağmen, bunu yürürlüğe koymak o kadar da kolay değildi. Zira ilk aşamada silahlı gücü dolayısıyla Alemdar Mustafa Paşa'nın ikna edilmesi gerekiyordu. O halledilmişti. Ama Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın da ihmal edilmemesi gerekliydi. Zira sadrazamın güveni ve işbirliği sağlanmadığı takdirde her şey ters gidebilirdi. Hovnanyan'a göre, Çelebi Mustafa'yı işin içine katma fikri Manuk Bey'den gelmişti.[32] Ancak Çelebi Mustafa Paşa'ya III. Selim'i tekrar tahta çıkarma planlarından bahsedilmeden, İstanbul'daki kargaşayı sona erdirmenin öneminden söz edilecekti. Sadrazama bunu anlatmakla görevli kişi, ardından İstanbul'a geçerek oradaki ortamı ayarlamaya ve III. Selim taraftarlarını uyarmaya çalışacaktı. Bu aşamadan sonra, Alemdar Mustafa Paşa da sadrazamla İstanbul'a yürüyecek ve barışçıl yollardan taht değişikliğini halletmeye çalışacaktı. Bu mümkün olmadığı takdirde, ordusuyla şehre girecek, bu kez silah zoruyla taht değişikliğini gerçekleştirecekti. Teorik olarak anlatılan bu planın uygulanmasına geçmeden önce vurgulanması gereken önemli bir noktadan bahsetmekte fayda var. İleride de tekrarlayacağımız üzere, Alemdar Mustafa Paşa'nın payitahta girip amacını gerçekleştirdikten hemen sonra ordusunun başına dönmesi gerekiyordu. Ancak daha önemli bir nokta daha vardı. Başarılı olduğu takdirde, Alemdar Mustafa Paşa sadrazamlık tekliflerini reddedip derhal Rusçuk'a dönecekti. Bu, Manuk ve Alemdar'ın ortak kararıydı.[33]

Uluslararası Gelişmeler ve Karşı-İhtilal

Planın en önemli ayağı Alemdar Mustafa Paşa'nın komutası altındaki askeri birliklerle İstanbul'a girmesiydi. Bu yüzden süregiden Osmanlı-Rus Savaşı hemen bitirilemese bile bir mütareke imzalanması için çalışmak gerekiyordu. Yâranın aradığı fırsat Tilsit Anlaşmasıyla zaten belirmişti. 14 Haziran'da Fransız ordusuna Friedland'da yenilen Ruslar görüşme masasına oturmayı kabul etmişlerdi. Napoléon Bonaparte ve Rus Çarı Aleksander arasında 7 Temmuz 1807'de Tilsit'te imzalanan anlaşmada Osmanlı Devleti'ni ve süregiden savaşı ilgilendiren bazı maddeler vardı. En önemli madde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barışın en kısa sürede sağlanması idi.

32 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 150.
33 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 150, 153.

Napoléon, Babıâli'yi Eflak ve Boğdan'ın Ruslara bırakılmasına ikna etmeye çalışacak, aksi takdirde Rusların buraları ele geçirmesine yardım edecekti. Tilsit Anlaşmasının 21. maddesinde Babıâli ve Rus hükümeti arasındaki çatışmaların sona erdirilmesi, 22. maddesinde Rusların Eflak ve Boğdan'ı boşaltması yer alıyordu. Ancak nihai bir anlaşma imzalanana kadar Osmanlı ordusunun bölgeye girmesinin engellenmesi de ayrıca belirtiliyordu. 8. madde ise barış görüşmelerinde Fransa'nın aracılığıyla Rus hükümeti ve Babıâli arasında en kısa sürede ve her iki tarafın onur ve çıkarına uygun bir mütareke yapılmasını öngörüyordu. Ateşkes anlaşmasından itibaren 35 gün içinde Ruslar Eflak ve Boğdan'ı boşaltacak; ancak bunların yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçmesi barış anlaşmasından sonra olacaktı. Yine aynı maddelere göre Fransa'nın aracılığıyla bir anlaşma imzalanması için gerekli hazırlıklara başlanacaktı.[34] Tilsit Anlaşmasının gizli maddeleri daha detaylıydı. Buna göre; Babıâli Fransa'nın aracılığını reddederse ya da kabul ettiği halde üç ay içinde tatmin edici bir adım atmazsa Rusya ve Fransa ortak bir harekâtla İstanbul ve Rumeli hariç tüm Balkan topraklarını işgal edebilecekti.[35]

Napoléon'un Doğu politikasındaki ciddi bir değişikliği ifade eden Tilsit Anlaşması biraz da III. Selim'in yerine tahta çıkan IV. Mustafa'nın Napoléon'a cülusunu bildiren bir name yazmaması ve onun Babıâli ile Fransa ilişkileri hakkında ne düşündüğünden emin olunmamasından da kaynaklanıyordu. IV. Mustafa nihayet 20 Haziran 1807 tarihli bir mektubu Napoléon'a göndermiş ve III. Selim döneminde kurulan dostane ilişkilerin aynen devam edeceği teminatını vermişti. Ancak, mektup Tilsit Anlaşmasından sonra Napoléon'a ulaşmıştı.[36]

34 Tilsit Anlaşmasının tam metni için bkz. Albert Vandal, *Napoléon et Alexandre I*, cilt I: de Tilsit a Erfurt (Paris: 1898), s. 499-507. Driault, *Tilsit*, s. 194-195. Ayrıca bkz. Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Histoire Générale du IVe Siecle a Nos Jous*, 9 cilt (Paris: Armand Colin & Cie editeurs, 1897), cilt IX: Napoléon, 1806-1815, s. 677-78; Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 209-25. Tilsit'in gizli iki maddesinde de yine Osmanlı İmparatorluğu'nu alakadar eden iki madde vardı: Rusya'nın Kataro'yu Fransız askerlerine teslim etmesi ve Cezayir-i Seba'nın idaresinin yine Fransızlara geçmesi. Tilsit'in maddelerinin Babıâli'ye bildirilmesi sırasında Napolyon elçisi Sébastiani'ye bu iki maddeyi Babıâli'ye bildirmemesi konusunda talimat vermişti. Bu hususta daha fazla detay için bkz. Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 220, bununla ilgili sonraki gelişmeler için bkz. s. 276-298. Ayrıca bkz. Coquelle, "Sébastiani," s. 601; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 200-203.

35 Lavisse ve Rambaud, *Histoire Général*, IX, s. 678.

36 Daha detaylı bilgi için bkz. Coquelle, "Sébastiani" s. 598-605.

Tilsit ruhuna uygun olarak Napoléon, Osmanlı-Rus ateşkes görüşmelerini bir an evvel başlatmak üzere General de Guilleminot de Vaudoncourt'u görevlendirdi. 10 Temmuz'da Tilsit'ten ayrılarak Boğdan'a geçen Fransız general, önce Mikhelson'la ardından sadrazamla görüştü. Her iki tarafı da çatışmaların sona erdirilmesi için bir an evvel bir mütareke yapmak gerektiğine ikna etmeye çalıştı.[37] Bunun yanı sıra, Aleksander Sutzo ve Konstantin İpsilanti de resmi görevleri ve yetkileri olmamasına rağmen ateşkes kararı için yapılan müzakerelerde oldukça etkin bir rol oynamışlardı.[38] Guilleminot'un Tuna'ya ulaşmasından sonra Babıâli eski reisülküttap Galib Efendi'yi müzakereler için murahhas olarak görevlendirmişti (26 Temmuz). Rus delegesi ise Sergio Laskarev idi. General Mikhelson Rus delegesi gelene kadar, iki taraf arasındaki çatışmaların sona ermesini teklif etmişti. Her iki hükümet de bunu kabul ederek ilgili yerlere gerekli emirleri göndermişti. Ancak, Laskarev gelene kadar, sadrazam Silistre'den Tuna'ya geçmiş, Alemdar Mustafa ise Yergöğü'nden Argeş'e (Argeas) ulaşmıştı. Paşa, düşmanca niyetlerinin olmadığı teminatını vermesine rağmen, Rus komutan olası bir çatışma için hazırlıklara devam etmişti.[39]

Osmanlı-Rus hükümetleri arasında 12 Ağustos'ta Guilleminot'un iştirak ve aracılığıyla başlayan ateşkes görüşmeleri tam on iki gün sürdü. Müzakerelerin bu kadar uzun sürmesinin sebebi biraz da Babıâli'nin ve Galib Efendi'nin tavrından kaynaklanıyordu. Zira Tilsit'te Napoléon'un Osmanlı Devleti'ni feda ettiği düşünülüyordu. Tilsit'ten doğan güvensizliğin üzerine Eflak-Boğdan'ı tahliyeden sonra Osmanlı tarafına hemen teslim edilmemesi de rahatsız ediciydi. Ancak, Fransız delegesinin daha fazla

37 Aynı General, Ocak 1807'de Tepedelenli Ali Paşa'nın topçu birliklerini ıslah etmek ve bölgedeki gelişmelerle ilgili Fransız hükümetini bilgilendirmek için gönderilmişti (Shupp, *European Powers*, s. 468) Fransız generalin orduya ulaşması ve mütareke öncesi Mikhelson ile ordu erkânının yazışmaları ve Osmanlı ordusunun bu gelişmeden sonraki stratejisi için bkz. BOA, KK.d., 18, v. 3-13; HAT 1358/53358 (6 Ca 1222/12 Temmuz 1807). Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 227. Boğdan'dan sonra İstanbul'a geçmiştir. Alemdar Mustafa Paşa ile görüşmesi hak. HAT 165/6887 (21 Ca 1222/7 Temmuz 1807). Ayrıca bkz. BOA, HAT 1359/53433 (tarihsiz); HAT 1364/53950 (5 Ca 1222/11 Temmuz 1807); Miller, *Mustapha Pacha*, s. 191.

38 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 200.

39 Mikhailovsky-Danilevsky, Lieutenant General, Aleksander, *Russo-Turkish War of 1806-1812*, 2 cilt (West Chester: The Nafziger Collection, 2002), s. 50.

uzaması halinde müzakereleri sona erdirme uyarısı üzerine 24 Ağustos 1807'de Slobozia Ateşkes Anlaşması imzalandı.[40]

Anlaşmada taraflar arasında dokuz aylık bir mütareke dönemi öngörülüyordu. Birinci maddeye göre, kara ve denizde tüm askeri operasyonlar durdurularak bir an önce barış görüşmelerine başlanılacaktı. İkinci maddeye göre, barış anlaşması imzalanamasa bile askeri operasyonlar 3 Nisan 1808 tarihine kadar başlamayacaktı. Üçüncü maddede, ateşkes anlaşmasının imzalanmasından sonraki 35 gün içinde Rus ordularının ele geçirdikleri Osmanlı kale ve topraklarını geri verecekleri ifade ediliyordu. Ruslar ele geçirdikleri top ve mühimmatı bırakacak, Osmanlı tarafı ise Eflak ve Boğdan'dan çıkarak, Tuna'nın güneyine çekilecek ve Rusların terk ettikleri kalelere girmeyeceklerdi. Yalnızca İsmail, Galatz ve İbrail'de garnizon bırakabileceklerdi. Dördüncü maddeye göre, nihai sulh için Rusya hükümeti ve Babıâli delegelerinin gelişine kadar prensliklerin idaresine karışılmayacaktı. Dördüncü madde ile Bozcaada'yı ablukaya alan Rus gemilerinin geri çekilmesi öngörülüyordu. Beşinci madde Tuna'daki Rus gemilerinin çekilmesini, altıncı madde ise savaş esirlerinin değişimini şart koşuyordu. Son maddeye göre, bir hafta içinde anlaşmanın ilgili hükümetler tarafından onaylanması gerekiyordu.[41] Mütarekenin imzalanmasına aracılık eden Guilleminot Rusların tahliye hazırlıklarını gözlemlemek üzere bir süre daha Rusçuk'ta kalmıştı.[42]

40 Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 239-40; Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War of 1806-1812*, I, s. 49-50; A. Agachi,"Razboiul Ruso-Turc din Ani 1806-1812 şi Ocupatia Militara Rusa a Moldovei şi Tarii Romaneşti: Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812," *Revista Militara* 2/12 (2014), s. 99. Galib Efendi'nin mütareke sırasındaki çabaları, IV. Mustafa'nın takdirini toplamış ve kendisine atiye verilmesini emretmiştir: "güzel mütâreke olmuş, haz ettim, ... Galib'e dahi aferin berhûdar olsun. Kendüye onbeş bin kuruş atiyye ihsân eyledim" demektedir. BOA, KK.d, 18, v. 27 (7 B 1222/10 Eylül 1807). Mütarekenin Rusçuk civarındaki "İslabozi" çiftliğinde imzalandığına ve görüşmelerde Rus ve Fransız delegesinin Sırplarla da bir anlaşma imzalanması isteğine dair bkz. BOA, HAT 1583 (25 L 1222/24 Ekim 1807); HAT 253/14395 (13 C 1222/18 Ağustos 1807 tarihinde reisülküttapla Fransız elçisinin mükaleme mazbatasıdır).

41 Anlaşmanın tam metni için, bkz. William Cobbett, *Cobbett's Political Register*, c. 12, s. 787-790. Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War*, I, s. 50; Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 240-41; Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 451-52. Yukarda bahsedilen maddeler dışında Rusların işgal ettikleri Bozcaada'yı Türklere geri vermeleri, Rus donanmasının Tuna'dan ayrılması ve savaş esirlerinin teslimi ile ilgili maddeler de vardı. 12-24 Ağustos arası süren görüşmeler ve akabinde imzalanan ateşkesle ilgili önemli değerlendirmeler için bkz. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 200-206.

42 Guilleminot'un 24 Ağustos tarihli bir raporu, *Hurmuzaki*, *Supplément* I, c. 2, s. 452-53.

Slobozia Mütarekesi, Rusları pek memnun etmemişti. Hatta Çar Aleksander anlaşmanın tam metnini görünce onaylamak istememiş ve geri çekilmeye başlayan askeri birliklerin derhal geri dönmelerini emretmişti. Çok sinirlenen çar, Meyendorff'un bir ateşkes anlaşması imzalama yetkisi olmadığını belirterek onaylamayı reddedince, her iki taraf da tekrar savaş hazırlıklarına başlamıştı. Çarın en rahatsız olduğu maddeler ateşkes tarihi ve ele geçirilen Türk gemilerinin iadesi idi. Bu iki madde halledilmediği takdirde ateşkesin imzalanmasına kesinlikle karşı idi. Ruslar bu kadar sıkıntı çıkartırken, Osmanlı ordusunun geri dönüşü şimdilik pek mümkün değildi.[43] Eflak ve Boğdan halen Rusların işgali altında idi ve yakın zamanda yeni bir anlaşma ufukta gözükmüyordu.[44]

Bütün bu uluslararası gelişmeleri Alemdar Mustafa Paşa ve ekibi de yakından takip etmekteydi. Tilsit kararlarına rağmen Fransa'nın aradan çekilmesi fikri Alemdar Mustafa ve Manuk Bey'in önem verdiği bir husustu. Slobozia görüşmeleri sırasında daha da ivme kazanan ayrı barış fikri Ruslar nezdinde de dikkate alınan bir konuydu. Özellikle Rus General Mikhelson'un ölümünden sonra Mayıs 1807'de yerine atanan Prens Prozorovski'nin Bükreş'e gelmesiyle bu fikir daha da önem kazandı (Ekim 1807).[45] Yeni komutan iki taraf arasında sıcak ilişkilere nispeten daha olumlu bakıyordu. Kısa sürede Alemdar Mustafa Paşa ile yakın ilişki kurmayı başarmıştı. Paşa da bu olumlu gelişmeyi destekliyordu. İstanbul'a gidip gelirken Rusçuk'tan geçen Prozorovski'nin adamlarına büyük konukseverlik gösterilerek yakınlık kurmaya çalışıyor, arada da Fransızlardan dert yanıyordu.[46] Ayrı barış teklifini merkeze ileten Rus komutan ise hükümetinden gelecek emirlere göre hareket edecekti.[47] Ancak, her iki tarafın siyasi koşulları ve Rusya'nın toprak talepleri ayrı bir barış fikrini gerçekleştirmeyi mümkün

43 TSMA, E. 340-8 (1 N 1222/1 Kasım 1807). Babıâli'de Reisüküttab Efendi'nin dairesinde Fransa elçisiyle olan mükaleme mazbatasıdır. Laskarev'in konuyla ilgili Galib Efendi'ye yazdığı Bükreş, 5 Eylül 1807 tarihli mektubu Eflak Boğdan'ı niçin boşaltmadıklarını anlatmaktadır, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 455-56; Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War of 1806-1812*, I, s. 51. Ayrıca bkz. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 228-30.

44 Tahliye maddesiyle ilgili sıkıntılar için bkz. BOA, KK.d, 18, v. 38-41.

45 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 166; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 269.

46 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 268.

47 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 269.

kılmamıştı.[48] Fransa da kendisinden ayrı yapılacak bir barış görüşmesine kesinlikle karşı idi.

Ruslarla Fransızların aracılığı olmadan yapılacak bir ayrı barış fikri, Alemdar ve Manuk'un en büyük hedeflerinden biri olmuştu.[49] Bu amacı uygulamaya koymak için sürekli bir çıkar yol arıyorlardı. Alemdar Mustafa Paşa, bu görüşmeleri ve çabaları merkezden gizli yapmıyordu. Ancak, kimsenin kendisini dikkate almadığından dert yanıyordu:

> Gelelim musâlaha mâddesine. Aslında kulunuz itikadım Fransızludan hidmet zuhurundan meyûs olduğumdan Rusçuk'da iken aman münferiden şunu yapalım, Fransızlı ile uyuşmadıklarından becerelim deyü feryad etmişken kimse dinlemeyüb Paris'e havale etdiler. Sonra herkes gözünü bu gün gelür yarın gelür deyü musâlahaya dikmişken kulunuz itikadımdan dönmeyüb riyasetle orduya vurûdumda neticesi böyle olacağını ve mütâreke bitmesi yaklaşdığı gibi kalın tarafını çevürüb Eflak ve Boğdan'ı isteyeceğini delâletiyle devletce mahaline yazub gelan kağıdı dahi göndermişdim. Ve aman buna aldanmayub münferiden sulha çabalayalım deyü her tarafını yazmışdım. Kimseye anladılamadı. İşte şimdi dediğim gibi çıkdı."[50]

Tilsit sonrası Osmanlı çıkarlarının Rusya uğruna feda edildiğini düşünen Babıâli ise Slobozia ile bir nebze rahatlamıştı.[51] En azından Osmanlı hükümeti ve ordusuna 21 Mart 1808'e kadar toparlanma zamanı tanıyordu. Dolayısıyla nihai anlaşma imzalanmasa bile dokuz aylık bir ateşkes ordunun toparlanması için iyi bir fırsattı. Fransa'nın arabuluculuğuyla yapılan bu mütareke Tilsit'ten sonra gönüllerinin alınmasına biraz vesile olmuştu.[52]

48 Siruni, bu fikri Alemdar'a aşılayanın bizzat Manuk Bey olduğunu iddia etmektedir. Siruni, "Eçer Manuk Beyi" I, s. 166.
49 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 166.
50 Alemdar Mustafa Paşa'nın bir mektubu, TSMA. E. 504-6/219-10 (tarihsiz).
51 Ghika, Tilsit'i aynı ifadelerle değerlendirmektedir ve özellikle bu amaç uğruna Eflak Boğdan'ın Fransızlar tarafından gözden çıkartıldığını ifade etmektedir. Ghika, "La France et les principaute's danubiennes," s. 331-333. BOA, HAT 1357/53205 (tarihsiz). İlgili belgede "mütareke-i hayriye maddesi ne derece şanlı ve devlet-i aliyyelerine menfaatli" olduğu belirtiliyordu.
52 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 202-3. Doğuda da Yusuf Ziya Paşa ile de benzer bir ateşkes imzalanmıştı. (BOA, HAT 1355/53046 (tarihsiz); HAT, 54099 (23 B 1222/26 Eylül 1807). Tilsit Anlaşmasının metni hemen ertesi günü yeni talimatlarla beraber Talleyrand tarafından Sébastiani'ye gönderilmişti. Ancak bu

Neticede, Alemdar'ın tamamen tersine bir yönde karar veren IV. Mustafa, Napoléon'a yazdığı bir mektupla Rusya ile yürütülecek barış görüşmelerine aracılık etmesini talep ediyordu. Babıâli, 12 Eylül'de anlaşmayı kabul ettiğini Fransız elçisi Sébastiani'ye resmen tebliğ etti.[53] Ateşkesten sonra toplanan Osmanlı devlet erkânı bu gelişmeye rağmen ordunun cepheden ayrılmamasına karar vermişti. Dolayısıyla ordu erkânı savaş hazırlıklarına devam ediyor, kışı Edirne'de geçirmenin en makul yol olduğunu düşünüyordu. Ordunun büyük bölümü daha sonra Sofya'ya kaydırılacaktı.[54]

Bu karmaşa arasında bile IV. Mustafa savaş sırasında önemli katkıları olan Alemdar ve sarrafı Manuk'u da taltif etmeyi ihmal etmedi. Abdülfettah Ağa vasıtasıyla kendisine bir kılıç ihsan edilen Alemdar, padişahın kendisine teveccühünden duyduğu memnuniyeti dile getirerek hediye olarak padişaha on at, Abdülfettah Ağa'ya iki at gönderdi. Ayrıca Abdülfettah Ağa'ya 15.000 kuruşluk bir tahvil gönderildiğini belirten Mustafa Paşa, tahvili Behiç Efendi'ye vermesini rica ediyordu. Behiç Efendi söz konusu parayı sarraftan alarak kendisine teslim edecektir.[55]

Aynı şekilde Manuk Bey de onurlandırılmıştı. Kariyerinde önemli bir değişiklik olmuş ve Babıâli tercümanı olarak atanmıştır. 21 Ş 1222/24 Ekim 1807 tarihli bir beratla "Boyar" Manuk'un savaşta orduya ve devlete sunduğu hizmetler ve sadakatinden dolayı Babıâli tercümanı olarak atandığı bildiriliyordu (bkz. Ek. 4, s. 301-302).[56] Genellikle Fenerli Rumların tekelinde olan bu göreve bir Ermeninin gelmesi ilk defa oluyordu. Ayrıca, bu atama ile beraber Manuk Bey'in zimmi statüsünün getirdiği bazı kısıtlamalar da kalkıyordu.

metni hızlı bir kurye ile acilen göndermek yerine müzakereleri başlatmakla görevli Guilleminot ile göndermişti. Dolayısıyla bu mektubun Sébastiani'nin eline geçme tarihi 21 Ağustos 1807'dir. Coquelle, "Sébastiani," s. 600-601. Bu maddelerin Osmanlıca kısa bir özeti için bkz. BOA, HAT 1416/57889 (tarihsiz).

53 Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 241.

54 Asım, *Tarih*, II, s. 172; TSMA E. 7030-12 (tarihsiz); TSMA, E. 8626 (tarihsiz); BOA, 1358/53356 (11 B 1222/14 Eylül 1807).

55 Alemdar Mustafa Paşa'dan Abdülfettah Ağa'ya, TSMA. E. 504-3/219-8 (23 Ş 1222/26 Ekim 1807).

56 Siruni, Manuk'un Hınçeşti'deki arşivinde tercüman atanmasına dair fermanın bir çevirisini bulmuştur ve çevirisini "Prince de Moldavie," başlıklı makalesi s. 66-68 sayfalarında aynen vermiştir. Mahmud Paşa Mahkemesinde Ali Behsar (?) Efendi tarafından verildiği anlaşılan bu imtiyazın ne yazık ki orijinalini bulamadık. Yukarıda verilen belgenin François de Haddigg tarafından Türkçe metinden yapılan Fransızca tercümesidir. Aynı belgenin bir kopyası için MIB 6225/57, DANIC Siruni dosyaları, no. 860, s. 5-12. Söz konusu belgenin Romence çevirisi için bkz. Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 9-10.

Yeni görevine kavuşan Manuk Bey, padişah tarafından divan tercümanlarına verilen tüm imtiyazlara hak kazanıyordu: Divan tercümanlarının sadece kendilerine değil, bir kısım aile fertleri, hizmetkâr ve dil oğlanlarına da benzer haklar tanınabiliyordu. İlgili berata göre, Manuk'un oğulları, sekiz dil oğlanı ve 12 hizmetçisine de hem şer'i hem de örfi vergilerden muafiyet imtiyazı verilmişti. Tabii ki en önemli muafiyet cizye idi. Ayrıca kendilerine, evlat ve ailelerinin kıyafetlerine herhangi bir müdahalede bulunulmayacaktı. Manuk'a (ve yukarıda belirtilen kişilere) muafiyet beratı gönderildiğinde hiçbir şahıs müdahale edemeyecek, bu hakların daha iyi korunması adına her birinin isimleri şahsi beratlarına yazılacaktı. Ayrıca, yine Manuk'un hizmetinde bulunan Mıgırdıç ve onun hizmetindeki 20 adamı da bundan sonra tüm vergilerden muaf olacaktı.[57] Böylece sadece Manuk Bey değil, ailesi ve emrinde çalışan kalabalık bir grup da hem statü değiştirmiş hem de ciddi bir imtiyaz kazanmış oluyorlardı.[58]

Bu payenin başka bir önemini Manuk Bey'in bizzat kendisi vurgulamaktadır: Avrupa ilişkilerinden sorumlu olmak üzere bu önemli mevkiye atanmıştı ve Rusya ile ilgili bütün yazışmalar elinden geçiyordu. Yine kendi ifadesine göre, bu mevkiin getirdiği avantajları Rusların çıkarına hizmet etmek üzere değerlendirmiş ve özellikle Romen topraklarını savaşın yıkımlarından korumaya çalışmıştı. Manuk, bütün bu çabalarından dolayı Avrupalıların hedefi haline geldiğini de eklemektedir.[59]

Giriş bölümünde belirttiğimiz üzere, maddi sermaye önemli olmasına rağmen, tek başına yeterli değildi ve otomatik olarak bir statü getirmiyordu. Osmanlı bağlamında statü ve onur, sultan tarafından belirlendiği için paye ve unvanın bizzat saraydan verilmesi şarttı.[60] Dolayısıyla sultana

57 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 66-68; Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 11; Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 227-28.

58 Bu emirden sonra Manuk Bey muafiyet beratının eline ulaştığını bildirdi. Ardından söz konusu kişilerin adına düzenlenmiş beratların gönderilmesini merkeze rica etmişti. Bu istidası üzerine Mıgırdiç adlı hizmetkârına, yeğeni Garabet adına düzenlenmiş muafiyet emirleri gönderilmiştir. Osmanlıca kopyası için bkz. DANIC, Siruni dosyaları, no. 860, s. 12-34, 41-45, 53-56 (evail-i N 1222/3-24 Kasım 1807); DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 54-55.

59 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

60 Ehud Toledano, "The Emergence of Local Elites (1700-1900): A Framework for Research," Pappe ve M. Maoz (eds.), *Middle Eastern Politics and Ideas: A History From Within* (Londra: NY: IB Tauris: 1997), s. 151.

doğrudan yakın olmak ya da iktidar sahipleriyle doğru kanallarla bağlantı kurmak gerekiyordu. Manuk Bey'in tercüman olarak atanması da hamisi Alemdar Mustafa Paşa tarafından sadrazama ve onun kanalıyla padişaha talebin iletilmesi sayesinde olmuştu. Aksi takdirde imparatorluktaki bütün kaleleri onarıp, ordunun tüm iaşesini sağlasa bile bu kadar önemli bir paye alması mümkün olamayabilirdi.

Edirne-İstanbul ve Rusçuk Arasında Darbe Planları

Aslında mütarekeden sonraki bir meşverette, Şumnu'da kışlama kararı alınmış, ancak Çelebi Mustafa Paşa Şumnu'daki iaşe sıkıntısından bahsederek kışı Edirne'de geçirmeyi tercih etmişti. Sadrazama göre, mütarekenin bitmesine kadar daha dokuz ay müddet vardı ve bu süre zarfında Ruslarla muhakkak bir anlaşmaya varılırdı. Merkeze yazdığı raporlarda, ordu ricalinin de aynı görüşte olduğunu belirttikten sonra Şumnu'da kışlanabileceğine dair kendisine kaymakamdan tahrirat geldiğini; ancak cephede kışlamanın fuzuli masraf olduğundan bahsetmekteydi. Üstelik ordu hazinesinde "bir kuruş" yoktu. Hem bu sıkıntıyı bertaraf etmek hem de Sırp asileri daha iyi takip etmek için Edirne'de kışı geçirmek daha makuldü.[61] Bu öneriye karşı çıkan IV. Mustafa, meşverette alınan bir karara karşı çıkılmaması gerektiğini ve divanıhümayundan gizli bir karar veremeyeceğini sadrazama bildirmişti. Payitahtta da durum pek parlak değildi. İstanbul'daki yeniçeriler arasında Eflak ve Boğdan'ı "kâfirlere" teslim eden ordunun Edirne'de rahatça kışlayacağına dair dolaşan dedikodudan da dem vuran sultan, sadrazama biraz sabırlı olmasını nasihat ediyordu:[62]

> Benim vezirim, İstanbul'da ocaklu beyninde Eflak ve Boğdan'ı gâvura verecekler, kendüleri Edirne'de kışlayacak deyü eracif oluyor. Anın için meşverette böyle rey olundu, karar buldu. Bunun cevabını gizlü vermek kanun-ı devletime ve şân-ı şâhâneme muhâliftir. Senin hakkında dahi havâdisi mucip olur, kapu tarafına hücnetini

61 II B 1222/14 Eylül tarihli telhisin transkripsiyonu Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 77-80'de aynen verilmiştir. Ayrıca bkz. BOA, HAT 1357/53205 (tarihsiz).
62 TSMA, E. 7030-12 (tarihsiz), TSMA, E. 8626 (tarihsiz); BOA, HAT 1358/53356 (11 B 1222/14 Eylül 1807).

taraf-ı hümâyunuma yazdığın gibi yazasın tekrar devletçe meşveret ve karar verilsin. Böyle büyük maddeye gizlü cevap verilemez, zira mukaddem meşveret olmuş şeydir, yine meşveretle olur, gizlü gelsün desem bu tarafta kılü kal olur. Sen tabiatlarini bilürsün ve bundan senin istiklâline zararı yokdur; beş on gün tehir eyliyesin.[63]

Ancak, bu tip yazışmalar devam ederken sadrazam orduyu Edirne'ye taşımıştı. Bu oldubitti karşısında çaresiz kalan IV. Mustafa da iaşe sorunu yüzünden ordunun Edirne'de kalmasını onayladığını belirten bir yazı gönderdi. Olası bir Sırp isyanı karşısında Edirne'den müdahalenin daha kolay olabileceğini vurgulayıp, Başçukadar Abdülfettah Ağa ile kendisine para göndereceğini de ekliyordu.[64]

Özetlemek gerekirse, Ateşkes Anlaşmasının imzalanmasından sonra Karalaş'tan Silistre'ye dönen Osmanlı ordusu 3 B 1222/6 Eylül 1807'de kışı geçirmek üzere Edirne'ye doğru yola çıkmıştı. 18 Eylül'de Şumnu'ya ulaşıp, burada on günlük bir istirahatten sonra 24 Eylül'de Edirne'ye ulaşmıştı. İleride göreceğimiz üzere, Rusçuk yâranının çabalarıyla bir sonraki adım ordunun İstanbul'a ulaşması olacaktır.

Ordunun Edirne'ye taşınmasıyla yâran için çok daha kritik bir aşama başlıyordu. Planın İstanbul ayağının da çok iyi ayarlanması şarttı. En ufak bir şüphe her şeyin mahvolmasına sebep olabilirdi. Bir taraftan ordunun İstanbul'a gelmesinin gerekliliği konusunda IV. Mustafa ve saray erkânı ikna edilmeye çalışılırken; diğer taraftan böyle bir teşebbüsü veya III. Selim'in tahta geçmesini engelleyebilecek her türlü çabanın veya güç odağının da ortadan kaldırılması gerekiyordu. Mustafa Refik Efendi ve Behiç Efendi'nin görevi ise ordu ile İstanbul ve Rusçuk arasındaki bağlantıyı sağlamak, IV. Mustafa ve adamlarının güvenini kazanmaktı.[65]

63 IV. Mustafa'dan sadrazama bir hatt-ı hümayun. TSMA, E. 7030-12 (tarihsiz). Kopyası için bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 80.

64 TSMA, E. 7030-11 ve 17 (tarihsiz); BOA, HAT 1359/53420 (tarihsiz). Sultandan izinsiz Edirne'ye gelen Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın azledilmekten veya cezalandırılmaktan çok korktuğu anlaşılmaktadır. Zira Edirne'ye gelen Abdülfettah Ağa, IV. Mustafa'ya yazdığı bir mektupta sadrazamı büyük bir korku ve endişe içinde bulduğunu ifade ediyor ve seferin sekteye uğramaması için azledilmemesi gerektiğini tavsiye ediyordu. TSMA, E. 8703 (1222/1807).

65 Kethüda Said, *Tarih*, v. 119a-119; Asım, *Tarih*, II, s. 183.

Yâranın planına uyarak, ailesini ziyaret bahanesiyle İstanbul'a gitmek üzere Rusçuk'tan yola çıkan Mustafa Refik Efendi, Edirne'deki ordu karargâhına uğramış ve Arif Efendi'nin yerine reisülküttap olarak atandığını orada öğrenmişti.[66] İlgili belgede, Arif Efendi'nin görevini yapmakta tekasül (kayıtsızlık) gösterdiği ve Refik Efendi'nin bu görev için en uygun aday olduğu belirtilmekte ve bir an önce orduya dönmesi gerektiği de vurgulanmaktaydı.[67] Refik Efendi'nin reisülküttaplığa resmi olarak atanması İstanbul'a dönmesinden sonra 25 Ş 1222/27 Ekim 1807'de gerçekleşmişti. Kısa bir süre sonra, 15 N 1222/16 Kasım 1807'de yeni unvanıyla orduya dönmüştür ki, aynı tarihte Galib Efendi de Rusçuk'tan gelerek orduya katılmıştı.[68] Bütün bu detaylardan ortaya çıkan sonuç, Mustafa Refik'in yâran tarafından İstanbul'a gönderilmesinin oradaki önemli kişilerle veya III. Selim'i destekleyenlerle bağlantı kurmasını sağlamak olduğu ve reisülküttap olarak atanmasının kendisinin payitahta gelmeden evvel kararlaştırılmış olmasıydı. Bu kadar önemli bir göreve atanması onun, IV. Mustafa'nın güvenini kazandığını da gösterir.

Kilit görevi sayesinde, Refik Efendi'nin dolayısıyla da Rusçuk yâranının nüfuzu artmıştı. İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında Refik Efendi, Hazine-i hümayun Vekili Nezir Ağa (ö. 1808), Hazine-i hümayun Kethüdası Selim Ağa (ö. 1808) ve Başçukadar Abdülfettah Ağa (ö. 1808) gibi IV. Mustafa'nın ileri gelen harem ağalarıyla bağlantıya geçti. Şehirdeki anarşinin bir an evvel giderilmesi gerektiği ve bunun da ancak Alemdar Mustafa Paşa'nın payitahta gelmesiyle mümkün olacağı konusunda ağaları ikna etmeye çalışıyordu. Koca imparatorluğun, bir şeyhülislamla birkaç asi yeniçeriye kalmaması gerektiğini özellikle vurguluyordu.[69] Hatta Refik Efendi, asilerin ve yeniçerilerin baskısıyla Şeyhülislam Samanizâde Ömer Hulusi Efendi'nin büyük bir skandala dönen bir günlük nasb (tayin) ve azlinin yarattığı sıkıntılı durumu hatırlatıyordu.[70] Tabii, Alemdar Mustafa

66 BOA, HAT 1357/53186 (tarihsiz).

67 BOA, HAT 1364/53903 (tarihsiz); HAT 1362/53727 (19 Ş 1222/22 Ekim 1807). İlgili evrakın üzerinde IV. Mustafa'nın bunu onaylayan hattında ve acele dönmesi için kendisine beş bin kuruş ihsan edildiği yazmaktadır.

68 Asım, *Tarih*, II, s. 183; Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 84-85.

69 Kethüda Said, *Tarih*, v. 119a-119; Asım, *Tarih*, II, s. 183-85.

70 Kethüda Said, *Tarih*, v. 119; Asım, *Tarih*, II, s. 183. Mayıs 1807 isyanı sırasında şeyhülislam olan Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi isyan sonrası değişen güç dengeleri dolayısıyla azledilmiş (7 Ca

Paşa'nın payitahta bir kahraman olarak girmesi, IV. Mustafa'nın pek de hoşuna gidecek bir durum değildi. Dolayısıyla sultanı ağalar vasıtasıyla ilk ikna etme teşebbüsü akim kaldı ve kısa süre sonra Refik Efendi orduya reisülküttap olarak döndü. Yeni unvanıyla Edirne'ye geri döndüğünde, tercüman atandığı için artık reisülküttaplığın bir personeli olan Manuk Bey'e görevini tebrik eden bir mektup yazdı. Yeni reisülküttap, "seferde başa şubara giymek ve üzerine şal sarmak adet olduğu" için Manuk Bey'e "şubarası üzerine sarması için muhabbeten bir donluk şal" hediye etmişti (bkz. Ek. 5, s. 303).[71]

Bütün bunlar devam ederken, Rusçuk yâranı, Rusya'dan da yardım istemeye karar vermişti. Bu yakınlaşmayı sağlamak üzere Alemdar Mustafa Paşa ve Köse Ahmed, artık Kiev'de olan eski dostları Konstantin İpsilanti'ye bir mektup göndermişti (Ocak 1808). Çeşitli dostluk temenni ve sitemlerinden sonra Alemdar Mustafa Paşa, Ruslarla yapılacak barış için muhatabından aracılık etmesini rica ediyordu. Ayrıca görüşmelerin Paris'te değil Rusçuk veya Eflak'ta başlamasını sağlamasını da istiyordu. Dolayısıyla, İpsilanti'den istedikleri sadece Ruslarla bir yakınlaşma değil, Paris'teki görüşmeleri es geçerek Fransa'yı devreden çıkartıp, Rusçuk veya Eflak'ta Rus-Osmanlı görüşmelerinin başlamasına yardım etmesiydi. Durumu Rus yetkililere bildiren eski voyvoda, Rusçuk'tan Kiev'e böyle bir mektup gelişine şaşırdığını ancak bu mektupların Alemdar Paşa'nın kendisine olan sonsuz güveninin bir emaresi şeklinde yorumlanmasını rica ediyordu. Paşanın isteğiyle alakalı kararı Rus hükümetine bıraktığını da özellikle vurguluyordu.[72] Aynı yazının bir benzeri Köse Ahmed Efendi tarafından İpsilanti'ye gönderilmişti. İlave olarak kendisine Manuk Bey'in selamları iletilmişti.[73] Mektuplarda, bir mesele için İpsilanti'nin Stravraki'yle görüşmesi salık veriliyordu.[74]

1222/13 Temmuz 1807) ve yerine Samanîzâde Ömer Hulusi Efendi atanmıştır. Ancak yeniçerilerin baskıyla hemen ertesi günü Ataullah Efendi tekrar aynı makama getirilmiştir. Bu hususta daha detaylı bilgi için bkz. *Yıldız, Vaka-yı Selimiyye*, s. 511.

71 Şubara: Tepesi yuvarlak ve dilimli çuhadan yapılmış bir nevi başlık. Mustafa Refik'den Manuk'a, Edirne, MIB 26371 (tarihsiz). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 253.

72 İpsilanti'den Adam Czatorski'ye, Kiev, 2 Mart 1808, Panaitescu, *Correspondence lui Constantin İpsilanti*, s. 88-92. Czatorski, 1802-1806 yılları arasında Rusya dışişleri bakanlığı yapmıştır. Ayrıca bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 171.

73 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 269.

74 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 268-69.

Söz konusu mektupları Rus Dışişleri Bakanı Rumiantsev'e ileten İpsilanti, aslında mektuplarda bahsedilen "Stravraki" diye birinin gerçekte var olmadığını not ediyordu. Yani gerçekte böyle bir şahıs yoktu. Köse Ahmed ve Alemdar'ın Ruslarla eski ilişkileri tekrar tesis etmek istediğini ifade ediyordu.[75] İpsilanti'ye göre, Alemdar ve adamının ayrı barış için böyle bir girişimde bulunması Alemdar Mustafa Paşa'nın tek başına karar vereceği bir teşebbüs değildi. Babıâli'nin emriyle veya en azından bilgisi dahilinde böyle bir teşebbüste bulunduğundan şüpheleniyordu. Kendi inisiyatifiyle bu işe giriştiyse de bu durumun ileride paşanın Ruslar için büyük avantaj sağlayacağı yorumunu Rus dışişleri bakanına aktarıyordu. Yine de kanaati paşanın bu girişimini Babıâli'nin emriyle yapmış olduğu yönündeydi. Gizli girişim başarılı olmadığı veya Fransızların bundan haberi olduğu takdirde, Babıâli bütün suçu Alemdar'a atabilecekti.[76]

Alemdar ve Köse Ahmed, yine aynı maksatla, Abdi Efendi adlı bir Kırım Tatarını Rusya'ya göndermişlerdi. Prens İpsilanti'nin divan kâtibi olan Abdi Efendi, İpsilanti'nin Rusya'ya geçmesinden sonra Ahmed Efendi ve Alemdar Mustafa Paşa'nın hizmetine girmişti. Abdi, Bükreş'te Rus hariciyesinden Fazzardi ile görüşerek, Mustafa Paşa'nın III. Selim'i tekrar tahta çıkarma niyetini anlatmış ve Rusların bu konudaki fikrini sormuştu. Kendisine net bir cevap vermeyen Fazzari ise bu görüşmeyi Petersburg'a rapor etmişti. Ancak bu çabadan olumlu bir netice çıkmamıştı.[77] Bu ilginç olay gerçekten doğru ise Alemdar'ın İstanbul'a yürüyüşüne Rusların pek sıcak bakmadığı sonucunu çıkartabiliriz.

Alemdar Mustafa Paşa Ruslarla bağlantı kurmaya devam etmiştir. Genellikle Manuk Bey ve Bogos tarafından ayarlanan bu görüşmeler hiç kesilmemişti.[78] İpsilanti'nin eski ajanı ve artık Alemdar'ın sırdaşı ve sekreteri olan Bogos Sepastyan'dan da kendisine birkaç tane şifreli mektup gönderilmişti. O da, Alemdar Mustafa Paşa, Manuk ve Ahmed'in tamamen İpsilanti'nin tarafında olduğunu teyit ediyordu. Verdiği bilgiye

75 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 269.

76 İpsilanti'den Adam Czatorski'ye, Kiev, 2 Mart 1808, Panaitescu, *Correspondence lui Constantin İpsilanti*, s. 88-92.

77 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 221.

78 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 98; Bezviconi, *Relatiilor Romino-Ruse*, s. 192.

göre, Alemdar Mustafa Paşa, Köse Ahmed ve Manuk Bey, Sutzo'ya karşı kendisini (İpsilanti'yi) destekliyordu. 1806 yılındaki şartlar Alemdar Mustafa Paşa'yı istemeye istemeye Ruslara karşı bir askeri harekâta katılmak zorunda bırakmıştı.[79]

Alemdar Mustafa Paşa vasıtasıyla Osmanlılarla ilk irtibatını 1808 yılı başlarında kuran Prozorovski, biri Mustafa Paşa'ya diğerleri de Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya ve reisülküttaba ve nişancıya olmak üzere birkaç mektup göndermişti.[80] 7 Şubat 1808'de Prozorovski'ye bir mektup gönderen Alemdar Mustafa Paşa Fransa'nın aracılığı olmadan barış görüşmelerine başlamayı teklif ediyordu. En büyük siyasi hedeflerinden biri Fransa'dan bağımsız bir anlaşma yapmak olan paşa, iki devlet arasındaki eski dostluğun bir an evvel tesis edilmesini temenni ettiğini yazıyordu. Ayrıca, Rus generalin sadrazam, reisülküttap ve nişancıya gönderdiği mektupları aldığını ve bunların derhal kendilerine gönderildiğini de ekliyordu. Ancak, ikisi arasındaki direkt yazışmaların olayları çok daha fazla hızlandıracağını ve iki cesur asker olarak her şeyi aralarında halledeceklerine emin olduğunu da ekliyordu.[81]

Alemdar Mustafa Paşa'nın mektubunu Dışişleri Bakanı Rumiantsev'e ileten Rus muhatabı, aralarının gayet iyi olduğunu ve hatta kendisine hediyeler gönderen paşa vasıtasıyla sadrazamla bağlantıya geçtiğini bildiriyordu.[82] Ayrıca, Mustafa Paşa'nın kendisine gönderdiği hediyelere karşılık olarak da 3.000 ruble değerinde bir samur kürk gönderdiğini belirtmekteydi. Öte yandan, Alemdar Mustafa Paşa'nın Babıâli'ye güvenmediğini ve Rusya tarafından bölgenin idarecisi olarak tanınmak istediğini ekliyordu. Ancak, paşanın yazışmalarının Babıâli'nin bilgisi dahilinde olup olmadığına dair onun da İpsilanti gibi tereddütleri vardı.[83]

79 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 269; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 171.

80 Siruni, "Eçer Manuk Beyi" I, s. 171.

81 Alemdar Mustafa Paşa'dan Prozorovksi'ye, 9 Z 1222/7 Şubat 1808, APERM, fon 1919, v. 182-83. MIB 46533 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 182-83.

82 Prozorovski'den Rumiantsev'e, 10 Şubat/29 Ocak 1808, Yaş, APERM fon 1919, v. 171-74, özeti DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 63-7; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 172, 183-84.

83 Prozorovski'den Rumiantsev'e, 10 Şubat/29 Ocak 1808, Yaş, APERM fon 1919, v. 171-74, özeti DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 63-7; Prozorovski'den Rumiantsev'e, Yaş, 10 Şubat/29 Ocak 1808, APERM fon 1919, v. 171-74, özeti DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 63-7; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 172, 183-84.

1808 Nisan sonlarında, Alemdar Mustafa Paşa Bogos Sepastyan'ı gizli bir görüşme yapmak üzere Yaş'a gönderdi.[84] 23 Nisan'da generalle görüşme fırsatı bulan Bogos, Alemdar Mustafa Paşa'nın sultanı Ruslarla savaşa sürükleyen ve İngilizlerle ittifakını bozan Fransızlara kesinlikle güvenmediğini anlattı. Alemdar'ın barış müzakerelerini Paris'te yürütmeye gerek olmadığına dair görüşünü de ilettikten sonra, esas niyetinin bizzat Prozorovski ile Rusçuk'ta yüz yüze görüşmek olduğunu belirtti.[85] Alemdar Mustafa Paşa'yla ayrı bir görüşme yapmaya gerek olmadığını belirten general, halen Rusçuk'ta olan Kiriko ile gerekli görüşmelerin yapılabileceğini vurgulamakla yetindi. Fransızlarla iyi ilişkiler kuran Ruslar bunu şimdilik kaybetmek istemiyorlardı. Bunun yanı sıra, generale göre Alemdar Paşa da aynen Battal Hüseyin ve oğlu Mahmud Tayyar (Paşa) veya İpsilanti gibi Rusya'ya sığınarak onların sağladığı imkânlardan faydalanabilirdi. Zaten çar da Prozorovski vasıtasıyla Mahmud Tayyar Paşa'nın IV. Mustafa'yı Rus yanlısı politikalara yönlendirmesini salık veriyordu. Tuna'yı iki devlet arasında sınır olarak kabul ettirdiği takdirde Tayyar Paşa'ya 24 bin ruble ile özel bir nişan için söz veriyordu.[86]

Fransa ile arasını bozmak istemeyen ve Babıâli'yle doğrudan görüşmelerde daha dezavantajlı olacağını düşünen Çar Aleksander da paşanın teklifine hiç sıcak bakmadı ve göz ardı etti.[87] Yani, Rus hükümetinin Alemdar'la barış görüşmeleri yapmaya niyeti yoktu. Zaten Fransızlarla Eflak ve Boğdan'ın Ruslarda kalması karara bağlanmıştı ve dolayısıyla Alemdar'la görüşmeye gerek yoktu. Onun yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun ciddi bir sallantıda olduğundan bahsederek Alemdar Paşa'nın Ruslara sığınmasını tavsiye etmekle yetiniyordu. Bu hususta Rus hükümeti tarafından Alemdar'a bildirilen son kararda ise, Babıâli'nin Fransa'dan bağımsız bir barış anlaşması yapmaya niyeti varsa bu kararlarını Napoléon'a da bildirmesi gerektiği belirtilmişti.[88]

84 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 272; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 172.
85 Miller, Mustapha Pacha, s. 272. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 84-5.
86 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 273-75. Rumiantsev'in talimatını alan Prozorovski Yaş'tan Théohati Dimitrov adlı birini Tayyar Paşa'ya gönderdi. Ancak, o sıralarda Tayyar Paşa azl edilip Hacıoğlu Pazarcık'a sürgüne gönderildiği için bu teşebbüsten hiçbir netice alınamadı.
87 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 269-70.
88 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 269-70.

General Prozorovski ise, Alemdar'ın hiçbir zaman bir Rus ajanı olmayacağına emindi. Ancak yine de paşayla aralarındaki bağlantıyı koparmak istemiyordu. Dolayısıyla o sıralarda Rusçuk'ta bulunan Bükreş'teki Rus Konsolosu Luca da Kiriko aracılığıyla paşa hakkında bilgi almaya devam ediyordu. Alemdar Mustafa Paşa'yla ilgili şüphelerinde generalin haklı olduğunu belirten Kiriko ise benzer bir teklifin daha evvelden Prens İpsilanti ve Rodofinikin tarafından yapıldığını hatırlatarak paşanın Rusya'ya sığınmaya kesinlikle razı olmadığını vurguluyordu. Mayıs 1807 İhtilalinde bile böyle bir teklifi reddetmişti ve şimdi ise asla kabul etmezdi. Paşa ayrı barış istemesine rağmen, Osmanlı tarafında yer alacak ve gerektiğinde Ruslara karşı savaşmaya devam edecekti. Ayrıca, Alemdar Mustafa Paşa'nın İslam ve imparatorluk için savaşma azminde olduğunu vurguluyordu. Ruslar kendi topraklarını ele geçirse bile Kırcaali askeriyle Anadolu'ya geçecek ve orada bağımsız bir derebeylik kuracaktı. Ancak, Fransızlarla Babıâli arasında bir anlaşmazlık çıkması durumunda, paşa kesinlikle Rus tarafını destekleyecekti.[89] Genel anlamda da baktığımızda Rusların bölgede doğrudan dahli olması ve ticaret yollarının güvenliği, çok pragmatik bir politika izleyen Alemdar Mustafa Paşa için Fransız dostluğundan çok daha önemli idi.

Prozorovski ve Rus hükümeti yine de Alemdar Mustafa Paşa ile bağlantıyı koparmak istemiyordu. Bütün bu gelişmelerden haberdar olan Rumiantsev, General Prozorovski'nin naklettiği ayrı bir barış fikrine kesinlikle karşı çıkarak, Alemdar'a Tuna hattının iki devlet arasında sınır olması gerektiğinin telkin edilmesi talimatını veriyordu. Ayrıca Paris'teki görüşmeler bitene kadar ateşkes anlaşmasının süresi uzatılacaktı.[90] Ancak Alemdar Mustafa Paşa'ya bu cevapları vermekle görevli emir subayı Bervitz, Rusçuk'a geldiğinde (11 Temmuz 1808) Edirne'deki ordugâha gitmiş olan Alemdar Mustafa Paşa'yı bulamamış, cevabı kendisini ağırlayan Manuk Bey'e bildirmişti. Burada, Bervitz ve Manuk barış süreciyle ilgili uzun bir durum değerlendirmesi yapmışlardı. Manuk da

89 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 271.
90 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 273-275, 279; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 173, 187; Bezviconi, *Relatiilor Romino-Ruse*, s. 192.

gelişmelerden Alemdar Mustafa Paşa'yı haberdar etmişti.[91] Manuk Bey, o sırada Edirne civarında olan paşadan gelen cevapta, 35 bin askerle Edirne'den ayrıldığını, çabalarının boşa gitmeyeceğini ve III. Selim'i tekrar tahta çıkaracağını belirtiyordu. Kendisinin ve müttefiklerinin yardımıyla toplam 80 bin askere yaklaşan bir kuvvete sahip olduklarını ve bu güçle Selim'in düşmanlarını dize getireceklerini belirtiyordu. Yine de Selim'in öldürülmesi ihtimalinden korkuyordu.[92] Manuk, Alemdar Mustafa Paşa'nın cevabını Bervitz'e de göstermişti. 25 Temmuz/6 Ağustos'ta Manuk Bey'le yaptığı görüşmeleri hükümetine rapor eden Bervitz de paşanın Fransızlara karşı pek dostça hisler beslemediğini hatta gerekirse Fransızlarla savaşmaya kararlı olduğunu belirtiyordu.[93] Ağustos ayındaki aynı görüşmede Manuk, sultanın hiçbir şartta toprak kaybına rızası olmadığını belirtmişti (30 Ağustos).[94]

Ruslar, özellikle de General Prozorovski için Manuk Bey'in çok önemli bir bilgi kaynağı olduğu açıktır. Hatta kendisine bunun karşılığında Eylül 1808'de bir maaş bağlanması teklif edilmişti. Onun reddetmesi üzerine bu sefer Kiriko aracılığıyla adamlarına (Bogos, Mesrop, Gabriel) ödeme yapılmıştı.[95] İleri tarihlerde de Manuk Bey'in Ruslarla barış yapılmasında ve Alemdar Mustafa Paşa nezdinde Ruslara yönelik olumlu bir tavır alınmasında sağladığı katkılar Ruslar tarafından daima hatırlanmıştır.[96]

91 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 273-275; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 172, 185; Bezviconi, *Relatiilor Romino-Ruse*, s. 192; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 86.

92 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 280. Manuk Bey, Prozorovski'nin mektubunun da o sırada geldiğini ve paşanın görmesi için Edirne'ye gönderdiğini belirtmektedir. Rus generalin mektubuna eklediği kendi mektubunda Manuk Bey paşadan iki taraf arasında düşmanlığın bitirilmesine dair iyi niyeti göz ardı etmemesini rica eder. Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

93 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 173, 183-88; APERM fon 1921, v. 443, özeti DANIC Siruni dosyaları, no. 861, s. 26.

94 APERM 1922, v. 13-21, özeti DANIC Siruni dosyaları, no. 861, s. 26.

95 Bükreş Rus Konsolosu Luca, Kiriko'dan Mareşal Prozorovski'ye (10-11 Aralık 1808), APERM fon 1922, v. 681-2, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no 1240, s. 122-124. Mareşal Prozorovski'den Dışişleri Bakanı Rumiantsev'e, 19 Aralık 1808, APERM fon 1922, v. 679-80, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1240, s.125-126. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 88-9.

96 Bükreş, 15 Eylül 1809, ACISL fon 880, op 5, dos 7, v. 191-95, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1466, s. 47-48. Başka bir belgede de Manuk'un Alemdar Paşa nezdinde çok büyük bir nüfuzu olduğu, Bulgaristan bölgesini paşanın adına idare ettiği belirtilmektedir. Alemdar Mustafa Paşa ölmemiş olsaydı, Ruslara daha büyük avantajlar sağlayacağı da vurgulanmaktadır. General Bagration, Bükreş, 12/24 Mart 1810, APERM 1937, v. 178-81, kopyası MIB 46565, DANIC Siruni dosyaları, no 1466, s. 52-7.

Mayıs ayı sonunda Rusçuk'u bir Rus görevli daha ziyaret etmişti. Söz konusu şahsın Bervitz olup olmadığını maalesef tespit edemedik. Manuk Bey'in evinde bir aydan (34 gün) fazla misafir kalan ve Köse Ahmed'le de görüşme fırsatı bulan bu Rus ajanıyla yapılan mülakatların detayına da ne yazık ki vakıf değiliz. Ancak Rus ajanın yaptığı teklifler sultan tarafından reddedilmişti.[97] Fransız Konsolosu Mériage bu hususta bazı detaylar vermektedir. Buna göre; Rus görevli, hükümeti tarafından Alemdar Mustafa Paşa vasıtasıyla Fransa'daki müzakereci Muhib Efendi'nin görevine son verilmesi ve Slobozia'daki ateşkes müzakerelerinin sona erdirilmesini istemekte ve Fransa'nın aracılığı olmadan Babıâli'yle doğrudan barış görüşmelerine başlanmasını teklif etmekteydi. Ancak, Alemdar Mustafa Paşa'nın Babıâli'ye ilettiği bu teklif sultan tarafından reddedilmişti. Reisülküttap o sırada Edirne'de bulunan Köse Ahmed'i benzer tekliflerden dolayı iyice azarlamıştı. Bu arada, Ruslar Manuk Bey'e Eflak'ta yıllık 2 milyonluk geliri olan bir iş sözü vermişti.[98]

Bir yandan Alemdar ve ekibinin Ruslarla görüşme ve yazışmaları çözümsüz biçimde devam ederken, Edirne'deki orduda da durum oldukça gergin ve karışıktı. Serdar-ı Ekrem ve Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ile Alemdar Mustafa Paşa arasında ciddi bir gerginlik vardı.[99] Alemdar'a karşı elindeki kozları artırmak isteyen Çelebi Mustafa Paşa, Alemdar'ın rakipleri olan eski Silistre mütesellimi ve âyanı Yılıkoğlu Süleyman, Gavur Hasan ve İbrail Nazırı Ahmed Ağa'yı Edirne'deki ordugâha çağırmıştı.[100] Ezeli

97 Hurmuzaki, *Supplément* I, c. II, s. 517; Siruni, "Prince de Moldavia," s. 63-64. Alemdar Mustafa Paşa'nın kuryeyle görüşmek istemesine ve on beş gün sonra Rusçuk'a gelene kadar beklemesini talep etmesine dair bkz. Grand-Duc Nicholas Mihailowitch, *Les Relations Diplomatiques de la Russie et de la France d'apres les Rapports des Ambassadeurs d'Alexander et de Napoleon*, 7 cilt (St. Petersburg: 1903), II, s. 273, 284.
98 Hurmuzaki, *Supplément* I, c. II, s. 517: "L'agent ou officier russe était chargé par Moastafa Pacha d'entamer une negociation dont le but etait d'engager la Porte a retirer les pouvoir de Muhibe Efendi et a terminer les négociations directement a Slobozia sans intermédaire, abandonant ainsi la médiation des Français, au moyen de quoi les provinces occupées par les russes seraient evacuées."
99 Kethüda Said, *Tarih*, v. 120; BOA, HAT 1362/53739 (tarihsiz). İkili arasındaki gerginlik için ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 70, 73-4. IV. Mustafa, sulh henüz yapılmadığı ve Sırp meselesi hâlâ devam ettiğinden Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusçuk'ta ordusu başında durması gerekirken Edirne'ye gelme fikrinden pek memnun olmamıştı. Bir an evvel Rusçuk'a dönmesi gerektiğine dair sadrazamla kaimmakam paşa arasındaki yazışma ve sadrazamın ikisi arasında soğuklukla alakalı dedikoduları bertaraf etmek için Alemdar'ı orduya davet ettiğine dair açıklaması için bkz. BOA, KK.d., no. 18, s. 119-125 (20 Ca 1223/14 Temmuz 1808).
100 Yılıkoğlu ve Alemdar arasındaki rekabetle ilgili olarak bkz. BOA, HAT 1360/53495 (tarihsiz); Amedi Galib Efendi'nin bir raporu, BOA, HAT 54/2509 (25 Z 1216/25 Nisan 1802); TSMA, E. 8626 (tarihsiz).

düşmanlarının sadrazam tarafından orduya çağırıldığını Refik Efendi vasıtasıyla öğrenen Alemdar Paşa, hatırı sayılır bir birlikle derhal Rusçuk'tan yola çıkarak Edirne'ye geldi (3 Ca 1223/27 Haziran 1808). Bir av partisi bahanesiyle aniden Edirne'deki ordugâha gelmesi hem sadrazamı hem de IV. Mustafa'yı çok tedirgin etmişti.[101] Bütün bu gelişmeler olurken, Alemdar Mustafa Paşa'ya yakın rical de payitahta mektuplar göndererek, Yılıkoğlu ve diğerlerinin orduya davet edilmesini Çelebi Mustafa Paşa'nın bir hatası olarak naklediyor ve bu hata giderilmezse durumun daha da kötü bir hal alacağından yakınıyorlardı. Bu çabalarının neticesi olarak, IV. Mustafa da Yılıkoğlu, Gavur İmam ve İbrail nazırının derhal ordugâhtan uzaklaştırılmasını emretti.[102]

Aynı gece içinde kaymakam ve şeyhülislamla iki kez görüşen sultan, ordudan gelen cevaptan da tatmin olmamış, meselenin detaylı araştırılması maksadıyla bir müfettiş (Bağdadi Hacı Ali Ağa) göndermişti.[103] Sadrazam ve Alemdar arasındaki soğukluğun giderilmesi için Behiç Efendi'ye de talimat verilmişti.[104] Slobozia Anlaşmasından kısa bir süre sonra Behiç Efendi ordunun iaşesini ayarlamak ve genel bir durum değerlendirmesi yapmak için Alemdar Mustafa Paşa'ya gönderilmişti.[105] Ordudaki sürtüşmeyle ilgili bilgi edinmek isteyen Abdülfettah Ağa da Alemdar Paşa'nın sarrafını yanına çağırmış, paşaya haber gönderip sadra-

İlk belgede, IV. Mustafa da ikili arasındaki gerginliğin bir an evvel sona erdirilmesini emrediyordu. İkinci belgede ise gerginlik yüzünden Mustafa Paşa'nın ordunun zahiresini kestiği iddiasına yer verilmektedir. Bu iddialara paşanın hiddetlenmesi ve sadrazamla arasındaki meseleye dair Alemdar Mustafa Paşa'nın açıklaması için bkz. TSMA, E. 1147-1/427-39-2 (tarihsiz); 1147-3/427-40 (tarihsiz); 1147-1/427-39-1 (24 R 1222/1 Temmuz 1807). Padişahın sulh hususundaki ikisinin beraber işbirliği yapmasından padişahın memnuniyeti için bkz. TSMA, E. 806-50/356-39 (tarihsiz). Ayrıca bkz. Kethüda Said, *Tarih*, v. 120-121a. Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 95-97. Kethüda Said, Alemdar Mustafa gibi bir rakip karşısında Çelebi Mustafa Paşa'nın aciz olduğunu ve aczini gidermek üzere yukarıdaki kişileri ordugâha nümayiş (gösteriş) olarak çağırdığını belirtmektedir. Sadrazamın, Gavur İmam ve Yılıkoğlu'nu kendi tarafına çekmeye çalışmasına Alemdar Mustafa Paşa'nın tepkisi için bkz. Alemdar Mustafa Paşa'nın bir mektubu, TSMA. E. 504-7/219-11 (tarihsiz).

101 Mustafa Necib Efendi, *Selim-i Salis Asrı Vekayii*, (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1280/1863), s. 91-2; Kethüda Said, *Tarih*, v. 121a.

102 Sadrazama yollanan ayrı bir yazıda ise bunların Boğaz Muhafızı Mehmed Hakkı Paşa birliklerine katılmasını emrediyordu. Kethüda Said, *Tarih*, v. 121; Asım, *Tarih*, II, 186.

103 Mustafa Necib, *Selim-i Salis Asrı*, s. 91-2; Kethüda Said, *Tarih*, v. 121a.

104 Kethüda Said, *Tarih*, v. 121-122a. Bir mektubunda böyle bir gerginlik olduğunu yalanlanmakta ve sadrazamı, "tez meşreb" ve "saf kalpli" olarak nitelendirmektedir. TSMA, E. 504-5/219-10-2 (tarihsiz).

105 BOA, KK.d., 18, v. 23 (25 C 1222/30 Ağustos 1807).

zamla arasının açılmasının sorumlularını öğrenmesini emretmişti. Buna cevaben, Alemdar Mustafa Paşa sadrazamla arasında bir gerginlik olduğunu doğrulamış ve sadrazamın kendisi hakkında dedikodu yapmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Bunun sadece üçüncü kişilerin ektiği nifak tohumu olmadığını belirterek sorunun bizzat sadrazamın kendisinden kaynaklandığını iddia etmekteydi. En çok sinirlendiği ise Sadrazam Mustafa Paşa'nın kendisinin hakkında "fermanlı" olduğu" dedikodusunu yaymasıydı.[106] Kimin tarafından gönderildiğini tespit edemediğimiz, ancak Alemdar Paşa yanlısı biri tarafından yazılması çok muhtemel olan bir jurnale göre, ikili arasındaki gerginliğin temel sebebi sadrazamın padişahı devirmek üzere gizli bir ittifak teklifini Alemdar'ın reddetmesi idi.[107] Ancak kanaatimizce bunun gerçeklik payı çok düşük olsa gerektir.

Darbe planlarına geri dönecek olursak, Mustafa Refik Efendi'nin plan dahilinde İstanbul'a gittiğini ve saray ağalarını Alemdar'ın İstanbul'a gelmesi için ikna çabalarının sonuçsuz kaldığını daha evvel belirtmiştik. Rusçuk yâranının bu açıdan ikinci planı Mehmed Emin Behiç Efendi'yi devreye sokmaktı. Merkeze ara ara Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptığı hizmeti ve padişaha sadakatini anlatan Behiç de oldukça faaldi.[108] Yâranın bazı hususları halletmek bahanesiyle İstanbul'a göndermeyi başardığı Behiç Efendi payitahtta Nezir, Selim ve Abdülfettah Ağalarla gizlice bulaşarak, aynen Refik Efendi gibi yeniçerilerin devlet işlerine müdahalesi ve azil ve tayinlere karışması gibi sorunları dile getirmişti. Hatta yeniçeri ve yamakların aşırılıklarını ve sultanın çaresizliğini vurgulamak maksadıyla, Rusların imparatorluktaki otorite boşluğundan şaşkına döndüğünü "Kabakçı Ağa ile mi sulh edelim ve böyle perişan ve devletle musâlahaya (silah bırakmaya) nice yol bulalım" diye dalga geçtiklerini belirtiyordu. Ayrıca, Fransızların da evvelki taht değişikliğinden zaten rahatsız olduğunu eklemeyi de unutmuyordu.[109] Buna benzer birkaç örnekten sonra Behiç

106 Alemdar Mustafa Paşa'nın bir mektubu, TSMA. E. 504-7/219-11 (tarihsiz).

107 TSMA, E. 1025-3a/419-29a (tarihsiz). Böyle bir jurnali Alemdar Mustafa Paşa'nın komplosunu gizlemek üzere yapılan bir plan olarak bile düşünmek mümkündür.

108 Bir örnek için bkz. TSMA. E. 1757-1/463-17 (2 Ca 1222/8 Temmuz 1807). Behiç Efendi tarafından yazılan mektubun muhatabı maalesef tespit edilemedi.

109 Kethüda Said, *Tarih*, v. 122-124a; Asım, *Tarih*, II, s. 189.

Efendi, Alemdar Mustafa Paşa'nın 5-10 bin kişilik bir birlikle İstanbul'a yürümesinin bütün bu karmaşayı ortadan kaldıracağını söylemekteydi.[110] Buna cevaben Abdülfettah Ağa, Alemdar Mustafa Paşa'nın IV. Mustafa'ya sadakatini ölçmenin en iyi yolunun III. Selim'in öldürülmesi olduğunu belirtmekteydi.[111] Planlarının tam tersine bir cevap alan Behiç Efendi'nin şaşkınlığını bir yana bırakırsak, karşı tarafın endişesini de anlayabiliriz. Zira IV. Mustafa'nın yandaş ve adamlarının esas kaygısı III. Selim'in tekrar tahta geçirilmesi ihtimaliydi. Devrik padişah ortadan kaldırılırsa, Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesindeki temel endişe de giderilmiş olacaktı. Eski padişah hayatta olduğu sürece IV. Mustafa'nın tahttaki yeri hiçbir zaman sağlam olmayacaktı.

III. Selim'in öldürülmesi ihtimali Rusçuk yâranının en büyük korkusuydu. O yüzden İstanbul'a yürüyüşü hızlandırarak bunu önlemek istiyorlardı. Harem ağalarıyla görüşmelerinde Rusçuk yâranının planını ifşa etmekten korkan Behiç Efendi, aslında Alemdar Mustafa Paşa başta olmak üzere tüm âyanların III. Selim'in hilafında olduğu ve izalesinin gerekliliğini fark ettiğini belirtiyordu. Yani, kendisi açısından bir sakınca olmamasına rağmen, III. Selim'in katli dostu Napoléon'u sinirlendirebilir ve uluslararası bir krize yol açabilirdi. Şüphe uyandırmaktan çekinen Behiç Efendi, III. Selim meselesini daha uygun bir zamanda halledeceklerini taahhüt ediyordu. Behiç Efendi'nin bahsettiği krizden çekinen ağanın sonunda hem Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesi hem de III. Selim'in hayatta kalması konusunda ikna olduğu anlaşılıyor.

Mart 1808'de orduya önemli bir ziyaret gerçekleşti. Nezir Ağa, görünüşte asker maaşlarını ödemek; aslında ise III. Selim'in öldürülmesini sadrazamla konuşmak maksadıyla Edirne'deki ordugâha vardı.[112] Asım'a göre, IV. Mustafa yandaşları benzer bir öneriyi daha önceden Kaymakam Musa Paşa, Şeyhülislam Ataullah Efendi ve bazı yeniçerilere de önermişler ve hep beklenmesi gerektiği cevabını almışlardı. Hatta Asım, Musa Paşa'ya

110 Kethüda Said, *Tarih*, v. 123a.
111 Kethüda Said, *Tarih*, v. 123; Asım, *Tarih*, II, s. 189.
112 TSMA E. 7030-17 ve 18 no.lu tarihsiz iki belgeden Nezir Ağa'nın askerin mevacibi ve ayrıca sadrazama hediye olarak bir kürk ve hançerle Edirne'ye geldiğini öğreniyoruz. Ancak Nezir Ağa'nın gizli görüşmeleri hakkında bir malumat verilmemektedir. Dönem kaynağı Oğulukyan'a göre, Nezir Ağa'nın temel misyonu orduyu İstanbul'a davet etmekti (Oğulukyan, *Ruzname*, s. 26).

ikinci kez aynı teklifle gidildiğinde paşanın böyle bir sorumluluğu üzerine almamak üzere istifa ettiğini yazıyordu. Yeniçeriler de mesele açıldığında çekingen davranmış ve böyle bir ciddi kararın tüm ordu tarafından onaylanması gerektiğini belirtmişlerdi.[113] Dolayısıyla Nezir Ağa'nın ordu erkânıyla görüşmek üzere Edirne'ye gelmesinin esas gerekçesi bu olsa gerektir. Hatta onlara İstanbul'daki yönetici ve ulemanın III. Selim'in katlini onayladığını ve sadece ordudan olumlu cevap beklediklerini söylediğini öğreniyoruz. Nezir Ağa, eğer bu plan gerçekleşirse Sultan Mustafa'nın Çelebi Mustafa Paşa'nın sadarette kalmasına izin vereceğini de sözlerine eklemeyi unutmamıştı.[114]

Neticede, İstanbul'a yürüyüş akabinde, IV. Mustafa taraftarları III. Selim'i ortadan kaldırmak için son bir başarısız hamle daha yapmışlardı. Nezir Ağa'nın teklifine Çelebi Mustafa Paşa temel olarak karşı çıkmamış; ancak ya oyalamak ya da böyle ciddi bir kararın tek başına sorumluluğundan kaçmak için ordudaki diğer üst düzey devlet adamlarına da danışılması gerektiği cevabını vermişti. Bunun üzerine konuyu Kethüda Osman Efendi'yle müzakere eden Nezir Ağa, Osman Efendi'den yeniçeri ağası ve diğer zabitanla görüşülmesi gerektiği cevabını almıştı. Yeniçeri zabitleri ise, yeniçeri ordusunun II. Osman'ı öldürmek cürmünden kendilerini henüz temizleyemeden başka bir sultanın kanına girerlerse ebedi olarak lanetleneceklerini söylemişlerdi. Onlara göre, yeniçerilerin böyle bir niyetleri yoktu, hatta III. Selim'in tahttan indirilmesi bile kazayla olmuştu.[115] Nezir Ağa, son bir çaba ile Mustafa Refik Efendi ve bazı askeri erkâna da aynı meseleyi açtı. Ancak, orduda III. Selim'in katlini tasvip eden çıkmadı.[116] Neticede Nezir Ağa payitahta eli boş olarak dönmek zorunda kaldı.

İstanbul'a Yürüyüş

Ordunun kışı geçirmek üzere Edirne'ye gelmesine IV. Mustafa zoraki olarak izin vermişti. Ordunun ve Alemdar'ın bir de İstanbul'a gelmesi için sultanın ikna edilmesi çok daha ciddi bir uğraş gerektiriyordu. Kethüda Said ve Asım, bunun gerçekleşmesinde Rusçuk yâranının çaba-

113 Asım, *Tarih*, II, s. 131-133.
114 Asım, *Tarih*, II, s. 132-34.
115 Asım, *Tarih*, II, 134.
116 Asım, *Tarih*, II, s. 133-34.

larının altını özellikle çizer. Bekledikleri fırsat ordunun genel durumunun tartışılacağı bir meşverette çıkmıştı. Çelebi Mustafa Paşa'nın davetiyle bazı âyanlar ve beş altı bin askerle Edirne'ye gelen Alemdar Mustafa Paşa da söz konusu meşverete katılmıştı. Toplantıda, barış müzakerelerinin uzaması, ateşkesin süresinin belirsizliği, Fransızların Babıâli'yi oyalaması yüzünden belirsiz bir süre daha Edirne'de kalmanın halka büyük bir yük getireceği kanaati oluşmuştu. Dolayısıyla payitahta dönmenin mantıklı olabileceğine karar verildi.[117] Muhtemelen III. Selim'in öldürülmesinden endişe eden Mustafa Refik ve Behiç Efendi'nin ordunun bir an evvel İstanbul'a dönmesi konusunda ısrarı da etkili olmuş ve dönüş kararı alınmıştı.[118] Kısa bir süre sonra, yine muhtemelen, Rusçuk yârânının planı doğrultusunda, Alemdar Mustafa Paşa padişahın huzuruna çıkmak istediğini beyan etmişti.[119] Merkezle yapılan yazışmalar neticesinde nihayet ordunun dönüşü padişah tarafından onaylanmıştı.[120] Kethüda Said'e ve onu takiben Asım'a göre; sultan ve enderun ağaları, ordunun ve Alemdar'ın yürüyüşünden haberdar iken, payitahttaki ulema ve yeniçerilerin büyük bir çoğunluğu bu yeni gelişmeden habersizdi. Olası bir direniş veya huzursuzluğu önlemek üzere bu haber, mümkün olduğunca gizli tutuluyordu.[121]

18 Ca 1223/12 Temmuz 1808 tarihli ve Darüssaade Ağası Mercan Ağa'ya hitaben yazılan bir mektupta da ordunun dönüşünün masrafları kısmak ve aynı zamanda İstanbul'da asayişi sağlamak için alınmış bir karar olduğu ve tüm bu hususların Hacı Ali Bağdadî vasıtasıyla önceden sultana açıklandığı belirtiliyordu. Aynı yazıda, Mercan Ağa'nın Alemdar Mustafa Paşa'nın orduyla payitahta gelişinin çıkaracağı dedikodulara kulak asmaması da rica ediliyordu.[122] Nihayet 19 Ca 1223/13 Temmuz 1808'de ordu ile

117 BOA, KK.d. 18, v. 126 -127 (18 C 1223/12 Temmuz 1808); Kethüda Said, *Tarih*, v. 122; Asım, *Tarih*, II, s. 192-93.
118 Kethüda Said, *Tarih*, v. 125-126a; Asım, *Tarih*, II, s. 193-3.
119 BOA, KK.d., 18, v. 127-128 (18 Ca 1223/12 Temmuz 1808). Darüssaade ağasına yazılan bu mektupta Alemdar Mustafa Paşa'nın gelmesiyle ilgili hem IV. Mustafa'nın hem de ağanın endişelerinin giderilmeye çalışıldığı dikkati çekmektedir. Beyhan, M. A. (ed.), *Saray Günlüğü (1802-1806)*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2007), s. 227; Kethüda Said, *Tarih*, v. 126a; Asım, *Tarih*, II, s. 193.
120 İlgili yazıda Edirne'de kalmanın hazineye getireceği ekstra yük gerekçe olarak gösteriliyordu. Mustafa Necib, *Selim-i Salis Asrı*, s. 94; Kethüda Said, *Tarih*, v. 126a-126; Asım, *Tarih*, II, 192-93.
121 Kethüda Said, *Tarih*, v. 126a; Asım, *Tarih*, II, 194.
122 BOA, KK.d., 18, v. 127-128 (18 Ca 1223/12 Temmuz 1808).

Alemdar Mustafa Paşa'nın emrindeki 15 bin kişilik askeri birliği İstanbul'a doğru harekete geçti. Rusçuk yâranının planları doğrultusunda Edirne ile payitaht arasındaki tüm iletişim ve ulaşım yolları kapatılarak engellendiği için ordunun yürüyüşü sorunsuz şekilde devam etmekteydi.[123] Çorlu'ya geldiklerinde Tebdil Hasekisi Hacı Ali Bağdadî vasıtasıyla şehre yaklaştıklarını merkeze iletmişlerdi.[124]

Gerçekten de ordunun aniden başkente dönüşü hem halk hem de yöneticiler arasında dedikodu ve huzursuzluk çıkmasına sebep olmuştu.[125] Şeyhülislam Ataullah Efendi ve Kaymakam Mustafa Paşa'nın da ordu Çorlu civarındayken gelişmelerden ancak haberi olduğu anlaşılıyor ki haber alır almaz bunun sultanın izniyle olup olmadığını araştırmaya başlamışlardı. Kethüda Said'e göre sultan bu konuda haberi olduğunu plan gereği yalanlamış ve ikisini şeyhülislamın konağında bir toplantı yapmaya davet etmişti. Toplantıya katılanlar ordunun dönüşünden ziyade görüşmelerin tam ortasında haberdar oldukları Alemdar Mustafa Paşa'nın gelişinden huzursuz olmuşlardı. Bu haber üzerine şaşkına dönerek, şehir kapılarının kapatılması veya orduya geri dönüş emri verilmesi gibi muhtelif teklifler ortaya atmışlardı. Bütün bu kargaşanın ortasında duruma hâkim olmaya çalışan Kaymakam Paşa ordunun zaten Silivri'ye kadar geldiğini ve salı günü şehre gireceğini belirterek yapılacak bir şey olmadığını ima etmişti. Toplantıdakiler artık herhangi bir önlem almaya zaman kalmadığı ve bu oldubittiyi kabullenmeleri gerektiğini fark etmişlerdi.[126] Toplantıdan çıkan onay kararının sultana iletilmesinden sonra Nezir Ağa, padişahın onayını ve şehre davet eden yazısını Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya bizzat götürmüştü.[127] 25 Ca 1223/19 Temmuz 1808 Salı günü öğleden sonra ordu Davutpaşa'ya ulaşmıştı. Orada şeyhülislam ve diğer devlet erkânı ve ardından IV. Mustafa tarafından yapılan karşılama töreninden[128] sonra sultan ve

123 Kethüda Said, *Tarih*, v. 126; Asım, *Tarih*, II, s. 194. Hacı Ali Ağa söz konusu mektubu 20 Ca 1223/14 Temmuz 1808'de IV. Mustafa'ya iletir.
124 Kethüda Said, *Tarih*, v. 126a-126; Asım, *Tarih*, II, 194.
125 *Saray Günlüğü*, s. 227.
126 Kethüda Said, *Tarih*, v. 126-127a; Asım, *Tarih*, II, 194-197; Mustafa Necib, *Selim-i Salis Asrı*, s. 94-95.
127 BOA, HAT 1362/53676 (tarihsiz); Kethüda Said, *Tarih*, v. 127a-127; Asım, *Tarih*, II, s. 197.
128 Törenle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. BOA. HAT 1355/52986 (tarihsiz); *Saray Günlüğü*, s. 225-26; Mustafa Necib, *Selim-i Salis Asrı*, s. 95; Câbî, *Tarih*, I, s. 169-170.

sadrazam şehre dönmüşlerdi. Alemdar Mustafa Paşa ise şehre girmeyerek diğer âyan ve kendi birlikleriyle Davutpaşa'da Çırpıcı Çayırı'nda kalmıştı.[129]

İstanbul'a dönüşünden hemen sonra Kaymakam Hacı Mustafa Paşa'yı azleden Çelebi Mustafa Paşa, gelişinden iki gün sonra da başta Şeyhülislam Şerifzâde Ataullah Efendi olmak üzere 1807 Mayıs İsyanında adı geçen bazı ulemayı sürgüne göndermişti (27 Ca/21 Temmuz).[130] Kethüda Said'e göre, zaten Alemdar Mustafa Paşa'nın temel hedefi isyanda rol oynayan ulemanın uzaklaştırılması idi. Nitekim devletin bunların "pençe-i tasallutlarından" kurtulduğunu vurgulamaktadır.[131] Fakat daha önemli sebep muhalif ulema grubunu tasfiye edip etkisizleştirerek III. Selim'in katline ferman verilmesini engellemekti.[132]

Aynı gün (perşembe), Alemdar Mustafa Paşa da Behram Paşa ile şehre gelerek sadrazamı ziyaret etmişti. Gayri resmi ve tebdilen Babıâli'ye giderek sadrazam ve yeni şeyhülislamla görüşen paşa, daha sonra kendi kethüdasının evine döndü.[133] Bu arada, sadrazama hitaben bir yazı yazan IV. Mustafa, paşaya itimadının tam olduğunu; ancak Ruslarla nihai barış henüz imzalanmadığından ordunun sefer için tekrar hazırlıklara başlamasını emretmekteydi.[134] Ancak, olayların gidişatı uzun bir süre sefer hazırlıklarını sekteye uğratacaktı.

129 Kethüda Said, *Tarih*, v. 127. Davutpaşa'da biriken âyan askerinden halkın ürkmesi hakkında bkz. *Neticetü'l-Vekayi*, v. 32. Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a girişinde kalacağı konağın hazırlanması ve Kapı Kethüdası Tersane Emini Hasan Ağa tarafından karşılanması hakkında bkz. BOA, HAT 53643 (tarihsiz). Hasan Ağa M 1222/Mart-Nisan 1807 tarihinde kapı kethüdası olarak atanmıştır (BOA, C. DH. 5317). Aynı mealde bu sefer paşanın Hacı Ahmedzâde İbrahim Ağa'nın kardeşi Halil Ağa tarafından karşılanması hakkında bkz. TSMA, E. 2901/1 (1 C 1222/25 Temmuz 1808). İbrahim Ağa'nın kendisini, Alemdar'ın sadık adamı olarak zikretmesine dair bkz. BOA, MAD 9755, v. 176 (17 Z 1223/3 Şubat 1809).
130 Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin hayatı ve azli için bkz. Aysel Yıldız, "Şeyhülislam Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi, III. Selim ve Vaka-yı Selimiyye," Seyfi Kenan (ed.), *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi* (İstanbul: İSAM, 2010), 529–565. Aynı gün padişahın huzuruna da çıkmış olan sadrazam, padişahtan Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin azli ve yerine Arabzâde Mehmed Arif Efendi'nin atanmasını talep etmiş olabilir. İki gün sonra ise, Rumeli Kazaskeri Mehmed Çavuşzâde Ahmed Şemseddin Efendi Bursa'ya, Anadolu Kazaskeri Alizâde Esseyyid Mehmed Nureddin Efendi Kütahya'ya, Anadolu payeli Mehmed Münib Efendi Ankara'ya ve İstanbul Kadısı Esseyyid Mehmed Murad Efendi Edirne'ye sürgüne gönderilir.
131 Kethüda Said, *Tarih*, v. 127-128a. Ayrıca bkz. *Neticetü'l-Vekayi*, v. 31-32a, 35.
132 Kethüda Said, *Tarih*, v. 127-128a.
133 BOA, Sadaret Defterleri no. 357, v. 105 (27 Ca 1223/21 Temmuz 1808). Ayrıca bkz. İzmir, 17 Ağustos 1808 (PRO, FO, 78-61).
134 TSMA, E. 7031-36 (Tarihsiz).

Alemdar Mustafa Paşa'nın III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak üzere emrindeki birliklerle payitahta girişi 4 C 1223/28 Temmuz 1808'dir. Aynı günün sabahında Davutpaşa'dan 5 bin kişilik bir askeri kuvvetle şehre giren paşa, sadrazamlık mührünü Çelebi Mustafa Paşa'dan alarak saraya gönderilmek üzere Çavuşbaşı Tahsin Efendi'ye teslim etmişti.[135] Yani, Alemdar'ın darbe girişimine sadrazamı azlederek başladığını iddia etmek yanlış olmaz. Bütün bu gelişmelerden sonra Alemdar ve Rusçuk yâranının planları sorunsuz biçimde işlemeye devam etmişti. Yanlarına yeni şeyhülislamı da alarak saraya yönelen paşa, bir an önce III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak niyetinde idi. Ancak, enderun ağalarının kendinden evvel davranıp III. Selim'i öldürmesiyle bütün planları altüst oldu.[136] Alemdar Mustafa Paşa, bütün bu karmaşık hikâyeyi kendi ifadeleriyle şöyle özetler:

> Hüdâvendigar-ı sâbık Sultan Mustafa Han hazretleri devletinin hâin ve sâdıkını bilmeyüb Rumeli ve Anadolu hânedânını tevhîş [ürkütmesi] ve tenfîr etmek [nefret ettirmesi] hasebiyle [dolayısıyla] birimizin eli işe yapışmayub her taraftan dîn ü devletimiz düşmanları yakamıza sarılub maazallahu Teâla bu defa din-i Muhammedî muzmahil olmak [perişan olma] derecesine vardığı müstağni-i beyandır (söylemeye gerek yoktur].... Cihân ve cihâniyânın emn ü asâyişi zımnında anı [Sultan Selim'i] iclâs [tahta çıkarmak] içün bu kadar mesâfe-i ba'îde tayy edüb [bu kadar uzak mesafeyi aşıp] gelmişdim. Ancak ..... taalluk edüb Sultan Mahmud Han efendimiz cülûs [tahta çıktılar] buyurdular.[137]

Sadarette Bir Âyan

Çok karışık bir dönemde sadarete gelen Alemdar Mustafa Paşa'nın yerini sağlamlaştırmak için hem rakiplerini uzaklaştırması hem de yeniçe-

135 BOA, Sadaret Defterleri no. 357, v. 108 (4 C 1223/28 Temmuz 1808); Oğulukyan, *Ruzname*, s. 27. *Saray Günlüğü*, s. 231'e göre emrinde beş binden fazla sekban kuvveti vardı. Kethüda Said, *Tarih*, v. 126 ve Asım, *Tarih*, II, s. 202'ye göre paşanın askeri 10-15 binden fazla idi.

136 Kısa sürede meydana gelen baş döndürücü olaylar silsilesi hakkında daha fazla detay için bkz. Aysel Yıldız, "III. Selim'in Katilleri," *Osmanlı Araştırmaları*, XXXI (2008), s. 55-92.

137 Alemdar Mustafa Paşa tarafından Kadı Abdurrahman Paşa'ya mektup, 27 C 1223/20 Ağustos 1808. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 12 c, 2.basım (Dersaadet: 1309/1891), IX, s. 275-278.

rileri etkisiz hale getirmesi gerekiyordu. Rumeli coğrafyasında yetişmiş bir âyan olarak güç kullanımını ve tedhişle muhalefeti sindirme politikasını seçmesini çok şaşırtıcı bulmamak gerekir. Dolayısıyla onun kısa süren sadareti İstanbul halkı ve yeniçeriler ve diğer rakipleri için zor bir dönem demekti. Daha İstanbul'a yürümeden Kabakçı Mustafa'yı öldürten Alemdar Mustafa Paşa,[138] III. Selim'e ve dolayısıyla Rusçuk yâranına muhalif olan ulema ve devlet adamlarının da görevden uzaklaştırılmasını temin etmişti.[139] Bunun yanı sıra, 1807 İsyanı veya III. Selim'in katli gibi olaylara doğrudan ya da dolaylı olarak karışanlarla IV. Mustafa taraftarı olan çoğu kişi bulunarak cezalandırılmıştı.[140]

Görevden alınma konusunda en büyük sıkıntı Cezayirli Seydi Ali Paşa'nın (ö. 1235/1820-21) kaptan-ı deryalıktan azlinde yaşanmış görünüyor. Aslen Cezayirli ve Elfi Bey'in kölelerinden olan Seydi Ali Paşa tersane-i amirede görev aldıktan sonra, kapıcıbaşılık ve donanma başbuğluğu yapmış ve 16 Z 1221/24 Şubat 1807'de kaptan-ı derya olarak atanmıştı.[141] IV. Mustafa'ya yakınlığıyla bilinen ve 1807 İsyanından sonra gücü artan Seydi Ali Paşa, Alemdar Mustafa Paşa'nın merkezden uzaklaştırmak istediği rakipleri arasındaydı. Ancak, saray tarafından desteklenmesi ve IV. Mustafa'nın en güvenilir adamlarından olmasından dolayı Alemdar Mustafa Paşa, bu amacını kolayca gerçekleştirememişti. Seydi Ali Paşa'nın diğer önemli desteği ise askeri gruba özellikle de yeniçerilere yakın durmasından ileri geliyordu. Aniden azledilmesinin yeniçerilerin ve tersanelilerin tepkisine neden olacağından çekiniliyordu. Hatta daha önce bahsettiğimiz Çelebi Mustafa ve Alemdar Mustafa Paşa arasındaki gerginliğin en büyük sebebi de Seydi Ali Paşa'nın azliyle alakalı görünüyor.[142] Başta Ali Paşa'nın azlini sağlayacağına söz veren Çelebi Mustafa

138 Kapı Kethüdası Mustafa'dan Yusuf Ziya Paşa'ya, TSMA, E. 707-13/298-24-2 (25 Ca 1223/19 Temmuz 1808).
139 Bu grup arasında bulunan Hafid Efendi'nin Köse Ahmed Efendi'ye aralarında cariyelerin de bulunduğu hediyeler yollamasından ötürü sürgünden muaf tutulması hakkında bkz. Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 62. Ancak baskılardan dolayı 9 B 1223/31 Ağustos 1808'de Kastamonu'ya sürülmekten kurtulamamıştır.
140 Sekbanbaşı Arif ve Mustafa Ağaların katli için bkz. Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 67-70; IV. Mustafa müteallikatından olan Hafız Mustafa Ağa ve Cüce Mustafa Ağa'nın katli için bkz. aynı eser, I, s. 68, 89. IV. Mustafa döneminde öne çıkan bazı şeyh ve kuzatın [kadıların] nefyi için bkz. aynı eser, I, s. 89-90.
141 BOA, Sadaret Defterleri no. 357, v. 15.
142 Kethüda Said, *Tarih*, v. 128a-128; Asım, *Tarih*, II, s. 200.

Paşa'nın daha sonra bunun biraz zaman alacağını belirtmesi Alemdar Paşa'yla arasının açılmasına sebep olmuştu. Hatta, Abdülfettah Ağa'nın desteğini almak için Seydi Ali Paşa'nın azlinden sonra kendisine kaptan-ı deryalık verileceğine dair söz verilmişti.[143]

Muhaliflerini sindirmeye çalışan paşa, bir yandan da klasik bir taktik izleyerek kilit görevlere kendi kadrolarını getirmeye çalışıyordu. Önemli mevkilere Rusçuk yâranı veya o gruba yakın kesimleri atamıştı. Abdullah Ramiz Efendi'ye vezaret (21 C 1223/14 Ağustos 1808) ve Silistre valiliği verilmiş ve Behiç Efendi de kendisine kapı kethüdası tayin edilmişti.[144] Kısa bir süre sonra ise, 1 B 1223/23 Ağustos 1808'de, Seydi Ali Paşa[145] azledilerek Ramiz Paşa kaptan-ı derya görevine getirilmişti.[146] Ordudaki şıkk-ı evvel defterdarlığı görevine devam eden Mehmed Emin Behiç Efendi ise 23 Ş 1223/14 Ekim 1808'de umur-ı cihadiye ve muallem asker nazırlığına atandı.[147] Mustafa Refik Efendi, hatırlanacağı üzere, reisülküttaplık görevine getirilmişti. Çavuşbaşı Mehmed Tahsin Efendi ise baruthane nazırı olarak önemli bir mevkie yükselmiş (19 B 1223/10 Eylül 1808) ardından da defterdar-ı şıkk-ı evvel görevine atanmıştı (19 Ş 1223/10 Ekim 1808).[148] Baruthane nazırı olarak atanan Tahsin Efendi, aynı gün dostu Manuk Bey'e yazarak önemli gelişmeleri anlattı. Büyük bir muhabbetle yazdığı muhatabına İstanbul'a gelişinden beri tüm sohbetlerde kendisinden bahsettiklerini ve onun da İstanbul'a gelmesi gerektiğini düşündüklerini iletiyordu. Kendisi-

143 Kethüda Said, *Tarih*, v. 128.

144 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 52; *Neticetü'l-Vekayi*, v. 38. İlgili bir fermana göre, Ramiz Efendi'ye önce vezirlik verilmiş, iki gün sonra da kaptan-ı derya olarak atanmıştı. BOA, HAT 481/23618 (tarihsiz). Câbî, *Tarih*, I, s. 195'te vezaret ihsanı 23 C 1223/16 Ağustos 1808 olarak verilmektedir. *Yayla İmamı Risalesi*'nde 24 C 1223/17 Ağustos (s. 250) *Ruzname*'de ise 1 B 1223/23 Ağustos 1808) olarak verilmektedir (*Saray Günlüğü*, s. 242). Dönem olaylarının özetlendiği bir mektupta da 23 C/16 Ağustos tarihi verilmektedir (TSMA, E.3323/3 (tarihsiz).

145 Seydi Ali Paşa azlinden sonra, büyük ihtimalle başkentten uzaklaştırılmak üzere, Kandiye muhafızlığına atandı. Ancak, azledilen paşa bu görevi gelirinin azlığı bahanesiyle reddederek Boğaziçi veya Kadıköy'de tekaüden [emekliye ayrılarak] ikamet etmek istedi. Ancak, önce kabul edilen bu talebi sonradan reddedildiği gibi vezareti kaldırılarak Bursa'ya sürgüne gönderildi. BOA, HAT 481/23618 (tarihsiz); Şânîzâde, *Tarih*, I, 58. Câbî, *Tarih*, I, s. 208.

146 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 58; *Neticetü'l-Vekayi*, v. 39a; *Saray Günlüğü*, s. 242'e göre, atama tarihi 1 B 1223/23 Ağustos 1808'dir. Silistre valiliği ise Behram Paşa'ya verilmiştir.

147 BOA, HAT 1363/53776 (tarihsiz); TSMA. E. 3323-4 (tarihsiz);

148 BOA, Sadaret Defterleri, no. 438, v. 12; TSMA. E. 3323/4 (tarihsiz); Şânîzâde, *Tarih*, I, 63; *Neticetü'l-Vekayi*, v. 43-44a.

nin gelmesiyle tüm sıkıntıların da sona ereceğine inanıyordu. Son olarak dostuna serçavuşluk kendisinde kalmak üzere baruthane nazırı atandığı müjdesini veriyordu.[149]

Artık sadrazam olan Alemdar Paşa'nın devlet protokol ve teşrifat kurallarını bilmediği, hatta bu konuda Köse Ahmed Efendi'den yardım aldığı iddia edilmektedir.[150] Benzer bir rivayete göre, Ramiz Paşa, Silistre valiliğine gitmek üzere gerekli hazırlıkları yaparken, taşra terbiyesiyle yetişen ve "devlet lisanını" bilmeyen Alemdar Mustafa Paşa, tecrübeli bir devlet adamı olan Ramiz Paşa'yı yanından ayırmak istemez ve dolayısıyla kendisini kaptan-ı derya atayarak başkentte kalmasını sağlar.[151] Taşradan gelen bir âyan olarak İstanbul'daki karmaşık çıkar ilişkilerini ve dengelerini pek bilmediğini söylemek mümkün. Ancak bu noktada unutulmaması gereken iki husus var. Birincisi Alemdar Mustafa Paşa'nın bir âyan olarak daha küçük çaplı da olsa idarecilik yapması, ikincisi ise sadrazamlığında Rusçuk yâranının fonksiyonudur. Paşanın aksine bu grubun aşağı yukarı bütün üyeleri Babıâli'de senelerdir hizmet veren tecrübeli bürokratlardı ve dolayısıyla paşanın devlet idaresi konusunda çok da yalnız olduğunu söylemek fazla iddialı olabilir.

Hatta sadaretinde yapılan bazı önemli değişimlerin ucunun kendisinden ziyade bu bürokratlara dayandığını söylemek yanlış olmaz. Bu hususta hemen akla gelen iki önemli meseleden biri Sekban-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurulması ve meşhur Sened-i İttifak'ın hazırlanmasıdır. Her ikisinde de temel kaygı Alemdar'ın iktidarına ve Rusçuk yâranının hedefine büyük engel teşkil eden yeniçeri ordusuna karşı etkin bir askeri güç oluşturmaktı. Ekim 1808'de kurulan Sekban-ı Cedid ordusu bu amaca hizmet edecekti. Alemdar Mustafa Paşa'nın şahsi olarak Avrupa tarzı yeni ordu kurulması ve lağvedilen Nizam-ı Cedid ordusunu devam ettirip ettirmemek konusundaki fikirleri hakkında güvenilir malumatımız maalesef yok. Ancak, Mehmed Emin Behiç Efendi, Abdullah Ramiz, Mustafa Refik ve Tahsin Efendi gibi III. Selim'in politikalarına yakın bürokratların tam da bu hedefi devam

149 Serçavuş Tahsin'den Manuk'a MIB 35044 (19 B 1223/10 Eylül 1808), kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 640, s. 54-5. Mektup Ermeni harfleriyle Türkçedir.

150 Arif Oruç, *Alemdar Mustafa Paşa*, (İstanbul: 1932), s. 63, dipnot 1.

151 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 117. Atama tarihini 22 C 1223/15 Ağustos 1808 olarak vermektedir.

ettirmeye çalıştıklarını biliyoruz. Köse Ahmed de yeni bir ordu kurulmasına yardım ediyordu. O dönem sadrazam hazinedarlığı yapan Köse Ahmed, Tekfurdağı'ndan sekban yazılmasında etkin rol oynamıştı.[152] Sened-i İttifak[153] olarak bilinen ve Alemdar Mustafa Paşa'nın inisiyatifiyle merkez bürokrasi ve taşra âyanlarının imzaladığı belgenin en önemli fonksiyonlardan biri de payitahtta yeniçerilerden gelebilecek herhangi bir karşı-ihtilal tehdidine karşı bürokrasi ve âyanların ittifakını sağlamaktı. Bu açıdan bakıldığında Alemdar Mustafa Paşa'nın bir âyan olarak başkente yürümesi ve taht değişikliğine yol açması da meşrulaştırılmış oluyordu.

Alemdar Mustafa Paşa'nın sadaretinde Rus yanlısı ve Fransa'ya daha mesafeli bir dış politika izlendi. Paşa, halen Rusçuk'ta olan Manuk Bey'le yazışmalarında her zamanki gibi Rus dostu olduğunu; ancak Fransa'dan, hiç memnun olmadığını belirtiyordu. 25 Ağustos 1808 tarihli bir mektubunda, General Prozorovski tarafından gönderilen delegeleri (Baron Bervitz, sonradan gelen Mençikof ve Beyzâde'yi)[154] iyi karşılamasından memnun olduğunu ve görüşmelerde verdiği cevapları onayladığını belirtmekteydi. Prozorovski'ye daha evvelden cevap vermesi gerektiğini; fakat taht değişikliğinin ve sadrazam olarak atanmasının generale verilecek cevabı geciktirdiğini hatırlattıktan sonra Manuk'a özel olarak bazı talimatlar gönderdiği ve buna uygun hareket etmesi gerektiğini hatırlatmaktaydı. Aynı yazıdan, Alemdar Mustafa Paşa'nın Avrupa'daki gelişmeleri takip ettiği ve planlarını da bunun üzerine kurduğu anlaşılmaktadır. Paşaya göre, giderek artan Fransız tehdidi karşısında Rusya eninde sonunda Babıâli ile anlaşma masasına oturmak zorunda kalacaktı. Bu arada Paris'te Muhib Efendi'nin yürüttüğü barış görüşmelerinden pek umutlu olmadığı ve savaşın uzamasından rahatsız olduğu da açıktı.[155]

152 Câbî, *Tarih*, , I, 254.
153 Sened-i İttifak için bkz. Yaycıoğlu, *Partners of Empire*, s. 194, 203-, 428--58; A. Akyıldız, 'Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni,' *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2, 1998, s. 209--22; A. Yaycıoğlu, "Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi," S. Kenan (ed.) *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim Dönemi/Selim III and His Era from Ancien Régime to New Order*, (Istanbul: ISAM, 2010), s. 667-711.
154 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 176-77.
155 Ordu reisülküttabı tarafından reisülküttaba, BOA, HAT 1355/53035-A (5 S 1223/31 Mart 1808). Babıâli yetkilileri, musalahanın uzamasını Rusya'nın bir oyunu olarak görüyor, ancak tam niyetlerini tespit edemiyordu. En büyük endişe ise askerin dağılması idi.

Alemdar'a göre, Ruslar kadar Osmanlıların da kendilerine göre avantajları vardı. Eflak-Boğdan'la alakalı herhangi bir ön şartla masaya oturulmayacaktı. Osmanlının Ruslara bir karış toprak vermeyeceğine dair azmini anlatan ve Fransa ve Avusturya'nın da bu konuda uyarılması gerektiğini vurgulayan paşa, Manuk Bey'den Prozorovski'ye bir mektup yazarak hem hatırını sormasını ve hem de sadrazamın yazdığı mektubu iletmesini istemekteydi. Ardından, Prozorovski'ye şu minvalde bir yazı yazmasını istemekteydi: Her ne kadar bağımsız hareket etme gücüne sahip olsa da eskiden Alemdar Paşa sadece bir serasker idi; ancak şimdi sadrazamlığa yükselmiş ve tam bir salahiyet ve serbestliğe sahip olmuştu. Elindeki yetkileri kullanarak Anadolu ve Balkanlar'ın tüm âyanlarını toplamış ve ülkeye bir istikrar getirmişti. Ülkenin tüm âyanları Ruslarla nihai barış için görüşmelerin derhal başlamasını tercih etmekteydi. Ancak, Ruslara bir karış toprak bile verilmesi söz konusu değildi. Paris'teki görüşmelerin neticelerine göre, Babıâli yeni bir strateji de belirleyecekti. Fransa ile Rusya arasında olası bir savaşta ise Prozorovski Osmanlının tarafsızlığından emin olabilirdi. Hatta Manuk'a gerekirse bu konuda yazılı bir teminat bile verebileceğini generale bildirmesini istemekteydi. İlgili yazı, Alemdar Mustafa Paşa'nın muhatabı Manuk Bey'in tecrübesine güvendiğini ve diğer işlerini ihmal etmek pahasına bile olsa Ruslarla Osmanlı arasında bir barış temin edebilirse, "devlete" büyük bir hizmet edeceğini belirtmesiyle bitmekteydi (bkz. Ek 6, s. 304-306).[156]

Yeni sadrazam, Babıâli'nin eski müttefikleri Rusya ve İngiltere ile arasının açılması, İngiliz donanmasının Boğaz'ı geçip Prens Adaları'na demir atması ve nihayet Ruslarla savaşın patlak vermesini Fransa'nın – özellikle elçi Sébastiani vasıtasıyla yaptığı– manevralarına/entrikalarına bağlamaktaydı (bkz. Ek 7, s. 307-308).[157] Halen Rusçuk'taki Manuk'a yazdığı bir mektubunda bu görüşlerini çok güzel şekilde özetlemektedir:

> Şöyle ki Sebastian Ceneral mukaddemâ Asitane'ye [İstanbul'a] geldikten sonra Rusyalu ile muhârebede Devlet-i Aliyye'nin Fran-

156 Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a, MIB 26510 (3 B 1223/25 Ağustos 1808). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 240-42.
157 Fransız entrikalarını artık iyice fark ettiğini ve her daim Rusya ile meyilli olduğunu Bervitz'e iletmesini de Manuk'dan rica ediyordu. Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a MIB 26232 (23 B 1223/14 Eylül 1808). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 245-246.

salu ile iştirâki için etmediği ibrâm [ısrar] ve tedbîr kalmayub nihâyet hüdâvendigâr-ı merhûm hem-hudûdu olan Rusya devletiyle sefer etmeyeceği cevâbını verdiğinden ceneral-i merkum [adı geçen general] ba'de's-sükût devletinden tahrirat ibrâzıyla Rusya ve İngiltere'nin Devlet-i Aliyye hakkına olan su-i niyet tertîblerini Fransa imparatoru Petersburg tarafından sahîhen tahkik etmişdir deyü ba'zı delâil bast ve ol vakit Rusya devletinin hudûdda olan tedârikâtıyla müddeâsını te'kîd ve ol vechile Devlet-i Aliyye'yi taglît ve tahrik eylemiş ise de Devlet-i Aliyye yine külliyen ısga etmeyerek fakat ba'zı esbâb-ı ihtiyâta teşebbüsle iktifâsı esnâda Rusya askerinin bagteten memâlik-i İslâmiye'ye muâmelât-ı gayr-ı lâyıka ile istilâsı vukuu ve müteâkıben İngiltere donanmasının darü's-saltanat'a duhûlü zuhûrunu ceneral-i merkum işte dediğim tertîbâttandır deyü saltanat-ı seniyyenin zihnine yerleşdürüb vakiâ Devlet-i Aliyye bu bâbda mecbur olmuş ise dahi netice-i hâl yine ma'lûm oldu.[158]

Alemdar Mustafa eskiden beri Fransız entrikalarından haberdar olduğunu ve her şeyi adım adım takip ettiğini ifade ediyordu. Rusya'ya her zaman "kemâl-i meyli" olmasına rağmen o zamanlar pek fazla gücü olmadığını; ama artık "vekîl-i mutlak" olduğundan çok daha güçlü olduğunu Rusya tarafına bildirmesini Manuk'tan rica ediyordu. Yine aynı şekilde Paris'teki görüşmelerde Fransızların hâlâ Babıâli temsilcilerini Rusya aleyhine kışkırtarak barışı engellemeye çalıştığını ve bu görüşmelerden bir netice çıkmayacağının da farkında olduğunu belirterek karşı tarafa kendisinin Rusya'yı "dost-ı kadim" olarak gördüğünü; ancak Rusların sulha yanaşmamasının padişah katında kendisini zor duruma sokacağını bildirmesini Manuk'a özellikle tembih ediyordu. Karşı tarafın nasıl ikna edileceğini ise Manuk'a bırakıyordu.[159]

Manuk'tan istenen bir diğer husus da, Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusların barışa yönelik bir teklifi henüz sunmadıklarını hatırlattığını, ken-

158 Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a MIB 26232 (23 B 1223/14 Eylül 1808).
159 Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a MIB 26232 (23 B 1223/14 Eylül 1808); APERM, fon 1921, v. 493-94, kopyası, DANIC Siruni dosyaları, 1240, s. 97-98.

disinin İstanbul'a gidip döneceğini, dolayısıyla barışla ilgili düşüncelerini bir an evvel bildirirse Alemdar Mustafa Paşa'ya ileteceğini generale söylemesiydi.[160] Alemdar Mustafa Paşa'nın Prozorovski'ye –14 Eylül 1808 tarihli ve Manuk Bey vasıtasıyla teslim edilen– mektubu ise Manuk'a yazıldığı kadar detaylı değildi, daha ziyade iki devlet arasında mütarekenin bu kadar uzamasının uygun olmadığı ve sulhun acilen temini konusunu vurguluyordu ve generalden de bu hususta kesin bir cevabın bir an evvel kendisine bildirilmesini rica ediyordu.[161] Aynı belgeye ekli ve yine Prozorovski'ye yazdığı bir diğer mektubunda ise bazı hususların Manuk Bey vasıtasıyla ifade edileceğini yazmaktaydı (bkz. Ek 8, s. 309).[162]

Prozorovski o kadar ümitli değildi ve savaş hazırlıklarına devam ediyordu. Bu nedenle Alemdar Mustafa Paşa'ya oldukça kışkırtıcı bir mektup yazmıştı. Ancak, ateşkesten olabildiğince faydalanmak isteyen Alemdar Mustafa Paşa, alttan alan nazik bir cevap yazarak Ruslar ateşkes şartlarına uyduğu sürece herhangi bir saldırıya girişmeyeceklerine dair teminat vermişti. Nihai barış imzalanana değin Rusların ateşkes şartlarına riayet etmemesine ve hatta Sırpları korumaya çalışmasına da ses çıkarmayan paşanın üzerinde titizlikle durduğu hususlar Tuna'nın iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmesi ve Memleketeyn'in (Eflak-Boğdan'ın) Ruslara bırakılmasının engellenmesiydi.[163]

Hem Rus hem de Osmanlı hükümeti için en hassas konu Eflak-Boğdan hâkimiyeti idi. 12 Ekim 1808'deki Erfurt görüşmelerinde Napoléon'un Eflak-Boğdan'ı Ruslara bırakmayı kabul etmesi paşanın haklı olarak Fransa aleyhindeki politikalarını güçlendirmiş olmalıdır. Erfurt görüşmelerinde alınan karara göre, Babıâli Eflak-Boğdan'dan vazgeçmediği takdirde Fransa askeri bir yaptırıma gitmeyecek; fakat onları diplomatik yolla bunu kabule zorlayacaktı. Eğer üçüncü bir devlet araya girerse Fransa, Rus hükümeti ile işbirliği yapacaktı. Bunun yanı sıra,

160 Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a MIB 26510 (3 B 1223/25 Ağustos 1808); Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a MIB 26232 (23 B 1223/25 Ağustos 1808). İkinci belgenin Romence çevirisi için bkz. Mustafa A. Mehmet *Documente turçesti privind istoria Romaniei 1791-1812*, III, 245-246.
161 Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a MIB 26390 (23 B 1223/14 Eylül 1808).
162 Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a MIB 26390 (23 B 1223/14 Eylül 1808).
163 Prozorovsky'den Arakcheyev'e, 30 Eylül 1808'den naklen, Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War of*, I, s. 86.

Fransız hükümeti Besarabya ve Memleketeyn'in Ruslara bırakılmasını ve Rusya'nın Fransızların aracılığı olmadan anlaşma yapmasını kabul ediyordu.[164] Bu anlaşma Babıâli'nin Fransa'ya güvenini tamamen sarsmıştı. Artık çoğu Osmanlı ricali de Napoléon'un Paris'teki barış görüşmelerini bilerek uzattığına ikna olmuş, İngiltere ve Rusya ile görüşme yollarını aramaya başlamıştı.

Manuk Bey'in İstanbul'a Gelişi

Alemdar Mustafa Paşa, dostu Manuk Bey'in de artık İstanbul'a gelmesini arzu etmekteydi. Ancak, hamisi olarak onu sadece yanına çağırmakla kalmamış, statüsünü de yükselterek kendisine Boğdan voyvodası payesi verilmesini temin etmişti. Bu maksatla II. Mahmud'a yazılan bir raporda Manuk Bey'in savaşta yaptığı hizmetleri övmüştü. Gerçekten de 1 Ş 1223/22 Eylül 1808 tarihli ve paşanın Manuk'a yazdığı bir mektup bunu teyit etmektedir. Alemdar'ın "sadakatmendim bey" diye hitap ettiği Manuk'a süregiden savaşta Tuna sahilindeki kalelerin tamiri, ordunun iaşesi ve muhtelif masrafların giderilmesine dair yaptığı "cansiperane" hizmetleri içeren raporun özetinin padişaha sunulduğunu belirtiyordu (bkz. Ek 3, s. 299-300). Mektuptan anlaşıldığına göre, orijinalini bulamadığımız raporun üst kısmına II. Mahmud şu notu düşmüştü:

> Manuk tercüman güzel ikdâm u gayret ediyor, sadakat ve gayretini tahsîn eyledim. Göreyim anı bundan sonra nasıl ikdâm u ihtimâm eyler. İşte kendüye Boğdan voyvodalığı payesi inâyet ü ihsân eyledim. Kendüyü tebşîr eylesin [kendisine müjde veresin].[165]

164 Fahmi İsmail, "The Diplomatic Relations of the Ottoman Empire and the Great European Powersfrom 1806 to 1821," yayınlanmamış doktora tezi (University of London: 1975), s. 193-94; Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War of*, I, s. 87.

165 Alemdar'dan Manuk'a, 1 Ş 1223/22 Eylül 1808. Osmanlı arşivinde orijinalini bulamadığımız bu belgenin bir Osmanlı Türkçesi kopyası için bkz. Siruni, "Prince de Moldavia," s. 57 ve Fransızca tercümesi için bkz. aynı eser, s. 86-87 Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 247; Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 12. Aynı belgenin MIB 26515 (1 Ş 1223/22 Eylül 1808)'de bulunan kopyası ise orijinal belgenin Latin alfabesine transkribe edilmiş versiyonudur. Transkripsiyonu yapan kişinin yazı karakterlerine ve imlasına bakarak bir Batılı olduğunu söylemek mümkün. Ancak kendi evrakları arasında ve muhtemelen kendi eliyle Osmanlıcadan kopyaladığı bir nüshası olduğuna göre, Siruni'nin belgenin orijinalini gördüğünü söyleyebiliriz (DANIC Siruni dosyaları, no. 860, s. 1-2).

Manuk Bey'e verilen paye fiili bir atamadan ziyade onursal bir unvan idi.[166] Alemdar Mustafa Paşa, Manuk'a bu müjdeli haberi verdikten sonra Rusçuk'ta tembih ettiği işlerini halledip, bir an evvel payitahta gelmesini söylüyordu.[167]

Bu paşanın Manuk'u İstanbul'a ilk daveti değildi. 14 Eylül'de yazdığı bir mektubunda da Manuk'un Küçük Tatar Halil Ağa vasıtasıyla gönderdiği mektupları aldığını bildiren Alemdar Mustafa Paşa, Tuna'daki işler aksamadığı ve oralar başıboş kalmadığı takdirde kendisinin de İstanbul'a gelmesine ruhsat verildiğini yazmıştı. Kullandığı ifadelerden Manuk Bey'in de İstanbul'a gelme talebinde bulunduğu ve Alemdar'ın da izin verdiği anlamı çıkmaktadır.[168] Tuna boyundaki kalelerin son 8 aylık mevacipleri (maaşları) olan 1.220.024 kuruşu ödemişti (21 Eylül 1808). Zaten bir süre sonra da Alemdar Mustafa Paşa'nın yukardaki mektubu, bahsettiğimiz voyvodalık haberi ve İstanbul'a davet mektubu gelmişti.[169]

Manuk Bey'in hizmetlerini anlatan raporu bulmak mümkün olmadı. Ancak, süregiden Osmanlı-Rus Savaşında özellikle Rusçuk bölgesinin ordu iaşesinin temin, nakil ve organizasyonunda önemli rol oynadığı bazı belgelerden ortaya çıkmaktadır.[170] Manuk da bir mektubunda savaşın patlaması ve Alemdar'ın Tuna seraskeri atanmasından sonra bölgedeki atlı ve piyade askerlerle kalelerin her türlü ihtiyacının giderilmesinin yükünü bizzat üstlendiğini ifade etmektedir.[171] Öte yandan, kendisinin bazı suistimallerinin olabileceğine dair ipuçları da yok değil. Örneğin, bir bilgiye göre, Manuk Bey Osmanlı hükümetinin kalelerin iaşesi için biriktirdiği

166 Adaniloiaie ve Untoru, "Contributii Documentare," s. 1359.
167 Alemdar'dan Manuk'a, 1 Ş 1223/22 Eylül 1808, Siruni, "Prince de Moldavia," s. 57.
168Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a, MIB 26419 (23 B 1223/14 Eylül 1808). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 243-44.
169 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 89.
170 Doğrudan Manuk'un isminin geçtiği birkaç örnek için bkz. MIB 26242 (3 Ş 1223/24 Eylül 1808); MIB 26392 (11 Ca 1223/2 Eylül 1808); MIB 26325 (3 Ş 1223/24 Eylül 1808); MIB 26262 (1 C 1223/25 Temmuz 1808); MIB 26264 (5 C 1223/29 Temmuz 1808); MIB 26339 (5 C 1223/29 Temmuz 1808); MIB 26394 (11 N 1223/31 Ekim 1808); MIB 26396 (19 C 1223/13 Temmuz 1808); MIB 26495 (1 Ş 1223/22 Eylül 1808); MIB 35078 (30 B 1223/21 Eylül 1808, bu belge 1222-1223 yılı arasında Tuna Havzası'nda yapılan masraf defteridir ve Ermeni harfleriyle Manuk Bey tarafından tutulmuştur).
171 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

zahireyi Eflak'ta savaş sırasında makul fiyatlarla alıp, Bükreş'te dört katına satmaktaydı.[172]

Rus hükümeti de tam tarihini tespit edemediğimiz bir girişimle Manuk Bey'i ikinci dereceden St. Anne Nişanıyla onurlandırmak istemişti. Hatta bu nişanın IV. Mustafa tarafından General Prozorovski'nin komutanlarından Albay Beklemiçeft'e bahşedilecek ikinci dereceden bir hilal nişanına karşılık olarak verileceği bilinmektedir. Ancak, Manuk Bey'in de çok arzuladığı bu nişan Rus işgali altındaki Eflak'ta oturma şartını reddettiği için verilmemişti.[173] Manuk, Eflak'a ne zaman yerleşeceğini bilmediğini belirterek, bu nişanın kendisine gelecek hizmetlerinden dolayı değil eski hizmetlerinden dolayı verilmesi gerektiğini belirtmişti.[174]

Manuk Bey, Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazam olmasından aşağı yukarı iki ay sonra İstanbul'a geldi. Kendisine voyvodalık payesi verildiğini müjdeleyen paşanın onu İstanbul'a çağırması üzerine, Ekim ayı başında, muhtemelen 4 Ekim civarında yola çıktı.[175] Bir konferans için çağrıldığını söyleyen Manuk Bey de Rusçuk'taki işlerini hallederek 20 günlük bir yolculuktan sonra başkente ulaştığını söylemektedir.[176] Hatta yolda iken kendisine bir mektup ulaştıran Voyvoda Aleksander, İstanbul'a ulaştığında Boyar Ispatar Yanko'nun beratının tecdidine yardımcı olmasını kendisinden rica etmişti.[177] Manuk Bey'in Alemdar Mustafa Paşa tarafından İstanbul'a çağı-

172 Langeron, *Journal des Campaigns*'dan bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplement* I, c. 3, s. 185, dipnot 1. Bu iddianın reddi için Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 160-61.

173 Prozorovski'den Aleksander Nicolaevici'ye, Bükreş, 19 Aralık 1808, APERM dos. 1922, s. 679-80, kopyası MIB 46559, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1464, s. 125. Nişanın albaya verilmesi ve Krasnokoutski'nin bir görevinin de bu nişanı teslim almak üzere olduğuna dair bkz. Hubsch'ten Petersburg'daki Hollanda Elçisi Baron Blom'a, İstanbul, 20 Aralık 1808, APERM dos. 2274, s. 96-103, DANIC Siruni dosyaları, no. 1464, s.131-34. Bir kaynağa göre bazı muhalifler "haset" ve "düşmanlıklarından" bu nişanı sultanın kabul etmesini engellemişti. Mareşal sonradan bu nişanı Manuk'a bizzat takdim etmişti. (Luca Kiriko'dan Prozorovski'ye, Bükreş, 10-11 Aralık 1808, APERM fon 1922, v. 681-2, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no 1240, s. 122-124. Nişanın, Ruslar tarafından belli bir şahsa değil Rum tebaadan birine verilmesi için gönderildiğine dair bkz. Costache, "From Rusçuk to Bessarabia," s. 29.

174 Luca, Kiriko'dan Mareşal Prozorovski'ye, Bükreş, 10 Aralık 1808, APERM, fond 1922, ff. 681-682; kopyası MIB 7138/57, DANIC Siruni dosyaları 1464, s. 122-23.

175 Siruni, "Prince de Moldavie," s. 87; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 178.

176 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 12/24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

177 Aleko'dan Manuk'a, MIB 26388 (14 Ş 1223/6 Ekim 1808). Zarfın üzerinde "Esnâ-ı râhda olan müdîr-i umûr-ı hazret-i velîü'l-niami haşmetlü rütbetlü âlî himmetlü can biraderim sultanım Manuk Bey cenâblarına" yazılıdır.

rıldığını öğrenen Rus General Miladoroviç bir mektup yazarak kendisini Rusçuk'ta beklemesini rica etse de mektup, Manuk ve Bogos'un yola çıkışından sonra Rusçuk'a ulaşmıştı.[178]

Manuk'a İstanbul seyahatinde Babig Artinyan, Huan Pipika Rosetti ve Bogos Sepastyan eşlik ediyordu. Önceleri Yaş'ta voyvodaya hizmet eden Rosetti, daha sonra Silistre'ye gelerek Alemdar Mustafa Paşa'nın maiyetine girmişti. Diplomatik ilişkilerini yürütmekte paşaya yardımcı oluyordu. 16/4 Ekim 1808'de yola çıkıp 26/14 Ekim'de İstanbul'a ulaşan kafile yüz kişilik bir Ermeni grup tarafından karşılandı.[179] Manuk, ardından Ortaköy'de bir yalıya yerleşmişti. Ionescu'ya göre, Manuk Bey çok sayıda Ermeni ziyaretçisi olduğundan Valide Han'da bir oda kiralayarak orada ziyaretçilerini kabul etmeye hatta yaşamaya başlamıştı.[180] Ancak bu bilgiyi teyit edecek başka bir kaynağa rastlayamadık.

Köse Ahmed ve Manuk

Köse Ahmed, Alemdar Mustafa Paşa ve diğer âyanlarla İstanbul'a gelmişti.[181] Kendisi hem askeri hem de idari konuda yetkin biri olarak tanınan ve hamisinin sadaretinde daha ziyade paşanın hazinedarı olarak anılan biriydi. Miller'a göre, Alemdar Mustafa Paşa, Köse Ahmed'i bir ara Tuna seraskeri olarak atamıştı. Ancak, Ahmed Efendi İstanbul'da kalmak isteyerek darphane nazırı olmuştu.[182] Ancak, Ahmed Efendi'nin darphane nazırı olarak atandığına dair bir bilgiye tesadüf edemedik. Bir kaynağa göre ise, o dönemde Köse Ahmed'in kibir ve gururu had safhadaydı. Sürekli pahalı ve şatafatlı kıyafetler giyiniyor, sadrazamın yanından hiç ayrılmıyor ve ona istediği her şeyi yaptırıyordu (Temmuz 1808).[183] Efendisinin sadra-

178 Brenner'den Stadion'a, Bükreş, 6 Ekim 1808, Bükreş, Hurmuzaki, *Documente*, XIX, c. II, s. 529-30.
179 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 178; P. P. Panaitescu, "Un Manuscript Necunoscut al Efimeridelor lui Constanti Caragea Banul," *Bulletinul Comisiei Istorice a României* 3 (1924), s. 168. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 324'te Manuk'un İstanbul'a giriş tarihi 16 Ağustos olarak verilmiştir. Ancak, Boğdan payesi verilmesi 22 Eylül olması ve Alemdar'ın bunu müjdeleyen mektubunda İstanbul'a davet etmesine dayanarak 16 Ekim'in daha doğru bir tarih olduğunu söyleyebiliriz.
180 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 64.
181 Câbî, *Tarih*, I, s. 169. Beraberinde gelen âyanlar arasında Boşnak Ağa, Boz Veli, Hasköy âyanı Emin Ağa, Hamamcı Mehmed Ağa'nın isimleri zikredilmekte ve toplam on bir Rumeli âyanının geldiği belirtilmektedir. (*Saray Günlüğü*, s. 242).
182 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 299.
183 Panaitescu, "Un Manuscript Necunoscut," s. 168.

zam olmasının yanı sıra, Köse Ahmed'in bu kadar güçlenmesinin önemli bir diğer sebebi de III. Selim'in katli sırasında Şehzade Mahmud'un Köse Ahmed sayesinde mutlak bir ölümden kurtulmasıydı. Manuk Bey'in bir mektubundan öğrendiğimiz bir ayrıntıya göre, Şehzade Mahmud olaylar sırasında bir köşede saklanırken Köse Ahmed tarafından kurtarılmıştı.[184]

Alemdar Mustafa Paşa'nın sadaretinde nüfuzları çok ciddi şekilde artan Köse Ahmed ve Manuk, Babıâli'ye sık sık gidip gelmelerinin yanı sıra diğer devlet görevlilerine karşı teklifsizce davranabiliyorlardı. Bir rivayete göre Köse Ahmed Babıâli'nin hazine odasında Manuk Bey'le tavla oynarken, kethüda bey, defterdar, reisülküttap ve tersane emini gibi üst düzey bürokratlar toplantı yapmak üzere odaya girince ikisi de ayağa kalkmayıp oyunlarını bitirinceye kadar sohbete devam etmişlerdi.[185]

Miller'a göre, Alemdar Mustafa Paşa sadaretinde Manuk Bey'in sayesinde Ermeni cemaatinin gücü artırmıştı.[186] Gerçekten de Danimarka Elçisi Baron Hubsch da Manuk Bey sayesinde Ermeni milletinin Kudüs'te gasp edilmiş haklarına tekrar kavuştuklarını belirtir.[187] Ayrıca "gâvur" ve "kâfir" gibi aşağılayıcı ifadelerin kullanılması da yasaklanmıştı. Aynı şekilde, sadrazamın emriyle Hıristiyanların cizyelerinin toplanması mültezimlere değil de Rum ve Ermeni patriklerine verilmişti.[188] Bunun yanı sıra, İstanbul'daki patrik seçimlerinde Manuk Bey'in desteğini alan Kallinieous, belli bir meblağ ödeme yaparak, patrik olmuştu (12 Eylül 1808). Ancak, bu durumdan rahatsız olan Manuk Bey böyle bir suistimale müdahil olan Köse Ahmed'i ve diğerlerini sadrazamın nüfuzunu kullanarak ismini lekeledikleri için azarlamıştı.[189] Bu rivayetlerin gerçekliğini ortaya koyabilecek verilerimiz maalesef yok.

Manuk Bey İstanbul'da bulunduğu dönemde de ticari işlerine devam etmişti. Öncelikle Babıâli'ye hizmetlerinden dolayı Anhialos, Sozopol,

184 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası, DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.
185 Panaitescu, "Un Manuscript Necunoscut," s. 168.
186 Hatta St. Lieux nişanını da aldıklarını iddia etmektedir. Ancak bu iddiayı teyit eden bir malumata rastlayamadık. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 324.
187 Hubsch'dan St. Petersburg'daki Danimarka Elçisi Blom'a, 20 Aralık 1808, APERM 2274, v. 98-103, özeti DANIC Siruni dosyaları, no. 861, s. 51.
188 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 324.
189 Panaitescu, "Un Manuscript Necunoscut," s. 169-70.

Mesivri ve Burgaz'daki köylerin vergilerini toplama hakkını (deruhteciliğini) elde etmişti.[190] Henüz Rusçuk'ta bulunduğu sırada, Köse Ahmed'in talebi üzerine, 2.000 okka bal, 100.000 okka donanma-ı hümayun yağı ve peynir, 5.000 okka fasulye ve mercimek, 2.000 yufka, 1.500.000 yumurta ve 50.000 mum gönderdiğini biliyoruz (9 C 1223/2 Ağustos 1808).[191] Öte yandan, İstanbul'dayken pamuk ve ipek ticaretiyle uğraşmaya devam ettiğini tahmin ediyoruz. Dönemin sadrazamıyla bağlantılı olması da işlerini daha rahat yapmasını sağlamış olmalıdır. Turgutlu ve Manisa'dan yüklü meblağda satın aldığı pamuğu İzmir İskelesi'ne naklettirdiği anlaşılmaktadır.[192] Aynen Tirsiniklioğlu ile olduğu gibi Alemdar Mustafa Paşa ile de ipek ticaretine devam ediyordu. Aynı şekilde, Manuk Bey ipek "harir muhasebesi" için 1808 tarihinde Alemdar Mustafa Paşa'nın hazinedarı Amiş Ağa'ya 200 bin kuruşluk ödeme yapmıştı.[193] Amiş Ağa, 6 N 1223/27 Ekim 1808'de hassa silahşorluğuna hak kazanmıştı.[194]

Alemdar Mustafa Paşa ve Manuk'un daha önceden de pamuk ticaretiyle uğraştıklarını, Rusçuk ve Varna'da pamuk ticareti yapmak isteyen Fransızları kendilerine rakip addederek bölge ticaretine sokmadıkları kanaatindeyiz. Fransız Elçisi Sébastiani de bir yazısında bu hususa değinerek, Varna ve Rusçuk'ta pamuk ticaretini geliştirmek üzere gönderilen Fransız tüccarının Alemdar Mustafa Paşa tarafından kovulmasının Napoléon'u epey kızdırdığını belirtmektedir.[195] Bu da aynı ikilinin siyasette takip ettik-

190 Nestor Camariano, "Trois Lettres de Jean Capo d' Istria, Ministre de Affaires Etrangeres de Russie envers Manouk Bey 1816-1817)," *Balkan Studies* (1970), s. 99. 1810 yılında Boşnak Abdullah'ın Manuk Bey'den tuz talebi için bkz. Florin Marinescu, "The Trade of Wallachia with the Ottoman Empire Between 1791-1821," *Balkan Studies* XII/2 (1981), s. 316.

191 Florin Marinescu, "The Trade of Wallachia with the Ottoman Empire Between 1791-1821," *Balkan Studies* XII/2 (1981), s. 307-308. Marinescu bu talepleri Istanbul'un iaşesi bağlamında değerlendirmektedir.

192 BOA, MAD 9755, v. 203 (4 S 1224/21 Mart 1809). İzmir kadısı ve voyvodasına hitaben yazılan bu hükümde pamuğun acilen İstanbul'a getirilmesi ve zapt edilmesi emredilmektedir. Aynı mealde diğer bir hüküm için bkz. BOA, C. ML. 305/12410 (4 S 1224/21 Mart 1809). Ancak bu belgelerde sarrafın adının Manik olarak yazılması bir hata sonucu mudur yoksa Manik adlı başka bir sarrafı mı vardır maalesef tespit edemedik.

193 Ödemeler Asadur vasıtasıyla Amiş Ağa'ya yapılmıştır. MIB 26474 (7 Ca 1808/1 Temmuz 1808). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 238.

194 Asitane'de mevcud ve hidemat-ı şahanede olan silahşöran defteri, BOA, A. DVN. RSK.d. 218, v. 2 (tarihsiz).

195 BOA, A. AMD. 54/12 (11 C 1223/4 Ağustos 1808). Bu belgede bahsedilen Sébastiani mektubunun tarihi 25 Ca 1223/19 Temmuz 1808'dir. Bu durumu şikâyet eden elçiye verilen cevapta Alemdar Mustafa

leri Fransa karşıtı politikanın ekonomik bir yanı olduğunu düşündürmesi açısından dikkate değer bir husustur. Burada parantez içinde eklemek gerekir ki Fransız elçisinin Alemdar'la ilgili çok olumlu fikirleri yoktu. Alemdar ona göre, "sadece bir asker, başka bir şey değildi." Son zamanlarda kavuştuğu rahatlık savaşa karşı hevesini de azaltmıştı. Paşa, artık sahip olduğu servetin tadını çıkarmak istiyordu.[196]

Sonuç

Bu bölümde Alemdar Mustafa Paşa, ekibi ve yâranın Rusçuk'tan İstanbul'a uzanan hikâyesini incelemeye çalıştık. Hem III. Selim'in bizzat yardım istemesi hem de isyan sonrasında siyasi kovuşturmaya uğrayan bürokratlar, Balkanlar'da küçük bir kasabada yaşayan bir âyanı payitahta kadar sürüklemişti. İstanbul'da Mayıs İsyanı sonrasında hizipler arasındaki güç dengelerinin değişimi ve bunların arasındaki mücadelelerde tutunamayanların Rusçuk'a sığınmaları daha sonraki olayları domino taşı etkisiyle hızlandırmış, Alemdar Mustafa Paşa'yı sadarete getirmiş ve bendelerinin de siyasi nüfuzunu ciddi biçimde artırmıştı.

Paşa'nın bu davranışının pek makul olmadığı ve muhtemelen Eflak ve Boğdan'da bulunan Rus memurlarının beş on kuruş rüşvet vermesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

196 Champagny'nin 16 N 1223/5 Kasım 1808 tarihli raporu, Baron Ignace de Testa, *Recueil des traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères*, 11 cilt, (Paris: Amyot, Éditeur des Archives Diplomatiques, 1864–1911), II, s. 329-30.

Üçüncü Bölüm

İSTANBUL: ALEMDAR VAKASI VE FİRARİLER

Alemdar Mustafa Paşa'nın sadareti bir trajediyle başladı ve bir trajediyle bitti. İlkinde devrik III. Selim katledildi, ikincisinde Alemdar Vakası yaşandı. Rusçuk yâranı ve Manuk Bey'in de teşvikiyle taşradan İstanbul'a gelerek sadaret makamına yükselen ve köklü değişimler gerçekleştirmeye çalışan Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul'daki güç dengelerine pek ayak uyduramadı ve neticede Alemdar Vakası patlak verdi. Yeniçerilerin çıkardığı bu isyanda paşa hayatını kaybetti. Daha da önemlisi, sadaretinde yapmak istediği değişim ve dönüşüm tamamen ortadan kaldırıldı ve kendisine bağlı tüm devlet erkânı ya öldürüldü ya da takibata uğradı.

Manuk Bey ve Köse Ahmed de dönemin büyük siyasi olaylarına müdahil olarak büyük bir riske girdiler. İstanbul'un kaypak politik zemininde tutunamadılar. Hayatta kalmalarına rağmen aynı olaylar zinciri hayatlarını da tamamen değiştirdi. Canlarını zor kurtarararak Rusçuk yâranıyla birlikte firari durumuna düştüler ve bir daha dönüşü olmayan biçimde gözden düştüler. Bu bölümde, Alemdar Vakasının sebeplerini irdeledikten sonra olayların patlak vermesini, Alemdar Mustafa Paşa ve Rusçuk yâranından katledilenlerin akıbetlerini takip edip, Köse Ahmed, Manuk ve Ramiz Paşa'nın arbededen nasıl kurtulduklarını irdelemeye çalışacağız.

Alemdar Vakasına Giden Yol

Alemdar Vakası, paşanın sadareti boyunca gittikçe artan gerginliğin bir tezahürüdür. Dolayısıyla, meseleyi tek bir sebebe veya gruba indirgemek mümkün değildir. Alemdar Mustafa Paşa'nın sadarete geldikten sonra uyguladığı muhalif kitleleri ortadan kaldırma veya takibata uğratma politikaları başta olmak üzere birçok girişimi ulema ve saray çevresinde ve yeniçeriler arasında düşmanlarının artmasına sebep olmuştu. Bir Fransız gözlemci de sadrazamın zekâsı ve şiddetiyle tüm imparatorluğa hükmettiğini; ancak aynı zamanda sert ve kaba tavırlarının yeniçeri, ulema ve bürok-

ratları küstürüp, kendisinden uzaklaştırdığını belirtmektedir.[1] Paşanın neredeyse tüm şehri dehşete düşüren baskıcı politikaları ve sekban-ı cedid adı altında nizami birliklerin yeniden kurulması İstanbul'daki hoşnutsuzluğu iyice artırmıştı. Alemdar Mustafa Paşa'nın şehirdeki askeri tedbirleri mimariye de yansımıştı. Kum Meydanı'na çok yakın bir yere, hatta bitişiğindeki bir arsaya, sekban odaları kurulmuş ve civardaki muhtelif hanlara paşanın sekban odaları yerleştirilmişti.[2]

Dönemin tarihçileri, Alemdar'ın baskı ve yaptırımlarını şiddetle eleştirmektedir. *Yayla İmamı Risalesi*'nin yazarı, paşanın sadareti sırasındaki tedhiş hareketlerine odaklanırken,[3] Şânîzâde de paşanın sadaretini her anlamda ağır bir dille eleştirmektedir. İlk bakışta Şânîzâde'nin hedefindeki kişi Alemdar Mustafa Paşa gibi görünüyorsa da etrafındaki ekibe de kızgın olduğu açıktır. Hem sadrazam hem de etrafındaki idarecilerin rüşvet ve yağmayla meşgul olduklarını özellikle vurgular. Yazara göre, Alemdar Mustafa Paşa özünde iyi fakat saf biridir. Hatta paşanın sık sık "iyiyle kötüyü fark edemediğini" belirtir.[4] Ona göre etrafındaki devlet erkânının, yani Rusçuk yâranının emellerine alet olmuştur. Ama genel anlamda hem rical hem de paşa ikbal sarhoşu olmuştu. Dönemin bir diğer kaynağı da aynı hususa vurgu yapar:

> Vezîr-i nahvet semîr ve yârân-ı gaflet-masîr ise tâ'ife-i merkûmeyi bu kadar mağlûb ve zûr-ı bâzû-yı iktidârları meslûb oldu zu'mıyle ricâl-i devletten tarafdârı olanlar ile celb ü kesb-i iştigâl ve her gece bir yerde meşâgil-i zevk ve şevk iş'âl edüb dilberân-ı sîmîn simâ elinde 'ûd ve çeng-i mecâlis-i 'ıyş ve 'işretlerin seyr-i 'ahenk ederek meşgûl-ı hây u hû ve 'averde-i a'gûş-i arzu eyledikleri tertîb-kerde-i hanvâde-i zarâfet civâre'-i zühre-i ta'lât ve hurî kıyâfetle hem-pehlû ve etraf ve avânı ken-

1 Champagny'den Napolyon'a, 5 Kasım 1808, Testa, *Recueil des Traites*, II, s. 329-330.

2 D. BŞM. BNE. 16139 (23 Za 1224/30 Aralık 1809). Nallı Mescid, günümüzdeki Vilayet Cami, "kurbunda canib-i miriden iştirak" olunan iki arsa üzerinde inşasına başlanmıştı. Sekban kışlalarının inşasına, bu arsalardan birinde başlanmıştı. Diğerinde ise inşaat malzemeleri bulunuyordu. İlgili keşif defterinde yarım kalan kışlanın inşasının iptal edildiği ve diğer arsa üzerinde bulunan inşaat malzemesinin satılmasına karar verildiği yazılıdır. Sekban kışlasının özellikle Topkapı Sarayı ve Babıâli'ye yakın bir mevki olan Kum Meydanı'nda yapılmak istenmesi olası bir isyanda saray ve hükümet merkezini korumak maksadıyla alakalıdır.

3 *Yayla İmamı Risalesi*, s. 250-53.

4 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 103.

di kendü meşâm-ı 'alây mû-i sünbül bu olarak bâ-beste'-i dâm-ı şehvet ve gunûde-i hâb ve gaflet olub....[5] [Kibirli vezir ve gafil yâran ise, adı geçen grubu bu kadar mağlup ve iktidarlarının kuvvetiyle şuursuz ve etkisiz hale getirildiği yanılgısıyla, ileri gelen devlet adamlarında taraftarı olanları da aralarına katıp başka şeylerle meşgul olmaya başladılar. Her gece bir yerde zevk ve eğlence düzenleyip gümüş yüzlü dilberler elinde ud ve çengili işret meclislerinde müzik dinleyip eğlenerek hay huy ile vakit geçirirlerdi. Kucaklarına almayı arzu ettikleri zarif hanende ve Venüs yüzlü ve huri kıyafetli cariyelerle yan yana ve diz dize; ve etraf ve yardımcıları, kendi sümbül kokulu saçlarını koklayarak şehvet tızağına düşüp gaflet uykusunda olup].

Benzer vurguları Kethüda Said de yapmaktadır. Ona göre Alemdar ve yâran sefahate düşkündüler. Rakiplerini tek tek sindirip ortadan kaldırmaları onları ikbal sarhoşu yapmıştı.[6] Hatta şenlikleri ve eğlenceleriyle meşhur olduğunu duyduğu Boğaziçi'nin sadareti sırasındaki sessizliği ve renksizliğine şaşıran Alemdar Mustafa Paşa bunun sebebini öğrenmek istemişti. Mustafa Refik Efendi durumun hem halkın paşadan korkusundan hem de bostancıbaşının artık bu tip eğlenceleri kısıtlamasından kaynaklandığı belirtmişti. Paşa ise hemen bostancıbaşına emir gönderilerek eski eğlencelere devam edilmesini ve bu konuda halkın cesaretlendirilmesini tembih etmişti.[7]

Paşa ve ekibinin gösteriş, kadın ve eğlenceye düşkünlüğüne ve rüşvet aldıklarına sık sık atıf yapılmaktadır.[8] Kendileri ve askerleri pahalı kılık ve kıyafetleriyle ortada dolaşmakta ve gereksiz, şaşaalı törenlerle gösteriş yapmaktaydılar.[9] Ramiz ve Alemdar Mustafa paşalar rüşvet, müsadere pahası ve pişkeşler sayesinde o kadar ciddi bir kazanç elde etmişlerdi ki, "sadr-ı'azam Karûn-ı sâni olub, sâirlerinin dahi her biri mâlik-i genc-i şâygânî" olmuşlardı. Ramiz Paşa gönlünü eğlendirmek üzere "hıtâyi" tabir olunan cariye-

5 İlmihan Sağlamdemir, "Mecmua-i Vekayi-i Asr-ı Mahmud Han-ı Adli," yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Marmara Üniversitesi: 1994), s. 17. Alıntıdaki italikli kısımlar tarafımdan yapılmıştır.

6 Kethüda Said, *Tarih*, v. 132-133a.

7 Câbî, *Tarih*, I, s. 214-215.

8 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 102-106; Câbî, *Tarih*, I, s. 214-215. Bu tip iddialara daha geç dönem tarihçisi Cevdet Paşa da vurgu yapmaktadır. Cevdet Paşa, *Tarih*, IX, s. 13.

9 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 102-103. Özellikle sekban askerlerinin şaşalı kıyafetlerle bu törenlere katılmasının yeniçerileri kıskandırdığına dair bkz. Kethüda Said, *Tarih*, v. 132-33a; *Neticetü'l-Vekayi*, v. 41.

lerin peşinde koşturuyordu.[10] Neticede, lüks ve sefahatin Alemdar Mustafa Paşa'nın sert ve savaşçı mizacını yumuşattığı anlatılır. Bir de kadın motifi eklenerek paşaya da iktidar ve mevki hastalığının bulaştığı sık sık yinelenir. Bütün bu iddiaların doğruluğunu ispatlamak zor, ancak doğru olmasalar bile bu tip söylentilerin ortada dolaşması Alemdar'ın ve Rusçuk yâranının halk ve muhalif gruplar arasındaki olumsuz imajı hakkında ipucu vermektedir.

Alemdar ve çevresindekilerin tepki çekmesinin başka ve daha ciddi sebepleri de vardı. Sadece yeniçerilerin değil şehrin önemli bir kısmının geçimini sağladığı esame[11] alışverişinin yasaklanması ve ardından da halkın "gümrük çaldırılması" adını verdiği uygulamanın başlaması büyük olayların çıkacağının bir habercisi idi. Bu uygulamaya göre, elinde yeniçeri esamesi olan her şahıs maaşını almak üzere şahsen gümrüğe gidecek ve bizzat imza atacaktı. Ancak esamesinin değerinin ancak yarısını alabilecekti. Ayrıca bir yeniçeri öldüğünde esamisi piyasada dolaşmak yerine hazineye geçecekti.[12] Bununla da yetinilmeyip, yolsuzluğa bulaşan yeniçeri zabitleri için ağır cezalar öngörülüyordu. Örneğin, yeniçeri kâtipleri ve diğer zabitlerin herhangi bir suistimalinde derhal gerekli cezaların verilmesi ve bunlardan esame biriktirenlerin katledilmesi de planlanıyordu. Bu planlar pratikte başarılı olduğu takdirde, maaşlar eskisi gibi topluca kışlalara getirilip toplu dağıtılmayacak, bireysel olarak alınacaktı. Kısa vadeli amaç, hazineye büyük bir yük getiren esame suistimallerini önlemekti. Uzun vadeli hedef ise kayıtlı ve aktif askerler dışında herkesin elinde bulunan esameleri tamamen feshetmekti.

Alemdar Paşa'nın ve yâranın planı bu idi. Ancak, II. Mahmud bu kadar köklü ve hızlı bir yaptırımla tepki çekmek istemiyordu. Dolayısıyla, belli bir süre kendi rızasıyla esamelerini getirenlerin en azından yarı değe-

10 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 104.

11 Yeniçerilere, künyelerini ve hak ettikleri ulufeyi göstermek üzere verilen kâğıt (esame kâğıdı da denir). "Birinci Mahmud zamanında ve H. 1152 M. 1739 tarihinden sonra yeniçeri ulufe kâğıtlarının, yani esame denilen maaş varakalarının alınıp satılmasına müsaade edilmek gibi pek sakil bir çığır açıldı (...). Bir nevi esham ve tahvilât gibi satın alınarak elden ele geçen bu esameler sayesinde buna sahip olanlar her ulufe çıktıkça hisselerine isabet edeni alırlardı (Mehmet Z. Pakalın) –Kubbealtı Lügati.

12 Câbî, *Tarih*, I, s. 226, 243. 6 Ş 1223/27 Eylül 1808'de bir yeniçeri ortasından diğer bir ortaya esame satışının yasaklandığını not düşmektedir. Aynı yazar, yeniçeri ağasının sadrazama ricası üzerine yeniçerilerde olan esaminin ricaldekiler gibi Babıâli'ye teslimi yerine yeniçeri ocağı tarafından tanzim edilmesinin kabul edildiğini belirtmektedir. (10 Ş 1223/1 Ekim 1808), (Câbî, *Tarih*, I, s. 231) Buna ilaveten "Bab-ı Ali'de yeniçeri ulufesini nısfıyyet üzre gümrükten sülüs ü sülüsanı, hazine-mânde olmak üzre, hâcegan-ı divân-ı humâyûndan" biri tayin olundu demektedir. Verdiği tarih, 6 N 1223/6 Ekim 1808'dir. I, s. 260.

rini gümrükten almasına dayanan daha yumuşak ve kademeli bir sistem uygun görülmüştü. Buna göre, kırk gün zarfında gümrüğe gelenler ellerindeki esamelerin değerinin yarısını nakit olarak alabileceklerdi. Örneğin, on akçe ulufesi olan bir yeniçeri emtia gümrüğünden sağ akçe olmak üzere beş akçe alıyordu ki bu bile ciddi bir gelir kaybı demekti.[13] Padişahın emri üzerine başlayan bu uygulama sayesinde on gün içinde yaklaşık 100 bin akçe değerindeki esame gümrüğe teslim edilmişti.[14] Ancak, II. Mahmud'un planı da yeniçerileri ve şehrin çeşitli kesimlerini pek memnun etmemişti. Zaten ulufelerinin yarısı kesilen yeniçeriler arasında bir de esame satışının yasaklanması büyük bir infial yaratmıştı.[15] Şehrin muhtelif yerlerine protesto kâğıtları asılıyor ve birçok yerde kundaklamalar yapılıyordu.[16]

1808 Ramazan (21 Ekim-19 Kasım) ayında şehirdeki gerginlik artık fark edilir şekilde artmıştı. Ramazanda tepkilerin yoğunlaşmasının ve nihayet bir isyana yol açmasının birkaç nedeni sayılabilir ki bunların çoğu ekonomikti. Yukarıda bahsettiğimiz esame alım satımının yasaklanması ve elinde esame olanların en kısa sürede bunları nakde çevirmesi emri çok geniş kitleleri ilgilendiren ve en çok tepki çeken hususlardandı. Bunun yanı sıra, yeniçeri nişanlarının kaldırılması da önemli bir diğer tetikleyici unsurdu. Yeniçeriler kanundışı bir uygulama ile iskelelere yaklaşan gemilere kendi ortalarının nişanlarını koyarak koruma bahanesi altında akçe talep ediyorlardı.[17] Bu tip uygulamalardan rahatsız olan Kaptan-ı derya Ramiz Paşa kalyoncuları düzene sokmaya karar vererek Galata ve havalisindeki kalyoncuların ikamet ettiği odaları yıktırmış ve limana gelen gemilerden ikişer akçe alınması geleneğini de ortadan kaldırmıştı.

13 *Neticetü'l-Vekayi*, v. 43; Oğulukyan, *Ruzname*, s. 36. Yazar, Gregoryan takvimine göre 20 Eylül'ü vermektedir ki bu 2 Ekim tarihine denk düşer.

14 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 88; Kethüda Said, *Tarih*, v. 130. Alemdar Mustafa Paşa'nın hangi gayelerle bu tip kararlar aldığına dair bkz. *Neticetü'l-Vekayi*, v. 43-44.

15 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 36.

16 Bu kâğıtların bazılarının Babıâli'ye (Paşa Kapısı'na) asılması doğrudan Alemdar Mustafa Paşa'yı protesto etmek maksadıyla yazıldığını düşündürtüyor. Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 117-118. "Bir Rahibin Kaleminden," s. 154-55. Benzer kâğıtlardan Fatih Ünal, "Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk'un Günlüğünden 1808 Yeniçeri Ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa Vakası," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research* 4 (2008)," s. 579 ve Miller, *Mustapha Pacha*, s. 338'de bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Cevdet Paşa, *Tarih*, IX, s.19.

17 Daha fazla detay için bkz. Câbi, *Tarih*, I, s. 246-47.

Orta ve düşük rütbeli yeniçeri zabitleri ve kalyoncular gizli toplantılar yaparak sadrazamın ortadan kaldırılmasını hedefleyen planlar yapıyordu. Gemilerdeki nişanların yasaklanmasından sonra Galata'da Kurşunlu Mahzen'de aralarında paşa çavuşlarından Musa Çavuş ve yetmiş beşinci bölükten Ahmed Beşe'nin de olduğu kırk elli kişilik bir grup gizli bir toplantı yapmıştı. Bu gizli toplantıda tam olarak neler konuşulduğunu bilemiyoruz, ancak Câbî'nin aktardığı bir konuşma nişanların kaldırılmasının yarattığı endişeleri yansıtmaktadır:

> Bizler manavlık ve küfecilik ve rençberlik ve sâir kesb ü kâr eder makulesinden olmayup ve etmek dahi, bizler gibi âdemin nâm [u] şân peydâ ve ortalarımızdan fülan beşe ve fülan ağa denür iken ve mâl-ı mirîden bir akça ve habbe ahz ü ziyânımız yok. Ancak kendü nâm ve bıçaklarımız darbıyla, gazab-nâk birer ikişer gemi zabt ve anların hıfz u hırâseti ile bir âherin şerrinden halâsıyla, geldikçe pâyımızı alup medâr u ma'âş edüp bir zemândan berü, bizler bunu müceddeden ihdâs etmeyüp öteden berü gördüğümüz üzre birbirlerimize meydân okuyup darb-ı destimiz ile zabt eylediğimiz gemilerin, nişânlarımızı bu gûne tahrîkâne söküp bizler ne gûne medâr-ı ma'âş edelim. Buna bir çare görmeli ... [18]

Gemilerden haraç tarzı pay almalarının orta dereceli zabitanın önemli bir geçim kaynağı olduğu ve bundan kolay kolay vazgeçmek niyetinde olmadıkları anlaşılıyor. Hatta bir konuşmada ellerindeki ulufelerin kendilerine bir ay bile yetmeyeceğini ifade edenler vardı. Ancak bu husustaki mücadeleleri için örgütlenip bir lider seçmek gerektiğini fark ederek Kahvecioğlu Mustafa Ağa ve Yumralı'ya mektup yazarak Alemdar'ı şikâyet etmiş ve yardım istemişlerdi.[19] Tersane-i amire Başağası Şükrü Kapdan'ın

18 "Bizler manavlık ve küfecilik ve rençperlik vesaire gibi işlerle geçimini sağlayanlardan olmayıp ve etmek dahi, bizler gibi adamlar nam ve şan kazanıp, bizlere ortamızdan filanca beşe ve filanca ağa denir iken devlet malına bir akçe ve bir zerre kadar ziyanımız yok. Ancak, kendi nam ve bıçaklarımızın gücüyle ve hiddetle birer ikişer gemi zapt ve onları sahiplenerek başkalarının şerrinden koruruz. Bir zamandan beri gemi geldikçe, payımızı alıp geçimimizi sağlarız. Bunu biz icat etmedik, öteden beri gördüğümüz üzere birbirimize meydan okuyup elimizin kuvvetiyle zapt ettiğimiz gemilerdeki nişanlarımız böyle aşağılayıcı bir şekilde sökülürse bizler nasıl geçinelim. Buna bir çare bulmalı." Câbî, *Tarih*, I, s. 246-47.

19 Câbî, *Tarih*, I, s. 247.

toplantıyı haber alarak Kurşunlu Mahzen'i basmasıyla gizli toplantı dağılmıştı. Ancak, işin peşini bırakmak istemeyen Şükrü Kapdan'ın durumu Ramiz Paşa'ya onun da sadrazama bildirmesiyle hepsi için yakalama kararı çıkartılmış ve birçok kalyoncu ve yeniçeri yakalanıp idam edilmişti.[20] Zaten Ekim ayı ortalarından beri sadrazamın emriyle yeniçeri ve kalyonculardan sürgün veya idam edilenlerin sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Nitekim 12 Ekim'de 18. bölüğün odabaşı, 94. bölüğün mütevellisi, 28. bölüğün ustası ve 9. bölüğün ustası sürgün edilmişti.[21]

Gizli toplantıda kendilerine yardım için mektup gönderilen Kahvecioğlu ve Yumralı da bir anda Ramiz Paşa'nın hedefi haline gelmişti.[22] Gerçek adını öğrenemediğimiz Yumralı, aslen kalyoncuydu ve Kahvecioğlu'nun orta yoldaşı ve iş ortağıydı. Kalyonculuktan paşa çavuşluğuna yükselmiş, Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa zamanında ise bostancı hasekiliğine atanmıştı.[23] Kahvecioğlu ise, yine Hüseyin Paşa zamanında tersane-i amirenin eski kapudan paşa başağalarından biriydi. Oldukça nüfuzlu, servet sahibi ve muhtemelen 25. bölük mensubu idi. Başağalığı zamanında 40'tan fazla gemiye 25. bölüğün nişanını koymuştu. Özellikle 25. bölük üzerinde çok etkili ve istediği anda etrafına bin adam toplayabilecek güçteydi.[24] Kahvecioğlu'nun bir süre ticarete atıldığı ve nüfuzu sayesinde gümrüklerde büyük kolaylıklara sahip olduğu anlaşılıyor. Gemileriyle Karadeniz'den getirdiği yağ ve zahireyi İstanbul gümrüğünden kolayca geçirerek Akdeniz'de istediği fiyata satabiliyordu. Kısa zamanda zengin ve nüfuzlu bir şahıs olmuştu.[25] Başağalıktan azlinden sonra Mihaliç, Karabiga ve Paşalimanı voyvodalığı ve cizyesini ve çevresindeki birkaç yerin iltizamını almıştı.[26] Ancak, Kethüda Said'e göre servetinin esas kaynağı gemilere nişan koyma ve haraç almasındandı.[27]

Galata'daki gizli toplantıda alınan kararla gönderilen mektup kendisine ulaştığı sırada Kahvecioğlu Mihaliç'teydi. Bir önceki yıl İstan-

20 Câbî, *Tarih*, I, s. 247.
21 Câbî, *Tarih*, I, s. 214.
22 Şânîzâde, *Tarih*, I, 99.
23 Câbî, *Tarih*, I, s. 249.
24 Câbî, *Tarih*, I, s. 246-7; Oğulukyan, *Ruzname*, s. 37.
25 Câbî, *Tarih*, I, s. 247-48.
26 Câbî, *Tarih*, I, s. 247-48, 252-53.
27 Kethüda Said, *Tarih*, v. 131a.

bul'da serdengeçti ağasıyla arasında çıkan bir husumetten dolayı başkentten ayrılmıştı.[28] Ancak mektup bahanesiyle kendisinden kurtulmaya karar veren Ramiz Paşa işin peşini bırakmamış ve Mihaliç'e bir çavuş göndererek başağalığa tekrar tayin edileceğini bildirip acilen İstanbul'a gelmesini istemişti. Ancak Kahvecioğlu'nun tereddüdü üzerine kendisini idam etmek üzere Mihaliç'e bir mübaşir gönderilmişti. Firari durumuna düşmek istemeyen Kahvecioğlu ise fikrini değiştirerek söz konusu mübaşir Mihaliç'e ulaşmadan İstanbul'a gitmeye karar vermişti. Tersaneye ulaştığı anda tutuklanmış ve Galata'da kendi kahvesinin önüne getirilerek alenen idam edilmişti. Hemen ardından kahve ve haneleri mühürlenmişti. Üç gün boyunca orada kalan cesedi, II. Mahmud'un bir tebdil gezisi sırasında fark edip defnini emretmesiyle gömülmüştü.[29] Bu arada Mihaliç'e gemiyle ulaşan mübaşir orada bulduğu Yumralı'yı da katletmişti. Dolayısıyla, kalyoncu ve yeniçeri zabitlerinin Kahvecioğlu ve Yumralı vasıtasıyla Alemdar Mustafa Paşa'yı ortadan kaldırma planları başarısız olmuştu. Ama bir yandan da sorgusuz sualsiz biçimde ve özellikle yeniçerilere yönelik idamlar halkın ve yeniçerilerin diş bilemesini artırıyordu.[30]

İsyana doğru gerginliğin artmasının diğer önemli bir sebebi ise yeniçeri ve kalyonculara yönelik tasfiye süreciydi. Rus Büyükelçisi İtalinski de Alemdar Mustafa Paşa'nın Ramazan ayı sonrasında yeniçeri ocağını kaldırma niyetinde olduğunu belirtiyordu.[31] Zaten iskelelerde bostancı olmayanların kayıkçılık yapması yasaklanmıştı. Hemen ardından Alemdar Mustafa Paşa sekban, topçu ve kalyoncu olmak üzere sadece üç ocak tanıdığını belirterek diğer tüm birliklerin bu üçünden birine kaydedilmesi gerektiğini emrediyordu. İlgili karara göre, adı geçen birliklerden birine katılmak isteyen kaydolacak, istemeyenler ise derhal memleketine gönderilecekti. Bu emre uymayanların herhangi bir ticaretle veya iskelelerde kayıkçılıkla

28 Husumetin detayıyla ilgili bkz. Kethüda Said, *Tarih*, v. 131a-132a.

29 Câbî, *Tarih*, I, s. 247-50. Kethüda Said, *Tarih*, v. 132a. Câbî katlinin 25 Ş 1223 yani 16 Ekim 1808'de olduğunu belirtiyor, Oğulukyan ise ölüm tarihini 17 Ekim olarak belirtir. Oğulukyan, *Ruzname*, s. 37. II. Mahmud defin emrini 27 Ş/18 Ekim'de vermiştir. Ayrıca bkz. *Neticetü'l-Vekayi*, v. 44a. *Netice* yazarına göre, katlinin sebebi 1806 Edirne İhtilalinde oynadığı roldü (v. 44).

30 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 99-100.

31 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 343-44.

iştigal etmelerine izin verilmeyecekti.[32] Benzer bir emir, 10 N 1223/30 Ekim 1808'de Çardak'ta yeniçeri ağasıyla buluşan Ramiz Paşa tarafından da tekrarlanmıştı.[33] Dolayısıyla yeniçeri ve kalyoncular Ramazan Bayramı sonrasında her açıdan kendilerini çıkmaza sokan bu emrin müsebbibi olarak gördükleri sadrazamdan kurtulmak için bir an önce harekete geçmeye karar vermişlerdi.[34]

Hovnanyan'a göre, Alemdar Mustafa Paşa'nın esas problemi, Manuk Bey'in tam aksine, kafasındaki bütün planları çabucak halletmeye çalışması idi. Bu yüzden hem zorbalık yapıyor hem de hileye başvuruyordu. Bütün bu çabaları sadece düşmanlarının kinini körüklemekle kalmıyor aynı zamanda kendisine yandaş olanların da uzaklaşmasına sebep oluyordu.[35] Bu yorumlarda haklılık payı olduğunu tarihi süreç göstermiştir.

Alemdar Vakası

15 Kasım 1808 Kadir gecesine denk gelen salı akşamı patlak veren ve Alemdar Vakası olarak bilinen olaylar dizisi, 19. yüzyıl başında İstanbul'un yaşadığı üçüncü büyük krizdir ve 1807 İsyanının artçı bir dalgası olarak kabul edilebilir. İhtilal-karşı ihtilal modeline göre açıklayacak olursak, Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a yürüyüşü ve IV. Mustafa'yı tahttan indirmesi bir karşı-ihtilal, Alemdar Vakası ise karşı-ihtilale karşı yapılan bir ihtilaldir. Diğer iki olayda olduğu gibi Alemdar Vakası ile de yönetim kadroları değişmiş, bu sefer bir taht değişikliği olmamasına rağmen bir sultan katledilmiş ve İstanbul da bütün bu arbededen payını almıştır.

Alemdar Vakasıyla ilgili dikkat çekici önemli bir husus bulunmaktadır. O da olayların patlak vereceğinin çok belirgin şekilde belli olmasıdır. Buna rağmen, Alemdar Mustafa Paşa'nın hiçbir tedbire başvurmaması ise halen tam bir muammadır. Bu durumu, sadece sadrazam olmasından sonra paşanın lükse ve sefahate düşüp iktidar sarhoşluğunun sebep olduğu gaflet ve kibir olarak açıklamak mümkün olabilir mi? Böyle bir açıklamayı, bir

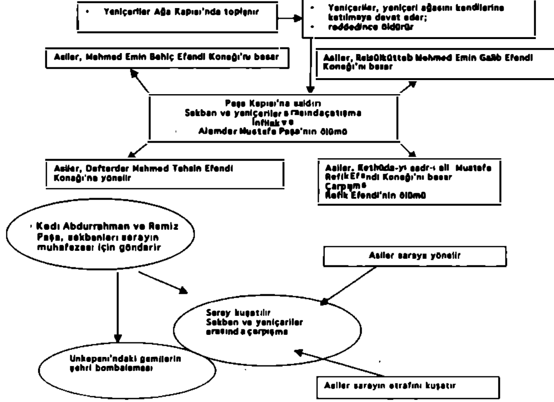
32 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 37-38; Kethüda Said, *Tarih*, v. 132; Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 114. Şânîzâde bu emrin uygulanmasının İnce Mehmed Bey'e ihale edildiğini söylemektedir.

33 Câbî, *Tarih*, I, s. 262.

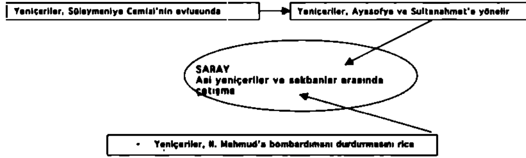
34 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 38.

35 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 154.

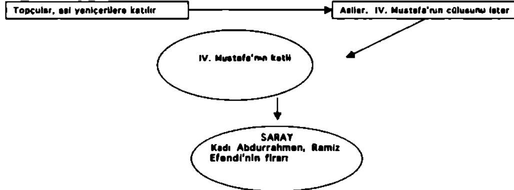
BİRİNCİ GÜN (SALI, 26 RAMAZAN 1223/15 KASIM 1808)

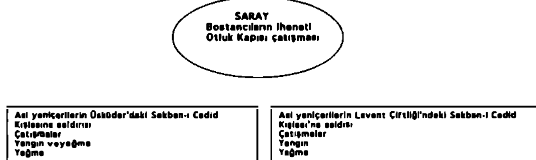
İKİNCİ GÜN (ÇARŞAMBA, 27 RAMAZAN 1223/16 KASIM 1808)

ÜÇÜNCÜ GÜN (PERŞEMBE, 28 RAMAZAN 1223/17 KASIM 1808)

DÖRDÜNCÜ GÜN (CUMA, 29 RAMAZAN 1223/18 KASIM 1808)

miktar doğruluk payı olmasına rağmen, biraz kolaya kaçmak olarak değerlendirmek gerekir. Kanaatimize göre, Alemdar Mustafa Paşa bazı şeylerden şüphelenmişti. Şehirdeki dedikodular fısıltılar halinde dolaşıyor, kendisine muhtelif kanallarla uyarı ve bilgiler geliyordu.

Gerçekten de o sıralarda İstanbul'a gelen Rus haberci Krasnokoutski (1808), yeniçerilerin bir isyan hazırlığı içinde olduğunu İngiliz elçiliğinde tercümanlık yapan Pizani'nin (ö. 1826) eşinden işitmişti. İki oğlunun Rusların hizmetinde çalıştığını söyleyen Bayan Pizani'ye göre yeniçeriler ciddi şekilde isyan hazırlıkları yapıyorlardı ve Ramazan bayramında ayaklanacaklardı. Aynı bilgi kaynağı, Alemdar Mustafa Paşa'nın da bu gelişmelerden haberdar olduğunu ve Rumeli'de dört paşaya haber göndererek yardıma gelmelerini istediğini ileri sürüyordu. Fakat hem paşa tedbir almakta geç kalmıştı hem de bu talepten haberdar olan yeniçeriler bayramı beklemeden bir an evvel harekete geçmeye karar vermişti.[36]

Manuk Bey ile Köse Ahmed'in de olayların gidişatından endişeli olduğunu biliyoruz. Gittikçe artan muhalefet ve gerginliği sezdikleri ve sık sık hamilerini uyardıkları anlaşılıyor. Hovnanyan, "kurnaz ve tedbirli" bir insan olarak bahsettiği Köse Ahmed'in uyarılarına sinirlenen Alemdar Mustafa Paşa'nın eğer bir daha bu konuyu açarsa onu öldürmekle tehdit ettiğini belirtir. Karşısındaki tereddüt edince de "Dışarı çık. Bir daha da karşıma çıkma." diyerek odadan kovduğunu anlatır.[37] Uyarılarının bir işe yaramadığını fark eden Köse Ahmed bu olaydan sonra Rusçuk'a dönmüştü.[38] Öte yandan dönemin bir başka kaynağına göre, enerjik bir yapıya sahip ve her sözü sadrazam tarafından dinlenen Manuk Bey'in aksine Köse Ahmed'in teklifsizliğinden ve yarattığı sıkıntılardan bunalan sadrazam, onu 10 bin kadar askerle Rusçuk'a göndermişti.[39]

36 Aleksander Grigoreviç Krasnokoutski, bu göreviyle ilgili ve dönemin olaylarıyla ilgili çok önemli detaylar içeren bir hatırat bırakmıştır: *Dnevnıya Zapiski Poezdki v Konstantinopol Aleksandra Grigoreviça Krasnokutskago v 1808 godu, Samim im Pisannıya* (Moskova: S. Selivanskago, 1815), s. 24. Bu kaynakla ilgili kısmi değerlendirmeler için bkz. Ünal, "Alemdar Vakası," s. 580.

37 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 155.

38 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 155. Hovnanyan, Köse Ahmed'in Alemdar'ın maiyetinde binbaşı olarak da görev yaptığını söylemektedir. Ancak bunu teyit edecek bir bilgiye rastlayamadık.

39 Panaitescu, "Un Manuscript Necunoscut," s. 168-69.

Şânîzâde, Alemdar'la sürtüşmesinden bahsetmeden "fettan ve hurde-dân" olarak tanımladığı Köse Ahmed'in Rusçuk sahilinde inşaatına başlanan tophanenin bitirilmesi, Silistre ve civarıyla ilgili bazı meselelerin halledilmesi ve özellikle de biriken altın ve mücevherleri gizlice götürmek için Rusçuk'a gitmesi gerektiğini belirtir.[40] Câbî ise hiç detay vermeden 22 N 1223/11 Kasım 1808'de Köse Ahmed'in Rumeli canibine memuren gittiğini ve yerine Tirsiniklioğlu'nun kaynının atandığını söylemektedir.[41] Yanında yüklü miktarda altın ve mücevher olduğu da iddialar arasındadır. Nitekim yine Câbî, Alemdar Mustafa Paşa'nın hazinesinden 34 araba para ve mücevher kaçırıldığını iddia eder.[42] Travnik'deki (Bosna) Fransız Konsolosu David de Köse Ahmed'in milyonlarca para ile Ruslara sığındığını not etmektedir.[43] Köse Ahmed'in İstanbul'dan ne kadar mücevher veya para götürdüğünü net olarak söylemek mümkün değildir, ancak sonraları Rusya'ya iltica ettiği zaman yanında mücevher ve emtia dışında nakit olarak 14 bin kese akçe götürdüğüne dair bazı emareler vardır (bkz. s. 275-76).

Manuk Bey'in İstanbul'daki yaygın ticari ilişkileri ve yakın adamlarının verdiği bilgi sayesinde şehrin gergin havasını Alemdar'dan daha iyi hissettiğini söylemek mümkün. Dolayısıyla, Köse Ahmed'den sonra uyarı sırası Manuk'a gelir. İlkinden iki gün sonra paşanın huzuruna çıkan Manuk, efendisini bir an evvel şehirden ayrılması veya en azından dağılmış olan birliklerini payitahta tekrar çağırıp kilit noktalara konuşlandırması konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Bu uyarılara da sinirlenen Alemdar Mustafa Paşa onu da tersleyerek, "Dün Köse Kahya'nın başına gelenleri biliyorsun. Arzu etmememe rağmen sana da aynı şekilde davranmaya mecbur etme beni" diyerek Manuk Bey'i de huzurundan uzaklaştırmıştı. Bu olaydan sonra Ortaköy'deki yalısına dönen Manuk Bey, Köse Ahmed'in aksine şehri terk etmek yerine olayların gidişatını beklemeye karar vermişti.[44] Bu görüşmeden iki gün sonra

40 Şânîzâde, *Tarih*, I, 107. Yazara göre, 1-10 Ş 1223/12 ile 20 Ekim arası bir tarihte yola çıkmıştır.

41 Câbî, *Tarih*, I, s. 267-68.

42 Câbî, *Tarih*, I, s. 395, 422.

43 David'in Bosna Valisi İbrahim Hilmi Paşa ile bir mülakatın raporu, Travnik, 2 Eylül 1809, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 553.

44 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 156. Yazar, dostlarının kendisini şehirden çıkmaya ikna etmeye çalıştığını, Manuk'un önce bu fikri benimsemesine rağmen sonradan şehirden kaçmayı onuruna yediremeyerek fikrini değiştirdiğini belirtiyor.

Alemdar Vakası patlak vermişti. Manuk'la Alemdar'ın son görüşmesi muhtemelen 13 Kasım'dır. Zaten bu olaydan kısa bir süre önce, Alemdar Mustafa Paşa ile hesabını da kapatmıştı. İlgili kat-ı alaka senedine göre, paşanın Rusçuk âyanı olmasından 9 Kasım 1808 tarihine gelinceye kadar Rusçuk âyanlığı ve Tırnova hariri de dahil olmak üzere Tırnova voyvodalığıyla alakalı gelir ve masraf hesabı tek tek incelenerek ikisi arasındaki Manuk'un zimmetinde kalan 37,988 kuruş Alemdar'ın hesabına geçirilmişti.[45] Bütün bunlar, Manuk Bey'in yaklaşan tehlikeyi sezip, İstanbul'dan bir an önce ayrılma planları yaptığını açıkça ortaya koymaktadır.

Alemdar Mustafa Paşa'ya ikazların yapıldığı sırada, yeniçeriler de paşayı ortadan kaldırmak için muhtelif planlar yapmaya ve teşebbüslerde bulunmaya devam ediyordu. Yeniçerilerin paşayı ortadan kaldırmaya yönelik ilk teşebbüsleri Alemdar Vakasından bir gün önce meydana gelen bir kundaklama olayıyla gerçekleşti. Sadrazamın olay yerine gelmesini ümit ederek Saraçhane'de bir eğerci dükkânını kundaklayan yeniçeriler hemen karşısındaki ekmek fırınına keskin nişancılarla, 25. bölükten on beşten fazla tüfekçiyi de köşedeki çörekçi, sebzeci gibi binalara yerleştirmişlerdi. Plana göre, paşa yangın yerine geldiği anda nişancılar ateş açacaktı. Ancak, yangın oradan geçen halk ve kolluk kuvvetlerinin çabalarıyla söndürülünce Alemdar Mustafa Paşa yangın yerine gelmemişti. Ertesi gün Fener Kapısı yakınındaki kundak vakası da yine aynı şekilde sonuçlanmıştı.[46]

Alemdar Vakasından kısa süre önce paşanın yanında küçük bir birlik kaldığını biliyoruz. Hovnanyan da Alemdar'ın en büyük hatasının iyi eğitimli ve sadık birliklerinin şehirden uzaklaşmasına izin vermesi olduğunu söylemektedir.[47] Dönemin başka bir kaynağına göre de paşanın en büyük hatası Sekban-ı Cedid ordusu 20-30 bine ulaşmadan âyan askerlerinin İstanbul'dan ayrılmasına izin vermesiydi.[48] Gerçekten de Sened-i İttifak'ın imzalandığı

45 Alemdar Mustafa Paşa mühürlü bir kat-ı alaka senedidir. MIB 26302 (19 N 1223/9 Kasım 1808). Aynı belgenin Ermeni harfli Türkçe nüshası için bkz. MIB 35103 (9 Kasım 1808). Alemdar Vakasından sonra paşanın Tırnova'daki mal ve emlakının zabtı hususunda bkz. MAD 9755, v. 183 (10 M 1224/25 Şubat 1809).

46 Câbî, *Tarih*, I, s. 269-70; *Saray Günlüğü*, s. 250. Câbî olayın 25 N 1223/14 Kasım 1808'de olduğunu ve ertesi günü de Fener Kapısı civarında olduğunu belirtiyor.

47 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 155.

48 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 115.

dönemde askeri birliklerle dolu olan Istanbul'da artık çok az asker kalmıştı. Bolu Voyvodası Hacı Ahmedoğlu ve Hasköy âyanı dışında çoğu âyan başkentten ayrılmaya başlamıştı. 22 Ş 1223/13 Ekim 1808 tarihinde Sirozi İsmail Bey, Karaosmanoğlu, Filibe Âyanı Rüstem Ağa vilayetlerine dönmüştü.[49] Bilecik Âyanı Kalyoncu Ali Ağa Ramazan ayının yaklaşmasını bahane ederek, sadrazamdan aldığı izinle ekim ayının ortasında İstanbul'dan ayrılmıştı.[50] Çapanoğlu Süleyman Ağa da aynı tarihlerde dönmüştü (7 N 1223/27 Ekim 1808).[51] Âyan askerlerinin ayrılmasının yanı sıra, Alemdar Mustafa Paşa'nın emrindeki askeri birlik de ciddi anlamda azalmıştı. 1808 Eylül ayı sonuna doğru Filibe'deki Molla Ağa'nın isyanı üzerine bölgeye asker gönderilmesi icap etmiş ve isyan giderek genişleyince İstanbul'daki Alemdar kuvvetlerinin çoğu bölgeye gönderilmişti.[52] Paspanzâde Osman'ın 27 Ocak 1807'de ölümü üzerine yerine Vidin valisi olan ve Molla Ağa olarak bilinen İdris Ağa da selefini takip ederek Alemdar Paşa ile rekabet ve düşmanlığı devam ettirmişti. İdris Ağa, Rusçuk'a saldırıya teşebbüs edince Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'daki çoğu askerini kasabanın muhafazasına göndermişti.[53]

Alemdar Mustafa Paşa, olay gecesi Atik Ali Paşa Camii karşısında bulunan şeyhülislam konağındaki iftardan sonra Ayasofya Cami'nde teravihe katılmış, hatta o sırada Ağa Kapısı'ndaki bir yangınla ilgili haber de camide kulaktan kulağa yayılmıştı.[54] Hiçbir şeyden şüphelenmediği anlaşılan paşa, iftar dönüşü Divan Yolu'nda kendisini görmek üzere biriken kalabalığın sebep olduğu izdihamı önlemek üzere sekbanlarına kalabalığı dağıtmalarını emretmişti. Sekbanların kamçı ve değnek kullanarak sert tedbirlerle dağıtmaya çalıştığı kalabalık arasında yaralananlar olmuştu.[55] At

49 Beydilli, Kemal (ed), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, (İstanbul: TATAV, 2001), s. 110.
50 Câbî, *Tarih*, I, s. 250. Yazar tam tarih olarak 25 Ş 1223/16 Ekim 1808'i verir. *Bir İmamın Günlüğü*'nde ise Kalyoncu Ali Ağa'nın 29 Ş/20 Ekim'de döndüğü belirtilmektedir, (s. 110).
51 Câbî, *Tarih*, I, s. 258.
52 Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 368. Yazar İstanbul'da yalnızca 6000 asker kaldığını belirtir.
53 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 116. Saint-Denys, *Révolutions*, II, s. 213-214. Molla Ağa'nın Fransız büyükelçisi Sebastiani'nin telkiniyle Pazvandoğlu'nun yerine seçilmesine dair, bkz. Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon*, s. 178. Yazara göre, Sebastiani'nin Molla Ağa'yı seçtirmesinin sebebi ağanın Ruslara karşı kuvvet sevki ve dolayısıyla Sırp asilerin Ruslarla birleşmesini engellemede oynayacağı rolle alakalı idi.
54 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 106; Câbî, *Tarih*, s. 270.
55 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 116.

Meydanı'na gelip, sultanın Ayasofya Cami'ndeki teravih namazına iştirakini bekleyen paşa, daha sonra konağına dönmüştü.

Paşayı ortadan kaldırmak üzere epeydir planlar yapan yeniçeriler bu olayı fırsata çevirmekte gecikmemişlerdi. Divan Yolu'ndaki arbede sırasında yaralanan yeniçeri ve cebeciler uğradıkları kahvelerde başlarına gelenleri anlatıp, sadrazamdan dert yanmışlardı. Bunun üzerine aynı gece, dokuzuncu bölük kışlasında bir toplantı tertiplenmişti. Toplantıya katılan 59, 25 ve 26. bölüklerden yirmi dokuz zabitan durumu müzakere edip, bir eylem planı hazırlamışlardı. Söz konusu toplantıda esamelerin yasaklanmasının gelir kaynaklarına ciddi bir sekte vuracağı belirtildikten sonra, bütün bunlara sebep olan Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden başka bir çare olmadığına ve derhal aynı gece harekete geçilmesine karar verilmiş,[56] diğer yeniçerilere de haber iletilmişti.

15 Kasım gecesi yetmiş seksen kadar yeniçeri, önce Ağa Kapısı'na ulaşmışlardı. Dönemin Ruznâme yazarının binayı "bastılar"[57] ifadesini kullanmasına rağmen buraya bir saldırı amaçlı mı yoksa yeniçeri ağasını kendilerine katılmaya davet etmek için mi gittiklerini tam olarak tespit edemiyoruz. Ancak, bir kaynağa göre, asiler Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'yı yataktan kaldırıp kendisine Sekban-ı Cedid ordusunu istemediklerini söylemişlerdi. Ağa ise elinden bir şey gelmeyeceğini belirtince asiler, ağayı öldürüp kul kethüdasını yeniçeri ağası yapmışlardı.[58] Oğulukyan, asilerin Kadir gecesi Unkapanı Meydanı'nda bir yangın çıkarttıklarını ve yangın yerine giden ağanın olay yerine varamadan yeniçeriler tarafından yolunun kesildiğini ve müdahale etmemesi için uyarıldığını iddia eder. Onları yatış-

56 Katılanlar arasında 59. bölüğün eski ustası Deli Ahmed, 26. bölüğün usta ve odabaşısı ve 59. bölüğün ustası Halil Usta ve 25. bölüğün odabaşı, ihtiyar ve mütevellileri vardı. Deli Ahmed, Alemdar Mustafa Paşa'nın sığındığı yeri ateşe verdiği sırada ölen yeniçeriler arasındadır. Cabî, *Tarih*, I, s. 273-74; Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 117.

57 *Saray Günlüğü*, s. 250. Aynı gece ezani saatle sekiz buçukta olayın olduğunu söylemektedir.

58 Câbî, *Tarih*, I, s. 270-71; *Saray Günlüğü*, 250. Miller'a göre, olaylar sırasında söz konusu yeniçeri ağası Giritli Ahmed Ağa idi. Alemdar tarafından atanmıştı ve ona tamamen sadıktı (Miller, *Mustapha* Pacha, s. 300, 344). Ancak, dönemin yeniçeri ağası aslında Giritli Ahmed Ağa değil, Vanlı Sarı Mustafa Ağa'dır. 26 Ca 1223/20 Temmuz 1808'de orduyla gelen Yeniçeri Ağası Süleyman Ağa aniden vefat edince yerine Giritli Ahmed Ağa yeniçeri ağası olarak atanır, BOA, Sadaret Defterleri, no. 357 v. 105 (26 Ca 1223/20 Temmuz 1808). 2 B 1223/24 Ağustos 1808'de ise Ahmed Ağa azledilerek yerine Zağarcıbaşı Mustafa Ağa atanır. Dolayısıyla Alemdar Vakasındaki yeniçeri ağası Ahmed değil Mustafa Ağa'dır.

tırmak maksadıyla Ağa Kapısı'na çağıran yeniçeri ağası daha kapıdan içeri girmeden saldırıya uğramış ve hayatını kaybetmişti.[59] Kethüda Said, yeniçeri ağasının işbirliği yapmadığı için öldürüldüğünü detay vermeden not etmektedir.[60] Bütün bu çelişkili ifadelere rağmen, Yeniçeri ağasının öldürülmesinin en bariz sebebi hem Alemdar Mustafa Paşa'ya yakın durması hem de yeniçerilere karşı takip edilen politikalara ses çıkartmamasıdır.

Asiler yeniçeri ağasını öldürdükten sonra Paşa Kapısı'na yani Babıâli'ye yöneldiler. Esamelerin yasaklanmasından sonra herhangi bir tepkiden çekinen Alemdar Mustafa Paşa Babıâli'deki alelade kapıcılar yerine güvendiği sekbanları binada görevlendirmişti. Muhtemelen yeniçerileri içeriye almaması için de bunları uyarmıştı.[61] Ancak, yine de Paşa Kapısı veya civarında görevli kapı tulumbacıları, aşçı, muhzır ağa adamları ve harbecilerle[62] yeniçerilerin evvelden konuştuğu, işbirliği yaptığı ve o mevkiye giden bütün yolları önceden tutarak yardım gelmesini engellemeye çalıştıkları anlaşılıyor.[63] Dolayısıyla, sekbanlar kapıya gelen asi yeniçerilere kapıyı açmak istemediğinde harbeciler bir tehlike olmadığı konusunda teminat vererek Babıâli'nin kapısını açtırmışlardı. Buraya kadar tehlikesiz giden işler sekbanlardan birinin öldürülmesiyle karışmaya başlamıştı. Gürültü üzerine diğer kolluk kuvvetleri ve nihayet Alemdar Mustafa Paşa uyanmıştı.[64] Paşanın "derhal vurun!" emrini alan sekbanlarla başa çıkamayacaklarını anlayan asiler, yine bildik yönteme başvurarak yangın çıkarmışlardı. Binanın alt katında çavuşbaşı dairesindeki çavuşbaşıların nöbetçi oldukları odanın mangalını deviren asiler, ardından birkaç mevkide daha yangın çıkartarak konağı ateşe vermişlerdi. Nöbetçi odaları, arz odasına yakın olduğundan tüm konak alev almıştı.[65]

59 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 39.
60 Kethüda Said, *Tarih*, v. 134. Benzer bir yorum için bkz. *Neticetü'l-Vekayi*, v. 45.
61 Câbî, *Tarih*, I, s. 237, 270. Babıâli'deki bütün görevlilerin yeniçeri kökenli olmasından dolayı endişe eden paşanın kendi sekbanlarını da divanda bulundurma emrini verdiğini belirtiyor. Tarih olarak 13 Ş 1223/4 Ekim 1808 tarihini vermektedir.
62 Yeniçeri ocağına bağlı olup sadrâzamın emrindeki muhzır ağanın maiyetinde bulunan, suçluların tevkif ve hapisleriyle görevli kimse: Bunlar arkalarına kaplan postundan birer post, başlarına keçe giyer, bellerine birer balta astıkları gibi ellerinde de harbe [kısa süngü] taşırlardı (Mehmet Z. Pakalın).
63 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 119; Câbî, *Tarih*, I, s. 271.
64 Câbî, *Tarih*, I, s. 271. Ruznâme yazarına göre, silah sesine uyanan cariyeleri paşayı uyandırır. *Saray Günlüğü*, 250.
65 Câbî, *Tarih*, I, s. 272.

İsyanın duyulmasıyla İstanbul'un muhtelif yerlerinden olay yerine akın eden kalabalık da gittikçe artmaktaydı. Şânîzâde'nin ifadesiyle "cem'iyyet-i erbâb-ı husûmet pezîray-ı kesret ve bir tarafdan Sultan Bâyezid havalîsinden berüye Seylü'l-'Arim gibi akup gelmekde olan nüfusla cevanib-i Bâb-ı 'Ali, husûsan Kasr-ı Alay ve Soğukçeşme'ye doğru nümûne-nümây-ı 'arsa-i kıyâmet" olmuştu.[66] Asiler ise, Babıâli civarında biriken kalabalıktan ve yangından ürken bölge sakinlerini kendilerine bir zarar gelmeyeceğini belirterek olası bir direnişi engellemeye çalışıyorlardı.[67]

Bu aşamaya kadar harem dairesinde bulunan Alemdar Mustafa Paşa oradaki kadın ve çocukları alevler içindeki konaktan çıkartmak üzere harekete geçerek harem bahçesindeki bir sığınağa girmişti. Bazı kaynakların kâgir bir "mahzen"[68] bazılarının "kule"[69] veya "taş oda"[70] olarak betimlediği bu yapıyla ilgili olarak kaynaklarda çelişkili ifadeler geçmektedir. Bu muammanın cevabı, 1250/1834 tarihli bir kaynaktan ve olay günü bizzat orada bulunan bir görgü tanığının kaleminden gelir.[71] Söz konusu belgenin yazarı, Alemdar Mustafa Paşa'nın oğulluğu iken sonradan Rıfaî şeyhi olan Eş-Şeyh Mehmed Bekar Bey'dir. Olaylardan çok sonra Bekar Bey, merkeze başka bir maksatla yazdığı bir arzuhalde Alemdar Vakasında başına gelenlerle ilgili bazı önemli ayrıntılardan da bahsetmektedir. Buna göre, olay sırasında kendisi de Alemdar Mustafa Paşa'yla Babıâli'deki bir mahzendeydi ve paşanın isteği üzerine dışarıya gönderilenler arasındaydı ki "mahzenden bizleri ihrâclarında" ifadesi de bunu desteklemektedir. Mahzenden çıkartıldıktan sonra iki buçuk sene Rüşdü Paşa Konağında

66 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 120.
67 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 119.
68 "Düşmanların yoğun kalabalığı ve bir taraftan Sultan Bayezid civarından beriye Arim Seli gibi akıp gelmekte olan insanlarla Bab-ı Ali ve özellikle de Alay Köşkü ve Soğukçeşme'ye doğru mahşeri bir izdiham." *Bir İmamın Günlüğü*, s. 111; Câbî, *Tarih*, I, s. 272; Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 123; TSMA, E. 1479-6/447-27 (2 L 1223/21 Kasım 1808)'de paşanın harem dairesindeki taş odaya girdiği belirtilmektedir.
69 *Saray Günlüğü*, s. 250; Oğulukyan, *Ruzname*, s. 39. Oğulukyan, kule içinde bir mahzen yaptırdığını belirtir. *Neticetü'l-Vekayi* yazarı ise bazen kâgir oda bazen de mahzen ifadesini kullanmaktadır, v. 46a.
70 TSMA, E. 1479-6/447-27 (2 L 1223/21 Kasım 1808). Yusuf Ziya Paşa'ya kethüdası Mustafa tarafından yazılan bu yazıda Alemdar Paşa'nın cesedi için "laşe" ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir. Aynı şahıs tarafından yine Ziya Paşa'ya gönderilen diğer bir mektupta "harem mahzeninde helâk" olan paşanın "cezâsı celb" olundu ifadesi Alemdar Mustafa Paşa hakkındaki olumsuz düşüncelerini ifade etmektedir (TSMA, E. 1479-7/447-28 (tarihsiz).
71 BOA, C. ML. 10339 (28 Ca 1250/2 Ekim 1834).

mahpus tutulduğunu belirten bu önemli görgü tanığı, II. Mahmud'un emriyle salıverildiğini belirtmektedir.[72] Bekar Bey'in bahsettiği "mahzen"in tam konumunu ve yerini bulmak zor görünüyor. Ancak hafızası kendisini yanıltmıyorsa Alemdar Mustafa Paşa'nın olaylar sırasında sığındığı binanın bir kule değil mahzen olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu mahzenin ne maksatla inşa edildiği ve tam olarak nerede olduğu belli değil. Her ne kadar 1200/1785-1786 tarihli bir belgede bu yerin harem duvarına yakın olduğuna işaret edilse de işlevi belirtilmemektedir. 1242/1826 tarihli bir diğer belgede ise mutfak yolundaki mahzenin silah deposu olarak kullandığı açıkça belirtilmiştir.[73] Oğulukyan, paşanın harem dairesi içinde bulunan eski bir kuleyi tamir ettirip, yakınına da içinde bir lağım olan bir mahzen yaptırdığını ifade eder.[74]

Vaka gecesi olayların akışını aktarmaya devam edersek, Alemdar Mustafa Paşa'nın mahzene sığındığını fark eden asiler sığınağın etrafını sararak küreklerle burayı delmeye çalıştıkları esnada paşa, sığınaktaki doksan üç cariyesini dışarı çıkartarak yakınlardaki Arabzâde Konağı'na göndermişti. O arada yakın adamı Çakır Ağa, Alemdar Mustafa Paşa'ya Topkapı Sarayı'na gizlice geçmeyi teklif etmişti; ancak, paşa bu teklifi reddetmişti.[75] Alemdar Mustafa Paşa'nın bundan sonraki adımlarına baktığımızda tamamen oyalama taktiği uyguladığını söyleyebiliriz. Asilerle zaman zaman iletişime geçerek ve onları oyalayarak II. Mahmud'dan veya dışarıdaki sekban kuvvetlerinden yardım gelmesi için zaman kazanmaya çalıştığı izlenimi vermektedir. Hatta bir yazara göre, sığındığı yerin önünde durarak "Fülân kışlağın şorbacısını çağırınız, çend [biraz] sohbet edelim." dedikten sonra, gelen çorbacıyı öldürmüştü. Ardından başka bir çorbacıyı daha çağırmış ve onu da öldürmüştü. Muhtemelen bu maksatla, önce kendisinin yoldaşları olan 42. bölüğün zabitanına teslim olacağını belirtmişti. Zabitan geldiğin-

72 BOA. C. ML. 10339 (28 Ca 1250/2 Ekim 1834) . Salıverildikten sonra ise, 100 kuruş maaş tahsis edilmiş, kendisi ise Cerrah Paşa Cami civarındaki Yokuş Çeşme Tekkesi'nde postnişin olmuştur. Bu maaşın kifayet etmediğinden bahsle arzuhalinde maaşının artırılmasını rica etmektedir.

73 BOA, C. DH. 154/7675 (27 M 1200/30 Kasım 1785); C. DH. 238/11923 (11 R 1242/2 Kasım 1826). Her ikisi de tamirat defteridir.

74 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 39-40. Yazara göre, kurtuluş ümidi kalmadığını anlayan Alemdar Mustafa Paşa, asiler tam lağım üzerine geldiklerinde barutu ateşlemiştir.

75 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 345.

de ise herhangi bir pazarlığa girişmek yerine 42. bölük ustasını da öldürmüştü.[76] Bir diğer yazar ise, 42. bölükten bir zabiti (odabaşı) çağırdığını doğrulamakta ancak kendisine mahzende bulunan cariyeleri teslim ettiğini belirtmektedir.[77] Sonunda kurtuluş ümidi kalmadığını anlayan paşa, mahzendeki büyük bir barut varilini ateşleyerek mahzenin kubbesinde bulunan yeniçerilerle beraber can vermişti. Alemdar Mustafa Paşa'nın enkaz altındaki cesedinin bulunması birkaç gün almıştı. Ceset bulunana kadar asilerin rahat edemediği, hatta hâlâ hayatta olduğuna dair muhtelif söylentilerin etrafta dolaştığı anlaşılıyor.[78]

Babıâli yanarken, asiler binaya yakın yerde inşa edilen odalara yerleştirilen sekbanlara hücum etmişlerdi. Sekbanların bir kısmı kaçmış, bir kısmı ise yeniçerilerin çağrısına uyarak teslim olmuştu.[79] Yine aynı şekilde, Selimiye ve Levend Çiftliği'nde bulunan Sekban-ı Cedid askerlerine adamlar gönderilerek kendilerine bir zarar gelmeyeceği ve isterlerse kendilerine katılabilecekleri ve istemeyenlerin memleketlerine dönebilecekleri konusunda teminat verilmişti.[80] Bu iki kışla sonradan yağmalanmıştır. Paşa konağına gelince, Kethüda Said "Yeniçeri ocağına sirkat yakışmaz!" diyerek asilerin mümkün olduğu kadar yağmadan uzak durduklarını nakleder.[81] Buna rağmen, Paşa Kapısı'ndaki yangının sönmesinden sonra asilerin ve yöre halkının altın ve mücevher aramak için yangın bölgesini taradığı açıktır.[82] Alemdar Mustafa Paşa'nın cesedine ulaşıldıktan sonra üzerinde bulunan mücevher, altın ve nakit para cesedi bulanlar tarafından çalınmıştı.[83] Gerçekten bir belgede, Sarı Güzel Camii Müezzini Erzincanî Yahya

76 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 123-124.
77 *Saray Günlüğü*, s. 251.
78 Câbî, *Tarih*, I, s. 275, 281; Oğulukyan, *Ruzname*, s. 44. Paşanın cesedi yangından iki gün sonra bulunmuştur. Şânîzâde, I, *Tarih*, s. 149'a göre mahzende Alemdar Mustafa Paşa, hadım ağası ve cariyesi olmak üzere üç kişinin cesedi yanlarında mücevher sandıklarıyla bulunur. Paşanın ve Tahsin Efendi'nin cesetleri Yedikule haricinde bir yere gömülmüştür. Ancak 1911 yılında, Tarih-i Osmanî Encümeni'nin teşebbüsüyle Soğuk Çeşme civarında gömülmesi kararlaştırılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. BOA, DH. İD. 33-19 (12 C 1329/10 Haziran 1911); A. MKT. NZD. 222-12 (tarihsiz); BOA, A. MKT. NZD. 206-63 (tarihsiz).
79 Câbî, *Tarih*, I, s. 273. Yazar tarih olarak 27 N 1223/16 Kasım 1808 veriyor.
80 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 126-27; Kethüda Said, *Tarih*, v. 135-136a.
81 Kethüda Said, *Tarih*, v. 135.
82 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 148-49.
83 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 149.

Efendi'nin hem Alemdar Vakasındaki yağmaya katılması hem de asilere yardım etmesinden dolayı memleketi olan Erzincan'a sürgüne gönderildiği bildirilmektedir.[84]

Asilerin bir kısmı Paşa Kapısı'ndayken, diğer bir kısmı da Rusçuk yâranını ortadan kaldırmak üzere harekete geçmişti. Üç kola ayrılan grubun birincisi Mustafa Refik Efendi'nin Tatlı Kuyu'daki konağına, ikincisi Mehmed Tahsin Efendi'nin Eğerciler'deki konağına ve sonuncusu ise Mehmed Behiç Efendi'nin Hocapaşa'daki konağına yönelmişti. Asiler, sekban veya olaya dahil olmayan yeniçerilerden kendilerini ayırmak için "sabahdır" parolasını kullanıyorlardı. Asiler, yolda rastladıkları parolayı bilmeyen on beş kadar sekban ve âyan askerini öldürmüşlerdi. Yürüyüş sırasında esame kırdırılmasıyla ilgili sıkıntılarını anlatarak kendilerine yandaş bulan grup nihayet 600 kişilik hatırı sayılır bir kalabalıkla Mustafa Refik Efendi'nin konağına ulaşmıştı. Bu grupta yalnızca yeniçeriler değil imam, yedekçi, bostancı ve çukadarlar da vardı. Ayrıca bkz. Alemdar Vakasındaki Önemli Olayların Şeması, s. 149.[85]

Mehmed Tahsin Efendi, konağına yürüyen asi kalabalık oraya ulaşmadan gizlice Mustafa Refik Efendi'nin evine sığınmıştı.[86] Başlangıçta, asilere mukabele etmeyerek canını kurtarmak niyetinde olduğu anlaşılan Refik Efendi'nin planları istediği gibi yürümemişti. Yanına gelen Tahsin Efendi ve Hasköy Âyanı Mustafa Ağa'nın karşı saldırıdan başka kurtuluş ümidi olmadığı yolundaki telkinleri üzerine teslim olmak yerine mücadele kararı aldı. Refik Efendi'nin konağındaki hademeler herhangi bir çatışma olasılığına karşı silahlandırılmıştı.[87] Nihayet, Mustafa Refik Efendi'nin konağını kuşatan kalabalıktan endişe eden sekbanların binbaşısı saldırı emrini verdi ve çıkan çatışmada 400-500 kadar yeniçeri öldürüldü. Ancak, sekbanlarla kolay kolay başa çıkamayacaklarını ve konağa giremeyeceklerini anlayan asilerden Tersane Çavuşu Kara Cehennem yakınlardan bir top getirmiş[88] ve asiler top ateşiyle kapıyı kırıp içeri dalmışlardır. Asiler Mus-

84 BOA, C. DH. 146/7261 (22 Za 1241/28 Haziran 1826).

85 Câbî, *Tarih*, I, s. 271, 274.

86 Şânîzâde, Tahsin Efendi'yi arayan kalabalığın evini didik didik aradığını ancak kesinlikle yağma yapmadıklarının altını çiziyor. (*Tarih*, I, s. 120-21).

87 *Saray Günlüğü*, s. 251; Kethüda Said, *Tarih*, v. 136.

88 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 121-22. Yazara göre, asilerin çoğu topun nasıl kullanılacağını bilmiyordu.

tafa Refik Efendi ve firar etmek üzere olan Tahsin Efendi'yi olay yerinde öldürmek yerine Ağa Kapısı'na doğru sürüklemeye başlarlar. Yol üzerinde paşa çukadarı, Kapdan İbrahim Paşa Cami hamamına kaçarak asilerin birinden kaptığı bıçakla onlara saldırınca[89] asiler çukadarın yanı sıra Refik ve Tahsin Efendi'yi de olay yerinde katlederek parçalarını Ağa Kapısı'na göndermişlerdi. Bu arada, sekban binbaşısı da Ağa Kapısı'nda öldürülmüştü.[90] Refik Efendi'nin cesetle dolu konağı yağma edilmiş,[91] ancak harem ağalarına, kadınlara ve çocuklara dokunulmamıştı.[92] Saldırgan ve yağmacılar arasından birkaçının ismini tespit edebiliyoruz. Irgad Pazarı'nda kahveci olan Turnacı Ömer ve Kafesciler Kethüdası Ahmed ismen zikredilen iki kişidir. Hatta Ahmed'in evi arandığında Refik Efendi'ye ait bazı eşyaların bulunduğunu Esad Efendi not etmektedir.[93]

Olaylar sırasında hedef alınan, ancak mutlak bir ölümden kaçmayı başaran iki şahıstan biri Behiç Efendi, diğeri ise Reisülküttab Galib Efendi'dir. Alemdar Mustafa Paşa'nın sadareti sırasında Elhac İbrahim Reşid Efendi'nin Hocapaşa'daki konağını kiralayan Cihadiye Nazırı Mehmed Behiç Efendi asilerin konağa yaklaşması halinde kendini savunmak üzere tetikte bekliyordu. Enderun ağalarının asilere mukabelenin imkânsızlığını belirtmesi üzerine Mehmed Behiç Efendi, tebdil-i kıyafetle civardaki bir adamının evine saklanmış, ancak ev sahibinin huzursuz olması üzerine

89 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 122 Kapdan İbrahim Paşa Cami'ne kadar götürdüklerini ve oradan sonra Ağa Kapısı'na kadar götürmeye takatleri kalmadığı için burada öldürdüklerini söylemektedir. Kethüda Said, *Tarih*, v. 137a'da İbrahim Paşa Camisi'ne dek götürüldüğünü ve kaçma teşebbüsünden bahsetmeden sadece asilerin Ağa Kapısı'na kadar götürmeye tahammülleri kalmadığından cami civarında öldürüldüklerini belirtir.

90 Câbî, *Tarih*, I, s. 274-75. Kethüda Said, *Tarih*, v. 137a. Oğulukyan, *Ruzname*, s. 40'ta Tahsin Efendi'nin türbe önünde öldürüldüğünü belirtmektedir. Mustafa Refik Efendi ve Tahsin Efendi'nin cesetleri Tavhane'ye gönderilirken, Ağa Kapısı'nda öldürülen sekban-ı cedid ordusu binbaşısınınki olduğu gibi bırakılır.

91 Kızlarının yağmalanan mallarla ilgili dilekçesi için bkz. MAD 9755, v. 166 (2 Za 1223/20 Aralık 1808). Ayrıca bkz. Oğulukyan, *Ruzname*, s. 40. Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 122. Yazar, Refik Efendi'nin mallarının asiler tarafından "gaza malımızdır" diyerek yağmalandığını belirtmektedir.

92 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 40; *Neticetü'l-Vekayi*, v. 47.

93 Esad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, Mehmet Arslan (ed.), (İstanbul: Kitabevi, 2005), s. 134. Daha sonra her ikisi de idam edilmiştir. Öte yandan maktul yeniçeri ağası, binbaşı ve defterdar Tahsin Efendi'nin üzerinden çıkan eşyalarının kul kethüdasına teslim edildiğine dair bkz. Câbî, *Tarih*, I, s. 275.

oradan firar etmişti.[94] Başka bir kaynak ise, gizlendiği evden bahsetmeden Paşa Kapısı yangınından tedirgin olduğunu ve etrafta bulunan 200 kadar sekbanı başına toplayarak Rumeli tarafına kaçtığını belirtmektedir.[95] Babıâli'deki yangından hemen sonra bir grup asi ise Galib Efendi'nin Meydancık'taki konağına gitmişti. Galib Efendi'nin sekbanlara mukabele emri vermemesi ve asilere karşı sert muamele etmemesi hayatını kurtarmıştı. Konağa ulaştıklarında sadece orada bulunan sekbanların teslim olmasını isteyen asiler, Galib Efendi'nin sekbanların kendilerine mukabele etmeyeceğini söylemesi üzerine oradan ayrılmışlardı.[96]

Alemdar Vakası Sırasında Manuk Bey

Olaylar çıktığı zaman, yani 15 Kasım akşamı Manuk Bey, Bogos ve Gabriel'le beraber Ortaköy'deki yalısında idi ve yanında Aleksander Grigoreviç Krasnokoutski adlı bir Rus misafir vardı. Bu Rus misafir, General Prozorovski tarafından Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'ya verilmek üzere bir mesaj getirmişti.[97] Daha evvel de dediğimiz gibi paşanın amacı, Fransızları devreden çıkararak Ruslarla doğrudan barış yapmaktı. Prozorovski'nin amacı ise yeni askeri sistemle Osmanlı ordusunu güçlendirmeye çalışan Alemdar Mustafa'ya bu hususta fazla fırsat tanımamak ve kalelerinin istihkâmını engellemekti. Hatta aldığı bir duyuma göre; paşa, ordularını Ruslara karşı daha güçlü kılacak yeni bir askeri taktik üzerinde çalışıyordu.[98] 29 Ekim'de sadrazama mektup yazan General Prozorovski paşanın daha önceki teklifini kabul ettiğini belirterek; Yaş'ta yapılacak görüşmeler için delege göndermesini istemişti.[99] Krasnokoutski işte Prozorovski'nin bu mektubunu sadrazama iletip Babıâli'nin cevabını almak üzere İstanbul'a gönderilmişti.[100]

23 Ekim 1808/4 Kasım 1808'da yola çıkan Rus haberci, bir gün sonra Yergöğü ve ardından Rusçuk'a ulaşarak Sepastyan Kardeşlerin evinde

94 Câbî, *Tarih*, I, s. 276.
95 *Saray Günlüğü*, s. 251.
96 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 120. Kethüda Said, *Tarih*, v. 136a.
97 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 85-86.
98 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 307.
99 Feldmareşal Prozorovski'den sadrazama gönderilen merktup tercümesi, TSMA, 1319-1/434-66 (tarihsiz); Miller, *Mustapha Pacha*, s. 335.
100 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 177; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 336.

kaldı. 24 Ekim/5 Kasım'da Edirne'ye ve iki gün sonra da Silivri'ye ulaştı. Hatırlanacağı üzere, çeşitli kaynaklar arasında Köse Ahmed'in İstanbul'dan ayrılış tarihiyle ilgili bir ihtilaf vardı. Krasnokoutski sayesinde bu gizemi çözmek mümkün oluyor. Zira Rus elçi yolculuk sırasında 30 Ekim/11 Kasım'da Silivri'de Alemdar'ın sarrafı olarak tanıttığı bir Ahmed Efendi'ye rastladığını söylüyor ki, bu Köse Ahmed'den başkası olamazdı. Dolayısıyla Ahmed'in İstanbul'dan ayrılışı ne Hovnanyan'ın anlattığı kadar geç ne de Şânîzâde'nin verdiği tarih kadar erkendir. Ahmed, Alemdar Vakasından aşağı yukarı dört beş gün önce İstanbul'dan ayrılmış olmalıydı. Bu da şehirdeki huzursuzluk ve gerginliğin daha o zamanlarda çok belirgin olduğunu akla getiriyor. Gerçekten de Ahmed Efendi, yolda karşılaştığı Krasnokoutski'ye acele etmesini; çünkü İstanbul'da büyük bir değişim beklendiğini söylemişti.[101] Hatta Köse Ahmed, İstanbul'daki karışıklıkların Yergöğü'ndeki birlikler arasında duyulmaması için gidiş-geliş yollarını da kapatmıştı.[102]

31 Ekim/12 Kasım Gabriel vasıtasıyla Manuk Bey'e İstanbul'a geldiğini haber veren Rus elçi, böylelikle Alemdar Mustafa Paşa'ya da şehirde olduğunu haber vermiş oluyordu.[103] Manuk Bey'i Rusçuk'tan tanıyan Krasnokoutski, sarrafın İstanbul'da da çok nüfuzlu olduğunu ve buradaki bütün işlerin onun kontrolünden geçtiğini, eğitimsiz fakat zeki biri olduğunu belirttiği Manuk Bey'in Babıâli baş tercümanlığı dışında, bütün hazine ve mücevherlerin tasarrufunu elinde tuttuğunu vurguluyordu.[104] Gabriel mihmandarlığında Babıâli'yi ziyaret eden Rus ziyaretçi, Manuk tarafından kapıda karşılandı ve derhal Alemdar Mustafa Paşa'nın huzuruna alındı. Yazar, Alemdar Mustafa Paşa tarafından kabulünü şu şekilde anlatmaktadır.

> Divanda kurulmuş ciddi bir edayla otuyordu. Sarığında elmas, kuşağında Sultan Mahmud'un hediye ettiği elmaslı hançer vardı. Çevresinde 500 kadar asker ayakta duruyordu. Benden mektubu alınca birkaç kez "safa geldi hoş geldi" dedi. [105]

101 Krasnokoutski, *Konstantinopol*, s. 1.
102 Sebastiani'nin Avusturya ajanına ait olan bir mektubunun Türkçe çevirisi, Bükreş, 28 Kasım 1808, Hurmuzaki, *Documente*, XIX, c. II, s. 539.
103 Krasnokoutski, *Konstantinopol*, s. 14.
104 Krasnokoutski, *Konstantinopol*, s. 14.
105 Krasnokoutski, *Konstantinopol*, s. 18. Yukardaki alıntının Fransızca kopyası Miller, *Mustapha Pacha*,

Kendisini görmekten memnun kaldığını söyleyen sadrazam, misafirine adet üzere kahve, reçel ve çubuk ikram etmişti. Ramazan ayında yiyecek ikram edilmesine şaşıran Rus misafir, bunun Alemdar Mustafa Paşa'nın köklü değişiklikler yapma niyetine delalet ettiği yorumunu yapar. İkram faslından sonra sadrazamın işareti üzerine Manuk ve tercüman dışında herkes dışarı çıkınca, Krasnokoutski'nin getirdiği mektubu açan paşa, "okuma bilmediği için" mektubu yanındaki tercümana uzatır. Mektubun içeriğinden gayet memnun kaldığı anlaşılan sadrazam, Krasnokoutski'ye hitaben,

> Türkler çoktandır Rusya ile barış istiyorlar, ancak Fransızlar çeşitli entrikalarla buna engel oluyor. Bir de Türkiye'nin yararını düşündüklerini söylüyorlar. Bütün Avrupa'nın rahatını kaçıran Fransızların bitmeyen kötülüklerini görünce Fransızlardan iyice nefret ettim. Her durumda her millete kötülük yapıyorlar. Fransız hükümeti, Ruslara karşı kullanılmak üzere bana şahsen 30.000 asker göndermeyi önerdi. Bunların Eflak ve Boğdan'ı kısa sürede Rusların elinden kurtaracağını söylediler. İnanmadım. Fransızlar her yere yardım edeceğiz diye girip sonra işgal ediyorlar. Birkaç kez Türkiye'yi aldattılar. Geçenlerde Fransa'ya sadık on iki devlet adamının kellesini uçurttum. Esas hedefim Rusya ve İngiltere ile barış anlaşması imzalamak. Fransa'yla asla samimi dost olmayacağım. Onlar bizi birkaç kez aldattı ve asla sadık bir dost kabul edilemez.[106]

Bu konuşmadan sonra, Alemdar Mustafa Paşa'nın Rus misafire gittiği her yerde saygı gösterilmesi için yazdığı beratı vermesiyle görüşme bitmişti.

Alemdar Mustafa Paşa'nın yukardaki konuşmasında vurgu yapılması gereken üç husus var. Birincisi, paşanın Babıâli'nin Fransa tarafından aldatıldığı iddiası ve yardım bahanesiyle Fransızların Osmanlı topraklarına asker sokup işgal etmesi. Paşanın kastettiği olaylardan biri Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali olabilir. Ancak Mısır meselesinden çok daha yakın

s. 336'da da mevcuttur.
106 Krasnokoutski, *Konstantinopol*, s. 18.

bir tarihte ve Alemdar Mustafa Paşa'nın da yakından takip ettiği General Marmont komutasındaki Dalmaçya'daki Fransız birliklerinin Osmanlıya yardım amacıyla Bosna ve Arnavutluk'tan geçirilmesi hususu gündeme gelmişti. Bu meselenin Balkanlar'da büyük bir huzursuzluğa ve tepkiye sebep olduğundan daha evvel bahsetmiştik (bkz. s. 87-88). Gerçekten de Alemdar Mustafa Paşa aynı meseleye değinerek şöyle demişti:

> Napoléon Ruslarla savaşıp Eflak ve Boğdan sınırlarımızdan uzaklaştırmamız için bize 30 bin asker söz vermişti. Sadık Manuk Bey, bilgeliği ile Fransızların Osmanlılara verdiği sözün bir yemden ibaret olduğu konusunda bizi ikna etti. Bu sebeple Fransızların önerisine pek taraftar olmadım.[107]

Bir önceki alıntıda bahsedilen 30.000 askerin Dalmaçya'daki Fransız askeri olduğu ve Manuk Bey'in telkinleriyle kabul edilmediği de anlaşılıyor. Alemdar'ı, bu askerlerin Osmanlı topraklarından geçişinin tehlikeli olduğuna ve buna karşı direnilmesine ikna eden kişinin Manuk olduğuna dair Rus kaynaklarında da destekleyici bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, Rus General Bagration, Manuk Bey'e St. Vladimir Nişanı verilmesi için kaleme aldığı bir yazısında, Fransa Elçisi Sébastiani'nin planına uyarak Bosna'dan Tuna'ya geçirilmesi düşünülen 25 bin kişilik bir Fransız birliğinin geçirilmesini engellediğini belirtmektedir.[108] Bunun üzerine Sébastiani'nin Alemdar'ı ikna için adamlarını gönderdiğini ancak paşanın direnmesi üzerine ikili arasına büyük bir soğukluk girdiğini ve Manuk'un Fransız elçisinin can düşmanı haline geldiğini eklemektedir. Hatta Manuk Bey'i Babıâli'ye şikâyet ederek, kendisinin bir vatan haini ve Ruslara satılmış bir adam olduğunu ihbar etmişti.[109]

107 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 178.
108 General Bagration'dan Çar Aleksander'a, Bükreş, 12/24 Mart 1810, APERM 1937, v. 178-81, kopyası MIB 46565, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 52-7.
109 General Bagration'dan Çar Aleksander'a, Bükreş, 12/24 Mart 1810, APERM 1937, v. 178-81, kopyası MIB 46565, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 52-7. Belgede, Sébastiani'nin Alemdar Mustafa Paşa'yı ikna üzere gönderdikleri arasında Kony (?) adlı kendi damadının da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Alemdar Mustafa Paşa'nın Fransız yanlısı oldukları için kellesini uçurttuğunu belirttiği on iki kişi konusunda kimleri ve hangi olayı kastettiğini maalesef tespit edemedik. Ancak, bu sayede sadareti boyunca paşanın hedef aldığı fraksiyonlar arasında Fransız yanlısı kişilerin de olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Son mesele ise 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa'nın Fransızlardan ziyade Rus yanlısı bir siyaset izlemesi, İngiltere ve Rusya ile bir an önce anlaşma imzalamak istemesidir. Zaten Krasnokoutski'nin günlüğündeki notlara dayanacak olursak, İstanbul'daki bütün elçiler İstanbul ziyaretine şaşırmasına rağmen, Fransız maslahatgüzarı Latour-Maubourg[110] Rus kuryenin gelmesinden oldukça endişelenmişti.[111]

Alemdar Vakasından bir gün önce Manuk Bey, Rus misafiri Krasnokoutski'ye ertesi gün akşam divanın toplanacağını ve kendisine verilecek cevabı alarak ülkesine dönebileceğini söylemişti. Ayrıca, Prozorovski'nin mektubuna nihai bir yanıt hazırlamak için Babıâli'de bir meşveret yapıldığı ve barış görüşmelerine katılmak üzere üç murahhasın seçildiğini ve Krasnokoutski'nin şehirden ayrılışından üç gün sonra Yaş'a gideceklerini de belirtmişti. Ancak, o akşam sadrazam, şeyhülislam konağında iftara davetli olduğu için mektubun teslim alınması ertesi güne kalmış ve habercinin dönüşü ertelenmişti. Dolayısıyla Krasnokoutski, kendisine o geceyi de Manuk'un evinde geçirmesi önerilerek evdeki ziyafete davet edilmişti. Yemekte, eski Boğdan voyvodası Muruzi ile görüşen Rus misafir, Fransızca yaptıkları konuşmada Muruzi'nin kendisine Alemdar Mustafa Paşa'nın sekbanlara Avrupa tarzında talim yaptırdığını, Türklerin şimdiden bazı taktikleri denediklerini ve zamanla yeniçerileri yok etmeye niyetli olduklarını söylemişti.[112]

Aynı gece çıkan isyan şehirde büyük karmaşa yaratırken, Ortaköy'deki konağında Krasnokoutski'ye ziyafet veren Manuk Bey'in olayları

110 10 Ağustos 1806'da Fransız elçisi olarak göreve başlayan Sébastiani'nin 26 Nisan 1808'de görevinden ayrılmasıyla elçilik sekreteri olan Florimond Marquies de Latour-Maubourg 1812'de François Andréossy'nin atanmasına kadar maslahatgüzar olarak işleri yürütmüştür.

111 Krasnokoutski, *Konstantinopol*, s. 19; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 179. Siruni, Krasnokoutski'ye verilmek üzere 25.500 kuruş değerinde ay yıldız motifli pırlanta bir mücevher hazırlandığını belirtmektedir.

112 Krasnokoutski, *Konstantinopol*, s. 30-31.

duyunca önce korktuğu ardından biraz sakinleştiği anlaşılıyor. Misafiri bir süre sonra Avusturya elçiliğine geçerken, Manuk Bey'in endişeli bekleyişi devam ediyordu.[113] Endişelerinde haklı idi. Çeşitli gruplara ayrılarak Alemdar'ın yandaşlarını arayan asilerden bir grup da Ortaköy'e gönderilmişti. Başına ödül konulduğu için yakalanması an meselesiydi.[114] Ancak, rivayete göre, bir yeniçeri amiri asiler henüz oraya ulaşmadan kapısını çalarak tehlikeyi gizlice haber verip, derhal kaçmasını telkin etmişti. Hovnanyan'a göre, böyle bir yardımın sebebi söz konusu zabitin Manuk Bey'in Rusçuk'tayken hayatını kurtardığı bir adamın kardeşi olmasıydı.[115] Manuk'un kendisi ise, hayatını kurtaran şahıs hakkında bu detayları vermemekte; ancak isyan olacağına inanan bir Türkün tam zamanında uyarısı sayesinde kaçmayı başardığını söylemektedir. Manuk, selameti, her ne pahasına olursa olsun kaçmakta görmüştü. İsyancılar kendisini, bir Hıristiyan olmasına rağmen vezirin işlerini idare etmeye kalkışma, Osmanlı topraklarını Ruslara verme ve İslam imparatorluğunun temeli olan yeniçeri ocağının mahvına yardım etme sebepleriyle aramaktaydılar. Kurtarıcısının söylediğine göre eğer Manuk'u uyardığı dahi açığa çıksa kendisi de hayatını kaybederdi.[116]

Bu uyarı üzerine evinin damına çıkan Manuk Bey buradan başka bir eve sığınmıştı. Çok kısa bir süre sonra kendisini uyaran yeniçerinin öncülüğünde evine dayanan grup Manuk Bey'i evde bulamayınca oradan ayrılmak zorunda kalmıştı. Sığındığı evde yedi gün saklanan Manuk, nihayet sisli ve sağanak yağışlı bir gecede iki hizmetkârıyla beraber payitahttan kaçmayı başarmıştı. Tahmin edileceği gibi yıllar sonra bile o evde yaşadığı korku ve endişeyi hatırlayacaktır.[117] Manuk Bey'in İstanbul'dan ayrılış tari-

113 Bayan Pizani ve Stirmer bir haberci göndererek kendisini beklediklerini haber vermişti. O da önce Pizani'nin eşine ardından Stirmer'e uğramıştı. Ünal, "Alemdar Vakası," s. 581. Rus elçi Nemçe elçiliğine sığındıktan bir süre sonra Bükreş'e geçti. Erbiceanu, "Naum Rîmniceanu," s. 282-83.

114 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22. Evine kendisini öldürmek niyetiyle gelenlerin elinden Tanrı'nın yardımıyla kurtulduğunu ve kendisini o gece yabancı bir evde bulduğunu söyler.

115 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 160.

116 İmzasız bir rapor, 28 Kasım 1808, APERM, 1922, v. 566-67, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 119-21.

117 Bazı geceler rüyasında hâlâ o kâbus gecesine döndüğünü ve terle uyandığını ifade eder. Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

hi aşağı yukarı 20 Kasım olsa gerektir. Ortaköy'den bir gemiye binerek, Vize'de karaya çıktığını ve orada Köse Ahmed'in kendisini karşılamak üzere gönderdiği 50 ila 150 askerle buluşarak Rusçuk'a gittiği genel hatlarıyla bilinmektedir.[118] Ancak kendisi, Lazaryan'a yazdığı bir mektubunda, farklı ayrıntılar vermektedir. Manuk, iki hizmetkârıyla at sırtında Kâğıthane istikametinde ilerlediğini ve Rusçuk'a kadar bu şekilde devam ettiğini yazmaktadır.[119] Manuk Bey kaçarken yalnız değildi, yanında sadık adamı Babig de vardı. Olaylar sırasında Bogos Sepastyan, Rus konsolosun tercümanı Fonton ve kardeşi Gabriel ise Muruzilerin yalısında idi.[120]

Rusçuk Yâranı, Alemdar Vakası ve Firarları

Rusçuk yâranından Alemdar Vakasında İstanbul'da olup kaçabilen ilk grup arasında Behiç Efendi, Köse Ahmed ve Manuk Bey vardı. Ancak en ilginç ve gizemli hikâye ikinci grup firarilere aittir. Olaylar sırasında kendilerine karşı bir tehdit olup olmadığını takip edemediğimiz ancak karışık olaylar dizisiyle gözden düşen ve başkentten kaçmak zorunda olan bu grupta dört kişinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadı Abdurrahman Paşa, Ramiz Paşa, Tersane Emini Moralı Ali Efendi[121] ve İnce Mehmed Bey.[122] Daha sonraları, Vize'de eski Boğaz Nazırı Hacı Ali Ağa da onlara

118 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 353; Siruni, "Eçer Manuk Beyi" II, s. 148'de 50 atlı gönderildiği belirtilmektedir.
119 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.
120 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 353. Ancak, bir kaynak Mesrop, Bogos ve Gabriel'in Alemdar Vakasından bir süre sonra Odesa'ya kaçtığını belirtmektedir. Bkz. Erbiceanu, "Naum Rîmniceanu," s. 282.
121 Aslen Moralı olan Ali Efendi (ö. 1224/1809) defterhane kesedarı olarak görev yaptıktan sonra Ra 1211/Eylül 1796'da Paris'e elçi olarak gönderilmiş ve 1802 yılında dönüşünden sonra tersane defterdarı olarak atanmıştır (1804). İki yıl kadar bu görevi yaptıktan sonra 25 Ca 1222/31 Temmuz 1807'de defter emini ve ardından tophane nazırlığı görevlerinde bulundu. II. Mahmud'un tahta çıkmasından sonra umur-ı bahriye nazırı (19 B 1223/10 Eylül 1808) olarak atandı. Sened-i İttifak'ta da imzası bulunan Ali Efendi, 1808'de idam edilmiştir. Hayatı ve kariyeri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Maurice Herbette, *Fransa'da İlk Daimi Türk Elçisi: Moralı Esseyyit Ali Efendi (1797-1802)*, Türkçeye çeviren Erol Üyepazarcı, (İstanbul: 1997), (bkz. s. 87-88).
122 BOA, A. DVN. SMHM.d 227, v. 155/h. 472 (evail-i L 1223/20-29 Kasım 1808). İnce Mehmed Bey (Paşa, ö. 1223/1808), kapıcıbaşılıktan mirimiranlığa yükselmiştir. Bahr-i Siyah Boğazı muhafızlığı şartıyla Rumeli beylerbeyi olarak atanmış (12 L 1221/23 Aralık 1806), ardından tersane kethüdası olmuştur. BOA, Sadaret Defterleri, no. 357, v. 20 (12 L 1221/23 Aralık 1806); BOA, C. AS. 6841 (10 S 1222/10 Nisan 1807), *Neticetü'l-Vekayi*, v. 40.

katılır.[123] Alemdar Vakasında sarayı korumaya ve isyanı bastırmaya çalışan bu devlet adamlarının kısa bir süre sonra firari durumuna düşmesi gerçekten ilginçtir. Hangisinin daha önemli bir faktör olduğuna tam olarak karar vermek zor. Ancak, bu kişilerin gözden düşmesinin birkaç önemli ve muhtemel sebebini sıralayabiliriz. Birincisi, isyan sırasında asilere ve İstanbul halkına karşı aldıkları sert tedbirler, ikincisi IV. Mustafa'nın ölümündeki rolleri ve üçüncü olarak yeniçerilerin II. Mahmud üzerinde kurduğu baskı.

Meşhur vakada Alemdar Mustafa Paşa'nın ve yandaşlarından bir kısmının ortadan kaldırılması olayların yatışmasını sağlamamış, tam aksine neredeyse bir iç savaşa dönüşmüştü. Ramiz Paşa, olayları duyar duymaz II. Mahmud'u korumak maksadıyla Üsküdar, Levend Çiftliği ve tersane askerleriyle saraya yönelmişti.[124] Olaylar çıktığı sırada Üsküdar'da bulunan Kadı Abdurrahman Paşa ise durumu öğrenmek ve padişaha danışmak üzere yeğeni Sekban-ı Cedid Binbaşısı Ahmed Efendi'yi saraya göndermişti.[125] Sahilde biriken ve asilere destek veren bostancıların muhalefetinden karaya çıkmaya fırsat bulamayan Ahmed Efendi, nihayet Balıkhane'den inerek saraya girme fırsatı bulmuştu. Sünnet odası civarında rastladığı Silahdar-ı Şehriyari Receb Paşazâde Mehmed Bey'den sekban kuvvetlerinin saraya gelmesi için izin istemişti.[126] Yani, Alemdar Vakasında ne Abdullah Ramiz Paşa ne de Kadı Abdurrahman Paşa, Babıâli'ye gitmemiş, henüz saray için bir tehlike yokken muhtemel bir saldırı için burayı savunmaya odaklanmışlardı.

Padişahın davetiyle saraya gelen Çarhacı Ali Paşa ve eski Kaptan-ı derya Salih Paşa ise sarayın muhafazasıyla meşguldü. Olayları sünnet odasından takip ettiği anlaşılan II. Mahmud'un huzuruna çarşamba günü çıkan Selim Giray'ın bir adamı sultanın imdadına bin kadar Tatar askeri göndermesini uygun görüp görmediğini sorması üzerine, II. Mahmud saraya gelmek yerine baruthane ve su bentlerinin muhafazasını üstlenmelerinin daha doğru olduğu cevabını vermişti.[127] Asi yeniçeriler ise, Ağa Kapısı'nda

123 BOA, A. DVN. SMHM. 227 v. 153/h. 476 (evasıt-ı L 1223/29 Kasım-9 Aralık 1808).
124 *Saray Günlüğü*, 252-3; Câbî, *Tarih*, I, s. 276-9, 283.
125 *Neticetü'l-Vekayi*, v. 46'ya göre Alemdar Mustafa Paşa'nın vefat haberini alan II. Mahmud, Kadı Abdurrahman Paşa'ya haber göndererek emrindeki sekban askeriyle saraya gelmesini emretmişti.
126 *Saray Günlüğü*, s. 252.
127 *Saray Günlüğü*, s. 264.

toplanarak desteklerini almak üzere ulemayı davet edip ardından saraya yönelmişti.[128] Ramiz Paşa'nın emriyle Kurşunlu Mahzen ve Azap Kapısı'na demir atan iki gemi yeniçerilerin yoğunlukta bulunduğu Ağa Kapısı'na ve Gümrük Önü ile diğer iskelelere top atışı yapmaktaydı. Paşa, asilere yardım eden halka da ateş açılmasını emrettiğinden Bahçe Kapısı'ndan Topkapı'ya kadar geniş bir alan açık hedef haline gelmişti. O sırada bir kısım asiler de sarayı adeta abluka altına alarak, sarayı koruyan birliklerle ara sıra çatışmaya giriyorlardı.[129] Yeniçerilerin daveti üzerine Ağa Kapısı'na gelen ulema ise top atışlarından dehşete düşmüşken, yeniçeriler bunların masum halka da isabet etmesinden dem vurarak ulemadan Ramiz Paşa'ya ricacı gitmesini ve bombardımanı durdurmasını istemişlerdi. Kethüda Said'e göre, asiler ulemadan yeni bir yeniçeri ağası tayini ve kavganın durdurulmasını istemişlerdi.[130] Nitekim saraya giden başta İstanbul Kadısı Köstendilli Tahir Efendi, sünnet odasında padişahın huzuruna çıkarak asilerin pişman olduğunu ve af dilediğini ifade etmektedir.[131] Şânîzâde, eşkıyalarla işbirliği yapmayan ocak ağalarının da top atışının durdurulması için padişahtan rica ettiklerini söylemektedir.[132] Öte yandan Oğulukyan'a göre yeniçeriler af için Çavuşbaşı Memiş Efendi'yi aracı etmelerinden sonra padişah bombardımanın durdurulmasını emretmişti.[133] Huzura kabul edilen ulemaya II. Mahmud'un, IV. Mustafa'nın vefat ettiğini bildirdiği de anlaşılıyor.[134]

II. Mahmud, ulema ve ocak ağaları ile huzurunda yaptığı görüşmede isyana son vermek şartıyla affedileceklerini ve top atışının dura-

128 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 128 Şânîzâde ulemanın çoğunun zorla getirildiğinin altını çizer ve davet edilen ulemanın listesini de verir. (s. 128-29). Ulemanın listesi ve "cebren" Ağa Kapısı'na getirilmesine dair ayrıca bkz. Kethüda Said, *Tarih*, v. 137-138a. Aynı yazara göre olayların çıkmasından sonra evinin karşısındaki küçük bir haneye sığınmış olan İstanbul Kadısı Köstendilli Tahir Efendi de hizmetkârlarının asiler tarafından tazyiki sonucu ifşa olunmuştu (v. 138a).

129 Top atışının şehre verdiği zarar ve muhalif gruplar arasındaki çatışma detayları için bkz. Aysel Yıldız, "A City Under Fire: Urban Violence in Istanbul During the Alemdar Incident," Ulrike Freitag and Nora Nafi (ed.), *Urban Governance under Ottoman Cosmopolitanism and Conflict* (Routledge: 2013), s. 42-46.

130 Kethüda Said, *Tarih*, v. 138. Ulemadan Derviş Mehmed Efendi'nin II. Mahmud'un hal'ini isteyip istemedikleri ve yeniçerilerin reddetmesine dair bkz. aynı yazar, v. 138-39a.

131 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 131-32; *Saray Günlüğü*, s. 253-54. Olay salı günü meydana gelmiştir.

132 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 142. Krş. Kethüda Said, *Tarih*, v. 139.

133 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 42.

134 Kethüda Said, *Tarih*, v. 144a.

bileceğini onlara ifade etmişti. Meclisteki ricalin buna kefil olmasıyla nihayet, çarşamba günü top atışının durdurulması emri bir haseki ağayla gönderilmişti.[135] Emrin kendisine ulaşmasından sonra saraya giden Ramiz Paşa ise Kadı Paşa ile bir durum değerlendirmesi yapmıştı.[136] Bombardımanın kesilmesinden sonra cesaretlenen asiler ise, önce humbarahaneyi basıp, ardından tersaneye geçmişler ve burayı kontrolleri altına almışlardı. Onların gelmesinden evvel işin sonunun pekiyi olmayacağını anlayan İnce Bey ve Bahriye Nazırı Moravi Ali Efendi kaçmayı başarmışlardı.[137]

Bütün bunların ardından Tophane'ye yönelen asilerden bir kısmı burayı zapt ederek, sandallarla Üsküdar'a yönelmişti. Kısa sürede asilerin eline geçen Üsküdar Kışlası tam bir yangın yerine dönmüştü. Bu noktada işlerin artık çığırından çıktığını gören iki paşa çareyi kaçmakta bulmuştu. Sarayda sekban askerleriyle yeniçeriler çatışırken saraydan dışarı çıkarak Balık Kapısı'nda bekleyen iki fırkata[138] ile Tophane'ye gelen Ramiz Paşa oradan da bir netice alınamayacağını fark edince Levend Çiftliği'ne doğru yönelmişti. Ancak, Beşiktaş iskelesine yanaşacağı sırada oraya biriken halk ve yeniçerileri görünce bu isteğinden vazgeçerek bu sefer son bir ümitle Üsküdar'a yönelmişti. Büyük İskele önünde aynı manzarayı görüp top atılma olasılığına karşı Kavak İskelesi'ne yanaşmıştı. İki paşa, Üsküdar'a haber göndermek üzere iken kışladan gelen dumanları görünce buna da cesaret edemeyip, Kızıl Adalar'a doğru yönelmişlerdi. Şânîzâde, Moralı Esseyyid Ali Efendi'nin de yanlarında olduğunu bildirmektedir.[139]

135 *Saray Günlüğü*, s. 261; Câbî, *Tarih*, I, s. 288; Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 143; Kethüda Said, *Tarih*, v. 139.

136 Câbî, *Tarih*, I, s. 290, 295. *Ruznâme*'ye göre, Kadı ve Ramiz Paşaların kaçma teşebbüsüne karar vermeleri Üsküdar Kışlası'nın yandığını öğrenmelerinden sonradır. Bundan sonra Seferli Kethüdası Yeri'ne gelip durumu müzakere ettikleri, sonra sünnet odasında II. Mahmud'un huzuruna çıktıkları ve ardından Üsküdar'daki yangın yerine gitmek ve İstanbul kapılarını dolaşmak bahanesiyle saraydan ayrıldıkları belirtilmektedir. *Saray Günlüğü*, s 265-66.

137 *Saray Günlüğü*, s. 262. Kethüda Said, *Tarih*, v. 145'te ise Ali Bey'in Ramiz Paşa ve Kadı Paşa ile beraber olduğunu ve hep beraber Yalı Köşkü'nden kaçtıklarını belirtir.

138 *Ruznâme* yazarı, iki gemide 100 kadar Çamlıcalı asker ve 200 kadar sekban ve paşa çavuşlarının mevcut olduğunu ve paşaların emriyle beklediğini ifade etmektedir. *Saray Günlüğü*, s. 266.

139 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 148. Oğulukyan bu kadar detay vermez. Paşaların ilkönce Kadıköy'e geçtiklerini ve orada buldukları bir çekdiri ile Ayastefanos'a çıktıklarını belirtir (*Ruznâme*, s. 43). Câbî'nin anlatımı daha detaylıdır. Buna göre, Ramiz Paşa Galata ve Tophane'deki karışıklıkları ve asilerin kontrolü ele geçirmeye başladığını fark edince, sekbanları biraz gayrete getirmeye çalışır. Daha sonra Beşiktaş'a,

Bu esnada paşaların sarrafları, tersaneden aldıkları bir talim korvetiyle yetişerek onlara para vermişlerdi. Dönüşte yeniçerilerle karşılaşan sarraflar paşaların İzmit tarafına gittiklerini söylemişlerdi. Yolculuk sırasında Kadı Paşa'nın Anadolu tarafına Ramiz'in ise Rumeli tarafına gitme teklifinde bulunduğunu söyleyen dönemin bir yazarına göre; yanlarında bulunan Tersane Defterdarı Ali Paşa'nın Rumeli'nin daha münasip olduğunu tasdik etmesiyle iki paşa o tarafa yönelmeye karar vermişlerdi.[140] Bombardımanı yasaklayan fermanın kendilerine ulaşmasından sonra can güvenliklerinden endişe eden bazı kaptanlar da Bilecik Âyanı Kalyoncu Ali Ağa'nın yanına firar etmişlerdi.[141] Bu arada firarları fark edilince Çöplük İskelesi'nde top atan ibrik (brik) gemiyi ele geçiren asiler de paşaların peşine düşerek, Ayastefanos yakınlarında onlara yetişmişlerdi. Kaçan gemilerden biri yolcularını indirirken, onları yakalamaya çalışan asilerin gemisi ise karaya oturmuştu. Sahilden daha uzakta olan ve paşaların bulunduğu gemi ise biraz daha ilerleyerek Çatalca'ya ulaşmıştı.[142] Bu aşamadan sonra, Rumeli âyanlarının yardımını isteyen paşalar, etraflarında sadece 300 kadar adam toplayabilmişlerdi. Bu küçük birlikle bir grup yeniçeriyi püskürtmelerine rağmen daha ciddi bir teşebbüse yetecek bir askeri kuvvetleri bulunmuyordu.[143]

ardından Üsküdar ocağına yönelir. Büyük İskele önündeki kalabalığın çoğunun yeniçeri olduğunu görünce, Ayazma'da duran bir gemiye binerler ve Üsküdar ocağının asilerin kontrolüne geçtiğini görünce hemen Kızıl Adalar'a yönelirler. Sarrafları arkalarından yol harçlığı yetiştirir. Paşaların takip edilmesini engellemek üzere, nereye gittiklerini soranlara İzmit tarafına yöneldiler diye yanıltmaya çalışırlar. Câbî, *Tarih*, I, s. 295-96.

140 Câbî, *Tarih*, I, s. 295-96. *Ruznâme* yazarı ise paşaların Üsküdar'a yöneldiğini fark eden bir topçu amirinin kendilerine yetişerek Üsküdar'a gitmelerinin sakıncalı olduğunu, kaçarak canlarını kurtarmaları gerektiğini söylediğini ifade etmektedir. Hemen akabinde Ayastefanos tarafına yönelen paşalar yolda rast geldikleri bir çekdirmeye halat ile fırkatalarını bağlamışlardır. *Saray Günlüğü*, s. 266.

141 *Saray Günlüğü*, s. 261: Bu kaptanlar, Nasuhzâde Ali Kapudan, Liman Reisi Kaşto/Kaşorti, Ebru Kapudan, Arnavud İbrahim Kapudan ve Şükrü Kapudan'dır. Krş. Câbî, *Tarih*, I, s. 289. *Neticetü'l-Vekayi* yazarı ise tersane kethüdası mirimirandan İnce Mehmed Bey'in yanı sıra, Şükrü Kapudan, Kaşoti Ahmed Kapudan, riyale ve başağa Şükrü Kapudan'ın Ramiz Paşa ile kaçtığını vurgulamaktadır. (v. 47). Tersanedeki yeni atamalar için bkz. aynı eser, v. 48.

142 *Saray Günlüğü*, s. 266-67. Ayrıca bkz. Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 148. Selim Giray'a sığınanlar arasında paşaların haricinde İnce Mehmed Bey de vardır. (s. 163). *Yayla İmamı Risalesi* yazarı ise, Bakırköy civarında karaya indiklerini oradan Uzun Köprü altından Kaynariye Köyü'ne varıp orada aldıkları beygirlerin birine Ramiz Paşa, birine Kadı Abdurrahman Paşa ve diğerine Ali Efendi'nin bindiğini geriye kalanların yaya olarak Burgaz Köprüsü'ne vardıklarında Çatalca civarında Selim Giray tarafından karşılandıklarını anlatır (s. 258). Câbî ise Kalıkıratiya Köyü civarında karaya oturduklarını ve ıslanarak sudan çıktıklarını belirtmektedir (Câbî, *Tarih*, I, s. 296).

143 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 366.

İstanbul'a geri dönersek, şehirde Alemdar Vakası sonrası olaylar henüz durulmamıştı. Cuma günü asi yeniçeriler kendilerine zarar gelmeyeceğine dair II. Mahmud'dan bir amanname almışlardı.[144] Firarilerin idamı için özellikle yeniçeriler arasında çok ciddi bir baskının olduğu anlaşılıyor. Paşaların yakalanması için Et Meydanı'nda toplanan yeniçeriler bunların yakalanıp kendilerine teslim edilmesi konusunda baskı yapmaya başlamışlardı.[145] Firari paşaları yakalaması için Kapdan-ı Derya Seydi Ali Paşa görevlendirilmişti.[146] Ayrıca, Yılıkoğlu Süleyman Ağa da firarileri yakalamak üzere Kandıralı Mehmed Ağa'nın maiyetine verilmişti.[147] Paşaların firarları ve yakalanamamasından dolayı yeniçeriler arasında gerginlik olduğu anlaşılıyor. Hatta paşaların affedilerek İstanbul'a geleceklerine dair dedikodular da yayılmaya başlamıştı.[148]

Bu noktada Ramiz ve Kadı Abdurrahman Paşaların niye kaçtıkları sorusuna tekrar dönmek gerekir. Firari durumuna düşmeleri Alemdar Vakası sırasında şehrin topa tutulmasındaki rollerinden dolayı olabilir. Ayrıca şehirde hamallık, manavlık veya bakkallık gibi küçük esnaflıkla uğraşanların ancak yeniçeri veya kalyoncu yazılmadıkları taktirde mesleklerine devam edebileceği aksi takdirde kesinlikle esnaflık yapamayacaklarına dair emri takip etme görevinin İnce Mehmed Bey'e havale edilmesi kendisine ve paşalara karşı İstanbul'da hatırı sayılır bir düşman kitle yaratmış olmalıdır.[149]

Bütün bu arbede arasında unutulan mesele IV. Mustafa'nın ölümüdür. Daha önemlisi, Kadı Abdurrahman Paşa ve diğerlerinin sultanın ölümünde dahli dolayısıyla II. Mahmud'un gazabına uğrayıp uğramadıklarıdır. Nitekim Saint-Denys de, Kadı Abdurrahman Paşa'nın

144 *Saray Günlüğü*, s. 268.
145 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 150; Câbî, *Tarih*, I, s. 300, 313-15, 323-26. Miller, Ramiz Paşa'nın II. Mahmud'a bazı yazılar gönderdiğini, ancak durumun yeniçeriler tarafından fark edilmesiyle sultanın baskı altında kaldığını ve paşaları "asi" ilan etmekten başka çaresi kalmadığını belirtmektedir (*Mustapha Pacha*, s. 366). Ancak, tarihsel detaylar bu açıklamalarla çelişkilidir.
146 Câbî, bu atamayı 5 Za 1223/23 Kasım 1808 olarak vermektedir. Câbî, *Tarih*, I, s. 343.
147 BOA, HAT 1225/47877 (tarihsiz); Uzunçarşılı, *Rumeli Âyanları*, s. 38. Kandıralı Mehmed Ağa, Seydi Ali Paşa'nın adamlarındandır. Alemdar Vakası sırasında Levend Çiftliği'ne saldıranlar arasındadır ve tersanenin asilerin eline geçmesinde aktif rol oynamıştır. Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 157.
148 BOA, HAT 294/17843 (tarihsiz).
149 *Mecmua-ı Vekayi*, s. 17.

Sultan Mustafa'nın idamına önayak olmak üzere padişah tarafından gönderildiğini yazmaktadır.[150] Oğulukyan'a göre; IV. Mustafa, Mahmud'un emriyle kendisi aleyhinde çevirdiği komplolar yüzünden öldürülmüştü.[151] Yazarı meçhul biri tarafından kalem alınan bir raporda ise Alemdar Vakası sırasında saray asiler tarafından kuşatılıp, asilerin IV. Mustafa'yı tekrar tahta geçirecekleri kesinleşince, II. Mahmud'a IV. Mustafa'nın izalesinden başka çare kalmadığını Kadı Abdurrahman Paşa belirtmişti. Bunun üzerine Şeyhülislam Salihzâde Esad Efendi, Tahir Efendi, Kadı Abdurrahman Paşa, Ramiz Paşa ve kaymakamın da katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Sünnet odasında yapılan toplantıda IV. Mustafa'nın ortadan kaldırılmasından başka çare olmadığı kararlaştırıldı. Yazarın anlatımına göre, kardeşinin öldürülmesi söz konusu olduğu için II. Mahmud buna hemen karar veremeyip, tereddüde düşmüştü. Başka bir çare önermek adına toplantıdakilere "... eşkıya ile cümlemiz kıtâle say eylesek, sancak-ı Resullahı ihrâc ile ehl-i ırz olanlar tarafını celb ile"[152] diyerek öncelikle asileri ortadan kaldırma seçeneğini değerlendirmelerini istemişti. Karşısındakiler başka çaresi olmadığını vurgulayınca bostancıbaşı ve Kadı Paşa ile birkaç cellat giderek IV. Mustafa'yı ortadan kaldırmışlardı.[153]

Dönem yazarları içinde sadece bir yerli bir de yabancı kaynak Ramiz, Kadı Abdurrahman Paşa ve diğerlerini Topkapı önünden bir sandala bindirerek kaçmalarına II. Mahmud'un yardım ettiğini iddia etmektedir.[154] Aynı şekilde Bogos Sepastyan da bütün gayretlere rağmen isyanı bastırmak gibi bir ümit kalmayınca II. Mahmud'un canlarını kurtarmak "bâ-irâde ve ruhsat-ı hümâyûn" izin vermesiyle paşaların İstanbul'dan kaçtıklarını belirtmektedir.[155] Ancak genel anlamda da padişahın Alemdar Mustafa Paşa ve yâranın uygulamalarını tasvip etmediği izlenimini

150 Saint-Denys, *Révolutions*, II, s. 252.
151 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 43.
152 "eşkiya ile hepimiz savaşmaya çalışsak, Peygamber'in sancağını çıkartarak namuslu olanları kendi tarafımıza davet ile"
153 TSMA, E. 2650 (tarihsiz). 1826'da Yeniçeri ocağını kaldırırken de aynı stratejiyi uygulamıştır.
154 *Yayla İmamı Risalesi*, s. 258; Saint-Denys, *Révolutions*, II, s. 255.
155 Notlarında bu olayı 29 N 1224/7 Kasım 1809'a tarihlendirmektedir. Ancak, bir tarih hatası olması muhtemeldir. Bogos Günlük, v. 84, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 73.

ediniyoruz. Nitekim paşaların yakalanmasına büyük önem vermesinin sadece yeniçerilerin baskısından olmadığını padişahın kendi kaleminden takip edebiliyoruz:

> Firari paşaların gazab-ı şâhâneme mazhar olmaları yalnız ocakluya husûmetleri için olmayub gerek merkum paşalar ve gerek yanında firar eden adamlar cülûs-ı hümâyûnumdan berü nâ-becâ ve münâsib olmayan işler ihdâsıyla bu hâle koydular. Hüdâ anların belalarını versün. Birine rızâ-ı hümâyûnum yoğ idi. Ama vakt ü hâle göre böyle oldu.[156]

Bu ifadelerden, II. Mahmud'un Rusçuk yâranının iktidarı ele geçirdikten sonra yaptıklarının çoğuna karşı olduğu, ancak tahta çıktığı sıralarda kendisinin fazla bir gücü olmadığı için susmak zorunda kaldığını öğreniyoruz. Hatta bir rivayete göre, padişah her ne kadar yeni bir ordunun kurulmasını gerekli görse de III. Selim'in akıbetinden dolayı bundan çekinmiş; ancak Alemdar Mustafa Paşa'nın ısrarına dayanamamıştı.[157] Yine II. Mahmud'un kendi ifadesine göre,

> Yeniçeri ocağı kâr-ı kadîm seleflerimden mevrûs kalmış hassa askerimdir. Ve seleflerde nasıl iş-güzârlık etdikleri tevârîhlerde manzûrum olmuştur. Benim itibarım anlardadır. İnşallahu Teala nice gazalarda işgüzarlık edenler yine anlardandır. Ecdâdım gibi gaza okutmamı kudret-i Hakk'la anlardan ümidim vardır.[158]

II. Mahmud Alemdar Vakasından sonra yazdığı bazı emirlerde de benzer ifadeler kullanmaktadır. Sonradan nizamlarına biraz halel gelmesine rağmen yeniçeri ordusunun Osmanlının kadim ordusu olduğunu

156 "Firari paşaların gazabıma uğramaları, yalnız ocaklıya düşmanlıklarından dolayı olmayıp, gerek bu paşalar ve gerek yanında firar edenler tahta çıktığımdan beri uygunsuz ve münasip olmayan yeni işler yaparak, bu hale getirdiler. Allah onların belalarını versin. Birisine rızam yoktu. Ama vakit ve hale göre böyle oldu." BOA, HAT 294/17483 (tarihsiz).
157 Câbî, *Tarih*, I, s. 283, tarih olarak 25 N 1223/14 Kasım 1808'i vermektedir.
158 "Yeniçeri ocağı, kadim zamandan kalma, eski padişahlardan bana miras kalmış bir özel askeri birliğimdir. Eski devirlerde nasıl işe yaradıklarını tarih kitaplarında gördüm. Ben onlara itimat ederim. Allah'ın izniyle nice gazalarda iş görenler yine onlardandır. Allah'ın kudretiyle, ecdadım gibi gaza yapmak için onlardan ümidim vardır." BOA, HAT 294/17843 (tarihsiz).

belirten sultan, Sekban-ı Cedid ordusunun İstanbul'da tamamen lağv edilmesini ve Anadolu ve Rumeli'nin herhangi bir yerinde bu ordudan arta kalanların tamamen ortadan kaldırılmasını emretmektedir.[159] Ancak tarihe yeniçeri ordusunu ortadan kaldıran sultan olarak geçen II. Mahmud bu sözleri, kendisinin sık sık kullandığı ifadeyle bunu "vakt ü hal"in nazik durumundan mı (yani asi yeniçerilerin baskısından) yazmıştır, yoksa kendisinin samimi kanaati zaten bu yönde midir? Bunu tespit etmek gerçekten zor. Kadı Abdurrahman Paşa ve Ramiz Paşa'nın firar ettikten sonra henüz tam yerleri tespit edilmediği sırada bu durumdan yakınan padişah paşaların bir başka "fesada" sebep olmadan acilen yakalanmalarının "vakt ü hale" göre çok önemli olduğunu vurgular.[160]

Sultanın paşaların izinsiz firar etmeleri ve yine padişahın onayını almadan payitahtta "gülleli top" atmalarından dolayı da çok kızgın olduğu ortaya çıkıyor. Hatta Alemdar Vakasında çıkan çatışmalarda asilere topla mukabele ettikleri ve izinsiz firar ettikleri için paşalara ne tip ceza verilmesi gerektiğini de araştırdığı anlaşılıyor.[161] Buna cevap veren bir yetkili (muhtemelen kaimmakam) bu kişilerin payitahtta top atarak büyük zarara sebebiyet vermelerinin yanı sıra İstanbul halkının da asilere meyletmelerine ve olayların iyice kontrolden çıkmasına sebep olduklarını belirtmekteydi. Hatta zamanında durdurulmamış olsaydı, bombardımanın şehirdeki kaosu iyice körükleyeceğinin de altını çizmekteydi. Telhisin yazarına göre, paşaların hataları göz ardı edilebilecek türden değildi ve büyük bir suç işlemişlerdi. Dolayısıyla affedilmeleri mümkün değildi.[162] Sonradan Ramiz Paşa'nın hal tercümesini kaleme alan oğlu Mehmed İzzet Bey de Ramiz

159 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 154, 158/h. 478, 497 (evail-i L 1223/20-29 Kasım 1808). Sekban tahririnin ihtilale sebep olduğu belirtilen diğer bir yazıda ise bu birliğin külliyen kaldırıldığı ve bundan sonra isminin bile ağıza alınmamasına ilişkin emrin alındığına dair Tatar Pazarı kadısının ilamıdır. BOA, C. AS. 878/37666 (9 Za 1223/27 Aralık 1808).

160 BOA, HAT 1225/47876 (tarihsiz); BOA, HAT 525/25701 (tarihsiz).

161 BOA, HAT 525/25701 (tarihsiz).

162 BOA, HAT 1225/47876 (tarihsiz). Aynı mektupta, konuyla doğrudan ilgili olmasa da Bozok âyanı Cabbarzâde Süleyman ile ilgili önemli bir ayrıntı vardır. Cabbarzâde'nin kapı kethüdası Mustafa Bey'in Güzelhisar'a sürgüne gönderildiğini öğrenen II. Mahmud, Mustafa Bey'in neye istinaden cezalandırıldığını öğrenmek ister. Bu sıkıntılı günlerde Cabbarzâde gibi "hanedan-ı kadim"den birinin hoş tutulması ve iyi muamele edilmesinin gerektiğini belirterek kapı kethüdasının sürgününden gücenebileceğini ve "devletten nefretine" sebep olmasından çekinir. Böyle nazik bir zamanda bunun uygun olmadığını belirtir.

Paşa'ya isnat edilen en büyük suçun olaylar sırasında şehrin bombardıman edilmesi olduğunu belirtmektedir.[163]

Firarilere tekrar dönecek olursak, Kadı ve Ramiz Paşa ile yanındakilerin ilk durağı Çatalca'nın Subaşı Köyü'ndeki Selim Giray Han'ın çiftliğidir. Selim Giray'a sığınanlar arasında paşaların dışında İnce Mehmed Bey de vardı.[164] Onları takip eden bir kısım yeniçeri ise sığındıkları yeri bulup Selim Giray'ı sıkıştırmaya başlamışlardı. Ancak han, kendisinin masum olduğunu ve isterlerse firarileri çiftlikte yakalayabileceklerini söyleyince, yeniçeriler çiftliğe saldırmışlardı. Firarilerin karşılık vermesi ve aralarından birkaçının vurulması üzerine de geri dönmüşlerdi.[165] Paşaların buraya sığındığının öğrenilmesi üzerine çıkarılan bir fermanla derhal yakalanmaları için Rumeli'nin muhtelif yerlerine emirler gönderilmiş ve Selim Giray'la da gerekli yazışmalar yapılarak firarileri derhal teslim etmesi istenmişti.[166]

İlgili fermanlarda firari Ramiz ve Abdullah Paşalar ile Behiç Efendi ve İnce Mehmed Bey'le eski tersane emini Ali Efendi'nin her nerede olursa olsun derhal yakalanarak idam edilmeleri emrediliyordu.[167] Yerel otoriteler de firarileri derhal yakalamaları, yardım ve yataklık edenlerin en ağır şekilde cezalandırılacağı konusunda uyarılıyordu.[168] Rusçuk, Yergöğü, İbrail, Silistre gibi muhtelif yerlere gönderilen bu fermanlarda, payitahttaki ihtilalin sona erdiği ancak olaylar sırasında firar eden Ramiz ve Abdurrahman Paşa'nın derhal yakalanması gerektiği belirtilmekteydi. Fermandaki

163 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 117-19.

164 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 163. Câbî, *Tarih*, I, s. 296'da, Selim Giray'ın çiftliğine 800 kişilik bir grup olarak geldikleri, çiftliği zapt ve atlarını gasp ettikleri belirtilir. Maalesef, yanlarında kaç kişi olduğunu bilemiyoruz. Ancak, bu kadar fazla olmaları mümkün değildir. Yine Câbî'ye göre, bu gelişmeleri duyan Selim Giray çiftliğe gelir ve firarilerden durumu öğrenir. Ardından merkeze yazıp "sizleri ocak ile müsâleme edelim [barıştıralım]" teklifini yapar. Ancak firari paşalar önce Selim Giray'ı bırakmak istemez, ama sonradan onu arabuluculuk yapması için gönderir.

165 Câbî, *Tarih*, I, s. 296.

166 BOA, HAT 1225/47876 (tarihsiz); BOA, A.DVN.SMHM , no. 227, v. 152/h. 468-471 (evail-i L 1223/20-29 Kasım 1808), v. 164/h. 517 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808). Yayla İmamı da Subaşı Karyesindeki olaylarla alakalı detaylı bilgi vermektedir. *Yayla İmamı Risalesi*, s. 259.

167 BOA, Mühimme-i Mektume Defterleri, no. 5, v. 133/h. 391 (evasıt-ı Za 1223/29 Aralık 1808-7 Ocak 1809); A.DVN.SMHM, no. 227, v. 151-52/h. 470-79(L 1223/ Kasım-9 Aralık 1808).

168 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 154/h. 478-81 (evail-i L 1223/20 Kasım-29 Kasım 1808). Emirler Büyükçekmece'den Silistre'ye kadar olan kazaların idarecilerine gönderilmiştir.

detaylarda ilgi çekici birkaç husus vardır. Örneğin, II. Mahmud yeniçeri ocağına güveninin tam olduğunu ve katiyen ilga etmek gibi bir niyetinin hiçbir zaman olmadığını, tam aksine İstanbul'da ihtilale sebebiyet veren sekban ordusunu feshettiğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Anadolu ve Rumeli hanedan ve âyanlarından hiçbiri hakkında bir su-i niyeti olmadığını ve bundan sonra da olmayacağının altını çizilmektedir.[169] Bununla da yetinmeyen sultan, mevcut endişeleri gidermek maksadıyla Rumeli ve Anadolu'dan sekban askeri yazılmasının ihtilale sebep olduğu için feshedildiğini; ancak sekban askeri tahririnde rol oynayan hiçbir âyan ve hanedanın cezalandırılmayacağını vurgulamaktadır.[170]

Öte yandan, Selim Giray'dan gelen cevapta, firari paşaların kısa bir süre çiftliğine uğradıkları ancak orada oyalanmaksızın Rumeli'ye geçtikleri bilgisi verilmekteydi. Selim Giray, kendisinin firarileri müdafaa ya da yakalamak adına yeterli askeri gücü olmadığını da belirtmekteydi. Olaylara bir biçimde dahil olduğu için cezalandırılmaktan korkan Selim Giray, firarileri yakalayamamasını asilerin çiftliğine merkezden ferman gelmeden önce uğramış olmalarına ve yine emir eline geçmeden çiftlikten kaçmalarına bağlamaktaydı. Merkezden gelen cevapta ise Selim Giray'ın kesinlikle olaylardan mesul tutulmadığı ve cezalandırılmayacağı ve bu konuda müsterih olması isteniyordu.[171]

Yeniçeriler firarilerin yakalanması için yeniçeri ağası vasıtasıyla büyük bir baskı kurmuşlardı.[172] Dolayısıyla, bütün bu tedbirlerle de yetinmeyen Babıâli, firarilerin sığınabileceği olası yerlere de emirler göndermişti. Bu minvalde özellikle Tepedelenli Ali Paşa ve Sirozi İsmail Bey de bilgilendirilmişti. En büyük endişe ise firarilerin Rusçuk'ta Köse Ahmed'le buluşmalarıydı. Alemdar Mustafa Paşa'nın vefatından sonra Rusçuk ve Yergöğü'nü nüfuzu altına almayı başaran Köse Ahmed'in[173] ciddi bir askeri kuvveti vardı. Paşaları kurtarmak üzere Çatalca civarına geldiği takdirde yeniçerilerin Babıâli'nin art niyetinden şüpheleneceğinden korkuluyor-

169 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 147-48/h. 450-57 (evasıt-ı L 1223/29 Kasım-10 Aralık 1808).
170 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 155/h. 482 (evahir-i L 1223/10-18 Aralık 1808).
171 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 164/h. 517 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808).
172 Câbî, *Tarih*, I, s. 312-14. Tarih olarak 4 L 1223/23 Kasım 1808'i verir.
173 Hurmuzaki, *Supplément* I, c. III, s. 157-58.

du. Dolayısıyla yeniçeri ağası Köse Ahmed'in paşaları kurtarmasına izin verilmeyeceğine dair "peşinen" teminat vermişti. Diğer bir endişe ise Köse Ahmed'in birliklerinin Ahyolu ve Bergos'tan İstanbul'a gönderilen iaşeyi kesmesi idi. Bu hususta da yeniçeri ağasının uyarıldığı ve İstanbul'a herhangi bir saldırıda yeniçeri ordusunun bunu engellemesi için gerekli tedbirleri alması emri verilmişti.[174]

İyice köşeye sıkışan paşalar Çatalca'daki çiftlikten ayrılmak zorunda kalmışlardı. Onların ayrılmalarından sonra, Subaşı Karyesi'ne gönderilen bir yeniçeri zabitine (serturnaî) ve Çatalca naibine, paşaların bu köyde kalan mal, hayvan ve eşyalarını derhal zapt etmesi emredilmişti.[175] Çatalca'dan Vize'ye geçen firari grup, oradan Pınarhisar'a sığınmıştı.[176] Ancak civardaki askeri birliklerin bölgeye sevk edilmesi üzerine burada da fazla duramamışlardı. Zira Tekfurdağı, Malkara, Keşan, Hayrabolu, Burgaz, Çorlu, Silivri, Büyük ve Küçük Çekmece'ye özel haberciler gönderilerek firarilerin derhal yakalanmaları için askeri kuvvetlerini sevk etmeleri emredilmişti. Hatta kendilerini Pınarhisar'da yakalamak üzere Edirne'den sevk edilen askeri birliklerin yanı sıra toplar da gönderilmiş, ancak bu birlik yağmur yüzünden pek ilerleyememişti.[177] Paşaların Pınarhisar'da silahlı adam toplamaya başladıklarının merkeze ihbar edilmesi üzerine Serturnaî Said yakalanmaları için gönderilmiş, ona Köse Ahmed ve Ramiz'in etrafa haber salarak topladıkları adamları dağıtması emredilmişti.[178] Firarilerin ısrarıyla kul kethüdası ve Kandıralı Mehmed Paşa'ya birer mektup yazan Pınarhisar

174 BOA, HAT 1225/47876 (tarihsiz).
175 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 152-53/h. 474 (evasıt-ı L 1223/29 Kasım-9 Aralık 1808).
176 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 161-62/h. 510-11 (evahir-i L 1223/10-18 Aralık 1808), v. 166-168/h. 523-531 (evail-i Za 1223/19-28 Aralık 1808), v. 172-173/h. 546-552 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808), v. 174/h. 552-57 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808), v. 207/h. 700-702 (evail-i Ca 1224/14-23 Haziran 1809). Edirne Bostancıbaşısı Dağdevirenzâde Mehmed Bey de firarilerin yakalanması için gerekli mühimmatın sevki ve İstanbul'dan gönderilen dört topun korunması ve bölgedeki yeniçerilerin asiler üzerine gönderilmesini koordine etmekle görevlendirilmiştir (v. 168/h. 532).
177 Câbî, *Tarih*, I, s. 359.
178 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 153/h. 476 (evasıt-ı L 1223/29 Kasım-9 Aralık 1808), v. 160-61/h. 506-509 (evasıt-ı L 1223/29 Kasım-9 Aralık 1808); BOA, HAT 1326/51709 (tarihsiz). Hacı Ali Ağa hatırlanacağı üzere Alemdar Mustafa Paşa'nın sadık adamlarındandır ve 1807 İsyanında rol oynayan Kabakçı Mustafa'yı katleden eski Pınarhisar âyanıdır. Ali Ağa'nın Vize'ye kadar olan macerasını takip edemiyoruz ancak Alemdar Paşa'ya yakınlığından dolayı İstanbul'da kendini güvende hissetmemiş olacak ki o da firar etmiştir.

Âyanı Uzun Hacı Ali Ağa, kendisinin her zaman yeniçeri taraftarı olduğu, sekban askerleriyle bir bağlantısı olmadığı ve Kabakçı Mustafa'nın idamını ferman icabı olarak yerine getirdiğini yazmıştı.[179] Ancak, firari paşaları korumasından dolayı Hacı Ali Ağa için de idam ve müsadere emri çok geçmeden çıkartılmıştı.[180] Bunun üzerine kaçan Hacı Ali, Ahyolu'na girmeye çalışmış, bunu başaramayınca civardaki Yeni Köy'e sığınmıştı.[181] Bu arada firarilerin yakalanması için Seydi Ali Paşa serasker tayin edilmişti.[182]

Her türlü tedbire rağmen firarilerin yakalanamamasının, II. Mahmud'un sabrını tüketmek üzere olduğu anlaşılıyor. Padişahın ferman gönderdiği yerlerdeki âyan, yeniçeri zabiti ve diğer otoritelerin gevşekliğini yeren sert ifadeleri bunu gayet iyi ortaya koymaktadır. Örneğin Tekfurdağı'ndaki âyan, eşraf ve askeri ricale gönderdiği bir fermanda II. Mahmud, firarilerin yakalanmasına ihtimam göstermedikleri, Ramiz ve Abdurrahman Paşa ile Behiç Efendi'yi "ru-ı arzden külliyen ref" etmek [yeryüzünden tamamen kaldırmak] üzere Seydi Ali Paşa maiyetine katılmadıkları için azarlamakta ve "bu maddenin mevâdd-ı sâireye" [başka işlere] benzemediğinin altını çizmekteydi.[183] Yakalanmaları uzun sürünce, Yılıkzâde'ye de aynı mealde bir ferman gönderilerek kendisinin de bu işle görevlendirildiği bildirilmişti.[184] Bu arada Şumnu Âyanı Bekir Ağa'ya da vezaret verilerek Ramiz Paşa'yı gizlice idam etmesi için ferman gönderilmişti.[185] Tepedelenli Ali Paşa ve Sirozi İsmail Bey'e gönderilen emirlerde benzer açıklamalar yapılarak firari Ramiz Paşa'nın derhal yakalanması için yardım etmeleri

179 Câbî, *Tarih*, I, s. 391-92.
180 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 204-5/h. 685-96 (evahir-i Za 1223/8-17 Ocak 1809); MAD 9755, v. 221 (17 Ra 1224/2 Mayıs 1809).
181 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 209-210/h.708-11 (evahir-i Ca 1223/14-24 Temmuz 1808).
182 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 166-167/h. 523, v. 172-174 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808), v. 175-177/h. 559-582 (evasıt-ı Za 1223/28 Aralık 1808-7 Ocak 1809). Farklı mahalli otoritelere gönderilen fermanlarda Seydi Ali Paşa maiyetinde toplanması ve gerekli yardımı yapmasıyla alakalı muhtelif hükümler yer almaktadır. Velvele Ahmed ve diğer bazı yerel otoritelerin de firarileri yakalamak üzere başbuğ tayin edilmesine dair bkz. BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 160-1/h. 506-510 (evail-i L 1223/20-29 Kasım 1808), v. 167-168/h. 527-531 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808), v. 168/h. 532 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808).
183 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 172/h. 545 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808), v. 189/h. 639 (evahir-i Za 1223/8-17 Ocak 1809). Aynı mealde fermanlar için bkz. aynı defter, v. 189-190/h. 640-42 (evahir-i Za 1223/8-17 Ocak 1809), v. 193-94 (evahir-i Za 1223/8-17 Ocak 1809).
184 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 189/h. 638 (evasıt-ı Za 1223/28 Aralık 1808-7 Ocak 1809).
185 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 121.

emredilmekteydi.[186] Rusçuk'a sığınacakları tahmin edildiğinden Rusçuk Âyanı Köse Ahmed'e de benzer maksatla emirler gönderilmişti. "Hacegan-ı divan-ı mualla-erkânımdan muhasebe-i evvel payesi olub Rusçuk âyanı" olarak hitap edilen Köse Ahmed'den firarileri himaye bir yana bir an evvel yakalanması için derhal harekete geçmesi kati bir dille emrediliyordu.[187] Bu arada Behiç Efendi'nin malları da müsadere edilmişti.[188]

Kafile Çatalca'da iken memleketine dönmek isteyen Kadı Abdurrahman Paşa diğerlerinden ayrılarak İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçmişti.[189] Paşanın bu kararı hem kendisi hem de ailesinin felaketine sebep olmuştur.[190] Hangi tarihte geçtiğini tam tespit edemesek de ilgili emirlere dayanarak Ocak 1809'da muhtemelen Ahyolu'nda diğerlerinden ayrılarak Anadolu'ya geçtiğini tahmin etmekteyiz.[191] İlkönce Eyüp'teki Vezir Tekkesi olarak bilinen Nakşi tekkesine uğrayan paşa,[192] orada gizlenmek yerine tebdil-i kıyafetle At Meydanı ve yeniçerilerin yoğunlukta olduğu yerleri

186 BOA, A. DVN. SMHM, no. 227, v. 149/h. 461-62 (evail-i L 1223/20-29 Kasım 1808); BOA, HAT 526/25772 (tarihsiz).
187 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 169-170/h. 535 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808).
188 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 189/h. 638 (evahir-i Za 1223/8-17 Ocak 1809).
189 BOA, Mühimme-i Mektume Defterleri, no. 5, v. 133/h. 391 (evasıt-ı Za 1223/29 Aralık 1808-7 Ocak 1809); A.DVN. SMHM. no. 227, v. 162 (evahir-i L 1223/10-18 Aralık 1808); Câbi'ye göre, Paşa Pınarhisar'da iken ana gruptan ayrılmıştır. Câbî, *Tarih*, I, s. 350.
190 Paşanın yaftesi (idam edildiğinde boynuna asılan yazı) için bkz.Oğulukyan, *Ruzname*, s. 46.
191 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 202/h. 681 (evahir-i Za 1223/7-17 Ocak 1809), v. 203/h. 682-87 (evail-i Z 1223/18-27 Ocak 1809).
192 Kadı Abdurrahman Paşa'nın İzzet Mehmed Paşa tarafından Nakşi Şeyhi Ömer Rızaî Darendevi için 1795'te yaptırılan bu tekkeye uğraması Ömer Rızaî Darendevî'yle ilgili menakıpnamede de anlatılmaktadır. Menkıbevi şekilde anlatılan bu hikâyeye göre, Kadı Abdurrahman Paşa daha Kayseri naibi iken "helak" edileceğine dair bir rüya görür. Bundan kurtulmak için bir tekkeye sığınır. Bunun Eyüp İzzet Paşa Tekkesi olduğunu sonradan öğrenir. Firari durumuna düştükten sonra paşanın aklına yıllar önce gördüğü rüya gelir ve İstanbul'a ulaşır ulaşmaz tekkeye vararak Vani Abdülaziz adında bir dervişin hücresine saklanır. Darendevî, Kadı Paşa'yı tekkesinde görünce rüyayı hatırlatır ve tekkeyi basacaklarına dair uyarıda bulunur. Ona Abdülaziz adlı dervişin kıyafetini giydiren şeyh, paşaya memleketine ulaşabilirse korkmamasını söyler. Dervişle Balat İskelesi'ne ulaşan Kadı Paşa oradan Üsküdar'a geçer. Hür Mahmud Yücer, "Menâkıb-ı Ömer Rızaî Darendevî ve Eyüp'te Vezir Tekkesi," *Tasavvuf İlmi Akademik Araştırma Dergisi*, 4/11 (2003), s. 253-54. Câbî, Kadı Abdurrahman Paşa'nın sığındığı tekkenin Özbekler Tekkesi olduğunu iddia etmekte ve bir kat derviş elbisesine 40 altın verdiğini rivayet etmektedir. Yine aynı yazara göre, durumun fark edilmesi üzerine şeyh gözaltına alınmış, ancak olayla bir alakası olmadığı ortaya çıkınca serbest bırakılmıştı. Bu olaylar için verdiği tarih 9 L 1223/28 Kasım 1808'dir. Bu hesaba göre, paşa kaçışından kısa bir süre sonra İstanbul'a dönmüştür. Bu arada bu olaydan bir gün önce Kadı Paşa'nın kethüdası Ahmed Efendi ve kavasbaşısı başta olmak üzere 50 kadar adamının idam edildiğini belirtmektedir. Câbî, *Tarih*, I, 336.

dolaşmış ardından Üsküdar'a geçerek Gemlik üzerinden Anadolu yolunu tutmuştu.[193] Bunun İstanbul'da duyulması üzerine bu sefer Anadolu'daki ilgili yerlere fermanlar gönderilerek Kadı Paşa'nın derhal "hayyen ve meyyiten" [ölü veya diri] yakalanması emredilmişti. Paşanın Alanya'ya gitmesi ihtimali üzerine Teke Mütesellimi Hacı Mehmed hatırı sayılır bir askerle Alanya'ya gidip, paşayı idam etmek üzere görevlendirilmişti.

Anadolu'ya geçtikten sonra etrafına merkezin "haşerat" diye tabir ettiği silahlı adamlar toplayan Abdurrahman Paşa ise Kütahya'ya girmek istemiş ancak şehir ahalisinin tepkisiyle karşılaşmıştı. Ancak başta kendisini yakalamaya çalışanların elinden bölge ileri gelenlerinden Germiyanzâde Hacı Mehmed'in yardımıyla kurtularak kaçmayı başarmıştı.[194] Bu sıralarda firarilerin İstanbul'a gelme ihtimaline binaen Rumeli tarafından gelenler iyice tahkik edilmekteydi.[195] Dolayısıyla Konya mütesellimine de bir hüküm yazılarak paşanın derviş kıyafetiyle Anadolu'ya geçip İnegöl'de Numan Bey isimli birinin evinde on bir gün kaldıktan sonra Numan Bey'in oğlu ile Kütahya tarafına geçtiği bildirilmekte, ardından eski Nizam-ı Cedid Binbaşısı Germiyanoğlu Hacı Mehmed'le bağlantısı anlatılmaktaydı. Mehmed Bey'in yedi süvarisiyle Kütahya'ya girmeye çalıştığı ancak halk, ulema ve şehirdeki yeniçerilerin mukabelesiyle karşılaşarak kaçmak zorunda kaldığı ve kendilerini takip edenlerin ise Mehmed Bey tarafından savuşturulduğu anlatılmaktadır.[196] Kadı Abdurrahman Paşa'nın mallarının müsadere edilmesi emri paşa firari iken çıkmıştı.[197]

Abdurrahman Paşa daha firari olarak Rumeli'deyken iki yeğeni ve iki binbaşısı halka eziyet ve ırza tasallut gibi Nevşehir ahalisinden gelen

193 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 164, 190. İnegöl'deki maceraları için bkz. Câbî, *Tarih*, I, s. 350-52.
194 BOA, Mühimme-i Mektume Defterleri, no. 5, v. 133/h. 391 (evasıt-ı Za 1223/29 Aralık 1808-7 Ocak 1809). Kütahya mütesellimine hitaben yazılan bu emirde Germiyanzâde'nin derhal yakalanarak cezalandırılması emredilmektedir. Ayrıca bkz. BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 170/h. 536 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808), v. 199-200/h. 66267 (evahir-i Za 1223/7-17 Ocak 1809); v. 215-16/h.736, 738-42 (evasıt-ı Ca 1223/15-23 Temmuz 1808).
195 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 171/h. 542 (evail-i Za 1223/18-28 Aralık 1808).
196 BOA, A. DVN. SMHM, no. 227, v. 203/h. 682 (evail-i Z 1223/18-27 Ocak 1809). Hemen arkasından paşanın yakalanması için Alanya'ya kadar yol üzerinde olan tüm kazalar uyarılmıştır (aynı defter, v. 203-206/h. 683-98). Ayrıca bkz. aynı defter, v. 212/h. (evahir-i Ca 1223/14-24 Temmuz 1808).
197 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 201-202/h. 678-80 (evahir-i Za 1223/7-17 Ocak 1809).

şikâyetlere binaen cezalandırılmıştı.[198] Ancak bunu daha ziyade ikballerinin sona ermesi olarak algılamak gerekir. Merkezin gözden düşenleri cezalandırmakta çok hızlı davrandığını ve muhtemelen Nevşehir'de yeniçerilerin baskısının da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Paşanın yakalanması ise Nişanlu Kazası'ndaki Ada Köyü'ndeki çiftliğine sığınmasından sonradır. Yanındaki adamlarıyla sığındığı çiftliğinde de fazla duramayan paşa, oradan İbradı Kasabası'na geçmiş, Teke mütesellimінin kasabaya giriş çıkışları kapatmasından sonra yapılan operasyonla kendisi, adamları, oğulları ve yeğeni ele geçirilmişlerdi. Adamlarından bazıları derhal idam edilerek ser maktuları [kesik kafaları] İstanbul'a gönderilmişti.[199] Kendisi de idam edilerek kesik başı İstanbul'a ulaştırılmıştı (22 Z 1223/8 Şubat 1809).[200]

Çatalca'da ana gruptan ayrılan bir diğer isim Moralı Ali Efendi'dir. Tebdil-i kıyafetle payitahta dönen Ali Efendi uzun süre gizlenmeyi başarmıştı. Valide Sultan'ın eski kethüdası Yusuf Ağa'nın yakınlarından olan Ali Efendi'nin İstanbul'da saklanıyor olabileceğinden şüphelenen Sadrazam Yusuf Ziya Paşa onun akraba ve yakınlarına gizlice yanaşarak gönüllerini almaya ve güvenlerini kazanmaya çalışıyordu.[201] Akrabalarına korkulacak bir şey olmadığını, hatta Ali Efendi'yi İrfanizâde Arif Efendi yerine Akdeniz Boğazı muhafızı olarak atayacaklarını temin etmesi üzerine nihayet Ali Efendi saklandığı yerden çıkmıştı. Ancak, ortaya çıkınca Boğazhisar'da, 23 C 1224/5 Ağustos 1809'da idam edildi.[202] Dönemin bir kaynağı, Moralı'nın katlini yeniçerilerin baskısına bağlayarak yeniçerilerin Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasında etkin olanlar ortadan kalkmadıkça sefere gitmeyecekleri tehdidini savurması üzerine katledildiğini not düşmektedir.[203]

198 BOA, HAT 1225/47876 (tarihsiz).
199 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 216/h. 738-40 (evahir-i Ca 1223/14-24 Temmuz 1808).
200 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 191. *Yayla İmamı Risalesi*, s. 262-63'te ise bu tarihte paşanın oğlunun, delilbaşısı Küçük Ahmed ve beş kişinin daha kesik başının, üç gün sonra da Kadı Abdurrahman Paşa ile bölükbaşısının kesik başlarının geldiğini belirtmektedir. Kadı Paşa'nın yaftesi için bkz. Câbî, *Tarih*, I, s. 393; Oğulukyan, *Ruzname*, s. 46. Paşanın Anadolu'ya geçtikten sonraki maceraları hakkında derli toplu bilgi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa II," *Belleten* XXXV/139 (1971), s. 435-444.
201 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 228.
202 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 228. *Yayla İmamı Risalesi*, s. 266'de 1 C 1223/14 Temmuz 1809 olarak vermektedir. Câbi, *Tarih*, I, s. 489-90'da ölüm tarihi 1 C 1224/14 Temmuz 1809 olarak verilmektedir.
203 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 55.

İstanbul'da uzun süre saklanmayı başaran bir diğer isim ise Mehmed Emin Behiç Efendi'dir. Hatırlanacağı üzere vaka gecesi gizemli şekilde ortadan kaybolmuştu. Onun bir grup atlıyla şehirden çıktığı görülmüş; ancak sonrasında kendisinden haber alınamamıştı. Nihayet, İstanbul'da olabileceğine kanaat getirilmiş ve akraba ve adamlarının evleri aranmıştı.[204] Moralı'yla aynı metotlar uygulanan Behiç Efendi de affedilme ve tekrar bir göreve atanma ümidiyle ortaya çıkmış ve aynı kaderi paylaşmıştı. Hademelerinden Hasan da hükümet aleyhine konuştuğu gerekçesiyle Lefkoşa Kalesi'ne sürgüne gönderildi.[205] Nihayet, Behiç Efendi için de ferman çıkmış ve ordunun Rus seferi için Davud Paşa'ya yürüyüşü sırasında, 22 C 1224/4 Ağustos 1809'da idam edilmiştir.[206]

Her ikisinin de bu kadar uzun saklanabilmesinin sebebi, anlaşıldığı kadarıyla, yeniçeri ocağına sığınmalarıydı. Hatta para yedirdikleri birkaç yeniçeri ustası her ikisinin de affını sadrazamdan rica etmişlerdi. Sadrazamın onları ortaya çıkarmak maksadıyla affedildiklerini bildirmesi üzerine, her ikisi de gizlenmekten vazgeçmişlerdi.[207] Nitekim Behiç'e hitaben yazılan bir hükümde eski suçlarına rağmen affedildiği belirtilmekteydi.[208] Oğulukyan da parayla yeniçeri ve ricalin gönlünü kazanarak affedilmesine rağmen, yeniçerilerin ve II. Mahmud'un kendisini pek sevmediğini dolayısıyla baskılarından tedirgin olan sadrazam tarafından idam ettirildiğini yazmaktadır.[209] Şânîzâde ise ikilinin saklandıkları yerlerde de rahat durmadıklarını, sık sık devlet işlerine karıştıklarını, hatta dış politikaya bile müdahale ettiklerini belirterek, yeniçerilere iltica ettikleri için iyice cesaretlendiklerini ileri sürdüğü gibi padişahtan af istemelerine de şaşırmaktadır.[210]

204Câbî, *Tarih*, I, s. 365-66, 482. Aynı yazar, vakadan sonra Kalyoncu Ali Ağa'ya sığınan firari Şükrü Kapudan'ın da eskiden tanışıklığı olan Kandıralı Mehmed Paşa'yla gizlice mektuplaştığını iddia etmekte ve mektubun bir kopyasını vermektedir (s. 367).
205 BOA, A. DVN. KLB. 175/52 (26 M 1224/13 Mart 1809).
206Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 228-29. Câbî'de ise ölüm tarihi 23 Ca 1224/6 Temmuz 1809'dur.
207 Câbî, *Tarih*, I, 482.
208BOA, Mühimme-i Mektume Defterleri, no. 5, v. 154/h. 499 (evail-i Ca 1224/14-23 Haziran 1809). Behiç Efendi'nin İstanbul'a gelip Yusuf Paşa aracılığıyla af dilemesi ve aynı gün Paşa Kapısı'nda katline dair bkz. *Yayla İmamı Risalesi*, s. 266.
209Oğulukyan, *Ruzname*, s. 54.
210 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 228-29.

Köse Ahmed, Alemdar Vakasından kısa bir süre önce Rusçuk'a dönerek kendisini Alemdar Mustafa Paşa'nın halefi ilan etmiş, resmi olarak değilse bile fiilen Rusçuk âyanı olmayı başarmıştı. Rusçuk'a ulaştığında, Rusçuk âyan vekili olan Hacı Bekir Ağa ve Pehlivan İbrahim Ağa'yla karşılaşmıştı. Câbî'nin rivayetine göre, sadrazamın Şumnu'ya gitmesini emrettiğini iddia ederek Bekir Ağa'yı başından savmıştı. Ancak gerçeğin kısa sürede açığa çıkması ve İbrahim Ağa'nın da Tırnova'ya gitmiş olması dolayısıyla, bölgesini korumak üzere şehrin etrafına hendek ve metrisler kazarak savunmasını kuvvetlendirmiş, Varna'dan top ve mühimmat getirtmeye çalışmıştı. Köse Kethüda Ahmed Efendi'nin Rusçuk'a dönmesinden sonra Pehlivan İbrahim Ağa ile aralarında bazı sürtüşmeler çıktığı ve İbrahim Ağa'nın Köse Ahmed'in kendisine karşı "hâkimane" tavrından rahatsız olduğu anlaşılıyor.[211]

Köse Ahmed, Alemdar Paşa'nın sağ kolu olduğundan, ölümünden sonra onun bir nevi varisi gibi kabul edilmiş ve bölgedeki otoritesini rahatlıkla kurabilmişti. Bu arada, paşanın çoğu mülküne el koymuş, hatta bu oldubittiyi dul eşiyle evlenerek konumunu meşrulaştırmaya da çalışmıştı.[212] Câbî'ye göre; Köse Ahmed, Alemdar Mustafa Paşa'nın hanesini de mühürletmişti.[213] Bir yandan da bölgedeki bazı iltizamları elde etmeye çalışıyordu. Örneğin, kendisinden Rusçuk âyanı olarak bahsedilen bir iltizam temessüküne [vesikasına] göre, Kule merkezine bağlı olan Ziştovi Kazası'nda Nevgrad ve Tutrakan köylerinin iltizamının Süleymanzâde Edhem'de bulunan hisselerini satın almıştı. Ancak, Köse Ahmed'in halen hiçbir resmi sıfatı yoktu.[214]

211 Câbî, *Tarih*, I, s. 336, 342, 358-59, 372, 374. Bu olayın 6 L 1223/25 Kasım 1808'de olduğunu not düşmektedir. Câbî, aynı şekilde Bender Muhafızı Hasan Paşa'nın da Edirne'ye gönderildiğini anlatmaktadır. Bütün bunlar doğruysa Köse Ahmed kendi yerine göz dikebilecek herkesi Rusçuk'tan uzaklaştırma maksadı güdüyor olmalıdır. Köse Ahmed ve Pehlivan İbrahim Ağa arasındaki sürtüşme için bkz. aynı eser, I, s. 372. Varna'dan getirtmeye çalıştıkları sadece cephane değildi. Alemdar Mustafa Paşa'nın Varna'da hatırı sayılır miktarda yağ ve balı da olduğundan bunları da getirtmek istemiş, ancak halk reddetmişti.

212 Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 109; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 367; M. M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Contribution a l'Etude des Relations de Seid Abdullah Ramiz Pacha avec les Principautés Romaines," *Studia et Acta Orientalia* VII (1968), s. 80.

213 Câbî, *Tarih*, I, s. 342.

214 Belgede iltizam bedelinin tamamen ödendiği belirtilmesine rağmen değeri belirtilmemiştir. MIB 26450 (1223/1808).

Her ne kadar fiili gücü önemliyse de merkezin âyanlığını onaylaması otorite ve meşruiyetini sağlama alması açısından çok önemliydi. Ancak Köse Ahmed, bu belgeyi henüz alamamıştı. Dolayısıyla bir yandan bölgede âyanlık beratını aldığı şayiasını yayarken bir yandan da gizlice merkezden resmi onay almaya çalışıyordu. Resmi âyanlığı hakkında çelişkili ifadeleri bu açıdan değerlendirmek gerekir. Örneğin, yabancı bir gözlemci olan Mériage, Babıâli'de Köse Ahmed'in sadece âyan olarak değil Tuna seraskeri olarak atanmasına dair kararın alındığını iddia etmektedir.[215] Yine aynı gözlemci, Köse Ahmed'in iddiasının aksine Tuna seraskerliği bir yana bölge âyanlığını bile teyit eden bir fermanın henüz gelmediğini ve bu konuda Babıâli ile müzakereler yaptığını not düşmektedir.[216] Siruni ise Köse Ahmed'in resmen âyan olarak atanmasını tarihi bir gerçeklik kabul eder. Kaynak belirtmeden verdiği bir bilgiye göre bunun sebebi III. Selim'in ölümü sırasında Şehzade Mahmud'u saklandığı yerden çıkarıp hayatını kurtarmasıydı.[217] Dolayısıyla II. Mahmud kendisini kayırmaya devam etmekteydi.

Köse Ahmed'in resmi olarak âyan atanıp atanmadığına dair çelişkili ifadeler bir yana, dönem olaylarının en önemli tanıklarından ve Köse Ahmed'e yakınlığıyla bilinen Manuk Bey, Köse Ahmed'in resmi âyanlık beratının henüz gönderilmediğini bildirmektedir (Aralık 1808).[218] Dolayısıyla aralık ayında beratının gönderilmediği artık kesindir. Aslında, 21 Mayıs 1808 ila 10 Nisan 1809 arasındaki Rusçuk şeriyye sicillerinde muhtelif konularda kendisinden "ayan-ı belde hacegan-ı hümayundan Elhac Ahmed Efendi" olarak bahsedilmektedir.[219] Bunun yanı sıra, birkaç noterlik belgesi tarzındaki

215 Mériage'dan Champagny'e, Krakov, 28 Ocak 1809, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 536.
216 Mériage'dan Champagny'e, Krakov, 18 Şubat 1809, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 543 (Şubat 1809).
217 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 181. Dönem kaynaklarında bu tip bir bilgiye rastlamamakla beraber Oğulukyan, *Ruzname*, s. 29-30'da III. Selim'in ölümü üzerine çok sinirlenen Alemdar Mustafa'yı birkaç kez kâhyasının sakinleştirdiğini ifade eder.
218 Kiriko'dan Mareşal Prozorovski'ye, Bükreş, 29 Aralık/10 Ocak 1808, APERM fon 1928, v. 36, 448, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1240, s. 139-40 ve no. 1209, s. 64.
219 Birkaç örnek için bkz. Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 44b (25 S 1222/4 Mayıs 1807), v. 65 (25 Ra 1223/21 Mayıs 1808), v. 67 (9 R 1223/4 Haziran 1808), 67b-68 (25 R 1223/18 Haziran 1808), v. 71 (21 R 1223/16 Haziran 1808), v. 72 (27 R 1223/22 Haziran 1808), v. 73 (5 C 1223/29 Temmuz 1808), Bu belgelerin bazılarında Amiş Ağa da âyan vekili olarak zikredilmektedir. 16 S/1224/10 Nisan 1809 ise, Boşnak Abdullah Ağa'nın âyan tayin edildiği tarihtir. Boşnak Ağa'nın âyanlık beratı için bkz. Rusçuk Şeriyye sicilleri, no. 53, v. 82-83.

dokümanda onun Rusçuk âyanı olarak bahsi geçmektedir.[220] Ancak, bunlardan bazıları Alemdar Mustafa Paşa'nın hayatta olduğu dönemlere aittir ve aynı döneme ait bazı belgelerde Alemdar Mustafa Paşa'nın hazinedarı olarak da zikredilmektedir. Dolayısıyla bu tip belgelere biraz ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Nitekim Alemdar'ın ölümünden sonra yerine Köse Ahmed'in âyan atandığını ispatlayabilecek resmi bir belgeye henüz rastlayamadık.[221]

Köse Ahmed'in Alemdar Vakasından kısa bir süre sonra Sirozi İsmail Bey'e yazdığı bir mektup, resmen âyan olup olmadığı konusunda bazı hususları daha net şekilde aydınlatmaktadır. Kendisinden hazinedar olarak bahsettiği 18 L 1223/7 Aralık 1808 tarihli bu mektubunda, şimdiye kadar ordu iaşesi ve devlete yaptığı muhtelif hizmetlerden bahsettikten sonra Sirozi İsmail Bey'den yardım talep etmektedir. Kendi ifadesine göre, Rusçuk'a ulaştıktan sonra Tuna sahilini güçlendirmek üzere görevlendirilen askerlere yiyecek, kıyafet ve harçlık temin etmişti. İsmail Kalesi'ne olası bir Rus saldırısına karşı üç bin kadar asker göndermiş, diğer birçok kale muhafızının yiyecek ve maaşlarını ödemişti. Öte yandan, Silistre'nin eski sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya verildiğini duymuş ve tedirgin olmuştu. Köse Ahmed, Silistre civarındaki tüm âyanların, paşanın daha evvelki "garip" hallerinden korkmuş olduklarından bu atamadan rahatsız olduklarını ve paşanın Silistre'de otoritesinin kabul edilmediğini belirtmektedir. Hatta Çelebi Mustafa Paşa'nın değil kendisinin, bir adamının bile bölgede rahatça gezmesi imkânsızdı. Ona göre, Silistre Eyaleti'nin Çelebi Mustafa yerine Ramiz Paşa gibi Rumeli ve hatta Avrupa ahvalini bilir bir "akil" vezire verilmesi çok daha uygundu. Bu sırada, İstanbul'daki isyandan haberi olan Rus Generali Prozorovski, gönderdiği adamı (muhtemelen Krasnokoutski) için endişeye kapılmış ve Köse Ahmed'e bu konuda birçok soru yöneltmiş-

220 Örneğin, MIB 26368 no.lu belgede Silistre Âyanı Satızade Ali Ağa'nın 1223/1808 yılına mahsuben 18850 kuruşluk iltizam bedeli karşılığında Rusçuk âyanı, hacegan-ı divanıhümayundan Hazinedar Ahmed Efendi deyn temessükü [borç senedi] vermişti. Aynı şekilde, Binbaşı Mahmud 1222/1807 yılına mahsuben Lofça voyvodalığı ve tütün harcı iltizamı 12500 kuruş deyn temessükünü Rusçuk âyanı Ahmed Efendi'den aldığını belirmektedir (MIB 26493). 1223/1808 senesine mahsuben Zağra-ı Atik Kazası'ndaki bir köyün iltizamı için de Silistre valisi "tabisinden" Tahir'in yine Rusçuk âyanı olarak bahsedilen Ahmed Efendi'den üç bin kuruş aldığı bir deyn temessükü vardır (MIB 26478 (.11 Ca 1223/5 Temmuz 1808).

221 Örneğin Alemdar Mustafa Ağa'nın (Paşa) âyanlık fermanı örneği için bkz. Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53,v. 33-33a (1 B 1221/14 Eylül 1806).

ti. Köse Ahmed'e göre, Rus general Tuna boyundaki köy ve kasabaları ele geçirme planları yapıyordu. O da düşmana karşı güçlü durmak maksadıyla generale bir cevap yazarak merhum efendisinin yerine kendisinin halef olarak devlet tarafından atandığını ve İstanbul'a gönderdiği habercisinin de birkaç gün içinde kati bir cevapla döneceğini yazdığını ifade etmektedir.[222]

Köse Ahmed'in maksadı, resmen âyan olarak atandığını Ruslara bile iddia ederek kendisini olduğundan daha güçlü bir konumdaymış gibi göstermek olabilir. Ya da meseleyi böyle yansıtarak Sirozi İsmail Bey aracılığıyla Rusçuk âyanı olarak atanmasını hızlandırmak istemiş olabilir. Ancak, elinde resmi bir belge halen yoktu. Dolayısıyla, söz konusu mektubunda yaptığı hizmetleri tek tek tekrarlayarak, bölge ahalisi ve âyanlarının kendisine sonuna kadar sadık olduğunu vurgulamakta ve kendisinden memnuniyetlerini bildiren bir mahzarı da [toplu dilekçe] kendisine gönderdiklerinin altını çizmekteydi. Yani, bir biçimde âyan olması için halkın desteğinin arkasında olduğunu vurgulamış oluyordu. Düşman karşısında halkın emniyeti ve Tuna sahilinin muhafazası işinin kendisine ihale edilmesini, yani Tuna seraskerliğine atanması için Sirozi İsmail Bey'den aracı olmasını rica etmekteydi.[223] O sırada kendi hamisi vefat ettiği ve eski güçlü ilişkileri artık sona erdiği için başka bir âyandan aracılık istemesi gayet makuldür. Ayrıca, Köse Ahmed'in bölge dengelerini ve merkezin âyan atama politikasını çok iyi bildiği de kesindir. Bölge halkının rızasını almak ve Tuna hattının korunması ve ordunun iaşesindeki etkin rolü Alemdar Mustafa Paşa'yı Tuna seraskerliğine kadar götürmüştü. Bunu çok iyi bilen Köse Ahmed de merkezin bu zaafını kullanmak istiyordu.

Ancak, Sirozî İsmail'den aracılık ve iltimas beklemesinin iyi bir tercih olmadığı açıktır. Zira Sirozî'nin merkezden Köse Ahmed'e âyanlık ve Tuna seraskerliği verilmesine dair herhangi bir ricasına rastlayamadık. Daha da önemlisi Sirozî, Köse Ahmed'in yukarıdaki mektubunu merkeze gönderirken eklediği yazıda bu konuya değinmek bir yana, üstelik onun güvenilmez biri olduğunu açıkça ifade etmektedir.[224] Öte yandan, Babıâli'deki bir

222 Köse Ahmed'den Sirozi İsmail'e kaime, BOA, HAT 283/16917-F (18 L 1223/7 Aralık 1808).
223 Köse Ahmed'den Sirozi İsmail'e kaime, BOA, HAT 283/16917-F (18 L 1223/7 Aralık 1808).
224 Sirozi İsmail'den bir kaime, BOA, HAT 283/16917-B (7 Za 1223/25 Aralık 1808). Sirozî'nin esas dert yandığı mesele, Babıâli ve kendisi tarafından Rus feldmareşaline mektup gönderen adamlarının Rusçuk'ta tutulması ve Köse Ahmed'in mektupları kendi adamı vasıtasıyla göndermek istemesiydi.

toplantı özetinden anlaşıldığına göre, Sirozi İsmail Bey, Ahmed için tam olarak âyanlık istemese bile Babıâli'ye Köse Ahmed'in kendisini Rusçuk'ta âyan ilan ettiğini bildirmiş ve bu oldubittiyi merkezin de kabul etmesini temine çalışmıştı. Bu yapılmadığı taktirde ona yapılacak herhangi bir müdahalede o da karşı saldırıya geçebilirdi. Anlaşılan, Sirozi İsmail, Köse Ahmed'in ricasını merkeze ancak bu şekilde aktarabilmişti. Öte yandan merkezdekilere göre, Sirozi açıktan açığa Köse Ahmed'e sahip çıkamadığı için böyle üstü kapalı şekilde onun âyanlığını temin ettirmeye çalışıyordu.[225]

Ancak, II. Mahmud ve Babıâli, Ahmed'in âyanlığına kesinlikle karşı idi.[226] Yine de hâlâ önemli bir yerel güç odağı olduğu için kendisini mevcut şartlarda kolay kolay gözden çıkaramıyorlardı. Hatta padişahın çok önem verdiği firarilerin yakalanması için oluşturulan birliklerden Çatalca ve Silivri civarındakilerin Pınarhisar üzerine yürümesine mani olan Mehmed Ağa'yı cezalandırmaktan vazgeçmişlerdi, çünkü bunu yaparlarsa onun akrabası Köse Ahmed'i gücendirmekten çekiniyorlardı. Alemdar Mustafa Paşa "takımını" idare eden Köse Ahmed'in Tuna civarında bir "ihtilal" çıkarma ihtimalini de ciddiye alıyorlardı. Hatta, Alemdar Mustafa Paşa'nın vefatından sonra Silistre mütesellimliğini talep eden Yılıkoğlu Süleyman'nın isteğinin kabulünün Köse Ahmed'le bir çatışmaya kesinlikle yol açacağından çekiniliyordu.[227]

Sonuç

Alemdar Vakasındaki olayların bir etki tepki zinciri içinde geliştiği gözlemlenebilir. Yani, Kadir gecesi ayaklanarak Alemdar Mustafa Paşa'yı ortadan kaldıran asi yeniçerilere karşı tedbir olarak iktidardaki konumunu güçlendirmek isteyen II. Mahmud kardeşi IV. Mustafa'yı öldürtmüş ve şehirdeki yeniçeriler ile sekban güçleri arasında ciddi çatışmalar yaşanma-

225 Hatt-ı Hümayun ve Tahrirat Suretleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları, no. 6975, v. 2 (tarihsiz). Merkez idarecileri bir yandan da Yılıkzâde'yi gücendirmemeye çalışıyordu.

226 A. F. Miller, "Abullah Ramiz Pacha en Exil," *Revue des Etudes Sud-Est Europeennes* II/3-4 (1964), s. 426; Miller, ***Mustapha Pacha***, s. 367.

227 BOA, HAT 287/17238 (tarihsiz). Bu hususta düzenlenen bir meşverette katılımcıların tam bir ikilem içinde kaldığı nihayet Vize'ye saldırılmaması ve bölgeye yaklaşmakta olan Kandıralı Mehmed Paşa vasıtasıyla Pınarhisar'a saldırmasının daha uygun olduğuna karar verilmişti. Bu dönemde Yılıkoğlu Süleyman'la ilgili gelişmeler için bkz. BOA, HAT 1319/51422 (tarihsiz); Hatt-ı Hümayun ve Tahrirat Suretleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları, no. 6975, v. 2 (tarihsiz).

sına sebep olmuştur. Olayların genel bilançosuna baktığımızda, Alemdar Mustafa Paşa hayatını kaybetmiş ve sadaretinde gerçekleştirmek istediği projeleri sona ermiş, Rusçuk yâranı da büyük darbe yemiştir. Grubun iki üyesi (Mustafa Refik Efendi ve Mehmed Tahsin Efendi) asilerce katledilmiş, Abdullah Ramiz Paşa ve Behiç Efendi ile Kadı Abdurrahman Paşa kaçmayı başarsalar da neticede idamlarına kadar giden yolda firari durumuna düşmüşler ve tüm nüfuzlarını yitirmişlerdir. Alemdar'a yakınlıklarıyla bilinen Bolu Voyvodası Hacı Ahmedzâde İbrahim Ağa ve Hasköy Âyanı Mustafa[228] olaylar sırasında öldürülmüştür. Bunların yanı sıra, olaylar sırasında konağı saldırıya uğrayan Üsküp nazırı, Pravişte, Tırnova, Eskicuma ve Şumnu âyanlarıyla beraber kaçmayı başarmıştır.[229]

Alemdar Vakasının birçok önemli sonucu vardır. Öncelikle bu karmaşa içinde Ruslarla iletişim de kesilmiş, dolayısıyla nihai sulhun sağlanması gecikmiştir. Bizim açımızdan diğer önemli bir sonucu ise Alemdar Vakasının Manuk Bey ve Köse Ahmed için de bir dönüm noktası olmasıdır. Köse Ahmed'in yerel gücünü tekrar kurmaya çalışması sürecin bir parçasıdır. Manuk içinse, Rusçuk yâranının çoğunun ya firarda ya da ölmüş olması, Osmanlılarla arasındaki güçlü bağın kopması ve onu biraz daha Ruslara yaklaştırmış olsa gerektir. Gerçekten, Siruni'ye göre Manuk Bey'in imparatorluğun kurtulabileceğine dair inancı azalmış ve Alemdar'ın feci ölümü onda bezginlik ve ümitsizlik yaratmıştı. Nitekim bu tarihten sonra kendini tamamen Ruslara ve Rus menfaatlerine adamıştır.[230]

228 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 122. *Ruznâme* ve *Neticetü'l-Vekayi* yazarı ise isminin Emin Ağa olduğunu belirtir. *Saray Günlüğü*, s. 242; *Neticetü'l-Vekayi*, v. 47.
229 Câbî, *Tarih*, I, s. 298-99. Câbî tarih olarak 28 N 1223/17 Kasım 1808 vermektedir.
230 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," I, s. 181.

Dördüncü Bölüm

SINIRI AŞMAK: TUNA'NIN ÖTE YAKASI

Rusçuk'ta 1807 İsyanından sonra sürgünden kurtularak toplanan yârandan hayatta kalanlar, 1808'de aynı kasabaya bu sefer firari olarak döndüler. Hepsinin muhtelif zaman ve badirelerden sonra burada toplanması başka sığınacak yerleri olmadığı manasına geldiği gibi, artık Rusçuklu dost ve yandaşları dışında güvenecek bağlantıları olmadığını da gösterir. Ancak, başta Manuk ve Köse olmak üzere, hamilerini kaybeden ve iktidarı ele geçiren merkezdeki yeni elitle bağlantısı kalmayan Rusçuk seçkinlerinin de artık benzer sorunları vardı. Merkezdeki değişen güç dengelerinin etkisiyle düşmanlarının garezi ve sultanın hışmı buraya kadar uzanmakta gecikmeyecekti.

Köse Ahmed 1809'dan sonra hamisiz bir kaçak ve siyasi sığınmacı durumuna düşerken, Manuk Bey'in 1808-1812 döneminde âyan sarrafı rolünden tamamen sıyrılarak daha çok uluslararası bir güç simsarı rolüne büründüğünü söyleyebiliriz. Bu rolünün bir yansımasını aşağıda inceleyeceğimiz Bükreş Anlaşmasının görüşmelerinde yakından takip edebiliyoruz. Bunun yanı sıra özellikle Babıâli'yle bozulan ilişkiler ve hayatının tehlike altında olması kendisinin Ruslara daha da yakınlaşmasına sebep olmuş ve arkadaşlarının hayatını kurtarmak için onları da Rus tarafına geçirmişti.

Böylece bu bölümde inceleyeceğimiz üzere Manuk, Köse Ahmed, Ramiz Paşa ve diğer firariler sınırı aşarak Tuna'nın öteki tarafına ve oradan da Rusya'ya geçmişlerdi. Merkezdekiler, düşman bir ülkeye sığınmayı hoş görmemişti. Osmanlı toplumunda iyice gözden düşmüş ve "hain" yaftasını yemişlerdi. Hatta dönemin bir kaynağı, Rusçuk'un Ruslar tarafından işgaline onların Moskova'daki tahriklerinin sebep olduğunu bile iddia eder.[1] Sadakat ve ihanet arasındaki ayrımın o kadar kolay olmadığını onların maceralarından rahatlıkla takip edebiliyoruz.

Alemdar Vakası Sonrası Rusçuk

Ocak ayı başlarında Ahyolu civarında oldukları anlaşılan İnce Bey ve Ramiz Paşa buradan şubat ayında Rusçuk'a geçerek nihayet Köse

1 *Yayla İmamı Risalesi*, s. 264.

Ahmed'e sığındılar.[2] Ramiz Paşa, İstanbul'daki arbededen sağ kurtulmayı başaran Manuk Bey de dahil olmak üzere birtakım sekban askeri ve zabitanın da Rusçuk'a geçtiğini haber almıştı. Dolayısıyla tekrar kuvvetlenmek ve gerekli mühimmatı temin etmek için kendisi de İnce Bey ve maiyetiyle buraya yönelmişti. Güçlerini toplamak için biraz zaman kazanacağı ve güvenliklerini sağlayabilecek dostların bulunduğu tek yer artık Rusçuk idi.

Yârandan hayatta kalanların yeniden Rusçuk'ta toplanmaya başlamasıyla, İstanbul'da iktidarı ele geçiren yeni hiziplere ve özellikle yeniçerilere karşı yeni bir ihtilal yapma fikrinin zemini oluşuyordu. Gerçekten de daha Aralık 1808'de Danimarka Elçisi Hubsch, Vize civarında aralarında Köse Ahmed ve Sirozi İsmail Bey'in de bulunduğu ve sayıları 9 bine ulaşan bir sığınmacı grubunun İstanbul'a yönelik bir karşı-ihtilal yapmaya niyetlendiğini iddia eder.[3] Bu iddiayı vesikalarla ispatlayamasak da en azından böyle bir karşı-ihtilal fikrinin sürekli zihinlerinde dolaştığını anlıyoruz. Ancak iktidarın el değiştirmesi, yeniçerilerin baskısı, savaş ortamı ve diğer olayların gidişatı bu tip planları gerçekleştirmelerini artık imkânsızlaştırmıştı. Ancak, karşı-ihtilal fikri Ramiz Paşa'da neredeyse bir saplantı haline gelmiş, hayatının sonuna kadar da bu idealini gerçekleştirmek üzere sürekli fırsat kollamıştı.

Öte yandan, Balkanlar'da artık birçok şey değişmişti. Alemdar'ın Rusçuk'taki adamlarının da artık tam anlamıyla sağlam bir güçleri kalmamıştı. Ayakta kalanları da İstanbul'daki rakip hizipler ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bölgedeki hâkimiyetini henüz tam manasıyla sağlamlaştıramayan ve merkezle arasını sıkı tutmaya çalışan Köse Ahmed bile eski dostu Ramiz Paşa'nın Rusçuk'a sığınmasından pek memnun olmamıştı. Bir yandan resmi âyanlık beratını almaya çalışan Köse Ahmed, Sirozî'ye yazdığı bir mektubunda paşanın Silistre valisi olarak atanması için iltimas talep etmekteydi. Böylelikle hem Ramiz Paşa firari durumundan kurtulacak ve Rusçuk'tan uzaklaşacak hem de Ahmed'in güçlü bir müttefikinin

2 Ahyolu'nda olmalarına dair bkz. BOA, A.DVN.SMHM. no. 227, v. 189-90 (evasıt-ı Za 1223/28 Aralık 1808-7 Ocak 1809). Rusçuk'ta Köse Ahmed'e sığınmalarına dair bkz. v. 219-224 (evail-i M 1224/16-25 Şubat 1809).

3 Hubsch'tan Petersburg'daki Hollanda Elçisi Baron Blom'a, İstanbul, 20 Aralık 1808, APERM dos. 2274, s. 96-103, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1464, s. 131-34. Hubsch'a göre, payitahta böyle bir saldırı yapıldığı takdirde bir tane bile yeniçeri karşı koymayarak şehir kapılarını açardı.

Silistre valisi olması ilerde işine yarayacaktı. Ama Köse Ahmed bunu başaramayınca, paşayı Rusçuk'ta tutmak yerine Slobozia'ya gönderdi. Bu da, Ramiz Paşa'nın yeni bir karşı-ihtilal için adam toplamasını engellemiş ve diğer âyanlarla bağlantıya geçmesine mani olmuştu.[4] Miller, Manuk Bey ve Ramiz Paşa'nın tekrar toparlanarak ikinci bir karşı-ihtilal hazırlığında olmasına rağmen, Ahmed Efendi'nin Alemdar'ın servetini ele geçirmek ve bölgedeki gücünü artırmaktan başka bir derdi olmadığını vurgulamaktadır.[5] Ramiz Paşa'yı 7 Kasım 1809'da Slobozia'da görme fırsatı bulan Bogos Sepastyan, paşanın buraya sığınmasına kadar olan macerasını anlattığını, şiir yazmaya da devam ettiğini not düşmektedir.[6]

Aslında Köse Ahmed, Ramiz Paşa'nın gelişinden rahatsız olmakta haklıydı. Ünlü, ancak gözden düşmüş fermanlı birinin bölgeye gelişi dikkatlerin bir anda yeniden Rusçuk'a çevrilmesine sebep olmuştu. Yâranın kalesi durumundaki Rusçuk'taki bu yeni hareketlilik Seydi Ali Paşa ve yeniçeriler arasında da heyecan yaratmıştı. Seydi Ali, adamı Kandıralı Mehmed Ağa'ya vezaret verilmesini temin ederek ona gerekli asker ve mühimmatla firarileri yakalama görevi vermişti. Aldığı emirler ve yeni görevi doğrultusunda gerekli hazırlıkları yapan Kandıralı İstanbul'dan yola çıkmıştı (21-29 L 1223/10-18 Aralık 1808).[7] II. Mahmud da diğer Balkan âyanlarını yanına çekerek firarileri desteksiz bırakmaya çalışıyordu. Nitekim başta Yılıkoğlu Süleyman Ağa olmak üzere birkaç âyandan yardım sözü almıştı.[8] Bazı kaynaklar, Kandıralı Mehmed Paşa'nın İstanbul'dan ve Yılıkoğlu'nun Balkanlar'dan Rusçuk'a doğru yola çıktığını haber aldıklarında Manuk ve Köse Ahmed'in biriktirdikleri serveti kurtarmak için kaçmaya karar verdiklerini belirtmektedir. Onlara göre, Manuk Bey'in mal sevdasında Köse Ahmed'den geri kalır yanı yoktu.[9]

4 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 367.
5 Miller,"Ramiz Pacha en Exil," s. 426.
6 Bogos Günlük, v. 68, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1208, s. 101-02.
7 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 164-65.
8 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 164.
9 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 165-66. 6 Za 1223/24 Aralık 1808'de mirimiranlık verilen Kandıralı Mehmed Paşa'nın İstanbul'dan çıkış tarihi 24 Za 1223/11 Ocak 1809'dur (*Neticetü'l-Vekayi*, v. 49; *Yayla İmamı Risalesi*, s. 261). Kiriko'dan Mareşal Prozorovski'ye, Bükreş, 29 Aralık/10 Ocak 1808, APERM fon 1928, v. 448, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1240, s. 139-40 ve no. 1209, s. 64. Kiriko'ya göre, Babıâli Köse Ahmed'i çoktan gözden çıkarmıştı, onu âyanlıktan atıp idam ettireceğine dair güçlü emareler vardı. Hatta Yılıkoğlu'nu bu maksatla Rusçuk üzerine göndermişti (Şubat 1809).

Her ne kadar Manuk ve Köse Ahmed'in kaçmayı ne zaman planladıklarını ve mal sevdalarını belgelendiremesek de firariler ve Rusçuk'taki destekçilerinin çaresizlik içinde bir çıkış yolu aradıkları kesindir. İç dengeler tamamen aleyhlerine döndüğü için görünen tek çare bölgede önemli bir güç unsuru olan Ruslarla bağlantıya geçmekti. Bu hususta en büyük yardımın Manuk Bey'den geldiğine şüphe yoktur.[10] Manuk Bey ve Köse Ahmed'in Ruslarla bağlantısının arkasında yatan kaygı hem yerel siyasi güçlerini artırmak hem de kuvvetle muhtemel bir Rus saldırısı karşısında bölgelerini mutlak bir yıkımdan kurtarmaktı. Bu noktada, geleceklerini Osmanlıdan ziyade daha güçlü olan Rus tarafına bağlamaya karar verdikleri açıktır.

Uluslararası bir güç ve bilgi simsarı haline gelmeye başlayan ve Ruslarla yakın ilişkisi olan Manuk Bey, bu hususta inisiyatifi ele almakta fazla gecikmedi. Daha evvel de aynı rolü üstlenerek özellikle Alemdar Mustafa Paşa'nın Ruslarla ilişkilerini idare etmişti. Paşanın ölümünden sonra ise özellikle merkezle başı derde girmiş olan âyanların, Alemdar Mustafa Paşa'nın eski adamlarının Ruslarla bağlantısını hep Manuk Bey sağlamıştı. Ayrıca Osmanlı ve Rus ordusu arasında arabuluculuk yaptığı da bilinmektedir.[11] Ruslarla bu dönemde çok sıkı ilişkiye giren Manuk Bey'in Eflak voyvodası olmak gibi bir hevesi olduğuna dair bazı rivayetler de vardı.[12] Rivayet, tartışmaya açık olsa da Rusların Manuk Bey'e büyük önem verdiği çok barizdir.

Ruslarla bağlantı daha Manuk Bey Rusçuk'a ulaşmadan evvel Köse Ahmed'in inisiyatifiyle, fakat yine Manuk'un adamları sayesinde başlamıştı. 20 Kasım/2 Aralık 1808'de Martin Sepastyan'ı Bükreş'e gönderen Köse Ahmed, aynen Alemdar Mustafa Paşa zamanındaki gibi Ruslarla ilişkilerini devam ettirme talebini iletmesini istemişti. Generale getirdiği mektup ve hediyeleri teslim eden Sepastyan samimi şekilde karşılanmıştı. Prozorovski'yle Köse Ahmed adına konuşan Sepastyan, Alemdar Mustafa Paşa'nın

10 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 147.

11 Ledoulx'tan Champagny'e, Bükreş, 30 Aralık 1809, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 845. Raporda, Manuk Bey'den prens dragoman ve zengin bir tüccar olarak bahsedilmekte, İstanbul'daki ihtilalden mucizevi şekilde kurtulup Bükreş'e yerleştiği belirtilmektedir.

12 Dnevniya Zapiski, s. 14-15.

selefinin Ruslarla dostluk ilişkilerini devam ettirmek arzusunda olduğunu söyleyerek iyi dileklerini sunmuştu. Yeni Rusçuk âyanının hak ettiği saygı ve itibara nihayet kavuştuğunu söyleyen Prozorovski de aradaki dostane ilişkilerin geliştirilmesinden yana olduğunu vurgulayarak gönderilen hediyeleri de bu niyetle kabul ettiğini belirtmişti.[13] Generalin, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son gelişmeleri merak etmesi üzerine detaylı bilgi veren Sepastyan, generalin "iyi komşusuna" gönderdiği halisane dilekleriyle birlikte Rusçuk'a geri döndü.[14] Sohbetlerinin sonlarına doğru Prozorovski, Sepastyan'a isterse Köse Ahmed'in yanına dönebileceği isterse de Eflak'a gelebileceğini söylemiş ve nereye giderse gitsin güvenliğinin sağlanacağı teminatını vermişti.[15] Aynı görüşmelerin ayrıntılarından Manuk Bey'in o sırada Rusçuk'a henüz ulaşmadığını, Vize'ye kadar gelebildiğini ve Ahmed'in kendisini karşılamak üzere 50 kadar silahlı adam gönderdiğini öğreniyoruz.[16]

Rusçuk'a ulaşmasından bir süre sonra Manuk Bey de Ruslarla temasa geçti. Bölgeye gelmesinden iki hafta sonra (aralık ayı başlarında) Rus Konsolosu Kiriko'yla buluştu. Rus dostu, yâran ve Köse Ahmed'den ziyade Manuk için endişeliydi. Osmanlı topraklarında kalmasının sakıncalarını dile getirerek artık Rus hâkimiyetindeki Bükreş'e taşınma zamanının

13 Bükreş'e Köse Ahmed tarafından gönderilen Martin Sepastyan'la Prozorovski arasında görüşmenin tutanakları, Bükreş, 20 Kasım/2 Aralık 1808, APERM dos. 1922, v. 495-96, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 859, s. 1-5. Belgenin Ermenice çevirisi için bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 146-49.

14 Bükreş'e Köse Ahmed tarafından gönderilen Martin Sepastyan'la Prozorovski arasında görüşmenin tutanakları, Bükreş, 20 Kasım/2 Aralık 1808, APERM dos. 1922, v. 495-96, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 859, s. 1-5. Görüşme kayıtlarından Rus generalin, Osmanlı içişlerini yakından takip ettiği ortaya çıkmaktadır. En detaylı bilgi almak istediği mesele Alemdar Vakasıydı. Özellikle merak ettiği kendileri için de özel anlamı olan Ayasofya'nın olaylar sırasında zarar görüp görmediğidir. Martin, olaylar sırasında toplam 15 bin kişinin öldüğünü söylemiştir ki bunun biraz abartılı olduğunu söylemek gerekir. Daha da ilginci general, II. Mahmud'un hanedanın sonuncusu olup olmadığını ve halefi bulunup bulunmadığını da sorar. Merak ettiği diğer meseleler de Slobozia'dan tanıdığı Galib Efendi'nin son görevi, İbrail nazırının düşmanı Alemdar'ın ölümünden memnun olup olmadığı ve Pehlivan İbrahim Paşa'nın Köse Ahmed'le ilişkisidir.

15 Bükreş'e Köse Ahmed tarafından gönderilen Martin Sepastyan'la Prozorovski arasında görüşmenin tutanakları, Bükreş, 20 Kasım/2 Aralık 1808, APERM, 1922, v. 495-96, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 859, s.1-5; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 146-49.

16 Bükreş'e Köse Ahmed tarafından gönderilen Martin Sepastyan'la Prozorovski arasındaki görüşmenin tutanakları, Bükreş, 20 Kasım/2 Aralık 1808, APERM, 1922, v. 495-96, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 859, s.1-5; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 146-49.

geldiğini belirtiyordu. Eğer Manuk, huzur içinde yaşamak istiyorsa çok sevdiği Rusçuk'tan ayrılması şarttı. Manuk'un maddi kaygılara kapılmasına da gerek yoktu; çünkü böyle bir kararın getireceği maddi kaybı Ruslar tazmin edecekti.[17] Manuk da artık Osmanlı tarafına kesinlikle geri dönmek istemiyordu.[18]

Kiriko aracılığıyla görüşmeden haberdar olan Mareşal Prozorovski, Manuk Bey'e kendi iyiliği için bu tavsiyeleri kesinlikle dinlemesini rica ediyordu. Kendisine ayrıca para ve nişan da (St. Anne Nişanı) verilecekti. Maddi bir sıkıntısı olmadığını ve söz konusu nişanı öncelikle hak etmesi gerektiğini bildirerek bu iki teklifi reddeden Manuk, bundan sonra sadece Rusların önerilerine uyacağına söz verdi. Hatırlanacağı üzere, Manuk herhangi bir para yardımı almayı reddetmiş; onun yerine Sepastyan Kardeşler için maaş bağlanmasını temin etmişti (10-11 Aralık 1808), (bkz. s. 34-35).[19] Öte yandan, Prozorovski, Sepastyan Kardeşlere aylık bağlanmasından pek memnun kalmamıştı. Bunun gereksiz ve yersiz bir masraf olduğunu üstlerine anlatırken, kafasındaki ince hesapları da ortaya döküyordu. Mareşale göre maddi yardım sağlanacaksa karşılığını da vermeliydiler. Dolayısıyla, Kiriko aracılığıyla Manuk Bey'den bu üç kardeşten Babıâli'yle Ruslar arasında yapılacak müzakerelerde Osmanlı delegelerinin görüş ve niyetlerini sızdırmak amacıyla kullanılıp kullanılmayacağını sormuştu. Bu teklifi olumlu karşılayan Manuk Bey de –yapabilirse– Yaş'a gitmek üzere yola çıkacak Osmanlı delegesi Rusçuk'a geldiği sırada Türkçesi çok iyi olan Mesrop'u içlerinden birinin maiyetine sokabileceğini bildirmişti.[20] Yaş görüşmelerine atanan Osmanlı delegeleri Galib Efendi, Beylikçi

17 Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

18 Bükreş Rus Konsolosu Luca Kiriko'dan Mareşal Prozorovski'ye, 10-11 Aralık 1808, APERM dos. 1922, v. 681-2, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s.122-124.

19 Bükreş Rus Konsolosu Luca Kiriko'dan Mareşal Prozorovski'ye (10-11 Aralık 1808), APERM fon 1922, v. 681-2, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no 1240, s. 122-124. Mareşal Prozorovski'den Dışişleri Bakanı Rumiantsev'e, 19 Aralık 1808, APERM fon 1922, v. 679-80, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1240, s.125-126.

20 Mareşal Prozorovski'den Dışişleri Bakanı Rumiantsev'e, Bükreş, 19 Aralık 1808, APERM dos. 1922, v. 679-80, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1240, s. 125-126. Rusların teklifini ve reddedişini Manuk Bey de bir mektubunda yinelemektedir. Bkz. Manuk'dan Hovakim Lazaryan'a, Bükreş, 24/12 Kasım 1810, ACISL 880, op. 5, dos, 7, v. 76-83, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 1-22.

İzzet Bey, Mollabaşı Efendi ve dragoman Dimitraçku/Dimitrios Muruzi[21] idi.[22] Muruzilerin yetiştirmesi olan İzzet Bey, bir rapora göre, azılı bir Fransız düşmanı idi.[23] İleride göreceğimiz üzere plan başarılı olmuş ve Sepastyan Kardeşlerden Martin Osmanlı delegesi arasına tercüman olarak katılabilmişti.

10 Aralık/26 Kasım 1808'de Martin Sepastyan'la Bükreş'e giden Manuk Bey, Köse Ahmed'in iyi niyetlerini ileten bir mektubunu generale teslim etmişti. Manuk, kendisi ve Köse Ahmed'in maruz kaldığı tüm tehlikeleri anlatarak konuya girmişti. Alemdar Mustafa Paşa nezdindeki itibar ve nüfuzu nedeniyle payitahtta türlü türlü baskılara dayanmak zorunda kalmıştı. Ardından paşaya isyan eden Yeniçerilerin kendisine karşı giriştiği linç kampanyası da cabasıydı. Ancak, Manuk'a göre Alemdar Vakasında asi yeniçeriler bir maşa olarak kullanılmıştı. Yani, vakanın gerçek sebeplerini uluslararası dengelerde ve Fransız entrikalarında aramak gerekirdi. Manuk, Fransız Elçisi Sébastiani'nin, Babıâli'yle Rus hükümeti arasında olası bir anlaşmayı engellemek üzere yeniçerileri kışkırttığını iddia ediyordu. Bu maksatla Tophane'yi ve muhtelif Yeniçeri kışlalarını ziyaret etmiş ve olayları kışkırtmıştı. Temel kaygısı, Ruslarla kendilerinden bağımsız bir barış yapılmasıydı ve bunu engellemeye çalışıyordu. Yeniçeriler de Ruslarla yapılan ve yapılacak olan her türlü müzakereden rahatsız oluyor, Kırım'ı ele geçiren, Osmanlı topraklarına saldıran bir düşmanla barış masasına oturmak istemiyorlardı. Bunu engellemek ve barışın baş müsebbibi olarak

21 Meşhur Fenerli Rum ailelerinden Muruzi ailesine mensup olan Dimitraçku'nun kendi aile bağlantıları dışında da sağlam bir ilişki ağı vardı. Bunlar arasında en önemlisi III. Selim döneminin en güçlü kişilerinden olan Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa (ö. 1807) idi. Kardeşi Yorgi ise Hüseyin Paşa'nın himayesinde yükselmeyi başarmıştı. Babıâli tercümanlığı görevine getirilen Muruzi, 1812 Bükreş görüşmelerinde dragoman olarak görev yaptı. İstanbul'a dönerken Şumla'da Rus ajanı olduğu ithamıyla idam edildi. Latince, Yunanca ve birkaç Avrupa dili bilen Dimitraçku Kuruçeşme'de bir okul da açmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Robert Walsh, *Narrative of a Journey*, s. 243-46; Charles Pertusier, *La Valachie, La Moldavie et de l'Influence Politique des Grecs du Fanal* (Paris: 1822), s. 63-5 dipnot 1.

22 Mériage, Osmanlı delegelerinin yanında 256 hizmetkâr ve 80 at bulunduğunu yazmaktadır. Boppe, "Mériage," s. 288. Delegeye 15 hizmetkârla katılan Dimitraçku Muruzi'nin Bükreş görüşmelerindeki rolü için bkz. Armand Goşu, "Pacea de la Bucureşti şi Moruzeştii," *National şi Universal in Istoria Românilor: Studii Oferite Prof. Dr. Şerban Papacostea cu Ocazia Împlinirii a 70 de Ani* (Bükreş: 1998), s. 362-390.

23 Latour-Mauburg'dan Fransız dışişleri bakanlığına rapor, İstanbul, 28 Eylül 1809, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. III, s. 55.

gördükleri paşayı ortadan kaldırmak üzere isyanı başlatmışlardı.[24] Bütün bu sıkıntı ve tehlikelere rağmen, kendisi ve yandaşlarının gözlerinin yılmadığını Prozorovski'ye anlatmak isteyen Manuk Bey, Rusçuk'ta toplanan grubun Ruslarla iyi ilişkilere halen çok önem verdiğini ve görüşmelerin tekrar başlatılmasına dair istek/ümitleri olduğunu yineliyordu. Generalin bu teklife olumlu bakması üzerine Manuk, Rusçuk'a dönmüştü. Oradakilerle yaptığı müzakerelerden sonra Babıâli'ye son gelişmeleri anlatan bir temsilci gönderme kararı almışlardı.[25] Prozorovski'ye de bir mektup gönderen Manuk Bey, Ruslarla bir anlaşma yapılması için Köse Ahmed ve kendisinin yardım edeceğini belirtse de Eflak-Boğdan'ın devrine kesinlikle karşı çıkıyordu.[26]

Rusçuk'takiler Alemdar Mustafa Paşa'nın politikasını takip etmeyi sürdürüyorlardı. Ama Ruslara göre Manuk ve Köse Ahmed'in ayrı barış sağlamak için çalışmalarından ziyade kendi başlarının çaresine bakmaları daha makuldü. Nitekim Prozorovski, Köse Ahmed'e tüm malvarlığını alarak Ruslara sığınmasını tavsiye ediyordu (Aralık 1808).[27] Rus generalinin esas niyeti aslında çok daha kurnazcaydı. İyice köşeye sıkıştığını bildiği Ahmed'i kendi çıkarları için kullanacaktı. Manuk Bey'in Ramiz ve Köse Ahmed üzerindeki büyük nüfuzundan faydalanarak Tuna'daki bazı Osmanlı kalelerini Ruslara savaşsız teslim ettirmek istiyordu.[28]

Genel anlamda bu tavır, Rusların bölgesel hanedan ve âyanların merkezle bağlantısını zayıflatma, bu amaçla onlara vaatlerde bulunma taktiğine uygundu. Bu taktik başarılı olursa Ruslara karşı direniş de zayıflamış olacaktı. Rusların en büyük arzusu Tuna Nehri'nin geçilmemesi ve işgalci Ruslara karşı direnilmemesiydi.[29] Bu açıdan Manuk kilit öneme sahipti. Rus generali 18 Aralık 1808'de yazdığı bir tebliğde, hayatı paha-

24 İmzasız bir rapor, 28 Kasım 1808, APERM, fon 1922, v. 566-67, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 119-21; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 148-49.
25 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 148. imzasız bir rapor, 28 Kasım/10 Aralık 1808, APERM, fon 1922, v. 566-67, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 119-21.
26 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 368; Kiriko'nun bir yazısı, Bükreş, 10 Aralık 1808, APERM dos. 1922, v. 566-76, kopyası, MIB 46561, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 861, s. 49-50.
27 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 368.
28 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 369.
29 David'in Bosna Valisi İbrahim Hilmi Paşa ile bir mülakatından, Travnik, 2 Eylül 1809, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 553.

sına Ruslara yardım eden Manuk Bey'in can ve mal güvenliğinin sağlanmasına özel ihtimam gösterilmesini emretmekteydi. Aynı şekilde, Manuk gibi güçlü bir kişinin kendi taraflarında olması her açıdan faydalı olacağı için Mareşal Prozorovski, Manuk Bey'in hiçbir açıdan gücendirilmemesi gerektiğini ısrarla belirtiyor ve Rus amaçlarına hizmet etmeye ikna edilmesinin elzem olduğunu vurguluyordu.[30] Prozorovski, Manuk'un, Osmanlı topraklarında güvende olmadığını, bu nedenle de Eflak'ta bulunan tüm taşınabilir malvarlığı ve ailesiyle Rusya'nın egemen olduğu bölgeye taşınmak istediğini belirten yazısına istinaden General Miladoroviç'e taşınma izni verildiğini ve Manuk'a yardımcı olmasını rica ediyordu.[31] Fransız Konsolosu Mériage da Rusçuk ve civarındaki gelişmeleri yakından takip ederek hükümetini sürekli haberdar ediyordu. Bir raporunda, Köse Ahmed'in uzun süredir Manuk aracılığıyla Ruslarla görüşmeler yaptığı belirtilmekteydi. Hatta İsmail Muhafızı Pehlivan İbrahim Ağa'nın da Köse Ahmed'i taklit ederek Ruslarla gizlice yazıştığına dair duyumlar aldığını da eklemekteydi.[32] Mériage'ın bildirdiğine göre Köse Ahmed General Prozorovski'den hediyeler de alıyordu.[33]

Rusçuk'taki gelişmeleri takip eden sadece Ruslar ve Fransızlar değildi. Babıâli de Ramiz Paşa'nın yakalanması ve Rusçuk'taki hareketliliğin sona ermesi için baskı yapmaya devam ediyordu. İlkönce Köse Ahmed'e yanaşarak Ramiz Paşa'yı teslim etmesini istemişlerdi. Sultanın emri üzerine Ramiz ve yanındakilerin idamı hakkında Köse Ahmed Efendi'ye doğrudan bir ferman gönderilmesine karar verilmişti ve bu emri içeren ferman gizlice gönderilecekti.[34] Hatta merkeze gelen duyumlara göre, Ramiz Paşa'nın idam edilip, kesik başının İstanbul'a yollanmasına dair bir ferman gönderilmesini bizzat Köse Ahmed rica etmişti. Ancak, II.

30 Adanilouaie ve Untaru, "Contributii Documentare," s. 1360.

31 Prozorovski'den Miladoroviç'e, 18 Aralık 1808, Bükreş, Hınçeşti Tarih Müzesi Arşivi, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 6.

32 Mériage'dan Champagny'e, Krakov, 22 Ocak 1809 tarihli raporu, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 535-36.

33 Mériage'dan Champagny'e, Krakov, 28 Ocak 1809, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 536.

34 BOA, HAT 280/16624 (tarihsiz). İlgili tezkirede Mehmed Paşa'nın böyle bir ferman gönderilmesini talep ettiği belirtilerek padişaha danışılmaktadır. II. Mahmud Köse Ahmed'in hilekârlığına dikkat edilmesi ve şüpheli bir durum yoksa emrin verilmesini tembih ediyordu.

Mahmud bu tip haberleri ihtiyatla karşılıyor ve bunun Köse Ahmed'in bir hilesi olabileceğinden şüpheleniyordu.[35]

Gerçekten de Köse Ahmed'in Ramiz Paşa'nın idamına dair bir ferman istemesi olası görünmemektedir. Hatta kendisine gelen bu tip emirleri uygulamayı reddetmişti.[36] Bu nedenle Köse Ahmed de merkezin gazabını üzerine çekmiş ve onun da idam fermanı çıkmıştı. İlgili fermanda Köse Ahmed'den Alemdar Mustafa Paşa'nın hazinedarı olarak bahsediliyor, İstanbul'daki ihtilalle bağlantısının malum olduğu ve halka eziyet ettiği için çoktan cezalandırılması gerektiği belirtiliyordu. Ancak Ramiz Paşa'nın Rusçuk'a sığınması bardağı taşıran son damlaydı. Köse Ahmed hakkındaki ikinci fermanda onun Rusçuk'ta merkezin rızasına dayanmayan çeşitli hareketlere karıştığı belirtilmekteydi.[37]

Ramiz Paşa'nın idam emrini alan Vidin Âyanı Boşnak Ağa, hemen askeri güç kullanmak yerine Köse Ahmed'i ikna etmeye çalışıyordu. Kendisine yanaşarak, paşayı teslim ettiği takdirde çok istediği Rusçuk âyanlığının Babıâli tarafından resmen tanınması vaadinde bile bulunmuştu.[38] Bir yandan da Aydın Paşa'ya üç tuğlu vezaret teklif ederek her ikisinin idam edilerek, kesik başlarının İstanbul'a gönderilmesini temin etmeye çalışıyordu.[39] Ancak, Aydın Paşa, fermanı eski dostu Köse Ahmed'e göstermişti. Bu hususta Ramiz Paşa ve Manuk Bey'e danışan Ahmed, Aydın Paşa'nın Hüsrev Paşa'ya şu mealde bir cevap vermesini uygun bulmuşlardı: Ahmed'in emrinde oldukça güçlü bir askeri birlik vardı ve dolayısıyla ne kendi teslim olacak ne de Ramiz Paşa'ya ihanet edecekti. Böyle yaparak Hüsrev Paşa'nın Aydın Paşa'ya kızıp ona zarar vermesini engellemeye

35 BOA, HAT 280/16624 (tarihsiz).

36 Mserian, s. 187-190'dan naklen Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 109-110.

37 BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 218/h.744 (evail-i M 1224/16-25 Şubat 1809), v. 219-220/h. 745-47 (evail-i M 1224/16-25 Şubat 1809), v. 220/h. 749 (evail-i M 1224/16-25 Şubat 1809), v. 221-23/h. 750-54 (evail-i M 1224/16-25 Şubat 1809), v. 228-229/h.766 (evasıt-ı M 1224/25 Şubat-7 Mart 1809), v. 232-35/h. 775-781 (evahir-i M 1224/7-17 Mart 1809); Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 80a- 81 (1 R 1224/16 Mayıs 1809), v. 81 (11 S 1224/28 Mart 1809). Rusçuk Şeriyye sicillerinde kayıtlı ve Rusçuk ahalisine hitaben yazılan 28 Mart 1809 tarihli ikinci fermanda diğer suçlamalara ek olarak Köse Ahmed'in etrafa sahte fermanlar gönderdiği de belirtilmektedir.

38 Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 81.

39 Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 110; Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 81.

çalışıyorlardı.[40] Öte yandan, Ramiz ve Köse Ahmed'in güvendiği Tırnova Âyanı Fevzi Ağa beklenmedik bir manevrayla merkeze yardım etmeye karar vermişti.[41]

II. Mahmud, Köse Ahmed'in Ramiz Paşa'nın idamına yardım edeceğine zaten pek ihtimal vermiyordu. Şüphelerinde haklı çıkınca, Babıâli başka bir taktik denemeye karar verdi ve muhtelif yerlerden Rusçuk ahalisine Köse Ahmed'in yakalanmasına dair emirler yağmaya başladı. Ancak, Köse Ahmed bu tip emirleri getirenleri engelleyerek halka duyurmamaya çalışıyordu. Dolayısıyla, ahalinin kendisi ve Ramiz Paşa'nın fermanlı olduğundan en azından bir süreliğine haberi olmamıştı. Kendi "hanedanlığını" kurmaya çalışan Köse Ahmed artık son bir çabayla gücünü artırmaya çalışıyordu. Köse Ahmed'in bu kurnazlığını fark eden Babıâli idamla ilgili emirlerin, Köse Ahmed'e yakın olan muhassılla değil doğrudan kadıya gönderilmesini salık vermişti. Zaten Rus taarruzunun yeniden başlaması ve tekrar hareketlenen Sırp asilerinin Adakale ve Fethülislam yollarını kapaması Rusçuk meselesinin arka plana atılmasını gerektirmişti. Babıâli, önceliğin bu meselelere verilmesi gerektiğini ve ancak sefere katılan âyanların Rus ve Sırplardan fırsat bulur bulmaz Rusçuk'a saldırıp, Köse Ahmed ve yandaşlarının ortadan kaldırılmasını tavsiye etmekteydi.[42]

Rusçuk'taki dengeler Köse Ahmed, yâran ve Manuk'un aleyhine gelişmekteydi. Manuk Bey'in Babıâli'den ümidini artık tamamen kestiğini belirtmiştik, ancak kendisinin yanı sıra gittikçe köşeye sıkışan dostları Ramiz Paşa ve Ahmed Efendi'yi de kurtarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Paşa ile görüşen Manuk Bey, Kırım kökenli olduğu için Rusların kendisine sığınma hakkı tanıyacağını belirtiyordu. Ramiz Paşa ise o aşamada sessiz kalmıştı. Çünkü halen İstanbul'da bir karşı ihtilal yapma niyetindeydi. Bunun yanı sıra ülkesini terk ederek düşman topraklarına sığınma fikri de ona ağır gelmiş olmalıydı. Kiriko, bu hususta 29 Aralık/10 Ocak 1809'da Bükreş'te Manuk Bey'le yaptığı bir görüşmeyi General Prozorovski'ye şöyle aktarıyordu:

40 Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 110.
41 Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 81; Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 110.
42 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 81a-82 (9 S 1224/26 Mart 1809), mektubun yazarı İdris Paşa'dır.

Rusçuk'tan ayrıldığı sırada Dragoman Manuk'un bana çok gizli olarak verdiği bir bilgiye göre, Rusçuk'a sığınan eski Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa'ya eğer Eflak'a sığınmak isterse, Kırım doğumlu olduğu için bu şartlar altında ve hayatı boyunca Ruslar tarafından gerekli izinlerin verilebileceğini ifade etmişti. Buna cevaben, Ramiz Paşa da bazı önyargılarının yanı sıra yeni bir karşı ihtilal yapma ümidinin kendisini ülkesine bağladığını belirtmiş.[43]

Manuk Bey, Ahmed'e de benzer bir teklif yapmış ama ondan da olumlu cevap alamamıştı. Köse Ahmed son bir ümitle bölgedeki nüfuz ve malvarlığını koruma niyetindeydi.[44] Öte yandan, sığınmayı reddetmesine rağmen Ahmed'in bazı kaleleri Ruslara teslim etme planını ciddi ciddi düşündüğüne dair bazı ayrıntılar vardır. 29 Ocak 1809'da adamı Babig'i Prozorovski'ye gönderen Manuk Bey, İsmail Kalesi'nin meşhur komutanı Pehlivan Ağa'nın Rusçuk'a doğru yola çıktığını bildirmişti. Manuk Bey'in verdiği bilgilerden Köse Ahmed'in de tavrında bir yumuşama olduğu seziliyor. Generale ilettiğine göre Ahmed Efendi İsmail Kalesi'ni kendi kaderine terk edecekti ve Yergöğü'nde fazla askeri kuvvet bulundurmama taraftarıydı.[45]

O sırada İsmail Kalesi'nde de apayrı bir nüfuz mücadelesi devam ediyordu. Kalede neler olduğuna dair gelişmelerin ayrıntıları aynı tarihte Manuk ve Kiriko'un görüşmesinden ortaya çıkmaktadır. Sohbetleri sırasında Manuk, Kiriko'ya Babig'in bir mektubunu gösterir. Buna göre, Pehlivan Ağa kurban bayramını Rusçuk'ta geçirmek üzere yola çıktığında eski sadrazam Çelebi Mustafa Paşa karşı atağa geçmişti. Paşa masraflarını kendi cebinden karşılayarak İsmail Kalesi'nde bir birlik bulundurmak istiyordu ve bu talebi merkez tarafından onaylanmıştı. Eski sadrazam, Pehlivan Ağa'nın yokluğunda kaleyi kendi kontrolüne almış ve onun birliklerini kaleden atmıştı. Durumdan haberdar edilen Köse Ahmed ise mutedil bir tavır almak gerektiğini bildirerek İsmail Kalesi'ne karşı herhangi bir hare-

43 Kiriko'dan Prozovorski'ye, Bükreş, 29 Aralık/10 Ocak 1808, APERM dos. 1928, v. 36, kopyası, MIB 46561, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1464, s.138. Ayrıca bkz. Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 111; Aynı belgenin Ermenice çevirisi için bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 149.
44 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 369.
45 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 150-51. Ayrıca bkz. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 124-25.

kette bulunmamayı tavsiye etmişti.[46] Pehlivan Ağa gibi güçlü bir komutanın Köse Ahmed'in yardımıyla kaleyi tekrar ele geçirmesi ihtimali çok yüksekti. O yüzden, Köse Ahmed'in ortalığı yatıştırmaya yönelik tavrı ve karşı atağa geçilmesini salık vermemesi gerçekten dikkat çekicidir.[47]

Eski sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın Pehlivan Ağa'ya ve yandaşlarına duyduğu kin 28 Temmuz 1808'de Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptığı darbe ve bunun akabinde sadaretten alınmasıyla alakalıdır. Alemdar'ın sadaret mührünü elinden neredeyse zorla almasından sonra Davutpaşa'ya gönderilen Çelebi Mustafa Paşa bir ay içinde İsmail seraskerliğine atanmıştı. Ra 1224/Nisan-Mayıs 1809'da bu görevine ek olarak da Kocaeli valisi olmuştu.[48] Bölgeye adeta bir sürgün olarak askersiz ve parasız biçimde gönderilen eski sadrazamın, üstelik de Pehlivan Ağa'nın hükmünde olan bölgeye atanmayı onur kırıcı bulduğu açıktır. Bu nedenle bölgedeki Arnavut askerleriyle ve komutanları Veli Paşa'yla koalisyon kurmaya ve kendine askeri destek sağlamaya çalışıyordu. Nihayet düşmanı İsmail Kalesi'nden kısa süreliğine ayrıldığında bu fırsatı kaçırmamıştı. Pehlivan Ağa'nın geride bıraktığı az sayıda askerini de kaleden kovarak İsmail'i kendi kontrolüne almayı başarmıştı.[49] İkili arasındaki düşmanlık hakkında bu kadar ayrıntı vermese de Mériage, Çelebi Mustafa Paşa'nın Pehlivan Ağa'yı İsmail'den kovduğunu doğruluyor ve Pehlivan'ın yaklaşık 1000 kadar askeriyle Silistre'ye yerleştiğini hükümetine bildiriyordu.[50]

46 Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, kopyası MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6. Aynı meselenin Babıâli'ye akseden mecliste görüşmeleri için bkz. Hatt-ı Hümayun ve Tahrirat Suretleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmalar, no. 6975, v. 4-5 (15 M 1224/2 Mart 1809). Ancak ilgili evrakta Çelebi Mustafa Paşa'nın rolünden bahsedilmemektedir. Sadece kalede olduğu, ancak bir müddet önce Pehlivan Ağa'nın Paşa'yı İsmail Kalesi'nde istemediği ve gönderilmesine dair merkeze yazı yazdığı anlaşılıyor. Aslında tüm bu detaylar her ikisinin de Silistre Eyaleti için verdiği mücadelenin yansımalarıdır. Ayrıca bkz. Hatt-ı Hümayun ve Tahrirat Suretleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmalar, no. 6975, v. 5-6 (tarihsiz) Merkezin en büyük kaygısı Pehlivan'ı gücendirmenin Köse Ahmed'le birleşmesine sebep olması ihtimaliydi.

47 Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, kopyası MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6.

48 Saray Günlüğü, s. 231; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî: Osmanlı Ünlüleri*, 6 cilt, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), IV, s. 1191.

49 Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I c. 3, s. 171-72.

50 Mériage'ın Fransız dışişleri bakanlığına raporu, Frankfurt, 21 Nisan 1809, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. III, s. 51-52.

Pehlivan Ağa'nın İsmail'den atılması diyebileceğimiz bu skandal, Rusların ekmeğine yağ sürülmesi demekti. Zira, "cesur ve sabırlı" buldukları Pehlivan Ağa'nın birliklerinin çekilmesi İsmail Kalesi'nin zayıflaması anlamına geliyordu. Hatta Manuk ve adamlarının bu önemli gelişmeyi kendilerine bu kadar geç haber vermelerine bayağı içerlemişlerdi. Buna binaen, Manuk Bey, bu haberin henüz Rusçuk'ta bile gizli tutulduğunu söyleme durumunda kalmıştı. 1789'da Rus ordusunun hizmetine girip çeşitli görevlerde bulunan Fransız asıllı Langeron[51] olaydan kısa süre sonra Çelebi Mustafa Paşa ile derhal iletişime geçmiş ve Prozorovski'nin emriyle kendisine hediyeler göndermişti.[52] Ahmed'in Pehlivan'ı mutedil davranmaya sevk etmesi, karşı bir saldırı istememesi de kalenin Ruslar lehine zayıflatılması planının bir parçası olabilir. Nitekim Manuk Bey'e Yergöğü ve İsmail kalelerindeki birlikleri kendi kontrolündeki asilere karşı kullanarak iki kaleyi haylice zayıflattığını ve zayıflatmaya devam edeceği güvencesini veriyordu. Manuk Bey bütün bunların son derece gizli şekilde yürütülmesi taraftarıydı; çünkü ailesini henüz yanına almayı başaramamıştı.[53] Mériage ikili arasındaki böyle bir plandan bahsetmemesine rağmen, Tuna'daki âyanların birbirleriyle mücadelelerinden dolayı bölgenin savunmasının oldukça zayıf olduğunu bildiriyordu.[54] Neticede, kısa süre sonra İsmail Kalesi Ruslar tarafından işgal edilmişti. İşgalin kolayca gerçekleşmesinin çeşitli nedenleri vardır. Ancak, Langeron'un "Eğer komutan olarak Pehlivan Ağa kalsaydı, bu kadar kolay ele geçiremezdik" yorumunu göz ardı etmemek gerekir kanaatindeyiz.[55]

Bu arada Babıâli ile Ruslar arasındaki diplomatik müzakereler de devam etmekteydi. Ruslar Erfurt görüşmelerinin ardından Babıâli'yi barış

51 Alexander Louis Andrault de Langeron (1773-1831) Rus ordusunda İsveç'e ve Osmanlı Devleti'ne karşı 1790-91 yıllarında yapılan seferlerde kendini gösterme imkânı bulmuştur. 1797'de generalliğe terfi etmiş 1805'te Napoléon'a karşı savaşmıştır. 1807-1811 savaşlarında Rusların Boğdan ordusunda görev yapmıştır.

52 Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 171-72. Kısa bir süre sonra ise, İsmail'de Pehlivan Ağa yanlıları ayaklanarak Çelebi Mustafa Paşa'yı kovmaya çalışmışlardı. Ancak, ciddi bir netice alınmadan isyan bastırılmıştı.

53 Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, fotokopisi MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6.

54 Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, fotokopisi MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6.

55 Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 177-78.

görüşmeleri için Yaş'a davet etmişlerdi. 1808'in Aralık ayı ortalarında Galib Efendi müzakereci sıfatıyla atandı ve 9 Mart 1809'da görüşmeler başladı. Galib Efendi, maiyeti ve Babıâli tercümanı Dimitrios (Dimitraçku) Muruzi Bükreş'te üç gün kaldıktan sonra Yaş'a geçmişti (9 Mart 1809).[56] Yaş görüşmeleri, her iki tarafın da Eflak-Boğdan'dan vazgeçmediği olumsuz bir havayla başlamıştı.[57] Osmanlı Devleti'nin İngilizlerle Kala-ı Sultaniye Anlaşmasını (5 Ocak 1809) imzalaması ve Avusturya hükümetinin Balkanlar'daki yeni düzenlemelere karşı çıkması, Babıâli'nin elini güçlendirdiğinden Rusların talepleri reddedilmişti. 25 Mart'ta Yaş'taki Osmanlı delegelerine bir ültimatom gönderen Petersburg hükümeti de Eflak-Boğdan'dan vazgeçmeyeceklerini dolayısıyla görüşmelere devam etmenin bir anlamı olmadığını bildirmişti. Osmanlı delegeleri ise bir karış toprağın bile verilmeyeceği hususunda diretiyordu.[58] Ortak bir zemin bulunamaması üzerine müzakereler kesildi ve Rus saldırıları yeniden başladı (25 Nisan 1809).

Manuk, Köse Ahmed ve Ruslar

Ruslar ve Osmanlılar arasındaki savaş ve gerginlik Manuk Bey'in tuz ticaretini de büyük ölçüde sekteye uğratıyordu. Sulh görüşmelerinden bir netice çıkmaması ve tuz ticareti yaptığı yerlerin daha ziyade Osmanlı tarafında kalan bölgelerde olması (Sırbistan, Tuna kıyısındaki balıkçı köyleri vs. gibi) nedeniyle çok zarar etmişti. Elinde de henüz satamadığı hatırı sayılır miktarda tuz vardı. Ruslar yıllık bedeli 2 milyon olan Eflak'ın tuz iltizamını Manuk Bey'e vaat etmişlerdi (1808).[59] Ancak, Manuk Bey tuz madenlerini 22 Aralık 1808'de Dino Cervenvodali'ye satmak durumunda kalmış ve karşılığında 1.400 kese almıştı.[60] Yine de bazı zorluklara rağmen

56 Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 155 Dimitraçku Beyzâde'nin Manuk Bey'le tanışıklığı Bükreş'te birkaç gün beraber vakit geçirip avlanmasıyla alakalı bkz. Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 4 Ocak 1812, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 3-4. Dimitraçku'nun sonradan katli için bkz. BOA, A. MKT.d. 1038, v. 139.
57 Von Schladen'den krala, 10 Mart 1809, Neculei Iorga, *Acte şi Fragmente cu Privilere la Istoria Rominilor* (Bükreş: 1896), II, s. 444.
58 Kral'dan Schladen'e, 5 Nisan 1809, Iorga, *Acte şi Fragmente*, II, s. 444. Ayrıca bkz. Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément*, I, c. III, s. 155.
59 Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 517.
60 Erbiceanu "Naum Rîmniceanu," s. 281-82; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 111; Bezviconi, *Relatiilor Romino-Ruse*, s. 195, dipnot 1.

tuz ticaretine devam etmiş ve Haziran 1809'da Bükreş divanı tarafından Dragomeneşti, Pupaza (Hacı Georg) ve Maara Domneasca'daki (Pasarea) tuz tekeli kendisine verilmişti.[61] Ama 27 Ekim'de kendisine Ekim 1810'a kadar yalnızca 1.300.000 okka tuz satabileceği bu tarihten sonra madeninin mühürleneceği bildirilmişti. Bunun gerekçesi, 1810 yılı tuz imtiyazının başka birine 300.500 talere ihale edilmesiydi. Yani hem satabileceği miktar hem de istihsal yapabileceği dönem kısıtlanmıştı.[62]

Eflak kaya tuzunun büyük kısmı iri parçalar halinde Tuna yoluyla imparatorluğun diğer bölgelerine sevk ediliyordu. Ancak, Manuk'un kendi iddiasına göre, savaş ortamındayken barış yapılır ümidiyle Eflak tuzunu normal değerinin iki katına (700 bin kr.) iltizam etmişti. Barış görüşmeleri kesildiğinde benzer durumda olan birkaç kişiyle beraber Rus generali Koşnikov'den yardım talep etmişlerdi. İndirim talepleri üzerine bu bedel 341.000 kuruşa düşürülmüştü. Yine de savaş şartları dolayısıyla "Türk tarafına" satış yapamadığından elinde epey tuz kalmıştı. Manuk Bey, tuz iltizamı başka birine ihale edildiği takdirde daha çok zarara uğrayacağından dert yanarak en azından Eflak'ta Rus idaresindeki yerlere bu yıl daha fazla tuz sevkine müsaade edilmesini rica ediyordu (bkz. Ek 11, s. 313).[63] Bu bilgiler ışığında Manuk Bey'in iki devlet arasındaki barışı sonuna kadar desteklemesinin arkasındaki ekonomik kaygıları da tespit edebiliyoruz.

Sızlanmasına rağmen, savaş dolayısıyla tuz ticaretinden zarar etmesi kendisini iflasa sürüklememişti. Hatta 1806-1812 savaşı sırasında Rusçuk-Bükreş arasındaki ticareti tekeli altına aldığı ve iki taraf arasındaki en önemli bağlantı haline geldiği bilinmektedir.[64] Zaten Rus işgali altındaki Bükreş'te Manuk Bey'in Ruslarla ekonomik ilişkileri iyice artmıştı. Genel anlamda ekonomik bir sıkıntısı yoktu. Rusların da desteğiyle Bükreş'te daha güvende olacağını hissettikten sonra buraya yerleşmiş, yatırım yapıp mülk edinmeye

61 İlgili belgede Dragoman Manuk Bey'in Bükreş'e yerleştikten sonra ve ondan önce Bükreş şehir ve halkına yaptığı hizmetlerden, özellikle şehrin içine düştüğü ekonomik krizden kurtulması için yaptığı maddi yardımdan dolayı kendisine bu imtiyazın verildiği vurgulanmaktadır. MIB 35042 (5/17 Haziran 1809), kopyası DANIC Siruni dosyaları, no.1466, s. 44; Iorga, *Studii Şi Documente*, VIII, s. 126-28.

62 V. A. Urechia, *Istoria Româniloru: 1800-1830*, 13 cilt (Bükreş: 1896), IX, s. 506, dipnot 1. Maddenin 1812'deki ihaleleri için bkz. aynı kaynak, s. 507-8, 577-78, 580.

63 MIB 26479 (tarihsiz). Belgenin orijinal dili Osmanlıcadır.

64 Taki, *Russia on the Danube*, s. 134.

başlamıştı.[65] Özellikle köy ve çiftlik satın alıyor ve ticaretten çok tarıma yatırım yapıyordu. Ama aynı zamanda hatırı sayılır miktarda emlak satın alıp mültecileri şehre yerleştirmiş ve bölgede yerel imalathaneler kurmuştu. Ayrıca Dimbovita'ya bir köprü ile meşhur hanını inşa ettirmişti. Karpat bölgesinde Dudeşti ailesine ait birçok emlak da Manuk'un kontrolüne geçmişti.[66] Bükreş'teyken Osmanlı tarafındaki tanıdıklarıyla ticari ilişkilerinin devam ettiğini de tespit ediyoruz. Örneğin, Boşnak Abdullah Ağa kendisinden 20 bin vukiyye [bir vukiyye 730 g.] revgan [yağ] ile bir miktar tuz talep etmişti.[67]

Osmanlı-Rus sulh görüşmelerinin sekteye uğraması Manuk'u sadece ticari açıdan endişelendirmiyordu. Ailesi halen Rusçuk'taydı. Yaş görüşmeleri de pek ümit vaat etmediği için savaş her an yeniden başlayabilirdi. Ayrıca Yılıkoğlu'nun Rusçuk'a yönelik baskıları ve Babıâli'nin firarileri sürekli gözlemesi de bu kararında etkili olmuştu. Köse Ahmed'in sağlık problemleri de ailesinin yanı sıra eski dostu için de kaygılanmasına sebep oluyordu.[68] Manuk Bey'e dayanan bir bilgiye göre, verem ve astım hastası olan Ahmed'in sağlığı son yıllardaki zorlu hayat şartları nedeniyle iyice bozulmuştu. Ani ölümü halinde Rusçuk'un tamamen bir kaosa sürükleneceğinden korkuyor ve bu yüzden ailesini bir an evvel Bükreş'e taşımak istiyordu.[69] Sonunda Rusçuk'ta bulunan Babig'e ailesini Bükreş'e gizlice getirmesi için haber göndermişti. Babig, 21 Şubat 1809'da Manuk Bey'in ailesini Bükreş'e götürmüş ve ardından kendisi tekrar Rusçuk'a dönmüştü.[70] Tahmin edilebileceği üzere gelişmelerden dolayı zaten tedirgin olan

65 "Bir Rahibin Kaleminden," s. s. 162-63. Bir yazara göre, Bükreş'e geçerken tepeden tırnağa silahlı altı adamı kendisine eşlik etmişti. Sekiz ay sonra da Hüsrev Paşa'nın uyarısı üzerine Erdel'e geçmişti. Bellanger, *La Kéroutza*, II, s. 45-47.

66 Bezviconi, *Relatiilor Romino-Ruse*, s. 194-95, dipnot 2'de Manuk Bey'in mal varlığı olan köy ve kasabaların bir listesi verilmektedir.

67 Boşnak Abdullah'tan Manuk'a, MIB 26417 (6 R 1225/11 Mayıs 1810).

68 Manuk Bey'in Kiriko'ya verdiği bu bilgi, Kiriko'nun Prozorovski'ye yazdığı bir mektupta yer almaktadır. Bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 149. Gerçekten de Rusya'ya sığındıktan sonraki bir tarihte Manuk'a yazdığı bir mektupta 40 gündür hasta olduğu ve ciddi bir sağlık problemi yaşadığını anlatmaktadır, bkz. Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26472 (tarihsiz).

69 Kiriko'dan Prozovorski'ye, Bükreş, 29 Aralık/10 Ocak 1808, APERM dos. 1928, v. 36, kopyası MIB 46561, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1464, s.138 ve no. 1209, s. 64.

70 Siruni, "Ramiz Pacha et Son Activité," s. 110; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, 149-50; Erbiceanu, "Naum Rîmniceanu," s. 285'te de Mesrop, Gabriel ve Bogos ve Bogos'un damadı Hacı Abdullah'ın da Bükreş'e giden kafileye dahil olduğunu belirtmektedir.

Rusçuk halkı Manuk Bey'in ailesini de yanına taşımasından sonra iyice telaşlanmıştı. Bu taşınma adeta bir milat olmuş ve bunu takiben özellikle Rusçuk Ermeni nüfusunun bir kısmı da Bükreş'e göçmeye karar vermişti. Siruni, Bükreş'teki Ermeni cemaatinde Rusçukluların bu göçlerle daha baskın hale gelmeye başladığını belirtmektedir.[71]

Manuk, can güvenliği adına sadece kendi ailesi için endişeye kapılmıyordu. Yılıkoğlu'nun artan baskıları ve Rusçuk'a saldırması üzerine Ramiz Paşa ve Köse Ahmed'i de bir biçimde korumak ve Rusçuk'tan uzaklaştırmak istiyordu. Kasabadaki durum Ahmed aleyhine gittikçe daha da kötüleşmekteydi. Firariler halen Rusçuk'ta iken payitahtta düzenlenen bir meşverette, Ramiz ve Köse Ahmed'in yakalanması ve idamı için Hüsrev Mehmed Paşa'nın Tuna seraskeri ve Silistre valisi olarak atanmasına karar verilmişti. Yılıkzâde Süleyman Ağa da Hüsrev Paşa'nın emrine verilmişti.[72] Bölge âyanları da Rusçuk'a doğru harekete geçmişti. Kasabaya askeri birliklerin sevk edildiğini duyan Rusçuk halkı da büyük telaşa kapılmış; Köse Ahmed'in Rusya'yla bağlantısından ve ihanetinden zaten şüphelendiklerinden merkezin otoritesine boyun eğmeye karar vermişti. Artık Rusçuk'ta bir hükmü kalmayan Ahmed'e karşı hoşnutsuzluklarını çok bariz şekilde göstermeye başlamışlardı. Bölgeye doğru hareket eden âyanlar ise bir an evvel Alemdar'dan geriye kalanları ve Köse Ahmed'in zenginliğini paylaşmak istiyordu.[73] Köse Ahmed Sadrazam Memiş Paşa tarafından Rusçuk'a gönderilen Boşnak Ağa'nın kendisinin can ve malına kastedeceğinden de korkuyordu.[74]

Her açıdan tamamen çıkmaza giren ve Rusçuk halkının desteğini de kaybeden Köse Ahmed ve diğerleri nihayet kasabadan ayrılma kararı almışlardı.[75] Köse Ahmed, Manuk aracılığıyla kalelerin teslim planını beklemeden Ruslardan sığınma talep etti.[76] Ancak Rus komutanlar Miladoroviç

71 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 150.

72 Rikab-ı hümayun kaimmakamının bir telhisi, BOA, HAT 1225/47877 (tarihsiz). İlgili yazıda firarilerin yakalanması için gerekli emirlerin gönderilmesi gereken kişilerin kısa bir listesi de mevcuttur. Ayrıca bkz. BOA, Mühimme Defterleri, no. 5, v. 161 (evail-i S 1224/18-28 Mart 1809).

73 Kiriko'nun Manuk Bey'le görüşmesinin gizli raporu, 21/9 Mart, APERM fon 1928, v. 545-46'den naklen Miller, *Mustapha Pacha*, s. 370, 382, dipnot 29.

74 Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 80.

75 Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 166. Yazara göre, Rusçuk'tan ayrılmaları evail-i Za 1223/19-28 Aralık 1808 tarihindedir ve ayrılanlar arasında Manuk da vardır.

76 Miller,"Ramiz Pache en Exil," s. 427-28; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 154.

ve Prozorovski, Ahmed'in kaleleri teslim etmeden gelmesinin bir işlerine yaramayacağı fikrindeydiler.[77] Mart 1809'da Ahmed Efendi'nin bazı kaleleri teslim etmesi meselesi halen tartışılmaktaydı. Aynı ayın dördünde, Rus murahhaslarına başkanlık eden Miladoroviç'le Manuk Bey arasındaki bir görüşmede konu yine Ahmed Efendi'nin Yergöğü, İbrail ve İsmail kalelerini Ruslara teslim etmesi hususuna gelir. Manuk Bey, Köse Ahmed'i halen ikna etmeye çalıştığını; ancak onun da oldukça zor durumda olduğunu ve Rusçuk halkının ihanetinden iyice şüphelenmeye başladığını belirtmişti. Dolayısıyla, bu şartlar altında Köse Ahmed'in yapabileceği en büyük yardım, Rus ordusunun kuşattığı bölge ve kalelere askeri yardım ve yiyecek göndermemesi olabilirdi. Zahiresiz ve askersiz kalan kaleler Ruslara eninde sonunda teslim olacaktı. Önünde engel kalmayan Rus ordusu da rahatça ilerleyebilecekti. Ancak Rus komutan böyle dolambaçlı yollar yerine kalelerin doğrudan Rus tarafına teslimini daha doğru buluyordu. Böylece savaşmaya da gerek kalmayacaktı. Miladoroviç'e göre Mikhelson, Burlat'ta her türlü mühimmatla Yergöğü Kalesi'ni işgale hazır bekliyordu, plan başarısız olursa kaleye saldırmak için bütün hazırlıklar yapılmıştı.[78]

Ruslara göre, Ahmed'in Ruslara sığınmadan evvel Yergöğü Kalesi'ni teslim etmesi şarttı. Aksi takdirde, Ruslara hiçbir faydası olmayacaktı. Öte yandan, Manuk Bey buna itiraz ediyordu. Arkadaşı açıktan açığa böyle bir şeye cesaret edemezdi. Daha ileriye gitmek Ahmed'i ciddi tehlikeye atmak demekti. Kendi arasında didişip duran bölge halkı bir Rus istilası karşısında din düşmanlarına karşı "fanatik" şekilde birleşip direnirdi. Ayrıca, Rusçuk'la Yergöğü birbirine yakın olduğundan Ahmed'in ihanetini öğrenen Rusçuklu Müslümanlar derhal kalenin imdadına yetişebilir, Ahmed'i ve tüm ihanet ettiğini düşündüklerini katledebilirdi. Manuk'a göre böyle ciddi riskleri göze alan Ahmed'in Ruslar tarafından cömertçe ödüllendirilmesi gerekirdi. Bütün bu şartlar altında Tuna'nın öbür yakasında Rus askerleri görünmedikçe böyle bir kale teslimi söz konusu bile olamazdı. Böylece, Miladoroviç'in ısrarına rağmen, Manuk Bey böyle bir teşebbüsün imkânsız olduğunu ve o istese

77 Miller, "Ramiz Pache en Exil," s. 427; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 152.

78 Miladoroviç'le Manuk arasında Kiriko aracılığıyla yapılan gizli görüşmenin tutanağı için bkz. Bükreş, 4 Mart 1809, APERM dos. 1928, v. 539-42, kopyası MIB 46563, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 28-32. Ayrıca bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 152-55; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 125-6.

bile bölge halkının Köse Ahmed'i engelleyeceğini söylüyordu.[79] Nitekim, Ahmed'in ve Rusların planlarının pek sır olarak kalmadığı da ortaya çıkmaktadır. Zira İstanbul'daki dönemin bir tarihçisi bile, Yergöğü'ne yapılan Rus saldırısından bahsederken buranın kaçmak niyetinde olan Ahmed Efendi tarafından zaten zayıflatılmış olduğunu not düşmektedir.[80]

13/25 Mart'ta Ruslar hâlâ, özellikle Manuk vasıtasıyla Köse Ahmed'i ikna etmeye çalışıyordu. Bu maksatla Babig'i Slobiza'ya göndermişlerdi. Babig'in aktardığına göre, Ramiz Paşa'dan herhangi özel bir talepleri yoktu. Kendilerince Köse Ahmed'den de gayet basit bir şey istiyorlardı: Yergöğü'nü teslim ederek salimen Bükreş'e geçmesi ve selamete ermesi. Öte yandan General Miladoroviç, Köse Ahmed hakkında idam fermanı çıktığına dair bazı duyumlar almıştı, dolayısıyla ölümü halinde uygulamak üzere alternatif plan hazırlama durumundaydı. Ahmed'le ilgili planları suya düşerse 20 Mart/1 Nisan'da Yergöğü'ne saldırmak niyetindeydi.[81] Zaten, Ahmed'in kararsızlığı ve cesaretsizliği Rus tarafının artık ondan ümidi kesmesine sebep oluyordu. Nitekim General Prozorovski'ye göre Köse Ahmed'in Eflak tarafına geçip Ruslara sığınacağı kesindi, ancak bunu kale/leri teslim etmeden yapacağı da artık aşikârdı. Bu yüzden Köse Ahmed'e bel bağlamak yerine, Miladoroviç'e Osmanlılar halen zayıf durumda olan Yergöğü'ne takviye göndermeden önce ani bir saldırıyla orayı almasını tavsiye ediyordu.[82]

25 Mart'ta Osmanlı-Rus görüşmelerinin kesilmesi üzerine Rus saldırıları tekrar başlamış, Nisan 1809 ortalarına doğru ise Köse Ahmed üzerindeki baskı iyice artmıştı. Nihayet, Köse Ahmed de Yergöğü'nü Ruslara teslime biraz sıcak bakmaya başlamıştı.[83] Comte de Langeron, Ahmed Bey'in Bükreş'teki Rus Konsolosu Kiriko'yla Manuk Bey aracılığıyla görüştüğünü doğrulamaktadır. Bilindiği gibi Boşnak Ağa'nın en önemli hedefle-

79 Miladoroviç'le Manuk arasında Kiriko aracılığıyla yapılan gizli görüşmenin tutanağı için bkz. Bükreş, 4 Mart 1809, APERM dos. 1928, v. 539-42, kopyası MIB 46563, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 28-32. Ayrıca bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, 152-53; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 125-6.

80 Oğulukyan, *Ruzname*, s. 48.

81 Prozorovski'den Rumiantsev'e, Yaş, 17/29 Mart 1809, APERM dos. 1928, v. 525-28, kopyası MIB 46564, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 35-39.

82 Prozorovski'den Rumiantsev'e, Bükreş, 17/29 Mart 1809, APERM dos. 1928, v. 525-28, kopyası MIB 46564, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 35-39.

83 Siruni, "Prince de Moldavia," s. 100.

rinden biri bölgedeki Alemdar'ın adamlarını tamamen ortadan kaldırmaktı. Ahmed'in Boşnak Ağa'nın Rusçuk'la ilgili planlarının farkında olduğunun belirtildiği raporda, Ruslar tarafından iyi karşılanmak için Yergöğü'nün teslimini kolaylaştırmayı kabul ettiğini de not düşmektedir. Rus işgalini kolaylaştırmak isteyen Ahmed Efendi, plana göre çeşitli bahanelerle Yergöğü'ndeki topçuları çekmiş, geride sadece 400 topçu bırakmıştı. General Miladoroviç'in Yergöğü'ne yaklaştığı gün kendisi de bölgeden ayrılacaktı. Bu gizli planı Manuk, Ahmed ve yukarıda bahsettiğimiz Rus generalleri dışında dört kişi daha biliyordu. Prozorovski planı Miladoroviç vasıtasıyla öğrenecektir.[84] Manuk Bey şöyle demektedir:

> Çok fazla ileri gitmeden ve hiçbir şeye söz vermeden, benim verdiğim bilgiler ve gösterdiğim yollar mareşale o kadar yararlı olacak ki 20 bin kişilik Rus ordusu bile bu bölgede bunu başaramaz.[85]

Kalenin gizlice tesliminin sağlanması için Mesrop ve Martin Sepastyan Osmanlı tarafında kalmıştı. Manuk Bey'in yokluğunda Ruslara sürekli bilgi akışı sağlayacaklardı.[86] Hatırlanacağı üzere bu kardeşler Manuk'un bilgi ağının en kilit elemanlarıydı. Öte yandan, Avusturyalılar da Eflak-Boğdan'daki gelişmeleri endişe ile takip etmekte ve muhtelif ajan ve konsoloslarla her şeyden haberdar olmaktaydılar. En büyük endişeleri, tahmin edileceği gibi, ekonomik ve siyasi çıkarları açısından çok önemli olan bölgenin Rusların eline geçmesi idi.[87] Açıkçası, Manuk Bey'in en büyük korkusu ise tam tersiydi. Hatta bir defasında Kiriko'ya "Memleketeyn [Eflak-Boğdan] Babıâli'de kalacaksa, ben bu kadar fedakârlığı boş yere mi yaptım?" diye söyleniyordu.[88]

84 Diğer dört kişi, Kutuzov, Bezak, General Harting ve Kiriko idi. Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 157-159. Ayrıca bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 153.
85 Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, kopyası MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 151.
86 Kiriko, bu ikilinin mümkün olduğu kadar bölgede tutulmasını tavsiye etmekteydi. Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, kopyası MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6; Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 151.
87 Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, kopyası MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6.
88 Kiriko'dan Prozorovski'ye gizli mektubun kopyası, Bükreş, 17/29 Ocak 1809, APERM dos. 1928, v. 82-4, kopyası MIB 46562, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 23-6.

Bölgeyi, oradaki adamlarını kullanarak ve kargaşayı kendi lehlerine çevirerek işgal etmek isteyen Rusların planları istedikleri gibi gitmedi. Prozorovski, sulh görüşmelerinin kesilmesinden sonra II. Mahmud'u Besarabya ile Eflak-Boğdan Rus tarafında kalacak şekilde bir anlaşmaya zorlamak için Rus ordusuna Tuna'yı geçip saldırı emri vermiş, İbrail ve İsmail kalelerini ele geçirdikten sonra Miladoroviç'e Yergöğü'ne saldırı emri vermişti. 5 Nisan 1809'da üç koldan saldırıya geçerek Fokşani ve Slobozia kalelerini zapt eden Rus kuvvetleri Yergöğü önünde başarısızlığa uğradı. Aslında bölgede donanımlı bir Osmanlı ordusu yoktu. Henüz yeni Rusçuk âyanı atanan Boşnak Ağa ise dikkatini daha ziyade iç çekişmelere vermişti. Öte yandan, Rusların biraz Köse Ahmed Efendi'nin yardım sözüne güvenmeleri, biraz da iyice güçlendirilmesi ve iyi savunulması nedeniyle kale teslim olmamıştı.[89] Bir rivayete göre, Osmanlı kuvvetlerinin hazırlıksız yakalanmamasının bir sebebi de Miladoroviç'in Fransız sevgilisinin saldırı detaylarını önceden Fransızlara bildirmesidir.[90]

Manuk ve Siyasi Mülteciler

Rus saldırısı başlamadan firariler Rusçuk'tan ayrılmıştı. 26 Mart'ı 27 Mart 1809'a bağlayan gece Ramiz Paşa yanında yüklüce para ve mücevherle Slobozia'dan ve Ahmed ise Rusçuk'tan gizlice yola çıkmışlardı. Tuna'yı geçerek Rahova üzerinden Bükreş'e yol aldılar (28 Mart). Yanlarında Tırnova Âyanı Memiş Ağa ve İnce Bey dahil olmak üzere elliden fazla kişi vardı.[91] Babig onlardan daha önce Bükreş'e ulaşmıştı.[92] Rus sınırına girdikten sonra Falastoka'da kısa bir süre bekletilen Köse Ahmed, Ramiz

89 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 82-82a (16 S 1224/2 Nisan 1809), v. 82a-83 (17 S 1224/3 Nisan 1809). Hüsrev Paşa'nın kethüdası İbrahim Paşa'ya yazdığı bu iki emirde, Boşnak Ağa'nın hemen Rusçuk'a giderek İbrahim Paşa ile beraber asker tahrir etmesi ve bu askerleri derhal Slobozia ve Yergöğü kalelerini takviyesine sevk etmesi emredilmektedir.

90 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 153; Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War*, I, s. 97-99. Ayrıca bkz. Mériage'den Champagny'e, 30 Nisan 1809, Bughauseb, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 546.

91 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 427; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 370; Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 82. Siruni, firarilerin ve maiyetindeki 100 kişinin 25 Mart'ta Falastoka'ya ulaştıklarını belirtmektedir (Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 155). Erbiceanu, "Naum Rîmniceanu," s. 286'de yaklaşık 100 kişi olduğu belirtilmektedir. Câbî, *Tarih*, I, s. 422'de Rusya'ya firaredenler arasında Uzun Hacı Ali Ağa'nın da olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, Sutzo 1812'de Rusya'ya firar eden bir Ali'den bahseder. Rizos, *Mémoires du Prince Nicolas Soutzo*, s. 14.

92 Siruni, "Ramiz Pacha et son Activité," s. 111.

Paşa ve yanındakiler, General Prozorovski'nin Bükreş'e geçiş izni vermesinden sonra yollarına devam edip, 12 S 1124/29 Mart 1809 tarihinde Bükreş'e ulaşmışlardı.[93] Bu arada her ikisini de idam etmek üzere yola çıkan İbrahim Paşa, Şumnu ve Osman Pazarı âyanları Elhac Osman Ağa ve Ebubekir Ağa Rusçuk'a altı saat uzaklıkta bir köye ulaştıklarında Köse ve Ramiz'in gizlice ayrıldıklarını Rusçuk kadısının kendilerine ulaşan bir ilamından öğrenmişlerdi.[94]

Bükreş'e kaçışın Osmanlı topraklarında büyük bir sansasyon ve infial yarattığını söylemeye gerek yok. Rusçuk kadısına gönderilen 13 S 1224/30 Mart 1809 tarihli hükümde ikilinin Rusçuk'tan Bükreş'e firar ettiği bilgisinin kendilerine ulaştığı bildirilerek, Alemdar Mustafa Paşa'nın ve Köse Ahmed'in tüm malvarlığının derhal zaptı emrediliyordu.[95] Hüsrev Paşa da durumdan haberdar edilerek ona da aynı mealde emir veriliyordu.[96] Köse Ahmed'in yeğeni firari mütesellim Mehmed'in Silivri ve Vize'deki malvarlığı da müsadere edilmişti.[97]

Manuk'un resmi kayıtlarda adı geçen firariler arasında ismine pek rastlanmamaktadır. Yalnızca 28 Ra 1224/13 Mayıs 1809 tarihli bir belgede Bükreş tarafına firar eden Köse Ahmed'le birlikte ismi zikredilmektedir. Buna binaen müsadere emri Manuk Bey'i de kapsıyordu.[98] İlgili evrakta hem Manuk'un hem de Köse Ahmed'in malvarlığını ortaya çıkarmak üze-

93 Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 82; Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 122; Erbiceanu, "Naum Rîmniceanu," s. 286.

94 TSMA, E. 4933 (12 S 1224/29 Mart 1809); TSMA, E: 705/26 (12 S 1224/29 Mart 1809).

95 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 80a (13 S 1224/30 Mart 1809).

96 BOA, C. ML. 328/13484 (17 S 1224/3 Nisan Mart 1809). Nitekim Ahyolu kadısı ve Ahyolu Kazası Âyanı Çilesiz Oğlu'na gönderilen bir emirde Köse Ahmed'in Bükreş'e geçtiğinin Hüsrev Paşa tarafından bildirilmesi üzerine Köse Ahmed'in tüm mal varlığına el konulup, Ahyolu'nda mevcut hane, eşya, çiftlik ve hububatının mübaşir vasıtasıyla müsadere edilmesi istenmişti. Bkz. BOA, MAD 9755, v. 195 (18 S 1224/4 Nisan 1809) ve v. 228 (9 R 1224/24 Mayıs 1809). Çilesiz Oğlu da firarilerin yakalanmasında görevlendirilen yerel otoritelerdendi. (BOA, A.DVN.SMHM, no. 227 v. 189/h. 640 (evasıt-ı Za 1223/28 Aralık 1808-7 Ocak 1809). Ayrıca bkz. BOA, A.DVN.SMHM, no. 227, v. 217/h. 743 (evahir-i Ca 1223/14-24 Temmuz 1808). Bükreş'e geçmeleri ve mallarının zabtı hususunda ayrıca bkz. Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 92-92a (27 Ra 1224/12 Mayıs 1809) ve BOA, C. ML. 328/13489 (17 S 1224/3 Nisan 1809). Rusçuk Şeriyye Sicillerinde kendisinden hacegan-ı divanıhümayun olarak bahsedilmektedir. Hemen arkasındaki ikinci emirden, malların zaptında acele edilmesine bir gerekçe olarak onlara ait askeri mühimmat ve çadırların seferdeki orduya sevki olduğu anlaşılmaktadır. Aynı defter, v. 92a.

97 BOA, MAD 9755, v. 225-26 (29 Ra 1224/14 Mayıs 1809).

98 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 96a (28 Ra 1224/13 Mayıs 1809).

re detaylı bir araştırma yapılması emredilmişti. Emrin gönderilmesinden sonra bunların mallarının listesinin hazırlanıp mühürlendiği belirtiliyordu. Ancak hem Alemdar Mustafa Paşa'nın hem de firari Köse Ahmed'in malvarlığı otoriteleri şaşkına uğratacak kadar azdı. Bunun sebebi olarak da Köse Ahmed'in Alemdar Mustafa Paşa'nın vefatından sonra değişen şartlar ve akabinde işlediği suçlar dolayısıyla padişah tarafından affedilme ihtimalinin olmaması ve Rusçuk'ta fazla kalamayacağını anlaması gösterilmektedir. Raporda, Köse Ahmed'in eski divanıhümayun tercümanı ve halen Bükreş'te olan Manuk'un da yardımıyla Alemdar Mustafa Paşa'nın nakit para ve değerli eşyalarını gizlice Bükreş'e kaçırdığı iddia edilmektedir. Verilen bilgiye göre, Köse Ahmed, paşanın çiftliklerindeki hayvanlarını da satarak nakde çevirmişti.[99] Bu iddiayı destekleyen bazı ibareler dönemin kaynaklarında da mevcuttur. Örneğin, Langeron, Manuk'un Rusçuk'a döndükten sonra Alemdar'ın mallarını zimmetine geçirdiğini ve çok büyük miktarda nakit parayı alarak Bükreş'e kaçtığını iddia etmektedir. Aynı iddiayı yerel bir kaynak da desteklemektedir.[100] Daha geç dönem kaynağı olan Cevdet Paşa da 14 bin keselik nakit para kaçırıldığını iddia etmektedir.[101]

Yukarda bahsettiğimiz rapora göre, Köse Ahmed, Alemdar ve Manuk'un Rusçuk'taki hanelerinde bulunan mallar ile diğer gayrimenkulleri mühürlenmiş ve defteri başkente gönderilmişti. Ancak, mühürlü şekilde bırakılan malların bir süre sonra zayi olacağı endişesiyle bunların başta Boşnak Ağa olmak üzere muhtelif şahıslara satıldığı belirtilmektedir.[102] Bu defterde, Alemdar Mustafa Paşa'nın hazine defterinde tespit edilen 21.700 kuruşluk bir alacak listesi Tirsiniklioğlu İsmail'e aitti. Sonradan Alemdar'ın tasarrufuna geçen dokuz çiftlik ve bir saray olmak üzere mülklerinin toplam değeri 425.135 kuruştu. Bunun yanı sıra, Alemdar, Köse Ahmed ve Manuk'un hanelerinde bulunan eşyalar listelenmiştir, fakat kayda değer bir eşya görünmemektedir. Daha ziyade muhtelif ev eşyası, bir miktar küçükbaş hayvan dışında 1224/1809 yılına ait bir iltizam bedeli

99 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 107-108 (tarihsiz).
100 Comte Langeron, *Journal des Campaignes Faites au Service de Russie* (1809), Hurmuzaki, *Supplément* I, c.3, s. 157; Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 166.
101 Cevdet Paşa, *Tarih*, IX, s. 16-17.
102 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 107-108 (tarihsiz).

aynı listede yer almaktadır. Manuk Bey'in II. Mahmud'un emriyle 3.000 kuruşa satılan bir hanesi ile çiftlik ve tarlalarındaki toplam 6.500 kuruşluk tahıl değeri ise ayrı bir kalemde belirtilmiştir. Satılan malların toplam değeri ise 38.631 kuruştur.[103]

Firarilere geri dönecek olursak, kendileriyle Rusçuk'tan ayrılan ve kimliklerini tespit edemediğimiz bir grup sınırdan Vidin'e dönmüştü. Geri kalanlar, Bükreş'te kaldıkları sürece eşrafın evinde misafir edilmişlerdi. Ramiz Paşa, Vali (*vornic*) Toderache Ramniceanu Fortuna'nın; Ahmed, Nikola Karaca'nın kızı Prenses Ecaterina Vacarescu'nun; Memiş Ağa, Vali Ioan Florescu'nın dul eşinin ve İnce Mehmed Bey de Gulianu'nun evinde ağırlanmıştı.[104] Fransa Bükreş Başkonsolosu Ledoulx, o sıralarda Bükreş'e üç önemli şahsiyetin (Köse Ahmed, Ramiz Paşa ve İnce Mehmed) geldiğini doğrulamaktadır. Hatta Ramiz Paşa'yı anlatırken onu en son isyanda İstanbul'u bombalayan kaptan olarak tanıtmaktadır. Bükreş'te kendileriyle tanışma fırsatı bulan Ledoulx, hepsinin gayet sessiz ve geleceklerinden acınacak derecede endişeli olduklarını vurgulamaktadır. Aynı raporda Rus generalin onları Rusya'ya göndermeyi teklif ettiği de belirtilmektedir.[105]

Ramiz Paşa'nın Rusya'daki hayatıyla alakalı Rus arşiv kaynaklarına dayanan bazı çalışmalar dışında kendisinin "seyahatname" tarzında yazdığını belirttiği iki uzun raporu mevcuttur. Bu raporların ilkinde,[106] Ramiz Paşa 29 Mart 1809'da Bükreş'e ulaştığını doğrulamakta ve orada Sırp asıllı olduğunu söylediği General Miladoroviç'le mülakat yaptığını belirtmektedir. İlticasının sebebini soran Rus generale, bazı düşmanlarının üzerine asker sevk ettiğini ve mukabelenin hayırlı bir sonuç getirmeyeceğini bildiğinden ayrılmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Paşa, Osmanlı topraklarında kalmasının karmaşayı daha da körüklemesinden çekindiğinden

103 Rusçuk Şeriyye Sicilleri, no. 53, v. 106-107 (tarihsiz).

104 Erbiceanu, "Naum Rîmniceanu," s. 286; Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 82-83.

105 Ledoulx'dan Champagny'e, Bükreş, 8 Nisan 1809, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 840.

106 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 122-179 arasındaki ilk mektup, 12 S 1224/29 Mart 1809 ile 1 M 1226/26 Ocak 1811'e kadar olan olayları içermektedir: "Hasbe'l-takdir memalik-i ecnebiyye vurûd-ı çâkerânemin ibtidâsı olan ikiyüz yirmi dört senesi on iki Safer'inden ikiyüz yirmi altı senesi gurre-i Muharrem'ine kadar vakiât-ı ve mükâlemât ve ma'lûmât-ı bendeganemdir." Aynı kaynağın 179 ile 199. sayfalarında yer alan ikinci mektup ise 15 M 1226/9 Şubat 1811 ile 15 Ca 1227/27 Mayıs 1812 arasındaki olayları kapsamaktadır.

Ruslara sığınmaya mecbur kaldığını belirtmişti. Ancak, herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermemek adına bütün bu fedakârlıkları padişaha olan sadakatinden dolayı yaptığını da belirtmişti. Ramiz Paşa ile yapılan mülakatın detayları General Prozorovski'ye ve onun vasıtasıyla çara iletildi. Ramiz Paşa'nın ifadesine göre; Bükreş'e varışlarının 40. gününde (Mayıs 1809 ortaları) çardan gelen cevapta padişahına bu kadar sadık bir devlet adamını barış yapılana kadar ülkesinde misafir etmekten memnuniyet duyacağı belirtiliyordu. Ancak paşa, Bükreş civarı münasip olmadığından Rusya'da uygun bir yerde ikamet ettirilmeliydi.[107] Yani, Ramiz Paşa'nın Bükreş'ten uzaklaşması gerekmekteydi.

Kaleleri teslim meselesini hâlâ unutmamış olan General Prozorovski ise ilticalardan pek memnun kalmamıştı. Bu şartlarda hiçbir işe yaramayacaklarından yakınıyordu. Ancak, aynı kanaatte olmadığı anlaşılan çar, özellikle Ramiz gibi önemli bir paşanın barış görüşmelerinde işlerine yarayabileceği düşüncesindeydi. O yüzden generalin yakınmalarına aldırmadan Ahmed ve Ramiz Paşa'yı ve adamlarını Odessa'ya (Hocabey) göndermesini emretti. Çar, onların Vali Emmanuel de Richelieu tarafından ağırlanmalarını ve özellikle Ramiz Paşa'ya özel ihtimam ve iltifat gösterilmesini tembih ediyordu.[108] Emirleri alan Odessa Valisi Richelieu, sığınmacıları Nikolayev[109] Kasabası'na yerleştirdi.[110] Ramiz Paşa da çarın mayıs ortalarında gelen mektubundan sonra derhal Eflak-Boğdan sınırını geçerek bu kasabada ikamete başladıklarını doğrulamaktadır.[111] Manuk Bey bu grupla birlikte hareket etmemişti. Rus himayesinde ticari işlerini yoluna koymaya çalışmaktaydı.

Ramiz Paşa, Odessa ve St. Petersburg

Nikolayev Kasabası'nda büyük bir ihtimamla ağırlanan Ramiz Paşa, burada birkaç ay ikamet ettikten sonra, Odessa Valisi Richelieu tarafından ziyaret edildi.[112] Miller'a göre, daha ilk görüşmelerinde valiyi etkilemeyi

107 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 123-24.
108 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 427-29; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 370-71.
109 Günümüzde Ukrayna sınırları içinde olan ve Mykolaiv olarak bilinen bu kasaba güney Ukrayna'dadır. 1789 yılında bir tersane olarak inşa edilen kasaba önceleri Rus gemilerin tamiri için kullanılmıştır.
110 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 427; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 370-71.
111 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 124.
112 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 124.

başaran Ramiz Paşa, II. Mahmud'un kendisine gizlice Ruslara sığınmasını emrettiğini iddia etmişti.[113] Ancak bu önemli iddiayı destekleyecek başka bir kaynak tespit edemedik. Aynı görüşmenin Ramiz Paşa tarafından verilen detaylarında ise böyle bir iddia yer almamaktadır. Kendi anlatımına göre, Richelieu çarın kendisine sığınmasından duyduğu memnuniyeti tekrarladıktan sonra, II. Mahmud'a bağlılığının takdire şayan olduğunu belirtmiş ve paşadan iki devlet arasında yapılacak görüşmelere aracılık etmesini istemişti. Nihai sulhun sağlanmasında her iki devlet için hayırlı bir hizmet sunacağını belirten vali, hemen akabinde anlaşmanın olabilmesi için Rusların öngördüğü şartları açıklamıştı.[114]

Hatırlanacağı üzere, Babıâli ile Rus hükümeti arasında yapılacak barış görüşmelerinde sınır meselesi en büyük sıkıntıyı teşkil ediyordu. Rus tarafı Tuna'nın iki devlet arasında sınır kabul edilmesi için ısrar ederken, Osmanlı tarafı bunu müzakere konusu bile yapmak istememekteydi. Çarın Ramiz Paşa'ya gösterdiği yakınlığın altındaki en önemli sebep bu önemli devlet adamını hükümetini ikna etmek üzere kullanmak istemesiydi. Dolayısıyla, Richelieu vasıtasıyla paşaya bazı ödevler yüklemişti. Bunlar Babıâli'nin İngiltere ile yaptığı anlaşmanın feshedilmesi ve Tuna sınırının kabulüydü. Rusların Ramiz Paşa'nın tavassutuna ihtiyaç duymasının sebebi, barış için öne sürdükleri şartları II. Mahmud'a kabul ettirmenin zorluğuydu. Osmanlı hükümeti tarafından daha kolaylıkla kabul edilebilir şartlar öne sürülse Babıâli'yi ikna etmek için herhangi birine ihtiyaç duymazlardı. Nitekim Richelieu de bu şartları daha evvel Osmanlı murahhaslarına ifade ettiklerini, kabul edilmediğini ve belki Ramiz Paşa gibi murahhaslarına nazaran itibarlı birinin kendi hükümetine iletmesinin daha uygun olacağını düşündüklerini belirtmişti. Kendisine duyulan güven ve verilen itibara teşekkür eden muhatabı, Osmanlı murahhasları ve Babıâli tarafından defalarca reddedilen Rus tekliflerini kabul ettirmekte kendisinin bir faydasının olmayacağını belirtti. Daha da önemlisi, Ruslarla resmi görüşme yapabilmek için resmi bir unvan ve yetkisinin olmadığını haklı olarak hatırlattı. Herhangi bir memuriyet ve ruhsatı olmadan bu görüşmelere müdahale

113 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 428.

114 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 124-26. Paşa, iki devlet arasındaki müzakereler için herhangi bir resmi yetkisinin ve ruhsatının olmadığını Ruslara sık sık tekrarlamaktaydı.

etmesinin veya merkeze bu hususta bir yazı yazmasının kendisini töhmet altında bırakacağını da özellikle belirterek mazur görülmesini istemişti.[115]

Ramiz Paşa'nın Rus tekliflerini reddetmesi aslında Rusların kabul edilemez şartlar öne sürmesindendi. Yoksa o da iki taraf arasında barışın sağlanmasına yardımcı olmak istiyordu. Muhtemelen Rusların tekliflerini biraz olsun yumuşatmak maksadıyla çarla görüşmek niyetindeydi. Dolayısıyla, Odessa valisine kendi hükümeti ve Ruslar arasında arabuluculuk yapmak maksadıyla Petersburg'a gitmek istediğini bildirdi.[116] Richelieu vasıtasıyla merkeze bildirilen isteğine Rus Dışişleri Bakanı Rumiantsev'dan gelen cevapta Çar Aleksander'ın Ramiz Paşa ile ilgili bazı talimatları yer alıyordu. Paşanın şahsiyet ve kariyerine büyük saygı duyduğunu belirten çar, Osmanlı-Rus barışının sağlanması adına her türlü katkısının takdir edileceğini belirtiyordu. Paşanın bu konuda büyük yardımı olabileceğini düşünen Rumiantsev de, Richelieu vasıtasıyla Ramiz Paşa'yı Petersburg'a davet ediyordu. Ayrıca çarın huzuruna sıradan bir sığınmacı olarak değil, Babıâli'nin sadık bir paşası olarak kabul edileceğini ve iki devlet arasındaki savaş ve düşmanlığı durdurmaya çalışan bir gönüllü muamelesi göreceğinin iletilmesi istenmekteydi.[117]

Rusların Ramiz Paşa'dan büyük beklentisi işlem olarak basit; ama stratejik açıdan zordu. II. Mahmud'a bir mektup göndererek çarın iki ülke arasındaki problemleri daha da artırmak gibi bir niyeti olmadığını ve nihai barış için iki ön şartın kabulünün elzem olduğunu bildirmesi isteniyordu. Yani, Eflak-Boğdan'ın Ruslarda kalmasına ve Sırpların Rusların garantörlüğünde bağımsızlığa kavuşmasına sultan rıza göstermeliydi. II. Mahmud'u ikna edebilirse, Ramiz Paşa hem barışa hizmet etmiş olacak hem de kendi güvenliği ve Ruslara sığınma hakkını temin etmiş olacaktı.[118] Ramiz Paşa'dan istenen birtakım gizli görüşmeler yapması değil, sadece Rusların barış için ön şartlarını uygun bir dille padişahına iletmesiydi. Hükümetinden bu emri alan Richelieu, derhal Odessa'dan Nikolayev'e geçerek Ramiz Paşa ile bir görüşme ayarlamıştı.[119] Valiyle uzun bir görüşme yapan Ramiz Paşa tek-

115 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 124-26.
116 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 371-72; Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 428. Ramiz Paşa kendi raporlarında böyle bir tekliften bahsetmez.
117 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 428.
118 Miller, "Ramiz Pacha en Exil,," s. 428; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 371.
119 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 428.

lifi kabul etmişti. Fakat II. Mahmud'un ancak ve ancak Rusların Osmanlı birliklerini ciddi bir bozguna uğratması durumunda toprak kaybına rıza göstereceğini söyledi.[120] Konuşma sırasında fazla heyecanlanmış olmalı ki, vali onu sakinleştirmek durumunda kalmıştı. Paşaya saygınlığını yitirtecek bir şey istemediklerini, tek arzularının Osmanlının tamamen mahvolmasını engelleyecek bir barış anlaşması olduğu teminatını vermişti. Vali, ayrıca Rus hükümetinin paşanın arabuluculuğundan faydalanmak istediğini ve İstanbul'la dilediği gibi yazışmasına izin verileceğini de özellikle vurgulamıştı.[121]

Ramiz Paşa da aslında barış taraftarıydı. İç karışıklıklar ve savaşlar dolayısıyla ciddi sıkıntılar yaşayan devletine en büyük hizmetin iki devlet arasındaki acil bir barışın ve hatta 1805 Osmanlı-Rus ittifakının yeniden tesisine yardımcı olmak olduğuna inanıyordu. Bu şartlar altında Babıâli'nin en az ihtiyacı olan şey saldırgan ve tehlikeli bir komşu idi. Rus tarafı da aynı fikirde idi.[122] Rusların aracılık teklifini nihayet kabul edince, 1809 sonbaharında, Richelieu ve Karadeniz Donanması Komutanı Markiz Traversay'a Ramiz Paşa'yı denizyoluyla Petersburg'a göndermesi talimatı verildi. Seyahati için gerekli para, kıyafet ve iyi bir maiyet temin edilmişti. Kendi anılarında Ramiz Paşa da Richelieu ile ilk görüşmesinden birkaç ay sonra, aslen Fransız olan Markiz Traversay'la Petersburg'u "seyr ü temaşa imasıyla" bir davet mektubu aldığını doğrulamaktadır. Davetin ardından 19-29 Ekim arası yola çıkan paşa kasım ayı başlarında Petersburg'a ulaştı.[123] Burada sekiz aydan fazla kalan Ramiz Paşa, önemli görüşmeler yapmıştı. Dışişleri Bakanı ve Başvekil Rumiantsev tarafından davet edilmiş ve biraz sohbetten sonra geri dönmüştü. O sıralar çar Moskova'da olduğundan ancak onun dönüşünden sonra kabul edildiğini belirtmektedir.[124] Paşa, Rus çarı ile yaptığı bu önemli buluşmayı şöyle anlatmaktadır:

> ... Bir odaya girilüb henüz oturmaksızın başka bir odadan asfer [sarı], ahmerü'l-levn [kırmızı renkli], müdevvirü'l-vech [yuvarlak yüzlü], sabîhü'l-manzar [yakışıklı], genç irisi tahmînen otuz ve otuz beş

120 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 428.
121 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 429.
122 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 429; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 372-73.
123 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 126.
124 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 126.

yaşında kadar bir kimesne teklifât-ı resmiyyeden [resmi protokolden] ârî [uzak] bir ofçiyal heyetinde [subay kıyafetinde] başı açık olarak yanımıza gelüb âdetlerince inhirâf-ı re's [başını eğerek] ile muâmele-i hoş-âmedî [hoş geldin demeye] ve nevâzişe [hatır sormaya] âgaz itmekle [söze başlamakla], çâkerleri [kulları] dahi ayakda bulunduğum halde şiârü'l-İslam [Müslüman adeti] üzere mukâbele etdikden sonra, kapudan paşanın kudümünden [gelmesinden] pek memnun oldum ve padişahına sadâkatini işittiğimden her ne kadar ecnebi asdika-yı pâdişâhân [padişahın yakın adamları] haklarında cümlemizin gayret-keşâne [gayretli] muâmele ve mücâmelemiz [iyi niyetimiz] derkârdır [açıktır]. Teessüf itmesin vaktiyle mükâfât olmaları mültezimimizdir [desteğimiz vardır] deyü tercümânla cevab etmekle çâkeri [kulları] dahi 'pâdişâhına sadâkat ve hüsn-i hidmet [iyi hizmet] bendegânın [kullarının] farîza-yı zimmetidir [boynunun borcudur]. Edâ-yı farîza [farzı yerine getirme] ve îfâ-ı din [dinin gereklerini yerine getirme] mukâbilinde mükâfât davâsına düşmek bî-edebliktir [edepsizliktir]. Eğer yine efendisi terehhüm [merhamet] ider ise ihsân ale'l-ihsân [lütuf üstüne lütuf] kabîlindir [şeklindedir]. Etmez ise sağ olsun dedikde lisânlarınca aferin manâsına bravo bravo deyüp badehu [sonra] ben Devlet-i Aliyye [Osmanlı Devleti] ile musâlahaya [barışa] heveskârım cenkden hazz itmem deyince, benim pâdişâhım dahi sefk-i dimâ [kan dökme] murâdı değildir sulhu sever. İki pâdişâh da sulha rağbetleri olduğu halde cenâb-ı Hakk da esbâbını halk [sebeplerini yaratması] etmesi memûldür [ümit edilir] dediğimde bizim Petersburg'u nice gördünüz deyü suâline şehrin sahibi güzel olunca şehrin dahi güzel olmasında şüphe olmaz dedikde ihzâr-ı memnûniyet [memnuniyet göstererek] ile tebessüm-kenarı [tebessüm ederek] vedâ ederek odasına gitti.[125]

Dikkat edilirse, çarla kayda değer bir görüşme yapılmamıştır. Esas müzakere, hemen ertesi günü Dışişleri Bakanı Rumiantsev'le yapılacaktır. Nitekim paşa da bu önemli görüşmeyi oldukça detaylı anlatır. Bakan, çarın

125 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 126-28.

dünkü sohbet ve özellikle efendisine bağlılığından etkilendiğini belirtmişti. İkili arasındaki görüşmenin diğer detaylarına geçmeden önce bu noktada altı çizilmesi gereken bir husus, Rusya'daki faaliyetlerini anlattığı iki raporda da Ramiz Paşa'nın kendini düşman bir ülkeye iltica etmesini ve yabancı bir ülkede resmi unvanı olmadan müzakere yapmasını II. Mahmud'a mazur gösterme çabasıdır. Fermanlı ve ciddi bir töhmet altında bulunduğundan, paşanın düşman Ruslara sığınmasının ülkesine ihanet demek olmadığını anlatmaya çabalaması ve asla sadakatten vazgeçmeyip zor şartlarda bile devletine hizmet ettiği konusunda II. Mahmud'u ikna etmesi gerekiyordu. Ümit ettiği gibi ülkesine dönebilirse, Rusya'da hiç kimseyle işbirliği yapmadığını ve sadece ülkesinin çıkarları için çalıştığını ispatlaması gerekiyordu. Dolayısıyla, raporlarında sürekli olarak padişaha bağlılığından dem vurması ve Rusların ağzından da bunu yinelemesini ve Rumiantsev ile görüşmesini bu açıdan değerlendirmek gerekir kanaatindeyiz.

Başvekil, Babıâli'nin çok güçlü durumdaki Rusları bir kenara atarak İngiltere ile barışa yönelmesine şaşırdığını belirtmişti. İran şahı bile Rusların gücünün farkındaydı. Hatta Rusya ile barış yapmak üzere gönderilen İran elçileri yoldaydı. Buna mukabil, Ramiz Paşa İran'dan elçi gelmesinin bir şey ifade etmediğini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kesinlikle aciz bir devlet olmadığını ispatlamaya çalışmaktaydı. 550 yıllık kadim bir devletin gücüne tarihin şahit olduğunu; ancak Rusya'nın gücünün de gayet farkında olduğunu belirttikten sonra savaşı Rusya'nın başlattığını vurgulamaktaydı. Her devlet gibi Babıâli'nin de sulhu arzuladığını; ancak her iki hükümetin de sulh için çabalaması gerektiğini belirtmekteydi. Bunun yanı sıra, İngiltere ile evvelki yıllarda dost olan Rus hükümetinin muhtemelen bazı iç meseleler yüzünden onunla düşman olmuş olabileceğini de ifade etmekteydi.[126] Rumiantsev ise son savaşta Rus ordusunun Osmanlılar karşısında kazandığı başarılardan dem vurarak, savaşın uzamasının en çok Osmanlı Devleti'nin zararına olacağını belirtmişti. Zira Rusların istedikleri an Balkanlar'ın öte tarafına geçip, bir buçuk ay içinde İstanbul'a kadar ilerleyebileceklerini iddia ediyordu.[127] Gerçekten de Rus ricali arasında savaş yanlısı olan ve sulh müza-

126 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 128-129.
127 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 130.

kereleriyle uğraşmadan İstanbul'a kadar ilerlenilmesini savunan bir grup vardı. Başvekilin sözleri üzerine heyecanını bastıramadığı anlaşılan Ramiz Paşa, Silistre önünde bozguna uğrayan Komutan Bagration'un Eflak'a geçtiğini ve Yaş Kasabası'na kadar çekildiğini gizlice öğrendiğini söyleyip Rumiantsev'e bunu hatırlatınca, karşısındakinin sessiz kaldığını ve sinirlendiğini belirtmekteydi. Ardından, Ramiz Paşa tekrar söze başlayarak kendisinin resmi bir görüşmeye yetkisi olmadığını yinelemişti.[128]

Rumiantsev, ikinci görüşmede, Ramiz Paşa'dan yine barış görüşmelerine tavassut etmesi ve istediği takdirde Rus hükümetinin II. Mahmud'a bir mektup yazarak gerekli izni alacağını belirtti. Ruhsatname geldikten sonra her ikisinin gizlice müzakere edebileceğini ve dolayısıyla birkaç yıldır olanların aksine kimsenin barış görüşmelerini engelleyemeyeceğini ima etti. Ramiz Paşa ise müzakerelere yetkisi olmadığını hatırlatmanın yanı sıra, sebepsiz yere padişaha yazı yazmasının mümkün olamayacağını belirtmişti. Öte yandan, Rumiantsev barışın ön koşullarının biraz yumuşatılabileceğini ve Osmanlıların İngiltere ile yaptıkları sulhun feshi şartından tamamen vazgeçtiklerini Sırp ve Anapa hususlarında da daha toleranslı olabileceklerini ifade etmişti. Dolayısıyla Babıâli'nin zarar görmeyeceğini aksine şanının artacağını ima etmişti. Bu görüşmelerden Eflak-Boğdan'ın Rus sınırları içinde kalmasına dair ön şartlarında bir geri adım atmanın Ruslar için söz konusu olmadığı anlaşılıyor.[129]

Görüşme sırasında, gittikçe ciddileşen Vahhabi meselesi ve İstanbul'da meydana gelen ihtilaller gibi Osmanlı Devleti'nin birçok iç meselesi olduğunu hatırlatan başvekil, gittikçe zayıflayan imparatorluk için sulhu bir an evvel yaparak bu tip iç sorunlarla uğraşmanın çok daha hayırlı olduğunu belirtmişti. Bütün bunlara cevap olarak Ramiz Paşa, padişahın "mülk-i mevrûsu" olan [kendisine miras kalan] Memleketeyn'den vazgeçmeyeceğini ve Osmanlı Devleti'nin olduğu kadar Rusya'nın da birçok iç meselesi

128 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 130-31.

129 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 131-34. Başvekilin mantığına göre, Eflak-Boğdan'ın Rus sınırında olması, ahaliyle dindaş olması ve Fenerli Rum idareciler dışında Babıâli'nin bölgede bir nüfuzunun olmaması bu bölgenin Rusya sınırına katılmasını gerektiriyordu. Ona göre, Fenerli Rumların herhangi bir tarafa sadakati yoktu ve iki devleti birbirine düşürerek savaşa sebep oluyorlardı. Ancak, Ramiz Paşa Fenerli Rumların bu kadar kötü bir ününün olduğunun malumu olmadığı ve her millette kötü örnekler olabileceğini belirtir.

olduğunu vurgulamıştı.[130] Kendisini de yakından ilgilendiren İstanbul'daki ihtilallerle ilgili olarak da, bunun bir "ihtilal-i devlet" olarak değil de bir "gavga-ı askeri" olarak yorumlanması gerektiğini, Osmanlı askerinin oldukça serbest yetiştirildiğini ve dolayısıyla aralarında yoldaş kavgasının eksik olmadığını; fakat bunun devlete büyük bir zararı olmadığını da sözlerine eklemişti. Üstelik paşaya göre; Osmanlıdaki ihtilaller Avrupa'daki gibi devlete sirayet etmediği gibi uzun süreli de değildi.[131]

Ramiz Paşa'ya göre, Rusların Eflak ve Boğdan'ın kendilerinde kalmasındaki ısrarları Tilsit'te Napoléon'un vermiş olduğu söze dayanıyordu. Daha gizli bir sebep ise bu bölgeden çekildikleri takdirde Osmanlının bölgeyi koruyamayacağı ve eninde sonunda Avusturya gibi daha güçlü devletlerin eline geçeceği korkusu idi.[132] Nitekim paşanın Rumiantsev ile yaptığı üçüncü görüşmenin de temel konusu Eflak-Boğdan'dı. İkili yine kendi argümanlarını ortaya koyduktan sonra Rumiantsev iki devlet arasındaki düşmanlığı bitirmek için yine sözü Ramiz Paşa'nın aracılığına getirip, onun sayesinde bu kış barışın yapılmasını ümit ettiğini belirtmişti. Ancak bu sefer, paşaya bazı şartlar öne sürmek yerine barışı sağlamak için ne tip bir çözüm önerdiğini sormaktaydı.[133]

Daha evvel dediğimiz üzere Ramiz Paşa prensip olarak arabuluculuk yapmak istiyordu, ancak barış için Ruslar tarafından sunulan ön şartlarla ilgili sıkıntısı vardı. Daha doğrusu bu barışın toprak verilerek yapılmasına kesinlikle karşıydı.[134] II. Mahmud'a yazarak Ruslara toprak vermesini istemeye de cesareti yoktu. Dolayısıyla, resmi bir yetkisi olmadığını yine hatırlattıktan sonra Rus başvekiline şu öneride bulundu: Eflak-Boğdan süregiden savaş sebebiyle ciddi hasar ve yıkıma uğramıştır, toparlanması en azından on seneyi bulacaktır. Bu haliyle Rusya'ya ekonomik anlamda bir faydası

130 Ramiz Paşa'nın Rusya'nın iç sorunlarıyla ilgili gözlemleri için bkz. Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 133-34, Vahhabi meselesiyle alakalı yorumları için bkz. s. 134-135.

131 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 135-36. Tabi bu yorumlarında paşanın düşman bir general karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun ciddi bir sıkıntısı olmadığını ispatlama gayretini göz ardı etmemek gerekir.

132 Rusların, Napoléon'un da Eflak-Boğdan'ın Ruslara terkini tasvip ettiğini belirten bir Paris gazetesini Ramiz Paşa'ya göstermesi ve paşanın bu hususu uluslararası dengeler içinde değerlendirmesi hakkında bkz. Mehmed İzzet Bey, *Harita-ı Kapudanan*, s. 136-39.

133 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 140-42.

134 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 430.

olmayacaktı. Osmanlıya da bir faydası olmayacağı doğruydu. Ancak, bölge çok uzun süredir Osmanlı hâkimiyetinde olduğundan buranın Ruslara terki padişah için bir namus ve onur meselesiydi. Paşaya göre en iyi çözüm iki devlet arasındaki sınırın III. Selim devrinde olduğu gibi yine Tuna olması ve o dönemde yapılan anlaşmaların geçerliliğini korumasıydı. İki devletin menfaat ve şanını korumanın en makul yolu ona göre buydu. Çarın böyle bir teklifi kesinlikle kabul etmeyeceğini belirten Rumiantsev, yine de paşadan II. Mahmud'a durumu anlatan bir mektup yazmasını rica etti. Muhatabı ise, Osmanlı murahhaslarının meseleyi zaten sultana sunduğunu ve II. Mahmud'un Rusların tekliflerini kesinlikle reddettiğini ve kendisinin tekrar yazmasının bir faydası olacağına inanmadığını söyledi.[135]

Markiz Traversay'ın da o sırada Ramiz Paşa'ya II. Mahmud'a bir yazı yazmasını St. Petersburg'a gönderdiği mektuplarla birkaç kez rica ettiği anlaşılıyor. Paşa da bu kadar yoğun baskı üzerine mecburen sultana yazmak zorunda kaldığını belirtmektedir.[136] Petersburg'da ikameti sırasında İstanbul'la ve sultanla birkaç defa yazışan Ramiz Paşa bu mektuplarında Ruslarla barış yapılmasının gerekliliği üzerinde durduğunu vurgulamaktadır. Ne yazık ki, paşanın sultana yazdığı bu mektupların Türkiye'deki arşivlerde orijinallerine ulaşmak mümkün olmadı. Ancak paşa bunlardan en azından birine yazdığı raporda yer vermektedir:

> bendeleri med'ûvven Petersburg şehrine gelüb bazı hususât müzâkere olunarak bu tarafın Devlet-i Aliyye ile musâlaha ve ittifâka meyl ü rağbetleri derkâr lâkin maksûdları hudûdun Tuna'dan tahdîdi kaziyyesi olub mâadâ tekâlîflerinin terk ve tahvîli âşikâr olmağla bu bâbda idâre-i aliyye ne merkezde dâir ise taraf-ı bendegîye emr ü iş'âr buyrulması fâideden hâlî olmadığı ma'lûm-ı âlî buyruldukda ol babda bâkî emr ü irâde hazret-i veliyü'l-emrindir.[137]

135 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 142-44.
136 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 145.
137 "Bu kulları, davetle Petersburg şehrine gelip, bazı hususları müzakere etmiştir; bu tarafın Osmanlı Devleti ile barış ve ittifaka meyil ve istekleri olduğu aşikârdır. Ancak Rusların tek derdi, hududun Tuna'dan kesilmesi meselesi olup, geri kalan tekliflerden vazgeçilmesi veya değiştirilmesi aşikâr olmakla, bu bağlamda yüce irade hangi yönde ise tarafıma bildirilmesinin faydası olacağı malumunuzdur. Bu anlamda, her türlü emir ve irade padişahımızındır." Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 145.

Oldukça sade ve kısa bir mektup. Ne firarı ne de II. Mahmud'dan özür dileyen bir ayrıntı göze çarpıyor. Ruslara sık sık tekrarladığının aksine sultana yazdığı mektupta kendisinin resmi bir unvanı ve ruhsatı olmadığından da bahis yok. Ramiz Paşa mektubu Markiz'e teslim ettiğini ancak Rus tarafının gönderip göndermediğini ve cevap alıp almadıklarını bilmediğini belirtiyor.[138] Miller'e göre, mektup gönderildiği gibi, mektuba cevap da alınmıştı. Hatta kendisine cevaben yazılan mektuplarda II. Mahmud'un barış fikrine karşı çıkmadığı; ancak Rusların şimdiye kadarki tekliflerini gözden geçirdiğini vurgulamakta olduğunu Ruslara ifade etmişti.[139]

Petersburg'da ikamet ettiği birkaç ay boyunca her hafta müzakereye davet edildiğini; ancak hep aynı mevzuların konuşulduğunu belirten paşa, bu sıralarda İbrail, İsmail ve Silistre'ye yapılan Rus saldırılarının kendisine bildirildiğini de belirtmektedir. Bunun yanı sıra, kendisine bazı inayet ve ikramlar teklif edildiğini; fakat kendisinin kabul etmediğini de eklemektedir. Paşanın bu tip teklifleri reddetmesini garipseyen bazı Rus ricali ise kendisine Battal Hüseyin ve Tayyar Paşa örneğini hatırlatmıştı. Battal Hüseyin Paşa (ö. 1801) ve oğlu Mahmud Tayyar Paşa (ö. 1808) Canikli hanedanının ileri gelenlerindendi. Hüseyin Paşa, 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşında Kafkasya ve Anapa civarını korumakla görevlendirilmiş, ancak kendisine verilen emirleri dinlemeyerek oğluyla Rusya'ya sığınmış ve 1799 yılına kadar orada kalmıştı. Mahmud Tayyar Paşa ise Anadolu'da isyan etmiş ve 1806 yılında ikinci kez Ruslara sığınmış, IV. Mustafa'nın tahta çıkmasıyla dönmüştü. Ramiz Paşa'ya bu iki ünlü siyasi sığınmacıyı hatırlatan Rus memurlar, Battal Hüseyin Paşa'ya çar tarafından Kırım'da verilen arazi ve çiftliklerin hâlâ sahipsiz olduğunu ve bunların isterse kendisine verilebileceğini belirterek; yine Kırım'da babasına ait emlak ve araziye sahip çıkabileceğini de hatırlatmışlardı. Ancak, kendi anlatımına göre; Ramiz Paşa, bir Osmanlı memurunun başka bir devlet sınırları içinde mülk edinmesinin yasak olduğunu belirterek teklifi reddetmişti.[140]

138 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 145.
139 Yazarın bilgi kaynağı Rus arşivindeki evraklardır. Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 430.
140 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 146-47. Prozorovski de Rumiantsev'e yazdığı bir raporda, Köse Ahmed'i Rusya'ya sığınması için ikna etme çabalarında Tayyar Paşa'yı örnek vermişti. 22 Aralık 1808, APERM 1818, v. 418-23, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 861, s. 52.

Savaşın Osmanlı açısından pek iyi gitmediği paşanın kulağına kadar geliyordu. Petersburg'dayken katıldığı bir toplantıda Yılıkoğlu Süleyman ve Gavur Hasan'ın Silistre'yi Ruslara teslim ettiğini duymuştu. Yılıkoğlu kendi devletine asla ihanet etmez diyerek itiraz eden paşaya, mecliste bulunanlardan biri bunu ispatlayabileceğini söyleyerek; Osmanlı-Rus Savaşının henüz başladığı sırada İbrail'de bulunan Yılıkoğlu Süleyman'ın, Prens İpsilanti vasıtasıyla General Mikhelson'la bağlantıya geçtiğini ve Ruslara "hizmet" etmeyi taahhüt ettiğini iddia etti. Üstelik Yılıkoğlu, Maçin Âyanı Genç Ağa vasıtasıyla Ruslardan dört yüz keseden fazla akçe almıştı. Daha bunun şaşkınlığını atlatamadan Rus ricali Pehlivan Paşa'nın (Baba Paşa) esir düştüğünü alaycı bir dille ifade edince esaretten haberi olmadığı anlaşılan Ramiz Paşa iyice afallamıştı. Bütün bu sohbetler kulağına kadar gidince çar bir adam göndererek Ramiz Paşa'yı rahatlatmaya çalışmıştı. Baba Paşa'nın esaretinin doğru olduğunu, Eflak tarafına gönderildiğini, ancak sağlıklı olduğunu ona bildirmişti. Kendisine oldukça ağır geldiği anlaşılan bu kötü haberlerden sonra hastalanan Ramiz Paşa bir ay kadar yataktan çıkamadığını ve kimseyle görüşmediğini bildirmektedir. Tam o sıralarda Rusçuk'un da işgal edildiğini öğrenmişti. Belki de Rusların ardı ardına kötü haber vermesinin sebebi sorumluluk alarak kendisinin düzeltebileceği bir durumda elinden geleni yapmadığını ona göstermekti.[141]

Bundan sonra bir iki ay Avrupa'daki karışıklıklarla meşgul olmak zorunda kalan Rus hükümetinden Ramiz Paşa ile ilgilenen pek olmamıştı.[142]

141 Yanında 5-6 bin adamı varken Pehlivan Paşa'nın nasıl esir düştüğünü de paşaya alaycı bir üslupla sormuşlardı. Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 149-50. Pehlivan İbrahim Paşa, 18 Haziran 1810'da Hacıoğlu Kuşatmasında esir düşmüştür. Kendisinin esir düşmesiyle alakalı açıklamalarından Rusların iddiası kadar çok askeri olmasa da 4 bin kadar askeri olduğunu ancak bu askerle sekiz ay kadar iaşesiz olarak Pazarcık civarında dolaştığını Rusların kuşatmasında askeri destek ve doğru dürüst istihkâm olmadan fazla dayanamadıklarını anlıyoruz. Elinden kurşunla yaralanan Baba Paşa, kapandığı konakta mukavemet ederken, konağı ateşe vermeleriyle "vire" ile teslim olmak zorunda kalır. Yine kendi açıklamasına göre, yanındaki askerden ancak 100-200'ü kurtulabilmiş, 1000 kadarı şehit olmuş ve geri kalanı da kendisi gibi Ruslara esir düşmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. Pehlivan İbrahim Paşa'dan Manuk'a, MIB 26480 (5 C 1225/8 Temmuz 1810), (bkz. Ek 10, s. 311-12). Yine kendi anlatısına dayanan bir kaynak ise, 100-200 askerin şehit olmasına rağmen 300-400 Rus askerini öldürdüklerini belirtmektedir. Erol, *Baba Paşa*, s. 248-50. Paşanın esir düşmesiyle alakalı ayrıca bkz. Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 246-48.
142 Ramiz Paşa'nın Rusya'nın, İsveç ve Fransa ile sıkıntıları ve bunun içeriye yansıması hakkındaki değerlendirmeleri için bkz. Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 158-173.

Ancak, Rus hükümeti artık Babıâli ile bir an evvel bir anlaşma yapılması taraftarıydı ve Ramiz Paşa'nın yine elinden geleni yapmasını istiyorlardı. Paşa da bir mülakatta iki taraf arasındaki görüşmeler için "söz anlar adamlar" göndermesini sadrazama rica edeceğine söz vermişti. Ancak, sebepsiz yere sadrazama bir mektup kaleme alamayacağını, sadece esir değişimi maddesini bahane ederek yazabileceğini söylemişti. Dolayısıyla, kendisini avantajlı bir durumda görerek bu hususta çarın izin verip vermeyeceği konusunda ağız yoklamıştı. Karşı taraf, bu hususta çara bizzat sadrazamın bir yazı yazması gerektiğini belirtip, bu vesileyle başka hususlar da konuşulur diyerek paşanın fikrini onaylamıştı. Ramiz Paşa da bu şartlar altında Müslüman esirlerin kendisinin göndereceği adamlar aracılığıyla bir tarafta toplanması ve eziyet edilmemesi gibi bazı şartlar öne sürmüştü. Rus tarafı da bu şartları kabul ettiğini ve esirlere iyi davranılmasını ilgili komutanlara bildireceğini belirtmişti. Ayrıca, Rus hükümeti vezir rütbesindeki Müslüman esirlere dörder buçuk ruble, mirimirana ikişer ruble, ağa ve bayraktarlara yarımşar yevmiye, asker, kadın ve çocuklara da yeterli miktarda yevmiye verilmesini de paşanın ısrarı üzerine kabul etmişti.[143]

1810 yılı Eylül sonlarında Petersburg'tan Nikolayev'e dönen Ramiz Paşa İstanbul'la yazışmaya devam etmişse de elle tutulur hiçbir netice alamamıştı.[144] Zaten o dönemde paşanın ilgisinin daha ziyade Müslüman esirleri kurtarmaya yoğunlaştığı kendi yazılarından da anlaşılmaktadır. Müslüman esirlerden alınan arzuhaller ve kendi yazılarının paşanın bir adamına teslim edilerek bir Rus mihmandar eşliğinde Bükreş'teki Rus seraskeri Kamenski'ye gönderildiğini öğreniyoruz. Ramiz Paşa, mektupları Osmanlı ordusuna göndermek istediğini; ancak zaten "geçimsiz" Kamenski'nin, o sıralarda Batın Muharebesinde (7 Eylül 1810)[145] Koşancalı Halil Paşa'nın şehit düşmesi, Rusçuk ve Niğbolu kasabalarının da Ruslar tarafından işgal edilmesinden dolayı Osmanlı Devleti'ni istenilen şartlarda

143 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 176-77.

144 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 373; Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 430; Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 177.

145 Ağustos ayında Rusçuk'ta toplanan Rus ordusu, Boşnak Ağa'ya yardım etmek üzere Koşancalı Halil Paşa'nın birliklerinin sevk edildiği Batın civarında konuşlandırılmıştı. 28 Ağustos'ta Rusçuk'tan hareket eden Kamenski bu birlikleri yenmeyi başarmıştı. Osmanlı ordusunun ağır toplarını ele geçirmiş, 4.000'den fazla esir almıştı. Şehit olanlar arasında Koşancalı da vardı.

masaya oturtmak üzere saldırılarını artırdığını ve kendi adamını sürekli oyaladığını belirtmektedir. Diğer generallerin de artık uzlaşmadan ziyade saldırıya yoğunlaştığını not eden paşa, sonunda kuryenin geriye gönderildiğinden dert yanmaktadır.[146] Paşanın Nikolayev'de bulunurken savaşın gidişatını daha yakından takip ettiği anlaşılmaktadır, zira raporlarında savaş ve müzakerelerle ilgili tüm gelişmeleri detaylı biçimde anlatmaktadır.

Bu arada Yergöğü'nde başlayan görüşmeler Bükreş'te devam ediyordu. Ramiz Paşa'nın bu görüşmelerde resmi ya da gayri resmi hiçbir rolü yoktu; ama bunları çok yakından takip ediyordu. Kendisi, görüşmeler sırasında savaş esirleri maddesinde bile ciddi bir adım atılmadığını ve önceleri Yaş civarında toplanan esirlerin görüşmelerin kesilmesinin ardından Rusya'nın iç kısımlarına gönderildiğini belirtmekteydi. Ayrıca, Odesa valisinin İstanbul, Ahyolu ve Varna gibi muhtelif Osmanlı topraklarına zahire taşıma ve ticaret yapma iznini de kaldırdığını söylemekteydi.[147] Muhtemelen Galib Paşa'ya yazdığı yazılarda da mecburen Rusya'ya iltica etmek zorunda kaldığını, hâlâ affa mazhar olmaya çalıştığını ve bu arada boş durmayarak Rusya'daki Müslüman esirlerini korumaya gayret ettiğini belirtiyordu. Paşaya göre; Ruslar sulha meyilli idi ve bu fırsatı kaçırmamak için delege gönderilerek Rusların asıl niyetlerinin araştırılması gerektiğini belirtiyordu. Ancak, Galib Paşa bu hususla ilgili yorumunda paşaya zaten birinin (Hamid Efendi'nin) gönderildiğini ve son gelişmelerden haberi olmadığını belirtmekteydi.[148]

Babıâli'de Ramiz Paşa'nın savaş esirleri konusundaki gayretinden dolayı kendisine bir miktar hediye gönderilmesi de gündeme gelmişti. Ama II. Mahmud gönderilecek atiyyenin ne paşanın ne de esirlerin işine yarayacağını belirtirken, bu tip bir yardımın dedikodu çıkmasına sebep olacağından da endişeliydi. Dolayısıyla paşaya şahsi mektuplar dışında

146 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 178-79.
147 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 185-86. Ayrıca Odesa'da bulunan reaya gemilerinin de zapt edilerek bunlarla asker taşındığını da belirtmektedir.
148 BOA, A. MKT.d. 1037, v. 35 (15 N 1226/3 Ekim 1811). Bu yazıları gören sultanın "bu adam siyâk u sibâk mesâlih-i umûr-ı dahiliyeden ve hariciyeden pek boş olmak gerek, derk ve i'zân ile ülfeti yok mudur" [bu adamın baştan sona içişleri ve dışişleri meselelerinden pek boş olması gerekir, akıl ve fikirle bir aşinalığı yok mudur] yorumunu yapmıştır.

devlet namına bir şeyler yazılması da uygun görülmemişti.[149] Sulh görüşmelerinde daha aktif bir rol oynama arzusundaki Ramiz Paşa ise, Haziran 1811'de, Richeliu vasıtasıyla, müzakerelerin İstanbul'a taşınması için Rus hükümetini ikna etmeye çalışıyordu.[150]

Bükreş görüşmelerine tüm çabalarına rağmen müdahil olamayan Ramiz Paşa'nın 1811'de bir aralık Kırım'a gittiği bilinmektedir. İlgili bir belgeye göre, "düka cenabları" dediği bir şahıs Kırım'a giderken paşadan kendisine eşlik etmesini istemişti. O da atalarının Kırım'daki mezar ve tekkelerini ziyaret etme maksadıyla teklifi kabul etmişti.[151] Ancak, paşanın en büyük arzusu Osmanlı topraklarına geri dönmekti. Hiçbir zaman Rusya'ya ömür boyu yerleşmeyi düşünmemişti. Geri dönmek ve tekrar aktif olmak ve bir şeyleri değiştirmek istiyordu. Bu niyetle harekete geçmeye karar vermişti. Hatta Ruslar nezdindeki itibarını da kullanmaya çalışıyordu. Miller'a göre, Aralık 1811'de Kutuzov'a bir mektup yazarak; Babıâli'den kendisinin Tuna valisi, Köse Ahmed'in ise Rusçuk âyanı olarak atanmasını talep etmesini rica etmişti.[152] Babıâli içinde kendilerine müttefik bir idarecinin bulunması Rus hükümetinin de işine gelebilirdi. Ancak, böyle bir tavsiye mektubunun Ruslar tarafından Babıâli'ye gönderilip gönderilmediğini öğrenmek ne yazık ki mümkün olmadı.

İstanbul'da da bu konuda dedikodular çıkınca yeniçeriler endişelenmiş, Babıâli de bunları yalanlamak durumunda kalmıştı. Osmanlı Arşivinde bulunan bir belgeye göre; yeniçeriler arasında Rusların Babıâli'ye Ramiz Paşa'nın vezaretinin devam ettirilmesi, kendisinin Rumeli tarafında bir göreve atanması ve Köse Ahmed'in de Rusçuk âyanlığına dönmesine dair bir yazı gönderdiği haberi dolaşıyordu. Merkezin de buna sıcak baktığına dair söylentiler de yaygındı. Ancak, aynı belgede bu tip iddialar reddedilerek, Rusların ne Galib Efendi'ye ne de Rus elçisi İtalinski'ye bu hususta herhangi bir yazı

149 BOA, A. MKT.d. 1037, v. 46-47 (9 L 1226/27 Ekim 1811); Sadrazam Ahmed Paşa'nın bir kaimesi [resmi yazısı], BOA, HAT 1225/47875 (26 N 1226/14 Ekim 1811).
150 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 430-31; Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 85.
151 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26441 (23 L 1226/10 Kasım 1811). Ahmed, muhatabını uyararak Rusya'da Türkçe mektubun pek hoş karşılanmadığını ve bundan sonra yazacağı zarfları Rusça veya Frenkçe yazmasına dair dostu olan Rus bir postacı tarafından uyarıldığını söylemektedir.
152 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 374; Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 431. Bu bilgilerle ilgili herhangi bir ipucu paşanın raporlarında mevcut değildir.

göndermediği belirtilmekteydi. Üstelik Babıâli vezaret veya âyanlık vermek bir yana her ikisini de ülkeye döndükleri anda uzak bir adaya sürgüne göndermek niyetindeydi.[153] Galib Efendi de bu konuda kendisine herhangi bir bilgi veya rica geldiği zaman bunu derhal merkeze nakletmesi konusunda uyarılıyordu. Ayrıca, mütareke şartlarına uyarak Köse ve Ramiz'in Rumeli'ye gönderilmesi gerekirse uzak bir bölgeye sürgüne gönderilmelerine dair karar tekrarlanarak bir anlamda Galib Efendi de herhangi bir söz veya vaatte bulunmaması gerektiği konusunda uyarılıyordu.[154]

Ramiz Paşa, padişah tarafından affedilme veya yeni bir göreve atanma konusunda Ruslar nezdinde herhangi bir girişimde bulunmadığını belirtmektedir. Ancak, böyle bir fikrin varlığını reddetmeyerek; teklifin bizzat Ruslardan geldiğini iddia etmektedir. Galib Efendi'ye gönderdiği bir mektubunda, çarın arzu ettiği takdirde kendisinin affı konusunu Osmanlı hükümetine rica edebileceklerini söylediğini bildirmekteydi. Kendisi bu teklifi derhal reddetmiş ve Rusya'ya herhangi bir töhmet yüzünden değil "iktiza-ı vakt" [zamanın gereği] dolayısıyla geldiğini belirterek böyle bir teklife hacet olmadığı yanıtını vermişti.[155]

Her ne şekilde veya kimin aracılığıyla olursa olsun, Ramiz Paşa'nın ülkesine unvan ve makamsız dönmek istemediği açıktır. Dolayısıyla, ara ara Galib Efendi'nin bu konuda ağzını yokluyordu. Nitekim bir mektubunda, sulhtan sonra âyanların birbirine düşmesini engellemek üzere kendisine Silistre Eyaleti'nin verilmesini rica etmişti ve Köse Ahmed ise Yergöğü muhafızlığına bile razıydı.[156] Başka bir mektubunda ise esirlere elinden geldiği kadar yardım ettiğini belirtmekte, görüşmeleri yakından takip etmek üzere Bükreş'e kadar gelip döndüğünü belirtmekteydi. Barış olacağına dair ümidini yineleyerek yaklaşmakta olan sulhu şimdiden tebrik etmekte ve Müslüman topraklarına dönme niyetini tekrarlamaktaydı.[157] Galib'in amacı

153 Sadrazam Ahmed Paşa'dan kaimmakama tahrirat, BOA, HAT 1003/42104 (26 C 1227/7 Temmuz 1812).
154 Galib Efendi'ye şifreli şukka, BOA, HAT 1003/42104-A (25 C 1227/6 Temmuz 1812).
155 Galib Efendi'nin BOA, HAT 989/41825-F (5 S 1227/19 Şubat 1812).
156 Galib Efendi'nin arizası, BOA, HAT 989/41825-F (5 S 1227/19 Şubat 1812). Bu yazıda, Silistre Eyaleti'nin paşaya verilmesinin mümkün olamayacağı hatta en makul olanın paşanın doğrudan Hocabey'den gemiye bindirilerek Aydın ve Bozok civarında veya Arabistan gibi Rumeli'den uzak bir yerde sürgüne gönderilmesi olduğu belirtilmektedir.
157 Ramiz Paşa'dan sadarete kaime, BOA, HAT 1225/47878 (3 Ş 1227/12 Ağustos 1812).

ise hem dostlarına yardım etmek hem de barıştan sonra güçlü bir iktidar oluşturarak imparatorluktaki yeniçeri hegemonyasını zayıflatmaktı. Alemdar Vakasından sonra kendi fraksiyonunun rakiplerine nazaran iyice zayıfladığının farkındaydı. Bütün bu kaygılarla, niyeti Pehlivan Paşa'yı Silistre valisi yaptırmak, Mustafa Reşid Efendi'nin ise Rusçuk idarecisi olarak atanmasını sağlamaktı. Amaç, Rumeli'de istikrarı tekrar sağlamaktı ve bu hususta Ramiz Paşa ve Sirozî İsmail'in kendisine yardımcı olacağını düşünüyordu.[158]

Bu arada Bükreş görüşmeleri sona ermiş ve Kutuzov'un yerine Tchitchagov atanmıştı. Ramiz Paşa da yeni generalle bağlantıya geçerek Bükreş'e gitmek istediğini yazmıştı. Maksadı iki imparatorluk arasındaki dostluğa yardım etmekti. Eğer Silistre valisi olabilirse bunu sağlamakta ciddi bir avantaj elde edecekti.[159] Bu da paşanın Silistre valiliğine iyice niyetlendiğini göstermektedir. 1812 Temmuz sonunda Ruslar onun Fazzardi refakatinde Bükreş'e geçmesine izin vermişti.[160] Orada paşanın başka niyetleri de vardı. Bükreş'te Osmanlı delegeleriyle ve Galib Efendi'yle karşılaşan Ramiz Paşa, ondan gizlice yardım sözü almıştı. Miller'e göre, Ramiz Paşa'nın planı Türk esirlerinden seçtiği ve Ruslar tarafından silahlandırılan 2.000 kişilik bir askeri birlik ile Yergöğü'nü işgal etmek ve kendisinin Silistre valisi olarak atanmasını sağlamaktı.[161] Ancak, Rusların bu planın uygulanmasıyla ilgili ciddi şüpheleri vardı.[162]

Galib Efendi'nin yazılarından Ramiz Paşa ile buluştuğunu doğrulayabiliyoruz. Merkeze verdiği bilgilere dayanırsak, Ramiz Paşa ansızın bir-iki adamıyla Hocabey'den Bükreş tarafına gelerek kendisi ve yanındakilerle görüşmüştü. Görüştüğü kişilere başka bir çaresi olmadığı için Rusya'ya kaçmak zorunda kaldığını, ama orada da boş durmayarak iki taraf arasında sağlanacak barışa katkıda bulunmaya çalıştığını anlatmıştı. Artık barış sağ-

158 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 24 Aralık 1811, Hurmuzaki, *Documente*, XIX, c. II, s. 755-56.
159 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 431; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 375.
160 Miller, *Mustapha Pacha*, s. 375; Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 85.
161 Kendi raporlarının arkasına eklenen, muhtemelen oğlu tarafından tetimme [ek] kısmında paşanın Rusya'da iken Kırım ve Kazak hanedanlarından Osmanlı topraklarına göçmek isteyen yaklaşık 120 hane için çardan pasaport ve ruhsat aldığı, bunun yanı sıra seferde esir düşen yeniçeriler de dahil olmak üzere 20 bin kadar Türk'ü kurtardığı belirtilmektedir. Hatta esir yeniçerilere yardımlarından dolayı kendisine yeniçerilerin de itimat etmeye başladığı yazılmıştır. *Harita-yı Kapudanan*, s. 190-91.
162 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 431-32; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 375-76.

lanmış olduğuna göre sultanın kendisi hakkında vereceği kararı beklediğini belirtmiş ve bir mektup bırakarak Hocabey'e dönmüştü.[163] Ramiz Paşa, Galib Efendi'ye yazdığı Ocak 1812 tarihli bir diğer mektubunda ise İstanbul'da çıkan olayları iyice kızıştırmamak ve askerin teskini için Rusçuk'a kaçtığını anlatmıştı. Ancak orada durmasının da kan dökülmesine sebep olmasından çekindiğinden ve sığınacak Müslüman bir ülke bulamadığından Rusya'ya ilticaya mecbur kaldığını yazmıştı. Şimdi ise Galib Efendi'den kendisinin Müslüman bir ülkeye gönderilmesini rica ediyordu.[164]

Hocabey'e dönmeden önce de durumu hakkında II. Mahmud'un ne karar vereceğini öğrenmek üzere bizzat geldiğini Galib Efendi'ye belirtmişti. Kendisine izin verildiği takdirde Türk esirlerle beraber Osmanlı topraklarına dönme niyetinde olduğu anlaşılıyor. Hatta Galib Efendi, Rus komutana bir mektup yazarak Müslüman esirleri teslim alacak müfettişlerin kontrol görevini Ramiz Paşa'nın yapabileceğine dair bir mektup göndermişti.[165] Ancak, Ramiz Paşa'ya artık hiç güveni kalmadığı anlaşılan II. Mahmud, paşanın Osmanlı topraklarına geçmesinin sıkıntılar doğuracağını düşünüyor ve ne onun ne de Köse Ahmed'in geri dönmesini kabul ediyordu. Hatta ikisinin Rusya'dan "merâmları üzere çıkması fesâdı mucibdir" diyerek endişelerini dile getiriyordu.[166] Ramiz Paşa'nın Galib Efendi vasıtasıyla kendisine yazdığı mektubunu alan sadrazam ise paşanın esirlerle birlikte geri dönmesi halinde yine dedikodu çıkacağını, ama Rumeli'yi iyi tanıdığı için Anapa gibi bir yere gönderebileceğini; ancak Anapa civarı tamamen harap olduğu için sürgün olarak gönderildiği takdirde geçinemeyeceğini, bu sebeple paşanın vezaretinin ipkasıyla Anapa muhafızlığına atanmasının daha uygun olacağını belirtmekteydi.[167] Ancak, Anapa konusu bir daha açılmamış gibi görünmektedir.

163 Galib Efendi'den şifreli şukka, BOA, HAT 1001/42026-A (1 B 1227/11 Temmuz 1812); Galib Efendi'den sadarete kaime, HAT 1225/47878-A (7 Ş 1227/16 Ağustos 1812). Sadrazam Ahmed Paşa'nın telhisi BOA, HAT 1001/42026 (4 Ş 1227/13 Ağustos 1812). Aynı konuda sadrazamın merkeze yazdığı mütalaalar için BOA, HAT 1225/47879 (9 Ş 1227/18 Ağustos 1812)'da verilmektedir.
164 Ramiz Paşa'dan Galib Efendi'ye kaime, BOA, HAT 989/41825-G (7 M 1227/22 Ocak 1812).
165 Siruni, "Ramiz Pacha et son Activitie," s. 117.
166 Sadrazam Ahmed Paşa'dan Galib Efendi'ye yazılan kaime sureti, BOA, HAT 1001/42026-B (tarihsiz); Sadrazam Ahmed Paşa'nın telhisi BOA, HAT 1001/42026 (4 Ş 1227/13 Ağustos 1812).
167 Sadrazam Ahmed Paşa'nın bir kaimesi, BOA, HAT 1225/47879 (9 Ş 1227/18 Ağustos 1812).

Merkezle arasındaki yazışmaları sağlayan paşanın eski dostu Galib Efendi'ydi. Ancak onun da Ramiz'e yardım ettiğine dair bir ithamdan korktuğu anlaşılıyor. Endişe sebeplerinden biri II. Mahmud'un Ramiz Paşa'ya duyduğu güçlü öfkesi olmakla beraber, diğer daha önemli sebep başkentte nüfuzunu iyice artıran Mehmed Said Halet Efendi'nin ayak oyunlarıydı. Halet Efendi, Manuk Bey ve Ramiz Paşa'yla sıkı dostluğu olduğunu bildiği Galib Efendi'den nefret ediyor ve onu ortadan kaldırmak için bir bahane arıyordu. Eflak Voyvodası İoannis Karaca da Galib Efendi ve onun Manuk dahil tüm dostlarından kurtulmak isteyenler arasında idi.[168] İleride göreceğimiz üzere, Halet Efendi ile Eylül 1812'de Eflak voyvodası olarak atanan Karaca, Manuk Bey ve arkadaşları için ciddi sıkıntılar yaratmıştı.

Bükreş Görüşmeleri ve Bükreş Anlaşması

1807-1809 yılları arasında Ruslarla Osmanlılar arasında net bir barış sağlanamamış, geçici ateşkes de Nisan 1809 başına kadar devam etmişti. 5 Nisan'da da Ruslar tekrar saldırıya geçmişti. Bu arada Poti (1809), Sohum (1810) ve Ahılkelek de (1811) Ruslarca işgal edilmişti. Tuna Havzası'nda genelde Ruslar daha avantajlı olmasına rağmen iki taraf da diğerini tam olarak alt edemiyordu. Eylül 1811'de Slobozia'ya hücum eden Laz Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı birliklerinin Rusçuk'taki karargâhı saldırıya uğramış ve sonuç olarak hiçbir manevra kabiliyeti kalmamıştı.[169] Akabinde yapılan bir meşverette Osmanlı tarafı acil bir mütareke yapılmasını kabul etmiş ve bunu Ruslara bildirmişti.

Fransa ile Rusya arasında çatışma ihtimali olduğu için Rus tarafı da Babıâli'yle bir an evvel barış yapılmasını istiyordu. Ancak, yine de Eflak-Boğdan'dan vazgeçmiyor ve bunu bir oldubittiye getirmek için çabalıyordu. Ruslar için görüşme masasına oturmanın ön şartı, yani mütarekenin esası, Tuna'nın iki devlet arasında sınır kabul edilmesiydi. Ancak, Babıâli de çok ihtiyacı olan barış adına bile olsa böyle bir ödünü kesinlikle kabule yanaşmıyordu. Rusları ikna etmek isteyen Laz Ahmed Paşa, Hotin'i Ruslara bırakmayı ve belli bir miktar savaş tazminatı vermeyi kabul ediyordu.

168 Siruni, "Ramiz Pacha et son Activite," s. 112-113. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 164.
169 Rusçuk'taki kampın nasıl ele geçirildiği, elde edilen ganimet ve esirler ve akabindeki gelişmeler için bkz. Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 346-49, 356.

General Kutuzov, Siret Suyu'na kadar olan bölgenin kendilerinde kalması ve Sırbistan'a otonomi verilmesi ödününü bile zorlukla kabul ettirmişti.[170] Paşa, Siret Suyu'nun sınır olmasına nihayet ikna olmuş ve diğer meselelerin tümüyle çözümü için Galib Efendi'yi murahhas olarak atadığını Rus tarafına bildirmişti.[171]

Osmanlı-Rus görüşmeleri, önce Yergöğü'nde başlamış ardından Bükreş'e taşınmıştı. 31 Ekim 1811'de Yergöğü'nde başlayan görüşmelerde Rus tarafını temsilen Andrei İtalinski, İvan Vasilici Sabaneev, Josef Fonton, Anthony Fonton, Peter Fonton ve Bobrov gönderilmişti.[172] Osmanlı delegeleri ise Anadolu payeli ordu-ı hümayun kadısı Müftüzâde İbrahim Selim Molla Efendi (murahhas-ı sani), yeniçeri kâtibi Abdülhamid Efendi (murahhas-ı salis) idi. Kethüda-yı sadr-ı ali olan Mehmed Said Galib Efendi murahhas-ı evvel olarak katılıyordu. Dönemin bir kaynağı kendisini müzakerelerdeki en bilge ve üstün kişilerden biri olarak tanıtır.[173] Tercümanlık görevi ise Dimitrios (Dimitraçku) Muruzi'ye verilmişti. 25 Ekim'de Yergöğü'ne ulaşan Osmanlı delegesi daha ziyade vakit kazanmaya yönelik bir strateji[174] izlemişti. Rus tekliflerine pek sıcak bakmadıkları için görüşmelerden uzun süre netice alınamamıştı. Prensip olarak Siret Suyu'nun sınır olmasını iki taraf da kabul etmişti. Ardından bazı kararlar alınmış ise de II. Mahmud'un bu sınırı kabul etmemesi, toprak kaybı ve Sırplara otonomi verilmesi maddelerini kesin reddetmesi üzerine görüşmeler kesilmişti (29 Kasım).[175] Fransa da Ruslarla aralarında olası bir savaşın çok yakın olduğunu ve yeni bir

170 Fehmi İsmail, "The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812," *Middle Eastern Studies* 15/2 (1979), s. 165. Ayrıca bkz. Fehmi İsmail, "Bükreş Anlaşmasının Müzakeresi, 1811-1812," *Belleten* XLVI/181 (1982), s. 73-76. İki komutan arasındaki yazışmaların kopyası için bkz. M. İlkin Erkutun, "Mevrid'ül-Uhud: Bükreş Anlaşması ile İlgili Galip Paşa Evrakı," yayınlanmamış yüksek lisans tezi (İstanbul Üniversitesi: 1997), s. 3-9, 18. *Mevridü'l-Uhud* adlı eser 1811-1812 Bükreş görüşmeleriyle alakalı tüm yazışmaların Amedi Mehmed Esad Efendi tarafından kopyalarının olduğu önemli bir eserdir.
171 İsmail, "Treaty of Bucharest," s. 164.
172 Lepar, "Bucharest During the Peace of 1812" s. 77-78. Ayrıca bkz. TSMA. E. 867-16/384-45 (tarihsiz).
173 Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 354.
174 *Mevridü'l-Uhud*, s. 2, 14-8; İsmail, "Treaty of Bucharest," s. 165. Murahhasların anlaşmayı imzalamak için yetkilendirme belgelerinin (ruhsatname) olmaması ve geç gelmesi ileride de sıkıntı yaratacaktır (*Mevridü'l-Uhud*, s. 14-18, 30. Yergöğü'ndeki müzakerelerin mazbata suretleri için bkz. *Mevridü'l-Uhud*, s. 17-67. Rus ve Osmanlı delegeleri hakkında muhtelif bilgi ve yorumlar için bkz. Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 352-4.
175 *Mevridü'l-Uhud*, s. 19-28, 68-69; 51, 66- 76; İsmail, "Treaty of Bucharest," s. 169.

cephenin Rusları zor durumda bırakacağını belirterek taviz verilmemesini tavsiye ediyordu. Dolayısıyla, Babıâli'den delegelere Siret yerine Prut sınırı için mücadele edilmesi talimatı gönderilmişti. Böylelikle Besarabya hariç toprak kaybı olmayacaktı.[176] Bu arada Galib Efendi inisiyatif alarak İtalinski ile özel bir müzakere istemiş ve bu görüşme sırasında Hotin'in Ruslara bırakılmasına razı ve gerekirse savaş tazminatı ödemeye hazır olduklarını belirtmişti.[177] Galib Efendi'nin amacı "cenk olmadan sulh etmekti."[178] Bu aşamadan sonra Bükreş'e taşınan görüşmeler 11 Ocak 1812'de başlamıştı.[179] Benzer hususların tartışıldığı bu görüşmelerin raporu 6 Şubat'ta İstanbul'a ulaşmıştı. Şartlar ağır olmasına rağmen, ekonomik krizden dolayı savaşın tekrar başlamasını Babıâli göze alabilecek durumda değildi; ancak yine de Rus istekleri ağır geldiği için savaş hazırlıklarına tekrar başlanmıştı (14 Şubat).[180] Ruslar da aynı ay içinde ateşkesi bozarak Ziştovi'yi işgal etmişti.[181]

Manuk Bey'in bu görüşmelerde ve muhtelif zamanlardaki diplomatik rolü ve hangi tarafa hizmet ettiği hayli tartışmalıdır.[182] Aracı rolü yapması dışında bazılarına göre (Ionescu örneğin) hiçbir ideolojik ve politik kaygısı olmayan kapitalist bir mantaliteye sahipti. Bir anlamda Rus veya Osmanlıdan hangisi daha güçlü ise ve hangisi çıkarlarına daha uygunsa onu tercih ediyordu. Dolayısıyla duruma göre İstanbul, St. Petersburg ve Bükreş üzerindeki nüfuzunu kullanabiliyordu. Anton Moraru ise onu tamamen bir Rus casusu olarak görmektedir. Moraru'ya göre, Manuk Bey Boğdan'ın parçalanmasına ve Besarabya bölgesinin Ruslara kalmasına taraftardı.[183] Bazı tarihçiler ise çift taraflı oynadığını ve her iki tarafın da isteklerini sağlamaya çalıştığını iddia eder.[184] Bilinen gerçek, Manuk Bey'in

176 İsmail, "Treaty of Bucharest," s. 169; *Mevridü'l-Uhud*, s. 76-77, 80, 238-39.
177 Müzakerelerin diğer detayları için bkz. İsmail, "Treaty of Bucharest," s. 170.
178 *Mevridü'l-Uhud*, s. 111.
179 Bükreş'teki müzakere mazbata suretleri için bkz. *Mevridü'l-Uhud*, s. 68-94.
180 İsmail, "Treaty of Bucharest," s. 171-72.
181 İsmail, "Treaty of Bucharest," s. 175.
182 Bu konuda en derli toplu çalışma için bkz. Arapu, "Aspecte Istoriografice," s. 71-82. Manuk Bey'in Bükreş görüşmelerinde oynadığı rol için bkz. Lepar, "Bucharest During the Peace of 1812," s. 122-133.
183 Arapu, "Aspecte Istoriografice," s. 72, 77-78; Anton Moraru, "Manuc Bei: Diplomat Tradator;" *Tribuna Bassarabiei* (http://www.tribuna-basarabiei.ro/2010/06/manuc-bei-diplomat-tradator.html)
184 Ana-Maria Lepar, "Bucharest During the Peace of 1812," s. 125. Yazar, Bükreş'e gelen görevlilerin gözlemlerine dayanarak Bükreş'in sosyoekonomik profilini çıkarmaya çalışmaktadır.

Bükreş görüşmeleri sırasında Rus Dışişleri Bakanı Capo d' Istria'nın emrinde Eflak-Boğdan istihbarat uzmanı olarak görev yaptığıdır.[185] Ayrıca hem sahip olduğu han hem de Bükreş'teki bazı evleri delegelerin ikameti için hazırlanmıştı. Numan Bey ve İtalinski de dahil olmak üzere bazı delegeler buraya yerleştirilmişti. Anlaşmanın imzalanmasından sonra tüm şehirle beraber han da süslenip aydınlatılmıştı.[186] Manuk Bey'in görüşmelerde özellikle barışa meyilli olan General Kutuzov'a büyük yardımları olmuştu.[187] Manuk'un Ruslar nezdinde büyük bir güvene sahip bulunduğu ve özellikle Rus generallerle pek haşır neşir olduğuna dair bazı yorumlar vardır.[188] Bezviconi, Ocak 1811'de Manuk Bey'e görüşmelerde resmi yetki verildiğini belirtmektedir. Babıâli de Manuk Bey'in yardımlarına ihtiyaç duyuyordu. Kapıcıbaşı Numan Bey'in 26 Ocak'ta Bükreş'e ulaşmasından söz edilen bir raporda ise, Numan Bey'in, Kamenski'ye sadrazamın bir nezaket mektubunu getirdiği belirtilmektedir. Bir diğer misyonu ise reisülküttabın bir mektubunu Manuk Bey'e ulaştırmaktı. İlgili mektupta, Babıâli'ye olan bağlılığına binaen Manuk Bey'den Rusya ile barışın sağlanmasına yardımı isteniyordu. Ancak, Babıâli'nin hiçbir toprağından vazgeçmeyeceğini de karşı tarafa bildirmeliydi.[189]

Manuk Bey de Bükreş'te Barış Anlaşmasının imzalanmasında kendine önemli bir pay biçmekteydi. Barışın sağlanması için para ve emek sarf ettiğini söylemektedir. Ancak bu çabalarını sadece kendi inisiyatifiyle yapmamıştı. Hem Prozorovski hem de Çar Aleksander'dan Galib Efendi'yle gizlice görüşme emri geldiğini, yine kendisinin arabuluculuğu ve verdiği malumat sayesinde Prut Nehri'nin sınır kabul edildiğini iddia etmektedir.[190] Gerçekten de Manuk, Bükreş müzakerelerinin kesintiye uğradığı ve Rusların Ziştovi'ye saldırdığı zamana rastlayan bir gizli görüş-

185 Camariano, "Trois Lettres de Jean Capodistria," s. 98.
186 Lepar, "Bucharest During the Peace of 1812," s. 126. Bu evlerin çoğu 1808 yılından beri diplomatik amaçlı olarak kullanılmaktaydı. Ayrıca bkz. Agachi, "Razboiul Ruso-Turc din Ani 1806-1812," s. 104-106.
187 Bezviconi, *Relatiilor Romino-Ruse*, s. 201; Ionescu, *Manuc Bei*, s. 150-51.
188 Bir Avusturya ajanının raporu, Bükreş, 28 Temmuz 1810, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 863.
189 Bezviconi, *Relatiilor Romino-Ruse*, s. 200; 30 Ocak 1811 tarihli bir rapor, Hurmuzaki, *Documente*, XVI, s. 896. Ayrıca bkz. Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 23.
190 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16

meyle devreye girmişti. Rus Generali Kutuzov, Manuk Bey'i Galib Efendi ile buluşarak onu iki ülke arasındaki barışın avantajlarına ikna etmek üzere görevlendirmişti.[191]

Generalin talimatı üzerine Manuk Bey'le bir görüşme ayarlayan Fonton, kendisine uzun uzun Avrupa'da Osmanlı aleyhine esen havadan ve imparatorluğu parçalamak ve paylaşmak üzere yapılan planlardan söz ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğru adımları atmadığı takdirde sonunun yakın olduğundan bahsetmişti. Süregiden savaş, Osmanlı için felaketin ötesindeydi ve Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı uzun süre dayanamayacağına inanıyordu. Doğru adım ise, bu tip emelleri olmayan Rusya ile bir an evvel barış yapılmasıydı. Osmanlı topraklarının paylaşılması çarın işine gelmiyordu ve bunun yerine gayet iyi şartlarda ve bir an önce anlaşma yapmayı teklif ediyordu: Bu şartlar özellikle Osmanlıların Balkanlar'daki topraklarını muhafaza etmesi için çok büyük bir öneme haizdi. Zaten böyle bir anlaşma yapmak ve Rusya gibi bir dost kazanmak hem Babıâli'nin Avrupa karşısında daha sağlam durmasını temin edecek hem de mevcut askeri birliklerini Vahhabiler gibi din düşmanlarına karşı kullanmaya sevk edebilecekti.[192]

Fonton'dan sonra Galib Efendi'yle görüşen Manuk Bey de Fonton'un anlattıklarını aynen eski dostuna aktardı. Manuk Bey'in konuşmasını dikkatlice dinleyen Galib anlattığı şeylerde şaşıracak bir durum olmadığını belirtmişti. Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama planlarından zaten haberdardı ve devletinin artık dönüşü olmayan bir noktaya geldiğinin farkındaydı. Uzun diplomatik tecrübesine dayanarak, Avrupa'nın kendi çıkarları için her şeyi feda etmekten asla utanmayacağını zaten iyi biliyordu. Rusya ile yapılacak bir ittifakı kendi de istiyordu. Hatta bunu bir defasında İtalinski'ye de söylemiş, ancak muhatabı elçi pek alakadar olmamıştı. Bu serzenişe binaen Manuk Bey de İtalinski'ye devletinden bu yönde bir talimat gelmediyse bir şey diyemeyeceğini ifade etti. Ancak, Manuk'a göre Rusları da fazla gücendirmemek gerekirdi. Babıâli, Ruslarla

191 Josef Fonton'dan Kutuzov'a, Bükreş, 20 Şubat/3 Mart 1812, APERM dos 1982, v. 73-4, kopyası MIB 46567, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1466, s. 86-90 ve no. 862, s. 137-156.
192 İngiliz ajanı Thomas Gordon'dan İstanbul'daki İngiliz büyükelçisine, 2 Haziran 1812, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 857, s. 117.

barışa yanaşmadığı takdirde Rus hükümeti de Avrupalıların parçalama planlarına dahil olmayı çıkarlarına daha uygun görebilirdi.[193] Bu gizli görüşme sırasında iyice çökmüş ve düşünceli görünen Galib Efendi, Manuk Bey'in padişahı bu yönde ikna etmesi tavsiyesi üzerine iyice bunalmıştı. Genç, hevesli ve iddialı II. Mahmud'un ikna edilmesinin kesinlikle imkânsız olduğunu belirtiyordu. Bunları padişaha telkin etmek için her türlü yöntemi zaten denemişti. Ancak padişahın danıştığı diğer devlet adamları savaşın ve ülkenin gerçek durumuyla ilgili fikirlerini beyan etmekten korkuyordu. Açıkçası bizzat kendisini de böyle bir şeye cesaret edemezdi. Bu kesin tavırdan sonra görüşmeyi sona erdirdi.[194]

Aslında, Manuk, Fonton ve onların vasıtasıyla Rusların temel isteği hem barışın bir an evvel yapılması hem de Osmanlıların Fransızlara temayülünün ortadan kaldırılmasıydı. Zira Fonton ve Manuk'un yukarda anlattığımız gayri resmi görüşmelerinin yanı sıra, Kutuzov da Galib Efendi'yle görüşerek Napoléon'un Rusya ile aralarında Rumeli'nin taksimini istediğine dair malumat sunduğunu bildiriyordu.[195] Galib Efendi de bir an evvel barış yapılması taraftarıydı, çünkü Rusya'nın her ne kadar imparatorluktan bir parça koparma telaşında olsa da Fransa'nın bütün imparatorluğu tamamen ortadan kaldırma ve ele geçirme niyetinde olduğuna inanıyordu.[196] Fakat genel anlamda, Galib Efendi'nin "düvel-i Nasara"nın [Hıristiyan devletlerinin] hiçbirine güvenmediği açıktı. Ne Rusya ne de Fransa ile sulhun Osmanlı İmparatorluğu için hayırlı olacağına inanıyordu. Ona göre, Fransa'nın art niyetlerinin Rusya'dan kalır yanı yoktu. Dolayısıyla haklı olarak temkinli olma taraftarıydı ancak yine de Fransa'nın "ehven-i şerr" olduğu kanaatindeydi.[197]

193 Galib Efendi'nin bir kaimesi, 13 Ra 1227/27 Mart 1812, *Mevridü'l-Uhud*, s. 191-95. Rus başvekilinin mektubunun tercümesi için bkz. s. 195-96.
194 Josef Fonton'dan Kutuzov'a, Bükreş, 17/29 Şubat 1812, APERM dos 1982, v. 75-78, kopyası MIB 46567, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no 1466, s. 86-90 ve no. 862, s. 137-156 ve no. 1472, s. 123-127. Bu gizli görüşmenin, Galib Efendi tarafından Babıâli'ye rapor edilip edilmediğine dair bir bilgiye maalesef rastlayamadık.
195 Galib Efendi'nin bir kaimesi, 13 Ra 1227/27 Mart 1812, *Mevridü'l-Uhud*, s. 191-95. Rus başvekilinin mektubunun tercümesi için bkz. s. 195-96.
196 İngiliz ajanı Thomas Gordon'dan İstanbul'daki İngiliz büyükelçisine, 2 Haziran 1812, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 857, s. 117.
197 Galib Efendi'nin bir kaimesi, 13 R 1227/26 Nisan 1812, *Mevridü'l-Uhud*, s. 222-25.

Bükreş ve Yergöğü görüşmelerinde Manuk Bey'i bizzat ilgilendiren iki madde vardı. Birincisi Eflak ve Boğdan'ın hangi ülkede kalacağı, ikincisi ise ülkelerini terk etmek isteyen kişilerin durumuyla alakalıydı. Göç edeceklerin hak ve hukukları ciddi anlamda müzakere konusu olmuştu.[198] Tuna Havzası'yla ticaret yaptığı için de oradaki gelişmeler kendisini ilgilendiriyordu. Beklenilenin ya da ümit edilenin aksine Manuk Bey'in ticaret yaptığı veya emlakının bulunduğu bölgeler Osmanlı tarafında kalıyordu. Ancak Boğdan'a iki yıl vergi affı ve bölgeden göç etmek isteyenlere dört aylık bir müddet tanınıyordu.[199] Bunun yanı sıra, yedinci madde iki tarafın terk ettiği bölgelerdeki tebaanın durumuyla alakalı idi:

> Rusya devletine terk ve ferâgat olunan memâlik sekenesinden [yerlerin ahalisinden] sefer takrîbiyle [dolayısıyla] ol tarafda bulunan ehl-i İslâm var ise anlar ve gerek Devlet-i Aliyye'nin [Osmanlı Devleti'nin] sâir memâliki reâyâsından [memleketleri reayasından] olub sefer esnâsında memâlik-i mezkûrede [adı geçen memleketlerde] kalmış bulunanlardan hâhişger [istekli] olanlar ehl ü ıyâl [aile] ve emvâlleriyle [mallarıyla] arâzi-i Devlet-i Aliyye'ye nakl edüb ale'd-devâm [devamlı surette] zîr-i hükümet-i Devlet-i Aliyye'de [Osmanlı Devleti yönetimi altında] olalar. Ve husus-ı mezkûrda [adı geçen] kendilerine zerre kadar mâ'ni ve mezâhim [zahmet] tekevvün etmeyeceğinden [çıkarılmayacağından] başka gerek o makulelerin [bahsi geçenlerin] ve gerek Rusya devletine metruk [terk edilmiş] memalik âhâlisinden el-yevm [halen] taraf-ı Devlet-i Aliyye'de olanların memâlik-i mezkûrede mâlik oldukları emvâl ve emlâklarını [mal ve emlaklarını] ol havâli sükkânından [ahalisinden] dilediklerine füruht [satarak] birle esmânını [satış bedelini] memalik-i Osmaniye'ye [Osmanlı Devleti'ne] nakl etmeğe me'zûn [izin verilmiş] olmağla tanzîm-i umûr-ı mezkûreleri [bu meselelerin tanzimi] zımnında [için] işbu musâlaha ahidnâmesinin [barış

198 Mesela sadece göç değil, geriye kalan mal varlıklarının üzerindeki tasarruf (satış, devretme vs.) hakkıyla da alakalı idi. Bu hususla ilgili muhtelif tartışmalar için bkz. *Mevridü'l-Uhud*, s. 36-40, 51-58.
199 *Mevridü'l-Uhud*, s. 98.

anlaşmasının] tasdiknâmeleri mübâdelesi tarihinden itibaren on sekiz mâhı [ay] mühlet ita kılına [verile].[200]

Tasdiknamenin imzalanmasından sonra her iki tarafın reayasına on sekiz ay zarfında diğer ülkede kalan mal ve mülkünü dilediği gibi satma hakkı tanınmıştı.[201] Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere bu maddeler Manuk Bey'in ileride Rusya'ya sığınması ve mal varlığını koruyabilmesi için çok önemli bir hukuki temel teşkil edecekti.

Sonuç

1808-1813 arası dönemi incelediğimiz bu bölümde hem Manuk Bey'in hem de dostlarının ciddi tehlikelere maruz kaldığını ve ciddi kararlar almak zorunda kaldıklarını görmüş olduk. Firarları ve ardından düşmana sığınmalarının sebebi, Alemdar Vakasının İstanbul ve Rusçuk'taki havayı tamamen aleyhlerine çevirmesi nedeniyle Osmanlı topraklarında tutunamamalarıdır. Manuk, Rus işgalindeki Bükreş'e göçerken, Köse Ahmed Ramiz Paşa ve diğerleri siyasi mülteci olarak Ruslara sığınmak durumunda kalmıştı. Ancak bu gelişme onları kendi ülkelerindeki gidişatı takip etmekten alıkoymamıştı. Ramiz Paşa Müslüman esirlerle ilgilenmiş ve Osmanlı-Rus barışına destek olmaya çalışmış, Manuk Bey ise diplomatik yollarla bu amaca hizmet etmeye gayret etmişti.

200*Muahedat Mecmuası* (İstanbul: Hakikat Matbaası 1294-98/1877-81), c. IV, s. 52-53; *Mevridü'l-Uhud*, s. 99.
201 *Mevridü'l-Uhud*, s. 99.

Beşinci Bölüm

MARJİNALLEŞME VE RUSYA: SİYASİ MÜLTECİLER

Anderson, Fransız İhtilali öncesi ve sonrasında sınırların özelliklerinden bahsederken, bunların kimlik oluşumunda önemli bir rol oynadığını belirtir. Sınırlar herhangi bir ulusa veya topluma aidiyet duygusunu geliştirir. Belli bir toprakta uzun süre kalmak oranın değer yargıları ve kültürünün içselleşmesini sağlar. Fakat daha da önemlisi sınırı geçmek, ihanet, bilinmeyene adım anlamına gelir.[1] Manuk Bey, Köse Ahmed ve dostları için 1812-1817 arası işte böyle bir dönemdi. Hamisiz kaldıkları, İstanbul ve Balkanlar'daki güç dengeleri aleyhlerine geliştiği için Rusçuk'ta ve Osmanlı topraklarında tutunamayan Manuk, Köse Ahmed ve Rusçuk yâranının hayatta kalanları Rusya'ya kaçmak zorunda kalmışlardı. Düşman bir devlete sığınmak ve güçten düşüp neredeyse yardıma muhtaç hale gelmek hepsini derinden etkilemişti. Ancak, dönemin en önemli ve iz bırakan olayı içlerinde en rütbeli kişi olan Ramiz Paşa'nın idamıydı. Birkaç yıl Odessa'da (Hocabey) kalan Ramiz Paşa büyük ümitlerle Osmanlı topraklarına geri döndüğünde Bükreş'te idam edilmiş, geri kalanlar da Rusya'da siyasi mülteci olarak yaşamaya başlamışlardı.

Diğerlerinin firarından sonra bir süre daha Bükreş'te kalmış olan Manuk Bey ise, Ramiz Paşa'nın idamından dolayı hem korkmuş hem de üzülmüştü. Eski dostunun ölümünden sonra kendi hayatı için endişelenmeye başlayınca önce Erdel'e ardından Rusya'ya geçmişti. Sahip olduğu servet, Balkanlar ve Rusya'daki siyasi ve ekonomik bağlantıları, diğerlerinin aksine nüfuz ve gücünün devam etmesini sağlamıştı. Ancak, onun için de bu daha ziyade Ermeni ve Ruslarla bağlantılı bir dönemdir artık. Bu dönemde de uluslararası bilgi ve güç simsarlığına devam etmişti. Yine de eski dostlarıyla bağlantısını koparmamış ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmeleri yakından takip etmişti. Öte yandan, Köse Ahmed'in siyasi ve ekonomik gücü tamamen erimişti. Ülkesine dönmek üzere Kavalalı Meh-

1 Malcom Anderson, *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World* (Oxford: Cambridge: Polity Press, 1996), s. 2, 7.

med Ali Paşa da dahil muhtelif mercilerden yardım umarken Rusya'daki yaşam şartlarına ayak uydurmaya çalışıyordu.

Ramiz Paşa: Rusya'dan Bükreş'e

Önce Köse Ahmed üzerine odaklanan Ruslar, bir önceki bölümde gördüğümüz üzere daha sonra gözlerini Ramiz Paşa'ya çevirmişlerdi. Uzun süre Ramiz Paşa'yla ilgili planlar yapmışlar ancak Fransa tehlikesi baş gösterince ve paşanın girişimlerinden pek de olumlu netice alınamayacağını hissedince ona duydukları ilgiyi de kaybetmeye başlamışlardı. Ramiz Paşa da ülkesine dönme kararı almıştı. Geri dönmenin padişaha sadakat ve ülkesine bağlılığının en büyük göstergesi olduğuna inanıyordu.[2] Olayların gidişatı Ramiz Paşa'nın hesaplarının yanlış olduğunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne serecekti.

12 Eylül 1812'de çara bir mektup yazan Tchitchagov, Ramiz Paşa'nın bilge ve düzgün karakterli bir devlet adamı olduğundan bahsettikten sonra onun ülkesine sadakatinden de söz ediyor ama yeniçerilerin düşmanlığı yüzünden iyi bir askeri kuvvetle can güvenliği sağlanmadan ülkesine dönmek istemediğini belirtiyordu. Rus komutana göre, paşanın bu fikirleri gayet makuldü. Onun gibi üstün meziyetleri olan ve daha da önemlisi Fransız düşmanı birinin İbrail veya Yergöğü'nde otoritesini kurması Rus çıkarları için gayet uygundu. Üstelik Galib Efendi de ona yardım edecekti.[3] Ancak Çar Aleksander daha realistti ve Minsk'te bulunan komutana Kasım 1812'de cevap vererek Ramiz'in gelecekte bir yardımı olabileceğine dair boş hayallere kapılmaması gerektiği konusunda onu uyarıyordu. Ona hiçbir vaadi ve ondan hiçbir beklentisi olmadan ülkesine dönmesine artık izin verdiğini de bildiriyordu.[4]

Manuk Bey, Rus hükümetinden pasaport aldığı sırada,[5] Ramiz Paşa ülkesine dönüş hazırlığındaydı. Rusya'dayken yüklü miktarda borç altına

2 Siruni, "Ramiz Pacha et son Activitie," s. 116-17.

3 Miller, "Ramiz Pacha en Exil,," s. 431-32. Tchitchagov Fransızların Ramiz Paşa'ya kesinlikle güvenmediğinin altını çizmektedir. Ayrıca bkz. Miller, *Mustapha Pacha*, s. 377-78.

4 Miller, "Ramiz Pacha en Exil," s. 432; Miller, *Mustapha Pacha*, s. 377-78.

5 Pasaportun orijinali Collectia N. Adailcaie ve G. Untari koleksiyonundadır. Fotokopi nüshası için bkz. DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 138. Belgenin tarihi 15 Ağustos 1813'tür. Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 28. Ayrıca bkz. DANIC Siruni dosyaları, no. 1472, s. 36.

girmişti. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, 11 Ağustos 1813'te Ivan Christodulo adlı birinden 6.600 kuruş, 20 Ağustos'ta ise Nikolayev'de bir esnaftan 2.215 ruble/2.768 kuruş 30 paranın yanı sıra 150 duka/2.100 kuruşluk borç almıştı.[6] Bu kadar borçlanmasının sebebi sayısı giderek artan maiyeti ve beslemesi gereken insan sayısıydı. Özel maiyeti dışında esaretten kurtardığı iyi giyimli ve silahlı yüzlerce asker de vardı. Yaş'a ulaştığında Voyvoda Skarlet Kallimaki tarafından büyük bir ihtiramla karşılanmış ve Baron Françaís Chambinaud'un evine yakın bir konağa yerleştirilmişti. Paşa birkaç kez baronla görüşme fırsatı da bulmuştu.[7] Kallimaki, ülkesine dönüş yolundaki paşaya borçlarını kapatması için 25.113 kuruş ve paşanın dairesi için de 200 kuruş vermişti (Ağustos 1812).[8]

Ramiz Paşa'nın yanında esir askerlerle memleketine doğru yürüyüşü İstanbul'da da gündem konusuydu. Yerel tarihçilerden Câbî, paşanın İnce Bey ve 15 bin kadar askerle Hocabey'den Tuna tarafına geçtiğinin başkentte duyulduğunu belirtmekteydi. Hatta bunları Rusya'nın mı salıverdiği yoksa Fransa'nın mı ona bu askerleri verdiği hususunda dedikodular ayyuka çıkmıştı.[9] Yanındaki asker sayısı biraz abartılı gibi dursa da paşanın oğlu Mehmed İzzet de babasının Rusya'da 20 bin kadar askeri esaretten kurtardığını ve Bükreş'e doğru yola çıktığında yanında altı bin asker olduğunu belirtmektedir.[10] Yine Câbî, Rusya'da bir dediği iki olmayan paşanın İnce Bey'i kendisine kethüda olarak atadığını belirtmektedir. Aynı şekilde, esir askerlerden oluşan birliği için yine esaretten kurtardığı Feyzi, İsmail Ağa ve Arnavut

6 Theophilus C. Prousis, "Testimonium: Risky Business: Russian Trade in the Ottoman Empire in the Early Nineteenth Century," *Mediterrenean Historical Review* 20/2 (2005), s. 217. Rus Arşivlerine dayanılarak verilen bu bilgilere ek olarak, aynı kaynaktan Afanasii Manuoli adlı birinin Boşnak Ağa'ya 9.732 kuruş, bir Rus tebasının Kapıcıbaşı Ali Ağa'ya toplam 1.000 ruble/1,250 kuruş, başka bir Rus'un da bir Türk görevliye 400 ruble/500 kuruş borç verdiğini tespit ediyoruz.

7 Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 86-87. Yaş'a büyük maiyet ve yükle gelen paşanın günlük mutfak masrafı 500 talerdi.

8 Kallimaki'nin masraf defteri, DANI Iasi, Collection Documente, 146/1, v. 29. Paşanın ölümünden sonra kâhyasına da 74.78 kr. vermişti (v. 69). Ayrıca Ramiz Paşa'nın konağı için de 1219 kr. ödemişti (v.80). Son iki ödeme 1 Mart 1814'ten 1814 Ağustos sonuna kadar olan masraflara eklidir. Aynı döneme kayıtlı diğer masraf kalemlerinde 628 kr. Ramiz Paşa kahve masrafı ve 926.60 kr. borç ödemesi kayıtlıdır (v. 73). Ayrıca 1 Ekim 1813-Mayıs 1814 arasında Mavrogeni aracılığıyla 1000 kr. yine paşanın kâhyasına ödeme yapmıştı (v. 108).

9 Yazar, bu bilgiye 3 Ra 1227/17 Mart 1812 tarihini düşmüştür. Câbî, *Tarih*, II, 830.

10 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 191, 194.

Debreli İsmail gibi sekiz kişiyi birliklerine binbaşı atadığını, 9 bin at getirtip hazırlık yaptığını anlatmaktadır. Bazı detayları esaretten dönen Kayıkçı Çakır ve iki arkadaşından duymuştu. 53. bölükten kalyoncu neferatı olan bu şahıslar Ramiz Paşa'nın sayesinde esaretten kurtulmuşlardı. Paşa bununla da yetinmemiş ileride sekban yazılmak isteyenlere 10 kuruş aylık ve kıyafet sözü de vermişti. Ancak, Çakır ve arkadaşları bir an evvel İstanbul'a dönmek ve ailelerine kavuşmak istediklerinden onları ordusuna dahil etmemişti.[11]

Henüz tam olarak affedilip affedilmediği bile belli olmayan Ramiz Paşa'nın karşı-devrim yapma ümidi halen capcanlıydı. Hatta sadrazam bile olabileceğini hayal ediyordu. Avusturya konsolosu da benzer yorumlar yaparak Ramiz Paşa'nın esir düşen Osmanlı askerleriyle ilgilendiğini doğrulamaktadır. Buna göre, esaretten kurtardığı askerler Osmanlı topraklarında da onun komutasında kalacaktı. Toplanma yeri olarak seçilen Rusçuk'ta bu askerlere kıyafet ve teçhizat da verilecekti. Kendisiyle birkaç defa görüşme imkânı bulan konsolos, paşanın ihtilalden sonra Rusya'ya kaçmasına rağmen, Rus yanlısı olmadığını ve ülkesine geri dönüşte ümidinin Belgrad paşalığını almak olduğunu belirtmektedir. [12] Paşanın büyük heveslerle ülkesine döndüğünü o da çok iyi kavramıştı:

> Ramiz Paşa daha önce olduğu üzere sultan tarafından affedilecek mi bilemiyorum. Ama kendisini oluşturduğu bu orduyla güvene almış olmaktadır. Bu ordu yeniçerilerin nefret ettiği Nizam-ı Cedid'den sonra oluşturulmuştu. Şurası kesin ki Ramiz Paşa sadrazam olmak istiyordu ve esas dikkatini yeniçerilerin ortadan kaldırılmasına yoğunlaştırmıştı; nitekim zaten bu da sultanın istediği şeylerden biridir. Bu yüzden ufukta yeni büyük bir devrim görünmekteydi, bunun sultanın düşlerine hizmet edip etmeyeceği bilinmiyor. Ancak imparatorluğu karıştıracağı ve kana bulayacağı kesin gibidir.[13]

Aynı elçi, şubat ayında Edirne'de bulunan sadrazamdan haber bekleyen Ramiz Paşa'nın hâlâ Yaş'ta oyalanmakta (16 Mart'a kadar) olduğunu

11 Câbî, *Tarih*, II, 931. Bu bilgiye verdiği tarih 17 Z 1227/22 Aralık 1812'dir.
12 Fleischhackl'den Metternich'e, Yaş, 15 Mart 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 85.
13 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 23 Aralık 1812, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 62.

da not düşmektedir.[14] Gerekçe olarak, İstanbul'da tekrar reform yapmak ve düşmanlarına karşı güçlü bir konumda kalmak isteyen paşanın kendine ve askerlerine çekidüzen vermek istemesiydi.[15] Bütün bu öğrendiğimiz detayları birleştirirsek, Ramiz Paşa'nın Rusçuk yâranının davasına hâlâ sadık kaldığını ve amacını gerçekleştirmek üzere askeri bir birlik oluşturma hazırlığında olduğunu düşünebiliriz.

Başkenttekilerin de en büyük korkusu zaten buydu. Paşanın tekrar harekete geçmesi herkesi heyecanlandırmıştı. Ancak bu, aynı zamanda paşanın aleyhinde kullanacakları en büyük kozdu. Paşanın mücadele etme isteği ve etrafında oluşturmaya başladığı esir ordusu art niyetli olduğunu apaçık gösteriyordu. Ancak bu sefer düşmanları da hazırlıklıydı. Ramiz Paşa'nın muhtelif ümitlerle dönüş hazırlıkları devam ederken karşı taraf da boş durmuyor, idamı için gerekli düzenlemeler büyük bir gizlilik içinde yürütülüyordu. La Garde'a göre, padişah artık ona korkacak bir şey olmadığını, ülkesine dönmesini ve kendisini sadrazam olarak atayacağına dair bir ferman yollamıştı. Ancak aynı yazara göre; soylu bir aileden gelen Ramiz Paşa'nın saltanata rakip olabileceği fikri de sultanın zihninin bir köşesinde saklıydı. Dolayısıyla, asıl planı kendisini çağırarak idam ettirmekti. Bu maksatla, 200 kadar muhafızı Eflak'a göndermiş ve Voyvoda Karaca ve Kallimaki'ye, paşanın Osmanlı topraklarına girer girmez idam edilmesi emrini gizlice vermişti. Ancak, Kallimaki bu göreve pek yanaşmadığı için Prens Karaca tüm sorumluluğu üzerine almıştı.[16] Hiçbir şeyden şüphelenmeyen Ramiz Paşa ise İstanbul'a dönmek üzere hazırlıklarına devam ediyordu.

Ramiz Paşa'nın ölüme kadar uzanan karışık olaylar zincirinin bir kısmı da Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa tarafından dile getirilmektedir. İlgili yazısında ilk göze çarpan husus, sadrazamın paşadan pek hoşlanmadığı ve idamın gerekliliğine olan kesin inancıdır. Sadrazama göre, Ramiz Paşa ülkesine döndüğü takdirde dedikodunun ("kıyl ü kâl") ve huzursuzluğun

14 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 17 Şubat 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 80. Birkaç gün sonraki raporunda ise, Ramiz Paşa'nın adamlarıyla Fransız Baron Namens Chambinand ve eşiyle olan bir kavgasından bahsetmektedir. Detayları için bkz. Fleischhackl'den Metternich'e, Yaş, 22 Şubat 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 82-83.

15 Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, "Abdullah Ramiz Pacha," s. 87.

16 August de La Garde-Chambonas, *Journal of a Nobleman Comprising an Account of his Travels and a Narrative of his Residence at Vienna during the Congress*, 2 cilt, (Londra: 1831), I, s. 284-86.

sonu gelmeyecekti. Zaten "fesâda meyyâl" bir şahıs olduğundan ortadan kaldırılması artık şarttı. Dolayısıyla kendisi Şumnu'da orduda bulunduğu sırada Bükreş'e gitmek üzere oraya uğrayan Eflak voyvodasına paşanın idamına dair kararını şifahen bildirerek, eline ilgili fermanı vermişti. Güvenilir bir delilbaşısını da voyvodayla beraber Bükreş'e göndermişti. Belgenin hemen üzerinde ise II. Mahmud "müfsid ve muhrik hâinin ser mâktuu galitide-i ibret kılına" diyerek ölüm emrini onaylıyordu.[17] Aynı mektubunda sadrazam, paşanın daha önce bir mektup gönderdiğini ve Arabistan'da bir vilayete atanmasını kendisinden rica ettiğini belirtmektedir. O da cevap olarak kendisini Belgrad muhafızlığına atamak için padişahtan izin beklediğini yazmıştı. Ancak bu arada sadrazam, Ramiz Paşa'nın esirlerden bir "cemiyet" oluşturduğunu duyunca tekrar paşaya yazarak bu kadar kalabalık bir grupla ülkeye girmesinin büyük dedikoduya sebep olacağını, dolayısıyla bunu dağıtarak yanına ancak 300-400 civarı askeri almasının daha doğru olacağını bildirmişti. Yaş'a gittikten sonra paşaya tekrar yazarak Bükreş'e gitmesi ve orada gerekli emirleri beklemesini söylemişti.[18] Fark edileceği üzere paşanın idam edilmesi merkezde epeydir planlanan bir hareketti, ancak yanında esir de olsa askeri birlik getirmesi idamını hızlandırmış görünmektedir.

Ramiz'in oğlu Mehmed İzzet Bey, babasının idamını sadrazam bağlantılı anlatsa da daha derin sebeplere bağlar: Rusya'dayken yeniçerileri kurtarması, yeniçeri ocağının Ramiz Paşa'ya itimat etmeye başlaması ve paşanın Osmanlı topraklarına girdiği takdirde Alemdar Mustafa Paşa'ya bağlı Rumeli âyanlarının çoğunun bu sefer Ramiz Paşa'yı destekleyeceği endişesi. Bu korkuya kapılan Hurşid Ahmed Paşa ve bazı devlet erkânının paşayı Belgrad muhafızı tayin etme bahanesiyle çağırdığını ve Bükreş'te olan Galib Efendi'yle Ramiz Paşa'nın dostluğuna binaen Galib vasıtasıyla üç adet hatt-ı hümayun gönderdiklerini belirtmektedir. Bu vesile ile ikili arasında birçok yazışma yapılmış ve Ramiz Paşa'nın güvenini temin için Galib Efendi kullanılmıştı. Paşa da ancak bundan sonra merkezin verdiği teminatlara güvenerek dönme kararı almıştı. Paşanın gelmesine yakın

17 "Fitneci ve bozguncu hainin kesik başı ibret için yuvarlansın." Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'dan sadaret kaimmakamına, BOA, HAT 494/24256 (9 R 1228/11 Nisan 1813).
18 Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'dan sadaret kaimmakamına, BOA, HAT 494/24256 (9 R 1228/11 Nisan 1813).

endişeleri iyice artan Hurşid Paşa ise benzer endişeleri olan Sadaret Kethüdası Halet Efendi'yle işbirliği yapmayı tercih etmişti. Her ikisinin de en büyük tedirginliği paşanın zaten mevcut olan nüfuzunun Rusya'dan beraberinde getirdiği birkaç bin asker sayesinde iyice kuvvetleneceği ihtimaliydi. Hatta sadrazam olacağı söyleniyordu. Dolayısıyla şimdiden tehlikeyi bertaraf etmek onlara göre en iyi çareydi. Bu planın temeli, İstanbul'da ve II. Mahmud üzerinde büyük nüfuzu olan Halet Efendi'nin padişahı Ramiz Paşa aleyhinde tahrik etmesiydi. Nihayet istedikleri neticeyi almışlar ve idam fermanını çıkarmışlardı.[19]

Oğluna göre paşanın idamına giden en önemli taşlar bunlardı. Mehmed İzzet Bey, babasının idamı için bir mizansen de ayarlandığını söylüyor. Emrin gelmesinden sonra Hurşid Paşa güya kendi delilbaşısı Mahmud Tiran'ın harçlığını kesmiş gibi yapar. Delilbaşısı da "Asker kıymeti bilir bir vezir geliyor ona intisab ederim." şayiasını yayarak; 1500 kadar delil atlısıyla Eflak'a doğru yönelir. Durumu Ramiz Paşa'ya iletir. O da kendisi gelene kadar birliğinin masrafının ödenmesi için Eflak voyvodasına yazar. Paşanın Eflak'a yaklaştığı sırada bu süvari birliği paşayı güya karşılamak niyetiyle Bükreş'e yönelir.[20] Fransa Elçisi Comte Andreossy[21] de Ramiz Paşa'nın Belgrad muhafızlığı vaadiyle dönmeye ikna edildiğini belirtmektedir. Ancak kendisinin gelmesinden önce sadrazam, delilbaşını 300 kadar adamla Bükreş'e göndermişti. Elçiye göre; Paşa, Bükreş'e yaklaştığı sırada yanında 30'dan fazla adamı kalmamıştı.[22] Oğluna göre de kendisiyle gelen 6 bin kadar askeri Bükreş halkını korkutmamak üzere dağıtmış, şehre sadece dokuz hizmetçisiyle bir hintoya[23] binerek gelmişti.[24]

Ramiz Paşa'yı ürkütüp, geri dönmesini engellemek maksadıyla her şey büyük gizlilik içinde yapılıyordu. İdam fermanını gizlice alan

19 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 191-94.
20 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 194.
21 Antoine-François Comte Andreossy (ö. 1828), Napoléon dönemi ünlü komutan ve diplomatlarındandır. 1808-9 yılları arasında Viyana elçiliği, 1812'den 1814'e kadar İstanbul'da Fransız büyükelçisi görevinde bulunmuştur.
22 Andreossy, Pera, 12 Nisan 1813, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 2, s. 745.
23 Avrupa'da, uzun yolculuklar için kullanılan geniş ve yaylı arabalar Osmanlılar tarafından da benimsenmiş ve bunlara "hinto" adı verilmişti. III. Selim ve II. Mahmud devirlerinde bunların küçükleri de yapılmıştı.
24 Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s. 194-95.

Eflak Voyvodası Karaca, bunun için gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Ramiz Paşa'nın Yaş'tan ayrıldığı haberini alınca paşayı karşılamak ve hürmetlerini sunmak üzere bir adamını göndermişti. Bükreş boyarlarına da yarım saat mesafede kendisini karşılama talimatı vermişti. Sadrazam tarafından gönderilen Mahmud Tiran'a da askerleriyle son hazırlıkları yapmasını emretmişti. Talimatları aldıktan hemen sonra Bükreş'ten ayrılan delilbaşı, Kolentina denilen yere yönelmişti. Ramiz Paşa'yı şüphelendirmemek için askerlerine daha çok bir karşılama töreni havası verdirmişti.[25] Bütün bu hazırlıkların büyük bir gizlilikle yapıldığını söylemeye gerek yok. Ancak, gelişmeleri yakından takip eden Avusturyalılar bir terslik olduğunu fark etmişti. 27 Mart 1813'te Bükreş'ten Metternich'e yazılan bir raporda, Bükreş'te garip ve pek hayra alamet olmayan bazı gelişmeler olduğu bildiriliyordu. Ramiz Paşa'nın beklentinin aksine –yolların bozuk olmasından dolayı– 24 Mart'ta Bükreş'e ulaşamadığı ve o geceyi Urziceni'de geçirmek zorunda kaldığı belirtiliyordu. Ayın 25'inde etrafta birçok Arnavut ve Türk askerinin boy gösterdiği not ediliyordu ki çoğu Binbaşı Mahmud Ağa/ Mahmud Tiran'ın komutasındaki gruptu. Rapor yazarına göre bunlar olağanüstü bir durumun habercisiydi.[26]

Bir görgü tanığı, paşanın Bükreş'e girişini canlı şekilde anlatmaktadır:

> Bir Türk paşası resmi törenle Bükreş'e girecekti ve voyvodanın makam arabası paşayı Kont Toudesko'nun kır evi yakınındaki bir menzilden almak üzere gönderilmişti. Birçok Müslüman, devlet adamının onuruna yapılacak töreni izlemek üzere o tarafa yönelmişti. ... Paşanın Bükreş'e yaklaşmasıyla böyle önemli birini görmeye hazırlanan Bükreş halkı bütün bu hazırlıkların tam bir aldatmaca olduğunun farkında değildi. Altı gösterişli siyah atın çektiği voyvodanın arabası düşük rütbeli memurların eşliğinde ilerliyordu. Uzun tahta köprünün bir ucunda voyvodanın muhafızları bekliyordu. Köprüye bakan tepede 200 kadar Türk muhafız ve paşanın maiyeti hazırdı. Voyvodanın muhafız alayı ise Türklerin arkasında idi. Veziri taşıyan

25 Siruni, "Ramiz Pacha et son Activité," s. 117.
26 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 27 Mart 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 88-9.

araba bu adamların önüne geldiğinde 200 defa arabaya ateş edildi. Paşa derhal öldü, cansız bedeni arabanın dibine yığıldı, voyvodanın Rum teşrifat memuru da kazayla öldü. Bu ani silah atışından sonra ortalığın nasıl karıştığını, insanların nasıl dehşete düştüğünü ve yaşanan arbedeyi asla unutamam. Bir katliam başladığını düşünen Eflaklılar neye uğradıklarını anlamadan sağa sola kaçışmaya başladılar. Arabalar, atlar ve yayalar olabildiğince hızlı oradan uzaklaşmaya çalışıyordu. Şimdiye kadar hiç tanık olmadığım acayip bir olay... Bütün bu karmaşaya rağmen, olaylar sırasında yaralanan atların yerine yeni atların yerleştirilmesinden sonra tören yeniden başladı. Araba, vezirin naaşını kendisini misafir etmek üzere kiralanan eve taşıdı. Ertesi gün paşanın kafası hariç cesedi Rusçuk'a gönderildi. Kesik başı, emrinin yerine getirildiğini göstermek üzere sultana gönderildi.[27]

Mektuplarından oluşan diğer bir eserinde La Garde yukarıda bahsetmediği bazı detayları vermektedir:

O sabah voyvoda maiyetinin başında Bükreş'ten ayrıldı. Konsüller, yabancılar ve meraklılar da kendisini takip etti. Paşanın 800 adamdan ibaret olan adamlarının yerine geçmesi ve paşanın muhafazası için voyvodanın Arnavut askerlerini iki sıra halinde kasabaya göndermişti. Dumbowitza'ya biraz uzaklıkta Ramiz Paşa ve maiyeti görkemli atlara binmiş olarak gelirken peşinden Arnavut askerleri askeri müzik çalarak ilerliyordu. Voyvodanın tüm maiyeti de paşayı selamlamak üzere atlarından inmişti. Voyvoda da atından inmiş paşaya hürmet göstermek üzere yaklaşmıştı. ... Bu arada bir kapıcıbaşı silahını paşaya yöneltti. Paşanın göğsüne hedef aldı; ama ıskaladı. Amiral, yeğenleri ve adamları kapıcıbaşının emrindeki çavuşlara karşı kendilerini savunmak üzere harekete geçmişti. On altı kişi yerde yatıyordu. O anda cellatbaşı paşanın kafasını kesti. O arada sultanın fermanını açarak ilan etti. İhanetle suçlanan paşa, ihanetinin bedeli olarak idam edilmişti.[28]

27 La Garde, *Journal of a Nobleman*, I, s. 286-88.
28 Auguste La Garde-Chambonas, *Voyage dans Quelques Parties de l'Europe*, 2. baskı (Londra. 1836), s. 311-12.

Paşanın maiyetiyle köprüyü geçer geçmez ateş altında kaldığı kesindir. Dönemin bir diğer kaynağı da önce hintoyu sürenlerin öldüğünü, atların vurulduğunu ve karmaşada Ramiz Paşa'nın araca sığınmaya çalıştığını belirtmektedir. Delilbaşı ve adamlarının yaklaştığını görünce, ağır yaralı olmasına rağmen bir delilbaşını ve iki askeri vurmayı başarmıştı. Ancak, kısa bir süre sonra yere düşerek son nefesini vermişti.[29] Oğlu Mehmed İzzet Bey'in anlatımına göre ise delil süvari birliği Ramiz Paşa'ya ateş açtıklarında Paşa birçok yerinden yara almıştı. Buna rağmen sekiz kişiyi öldürmüşse de eline isabet eden bir kurşun sonunu getirmişti.[30] *Moniteur Universal* gazetesindeki bir habere göre paşayı idam emrini uygulayan Mahmud Ağa, Karaca'nın tüfenkçibaşısıdır. Mahmud Ağa'nın olay günü Karaca ile beraber geldiğini belirten gazetede, olaylar sırasında on yedi kişinin öldüğü not edilmektedir.[31]

Bükreş halkı paşanın ölümünden dolayı şehirde olan maiyetinin intikam almak isteyip şehri yağmalayacağından korkuyordu. Ancak, baş zabitan halkı yatıştırmayı başarmıştı.[32] Zaten emrindeki kuvvetler paşanın fermanlı olduğunu ve sultanın emriyle idam edildiğini öğrenince işin peşini bırakmıştı.[33] Paşanın kesik başı kendi sarığına sarılarak Karaca'ya teslim edilmiş, ardından Bükreş sokaklarında gezdirilmişti. Delilbaşının Şumnu'da bulunan sadrazama teslim ettiği kafası, ardından bir tatarla İstanbul'a gönderilmişti.[34] Ramiz Paşa, 25 Mart'ta[35] yani Rusçuk'tan kaçışından tam 4 yıl sonra idam edilmiştir. Kesik başının İstanbul'a geliş tarihi ise 4 R 1228/6 Nisan 1813'tür.[36]

29 Siruni, "Ramiz Pacha et son Activité," s. 117.
30 Ayrıca bkz. Mehmed İzzet Bey, *Harita-yı Kapudanan*, s.194-95.
31 Urechia, *Istoria Românilor*, X-B, s. 26-27.
32 La Garde, *Voyage*, s. 312-13.
33 Siruni, "Ramiz Pacha et son Activité," s. 117. İngiltere Elçisi Andreossy de benzer açıklamalar yapmaktadır. Andreossy, Pera, 12 Nisan 1813, Hurmuzaki, *Supplément*, I, c. 2, s. 745.
34 La Garde, *Voyage*, s. 312-13; Yazar, olaydan sonra döndüğünde arkadaşı Madam Catinka'yı korkmuş ve ağlarken bulur. Paşanın kesik başı Bükreş sokaklarında gezdirilirken onun penceresinin önünden de geçmiştir. Ayrıca bkz. BOA, HAT 494/24256 (9 R 1228/11 Nisan 1813). Belge sadrazam tarafından "karındaşım" diye hitap ettiği bir şahsa yazılmıştır.
35 Andreossy, Pera, 12 Nisan 1813, Hurmuzaki, *Supplément*, I, c. 2, s. 745.
36 Şânîzâde, *Tarih*, I, 631.

Ramiz Paşa'nın idamı sırasında Manuk Bey de Bükreş'teydi. Ancak, Bükreş'teki tüm nüfuz ve bağlantılarına rağmen dostuyla ilgili komplodan haberdar olmadığı anlaşılıyor.[37] Aksine eski dostu paşayı karşılamak üzere Kolentina'ya gitmeye niyetlenmişti. Ancak yolda atlardan birinin sakatlanması üzerine geri dönmek zorunda kalmıştı. Tekrar yola çıktığında ise Ramiz Paşa'nın ölüm haberi geldi. Geri dönerken Karaca'nın damadı Michael Sutu ile karşılaştı. Damadı da Karaca'nın iyi niyeti konusunda ona güvence vermişti. Ardından Manuk Bey'i, Ramiz Paşa'yı idam eden delilbaşı ziyaret etti. Babig ve diğer adamlarının uyarılarına rağmen Manuk Bey, ziyaretçisini geri çevirmeyerek kabul etti. Büyük bir tedirginlikle geçen sohbette delilbaşı, Manuk Bey'e bir zarar vermek gibi niyeti olmadığını belirtti. Esas derdi, Ramiz Paşa'nın idamında kendisinin bir suçu olmadığını ispatlamaktı.[38]

Manuk Bey, Ramiz Paşa'nın idamından sonra hem çok üzülmüş hem de büyük bir dehşete kapılmıştı. Üç gün ortadan kaybolmuş ve birkaç gün korkusundan dışarı bile çıkmamıştı. Ardından Bükreş'teki Rus konsolosuna başvurarak Voyvoda Karaca'dan kendisi hakkında da bir idam fermanı olup olmadığını araştırmasını rica etmişti.[39] Bunun üzerine doğrudan Karaca'yla temasa geçen Rus konsolosu, voyvodanın ağzını yoklayınca, muhatabının bunun konsolosu ilgilendiren bir mesele olmadığını söyleyerek söze başlaması üzerine aralarında gergin bir konuşma başlamıştı. Konsolos ise, bir art niyeti olmadığını belirterek,[40] "Hakkında dahi bir gûne irade var ise Manuk ceneraldir, peşin [önceden] haber vereyim." dedi.[41] Bir Osmanlı tebaasının başka bir devletin general rütbesine haiz olması mümkün değildi. Dolayısıyla, Karaca Voyvoda, "Ben anı Devlet-i aliyye reâyasından bilürüm." diyerek imalı bir cevap vermişti. Ayrıca, idam fermanının sadece Ramiz Paşa'yla alakalı olduğunu da ifade etmişti.[42] Karaca Voyvoda bu konuşmayı II. Mahmud'a da iletmişti. Sultan da "Mersûm [adı geçen]

37 Eflak voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).
38 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 166-8.
39 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813); Sadrazam Hurşid Paşa'dan kaimmakama tahrirat, BOA, HAT 1141/45405 (1 Ca 1228/2 Mayıs 1813).
40 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).
41 Sadrazam Hurşid Paşa'dan kaimmakama tahrirat, BOA, HAT 1141/45405 (1 Ca 1228/2 Mayıs 1813).
42 Sadrazam Hurşid Paşa'dan kaimmakama tahrirat, BOA, HAT 1141/45405 (1 Ca 1228/2 Mayıs 1813).

Manuk Ermeni cinsinden ve öteden berü Devlet-i Aliyye reâyasından olduğu malûm ve mütevatir [biliniyor ve söyleniyor] iken, bilâ-muceb [gereksiz yere] vehme tabiyetle [kuruntuya kapılarak] ba'd-ı müddet [zaman geçince] cenerallik izhârını [verilmesini] şurût [şartlar] kabul itmeyeceğine dair konsolosu bilgilendirmesini ve bu hususta olacak gelişmeleri merkeze bildirmesini voyvodadan istemişti.[43]

Rus konsolosunun kendisi hakkında bir ferman olmadığını iletmesi Manuk'u biraz rahatlamıştı. Manuk Bey'in paşanın ölümünden sonra dostu gibi görünüp, kendisini uyarmayan Karaca'dan iyice nefret ettiği anlaşılmaktadır. Voyvodayla temas kurmamaya ve ortalıkta fazla görünmemeye çalışıyordu.[44] Aradan birkaç gün daha geçtikten sonra Manuk'u huzuruna çağıran Karaca, kendisinin Osmanlı tebaası olup olmadığıyla ilgili ağzını aradı. Onun verdiği cevaplardan, Manuk'un halen bir Osmanlı reayası olduğuna ve tavır ve hareketinde herhangi bir değişiklik olmadığına biraz ikna olmuştu.[45] Yine de tam tatmin olmamış, bir Rus konsolosun bu meseleye niçin bu kadar müdahil olduğunu anlamaya çalışıyordu. Ancak, II. Mahmud, Manuk'u iyice korkutmamak için bu işi daha fazla kurcalamak yerine zamana bırakmasını tavsiye etmişti. Zaten birkaç gün sonra Manuk bölgedeki Rus ordusuna sığınmıştı.[46]

Manuk açısından mesele sadece Ramiz Paşa'nın katli değildi. Öncelikle Karaca Voyvoda'ya güvenmiyordu. Ona göre; bütün Fenerli Rumlar gibi Karaca Voyvoda da kendisini ortadan kaldırarak malvarlığına el koymak için fırsat bekliyordu.[47] Karaca'nın müttefiki Halet Efendi ise Bükreş'te bile peşini bırakmamış, arkadaşlarını rüşvetlerle kandırmaya çalışmıştı. Onun kendisini de tatlı dille geri çağırmaya devam ettiğini belirten Manuk, bu tip şeylere kesinlikle kanmadığını ve Halet'ten dolayı bir an evvel ülkeden ayrılmaya karar verdiğini söylemekte, bundan haberi olsa yine kandırmaya ve

43 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813); BOA, HAT 1141/45405 (1 Ca 1228/2 Mayıs 1813).
44 Sadrazam Hurşid Paşa'dan kaimmakama tahrirat, BOA, HAT 1141/45405 (1 Ca 1228/2 Mayıs 1813); Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).
45 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).
46 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).
47 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 23 Aralık 1812, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 62 ve Ledoux'tan Maret'e, Bükreş, 9 Haziran 1813, XVI, s. 968.

engellemeye çalışacağını da sözlerine eklemekteydi.[48] Yakın dostu Hançerli de Bükreş Anlaşmasından sonra kendisine bir mektup yazarak İstanbul'da durumun Manuk açısından pek iyiye gitmediği konusunda zaten onu uyarmıştı. Dimitraçku Muruzi idam edilmişti. Sıra, eninde sonunda Galib ve Manuk'a gelecekti.[49] Gerçekten de Ramiz'in idamından üç gün sonra Karaca, Manuk'un "dragoman" unvanının iptal edildiğini ilan etmişti.[50] Manuk'un kendi anlatımına göre de Ramiz Paşa'nın idamı ve kendisinin dragoman unvanının kaldırılması sonunun yakın olduğunu ona hissettirmişti.[51] Aynı dönemlerde düşmanlarının gerçekten boş durmadığını ve kendisine karşı da bir komplo hazırlığı içinde olduklarını Hançerli sayesinde öğrenmişti.[52] Bu da kafasını kurcalıyordu. O yüzden kaçmaya karar vermişti. 14 Nisan'da Bükreş'e dört saat mesafedeki ve sık sık gittiği mülküne gitmiş ve yanındaki hizmetçisiyle beraber Avusturya çobanı kıyafetine bürünerek ve dört Avusturyalı çoban eşliğinde 15 Nisan'da firar etmişti. Kaçışını o kadar gizli tutmuştu ki voyvoda bile üç gün sonra öğrenmişti.[53]

Manuk Bey'in Avusturya'ya kaçtığını haber alan Karaca Voyvoda onu yakalamak üzere sınıra adam göndermiş ancak Manuk çoktan uzaklaşmıştı. Voyvoda da onun konağını mühürletmek üzere derhal bir adamını göndermişti. Ancak, Manuk'un bir adamı da konakta hazır bekliyordu. Efendisinden aldığı talimat gereği, konağı mühürlemeye gelen olursa Rus konsolosu tarafından görevlendirildiğini belirterek engel olacaktı. Öte yandan, Karaca Voyvoda'nın adamı onu pek dinlemeyerek binayı mühürleyip dört de bekçi tayin etmişti. Bunu haber alan Rus konsolosu da derhal bu mührün altı-

48 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.

49 Ionescu, *Manuc Bei*, s. 169. Dimitraçku'nun idam sebebi Babıâli tarafından Rus casusluğuyla suçlanması idi. Şânîzâde'ye göre, Bükreş görüşmelerinde Osmanlı murahhaslarını bazı maddelerde Rus çıkarları uğruna yanıltmış ve Ruslara bilgi sızdırmıştı. Suçlamalar yüzünden Rusya'ya kaçmasını önlemek üzere idam fermanı orduya gizlice gönderilmiş ve kendisi sadrazamın otağında idam edilmişti. Daha detaylı bilgi için bkz. Şânîzâde, *Tarih*, I, s. 593-94.

50 Manuk'tan Amiş Ağa'ya MIB 35167 (23 Temmuz 1813).

51 Manuk'tan Amiş Ağa'ya MIB 35167 (23 Temmuz 1813).

52 Hançerli'nin 13 Ocak tarihli mektubuyla komployu öğrendiği anlaşılan Manuk, muhatabına karşı minnettarlığını bildiren bir mektup yazmıştı. Durumu Comte Stroganoff'a bildireceğini belirtiyor, ancak bilginin kaynağı olarak Hançerli'nin isminin gizli tutulacağı güvencesi veriyordu. Manuk'tan Hançerli'ye, Hınçeşti, 1816, MIB 35161, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no, 858, s. 106.

53 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).

na kendi mührünü basmış, iki bekçi de Ruslar tayin etmişti.[54] Bu krizin ardından voyvodanın nezdine gelen Rus konsolosu, Manuk Bey'in Ramiz Paşa'nın idamından sonra gerçekten çok korktuğunu belirterek, ancak kesinlikle firar etmediğini aslında biraz hava değişikliği için Bükreş'ten uzaklaştığını söylemişti. Karaca da Manuk'un bir Osmanlı reayası olduğunu ve dolayısıyla Rusların onun hanesini mühürlemek gibi bir hakları olmadığını belirtmişti. Buna cevap veren konsolos ise, Manuk'un Eflak'ta birçok mal ve mülkü bulunduğunu ve dolayısıyla bir Eflak sakini olarak Ermeni veya Osmanlı olmasının bir anlamı olmadığını ifade etmişti.[55]

Görüldüğü üzere, Manuk'un Bükreş'teki konağı bile küçük çaplı bir diplomatik krize sebep olmuş ve iki hükümetin hak iddiaları nedeniyle hem Rus hem de Osmanlı yetkilileri tarafından mühürlenmişti. Osmanlı yetkilileri, Manuk'un "Ermeni milletinden" olan bir "Osmanlı reayası" olduğunu belirterek Rus müdahalesini önlemeye çalışırken, Rus konsolosu malların müsaderesine engel olmaya ve mallarını korumaya çalışıyordu.[56] Gerçekten de Rus hükümeti tarafından yazılan bir yazıda, Manuk Bey'in Üçüncü Dereceden St. Vladimir Nişanı olan bir Rus tebaası olduğu belirtilerek Bükreş Anlaşması şartlarına binaen Rusya'ya gittiği ve Eflak'taki malvarlığını satmak niyetinde olduğu anlatılıyordu. Ayrıca, Manuk Bey'in firar etmediği, sağlık problemleri dolayısıyla bir süreliğine Erdel'deki kaplıcalara gittiği ve çocuklarını da yanına almak istediği iddia ediliyordu.[57]

Manuk Bey'in St. Vladimir Nişanı aldığı doğrudur. Bilgi simsarlığı sayesinde edindiği bu nişan kendisine Ruslar nezdinde büyük bir itibar kazandırmıştı. Bütün Rus komutanlarla olduğu gibi General Kamenski'yle de iyi ilişkiler kurmayı başaran Manuk, bir iddiaya göre, generale sürekli bilgi taşıyordu. Hizmetlerinin karşılığı olarak iki yıl sonra Üçüncü Dereceden St. Vladimir Nişanıyla onurlandırılmıştı (20 Mayıs 1810).[58] Buna

54 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).
55 Eflak Voyvodası Karaca Yanko'nun bir arizası, BOA, HAT 1145/45515 (15 R 1228/17 Nisan 1813).
56 Sadrazam Hurşid Paşa'dan kaimmakama tahrirat, BOA, HAT 1141/45405 (1 Ca 1228/2 Mayıs 1813).
57 Manuk'un firarı maddesinden dolayı Rus elçisinin resmi takriri, BOA, HAT 1145/45495 (tarihsiz). Mektubun Fransızca orijinali için bkz. BOA, HAT 502/24611 (4 Nisan 1813). 20 Mayıs 1810 tarihli nişanın Romence metni için bkz. Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 17.
58 General Bagration'un Manuk Bey'e St. Vladimir Nişanı verilmesine dair ricası için bkz. Bagration'dan Çar Aleksander'a, Bükreş, 12/24 Mart 1810, APERM 1937, v. 178-81, kopyası MIB 46565, DANIC

ilaveten, Manuk Bey'in imtiyazlarının devamına da karar verilmişti. Bunlar arasında Romanya divanından onaylanan ve sahip olduğu bazı köylerin vergi muafiyeti vardı.[59] Langeron, St. Vladimir Nişanını alan Manuk'un daha bir burnu büyük, daha maceraperest ve "ispiyoncu" bir hale geldiğini söylemektedir.[60] Yine benzer hizmetlerinden dolayı, General Miladoroviç tarafından özel bir sertifika ile onurlandırılmıştı. İlgili vesikada, savaş sırasında Bükreş'in zarar görmesini engellemek maksadıyla gerek Alemdar Mustafa Paşa nezdinde yaptığı girişimler ve hiçbir özel çıkar gözetmeden Ruslara ve Rus çarı uğruna yaptığı fedakârlıklardan dolayı sertifikanın verildiği belirtilmektedir. Sertifikayla Manuk'un can ve mal güvenliğinin temin edileceği ve serbestçe ticaret yapabileceği bildiriliyordu. Bu tarihten bir gün önce generalin Manuk Bey'den 5.000 duka borç aldığının da altını çizmek gerekir.[61] 13 Eylül 1809'da Bagration da benzer bir takdirname yazmıştı.[62]

Öte yandan, Babıâli çeşitli vasıtalarla Manuk Bey'in sığındığı Avusturya'dan Osmanlı topraklarına geri dönmesini sağlamaya çalışıyordu. Güvenilir dostları vasıtasıyla kendisine bir an evvel ülkesine dönmesi tavsiye edilerek, döndüğü takdirde can ve mal güvenliğinin bizzat devletin en üst makamları tarafından garantilendiği teminatı veriliyordu.[63] Kethüda Bey'in yorumuna göre Manuk Bey boş yere vehme kapılmış ve "kendi kendisine etmişti." Ailesiyle geldiği takdirde istediği yerde ikamet edebilirdi. Geri döndüğü takdirde can ve mal güvenliğine dokunulmayacağına dair

Siruni dosyaları, no 1466, s. 52-7. Nişan belgesinin orijinali için bkz. ACISL dos, 880, op. 5, dos 7, v. 82, kopyası MIB 46521, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 60; Romence çevirisi için bkz. DANIC Siruni dosyaları no. 862, s. 90. Hovnanyan, Bükreş görüşmelerindeki yardımlarından dolayı bu nişanın verildiğini belirtmektedir. "Bir Rahibin Kaleminden," s. 164.

59 MIB 35124 (12 Mart 1810).

60 Genel olarak Langeron'un Manuk Bey'den pek hoşlanmadığı ve onu güvenilir bulmadığı anlaşılmaktadır. Hatta Kiriko'nun Osmanlı ordusunun durumu ve manevralarıyla ilgili tüm bilgileri Manuk Bey'den öğrendiğini tahmin ettiğini belirtmektedir. Langeron, *Journal des Campaigns*'den bir bölüm, Hurmuzaki, *Supplément* I, c. 3, s. 157, 198.

61 General Miladoroviç, Bükreş, 25 Ocak 1810 imzalı belge, kopyası DANIC Siruni dosyaları no. 862, s. 87; Iorga, *Studii Şi Documente*, VIII,, s. 128; Adaniloiaie ve Untoru, "Contributii Documentare," s. 1361, dipnot 30 (Belgenin orijinali, Untaru'nun özel koleksiyonundadır).

62 Iorga, *Studii Şi Documente*, VIII, s. 128.

63 Bu arzuhali Amiş Ağa vasıtasıyla göndermişti. Amiş Ağa'dan Manuk'a, MIB 26407 (21 Ca 1228/22 Mayıs 1813); MIB 26528 (tarihsiz); Amiş Ağa'dan Manuk'a, MIB 35062 (21 Ca 1228/22 Mayıs 1813); MIB 26498 (13 Ş 1228/11 Ağustos 1813); Amiş Ağa'dan Manuk'a, 18 Mayıs 1813, MIB 3509.

bizzat sadrazam tarafından bir teminatname bile yazılacaktı.[64] Detaylarını tam tespit edemesek de Manuk Bey'in Sibiu'dayken Babıâli'de kethüda beye bir mektup gönderdiğini ve mektubun kethüda bey, Reis Hüsnü Bey ve diğerlerinin de katıldığı bir mecliste mütalaa edildiğini öğreniyoruz. Maalesef mektupta ne yazıldığı belirtilmiyor. Ancak, mecliste bulunanlar kendisinin gelmeye zorlanmaması gerektiği kararını almışlardı. Aksi takdirde, Manuk iyice telaşlanacaktı. Dolayısıyla, o sırada Vidin tarafında olan sadrazamın dönmesini beklemeye karar vermişlerdi. O zamana kadar Manuk Bey, Sibiu'da oturabilir ve en azından korkusundan "kendi kendisini telef" etmezdi. Üstelik dragomanlık unvanına da dokunulmayacaktı.[65]

Dostu Kethüdazade Amiş Ağa da sadrazamın aslında Manuk'un dragomanlık unvanının kaldırılması hakkında bir iradesi olmadığını ve merkezden "Bükreş voyvodasına" bu hususta hiçbir irade gitmediğine dair Manuk Bey'i ikna etmeye çabalamıştı. Ancak merkez, Ramiz Paşa vakasından sonra "hasbe'l-beşeriye" korkmasının normal olduğu yorumunda bulunuyordu. Ancak, Ruslara sığınması gereksiz bir hareket olarak eleştirilmekte ve "fi'l-hakika bu ana kadar ettiği hizmet ve sadakat ve kesb ettiği şan ve şöhreti bu vechile mahv etmek ve Moskovlu himayesine düşmek layık değildir" denilmekteydi. Bir an evvel bu büyük hatadan dönmesi ve Edirne, İstanbul veya istediği bir mahalde oturması tavsiye edilmektedir.[66] Ancak, daha evvel de belirttiğimiz üzere Manuk Bey'in geri dönmek gibi bir niyeti yoktu. Nitekim Avusturya idaresindeki Sibiu'da (Hermenstadt) iken Amiş Ağa'ya yazdığı bir mektupta bu kararının altını çizerek Bükreş'ten taşınmasının sebebinin Karaca Voyvoda ve onun hamisi Halet Efendi gibi düşmanları olduğunu ve ancak bunların nüfuzu sona erdiği takdirde geri döneceğini belirtiyordu.[67]

Manuk, Avusturya hâkimiyetindeki Erdel bölgesinde olan Sibiu'ya 15 Nisan 1813'te ulaşmıştı. Kısa bir süre sonra Avusturya'daki Rus konso-

64 MIB 26528 (tarihsiz).
65 Amiş Ağa'dan Manuk'a, MIB 35047 (15 Ş 1228/13 Ağustos 1813); MIB 26528 (tarihsiz); Amiş Ağa'dan Manuk'a, MIB 35062 ((21 Ca 1228/22 Mayıs 1813); Amiş Ağa'dan Manuk'a, MIB 35160 (tarihsiz).
66 Amiş Ağa'dan Manuk'a, MIB 26407 (21 Ca 1228/22 Mayıs 1813).
67 Manuk'tan Amiş Ağa'ya, Sibiu, MIB 35166 (12 Haziran 1813).

losundan kendisinin güvenliğini temin etmesini talep etmişti (17 Nisan).[68] Avusturya'daki Rus konsolosu kendisinin bir süre Hermenstadt'a kalmasına ve kaderinin Ramiz Paşa gibi olmamasına yardımcı olmak için Metternich'den sığınma talep etmesini rica ediyordu. Rus dışişleri bakanlığı yetkilileri de devreye girerek, Manuk'un Erdel'de kalmasına yardım etmişti. Ayrıca, İtalinski vasıtasıyla ailesinin yanına gönderilmesine ve mal varlığının korunmasına yardım etmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Bir yandan da Kiriko aracılığıyla geride kalan malvarlığı korunmaya çalışıldı. Manuk 5 Mayıs 1812'de Braşov'a geçmiş ve hemen akabinde Ruslardan sığınma talep etmişti (7 Mayıs 1813).[69] Ailesinin Bükreş'ten Avusturya'ya geçmesi ise çarın ve Rus Elçisi İtalinski'nin yardımıyla 1814 Haziran ayı ortalarıdır ve aile nihayet Braşov'da birleşebilmiştir.[70] Buradayken hem vasiyetini hazırlamış hem de Osmanlı topraklarındaki mallarını satmaya çalışmıştı.

Manuk Bey, Mayıs 1813'te eski dostu Galib Efendi'ye yazdığı bir mektubunda, Avusturya'ya geçmesine kadar başına gelenleri özetle anlatmaktadır. Osmanlı Devleti ve Müslümanlara ne kadar sadakatle hizmet ettiğini ve bu uğurda can ve malından bile fedakârlık yaptığını yineledikten sonra, bu hizmetlerini çekemeyen İstanbul'daki birtakım art niyetli kişilerin bütün garezleriyle harekete geçtiğini belirtmektedir. Dragoman unvanını iptal ettirmekle yetinmeyen rakiplerinin hakkında idam kararının çıkmak üzere olduğu dedikodularını yaymalarına rağmen dişini sıkıp dayandığını;

68 Manuk'dan Stackelberg'e, Sibiu, 5/17 Nisan 1813 ve Stackelberg'den Nesselrode'a, Viyana, 20 Nisan/2 Mayıs 1813, APERM 11637, v. 290-2, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1472, s. 18 ve no. 868, s. 10. Elçi, Nesselrode'a yazdığı mektubunda Metternich'in de talimat verdiği gibi Osmanlı toprağında hatırı sayılır toprağı olan bu kişiye tam sığınma sağlanmasına çalıştığını belirtir. Metropolid Ignatie de zengin ve Eflak'ta hatırı sayılır serveti olan bir Ermeni olarak tanımladığı Manuk Bey'e sığınma talebi verilmesinde aracı olmuştur. Ignatie'den Stackelberg'e, Viyana, 16 Nisan 1813, DANIC Siruni dosyaları, no. 1472, s. 27-28.

69 Manuk'dan Stackelberg'e, Sibiu, 5/17 Nisan 1813 ve Stackelberg'den Nesselrode'a, Viyana, 20 Nisan/2 Mayıs 1813, APERM 11637, v. 290-2, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1472, s. 18 ve no. 868, s. 10. Ignatie'den Stackelberg'e, Viyana, 16 Nisan 1813, DANIC Siruni dosyaları, no. 1472, s. 27-28.

70 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 166. Manuk Bey'in Avusturya'ya geçmesi ve ailesinin yanına alınmasıyla ilgili yazışmalar için bkz. Rumiantsev'den Manuk'a, St. Petersburg, 2/14 Temmuz 1813, MIB 65523. Rusya'ya geçmesiyle ilgili bkz. Nesselrode'un bir raporu, Büyükdere, 1/14 Haziran 1814, APERM, no. 2295, v. 263-67, kopyası MIB 35138, DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s.13-15; Rus elçisinden Kiriko'ya, 17/29 Mayıs 1814, ACISL, 2295, v. 275-76, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 869, s. 7; İtalinski'den Nesselrode'a, Büyükdere, 10/22 Haziran 1814, APERM, no, 2295, v. 175-77, kopyası DANIC, Siruni dosyaları, no. 1472, s. 131.

ancak artık daha fazla dayanacak durumda olmadığından Bükreş'ten ayrılarak Ruslara sığınmaya ve orada yerleşmeye karar verdiğini belirtiyordu. Bu kararla bir gece gizlice Sibiu'ya gitmiş ve oradaki Rus konsolosuna yazarak Bükreş Anlaşmasındaki maddeye istinaden Rusya'da yerleşmek istediğini bildirmişti.[71] Kiriko vasıtasıyla gizlice pasaportunu almış ve kendi ifadesiyle düşmanlarının bol olduğu bu toprakları terk etmişti.[72]

Başka bir vesile ile Capo d'Istria'ya yazdığı bir mektupta ise; benzer hususlardan bahsetmekle beraber olaya farklı bir boyut getirerek, aslında çok uzun zamandır Osmanlı topraklarından ayrılmaya niyeti olduğunu itiraf etmekteydi. Ancak Avrupa dillerine aşina olmaması, giyim kuşam ve yaşam tarzının farklılığı ve mülklerinin Osmanlı topraklarında olması kendisi için en büyük engeldi.[73] Artık mevcut şartlar aleyhine döndüğü için bu tip endişelerinin bir önemi kalmamıştı. Bükreş'e yakın olduğu için Sibiu'dan ve sonra da Braşov'dan işlerini rahatça takip edebiliyordu. Bunları düzene koyduktan sonra Rusya'ya göçmeye artık son derece kararlıydı. Dostu ve adamı Kahyazade Amiş Ağa'ya yazdığı bir mektubunda anlattıklarından bu sürecin de o kadar kolay olmadığı anlaşılıyor. Öncelikle Ruslar kendisini Bucak tarafına yerleştirmek istiyordu. Ancak bu karardan memnun olmayan Manuk burayı kendisine "malikane" olarak verseler bile kesinlikle oraya gitmeyecekti. Zaten yabancı topraklara, gurbet ellere gitmek istemiyordu; ancak "insan hayatı da tatlı" idi. Mektupta bütün bu sıkıntılarına sebep olanlara beddua ediyordu.[74]

Manuk, Avusturya topraklarına geçtikten sonra, Karaca Voyvoda'nın engel çıkartmasından korktuğu için Rusya'ya sığınma kararını sır gibi saklıyordu. Kendi ifadesine göre, ülkesine bir daha dönmeyeceğini Galib

71 Manuk'tan Galib'e, MIB 35156 (Mayıs 1813). Ülkesine dönme fikrinden memnun olmadığına dair ayrıca bkz. Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 29 Mayıs 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 132-33. Elçi de dönmesinin bir hata olacağını düşünmektedir. Manuk Bey'in Braşov'dan bir Osmanlı devlet adamına yazdığı bir mektup için bk. Ek 12, s. 314-15.

72 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.

73 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, Kişinev, 8/20 Şubat 1817, APERM 5364, v. 158-167, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1472, s. 265-66.

74 Manuk'tan Amiş Ağa'ya, Sibiu, MIB 35166 (12 Haziran 1813); Manuk'tan Amiş Ağa'ya MIB 35167b (23 Temmuz 1813).

Efendi ve Amiş Ağa dışında kimse bilmiyordu.[75] Osmanlı topraklarına artık kesinlikle dönemezdi, çünkü düşmanları hiç boş durmuyordu. Artık Galib bile tehlike altındaydı. Hatta hem dostunu korumak hem de istenmeyen bilgilerin başkalarının eline geçmesini engellemek adına zorunlu olmadıkça Galib'le de yazışmamaya çalışıyordu. Manuk Bey'e göre, düşmanlarından Ordu Reisi Arif Efendi çeşitli entrikalarla Pehlivan Paşa'nın Anadolu'ya sürgüne gönderilmesini ve Ramiz Paşa'nın idamını temin etmişti. Bütün bunlar bilinçli şekilde Galib'ten gizli tutulmuştu. Bu da devlet yetkililerinin ona itimat etmediğinin en büyük delili idi. Hatta sadrazam bile diğer devlet ricalinin Galib'le bağlantı kurmasını istemiyordu. Kısacası eski dostu artık gözden düşmüştü ve güvenilmeyen biri olarak muamele görüyordu. Manuk Bey bunların hepsini Karaca'dan duymuştu.[76]

Manuk'un iddia ettiği gibi, Babıâli'nin Galib Efendi'ye güvenmediği ve onu sürekli gözetimi altında tuttuğu doğruydu. Örneğin, muhtemelen Bükreş görüşmeleri sırasında, esaretten kurtularak İstanbul'a dönen bazı Müslüman esirlerin yaptığı bir ihbar II. Mahmud'u çok tedirgin etmişti. Habere göre, Baba Paşa, Manuk Bey'in Bükreş'teki hanesine gelmiş ve bir gün sonra Yergöğü'nden Behram Paşa, Rusçuk'tan Boşnak Ağa davet olunmuştu. Galib Efendi ve Dragoman Dimitraçku'nun de katılmasıyla "eve kapanub, ariz ve amik bir meşveret [derin ve enine boyuna bir istişare]" yapmışlardı.[77] Henüz gerçekliği bile belli olmayan bu ihbar, sultanı rahatsız etmeye yetmişti. Zaten hiç güvenmediği bu kişilerin ne maksatla buluştuklarının, meclislerinde neler konuşulduğunun derhal öğrenilmesini emrediyordu. Bir devlet memurunun böyle gizli bir toplantıya katılmasına özellikle sinirlenen sultan, epeydir Galib Efendi'nin kendisini hizmete kaptırmış gibi göstermeye çalışarak eski kabahatlerini unutturmaya çalıştığının farkında olduğunu söylüyordu. Bununla da yetinmeyip etraflarına adam toplayıp sayıları artmadan gerekli tedbirlerin alınmasını ve eğer gerekirse gizlice "kayıtlarının" görülmesini emrediyordu.[78]

75 Manuk'tan Amiş Ağa'ya, Sibiu, MIB 35166 (12 Haziran 1813); Manuk'tan Amiş Ağa'ya MIB 35167b (23 Temmuz 1813).
76 Manuk'tan Amiş Ağa'ya MIB 35167b (23 Temmuz 1813); Manuk Bey'in bir mektubu, MIB 35149 (tarihsiz).
77 II. Mahmud hatt-ı hümayunu, TSMA, E. 5026-255/712-32 (tarihsiz).
78 II. Mahmud hatt-ı hümayunu,TSMA, E. 5026-255/712-32 (tarihsiz).

Yine de Babıâli ve Amiş Ağa Manuk'u geri döndürme çabalarından vazgeçmeyeceklerdi. Bağlantı daha ziyade Amiş Ağa vasıtasıyla sağlanıyordu. Manuk Bey'in çekincelerini Amiş Ağa uygun bir dille reisülküttap ve kethüda-yı sadr-i aliye iletmiş ve bunlar birkaç defa Babıâli'deki meşverette de gündeme gelmişti. Amiş Ağa'nın kendisine yazdığı bir mektupta; toplantıya katılan devlet ricali Manuk'un muhtelif tereddütlerini göz önüne alarak kısa vadede geri dönmeyeceğini kabullenmiş ve beklemeye karar vermişti. Netice de, Manuk Bey'in "kendi havfından [korkusundan] kendini telef edecek" derecede dehşete düştüğünü teşhis ederek, geri dönmesinin kendisini iyice "vahamete [tehlikeye]" sokacağından endişelendikleri anlaşılıyor. Bu şartlarda, bir süre daha Sibiu'da kalması mantıklı olacaktı. Onlara göre bunların hepsi Manuk'un vesveselerinden kaynaklanıyordu. Amiş Ağa'nın kendisine naklettiğine göre, dragomanlık payesinin geri alınması haberi de doğru değildi. Onun hakkında alınmış herhangi bir karar veya sohbet yoktu. Üstelik II. Mahmud'un kendisine itimadı tamdı ve hakkında kötü niyeti yoktu. Bütün bunları muhatabı Manuk'a ileten Amiş Ağa kendisine böyle bir fırsatı kaçırmadan Osmanlı topraklarında istediği bir yerde yerleşmesini tekrar tavsiye etmekteydi.[79] Zaten kendisinin Bükreş'te de rahat olmadığını ve Rumların, mültezimlerin vs. baskısı altında olduğunu bildiğini belirten Amiş Ağa, Bükreş'ten ve bölgeden uzaklaşıp başka bir Osmanlı toprağına yerleştiği anda düşmanlarının tazyikinden kurtulacağını, vesvesesinin azalacağını ve zihninin rahatlayacağını vurgulamaktaydı.[80] Birkaç defa Galib de kendisine yazarak, böyle firari gibi kaçmak yerine Osmanlı topraklarına dönmesinin kendisi için daha isabetli bir karar olacağını ve hiçbir tehdide maruz kalmayacağını bildiriyordu. Aksi takdirde, firari olduğu için mallarına el konulacaktı.[81]

Manuk'un Osmanlı topraklarından ayrıldıktan sonra artık geri dönmek istememesine sebep olarak iki şahıs ön plana çıkmaktadır: Karaca Voyvoda ve Halet Efendi. Bu iki şahsın sürekli kendi aleyhine entrika çevirdiğini iddia eden Manuk Bey, Ramiz Paşa ve "zavallı" Dimitraçku Muruzi'nin

79 Amiş Ağa'dan Manuk'a MIB 26498 (13 Ş 1228/11 Ağustos 1813).
80 Amiş Ağa'dan Manuk'a MIB 26498 (13 Ş 1228/11 Ağustos 1813).
81 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.

idamını da aynı sebebe bağlamaktadır.[82] Gerçekten de Halet'in Muruzi'nin ölümünde ciddi rolü olduğunu biliyoruz. Halet Efendi, Galib'i de Eflak ve Boğdan'ın Ruslar tarafından boşaltılmasını bilinçli olarak geciktirmekle itham ediyordu. Ona göre, bununla ilgili müzakerelerin devam etmesi demek Galib'in delege olarak Romanya divanından sağlanan maaşını almaya devam etmesi anlamına da geliyordu. Karaca da Halet'e destek vererek Galib'in esas akıl danışmanının Dimitraçku olduğunu belirtiyordu. Galib'i kandırarak böyle bir kurnazlığa o yöneltmişti. Tam da bu sırada Muruzi'nin istifa edip Boğdan'da yaşamak istemesi Halet ve yandaşlarının ekmeğine yağ sürmüş ve Muruzi kısa süre sonra idam edilmişti.[83]

Manuk'un Karaca Voyvoda'dan nefret ettiği de doğruydu. Ancak, yine de idamını engellediği için Manuk Bey arada bir onu minnetle anıyordu.[84] Öte yandan, Karaca'nın arka planda boş durmadığı ve Bükreş'te Manuk Bey aleyhine yazılar çıkartarak dikkatleri onun üzerine çekmeye çalıştığı da anlaşılıyor. Mesele sadece mallarının müsadere edilmesi de değildi. Bükreş'e dönmesi kendisi için artık çok tehlikeliydi. Dost ve düşmanları kendisi için bir ferman çıkmış olabileceğine dair sürekli fısıltı taşıyordu. Hatta yabancı bir gazetede idam edildiği ve yüzbinlerce dukasının müsadere edildiği iddialarını okuyunca iyice şaşkına dönmüştü. Bu tip hadiseler ekonomik sıkıntıları da beraberinde getiriyordu. Eski borçlarını ödeyemeden yüklü miktarda (170 bin kuruş) borç almak zorunda kalmıştı.[85] Onunla Sibiu'da buluşan bir seyyah ise Bükreş'te müsadereden korkan Manuk'un bütün parasını Avusturya tarafına geçirdiğini iddia etmektedir.[86] Endişelenmesini gerektiren diğer husus da maktul Ramiz Paşa'nın evrakları arasındaki mektuplarıydı. Çok önemli bilgiler olmamasına rağmen firari ve fermanlı biriyle yazışmak pek iç açıcı bir durum değildi. Aslında Karaca Voyvoda Ramiz Paşa'nın yazışmalarını merkeze gönderirken, Manuk'unkileri muhafaza edip kendisine teslim etmişti. Ancak, bunlar arasında alıkoydukları da olabilirdi. Bunun yanı sıra Manuk'un en büyük destekçisi olan Galib'in sadaret

82 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.
83 İsmail, The *Diplomatic Relations*, s. 346-47.
84 Manuk'tan Amiş Ağa'ya MIB 35167a (23 Haziran 1813).
85 Fleischhackel'den Metternich'e, Bükreş, 17 Şubat 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 80.
86 La Garde, *The Journal of a Nobleman*, I, s. 335.

kethüdalığı görevinden alınması durumu daha da kötüleştirmişti.[87] Bütün bu gelişmeleri yakından takip eden Rus Konsolosu Kiriko da kendisine bir an evvel Rus topraklarına geçmesini salık veriyordu.[88]

Manuk kendisi için de bir idam fermanı çıkartılmaya çalışıldığını; ancak şeyhülislamın adaletli kararı sayesinde kurtulduğunu söylemektedir. Rivayete göre, bu hususta devlet erkânı arasında konuşulurken, Manuk'la bizzat tanışıklığı veya çıkar ilişkisi olmayan şeyhülislam, Manuk için idam kararı çıkarılmasına karşı çıkmıştı. Ona göre, Müslüman esirler için dindaşları bir şey yapmazken Hıristiyan bir Ermeninin bu kadar sıkıntıya girmesi onlara maddi yardım eden birinin idamı hakkaniyete sığmazdı. [89] Ayrıca, Karaca'nın Şumla'da olan sadrazamın yanına kadar gitmesine rağmen Galib Efendi'nin telkinleriyle idamı konusunda sadrazamı ikna edemediğini ve düşmanların zafere ulaşmasını engellediğini belirtmektedir.[90] Dolayısıyla, Karaca'nın voyvoda olarak atanmasından itibaren rahat yüzü görmeyeceğini anlayan Manuk, Karaca tehlikesi ortadan kalkana kadar geri dönmeme kararı almıştı. Zaten kendi ifadesine göre, Bükreş'te kaldığı dört ay boyunca her günü kâbus gibi geçmiş ve her an ölüm korkusu yaşamıştı. Sıkıntıdan hastalanmıştı.[91] Öte yandan, ileriki yıllarda arada sırada Karaca'yla yazışmak zorunda kalmıştı. Rastladığımız bu yazışmalardan birinde, aradaki soğukluk hissedilir derecede olmasına rağmen Karaca Voyvoda, Manuk'la dostluk kurmaya çalışıyordu. Hatta eşinin Eflak'tan geçmesini fırsat bilerek eşine her türlü yardım ve kolaylığın sağlandığını bildirip, sık yazışmadıklarına dair sitemkâr bir mektup kaleme alıyordu (bkz. Ek 13, s. 316).[92]

87 Galib Efendi, Bükreş görüşmelerindeki murahhaslık görevinden sonra İstanbul'a dönmüştü. Ardından sadaret kethüdalığı göreviyle tekrar Bükreş görüşmelerine memur olmuştu. Görüşmelerin imzalanmasından sonra İstanbul'a dönüşünde üçüncü defa reisülküttap olarak atandı (22 Ocak 1814- 3 Temmuz 1814). Ancak kısa bir süre sonra azledilerek Kütahya'ya sürüldü. 1814'te vezareti geri verilerek Bolu ve Viranşehir sancakları verildi.

88 Fleischhackel'den Metternich'e, Bükreş, 13 Nisan 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 91.

89 Siruni, söz konusu şeyhülislamın adını Hacı Ali Efendi olarak vermektedir. (Siruni, "Ramiz Pacha et son Activité," s.115.) Ancak, dönemin şeyhülislamının adı Dürrizâde Abdullah Efendi'dir ve 1812-1815 arası bu mevkide kalmıştır.

90 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.

91 Manuk'tan Amiş Ağa'ya, Sibiu, MIB 35166 (12 Haziran 1813).

92 Karaca Yanko'dan Manuk'a MIB 26436 (29 L 1231/22 Eylül 1816). Mektubun orijinali Osmanlıcadır.

Manuk'a göre Karaca Voyvoda sadece bir piyondu. Kendisi ve dostlarının başına gelen felaketlerin en büyük müsebbibi Halet Efendi'ydi.[93] Halet Efendi'nin Fenerli Rumlara yakınlığı ve Alemdar Mustafa Paşa ve ekibine duyduğu nefret, Manuk ile düşmanlığının kökenlerine işaret etmektedir. Tabi ki Halet Efendi'nin Rus karşıtı politikalarını da göz önünde bulundurmakta fayda var. Manuk'a göre, kendisi ve dostları her zaman devlete sadıktı ve hiçbiri ona zarar vermeye çalışmamıştı. Öte yandan, Osmanlı Devleti'ne en büyük zararları hep Halet Efendi vermişti. Bu devlet adamı hizmet etmesi gereken devletini soymakta ve yağmalamaktaydı. Ruslarla iyi ilişkileri o bozmuş ve savaşa sebep olarak Babıâli'yi büyük sıkıntılara sokmuştu.[94] Halet Efendi'nin mevkii ne olursa olsun belli bir dönem çok güçlü olduğunun farkında olan Manuk Bey, bir Rus otoritesine Halet'in Babıâli'ye adeta hükmettiğini yazıyordu. Halet aynı zamanda bir Fransa ve Avusturya taraftarı ve her şeyden önce azılı Rus düşmanı olan bir fraksiyonun başıydı. Ancak, son zamanlarda Halet Efendi'nin biraz Fransa'dan uzaklaşarak İngiltere'ye ve Avusturya'ya yaklaştığını belirtiyordu. Ama Rus düşmanlığı bakiydi.[95] Bu şahsın, sadrazam olmadığı halde sadrazamdan bile daha güçlü olduğunu, tüm nazırlıklara hükmettiğini, değil sadrazamın sultanın bile ona danışmadan bir karar veremediğini iddia eden Manuk Bey, bir yandan da Halet Efendi'nin Eflak-Boğdan voyvodalarının hamisi olduğunu belirtmekteydi.

Gerçekten de Manuk'un ezeli düşmanlarından Halet Efendi ile Karaca Voyvoda arasındaki ilişkide de net biçimde bir patronaj ilişkisi vardır. Henüz siyasi nüfuzunun olmadığı dönemlerde Fenerli Rumlardan Demetrius Ghica'nın hanesinde ve hamiliğinde yetişmiş olan Halet Efendi, II. Mahmud döneminde güçlendiği zaman bu sefer kendisi başka bir Fenerli Rum olan ve maddi sıkıntı içindeki pek tanınmayan Karaca'nın hamiliğini

93 Çelebi Süleyman Ağa'dan Manuk'a, Tatos adlı birinin vasıtasıyla sorduğu soruların metni ve Manuk'un bazı sorulara cevapları. 3/15 Ekim 1816, MIB 35049, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 124-27.

94 Çelebi Süleyman Ağa'dan Manuk'a, Tatos adlı birinin vasıtasıyla sorduğu soruların metni ve Manuk'un bazı sorulara cevapları. 3/15 Ekim 1816, MIB 35049, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 124-27. Ayrıca bkz. Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.

95 Manuk'tan üst düzey bir Rus devlet adamına, St. Petersburg, MIB 35203 (Mayıs 1816).

yapmaya başlamıştı.[96] Hatta Aleksander Sutzo, Kala-ı Sultaniye görüşmelerinde ihanet ettiği iddiasıyla idam edilince Halet, mahmisini onun yerine getirmek üzere harekete geçmiş ve bunu da başarmıştı.[97] Manuk, gücü ve parası sayesinde etrafındaki herkesi kendi tarafına çeken Halet Efendi'nin neredeyse bir "ikinci Muhammed" gibi sunulduğunu ve II. Mahmud'un da kendisini "Kuran'dan bir emanet" gibi dinlediğini iddia eder. Bunun yanı sıra, hepimizin bildiği bir hususu tekrarlayarak, Halet Efendi'nin tüm rakip ve düşmanlarını İstanbul'dan uzaklaştırmayı başardığını da ekliyor. Koca imparatorluğun Halet'in elinde bir korku devletine döndüğünü de eklemeyi unutmuyordu. Manuk'a göre; o, mevkiini koruduğu sürece Babıâli ile Rus ilişkilerinde olumlu bir adım beklememek gerekiyordu.[98] Kendisine gelince, Halet'in eli her yere uzanırken ve devlete hükmederken, "vatanına" (*patrie*) hangi cesaretle dönebilirdi, hele ki dostlarının dökülen kanı bir dakika bile gözünün önünden gitmezken? Yoksa Babıâli herhangi bir garanti vermese bile hemen dönmek istiyordu.[99] Zaten kendi ifadeleriyle Osmanlıların düşman karşısında çaresizliğini gayet iyi müşahede ediyor ve eninde sonunda Tuna'nın iki devlet arasında sınır olacağını öngörüyordu.[100]

Mayıs 1813'te Hermanstadt'ta, Comte Dudescu'nın evinde Manuk Bey'le tanışma fırsatı bulan Comte de La Garde, daha 20 gün önce bir kapıcıbaşının İstanbul'dan Bükreş'e onun idamı için gönderildiğini fakat Manuk'un pencereden kaçmayı başardığını not düşerek onun Avusturya vatandaşlığını elde etmeye çalıştığını belirtmekteydi.[101] Haziran 1814'te Viyana'da olan Manuk Bey, Viyana Konferansı için şehirde olan Çar Aleksander'ın huzuruna çıkmak üzere beklemekteydi. Viyana'daki Ermeniler tarafından onuruna bir balo düzenlenen Manuk Bey, o sıralarda Köse Ahmed'den de çar nezdinde kendisi için de ricacı olmasını isteyen bir mek-

96 La Garde, *Journal of a Nobleman*, s. 164-65.

97 Pertusier, *La Valachie*, s. 97-98.

98 Manuk'tan üst düzey bir Rus devlet adamına, St. Petersburg, MIB 35203 (Mayıs 1816).

99 Çelebi Süleyman Ağa'dan Manuk'a, Tatos adlı birinin vasıtasıyla sorduğu soruların metni ve Manuk'un bazı sorulara cevapları. 3/15 Ekim 1816, MIB 35049, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 124-27.

100 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.

101 Le Comte de La Garde, *Voyage de Moscou a Vienne par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt adresseés a Jules Griffith* (Paris: 1824), s. 368-69.

tup almıştı.[102] 3 Ekim 1814'te çarla buluşup, görüşme sırasında sunduğu planlarıyla onun ilgisini çekmeyi başaran Manuk'a "aktif siyasi danışmanlık" görevi verilmişti. Bunun yanı sıra, "ekselans" payesi ve general rütbeleriyle de onurlandırılmıştı. Kont Nesselrode da birkaç satırla tebriklerini iletmişti (4 Kasım). Söz konusu tebrikname, 18 Ocak 1815 tarihinde Kont Gustav Stackelberg'e iletilip, onun tarafından teslim edilmişti.[103] Manuk Efendi bizzat çardan gördüğü bütün bu iltifat ve ilgi üzerine kesinlikle Rusya'ya yerleşmeye karar vermiş ve gerekli izinleri de almıştı. Hovnanyan'ın aktardığına göre çarın huzuruna ikinci kez çıktığında kendisine Besarabya'da bir şehir kurmak ve Ermenileri burada toplamak arzusunu anlatmıştı. Bu amacının yanı sıra, çardan her yıl vergiye tabi olmadan Rusya'ya her türlü emtia ithal etmek için izin talep etmiş ve çar da bu isteklerini olumlu karşılamıştı.[104]

Manuk Bey'in ailesini yanına alması ve Osmanlı topraklarındaki malvarlığını satıp Rusya'ya nakletmesi sorun teşkil edecekti. Bükreş Anlaşmasının yedinci maddesine göre, başka bir devletin idaresine geçenler on sekiz ay zarfında diğer devlette kalan mal ve mülkünü dilediği gibi satma hakkına sahip olacaklardı. Ayrıca belli bir müddet zarfında diğer devlete göç etmek isteyenlere de müsaade edilecekti. Buna dayanarak, Osmanlı topraklarından ayrılmak isteyen binlerce aileyle ilgili bir liste hazırlanarak Babıâli'ye sunulmuştu. Manuk'un ailesi de Bükreş Konsolosu Kiriko tarafından bu listeye dahil edilmişti.[105] Bu hususla ilgili bir raporda, söz konusu anlaşma maddelerine istinaden Rusya'ya göç etmek isteyen ailelerle ilgili sıkıntıların ortadan kalktığı ve söz konusu listenin Babıâlice kabul edildiği belirtiliyordu. Bunu onaylayan fermanın çıkmasından sonra bir kopyası gerekli talimatlarla voyvodaya gönderilecekti. Çıkan fermanda, göç edecek ailelere tüm malvarlıklarını satış ve ticari ilişkilerini sonuçlandırma hakkı veriliyordu ve bu hususta voyvodaların kolaylık sağlaması da emrediliyordu.[106]

102 Köse Ahmed'den Viyana'daki Manuk'a, Kişinev, MIB 35083 (8 Eylül 1814).
103 Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 31-32.
104 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 167.
105 Nesselrode'un bir raporu, Büyükdere, 1/14 Haziran 1814, APERM dos. 2295, v. 263-67, DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 13-15.
106 İstanbul Rus büyükelçisinden Kiriko'ya, Büyükdere, 17/29 1814, APERM, fon 2295, v. 275, kopyası DANIC Siruni dosyaları, 1472, s. 19. Ayrıca bkz. Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 8 Haziran 1814, s. 162.

Manuk'un ailesiyle ilgili idari sıkıntılar da bir biçimde hallolmuştu. Ancak, Babıâli malvarlığı konusunda ciddi engeller çıkartmaktaydı. Osmanlı idarecilerine göre, Manuk Bey'in malvarlığı aslında büyük oranda Alemdar Mustafa Paşa'nındı. Zamanında Alemdar'ın servetini idare ettiği için kendi servetinin de buna dayandığı düşünülüyordu.[107] Dolayısıyla, Alemdar'ın mal varlığı Osmanlıya ait olduğu iddia edildiği için prosedür de uzun sürüyordu. Daha Avusturya topraklarında iken bu tip sıkıntıları yaşayan Manuk da aynı şeyden şikâyet ederek bu yüzden hem ailesinin perişan olduğunu hem de Bükreş'teki evinin mühürlendiğini söylemekte ve Galib'ten yardımcı olmasını rica etmekteydi.[108] Benzer iddialarının doğruluğunu daha evvel tespit etmiştik ki bunları Avusturya kaynakları da desteklemektedir.[109] Öte yandan Manuk Bey, Babıâli'nin iddialarını reddederek Alemdar'ın bir çöpünün bile kendisinde kalmadığını anlatıyordu. Galib Efendi'ye, eğer paşanın herhangi bir malı kendisinde olsaydı Bükreş veya Rusçuk'u bunlarla gezmeye cesaret edemeyeceğinden dert yanıyordu. Kendi iddiasına göre, Alemdar'ın parasına hiç dokunmamıştı.[110] Paşanın ölümünden dokuz gün evvel aralarındaki hesapları kapattıklarını da zikretmekteydi.[111]

Manuk'un, Alemdar Mustafa Paşa'nın malvarlığından zimmetine bir şey geçirip geçirmediğini ispatlamak neredeyse imkânsızdır. Her şeyden önce bir tüccar olan Manuk'un, muhtemelen bu tip suçlamalara maruz kalmamak için Alemdar'ın vefatından kısa süre önce paşayla hesabını kapatması akla yakındı. Bütün aksi iddiaların düşmanlarının uydurması olduğunu belirterek, esas amaçlarının başkalarının mallarını kolayca ele geçirmek olduğunu da sözlerine ekliyordu. İddia edildiği gibi o kadar çok parası olsa veya Alemdar'ın servetini gasp etmiş olsa maddi sıkıntıya düşüp Bükreş'te kalışı sırasında Dudeşti'deki evini satmak ve

107 Rusya'ya geçmesiyle ilgili bkz. Nesselrode'un bir raporu, Büyükdere, 1/14 Haziran 1814, APERM dos. 2295, v. 263-67, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s.13-15.
108 MIB 35168 (11 S 1129/2 Şubat 1814).
109 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 12 Mayıs 1813, Hurmuzaki, *Documente*, XX, 93.
110 Manuk'tan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1816).
111 Manuk'tan Lazaryan'a, Sibiu, 6 Ağustos 1813, ACISL, 880, op. 5, dos. 7, v. 212-15, kopyası DANIC Siruni dosyaları, dosya no. 862, s. 5-16.

600 bin kuruşluk borç yapmak zorunda kalmayacağını da belirtiyordu.[112] Zaten Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'da ayrı bir sarrafı daha vardı ve Manuk'un bu sarrafla bir bağlantısı yoktu. Dert yanmaya devam ediyordu. Hesaplarını kapatmasına rağmen, düşmanlarının Köse Kethüda ile Alemdar'ın parasını bölüştüğünü ve Köse'nin sonradan bu paraları kendisine teslim ettiğini söyleyeceklerinden emindi. Bu noktada Manuk topu Köse Ahmed'e atarak aslında böyle bir suistimalden kendisinin de şüphelendiğini ve bu yüzden Rusçuk'a döndükten sonra ondan uzak durmaya çalıştığını ifade ediyordu.[113]

> Paşa merhumun malı bendenizde nice olabilir ki. Bendeniz gerçi onun girişine nezaret iderdim. Ancak bir akçesini elime aldığım yoktur. Amiş Ağa kulunuz orda yanınızdadır kendinden sual buyurun. İstanbul'da dahi sarrafları vardı ki onlarlan dahi bir ortaklığım yoktu. Hatta miri onlarında hesabını görürdü, onlardan dahi teftiş buyurun. Nice Allah'tan korkmadan bendenize bu isnatı idiyorlar. Yok belki Ahmed Efendi aldı da bendenize verdi. Siz efendilerimin malumudur ki Ahmed Efendi İstanbul'dan bendeniz ilen bozuk çıktı ve hatta Uruşcak'a geldiysem ondan çekiniyordum. Ondan emniyetsizliğimden Uruşcuk'da on gün bile oturmadım ve onun hiçbir işine karışmadım Bükreş'e geldim ki o vakit Ahmed Efendi'nin çarkı bozulmamışdı ve hakkına dahi ferman sadır olmamışdı... [114]

Ölümünden kısa bir süre önce Alemdar Mustafa Paşa ile arasındaki hesabın kapatıldığına dair önemli bir belgeden daha evvelden bahsetmiştik (bkz. s. 75). Buna göre, Alemdar Vakasından aşağı yukarı bir hafta evvel Manuk'un zimmetinde kalan 37.988 kuruş Alemdar'ın hesabına geçirilmişti.[115] Ancak dikkat edilirse bu daha ziyade iltizamla ilgili bir hesaptır ve bütün hesaplarını içermekten ziyade birkaç kalemdeki hesabı kapatmakta-

112 Manuk'tan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1816).
113 Manuk'tan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1816).
114 Manuk'tan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1816).
115 Alemdar Mustafa Paşa mühürlü bir kat-ı alaka senedidir. MIB 26302 (19 N 1223/8 Kasım 1808).

dır. Babıâli'nin kastettiği ise Manuk'un tüm varlığının Alemdar ve dolayısıyla da devlet sayesinde meydana gelmiş olmasıdır.

Yine de Rus hükümeti özellikle Rusya'nın İstanbul Elçisi İtalinski aracılığıyla hem ailesiyle hem de servetiyle ilgili konularda Babıâli'yi sıkıştırmaya devam etmiş ve nihayet 29 Mayıs'ta ailesini Braşov'a yanına getirmek ve Romanya'daki tüm malvarlığını satabilmek için gerekli izinleri alabilmişti. Eflak-Boğdan voyvodalarına bu hususta kolaylık sağlamaları için gerekli talimat verilmişti.[116] Manuk Bey, ailesinin yanı sıra yıllardır kendisine hizmet eden Sepastyan Kardeşlerin de –kendi maiyeti– Rus vatandaşlığına geçmesi için gerekli izin talebinde bulunmuştu.[117] Babıâli'den gerekli izinler gelir gelmez Manuk'un ailesi yola çıkmıştı.[118]

Manuk Bey: Braşov'dan Hinçeşti'ye

Viyana'daki işlerini yoluna koymak üzere bir ay daha burada kalan Manuk Bey, 2 Mayıs'ta Avusturya hükümetinden seyahat izni alarak Viyana'dan ayrılıp, Budapeşte ve Temeşvar üzerinden 6 Haziran 1815'te ailesinin bulunduğu Braşov'a ulaştı.[119] Ön hazırlıkları yapmak üzere birkaç hafta sonra tekrar Besarabya'ya geçti.[120] 24 Temmuz'da General Runmayer tarafından Besarabya'ya geçmesi ve serbest ticaret yapabilmesi için kendisine yeni bir pasaport verilmişti. Braşov'daki sınır komutanının da benzer bir izin vermesi üzerine Avusturya'dan ayrıldı. 8 Ağustos 1815'te Bistrita, 9 Ağustos'ta Tihuta, 12 Ağustos'ta Suceava, 17 Ağustos'ta Siret, 18 Ağustos'ta Chernivtsi, 19 Ağustos'ta Boian ve 20 Ağustos'ta Noua Siluta'ya ulaştı.[121]

116 Manuk'dan Ağa Hovakim Lazaryan'a, Sibiu, 4/16 Haziran 1814, ACISL 880, op. 5, dos. 7, v. 200-201; kopyası MIB 46528, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 161-62.
117 Nesselrode'dan İtalinski'ye, St. Petersburg, 13/25 Temmuz 1813, APERM dos. 2290, v. 28-97, kopyası MIB 7152/57, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s.129. Nesselrode, Manuk'a ve ailesine Rusya'da yerleşme ve tüm varlığını taşımasına izin verilmesinin yanı sıra bir grup adamını da yanında götürmesine izin verdiğine istinaden Mesrop, Bogos ve Gabriel'in de bu gruba dahil olduğunu bildirmek üzere söz konusu belgeyi yazmıştır.
118 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 18 Haziran 1814, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 162.
119 Adaniloiaie ve Untoru, "Contributii Documentare," s. 1363. Seyahat izniyle alakalı bir yazışma için bkz. Manuk'tan Sibiu'daki Konstantin Hacı Pope'a, Braşov, 4/14 Temmuz 1815, kopyası MIB 53224, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 168.
120 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 168.
121 Adaniloiaie ve Untoru, "Contributii Documentare," s. 1363. Seyahat izniyle alakalı bir yazışma için bkz. Manuk'tan Sibiu'daki Konstantin Hacı Pope'a, Braşov, 4/14 Temmuz 1815, kopyası MIB 53224, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 168.

Nihayet 25 Şubat'ta St. Petersburg'a ulaşan Manuk, Mart ayında Dışişleri Bakanı Capo d'Istria ile buluşmuştu.[122] Oradayken Ruslara Osmanlılar hakkında malumat sağladığı anlaşılıyor. Zira 8 Temmuz 1816 tarihli Rus dışişlerinden Manuk'a yazılan bir mektupta Tuna Havzası ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmelerle ilgili sağladığı bilgilerden dolayı kendisine teşekkür edilmekte,[123] 7 Mart 1817 tarihli diğer bir mektupta da benzer bir tebrikten sonra gayretlerinin takdire şayan olduğu belirtilmekteydi. O dönemde Manuk Bey, Prut ve Tuna nehirleri arasında yer alan Reni'ye yakın bir yerdeki Alexandropol şehri ve çevresiyle ilgili bazı ayrıcalıklar elde etme peşindeydi.[124]

Manuk bir yandan malvarlığı ve ailesiyle ilgili meseleleri halletmeye çalışırken, bir yandan da kurmak istediği şehir için gerekli izinleri almaya çalışıyordu. Bu ilginç şehirle ilgili birkaç hususun altını çizmekte fayda var. Genel kanının aksine Manuk Bey, çara yazdığı bir mektupta kurmak istediği şehri, bir Ermeni şehri olarak değil de ticari bir şehir ("*ville de commerce*") olarak tanımlıyordu. Hemen akabinde ise kendisine bağlı epey bir grup insanın (kan bağı olan ve olmayan) bulunduğunu, bu insanların kendisinden ayrılmak istemediğini ve ticari yönleri ağır basan bir şehir kurmak istediklerini vurguluyordu.[125] Dolayısıyla buradaki vurgu –en azından mektuba yansıdığı kadarıyla– bir ticaret şehri kurmaktı ve bunu isteyenlerin Manuk'a bağlılığıydı. Vurgu, etnik kökenden ziyade ticari amaçla alakalıdır. Ancak, Manuk Bey'in çevresindekiler daha ziyade Ermeni olduğu için şehrin nüfusunda çoğunlukta olacakları kesindi. Masraflarını tamamen kendi cebinden karşılayarak kurmak istediği şehri bir anlamda hemşerilerine bir vefa borcu olarak görüyor ve onlara "kendi vatanları olan Rusçuk'ta artık asla parlamayacak olan bir mutluluk ışığı" vermek istiyordu."[126]

122 Manuk'tan Metropolid Ignatie'ye, St. Petersburg, 18/16 Mart 1816, MIB 35185b, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 33.
123 Camariano, "Trois Lettres de Jean Capadistria," s. 100. Belgenin kopyası için bkz. s. 102.
124 Camariano, "Trois Lettres de Jean Capadistria," s. 100. Belgenin kopyası için bkz. s. 103-104. Ayrıca bkz. Costache, "From Ruscuk to Bessarabia," s. 39.
125 Manuk'tan Çar Aleksander'a, St. Petersburg, 12/24 Nisan 1816, ACISL, fon 379, op. 2, dos 2, v. 6-15; kopyası MIB 46541, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 42-51; Manuk'tan Çar Aleksander'a, St. Peterburg, 24 Nisan/6 Mayıs 1816, ACISL 880, no. 379, op. dos. 2, v. 6-15, kopyası DANIC, Siruni dosyaları, no. 1472, s. 134-43; Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, MIB 35188 (24 Nisan/6 Mayıs 1816).
126 Manuk'tan Çar Aleksander'a, St. Petersburg, 12/24 Nisan 1816, ACISL, fon 379, op. 2, dos 2, v. 6-15; kopyası MIB 46541, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 42-51.

Ermenilerin yanı sıra şehre yerleşmek isteyen Türk tüccar ve işçiler olursa, onlar için de bir cami yapmaya izin verilmesini teminat altına almak istiyordu. Hatta burada yaşayacak Türk ve Müslümanların sahip olacağı özgürlüğün diğer yerlerdeki önyargıları yıkmak için iyi bir örnek oluşturabileceği kanısındaydı. Ve eğer Türk göçmenler bölgeye gelirse, taşıma masraflarını bizzat karşılayacağını kabul ederek, Rusya'nın her zaman sığınmacılara açık bir ülke olduğunun altını çizmekteydi. Ancak zihnindeki şehir idari olarak otonom olacaktı.[127] Tespit edebildiğimiz kadarıyla epey bir süredir şehre uygun (kereste ve diğer inşaat malzemesinin bolluğu, arazinin mülkiyetinin fazla parçalanmış olmaması vs. gibi etkenler) bir arazi araştırıyordu. Besarabya'da Reni kıyısında kendi emlakı üzerinde bir şehir kurmak istiyorsa da burada arazinin büyük kısmına manastırın sahip olması, inşaat için gerekli kerestenin bulunma zorluğu gibi sıkıntılar mevcuttu.[128] Dolayısıyla Manuk'un arzu ettiği şehrin kurulması mümkün olmamıştır. Ölümünden birkaç yıl sonra, 1820'de, Manuk'un dul eşine gönderilen bir tebliğde Manuk Bey'in Reni'de kurmak istediği şehir için izin çıkmadığı bildiriliyordu. Şehir kurma hayalleri sona eren aile Hınçeşti'de oturmaya devam etmiş ve 20 yıllık vergi muafiyeti kazanmıştı.[129]

Kurmak istediği şehrin formalitelerini beklerken, Manuk Bey'in Rus Devleti'nin izniyle Hınçeşti'de toprak aldığı ve bir konak inşa ettiği malumdur. Hatta konağın banyoları için gerekli malzeme, İstanbul'dan Milhas Bogosov vasıtasıyla temin edilmişti. Aynı yıl Nisan ayında Hınçeşti'den 300 bin ley'e bir ev almıştı.[130] 27 Mayıs 1816'da Rus Konsolosu Kiri-

127 Manuk'tan Çar Aleksander'a, St. Petersburg, 12/24 Nisan 1816, ACISL, fon 379, op. 2, dos 2, v. 6-15; kopyası MIB 46541, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 42-51; Costache, "Afaceri Private," s. 92-94. Ayrıca bkz. Costache, "From Ruscuk to Bessarabia," s. 39-40.

128 Manuk'tan Çar Aleksander'a, St. Petersburg, 12/24 Nisan 1816, ACISL, fon 379, op. 2, dos 2, v. 6-15; kopyası MIB 46541, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 42-51. Costache, "From Ruscuk to Bessarabia," s. 39-40.

129 Costache, "From Ruscuk to Bessarabia," s. 42.

130 Milhas Bogosov'dan Manuk'a, İsmail, 16/28 Temmuz 1816, MIB 35074, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 16-20. Bükreş'te ailesinin ihtiyacı olan bazı tekstil ürünlerini (tülbent, endaze, çember vs.) de yakın adamlarından Asadur vasıtasıyla İstanbul'dan getirtiyordu. Avedian'dan Vartan'a, Bükreş, 10/22 Aralık 1815, MIB 35073, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 29. Asadur Avedian'dan Braşov'daki Manuk Bey'in ailesine, Bükreş, 11 Ocak 1816, MIB 35181; Manuk'tan Braşov'daki ailesine, Hınçeşti, 25 Ocak 1816, MIB 35189.

ko, Manuk'un aile fertleri için gerekli pasaportları hazırlamıştı.[131] İki oğlu, dört kızı, eşi Mariam, kız kardeşi Mirdira, ile adamları Asadur Avedian ve Babig ile on bir hizmetkârını bu sayede yanına alabilmiştir. Oldukça yüklü bir masrafa mal olan bu küçük kafile Braşov'dan Hınçeşti'ye 15 Kasım 1816'da ulaşabilmişti.[132] Yeni ve eski hizmetkârları burada da Manuk ailesine hizmete devam etti.[133]

Hovnanyan, Hınçeşti şehrinde büyük bir imar faaliyetine başlandığını ve kısa sürede yüzden fazla ailenin şehre yerleştiğini pek detay vermeden aktarmaktadır.[134] Manuk Bey, Hınçeşti'de çok uzun bir hayat sürmez. 20 Haziran 1817'de Besarabya Valisi ve General Benninxen kendisini ziyaret etmişti. Generalin çiftliğindeki Arap atlarını da görmek istemesi üzerine Manuk Bey damadından atları getirmesini istemiş; damadının sürüşünü beğenmeyince de bu defa kendisi ata binmişti. Ancak kısa bir süre sonra at birden yavaşlamış ve Manuk attan zorla inerek bir merdiven kenarına oturmak zorunda kalmıştı. Daha doktor ulaşmadan orada kalp krizinden vefat etmişti.[135]

Manuk'un Adamları

Manuk Bey'in sadık adamlarından kitabın muhtelif yerlerinde yeri geldikçe bahsetmiş ve Manuk Bey'in başarılarında büyük payları olduğunu yazmıştık. Onlar, Manuk'un bilgi, ticaret ve diplomasi alanlarında en önemli yardımcıları, hatta sağ kolu gibiydiler. Hamilerinin Rusya'ya geçmesinden sonra hangilerinin kendisiyle beraber taşındığını veya hayatlarının geri kalanında ne yaptıklarını tam olarak gözler önüne sermek mümkün değilse de bazı önemli bilgiler de yok değildir.

Emin olduğumuz bir bilgi, emektar adamları Asadur Avediyan ve Babig'in kendisiyle Rusya'ya göç etmiş olduğudur.[136] Bu iki adamı Manuk'u

131 Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 35.
132 Felea, "Testament," s. 75.
133 Manuk Bey'in Hınçeşti'deki hizmetkârları arasında George Ruso, Simeon Ruso, Mincin, Iuvan Darvar, Stefan Pisoru ve Konstantin Ficior da vardı (DANIC Siruni dosyaları, no. 645, s. 4). Ancak, bu kişilerin görevleri hakkında malumat edinemedim.
134 "Bir Rahibin Kaleminden," s. 169.
135 "Masyatz Aghavani," 1856, II, s. 97, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 861, s. 2-3.
136 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, Nisan 1816, MIB 35027c, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 38. Mektubunda Capo d'Istria'dan adı geçen adamlarına bazı imtiyazlar verilmesi için çara ricada bulunmasını istiyordu.

takiben kendi aileleriyle önce Bükreş'e ardından Besarabya'ya taşınmışlardı. Asadur, Manuk'un tamamen Rus tebaalığına geçmesinden sonra üç yıl Bükreş'te kalarak Manuk Bey'in oradaki işlerini yürütmüş, daha sonra kendisi de temelli olarak Besarabya'ya geçmişti. Orada, hamilerinin kendileri için özellikle Ruslara hizmetlerinden dolayı bazı imtiyazlar koparmaya çalıştığını tespit edebiliyoruz.[137] Manuk Bey, bu iki adamının Ruslara her zaman sadık kaldıklarını belirtiyor ve bu hizmetlerinden dolayı ödüllendirilmelerini istiyordu. Osmanlıda rütbeleri ve belli itibarları olduğunu belirttiği bu iki şahsa Rus hükümeti tarafından da rütbelerine uygun görevler verilmesini Rus mercilerinden rica ediyordu.[138] Bogdan Avedici için saray danışmanı payesinin, Babig Artinyan'a da aktif görevle binbaşı rütbesinin verilmesini talep etmişti.[139] Manuk'un girişimleri sonuçsuz kalmamış ve kısa bir süre sonra her ikisi için istediği görev ve payeler Rus hükümetince verilmişti.[140] Bunun yanı sıra, yine 1816'da Babig ve kayınbiraderi Harituiun'un tütün ticaretiyle uğraştığını da tespit edebiliyoruz.[141]

Sepastyan Kardeşler bir süre daha Osmanlı topraklarında kalmış görünmektedir. Ancak, eski itibarlarını kaybettikleri anlaşılıyor (1812). Bunu da normal karşılamak gerekir. Efendileri Manuk artık Osmanlı politikalarındaki gücünü yitirmişti ve Fenerli Rumlarla bazı sıkıntıları vardı. Mesrop, Dimitraçku Muruzi'nin iltimasıyla Yaş'ta Kallimaki'nin, kardeşi ise diğer yerel prensin hizmetindeydi. Mesrop'un temel görevi, civar yerlerden Eflak ve Boğdan'a gelen Türklere yardım etmekti. Ancak, voyvodaların İstanbul'daki kapı kethüdaları bu iki kardeşi güvenilir bulmayıp şaibeli kişiler oldukları konusunda ilgilileri gizlice uyarınca işlerinden atılmışlardı. Aynı mektuba göre; kardeşler, gerçekten de Rusların buradaki varlığı sırasında dragoman

137 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, Nisan 1816, MIB 35027c, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 38. Mektubunda Capo d'Istria'dan adı geçen adamlarına bazı imtiyazlar verilmesi için çara ricada bulunmasını istiyordu.

138 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, Nisan 1816, MIB 35027, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 38; Siruni, "Eçer Manuk Beyi" III, s. 145.

139 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, St. Petersburg, Nisan 1816, MIB 35027, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 38.

140 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, Hınçeşti, 30 Nisan/12 Mayıs 1817, APERM, 5364, v. 217-24, kopyası MIB 46594, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1152, s. 110-115.

141 Manuk'tan Asadur Avedian'a, St. Petersburg, 1/13 Mayıs 1816, MIB 35220, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 75-81.

sıfatıyla (ancak çoğu zaman ajan olarak) Rus hükümetinden çok yüksek miktarda bir maaş almışlar ve onlara büyük hizmetlerde bulunmuşlardı.[142]

Mesrop'un Manuk'un ölümünden sonraki hayatı hakkında sistematik olmasa da bazı kayda değer bilgiler mevcuttur. Osmanlılarla bağlantısını devam ettirdiğini öğrendiğimiz bu şahsın eski tanışı olan Galib Efendi sayesinde ciddi bir nüfuza sahip olduğu anlaşılıyor. Galib Efendi, 14 Aralık 1823-14 Eylül 1824 arasında sadrazamlık yapmış ve paşa rütbesiyle iyice güçlenmişti. Galib Paşa'nın gözdesi olan Mesrop, ailesiyle Braşov'da iken onun tarafından İstanbul'a çağrılmıştı.[143] Paşanın, Mesrop'un rakibi Philip Linchoux'un sürgüne gönderilmesinde rolü olduğu, onun ve rakibinden kurtulan Mesrop'un bu nedenle ciddi meblağlar kazandıkları bir raporda ifade edilmektedir.[144] Bu bilgilere dayanırsak, Mesrop'un en azından 1824 yılına kadar Rusya'ya göç etmeyip Osmanlı topraklarında kaldığı anlaşılmaktadır. Ama Rus vatandaşlığını Bogos, Mesrop ve Gabriel Sepastyan'la birlikte 1813'te kazanmıştı.[145]

Bogos'un kendi notlarından bir Mıkhitarist olduğunu ve bu hareketi savunmak ve Ermeni kiliselerinin birleşmesini görüşmek üzere 14 Eylül 1817'de Vatikan'daki bir toplantıya katıldığını tespit ediyoruz.[146] Canine Prensi Lucien Bonaparte ile yazıştığını (19 Nisan 1821) ve bir dönem Paris'e gitmiş olduğunu da öğreniyoruz.[147] Bunun yanı sıra, nerede olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olayları ve özellikle de Halet Efendi'ye ait her ayrıntıyı yakından takip ettiği anlaşılıyor.[148] Bogos'un oğlu Simon da Manuk Bey'le ilişkilerini uzun süre devam ettirmişti. Ancak, Bogos'un aksine Viyana'da ticaret yapan oğlunun Manuk'la daha ziyade ticari bir iliş-

142 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 23 Aralık 1812, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 62.
143 Michael Sturdza'nın 13 Mayıs 1824 tarihli bir yazısı. D.A. Sturdza, D. C. Sturdza ve Octavian Lugoşianu (ed.), *Documente Privitore la Istoria Românilor, Supplement* I, c. IV (1802-1849), (Bükreş: 1891), s. 38.-39.
144 Kreuchely'den von Miltitz'e, 14 Ağustos 1824, Hurmuzaki, *Documente*, X, s. 287-88.
145 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, s. 144-45.
146 Ermeni din adamı Sebastatsi Mıkhitar'ın (1676-1749) kurucusu olduğu Katolik Ermeni tarikatı 1715'te Mıkhitar'ın Venedik'te St. Lazar'a yerleşmesiyle burada kök salmıştır. Daha ziyade din adamı yetiştirme ve kültürel yayın yapma politikası benimseyen tarikat 1800'lü yıllarda daha milliyetçi bir hüviyet kazanır. 1773'te Trieste ve 1811'de Viyana'da başka kolları gelişir. Bogos'un da bu tarikata bağlı olma ihtimali çok yüksektir.
147 Bogos Günlük, v. 27-8, kopyası DANIC Siruni dosyaları no.1208, s. 43.
148 Bogos Günlük. v. 56-7, kopyası DANIC Siruni dosyaları no.1208, s. 57, 59, 75.

kisi olduğunu tahmin ediyorum. Hatta 1813 yılı Ağustos ayı itibarıyla ikisi arasındaki hesap dökümünde en dikkati çeken husus Simon'un Manuk'a çok fazla borcu olmasıdır. Mayıs 1812'de 7.000 ve 14.000 filori olan borç, Temmuz 1812'de 32.033 filori olur. 1813 Ağustos'unda faiziyle (7.645 filori) beraber 71.597 floriye ulaşan borcunu kapatmakta zorlanan Simon, Manuk Bey'in baskısı üzerine kısa sürede hesabı kapatmasının imkânsızlığından bahsederek bir kez daha süre rica ediyordu.[149]

Köse Ahmed ve Diğer Firariler

Manuk Bey'in Avusturya ve Rusya'da iken eski arkadaş ve yoldaşlarıyla sürekli haberleştiğini ve özellikle kendisinin vasıtasıyla Rusya'ya sığınan Köse Ahmed ve Elhac Memiş Ağa'yla yakından ilgilendiğini biliyoruz. Bir anlamda yabancı topraklarda onları gözetme ve yönlendirme rolünü üstlenmişti. Ancak, Rusya'ya geçtikten sonra yüz yüze görüşme imkânı olup olmadığını tespit etmek zor. En azından Köse ile Hınçeşti'de buluşmuş olmalılar. Daha önceki dönemlerde belli aralıklarla birbirleriyle yazıştıkları ve Manuk Bey'in onların maddi sorunlarına çare bulmaya çalıştığına dair muhtelif yazışmalar var. Zira düzenli gelirleri olmayan ve ellerindeki para eriyen sığınmacılar, sık sık olmasa da Manuk Bey'e yazarak maddi yardım istiyorlardı.

Özellikle Memiş Ağa'nın genellikle maddi konuda destek istemek için Manuk'la irtibata geçtiği yazışmalara yansımaktadır. Ciddi maddi sıkıntıları olduğu anlaşılan Memiş Ağa Ruslara sığındıktan birkaç ay sonra yazdığı bir mektupla önce 200 Macar altını (27 Eylül 1809),[150] çok kısa bir süre sonra da 5.000 kuruş[151] borç istemişti. 1810'de 500-600 altın daha rica etmişti.[152] 1811 yılında hâlâ borç içinde yüzdüğü, etrafından ve özellikle

149 DANIC Siruni dosyaları, no. 461, s. 87-90; MIB 35135 (27 Mayıs 1812); MIB 35184 (1 Temmuz 1812).
150 Mehmed Memiş'den Bükreş'teki Manuk'a MIB 26399 (17 Ş 1224/27 Eylül 1809). Memiş Ağa ayrıca "bizim" Babig'i bazı konular için Bükreş'e gönderdiğini yazmakta, ama meselenin ne olduğunda dair ayrıntı vermemektedir.
151 Mehmed Memiş'den ve Köse Ahmed'den Bükreş'teki Manuk'a, MIB 26411 (12 L 1224/20 Kasım 1809). Mektupta her ikisinin de mührü vardır. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 259.
152 Mehmed Memiş'den Bükreş'teki Manuk'a, MIB 26460 (12 Z 1224/18 Ocak 1810). Mektupta, Hacı Ali Ağa'nın 5000 kuruşluk poliçesine yardım etmesini rica ederken kendisinin de epey bir borcu olduğunu, hatta Manuk'tan isteyecek yüzü kalmadığını ancak yine de Babig'le belirtilen miktarı göndermesini rica ediyordu. Yine aynı mektuptan Memiş'in 50 gün kadar evvel hastalandığını ve 35 gün kadar yataktan çıkamadığını öğreniyoruz.

Manuk'tan beş bin kuruş borç almaya çalıştığı anlaşılıyor.[153] Bütün bu yardımlara rağmen Memiş Ağa'nın maddi sıkıntılardan kurtulamadığı anlaşılmaktadır. Köse Ahmed'e olan 5.000 kuruşluk borcunun yanı sıra 5.000 kuruş da muhtelif borçları vardı,[154] toplam borcu 12 bin kuruşu aşıyordu.[155]

Memiş Ağa, 23 Ekim 1814'te Manuk Bey'e yazdığı bir mektupta, şimdiye kadar kendisini hep sıkıntı ve problemleri için rahatsız edip uğraştırdığı için özür diliyordu. Fakat borcu artık iyice kontrolden çıkmıştı. Köse Ahmed ve Babig'in kendisini hiç düşünmediğini, hatta mektuplarına bile cevap vermediklerini dertlenerek anlatan Memiş Ağa bu son mektubunu da çaresizlikten gözyaşlarıyla yazdığını belirtiyordu. Eski dostunun tavsiyesine uyarak Pehlivan Paşa'nın yanına gitmek istediğini; ancak bu kadar borcu arkasında bırakıp gitmesinin imkânsız olduğunu not ediyordu. Memiş Ağa, bu çaresiz durumdan kurtulmak ve paşanın yanına gitmek için borcunu kapatmak üzere Manuk'tan 7 bin kuruş daha borç vermesini rica ediyordu.[156]

Hatırlanacağı üzere, Köse Ahmed de 1809'da Manuk Bey'in yardımıyla, Ramiz Paşa ile Rus sınırını geçen gruptaydı. Ateşkesin sona ermesi ve iki devlet arasında çatışmaların tekrar başlamasından sonra da Nikolayev'e taşınmak zorunda kalmıştı. Burada kendisine kalacak bir yer de temin edilmiş ve tam tespit edemediğimiz bir tarihte de Kerson'a geçmişti. Bükreş Anlaşmasından sonra ise memleketine dönme çabasıyla Besarab-

153 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26441 (23 L 1226/10 Kasım 1811); Mehmed Memiş'ten Bükreş'teki Manuk'a, MIB 26460 (15 Z 1225/11 Ocak 1811). Memiş'in bizzat Manuk'a yazdığı bir mektupta Kiriko'ya bir mektup gönderdiğini belirterek konsolosu bu mektubu Memiş'in ailesine göndermesi için ricacı olmasını istiyordu. Aynı mektupta, yine Memiş Ağa içkiyi bıraktığını, Manuk Bey'in yeni doğan oğlu Murat'a bir at hediye etmek niyetinde olduğunu ancak ona layık bir atı henüz bulamadığını belirtmektedir. Murat, 7 Mart 1810'da Bükreş'te doğduğuna göre, mektubun yazıldığı sıralarda aşağı yukarı bir yaşında olmalıdır. Murat'ın hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Felea, "Testament," s. 83. Ayrıca bkz. Mehmed Memiş'den Bükreş'teki Manuk'a, MIB 26457 (25 M 1225/2 Mart 1810). Köse Ahmed de Murat'ın doğumunu tebrik maksadıyla aynı tarihli bir mektup yazmıştır. Bkz. MIB 26458 (25 Ra 1225/30 Nisan 1810).

154 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26400 (tarihsiz). Köse Ahmed de muhatabına Memiş Ağa'nın etrafa çok borcu olduğunu fakat niçin bu kadar borcu olduğunu bilmediğini ancak onu artık kendi yanına aldığını belirtmektedir.

155 Bükreş'teki Manuk'a bir mektup, MIB 26456 (tarihsiz, ancak ekli bir başka mektubun tarihi 25 Z 1224/31 Ocak 1810'tür). Aynı mektupta, Köse Ahmed, Babig vasıtasıyla Bükreş tarafına –Miladoroviç, Engelhardt ve Kiriko da dahil olmak üzere– muhtelif kişilere hediyeler gönderdiğini belirtmektedir.

156 Memiş Ağa'dan Manuk'a MIB 35138 (13 Za 1229/23 Ekim 1814). Bu belge Ermeni harfli Türkçedir.

ya'ya gelmişti. O sırada Ramiz Paşa kendisinden ayrılmış ve ülkesine dönmüştü.[157] Fransız saldırıları sırasında Odesa'ya geçen Köse Ahmed'in orada Kont Langeron'la görüştüğünü de tespit edebiliyoruz.[158] Ayrıca, Manuk'un eşi ve Rus Konsolosu Kiriko ile de bağlantısını koparmadığı anlaşılıyor.[159] Ancak, bunlar Rusya'daki hayatının en genel hatları ve mevcut kaynakların elverdiği ölçüde ortaya çıkan soluk çizgileridir.

Rus topraklarındayken kendisinin Manuk Bey'le bazı yazışmaları mevcut. Ancak, o da daha ziyade maddi sıkıntılar veya ülkesine dönmek üzere giriştiği çabalarla alakalıdır. Maalesef Rusya'daki hayatı hakkında fazla malumat yoktur. Dolayısıyla Köse Ahmed Efendi'nin maddi hayatına daha iyi vakıfız. Ahmed, Rusya'ya sığındığı sırada üzerinde yüklü meblağda nakit veya mücevher vardı. Ciddi bir meblağ tutan servetini tam olarak nasıl elde ettiğini tespit edemesek de Rusya'ya kaçmadan evvel hem kendi birikimlerini hem de muhtemelen Alemdar Mustafa Paşa'ya ait bazı değerli eşyaları yanına almış görünüyor. Bu kadar yüklü meblağı emniyete alma niyetiyle, Manuk'un Bükreş'e gitmesinden dört ay sonra yanına giderek kendisine 25 bin kuruş emanet etmişti.[160]

Gerçekten de Manuk Bey'in evrakları arasında Köse Ahmed'in emaneten bıraktığı para ve eşyanın bir listesi de mevcuttur. Bu listede en dikkati çeken 25 bin adet saf Macar altını, değerli bir silah ve bazı kıyafetlerdir.[161] Dolayısıyla Köse Ahmed'in Manuk'a emaneten bu miktarı verdiği kesinlikle doğrudur. Ancak paranın kaynağı belli değildir. Öte yandan Manuk'a göre, bir yıl içinde emanetinin hepsini geri almıştı, bundan sonra da sürekli borç

157 Köse Ahmed'den Çar Aleksander'a MIB 35162 (tarihsiz).
158 Köse Ahmed'den Çar Aleksander'a MIB 35162 (tarihsiz).
159 Köse Ahmed'den Manuk'a MIB 26458 (25 Ra 1225/30 Nisan 1810). Manuk'un eşi Köse Ahmed'in onun sıhhatini merak ettiğini duyunca Kiriko vasıtasıyla kendisine bir mektup yazmıştı.
160 Manuk'tan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1816).
161 MIB 26404 (tarihsiz). "Defter oldur ki, Manuk Bey'e gerek gönderdiğim ve gerek kendim verdiğim eşya altın ve tüfenk ve kılıç ve esvab ve emaneten bırakdığım eşyaların defteridir" diye başlayan defterin sonunda ise biri Ahmed'in diğeri ise Manuk'a ait olması muhtemel iki mühür vardır. Listede eşyaların maddi değeri değil sadece adedi verilmiştir: 25.000 saf Macar altınından başka, 2 kundak (mercanlı ve simli), 7 adet yedi kere atılır piştov, 1 simli sandık, 7 adet eski ve yeni entari, 2 ufak piştov, 1 sedef çekmece, 1 kafesli saat, 2 simli bıçak, simli ve mücevherli 2 kılıç, 4 simli kılıç, 3 pala, 1 simli hançer, 1 hançer, 1 adet simli, altınlı ve mercanlı tüfenk, 27 sırmalı kallavi, 2 nargile, 5 kubur, 2 çift kerrake, 2 sırmalı (?), 3 yeşil sarık, 1 Cezayir bornozu. Bunların "hin-i hacette" geri alınmak üzere Manuk Bey'e emaneten teslim edildiği metin sonunda yinelenmektedir.

para istemeye başlamıştı.[162] Söz konusu miktarın bu kadar hızla erimesinin sebebi muhtemelen Köse Ahmed'in buna güvenerek çok fazla para harcamasıdır. Dolayısıyla önceleri pek maddi sıkıntı yaşamamış ve hatta gittiği yerde –muhtemelen Kişinev'de– kendine bir ev almıştı ve belli sayıda maiyeti de yanındaydı.[163] Elindeki para bitince 1810'da Babig vasıtasıyla 2.000 Macar altını almıştı.[164] Ancak, 1813 yılında 1.000 altın daha borçlanmış olmalıdır.[165]

Elindeki paranın tükenmesi Köse Ahmed'i üzüyordu. Ancak, kendisini derinden etkileyen esas mesele sosyal statü ve saygınlığını Rusya'da yitirmesiydi. Ülkesinde gördüğü hürmet ve ilginin burada zerresi yoktu ve buna çok içerliyordu. Nitekim Kişinev'den yazdığı bir mektupta, kendisini yedi düvel tarafından "aşağılanmış ve dalga geçilmiş" gibi hissettiğini açıkça yazıyor. Ayrıca eski dostuna yabancı diyarlarda kimsenin kendisini tanımadığından ve halini sormadığından dert yanıyordu.[166] Bunun üzerine harekete geçen Manuk, Rus mercileriyle bağlantıya geçerek Ahmed'e biraz saygınlık ve itibar kazandırmaya çalışmıştı. Örneğin, üst düzey bir Rus diplomatına Ahmed'in ülkesinde çok saygın bir şahıs olduğunu ve zamanında Rusçuk âyanlığı yaptığını bildiriyordu. Ancak, kendi âyanlığından önce de hem Tirsiniklioğlu hem de Alemdar Mustafa Paşa gibi çok önemli şahıslara yakınlığı dolayısıyla her anlamda itibar görmüş, tüm Tuna'da tanınan ve itibar gören saygın bir isim olduğunu özellikle belirtiyor, dostu Köse Ahmed'e paye ve itibarına uygun davranılmasını rica ediyordu.[167]

Köse Ahmed'in elindeki para eriyip, borçları hızla artarken; Rusya'daki Türklerin kendisine sığınması veya diğer dostlarının yardım ricaları masraflarını daha da artırıyordu. Kendi geçim sıkıntılarıyla uğraşan Köse Ahmed'in, büyük gruplar halinde yapılan ziyaretlerden ve ricalardan dolayı daha büyük sıkıntılara girdiği anlaşılıyor. Örneğin, 1809'da Hacı

162 Manuk'tan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1816).
163 Köse Ahmed'den Manuk'a MIB 26458 (25 Ra 1225/30 Nisan 1810).
164 Köse Ahmed'den Manuk'a MIB 26458 (25 Ra 1225/30 Nisan 1810). Bu bilgi zarfın üzerinde yazmaktadır. Ayrıca üzerinde bu bilginin Ermeni harflisi de vardır.
165 Köse Ahmed bunun yanı sıra 4.000 altın daha istemektedir. Köse Ahmed'den Manuk'a, 4 Ocak 1813, MIB 35101, kopyası DANIC Siruni dosyaları no. 868, s. 1.
166 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814).
167 Manuk'tan üst düzey bir Rus devlet adamına, gizli, 1816, MIB 35057, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 169.

Ali Ağa'nın 300 kadar adamıyla yanlarına gelmesi masraflarını artırmıştı. Üstelik o da Memiş Ağa vasıtasıyla Manuk'dan 5 bin kuruş borç istiyordu.[168] Bir defasında Manuk Bey Köse Ahmed Efendi'ye iki poliçe göndermiş; ama bunlar bozdurularak hemen harcanmıştı. Gönderilen toplam miktar belirtilmese de bunların nereye harcandığı tek tek yazılmıştı. Gelen paranın beş bin kuruşu Baba Paşa'ya (Pehlivan İbrahim Paşa) harçlık gönderilmiş, beş bini Kalyoncu'dan[169] ve beş bini de Hoca Mardiros'dan alınan borçları ödemek üzere kullanılmıştı. Baba Paşa'ya toplam 15 bin ruble göndermiş, ancak o Köse Ahmed'in bu kadar zorlukla toparlayarak gönderdiği miktarı beğenmemiş ve bu paranın "Benim bu tarafda olan deynime [borcuma] vefa etmez yeğen!" diyerek sitem etmişti. Paranın diğer bir kısmını ise ertesi günü İstanbul'a dönecek olan Hacı Ali Ağa'nın "haremine" yol harçlığı olarak vermişti. 1810'a kadar Hacı Ali Ağa'ya verdiği borç miktarının 10 bin kuruşu aştığını tespit ediyoruz.[170] Dolayısıyla, Manuk para gönderdiği halde Ahmed'in 25 bin rubleye daha ihtiyacı vardı ve muhatabından acilen bu miktarı borç olarak göndermesini rica ediyordu.[171] Diğer bir mektubunda da istediği 2.000 kuruşu göndermediği için Manuk'a sitem ediyordu.[172]

Bunun yanı sıra, Rumeli'ye geçmeye çalışan esirlere de onar kuruş cep harçlığı vermeye çalışıyordu. Bir anlamda eski bir âyan olmanın getirdiği inayetkârlık ve cömertliğini devam ettirmeye çalışıyordu. Örneğin bir defasında Baba Paşa'ya maddi desteğe devam etmesinin yanı sıra paşaya iki imame ve bir samur kürk, aile fertlerine ve "bendelerine" kaliteli silahlar göndermişti.[173] Başka bir seferinde ise Manuk'tan hatırı sayılır miktarda

168 Memiş Ağa'dan Bükreş'teki Manuk'a, MIB 26514 (3 L 1224/11 Kasım 1809). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 258.

169 Bilecik âyanı Kalyoncu Ali Ağa olabilir.

170 Bükreş'teki Manuk'a bir mektup, MIB 26456 (tarihsiz, (tarihsiz, ancak ekli bir başka mektubun tarihi 25 Z 1224/31 Ocak 1810'tür)

171 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26373 (tarihsiz). Bunun yanı sıra Köse Ahmed'in memleketinden de kendine yardım ricalarına da yetişmeye çalıştığı anlaşılıyor. Örneğin Ahyolu'nda maddi sıkıntı çeken Hacı Ömer Odabaşı'nın Hanımoğlu'ndan veya Hacı Agop'tan borç almasını temin etmesini yine Manuk'tan rica ediyordu ki kadının artık satacak bir eşyası kalmamıştı. Yukardaki meblağdan sonra Mardiros'tan Baba Paşa'ya verilmek üzere 3.000 kuruş teslim etmesi için Manuk'a mektup yazmıştır (MIB 26400- tarihsiz).

172 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35083 (8 Eylül 1814).

173 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26400 (tarihsiz).

hediyelik eşya istemekteydi.[174] Bölgeden geçen ihtiyaç sahibi herkes kendisinden yardım istemek üzere evini ziyaret ediyordu. Benzer şekilde, başka bir yazısında Ramiz Paşa da dahil olmak üzere 5-10 kişiye daha yardım etmesi gerektiğini ve kimseyi geri çeviremediğini belirtmekte ve faizle borç almaya razı görünmekteydi. Hatta başka bir yerden aldığı borcun faizine bile para yetiremiyordu ve acilen kendisine 40-50 bin ruble gerekiyordu.[175]

1813'te Bükreş'te olduğunu tespit ettiğimiz Köse Ahmed, buraya gelen ve onu ziyaret eden Asadur'dan poliçe karşılığı 1.000 altın almıştı ama üç dört bine daha "muhtaç" olduğunu ifade ederek Manuk Bey'den bunu göndermesini talep ediyordu.[176] 1814'te iyice sıkıştığı ve Mısır'a gitme planları yaptığı için Manuk'tan tekrar para istemeye başlıyordu. 1809'da Odesa ve Nicopolov'a geldiğinde Fransız ve Rus gazetelerinin "70 bin kese altınlı çok zengin" birinin geldiğini bildirirken, şimdi 70 kuruşu bile olmadığından dert yanıyor, Manuk Bey'den bir saat ve yüklü miktarda para göndermesini rica ediyordu. Kendisiyle ilgilenmediği için biraz da Manuk'a sitem ediyordu.[177]

Köse Ahmed'in memleketindekilere de bazı borçları vardı. Örneğin, Ahmed adlı bir tüccara 6.300 kuruş borcu duruyordu. Tüccar, Yaş'a geldiğinde Köse Ahmed'e borcunu ödemesini isteyen bir mektup yazmış, o da ancak Rusçuk'a döndükten sonra bunu ödeyebileceğini bildirmişti. Kendi-

174 Tarihsiz olan bu mektupta, Köse Ahmed'in henüz Ramiz Paşa'nın yanında olduğu ve yakında Petersburg'a gidecekleri anlaşılıyor. Muhtemelen gidecekleri yerlerde sunmak üzere muhtelif cins ve miktarda tespih, gülyağı, saat, birkaç mücevherli kutu, yüzük, şal ve kuşak. Ayrıca kendisi için 2-3 top entarilik, lahor şalı ve kuşak talep etmektedir. Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26491 (tarihsiz).

175 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26472 (tarihsiz). Daha önemsiz örnekler de olsa, bir fikir vermesi açısından yardım ettiklerini veya kendisinden yardım bekleyenleri şöyle sıralamak mümkün: Ramiz Paşa dışında, İslabozyalı Hasan Alemdar vasıtasıyla Ahmed Paşa ve Çelebi Mehmed Paşa kendisinden külliyetli miktarda para talep ediyordu; Hasan Alemdar'a bir kat elbise hediye edilir; Silistre'de ölen Elmezyiğen (?) kardeşi İsmail Bey ve Mahmud Tiran'ın Feyza bölükbaşı vasıtasıyla gelen arzuhal; Yakub Köle ve Maçkalı Amiş de Köse Ahmed'den akçe talep edenler arasındaydı. Yine kendisinden yardım talep ettiği anlaşılan Küçük Ali Bey'in kardeşi ve Halil Ağa'nın yeğeni ve Emrullah Bölükbaşı'ya en azından birer kat elbise ve yol harçlığı vermek gerekiyordu. Bunların dışında Arnavud Alemdar ve Halil Ağa'nın da halen bir beklenti içinde olduğu anlaşılıyor. Ve bütün bunların ardından eğer dostu Manuk yardım elini uzatmazsa "kupkuru kurur kalırım" demektedir.

176 Köse Ahmed'den Manuk'a MIB 35155 (1 M 1228/4 Ocak 1813). Ayrıca bkz. MIB 35117 (1813). İkinci belge Ermeni harfli Türkçedir.

177 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814). Manuk Bey ise cevap olarak aslında hâlâ aynı Manuk olduğunu ancak elinde eski imkânının olmadığını söylüyordu. Manuk'tan Köse Ahmed'e, Sibiu, MIB 35059 (17/29 Mayıs 1814).

sini Alemdar Mustafa Paşa'nın "öksüzlerinden" biri olarak tanıtan Bazirgan Ahmed, Manuk Bey'e yazdığı mektubunda borcun ayrıntılarıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Buna göre, Köse Ahmed Rusçuk'tan ayrılmadan bir iki gün önce Koşancalı Halil Paşa ve Ramiz Paşa'ya Memiş Ağa ve Yusuf Ağa aracılığıyla verdiği malların hesabını kapatmış, geriye söz konusu 6.300 kuruş borç kalmıştı. Bazirgan Ahmed bu parayı istediğinde Köse Ahmed Yaş'ta idi. Köse Ahmed, Bazirgan Ahmed'in Haratyun ve Hacı Abdullah'a borçlarını ödemişti, kalanını ise geri döndüğünde bizzat verecekti. Bazirgan Ahmed yine de Köse Ahmed'e kızgın olmadığını, ama onun sayesinde sahip olduğu çoğu şeye Boşnak Ağa'nın Alemdar'a ait olduğu gerekçesiyle el koyduğunu belirtmekte ve netice olarak Köse Ahmed'den 6.300 kuruşluk alacağını Manuk Bey'in tahsil ederek kendisine göndermesini rica etmekteydi.[178]

Rusya'da kalışı uzadığı ve düzenli bir geliri olmadığı için, Köse Ahmed'in maddi sıkıntıları had safhaya gelmişti. Aslında ilk sığındığı sırada, Prens Prozorovski rütbesine uygun olarak aylık 105 altın (galbeni) bağlanmasını sağlamıştı ki bu miktarın barınma, hayvan yemi ve odun gereksinimi hesaplanarak verildiği anlaşılıyor. Muhtemelen gururu nedeniyle veya o sıralarda ihtiyacı olmadığından Rus hükümetinin sağladığı ödeneği pek takip etmemişti. Memiş ve Süleyman Ağa[179] daha önce Rus hükümetinden ödenek rica ettikleri için onların durumunda bir sıkıntı olmadığı anlaşılıyor.[180] Ama Köse Ahmed parasız kalınca bu ödeneğin peşine düşmek zorunda kalmış ve Manuk'tan yardım istemişti. Manuk da en azından bu miktarın yarısı ödense bile yaşamını temin edebileceğini ilgili mercilere ileterek ödeneğin tekrar tahsisini rica ediyordu.[181] Köse Ahmed'in maddi sıkıntılarından haberdar olan General Bahmetov ise, ona doğrudan çara bir dilekçe yazarak para veya toprak verilmesini rica etmesi tavsiyesini

178 Bazirgan Ahmed'den Manuk'a, Bükreş, MIB 35054 (21 Ş 1230/29 Temmuz 1815). Aynı tüccarın daha evvel Manuk'tan 500 kuruş borç istemesi hakkında bkz. MIB 26258 (11 Ca 1223/5 Temmuz 1808) ve aynı şahsın Manuk Bey'e 2500 kuruşluk borç ödemesi hakkında bkz. MIB 26261(1 Ca 1223/25 Haziran 1808).
179 Süleyman Ağa'nın kimliğini tam tespit edemedim, ancak Rusya'ya sığınan veya sonradan onlara katılan grupta olduğu anlaşılıyor. Bir mektubunda Memiş Ağa, Giridi Süleyman Ağa'nın Manuk'a mahsus selamını ilettiğine göre aynı şahıs olmaları muhtemeldir. Mehmed Memiş'den Bükreş'teki Manuk'a MIB 26399 (17 Ş 1224/27 Eylül 1809).
180 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 35196 (18 Haziran 1814).
181 Manuk'tan üst düzey bir Rus devlet adamına, gizli, 1816, MIB 35057, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 169; Köse Ahmed'den Çar Aleksander'a MIB 35162 (tarihsiz).

vermişti.[182] O da, Odessa'da karşılaştığı Kont Langeron'un yardımıyla ödenek temini için başvurmuştu. Köse Ahmed çara yazdığı dilekçede hayat hikâyesini kısaca anlattıktan sonra özellikle Odessa'daki ödeneğini almada ciddi sıkıntı yaşadığını anlatmıştı. Verilen cevapta, Kerson maliyesiyle tekrar bağlantıya geçilmesi salık veriliyordu.[183]

Maddi sıkıntıların yanı sıra, Rusçuk'taki ailesi ve onlarla ilgili kaygılarının onu ülkeye dönüş ihtimallerini araştırmaya sevk ettiği anlaşılıyor. Neticede, Kır Salih isimli bir şahsın aracılığıyla muhtelif teşebbüslerde bulunmuştu. Söz konusu şahıs hakkında edindiğimiz tek kesin bilgi, Nazır Ahmed Paşa zamanında Odessa'ya kaçtığıdır. Diğer kesin bir husus ise Manuk'un kendisinden hiç hoşlanmadığıdır. Köse Ahmed'e tam bir dolandırıcı ve şarlatan olan bu adama kesinlikle güvenmemesini salık veriyordu. Dostunu ikna etmek için Manuk'un Bükreş'e yeni geldiği sırada Kır Salih'in, hem dostları Çilesizoğlu'nu zehirlediğini hem de cinayeti Köse Ahmed'in üzerine yıkmaya çalıştığını hatırlatıyordu. Manuk Bey aleyhine de bir sürü entrika çevirmeye çalışmıştı ve halen bunları sürdürüyordu.[184]

Gerçekten de Kır Salih'in diğerlerinin ağzını aradığını ve onları Manuk'un aleyhine kışkırttığını tahmin ediyoruz. Şahsi mektuplardan anlaşıldığında göre, Kır Salih ara ara Memiş'in ağzını arayarak, Manuk ve Köse Ahmed'in açıklarını bulmaya çalışıyordu. Hatta bir defasında Memiş Ağa, Kır Salih'e Manuk ve Köse Ahmed'in Alemdar'ın tüm parasını yediğini söylemişti. Durumun Manuk'un kulağına kadar gitmesiyle Köse Ahmed ona bu tip söylentilere kulak asmamasını ve Memiş Ağa'nın sarhoşken söylediği zırvalar olarak değerlendirmesini tavsiye ediyordu. Zaten kendisi Kır Salih'e gerekli cevabı bizzat vermişti. Ona mukataa ödemelerini, Adakale'den İsmail Kalesi'ne kadar Osmanlı ordusunun masraflarını Manuk'tan başka kimin karşıladığını bir düşünmesi gerektiğini söylemişti:[185]

> Memiş ağa sarhoşlukla bu lafları bazıyın bana da söylerdi. Lakin ben şaka maka latife yerine tutardım. Salih bana bu söhbet şaklatdı

182 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35083 (8 Eylül 1814).
183 Köse Ahmed'den Çar Aleksander'a MIB 35162 (tarihsiz).
184 Manuk'tan Köse Ahmed'e, Sibiu, MIB 35059 (17/29 Mayıs 1814). Mektup Ermeni harfli Türkçedir. Köse Ahmed o sırada Kişinev'deydi.
185 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 35197 (tarihsiz).

ve defteri Memiş Ağa'daymış dedi. Ben de Salih'e cevab etdim. Ya İstanbol'da mukataaları kim öderdi, Ada Kalası'ndan İsmail'e dek olan askeri Memiş Ağa mı idare iderdi yoksa biz mi idare iderdik? Ya Mustafa Paşa beş bin kese akçalık mukataa aldı. İşte Memiş Ağa da verdi biraz. Bu mukaatataları devlet Mustafa Paşa'ya bağışladı mı yoksa akçaylan mı verdi yoksa Memiş Ağa mı verdi bunların akçasını. Yoksa sen mi verdin kim verdi bunların akçalarını.[186]

Artık memleketine dönmek isteyen Köse Ahmed'in önünde iki seçeneği vardı. Ya sultandan af dileyerek Rusçuk'a dönecek ya da Kavalalı Mehmed Ali Paşa kontrolündeki Mısır'a kaçacaktı. Her iki seçeneğin de kendine göre tehlike ve sıkıntıları vardı. Birinci seçeneği, yani memleketi ve gücünün merkezi olan Rusçuk'a geri dönmeyi daha çok istiyordu. Kır Salih'in İstanbul'la bağlantısı vardı. Mart 1814'ten bir süre önce, Boz Veli Ağa ve Valide Sultan'ın kardeşi Halil Ağa, Kır Salih'i göndererek Köse Ahmed'i geri getirmesini emretmişti. Kendisine sadrazamın bir fermanını verecek ve yaz aylarında Osmanlı topraklarına dönmesini temin edecekti.[187] Ancak Köse Ahmed, muhtelemen Ramiz Paşa'nın kaderini paylaşmamak için buna sıcak bakmamıştı.

Köse Ahmed, 1814'te halen Mısır'a sığınmak veya Balkanlar'a dönmek arasında bocalıyordu. Ancak, Mısır'a sığınmak ve paşa vasıtasıyla Rusçuk'a dönme iznini sultandan koparmak kendisine daha makul bir seçenek gibi geliyordu.[188] Bu yüzden Kır Salih'i Kavalalı'ya göndermiş ve paşanın II. Mahmud'dan affı ve Rusçuk âyanlığına tekrar getirilmesi için aracı olmasını rica etmişti.[189] 1814 yılı içinde Mısır'a gittiği anlaşılan Kır Salih'in geldiğini duyan Kavalalı Mehmed Ali Paşa kendisini huzuruna çağırarak ziyaret sebebini sormuştu. Salih, Köse Ahmed adına geldiğini söyleyince, paşa bunu ispatlayan herhangi bir mektup veya tavsiyename getirip getirmedi-

186 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 35197 (tarihsiz). İmla farklılıkları orijinal belgeden kaynaklanmaktadır.

187 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814). Kır Salih muhtemelen Mısır seyahati dönüşünde sadrazamla buluşur. Köse Ahmed'in 1 Mart'ta yazdığı mektubu ancak 9 Mayıs'ta Manuk'un eline geçer. Manuk, istihzalı şekilde mektubun bu kadar gecikmesini tüm Bükreş'i yürüyerek dolaşmasına bağlar.

188 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814). Hatta Manuk Bey'e de kendisiyle vapurla gitmeyi ve oradan daha güvende olacakları Mısır'a sığınmayı teklif ediyordu.

189 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814); MIB 35080 (tarihsiz).

ğini sormuştu. Kır Salih ise, öyle bir mektup olduğunu; ancak yolda talihsiz bir olay yüzünden yakmak zorunda kaldığını anlattı. Ama paşa isterse yeni bir tavsiyename getirebileceğini de belirtmişti.[190] Bütün bu cevaplara gülen Kavalalı, mektup yerine Köse Ahmed'i getirmesini istedi. Salih, Köse Ahmed'in Osmanlı topraklarından geçemeyeceğini bildirince paşa bu sefer bir mektup getirmesini istemişti.[191]

Köse Ahmed, o dönem Vahhabilere karşı başarılı mücadeleler veren Kavalalı'nın padişah katında artan nüfuzundan faydalanmak istiyordu. Ancak, Kavalalı aynı fikirde değildi. Zira Kır Salih'e şifahi olarak sultanla arasının zaten gergin olduğunu ve Köse Ahmed'in affı amacıyla girişimde bulunmak için zamanın uygun olmadığını belirtmişti. Osmanlı hükümetinden Halep ve Şam'ın Mısır'a bağlanmasını istemişti. Padişahla mevcut soğukluğu artırmanın faydadan çok zararı dokunacaktı.[192] Dolayısıyla Köse Ahmed bulunduğu yerden memnunsa biraz daha sabretmesini ve uygun zamanda kendisini çağıracağını belirtip; aksi halde derhal Avrupa'dan gelen bir vapura binerek Mısır'a gelmesini söyledi. Osmanlı hükümetinden Şam ve Halep'le ilgili olumsuz bir cevap geldiği takdirde, paşanın daha ciddi planları vardı. Atını Üsküdar'a sürerek zorla isteklerini kabul ettirecekti. Kavalalı ancak o zaman Köse Ahmed'i rahatça Mısır'a çağırabilecekti. Eğer barışçıl yollarla iki vilayet kendisine verilirse o arada Babıâli'ye Ahmed Efendi'yle ilgili ricada bulunabilecekti. Kavalalı, Kır Salih'e bütün bu görüşmenin gizli tutulmasını tembih etmeyi de unutmamış,[193] ardından 500 kuruş yol harçlığı vererek onu göndermişti.[194] Paşanın yanından ayrılan Kır Salih Mısır'dan Bükreş'e geçmişti.[195]

Bu gelişmeleri Ahmed'in mektuplarıyla öğrenen Manuk ise Salih'e güvenmemesini tekrarlıyordu. Mısır'a gidecekse bile Salih'e duyurmadan gitmeliydi. Hatta başının herhangi bir belaya bulaşmaması ve niyetinin İstanbul'da duyulmaması için Kişinev'den de kimseye haber vermeden ayrılması gerekliydi. Mısır konusunda ısrarlı ise bizzat kendisi devreye girip, gerekli

190 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814).
191 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814).
192 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, Ekim 1815, Manuk'tan Köse Ahmed'e MIB 35059 (17/29 Mayıs 1814), MIB 35080.
193 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, Ekim 1815, MIB 35059 (17/29 Mayıs 1814).
194 Köse Ahmed'den Manuk'a, Kişinev, MIB 35187 (1 Mart 1814).
195 Manuk'tan Köse Ahmed'e, Sibiu, MIB 35059 (17/29 Mayıs 1814).

bağlantıları kurmaya çalışacağına söz veriyordu. Özellikle Avrupa'dan geçerken sahte bir pasaporta ihtiyacı olduğunu ekliyordu. Bütün bunlar, hayat memat meselesi idi; şansa ve tesadüfe bırakılamazdı.[196] Öte yandan, Bükreş'e uğrayıp, Köse Ahmed'in yanına dönen Kır Salih, anlaşılan Memiş ve Süleyman Ağaların ülkelerine geri dönüşü için de aracı olmuş ve gerekli evraklarını getirmişti. Bu aşamadan sonra her ikisi de Movlova'ya geçmişti. Ancak Ahmed'in Bükreş'ten geçişiyle alakalı bazı sıkıntılar olduğu anlaşılıyor.[197] Ahmed ne Mısır'a kaçabiliyor ne de İstanbul'a dönebiliyordu. Ekim 1815 sıralarında Kişinev'de olan Köse Ahmed'in Mısır'a gitme çabalarının o sırada devam ettiği anlaşılıyor.[198] Mayıs 1816'da Köse Ahmed'in hâlâ bir yere gidemediğini tespit ediyoruz. Manuk Bey onu Tuna boyunda bir yere yerleştirmeye çalışıyordu ve Babıâli ile Kavalalı arasındaki problemlerden dolayı Kavalalı da henüz bir adım atamamıştı. Ancak, Kavalalı'nın yakın adamlarından biri Ermeni'ydi[199] ve Manuk Bey onun bir yardımı olabileceği düşüncesindeydi.[200]

Köse Ahmed bir yandan dönmek için çabalarken, bir yandan da Manuk'la alacak verecek hesabını kapatıyordu. 21 Z 1231/12 Kasım 1816 tarihli, hem Köse Ahmed hem de Manuk'un mührü bulunan bir belge bunu teyit etmektedir. Bu kat-ı alaka senedinde Köse Ahmed, Manuk'la olan 20 yıllık hesabını gözden geçirdiklerini, Manuk Bey'de kalan son 115 bin kuruşunu da Bükreş'teki kayınbiraderi Asadur Ağa vasıtasıyla aldığını doğrulamaktaydı. Senette söz konusu tarihten itibaren Manuk'a emaneten bıraktığı gerek nakit ve gerek mücevher anlamında ikisi arasında bir alacak

196 Manuk'tan Köse Ahmed'e, Sibiu, MIB 35059 (17/29 Mayıs 1814).
197 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 35196 (18 Haziran 1814); Köse Ahmed'den Manuk'a 35197 (tarihsiz).
198 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, Ekim 1815, Manuk'tan Köse Ahmed'e, Sibiu MIB 35059 (17/29 Mayıs 1814), MIB 35080.
199 Bu Ermeni şahsın ismi belgede zikredilmese de Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi, 1831-1841*, I. kısım (Ankara: TTK, 1945), s. 108'de, Kavalalı'nın tercümanı olan bir Bogos'tan bahsetmektedir, ki muhtemelen belgede bahsedilen kişiyle aynıdır.
200Manuk'tan üst düzey bir Rus devlet adamına, Mayıs 1816, MIB 35177, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 67- 9. Aynı mektupta Manuk Bey, kendisi ve Ahmed hakkında Boğdan voyvodasına Babıâli tarafından gönderilen bir emirden bahsetmekte ancak içeriği hakkında maalesef bilgi vermemektedir. Skarlet Kallimaki tarafından kendisine gizlice verilen bu bilgi muhtemelen her ikisinin de yurda dönmesiyle alakalı olmalı. Çünkü, Kallimaki, davetiye alacaklarını ancak çok dikkatli olmalarını ve kanmamaları konusunda Manuk'u uyarıyordu. Bir diğer önemli husus ise, Manuk'un Kallimaki'nin Capo d'Istria ile bağlantısını sağlamaya çalışması ve bu şekilde "Majesteleri, Babıâli'nin bütün sırlarını ve diğer devletlerin Babıâli nezdinde entrikalarını öğrenebilecekti."

verecek kalmadığı ve ileride varislerinin de Manuk Bey'den herhangi bir talepte bulunamayacağı not düşülmektedir (bkz. Ek 14, s. 317).[201] Rusya'dan ayrılık hazırlığı içinde olduğu için ileride doğacak sıkıntıları bu şekilde halletmek yoluna gidilmiş olmalıdır.

Ancak, 1817 yılında Köse Ahmed'in hâlâ Rusya'da olduğunu tespit edebiliyoruz. Galatz konsolos yardımcısının Manuk Bey'e ilettiği bir habere göre, Galatz'taki bir Osmanlı zabiti Köse Ahmed'in en büyük oğlunun[202] babasıyla görüşmek istediğini belirtmişti. Konsolos yardımcısının bu haberi Manuk'a iletmesini rica ediyordu. Bu rica üzerine harekete geçen Manuk, Prut kıyısında gözden uzak Vilcea bölgesinde baba oğulun buluşmasını ayarlamak için çalışır. Önceleri Sculeni'deki karantina düşünülür ancak herkesin merakını cezbedeceği için bu fikirden vazgeçilir. Gizlice yapılacak bu görüşmenin Babıâli tarafından ayarlandığından şüphelenen Manuk Bey, Köse Ahmed'e eşlik etmek istiyordu.[203] Bu görüşmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini maalesef tespit edemedik. Manuk Bey'in vefatından sonra oğlu Murat'la Köse Ahmed'in ilişkileri muhtemelen devam etmişti. Zira Murat tarafından yazılan bir hesap defterinde 1818 yılındaki ödemeler listesinde Köse Ahmed'e tuz parasından üç yıl içinde ödenen meblağ olarak 15 bin kuruş görünmektedir.[204] 1821 yılı Besarabya asilzadeleri listesi arasında Manuk Bey ve Ahmed Efendi'nin de adları geçmektedir ve Ahmed Efendi, Kur'an üzerine yemin ederek bu sınıfa dahil olmuştur.[205]

Rusya'daki diğer firarilere gelince bunlar arasında en dikkati çeken kişi Pınarhisar Âyanı Hacı Ali Ağa'dır. Bir ahkâm kaydında bu şahsın firari olduğu belirtilerek, Pınarhisar ile Vize civarlarında aranması ve onun bu

201 MIB 26405 (21 Z 1231/12 Kasım 1816).
202 Köse Ahmed'in kaç çocuğu olduğunu tespit edemedik. Ancak Alemdar Mustafa Paşa ve kendisinin mal ve mukataalarına el konulması sürecinde Köse Ahmed'in Hüseyin ve Hasan olmak üzere iki oğlunun adı geçmektedir. TSMA, E. 9323-65 (tarihsiz).
203 Manuk'tan Capo d'Istria'ya, 17/29 Ocak 1817, MIB 35045, v. 9-10, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1152, s. 35-36; Manuk'tan Capo d'Istria'ya, Hınçeşti, 18/30 Ocak 1817, APERM, 5364, v. 150-52, kopyası MIB 46578, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1152, s. 31-33.
204 MIB 35199 (tarihsiz), kopyası DANIC Siruni dosyaları, no, 858, s. 13.
205 Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut si Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea docum nobilimii din Basarabia la 1821*, (Tritonic, 2004), s. 13, s. 43-44. Ahmed Efendi için şu not düşülmüştür: "Ahmed Efendi, Köse Kahya, Rusçuklu Türk, Manuk Bey'in arkadaşı, 1806-1812 Savaşında Rus ajanı ve asilzade seçimlerine katıldı." Kuran üzerine yemin ettiğine dair bkz. Bezviconi, *Manuc Bei*, s. 38-39.

kazalarda mevcut mal ve emlakının devlet tarafından zaptı emredilmektedir.[206] Manuk Bey'le ilişkisini sürdürdüğünü tespit ettiğimiz Hacı Ali Ağa, Mart 1809'da muhatabından bazı hususlar için yardım istemekteydi.[207] Öte yandan, Câbî, Hacı Ali'nin Babadağı Muhasarasında şehit olduğunu söylemektedir ve düştüğü tarih 12 B 1224/23 Ağustos 1809'dur.[208] Ancak bu bilgi doğru değildir. Ali Ağa vefat etmeyip esir düşmüştür. Hatta Manuk, İstanbul'dan kaçışında kendisine yardım eden eski dostu Pınarhisar Âyanı Hacı Ali Ağa'nın da Maçin Kalesi'nde yakalanarak esir düştüğünü ve Odessa'ya gönderildiğini haber alarak derhal harekete geçmişti. Diğer esirlere maddi yardımlarda bulunarak, onları memleketlerine geri gönderdiği anlaşılmaktadır.[209] Ancak, Hacı Ali Ağa'nın geri dönmediği ya da dönemediği ve epey bir süre Rusya'da Memiş ve Köse Ahmed'le beraber kaldığı anlaşılıyor. Onunla ilgili mektuplarda da daha ziyade borçları hakkında bilgi vardır. Ancak, diğerlerinin aksine borçları iyice artınca boş durmayıp Osmanlı topraklarındaki ailesinin de yardımıyla tütün ve tütün çubuğu ticaretine atılmıştı.[210]

Manuk Bey, tanıdığı ve tanımadığı Müslüman esirlere de yardım etmişti. Razgrad Kuşatmasında Ruslar birçok esir almış ve bunlar Tutrakan'a gönderilmişti. O sırada orada bulunan Babig, esirler arasında Hacı Ali Ağa'nın kethüdası Veli Ağa'yı tanıyarak Veli Ağa başta olmak üzere, Veli Ağa'nın damadı Osman Ağa, Alemdar Mustafa Paşa'nın damadı Ahmed Ağa ve üç yüz kadar esiri sahiplenerek Manuk Bey'e haber göndermişti. O da Kamenski'den izin alarak bunları Bükreş'teki evine getirtmiş, dört beş gün misafir etmiş ve ardından memleketlerine geri göndermişti. Anlaşılan, Kolantina'da Rusya'ya gönderilmek üzere bekletilen bir grup esir daha vardı ve onların da salıverilmesine yardımcı olmuştu.[211] Tarihçi

206BOA, MAD 9726, v. 72 (9 Z 1223/26 Ocak 1809).
207 Dergah-ı Ali kapıcıbaşılarından Hacı Ali Ağa'dan Bükreş'teki Manuk'a, MIB 26448 (25 Z 1224/31 Ocak 1810). Belgede Manuk Bey'den istenen borçtan ziyade İstanbul, Pınarhisar ve Bükreş arasındaki muhtelif sarraflar arasındaki poliçe transferi hakkında bilgi vardır.
208 Câbî, *Tarih*, I, s. 521.
209Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 159.
210 Köse Ahmed'den Manuk'a, MIB 26441 (23 L 1226/10 Kasım 1811). Romence çevirisi için bkz. Mehmet, *Documente turcesti*, III, s.323.
211 Duldner'den Brenner'a, Yaş, 15 Haziran 1810, Hurmuzaki, *Documente*, XIX, c. II, s. 646-47. Duldner, Paşa'nın 18 Temmuz tarihli bir yazısında ise Kamanitz'e gitmek üzere Yaş'tan ayrıldığını bildiriyordu (s. 656).

Siruni, genel anlamda Manuk Bey'in Rusya'daki Türklere, Ermenilere daha iyi davranılmasını sağlamak üzere yardım ettiğini belirtmektedir.[212] Ancak, kanaatimce eski dostlukları bu tip yardımlarda daha etkiliydi ve Manuk'un yardım ricaları kırılmamaya çalışılıyordu.

Galib Efendi'ye bir mektubunda Manuk Bey dostlarına yardım etmesinin yanı sıra Ruslara esir düşen Müslümanları da daima korumaya dikkat ettiğini ifade eder. Hatta bu uğurda 800 kese altın harcadığını, garibanlara kürk kıyafet dağıttığını belirtir.[213] Bunların yanı sıra, muhtelif vasıtalarla Manuk'un Osmanlı topraklarındaki çeşitli şahıs ve gruplarla bağlantısını da devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Bunlardan en ilginci Silistre Mütesellimi Esseyyid Mehmed'in Ruslara esir düşen Zeynep adlı bir kızı esaretten kurtarması için yardım isteğidir. Babası Silistre sakinlerinden olan ve vefat eden Eşkinci İbrahim'in dokuz yaşındaki küçük kızının Kişinev'de Balık Pazarı'nda bakkalbaşı dükkânında ve bir zabitin evinde tutulduğunu belirten Silistre mütesellim vekili, Zeynep'in bir yolunu bularak annesi Ümmügülsüm'e kendisini kurtarması için haber saldığını da eklemektedir. Çaresiz kalan anne de Silistre mütesellimi aracılığıyla yardım etmesini rica ediyordu.[214]

Manuk'un yardım ettiği en önemli savaş esiri, kuşkusuz Pehlivan İbrahim Paşa'dır. 18 Haziran 1810'da hasta ve yaralı olarak Pazarcık Kuşatmasında esir düşen paşa, Ruslarca derhal Yaş'a gönderilmişti. Burada 25 günlük bir tedavinin ardından 60 kadar esirle Kamanike, Ural, Korsk ve Kiev'de dolaştırılarak en sonunda Moskova'ya ulaştırılmıştı.[215] 15 Haziran'da "Pazarcık esirleri" olarak nitelendirilen grubun Yaş'ta beklendiğini; aralarında yaralılar bulunduğundan ancak kısa mesafeli seyahatlar yapabildiklerini ve dolayısıyla Yaş'a gelmelerinin biraz geciktiğini bir Avusturyalı diplomat haber veriyordu.[216] Yaş'ta iken maddi açıdan sıkıntıda ve sağlık durumu kötü

212 Siruni, "Eçer Manuk Beyi," II, s. 159.
213 Manuk'dan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1813). 1812 yılında Rusya içinde 3.000 civarı Osmanlı tebaası esir olduğuna, bunların durumu ve geri gönderilmesine dair Bükreş görüşmelerindeki müzakereleri için bkz. Galib Efendi'nin bir kaimesi, 21 C 1227/2 Haziran 1812, *Mevridü'l-Uhud*, s. 267-69.
214 Seyyid Mehmed'den Tamarova'da olan Manuk'a MIB 26391(14 M 1232/4 Aralık 1816).
215 Erol, *Baba Paşa*, s. 51.
216 Duldner'den Brenner'a, Yaş, 15 Haziran 1810, Hurmuzaki, *Documente*, XIX, c. II, s. 646-47. Duldner, Paşa'nın 18 Temmuz tarihli bir yazısında ise Kamanitz'e gitmek üzere Yaş'tan ayrıldığını bildiriyordu (s. 656)

olan Baba Paşa'nın Rusya'daki eski dostlarından yardım beklediği anlaşılıyor. Kendisinin Manuk Bey'e Yaş'ta iken yazdığı oldukça uzun bir mektubu vardır.[217] Memiş Ağa veya Köse Ahmed'inkilerle karşılaştırıldığında kullandığı ifadelerden Manuk Bey'le daha mesafeli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, diğer ikisine göre daha eğitimli olduğu da ortaya çıkmaktadır (bkz. Ek 10, s. 311-12). Söz konusu mektup onun Manuk Bey'le aralarındaki ilişkiyi biraz daha aydınlatmasının yanı sıra paşanın esir düşüşünü ve Yaş'taki hayatını aydınlatması açısından tarihi bir öneme de sahiptir. Kendi anlatımına göre, Yaş'ta yirmi gündür tedavi görüyordu ve maddi sıkıntıları vardı. Yanındaki adamlarıyla beraber "üryan" ve "sefil"di." Üstlerine giyecek kıyafetleri bile olmadığını söyleyen paşa, Manuk'tan kendisine acilen şalvar ve kürk gibi kıyafetler göndermesini istiyordu. Yaş'ta iken Rusçuk'a haber gönderip, harçlık istemeye çalışmış; ancak başarılı olamamıştı. Dolayısıyla, Manuk bir biçimde Yaş'taki bağlantısı Kevork'u, paşanın ziyaretine göndermiş ve yine –muhtemelen Manuk'un talimatıyla– tüccar Mardiros'tan üç bin kuruş borç almıştı. Manuk aracılığıyla aldığı borcun ona yetmediği anlaşılıyor ki, Manuk'tan bu sefer "külliyetlü" para göndermesini rica etmektedir.[218] Manuk, kendisi de maddi sıkıntıda olduğu için ailesinin kürklerini söktürüp Pehlivan Paşa'ya kürk diktirip göndermişti.[219] Aslında sadece Manuk Bey'in değil Skarlet Kallimaki'nin de geri dönerken Pehlivan Paşa'ya epey yardımcı olduğu anlaşılıyor. Nitekim 1 Mart-30 Ağustos 1814 döneminde Pehlivan Paşa'nın adamlarına 100 kr, Iacumi adlı birine 445 kr, paşanın masrafları için 289 kr, hazinesini taşıyan 34 at ile başka bir amaç için tutulan araba için 300 kr vermişti.[220]

Manuk Bey'in dostları arasında hayatı en az çalkantılı gibi görünen Galib Efendi'nin bile oldukça maceralı bir hayatı vardır. Kendisi Manuk Bey'le bağını sürekli olarak gizlice devam ettirmiş ve gereken zamanlarda Manuk Bey'e yardım etmişti. Öte yandan, Manuk Bey de Galib Efendi'yi çeşitli konularda kollamış ve ihtiyacı duyduğu anlarda ona oldukça yüklü

217 Pehlivan İbrahim Paşa'dan Manuk'a, MIB 26480 (5 C 1225/8 Temmuz 1810). Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 266-69. Rusların Yaş'ta paşaya gösterdiği ilgiye ve onu tedavi ettirmelerine dair bkz. Erol, *Baba Paşa*, s. 250-51.
218 Pehlivan İbrahim Paşa'dan Manuk'a, MIB 26480 (5 C 1225/8 Temmuz 1810). Mehmet, *Documente turcesti*, III, s. 266-69.
219 Manuk'dan Galib'e MIB 35156 (Mayıs 1813).
220 Kallimachi'nin masraf defteri, DANI Iasi, Collection Documente, 146/1, 69, 74.

meblağlarda borç vermişti. Örneğin Galib Efendi 1809'da ondan 15 bin kuruş (bkz. ek 9, s. 310)[221] ve 5 bin kuruş[222] almıştı. Aslında Galib Efendi'nin adamları (mühürdarı ve Musa adlı bir adamı da) 1812'de –muhtemelen görüşmeler sırasında– Kallimaki'den de toplam 7.500 kuruş almışlardı.[223] Galib Efendi Bükreş görüşmeleri için şehre geldikten sonra atlarını dinlenmesi için Manuk Bey'in çiftliğine göndermişti. 12 Şubat'ta ise iki tatar, Galib'e Çapanoğlu'nun masraflarının karşılanması için Manuk'un yolladığı 50 bin kuruşu teslim etmişti.[224] Galib Efendi Bükreş'teyken Manuk Bey'e bir mektup yazarak daha önce görüşmeler sırasında herhangi bir ihtiyacı olduğunda çekinmeden kendisine başvurabileceğini söyleyen Manuk Bey'den 5.000 kuruş borç istemekteydi. Hemen arkasından yazdığı diğer bir mektupta ise hediyeler ve çeşitli harcamalardan dolayı 15.000 kuruş borç daha istiyordu.[225]

Neticede, Galib Efendi'nin Manuk'a 34 bin kuruş borcu vardı. Oldukça yüklü olan bu miktar dönemin rayiciyle 50-60 kadar evin fiyatına eşitti. Üstelik bu para bir kısmını ödediği halde geriye kalan miktardı. Manuk Bey hayattayken, borcunu ödemesini talep etmek üzere Josef Fonton'u Galib Efendi'ye göndermişti. Ancak bundan da bir netice alamamış olacak ki, bu sefer Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Stroganoff'tan paranın alınması için yardım istiyordu.[226] Ama Galib Efendi yine de Manuk'un yaşam süresi içinde borçlarını kapatamamıştır. Dolayısıyla, Manuk'un vefatından sonra mirasçılarıyla Galib ve Babıâli arasında sıkıntılı bir süreç de başlamıştır. Manuk Bey'in terekesine göre, Galib Paşa kendisine 34 bin kuruş borçluydu.[227] Ailesi bu borcun ödenmesi için Rus hükümetini dev-

221 Mehmed Galib'ten Manuk'a, MIB 26230 (25 M 1224/12 Mart 1809). Anlaşılan Galib Efendi, Bükreş'te karşılaştıklarında Manuk'un maddi yardım talebini reddetmiş, ancak bir süre sonra "bu tarafta bazı mahallere verilmek üzere eşya tedariki lüzum" gösterdiğinden almaya karar vermişti.
222 Mehmed Galib'ten Manuk'a, Yaş, MIB 26233 (25 M 1224/12 Mart 1809). Galib Efendi gönderdiği mektubun senet kabul edilmesini ve ancak ayrıca bir temessük de imzalayabileceğini belirtiyordu. Ayrıca Mesrop'un henüz gelmemesinin de kendisini endişelendirdiğini ekliyordu.
223 Kallimaki'nin masraf defteri, DANI Iasi, Collection Documente, 146/1, v. 26.
224 Fleischhackl'den Metternich'e, Bükreş, 17 Ocak 1812, Hurmuzaki, *Documente*, XX, s. 4-5.
225 25 M 1224/12 Mart 1809 tarihli mektupların Ermenice çevirisi için bkz. Siruni, "Eçer Manuk Beyi," III, 155-56. Ayrıca bak. Ionescu, *Manuc Bei*, s. 115.
226 Manuk'tan Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Stroganoff'a, 17/29 Ocak 1817, MIB 35045, s. 4-5, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1152, s. 23.
227 Manuk Bey'in ciddi bir meblağ tutan alacak listesi arasında Galib Paşa'nın dışında Asadur Avedian (56802 kr); yine Asadur (150000 kr); General Miladoroviç (70000 kr); Hanımoğlu Hacı Agob (3000

reye sokmuş ve Rus hariciyesi de İstanbul'daki Rus elçisine baskı yapmaya başlamıştı. Galib Efendi, Manuk Bey'in ölümünden önce vekil atadığı Josef Fonton aracılığıyla elçiyle bağlantı kurarak borcunun farkında olduğunu ve kendisinin de ödemek istediğini iletmişti. Ancak gözden düştüğünü, sürgünde olduğu ve hal-i hazırda kendi adamlarının paralarını bile ödeyemediğini belirterek borcunu kısa sürede ödeyemeyeceğini belirtmişti. Strogonoff da Galib Bey'in iyi niyetli olduğunu söylüyordu. Halet Efendi'nin hışmına uğramıştı, baskı altında ve üzüntü içindeydi. Rus dışişleri bakanına son durumu bu şekilde aktaran elçi, yeni gelişmeler olduğu müjdesini vererek, Galib Efendi'nin Ankara'ya vali olarak atandığını ve payelerinin verilmesiyle borcunu ödeme ihtimalinin arttığını belirtiyordu.[228]

Sonuç

Ramiz Paşa'nın Rusya'daki hayatı ve idamı, Köse Ahmed'in Rusya'daki hayatı ve ülkesine geri dönme çabalarıyla, Manuk'un Bükreş'ten Avusturya'ya, ardından Hınçeşti'ye geçişi ve ölümü üzerinde odaklandığımız bu bölümde bu eski dostların tümünün hem Ruslarla, hem birbirleriyle, hem de Osmanlı topraklarındaki yetkililerle sürekli bir bilgi akışı içinde olduklarını tespit edebiliyoruz. Kimlikleri ve Osmanlı bağlantıları sürekli olarak hepsinin peşinden gitmiştir. Ramiz Paşa'nın merkezdeki hizipler dolayısıyla Bükreş'te idamı, diğerlerini temkinli olmaya itmiş ve geri dönüşlerini zorlaştırmıştı. Köse Ahmed ve Manuk'un adamlarının birçoğu Rusya'da kalmaya devam ederken; Memiş Ağa'nın döndüğünü tahmin ediyoruz. Köse Ahmed dönmeyi becerememiş; ama Besarabya asılzadeleri listesine girebilmişti (1821). Manuk Mirzayan'ın diğerlerinden farklı olarak firari durumuna tam olarak düşmediği; ama biraz kendi endişelerinden, biraz da Ramiz Paşa'nın başına gelenlerden etkilenmesinden dolayı Osmanlı sınırları dışına çıkma kararı aldığı ortaya çıkmaktadır. O da yurduna geri dönememiş ve hayatını Hınçeşti'de noktalamıştır.

gr) gibi aşina olduğumuz şahıslar vardır. Manuk Bey'in terekesi için bkz. 19/31 Temmuz 1815, Braşov, kopyası MIB 42374, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1466, s. 184-192.
228 Stroganoff'dan Nesselrode'a, Büyükdere, 17/25 Ocak 1818, APERM, 2320, v. 246-49, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 862, s. 121-22.

Sonuç

> Arkadaşlarıma ve vatanıma geri dönmekle alakalı şahsi niyetime gelince, ne kadar özlediğimi Tanrı bilir. Korkak değilim. Dostlarım bir dakika bile gözlerimin önünden gitmiyor, Emin Behiç Efendi, Refik Efendi, Tahsin Efendi, Ali Efendi, Ramiz Paşa ve Çilesizzâde. Hepsi devletlerine inanan masum insanlardı. ... Hepsi yok edildi. Galib Paşa ve Hacı Bekir Ağa[1] gibi hayatta kalanlar öldürmekten beter oldu. Silahdar Ali Ağa olmasa ben de tutulur ve idam edilirdim.[2]

Manuk Bey'in kırgınlık ve özlem dolu bu ifadeleri, Rusya'ya sığındıktan sonra arkasında bıraktığı, hayatlarını kaybedenlere karşı bir üzüntü ve yoğun bir vatan özlemini yansıtır.

Rusçuk gibi küçücük bir kasabaya ait ve çok lokal düzeyde nüfuzu olan iki Osmanlı tebaası nasıl olup da Rusya'da hayatlarını sonlandırmak zorunda kalmıştı? Kısa bir sürede nasıl imparatorluk çapında güçlü figürlere dönüşmüşler, ardından marjinalleşerek birer siyasi sığınmacı durumuna düşmüşlerdi? Bu çalışma boyunca anlatmaya çalıştığımız üzere Manuk ve Köse Ahmed'i yerel bir çerçevede güçlendiren, güçlerini Rusçuk dışına taşıyan ve ardından Rusya'ya savuran bağlı bulundukları ilişki ağı ve hami-mahmi ilişkisiydi. Arka planda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı siyasi kriz ve artık Balkanlar'ın bir uç bölgesi haline gelmesi bulunuyordu.

Tarımsal ekonomiye dayalı Rusçuk gibi küçük bir kasabadakiler daha çok o bölgeye has bir hami-mahmi ilişkisine sahiptir. Bu ilişkileri

1 Hacı Bekir Ağa, Alemdar Mustafa Paşa'nın en güvenilir adamlarındandı. Paşanın ölümünden sonra Bolu'ya sürgüne gönderilmişti ve bu dönemde Karahisar'daydı. Sutzo, Hacı Bekir Ağa'dan kana susamış bir zalim olarak bahseder. Rizos, *Mémoires du Prince Nicolas Soutzo*, s. 13.

2 Çelebi Süleyman Ağa'dan Manuk'a, Tatos adlı birinin vasıtasıyla sorduğu soruların metni ve Manuk'un bazı sorulara cevapları. 3/15 Ekim 1816, MIB 35049, kopyası DANIC Siruni dosyaları, no. 1467, s. 124-27. Sorulardan biri Manuk'un yurda dönmeyi isteyip istemediğiyle alakalıdır. Diğerleri ise, Rusların niçin sınıra asker yığdığı, neden Stragonoff'un elçi olarak atandığı, Avrupa devletleri arasında Osmanlı aleyhine bir ittifak olup olmadığı ve Ruslara tavırları. Manuk Bey'in sorulara daha ziyade geçiştirici ve çok genel malumat verdiği cevaplarından anlaşılıyor.

ayarlayan ve merkezle bağlantı kuran güç simsarları olan âyanlardır. Tirsiniklioğlu İsmail Ağa döneminde olan tam da budur. 1769-1807 yılları bu ilişkiler bakımından önemlidir. Alemdar Mustafa Ağa, Manuk ve Köse Ahmed'in de dahil olduğu ekibini kurmayı bu dönemde başarmıştı. Aynı dönemde, Manuk Bey de Rusçuk'ta iyi ekonomik bir zemin bularak zenginleşmiş ve ağanın hem yakın dostu hem de sarrafı olmuştu. Ayrıca, Köse Ahmed ve Alemdar Mustafa da hamilerinin askeri, siyasi ve ekonomik olarak güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tirsiniklioğlu İsmail Ağa âyanlığı elde ettikten sonra kendi ekibini kurmuş, Rusçuk ve Balkanlar'daki diğer güç odaklarıyla (voyvodalar, diğer âyanlar) ilişkilerini geliştirmişti. Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın İstanbul'la ve 18. yüzyıl sonları ve 19. başlarında artık Balkanlar siyasetinde önemli bir rol oynayan Ruslarla ilişkilerini güçlendirmesi de aynı döneme rastlar.

Tirsiniklioğlu'nun, kendisiyle birlikte adamlarının da bağlantıları genişlemişti. Manuk Bey de hem kendi ekibini oluşturmuş, hem Eflak Voyvodası İpsilanti ile hem de Ruslarla ilk bağlantılarını kurmuştu. Köse Ahmed'in tanınması da aynı döneme rastlar, o da Rusçuk âyanları sayesinde güç ve nüfuz kazanır ve ismini özellikle Edirne İsyanında oynadığı rolle duyurur. Dolayısıyla, bu dönemi her ikisinin de güç ve nüfuzlarının sağlamlaştığı ve hamileri sayesinde sosyal statülerinin yükseldiği bir zaman dilimi olarak nitelendirebiliriz.

Tirsiniklioğlu'nun 1806'da ölümünden sonra yerine sağ kolu Alemdar Mustafa Ağa'nın geçişi, iyi bir ilişki ağına sahip olması ve güç simsarlığını etkili biçimde yürütebilmesi sayesinde kolaylaşmıştır. Manuk Bey ve Köse Ahmed'in de yardımlarıyla merkez tarafından âyan atanan Alemdar, iyi bir asker olmasının ve Osmanlı-Rus Savaşında merkezin çok ihtiyaç duyduğu desteği sağlamasının semeresini görmüş ve Tuna seraskeri atanarak mevkiini ve merkezle ilişkilerini sağlamlaştırmıştır. Bu dönemde Alemdar Mustafa Paşa sadece Ruslarla iyi ilişkiler kurmakla kalmayıp Babıâli'yi de Rus yanlısı bir politikaya yöneltmeye çalışmıştır.

Tam da Alemdar Mustafa Paşa'nın âyanlığı ve Tuna seraskerliği sırasında pek normal olmayan iki şey olmuştur. Birincisi, payitahttaki

1807 İsyanı ile ortaya çıkan siyasi kriz ve kovuşturmalardan kaçan ve Rusçuk yâranı olarak bilinen orta dereceli bürokratların Rusçuk'a sığınması ve isyan sonrasında tahtından olan III. Selim'in gizlice yardım talep etmesidir. Bu noktada artık sıradan bir merkez-âyan ilişkisinden bahsetmiyoruz. İsyanda dışlanan küçük bir bürokrat grubunun ve devrik bir sultanın yerel bir âyandan yardım istemesi sıra dışı bir olgudur. Sonuçları da hem kendisi hem de ekibi için sıra dışı olmuştur. İkincisi ise Alemdar ve ekibi İstanbul'un siyasi karmaşasına böyle dahil olmuştur. Bu bürokratların ikna çabaları ve III. Selim'in yardım talebi yüzünden Alemdar Mustafa Paşa 1807 İsyanından sonraki taht değişikliğine müdahale etmeye karar vermiştir.

Aslında, 1808 yılında kısa bir zaman dilimi içinde meydana gelen her şey sıra dışıdır. Rusçuk'a sığınan bürokratların Rusçuk'taki yerel ilişki ağlarına eklemlenmesi, darbe planları, IV. Mustafa'nın saray ağalarını ikna etmeleri, ordunun İstanbul'a dönmesi ve Temmuz 1808 darbesi. Baş döndürücü bir hızla gelişen bu olaylar, Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa ve adamlarının kısa bir süre için imparatorluktaki en muktedir kişiler olmalarını sağlamıştır. Ancak, yerel düzeyde çok başarılı olan bu ekibin siyasi tecrübeleri ve güçleri imparatorluk düzeyinde başarılı olmalarına yetmemiştir. Her şeyden önce Mustafa Paşa'nın payitahtta kendi ekibini büyütmesi ve sadık adamlar bulması mümkün olmamıştır. Mevcut olanlar ise yetmemiştir. Rusçuk'taki ilişkileri idare etmekle, imparatorluğu idare edecek sadık bir ekip oluşturmak aynı şey değildi. Ayrıca, paşanın ve adamlarının İstanbul yeniçerilerinin çıkarlarına aykırı hareket etmesi ve payitahtta artık kökleşmiş güçlü hiziplerin nüfuzlarını kırmaya çalışmaları büyük tepki çekmiş, neticede Alemdar Vakası patlak vermiştir.

Hamileri Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle sona eren bu olay, Manuk Bey ve Köse Ahmed'in gözden düşüşlerinin ve hayatlarının en çalkantılı döneminin başlangıcı olmuştur. Bir taşra âyanı olan paşanın sadareti sırasında İstanbul'daki güç dengelerine ayak uyduramayarak öldürülmesi onların da hayatlarını altüst etmiş ve onları isyan sonrasında başa geçen hiziplerin hedefleri haline getirmiştir. Güçlerinin kaynağı olan Rusçuk'a dönmeleriyle de yeni bir süreç başlamıştır.

Ancak, merkezdeki itibarlarını kaybetmelerinin etkileri fazla gecikmeden Rusçuk'a kadar uzanmıştır. Özelde Rusçuk'ta genelde Balkanlar'da otorite boşluğu ve süregiden Osmanlı-Rus Savaşı, Manuk'un ticari faaliyetlerini sekteye uğratırken, Köse Ahmed'in âyanlığı ele geçirme çabalarını da gittikçe içinden çıkılamaz bir hale getirmiştir. Üstelik hamileri ölüp ve kendilerini güçlü kılan ilişki ağları marjinalleşince Ruslarla bağlantılarına ağırlık vermeye başlamışlardır. Baskılara dayanamayan Köse Ahmed, fermanlı Ramiz Paşa ve birkaç kişiyle Rusya'ya iltica etmiştir. Dostları siyasi mülteci olurken, Manuk Bükreş'e yerleşerek daha çok uluslararası bir bilgi simsarı rolüne bürünmüştür.

Manuk Bey'in ekonomik ve siyasi gücü sayesinde elde ettiği bu ilişki ağı Ramiz Paşa, Köse Ahmed ve diğerleri için de bir cankurtaran simidi görevi görmüştü. Ancak doğal ortamlarından koparıldıkları için Rusya'da hayatta kalsalar dahi sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan ölüydüler, yani hiçbir nüfuzları kalmamıştı. Özellikle Müslüman sığınmacılar bu durumdaydı. O yüzden, mutlak bir ölümden kurtulmalarına rağmen yine de ülkelerine dönmek için çabalamışlardı. Ancak merkezdeki hizipler yüzünden Ramiz Paşa'nın Bükreş'te idamı diğerlerini temkinli olmaya zorlamış ve geri dönme isteklerini zayıflatmıştı. Neticede, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Köse Ahmed ve Manuk Mirzayan bu zorlu sürecin sonunda Rus topraklarından çıkmayı başaramadılar.

Dönemin siyasi ve sosyal olaylarını Manuk Bey ve Köse Ahmed ile dostları çerçevesinde ayrıntılı biçimde ele almaya çalıştığımız bu çalışmada ortaya çıkan en önemli sonuç hami-mahmi ilişkileri çerçevesinde oluşan ilişki ağlarının önemidir. Bu ilişki ağlarının tek bir kademe olmadığını, herkesin kendine ait bir ilişki yumağı bulunduğunu (Manuk Bey'in olduğu gibi) ve her ilişki ağının tarihsel konjonktüre bağlı olarak genişleyip (Rusçuk yâranı ve Rusçuk ekibinin birleşmesi) başarılı olduğunu (Temmuz 1808 darbesi), hatta çok talihsiz biçimde çöktüğünü görebiliyoruz (Alemdar Vakası Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü sonrası). İlişki ağının ana damarı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın ortadan kalkması bu ağa dahil olanların ayakta ve hatta hayatta kalmasını zorlaştırmıştı. İstanbul'daki rakip hiziplerin elleri (Halet Efendi ve Karaca Voyvoda) Rusçuk'a sığınan-

lara kadar uzanınca orada da tutunmak mümkün olamamıştı. Dolayısıyla, bu ilişki ağından arta kalanlar, Manuk Bey'in bilgi simsarlığı sayesinde geliştirdiği Rus bağlantılarına bel bağlamak zorunda kalmış ve Rusya'ya sığınmışlardı. Neticede, Manuk Bey ve Köse Ahmed sosyal ve politik sınırları alabildiklerine zorlamışlardır. Zira ellerinde sadece tek kozu olanların Osmanlı coğrafyasında ayakta kalması çok zor bir işti.[3]

3 Radu G. Paun, "Enemies Within: Networks of Influence and Military Revolts Against Ottoman Power (Moldavia and Wallachia in Sixteenth Century," G. Karman ve L. Kuncevic (eds.), *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Politics, Society and Economy* (Leiden: Boston: Brill, 2013), s. 226.

Ekler

Ek 1. MIB 26442 (27 M 1219/8 Mayıs 1804): Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın Manuk Bey'e ibra-yı zimmet temessükü

Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki,

İşbu bin iki yüz on dokuz senesi mâh-ı Muharremü'l-Harâm'ın yirmi yedinci gününe gelinceye değin hidmetimizde mukîm bâzirgânımız dârende-i vesîka Manuk bâzirgân ile miyânemizde câri olan ahz u i'tâ ve muamelât-ı şetta ve gerek Tırnova ve Rusçuk ve Ziştovi mukataât ve iltizâmât ve umûr-ı sâirem içün defeât-ı adîde ile bâ-defter ve bilâ-defter umûruma sarf eylediği mebâliglerin muhâsebâtı hesâb-ı sahih ile yegân yegân rü'yet olunub sehvimiz ve galatımız olmayub işbu târîhe gelince cümlesi makbûlüm ve dâhil-i muhâsebe olmağla mârü'l-beyân mukataât ve iltizâmât ve umûr-ı sâirem ve Âsitâne'ye varub umûruma sarf eylediği emvâlden bâzirgân-ı mersûmun yed-i zimmetinde bir akçe ve bir habbe alacağım kalmayub amme-i mutâlibât ve kâffe-i muhâsebâtdan zimmetini ibrâ-ı âm ile ibrâ ve ıskât ve bâzirgân-ı mersûm dahi ibrâ-yı mezkûre kabul eylediğini hâvî işbu ibra-ı zimmet temessükü ketb ve yedine itâ olundu. Tahrîren

17 M 1219
İsmail
Voyvoda-ı Tırnova
Serbevâbin-i dergah-ı ali

Ek 2. MIB 26424 (9 R 1221/26 Haziran 1806): Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ile Manuk Bey arasındaki hesapların kapatılmasına dair Alemdar Mustafa Paşa tarafından onaylanan kat-ı alaka senedi

Bâis-i kat'-ı alâka oldur ki

İşbu bin ikiyüz yirmi bir senesi mâh-ı Rebiü'l-ahirin dokuzuncu günü tarihiyle merhûm Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın hâl-i hayâtında darende-i sened raiyyetlü Manuk çorbacı ile olan bi'l-cümle irâd ve masraf ve kaffe-i alız ve i'tâ ve mersûm ma'rifetiyle bey ü şirâ olunan harîr muhâsebeleri yegân yegân rü'yet olunub mâru'z-zikr muhâsebâtdan mersûmun zimmetinde kalan yirmi yedi bin sekiz yüz buçuk guruşu mersûm yedinden bi-tamâmiha alız ve kabz ve zimmetinde bir akçe ve bir habbe kalmayub ibrâ ve ıskat olunmağla işbu kat-ı alâka senedi tahrîr ve temhîr ile vakt-i hâcetde ibrâz olunmak üzere mersûm Manuk çorbacı dostumuz yedine itâ olunmuşdur.

Fi 9 R 1221
Serasker-i Tuna
Mustafa Paşa
Mühür: Mustafa

Ek 3. Manuk Bey'e IV. Mustafa tarafından Boğdan voyvodası payesi ihsanına dair Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk'a yazılan takrir[1]

Sadâkatmendim beğ

Tuna sevâhilinde vaki kılâ'-ı padişahînin ta'mîr ve termîmi ve asâkir-i mansûrenin levâzım-ı zarâriyelerinden olan envâ-yı masârıfı ve yine marifetinle tabh ve istihzâr olunmuş olan külliyetlü peksimedin çendeyn kıt'a defâtiri ve tensîk-i mehâmm-ı seniyyede derkâr olan ikdâmât-ı sâdıkâneni mübeyyin bu def'a vurûd eden ma'rûzâtın cümlesi ilâveten kelimât-ı lâyıka ile takdîm-i atebe-i ulya-ı hazret-i gîtî-sitânî kılınarak meşmûl-ı lihâza-ı cenâb-ı cihândârî olduğuna mebnî mevâdd-ı cesîme-i mezkûrede vâki olan cân-sipârâne hidemât ve ihtimâmât-ı makbûleni şâmil arızânın hülâsası bâlâsına Manuk tercümân güzel ikdâm u gayret ediyor. Sadâkat ve gayretini tahsîn eyledim. Göreyim anı bundan sonra nasıl ikdâm u ihtimâm eyler. İşte kendüye Boğdan voyvodalığı payesi inâyet ü ihsân eyledim. Kendüyü tebşîr eylesin deyü hatt-ı hümâyân-ı iltifât-makrûn-ı hüsrevânî şeref-yâfte-i sudûr olmağın nâil-i cümle-i âmâl olmakdan bi'l-eser böyle bir iltifât-ı mekârim-âyât-ı hazret-i hilâfet-penâhîye mazhariyetini tebşîr ve iş'âr ve bundan böyle dahi dâimâ bu misillü hizmet beğendirmeğe sarf-ı makdûr eylemeni te'kîd ve ihtâr zımnında temhîd-i makâle-i hüsn-i teveccühe ibtidâr eyledim. Kaldı ki lâzıme-i gayret ve sadâkatin üzere emr-i pâdişâhîde evvelkinden birkaç kat ziyâde bezl-i mesâi-i bî-şümâr edeceğini ra'nâ bilerek ben dahi bu tarafda ber-vefk-i hatt-ı şerîf-i meymenet-redîf sana inâyet u ihsân buyrulan sâlifü'l-beyân pâye-i mîrânenin nişân-ı hümâyûn-ı mehâbet-makrûnunu tezhîb ve tanzim etdirmekde olduğum ve mukaddemce tarafında tahrîr ve işâret eylediğim vech üzere karîben tarafımıza vusûlünde sana kendim yeden bi-yedin i'tâ ve teslîm ideceğim inhâsıyla mahsûs kaimemiz tahrîr olunmuşdur. Bi-mennihi Mevla vusûlünde hâmil olduğun maslahat-ı cesîme-i seniyyeyi emr ü fermân-ı cenâb-ı zılliyet-meâb-ı şehriyârî muktezâsı ve dirâyet ve istikamet-i kâmilenin iktizâsı üzere tensîk ve tanzîm birle bu tarafa lühûk ve vusûlün muktezî idüğü ma'lûmun oldukda ol vechile hareket eylesin. Gurre Ş 1223

Mühür: Mustafa

1 Orijinalini edinemediğimiz belgenin Osmanlıca kopyası H. DJ. Siruni, "Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, Prince de Moldavie," *Balkania* 6 (Bükreş: 1989), s. 57'de verilmektedir.

Ek 4. Manuk Bey'e Divan-ı Hümayun Tercümanlığı Payesi ve Muafiyet Emri[2]

Kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazilet ve'l-kelâm Mevlânâ Ruscuk kâdısı zîdet-fazlıhu ve kıdvetü'l-emacîd ve'l-âyân yeniçeri zâbiti zîde mecdehu ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Ruscuk cizyedârı zîde-kudrehu tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsıl bulucak ma'lûm ola ki, Eflak ve Boğdan boyarlıkları hizmetinde istihdâm bulunanlar kâr-güzârî ve her vechile mutemed aleyh ve sadakât-kâr olmak lâzime-i hâlden olub me'mûriyyet-i mezkûrede sadâkat ve istikametle ibrâz-ı sadâkat ve izhar-ı istikamet edenlerin akrânlarına tefevvük derecesine îsâl olunmaları öteden berü şîme-i kerîme-i mülûkâne ve şayeste-i cemîle-i şâhânemden olduğuna binâen hizmet-i mezkûrede bulunanlar dahi bu atıf et-i kâmile ve inayet-i şâmile ile müftehir ve mübâhî olageldikleri ecilden hâlâ Eflak boyarlarından olub bundan akdem hidemât-ı me'mûresinde sadâkat ve istikameti nümâyân olarak kendisine (kamaraş) pâyesini verilmiş olan kıdvet'ül-âyâni'l-İseviyye Manuk Boyar hatimet avakıbehu bi'l-hayr me'mûr olduğu hidemât-ı Devlet-i aliyyemde ibraz-ı sadâkat ve istikamet ve bi't-tahsîs hâlâ Silistre valisi ve Tuna seraskeri düstûr-ı mükerrem ve müşîr-i müfehham nizâmü'l-'alem vezirim Mustafa Paşa adâmallahu Teâlâ iclâlehunun bâzirgânlığı hidmetinde olub maiyyet-i müşârünileyhide zahire cem'i ve celb-i reâyâ mâddesinde ve ûmûr-ı cihâdiye ve mesâlih-i sâirede muktezâ-ı sıkd u ubûdiyyeti üzere hidemât-ı lâzimesini ber vech-i sadâkat ve istikamet cân-sipârâne rü'yet ve tesviyeye sarf-ı makderet ve her hâlde ibrâz-ı şerâit-i râsti ve rü'yet eylediğinden başka akrân ve eslâf ve emsâl-i sadakat ve ittisâfdan ziyâde istikamet üzere hidemât-ı lâika ve harekât-ı fâika-ı pesendîde ibrâzına takayyüd-i tâm ve say-ı hâl ve kelâm edeceği tecrübe olunan sadakat ve liyâkatından zâhir ve âyân olduğuna binâen işbu bin iki yüz yirmi iki senesi Şabanü'l-Muazzam'ın yirmi birinci gününde avâtıf-ı aliyye-i mülûkânemden sâdır olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum mûcibince mûmâ ileyhe divân-ı hümâyûn tercümânlığı payesi tevcih olub ol bâbda muâfiyetini hâvî verilen berât-ı alîşânımda olageldiği üzere cem-i tekâlif-i şer'iyye ve örfiyyeden muâf olub divân-ı hümâyûnum tercümânı olanlara müsaade olunageldiği vechile evlâdları ve sekiz nefer dîl oğlanları ve oniki nefer hizmetkârları yedlerine verilen evâmir-i şerîfem mûcibince cizye-i şer'iyye ve vesâir cem-i tekâlif ile kimesne tarafından rencîde ve remîde olunmaya ve evlâd ve ıyâllerinin elbiselerine müdâhale olunmaya ve bu mûmâileyh Manuk Boyar'a verilen muâfiyet berât-ı alîşânımda münderic ve meşrût olduğuna binâen şurût-ı berâtı mûcibince evlâd ve hizmetinde olub ol mikdar dil oğlanları ve hizmetkârlarına cizye vesâir tekâlif mütâlebesiyle müdâhale ve taaruz olunmayub himâye ve sıyâne olunmak bâbında nâm ve şöhretleri tasrîhiyle yedlerine başka başka muâfiyeti muhtevî evâmir-i şerîfem sudûrunu boyar-ı mûmâ ileyh bi't-tahrîr istidâ ve divân-ı hümâyûnumda mahfûz nişân defterlerine mürâcaat oldukda vech-i meşrûh üzere târîh-i merkumda emr-i şerîf ve berât-ı alîşân verildiği mastûr ve mukayyed bulunmağla emsâl ve sâbıkına kıyâs ile şurût-ı berâtı üzere amel olunmak fermân-ı hümâyûn. İmdi mûmâ ileyh Devlet-i aliyyemin emekdârlarından olub

2 Orijinalini edinemediğim belgenin kopyası Osmanlıca kopyası DANIC, Siruni dosyaları, no. 860, s. 12-34, 41-45, 53-56 (evail-i N 1222/3-24 Kasım 1807) ve DANIC Siruni dosyaları, no. 1240, s. 54-55'te verilmektedir.

akrânı beyninde sezâ-vâr ve milleti miyânında mu'teber ve mümtâz olduğundan maâda el-haletü-hazihi hidemât-ı Devlet-i aliyyemle evkat-güzâr olmakdan nâşî hüsn-i iltifâta vucûhla şâyân ve sezâ-var olmağın hizmetinde olan Mıgırdiç nam bir nefer hizmetkân ve yirmi nefer adamisine hâzır olmağla mersûm fî mâ-ba'd cizye vesâir rüsûm ve tekâlif mütâlebesiyle mugâyir-i şurût-ı berât teaddi ve elbisesine taarruz ve müdâhale olunmayub her hâlde himâye ve sıyâne olunub fî mâ-ba'd bir vesîle ile aher tezkire ve suret-i berât ve fermân ve mukaddem verilen târîhlerde verilen evâmir-i şerîfe ile bir ferd himâye olunmamak bâbında fermân-ı alîşân sâdır olmuştur. Buyurdum ki hükm-i şerîfim vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-itibâr ve lazımü'l-itimâdımın (?) mazmûn-ı itaât-makrûnuyla amel ve hareket ve hilâfından afk (?) ve mücânebet eyleyesiz. Şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe itimâd kılasız.

Tahrîren fî evâil-i şehr-i Ramazanü'l-Mübarek sene isna işrin ve mieteyn ve elf.

Ek 5. MIB 26371 (tarihsiz) Reisülküttap Mustafa Refik Efendi'nin Manuk Bey'in tercüman atanmasını tebriken yazdığı mektup

Kıdvetü'l-ümerâ-ı millet-i Mesihiyye umdet-i küberâü't-tâifeti'l-İseviyye Manuk Beğ hateme avâkıbı bi'l-hayr kablina hülâsa-ı kelâm-ı muhâleset-encâm ve nekâvet-i peyâm-ı meveddet irtisâm iblaıyla inhâ ve i'lâm olunur ki biz riyâset-i uzmâ-ı küberâ-ı devletimizle Âsitâne'den bi'l-ihtişâm ve'l-ikbâl Edirne'ye sâye-i efken-i iclâl olub tercümânlık rütbeniz cihetiyle bizim dâire-i mülhâtımız olduğunuzdan tarafınıza işbu mektub-ı muhabbet-üslûbumuz tahrîr ve çünkü seferde başa şobara giymek ve üzerine şal sarmak adet olduğundan şobaranızın üzerine sarmanız içün muhabbeten hediyemiz olarak bir donluk tesyîr olunmuşdur. İnşâllahu Teâlâ vusûlünde nukûş-ı muhabbetimizi safha-ı kalbinize ke'en-nakş-ı fi'l-hacer ve hediyemizi meşmûl-ı nazar-ı kabul-i rağbet eser eylemeniz memuldür. Esselâm alâ menittebea'l-Hüdâ.

Mahmiye-i Edirne

Ek 6. MIB 26510 (3 B 1223/25 Ağustos 1808): Alemdar Mustafa Paşa'dan Manuk Bey'e mektup

Benim hürmetli hamiyyet-mendim

Mukaddem ve muahhar gönderilen tahrîrâtınız vâsıl olub bi'l-cümle mefhûmları ma'lûmum olmağla Rusya feldmareşali Pozorovski tarafından Rusçuk'a gelen Ojovitan Baron Bervic ve sonra vurûd eden Prens Mençikof ve muahharen gelüb avdet etmiş olan Beyzâde haklarında levâzım-ı ikrâma riâyetinizden hazz olduğundan başka mersûmlar ile vâki olan müzâkerâtda verdiğiniz ecvibe tamam usûl-i vakt ve maslahata muvâfık olmağın pesendîde olmuşdur. Ve matlûbunuz olan nişânlar henüz musâlahanın adem-i şurû' hasebiyle şimdilik uymaz ise dahi bundan sonra iktizasına göre tanzîm olunur. Pozorovski'nin mukaddem ve muahhar tarafımıza yazdığı kâğıdlarına cevâb iktizâ eder ise dahi şimdiye kadar te'hîrimize sebeb cülûs-ı hümâyûn vukuu ve sadâretimiz zuhûru mersûmun mesmûu olarak maslahata dâir yeniden bir kâğıdı vurûd etmek ve Avrupa keyfiyetinin bir emâre-i hasenesi görünmek mülâhazası ise dahi bu def'a tarafımızdan feldmareşal-i mersûma münâsibi vechile bir cevâbnâme tahrîr ve zîrinde size ba'zı vesâyâ yazıldığı dahi işâret ve tastîr olunub bir tarafı açık gönderilmekle lede'l-mütâlaa ma'lûmunuz olur ve tarafınıza olan vesâyâ-ı mezkûre âtîde beyân olunmağla ona göre hareket eylemeniz matlûbdur. Kaldı ki Vidin muhâfızı hazretlerinin cevâbı mezâyâsı münfehim olub Sırb mâddesine dâir Vidin'de mukîm Fransa konsolosundan Âsitâne'de olan maslahat-güzâra yazılmış olan mektub izzetlü reisülküttab ma'rifetiyle verilmiş olmağla Pozorovski cânibine gönderilmek gerekdir. Gelelim ki cem-i zamanda rü'yet-i maslahat irâe-i kuvvetle olduğu bedîhî idüğüne mebnî Rusyalunun gözünü doldurmak içün ol havaliye pey-der-pey asâkir sevkine ikdâm olunmakdadır. Ve bundan böyle dahi bi-mennihi Teâla takviyeden hâlî olunmaz. El-haletü-hazihi İspanya'nın küllî ihtilâli ve İspanya âhâlisinin kemâl-i taasub ve ruûnetlerine mebnî bu hareketlerinden rücû' etmeyecekleri ve bu takrîb Bonaparta'nın dahi Leh'de vesâir taraflarda olan askerinin İspanya semtine ceme mecburiyetleriyle iştigâli pey-der-pey mesmû' olmakda ve Fransa maslahatgüzârı dahi bir tarafdan bu haberleri ve husûsen Nemçelü'nün tedârikâtını tekzîbe çalışması havâdis-i merkumeyi tasdîk etmekde olmağla Rusyalu dahi fırsat gözederek netice-i hâle müterakkib olması anlaşıldığına nazaran Devlet-i aliyye ile hemân itmâm-ı musâlahaya bundan sonra tâlib olması hâtıra gelir. Mamâfih henüz sûret-i me'mûle tebeyyün etmediğinden şimdiki hâlde Fransalunun te'lîfi lâzimeden olmağla cülûs-ı hümâyûn vesîlesiyle devr-i hazret-i Süleymani'de olan usûle teşebbüs sûretini reis efendi maslahatgüzâra tefhîm ederek istimâl birle musâlahanın bu günlerde hitâmı matlûb-ı kat'î-i pâdişâhî olduğunu münâsib vechile ba'de'l-ifâde devleti tarafına yazdırıb maslahatın bu esnâda Paris'de bitip bitmeyeceğini isticvâb zımnında Muhib Efendi'ye dahi tahrîrât itâre ve Tuna hudûdu hezeyânının deverânına mebnî Devlet-i aliyye bir karış yerinden geçmeyüb eğer bunun içün muhârebe avdet ederse ana dahi hâzır idüğünü gerek Fransa tarafına ve gerek hasbe'l-münâsebe Nemçe cânibine tefhîm eylemişdir. Gelelim ki Beyzâde-i mersûmun

Rusçuk'a gelüb söyleşmesi seyâhat sûreti olmayub me'mûren ağız aramak zımnında idüğü Memleketeyn hakkında tarafınıza birkaç vech beyânıyla derece derece şurût-ı tezkîrinden müstedildir. Binâberîn bâlâda tezkîr olunan vesâyâ şudur ki işbu nemîkamızın vusûlünde mârü'l-beyân Rusya me'mûrlarından birisi Rusçuk'da bulunmayub Bükreş'de iseler Pozorovski'ye olan cevâbnâmemizi kangısına münâsib olur ise irsâl ve tarafınızdan ona mektub tahrîriyle mazmûnunda şu cevâbnâme bu def'a taraf-ı sadrazamîden geldi. Feldmareşale gönderesiz ve size dahi lisânen ba'zı ifâdem vardır gelesiz deyü tastîr birle da'vet ve celb eyledikten sonra mahremâne sohbet edüb bu def'a cenâb-ı sadâret-penâhîden bana tenbîhnâmem geldi. Ana mebnî sizi celb eyledim diyerek tarafımızdan sûal-i hâtır mukaddemâtını ba'de't-temhîd mukaddem serasker idi her ne kadar istiklâli var ise de Âsitâne'den istizân-ı maslahat lâzım gelir idi. Şimdi hem cülûs-ı hümâyûn vâki oldu ve hem mühr-i vekâlet kemâl-i istiklâl ve istidâd ile dest-i idârelerine ihâle buyuruldu. Ve zimâm kâffe-i umûrlarında olub bi'l-cümle Anadolu ve Rumeli hânedânıyla dahi ittihâd-ı tamları hâsıl ve nizâm-ı dâhilî hitâma vâsıl olmağla devletin'in matlûbu olan musâlaha dahi bu günlerde bitecek ise Rusya devleti me'mûrlarıyla bi'l-müzâkere akd ü itmâma rağbetleri derkârdır. Ancak aralıkda Eflak ve Boğdan'a dair ba'zı tasavvurât deverân etmekle Devlet-i aliyye bir karış yerinden el-ıyâz geçmek ihtimâli olmayub hatta zîb-efzâ-ı evreng-i pâdîşâhî olan şevketlü mehâbetlü efendimiz bunun kaale gelmesini dahi men' buyurmuşlar. Kaldı ki haber alındığına göre Paris'de tarafeyn murahhasları sohbete dahi girmemişler. Mütârekeden sonra böyle bir sene bilâ-müzâkere musâlaha sürünmesi bir devletde ve bir târîhde olmamışdır. Bu te'hîr Fransa tarafından mıdır yohsa Rusya cânibinden midir ma'lûm değil. Eğer Paris'de bitmeyecek ise beyân edin başka çaresi görülsün. Ve bu bâbda Rusya devletinin mütâlaası ne ise hâlisâne beyân olundukda iktizâsına bakılır. İşbu seferin evvel ve ahiri ma'lûm olub müzâkere-i sulha şurû' olunduk da devleteynin muvâlât-ı kadîme ve hüsn-i niyetine göre mükâlemât-ı kesîreye tavakkuf etmeyüb az vakitte hüsn-i netîce bulur. Şöyle ki seferden evvel olan ba'zı şurûtun tenkihiyle ibkâ-ı ma-keenne sûretine Devlet-i aliyyenin müsafaası olur zann ederim kelâmlarını siyâk-ı meclise göre derece derece iktizâsı üzere mahremâne ve mektûmâne sûretle ifâde ve Fransa tarafına sadr-ı tahvîliyle Beyzâde'nin size dediği sûret ki Rusyalunun Fransa ile şayed muhârebesi avdet ederse taraf-ı Devlet-i aliyyeden emîn olmak mâddesidir. Eğer bu sûret tekevvün ederse cânib-i Devlet-i aliyyeden hiçbir gûne şübhe etmeyüb vücûhla mutmain olmanıza sened verir derecesinde müteahhidim ve ol vakit Cezâir-i Seb'a husûsunun dahi rabıtası mümkündür. İspanya maslahatı ve ahvâl-i sâire ma'lum olmağla iki hem-civâr dost-ı kadîmi devletin bilâ-mucib tekevvün eden işbu gailesinin bir an akdem def'i ve musâlaha-ı hayriyenin itmâmı devleteynin muktezâ-ı maslahat-ı nâfi'asından idüğü müsellemdir. İşte bunları feldmareşal cânibine hafiyyeten inhâ ile bir an evvel cevâb-ı savâbını isâl eylemeniz matlûb-ı âlidir deyü buna mümâsil mukaddemâtı yoluyla bast u tezkâr ve İspanya ve Fransa keyfiyetlerini ve Nemçe'nin Rusya ile muhâbere ve rabıtası olub olmadığını dahi mümkün mertebe istihbâr birle celb edebildiğiniz cevâb kâfi ve muttali olduğunuz hâlâtı bir gün evvel tarafımıza iş'âr eyleyesiz. Ve eğer tarafımızdan suâl olunur ise henüz vaktini bilemem ancak bundan sonraca bu taraflara keşt ü güzâr için gelmek niyetindedirler deyü

cevâb veresiz. Tarafınıza i'timâdımız olub dirâyet ve hüsn-i idâreniz dahi ma'lûmumuz olmağla ahere ser-rişte vermeyerek şu esnâda Rusyalu ile münferiden sulh esbâbını istihsâl edebilür iseniz tarafımıza ve husûsen Devlet-i aliyeye'ye hidmet etmiş olursuz. Ancak bilâ-semere Fransa'ya dahi aksi muzırr olmağla ana göre dûr-endişâne icrâ-ı muktezâyı rü'yet eyleyesiz.

Mühür: Mustafa
3 B 1223

Ek 7. MIB 26232 (23 B 1223/14 Eylül 1808): Alemdar Mustafa Paşa'nın Manuk Bey'e mektubu

Benim hamiyetlü dirâyet-mendim

Bu def'a gönderilen cevâbnâmeniz mefhûmu ma'lûmumuz olub Pozorovski'ye münâsibi vechile bir kıta kaime tahrîr ve bir tarafı açık olarak tarafınıza tesyîr olunmağla ba'de'l-kırâa münâsib ise irsâl edersiz. Bu def'a size olan vesâyâmız şudur ki bu esnâda Rusya'nın İsveç'le musâlahası ve Petersburg'da olan Fransa elçisinin kalkdığı mesmû' olmağla eğer sıhhate makrûn ise usûl-ı Avrupa tebeddül edeceği ve bi-mennihi Teâla bu sûret Devlet-i aliyyeye hayırlu olmak me'mûl idüğünden başka Rusyalu'ya ba'zı hâlât-ı vâkinin ifâdesi maslahata nâfi' add olunduğu cihetden ol tarafda olan Bervic'e beyân eylemeniz münâsib görülür ki sadrazam efendimizin mukaddem dekayik-i hâle vukufları yoğdu. Husûsen efendimizin Rusya Devleti'ne olan kemâl-i meyl ü incizâbı ve Fransa Devleti'nden hoşnud olmadığı ma'lûm olduğundan işin içyüzü efendimizden ketm olunur imiş. Şimdi bi'l-istiklâl vekîl-i mutlak olduklarından hakikat-i hâle kesb-i vukûf etmişler. Şöyle ki Sebastiyen Ceneral mukaddemâ Âsitâne'ye geldikten sonra Rusyalu ile muhârebede Devlet-i aliyyenin Fransalu ile iştirâki için etmediği ibrâm ve tedbîr kalmayub nihâyet hüdâvendigâr-ı merhûm hem-hudûdu olan Rusya devletiyle sefer etmeyeceği cevâbını verdiğinden ceneral-i merkum ba'de's-sükût devletinden tahrîrât ibrâzıyla Rusya ve İngiltere'nin Devlet-i aliyye hakkına olan sû-i niyet tertîblerini Fransa imparatoru Petersburg tarafından sahîhen tahkîk etmişdir deyü ba'zı delâil bast ve ol vakt Rusya Devleti'nin hudûdda olan tedârikâtıyla müddeâsını te'kîd ve ol vechile Devlet-i aliyyeyi taglît ve tahrîk eylemiş ise de Devlet-i aliyye yine külliyen ısgâ etmeyerek fakat ba'zı esbâb-ı ihtiyâta teşebbüsle iktifâsı esnâda Rusya askerinin bagteten memâlik-i İslâmiye'ye muâmelât-ı gayr-ı lâyıka ile istilâsı vukuu ve müteâkıben İngiltere donanmasının Darü's-Saltanaya duhûlü zuhûrunu ceneral-i merkum işte dediğim tertîbâttandır deyü saltanat-ı seniyyenin zihnine yerleşdürüb vakıâ Devlet-i aliyye bu bâbda mecbûr olmuş ise dahi netice-i hâl yine ma'lûm oldu. Ancak el-yevm Fransa me'mûrları Paris'de ve Âsitâne'de bir taraftan şikâyetden hâli olmayub Rusya Devleti'nin merâmı şudur budur ve şunu ister bunu iddiâ eder. Binâenaleyh Fransa imparatoru bi'l-muhâbere ilzâma çalışıyor. Nihâyet olmaz ise Leh'de duran askeri sevk ile seyfen ırzâ edecektir deyü söylemekde ve tahvîf ve taglît etmekde olduklarını efendimiz gereği gibi anlamış ve hatta bunlara dâir sened misüllü Fransa'nın evvelki kâğıdlarını görmüş ve Paris'de iş bitmeyeceğini dahi fehm eylemişler. Bundan başka İspanya'dan dolayı Avrupa ahvâli tenettüt kesb ettiğinden bu günlerde Fransalu yine Devlet-i aliyeyi celb ve tahrîke çalışıyor imiş. Efendimizin meyli ise dost-ı kadîm olan Rusya Devleti'ne olduğu ma'lûmunuzdur. Lakin tarafınızdan henüz muvâfık-ı maslahat bir eser zuhur etmediğinden efendimiz dahi huzûr-ı pâdişâhîde bir şey diyemiyorlar. Şu günlerde musâlahanın hitâmı tarafeyne ne mertebe nâfi' idüğü ta'rîfden müstağnidir. Ben ba'zı maslahat-ı mühimme zımnında bugünlerde Âsitâne'ye gidip yine geleceğim şu musâlahanın cevâb-ı sarîhini bir an akdem ifâde eyleseniz lisânen efendimiz ile söyleşip bir an akdem râbıta verilür idi yollu mukaddemât-ı hasene

temhîd etseniz şâyed işe yaramak gerekdir. Lakin bu suretle mi münâsib aher vechile mi enseb re'yinize muhavveldir. Her halde icrâ-ı lâzime-i dirâyet eyleyesiz.

23 B 1223
Mühür: Mustafa

Ek 8. MIB 26390 (23 B 1223/14 Eylül 1808): Alemdar Mustafa Paşa'nın General Prozorovski'ye musalahayla alakalı yazdığı mektubu

Zarfın üzerinde: "hâlâ Rusya Devleti Feldmareşali miknetlü rütbetlü asâletlü ve dâd-kârımız cenâbı cânib-i vâlâ-câlibine"

Miknetlü rütbetlü asâletlü feldmareşal-i hülûs-iştimâl cenâbı

Ba'de-ez ifâ-ı merâsim-i ved ve vâla muhibbâne inbâ olunur ki mukaddemce irsâl olunan tahrîrât-ı dostî-simâtınızın iktizâ iden cevâbnâme-i hâlisânesi Rusçuk'da olan mutemedimiz riâyetlü Manuk Bey vesâtatıyla tesyîr ve ba'zı vesâyâ dahi mûmâ ileyhe tahrîr olunmuş ise de cenâb-ı dirâyet-meâbınız ile beynimizde hâsıl olan muvâlât-ı kâmile ve husûsen ikimizde dahi devleteynin musâfat-ı kadîmesini iâde hüsn-i niyetine dâir derkâr olan rağbet-i tâmme muktezâsınca iktizâ-ı hâl ve maslahatı cânib-i nısfet-câlibinize dostâne beyân müterettib-i zimmet ve dâd-kari idüğü ayân olmakdan nâşî bu def'a lâzımü'l-ifâde ba'zı mevâdd mutemedimiz mûmâ-ileyhe tastîr ve tefhim olunmağla keyfiyet ma'lûm-ı kiyâset-melzûmunuz oldukda lazime-i hayr-hâh-ı derûnunuza göre cevâb-ı savâbını irsâl edeceğiniz nezd-i muhibbânemizde bedîhî ise dahi ba'de'l-mütâreke emr-i musâlahanın böyle bir seneden ziyâde sürünmesi bir devlette ve bir tarihde mesbûk olmadığı cenâbınızın dahi ra'nâ ma'lûmu olan mevâddan ve bâis-i ta'vîk nedir ve ne taraftandır ol dahi henüz tebeyyün etmeyen hâlâtdan olduğundan başka devleteyn-i fehimeteynin müsellem olan hüsn-i niyet-i hem-civârisine nazaran iâde-i musâfât-ı kadîme husûsunda mevâni-i sâire sebeb-i te'hîr olamayacağı vâzihâttan olmağla devletlerimize hayırlu olarak tecdîd-i müsâleme ile reâyâ-ı tarafeynin istihsâl-i esbâb-ı asâyişi vüs'amızda iken bir an akdem îfâsıyla işbu mâdde-i hayriyeye vesîle ve mazhar olmak ne gûne lâzımü'l-i'tinâ emr-i savâb idüğü vâreste-i kayd-ı ta'rîf olmağın işbu nemika-ı dostî allâmeye bâdî olmuştur. İnşallahu'l-Mevlâ lede'l-vusûl bu bâbda me'mûl olan cevâb-ı sarîhin mütemmem-i maslahat-ı nâfia olacak vechile bir an evvel irsâli derhâst-ı muhibbânemizdir.

-

23 B 1223
Vezir-i azam Mustafa
Mühür Mustafa

Ek 9. MIB 26230 (25 M 1224/13 Mart 1809): Mehmed Said Galib Efendi'nin Manuk Bey'den borç istediği bir mektubu

Devletlü Manuk Beğ dostumuz

Bükreş'de iken akçe sohbeti olub lüzûmu olduğu hâlde tedârik ve i'tâsına müsâraat ideceğiniz tarafınızdan ifâde olunub ol zaman pek de lüzûmu olmadığından lede'l-hâce yazılacağı beyân olunub bu bâbda irâe olunan gayretiniz bâis-i kemâl-i mahzûziyyet olmuşdu. El-hâleti-hazihi bu tarafda ba'zı mahale verilmek üzere eşya tedâriki lazım geldiğinden gayri hasbe'l-masârıf iktizâsı olmağla aceleten tarafımıza on beş bin guruş irsâli mûcib-i memnûniyyetimiz olur. Nakden gönderilmekliği mi uyar bu tarafa havâle mi idersiniz bir an akdem irsâliniz me'mûldür ve meblağ-ı merkum içün tarafımızdan iktizâ iden temessük ne vechile ve ne tarafa olmak lâzım gelür ise tarafımıza işaret eyleyesiz.

25 M 1224
mühür

Ek 10. MIB 26480 (25 C 1225/28 Temmuz 1810): Ruslara esir düşen Pehlivan İbrahim Paşa (Baba Paşa)'dan Manuk Bey'e mektup

İnâyetlü mürüvvetlü âtıfetlü re'fetlü, meâlî-himem sultanım efendi cemîlü'l-şime hazretleri

Hemâre-i teyâmün-i mecd ü ikbâl ve mazhar-ı füyûzât-ı mülkü'l-müteâl ile fâ'ik-i ekfâ ve'l-emsâl olmaları duavâtı ba'de'l-ikmâl nümâyende-i sâdıkü'l-bâl oldur ki ez-mâ-te-kaddüm zât-ı sütûde-simât-ı raufaneleriyle beynimizde derkâr olan ve inne-ke-enne (?) tezâyüdü bedîdâr olan hubb-ı muvâlât-ı müstedime ve muvâhât-ı meveddet-i kadîmemiz lâzimesince hak-ı raufanelerinde teveccüh-i derûniyemiz masruf ve dil-hâhları üzere kâffe-i mehâmm-ı mebrûreleri tanzîmine teşmîr-i sâk-ı gayret ve husûl-pezîrine himmet olunmuş-ken mukteza-yı kazâ u kader dâd u diyârınızdan ve hâne-i saâdetlerinden mehcûr oldukları peyâm-ı dehşet-eseri samiâ-yı dil-i hulûsverî oldukda Hakk bilür ki tehdîş-i derûnumuz olub lakin her iş cenâb-ı Hakk'ın takdîriyle olduğuna iştibâhımız olmayub inşallahu Teâlâ ahd-i karîbde evliyâ-ı umûr efendilerimizin himem-i aliyye ve müsâade-i behiyyeleriyle neyl-i makâsıd-ı âmâl olacağınız va'd-ı kerîmleri olduğundan başka alimallahu Teâlâ akdem-i âmâ-lım olarak bezl-i nakdîne-i kudret etmekde tecvîz-i kusûrum olmayub ancak mukteza-yı vakt u hâle nazaran muhlisleri ta'kîb-i a'dâya me'mûren Tuna havâlileri ve Dobruca derûnunda keşt-güzâr ve Hacıoğlu Pazarı meştâmız olub a'dâmız tarafına medd-i nigâh-ı basîret üzere olarak virâne Pazarcık'da sekiz mah dört bin mikdarı guzzât-ı muvahhidîn ile cân-siperâne gayret ve aralık aralık taharri ve istiknâhdan hâlî olmayub rûz-ı hızır hulûlünden sonra Rusyalunun tedârikât-ı kaviyyesi bizim üzerimize olduğunu her etraftan tahrîr ve ifâde ve bizim dahi mâ'lûmumuz idi. Lakin ne çare. Olduğumuz mahale metânet vermekden özge ilâcı bulunmayub virâne hendekleri oldukça ta'mîre mübâderet ve bi'n-nefs kendimiz bir mikdar güzîde süvari ve top ve mühimmât alub Karasu canibine ve hatta Mangalya Köp-rüsü'ne varılub Mangalya'da Rusyalunun askeri külliyetlüce görünüb ancak cenk gavgaya mübâşeret etmeyerek avdet ve gece bir karyede mühimmât ve bi-hikmeti Rabb-ı Kadîr ol gece elime sağ elime bir sızı ârız ve rukûb ve nüzüle iktidarım olmayub ertesi Pazarcık'a dâhil ve kendimize metânet vermeğe başlayub askerimiz ve zahiremiz olmadığını ve Rus-yalunun külliyetlü cemiyeti ve ve sû-i kasdı bizim üzerimize olduğunu tafsîlen sadrazam hazretlerine arz u tefhîm ve tekrar hazinedârımız Hasan Ağa kulları bir mikdar süvari ile dil ahzı içün irsâl ol dahi lütf-i Hakk'la iki ve üç dil ahz u girift ve anları dahi ordu-ı hümâyûna gönderüb tez elden külliyetlü asker ve zahire niyâz olundukda ma'lûm-ı şerifiniz olan çend rûz cevâbıyla avk u te'hîr etdirmekde iken mâh-ı Rebiü'l-evvel'in ikinci yevm-i Cumartesi ba'de'z-zuhr kırk bin mükemmel asker ile Graf Kamenski Pazarcık'a gelüb derhâl muhâsa-ra ve der-akab bizler dahi mukabil olub ol gün ahşama dek top ve tüfeng ve kılıç kılıca bir cenk-i azîm ve ahşam muârefet ve ferdâsı ale's-seheri etrâf-ı erbaamızdan külliyetlü tabu-runu kurub ta vakt-i zuhra dek bu vechile cenk ü cidâl olunmakda ise de Pazarcık'ın hâli cenâb-ı şerîfe ma'lûmdur. Dört bin asker ile ol mikdar hendek idâre olmayacağı emr-i aşikâr ve bir tarafdan imdâd u iânet olmayub halâsımız için dahi başka dürlü hareket etmeye bir dürlü irtikâb etmeyüb haşır ve neşir olmak dâiyesiyle cenk ü muhârebeye tasaddî ve sağ elim

ol halde iken gene sağ bazuma kurşun döğüb ve altımda iki atım urulub Rusyalu hendeğe yürüyüş etdiler. Guzzât-ı muvahhidîn dahi yer yerden (?) konaklara kapanub ve biz dahi konağımıza kapanub tamam ahşama bir saat kalınca cenk olunub âkıbet çare bulamayub taşradan konağa ateş verüb nâçâri vire ile teslim olduk. Ol mikdar askerden galiba bir iki yüz mikdarı halâs ve bin mikdarı esir ve bâkisi uğur-ı din ü devletde şehîd oldular. El-hükmü'llahu'l-aliyyü'l-a'lâ bu vâkıa el-abdü yüdebbir vallahu yukaddir mefhûmuna ma-sıdk (?) vâki olmuşdur. Heman bir kuru canımız ile halâs oldu. Ma-melekimiz nehb ü gârât olundu. Buna dahi razıyuz ancak hikmet-i Hüdâ elimiz ve yaramız bu hâlde iken sol ayağımıza dahi bir kazâ vâki oldu. Yirmi günden ziyâde sâhib-i firâşım ve dahi harçlık nâmıyla bir paramız yok ve yanımızda bulunan birkaç etibbâlarımız uryân ve kendimiz dahi uryân. Bu hâl-i cangüzâr ile Yaş'a dâhil olub hekimler ta'yîn ve muâlece ettirmekdeyim. Bükreş'e ve Rusçuk'a adam gönderüb harclık getürtmeye ruhsat bulamayub ilahi benim hâlim neye müncir olur. Aya Ahmed Efendi bizim hâlimizi işitdi mi ne vechile bir muhabbet-nâme göndersem belki tarafımıza mürâat ederlerdi. Bunca zaman beynimizde hukuk-ı kadîme ve ke-enne kardaş gibi idik ve uğurlarında çok mihen ve meşâk ve gayretlerini çekdim. İnşallahu Teâlâ bizim bu hâl-i pür-melâlimizde bizi sefîl olmamızı revâ görmezler deyü Hüdâ hakkı için leyl ü nehâr tahayyül-i derûnum iken fillahilhamd vel-mennehu birbirimiz ile hulûs-ı tamımıza binâen cenâb-ı Allah hazreti seni rehber-i tarîk eyleyüb bir vakt-i meymenet-karîbde adamınız Kevork kulları geldiği birle alimallah cümle endişe-i fikr ü hâlim bertaraf oldu. Hemân Allahu zül-celâl dîde-i dünya ile karîben mülâkat ve halâs olmamızı müyesser eyleye amin. Şimdilik himmet-i derûniyeniz semeresi olarak adamınız vâsıtasıyla sizin hayr-hâhlarınızdan hâlâ Yaş'da mukîm Rusçuklu Mardiros bâzirgân kullarından bâ-temessük üçbin guruş istikrâz ve be-gayet mahzûz oldum. Kardaş Allah aşkına bizi bu diyâr-ı âherlerde sefîl eyleme ve düşmana muhtaç eyleme. Hüdâ kerimdir. İnşallahu Teâlâ adamınız bendeleri nezd-i şerîfinize vâsıl oldukda el-haletü-hazihi ne hâl ve keyfiyetde olduğum takririnden ma'lûm-ı mürüvvetleri buyruldukda zât-ı mürüvvet-âyâtlarından kadîmî me'mûl ve meşhûdum olan hüsn-i himmetleri lâzimesince bu muhlislerine sefâlet çekdirmeyüb tez elden adamınız mersûm ile külliyetlüce meblağ ve kendim üryân olduğum anlatdım. Ne kürküm var ne kaputum var ve ne şalvarım ve ne entarim. Habbe-i vâhidim yokdur. Cümlesini rica ederim ve bir iki temiz çubuk rica iderim. Her ne kadar tavîl-i kelâm etdik ise kusura nazar buyurulmayub inşallah ricamıza müsâade ve hengâm-ı mülâkata değin tarafımızı duavât-ı hayriye ile yâd eylemeniz etmem me'mûl ve der-hevâs-ı (?) hâlisânemizdir sultanım.

25 C 1225
mühür

Mürüvvet-kârım hazretleri

Nezd-i raufânelerine isticlâb buyurduğunuz agavât-ı zevi'l-ihtirâmlarından saâdetlü karındaş-ı ekremim Hacı Ali Ağa hazretlerine ve saâdetlü Mahmud Tiran Ağa'ya ve mükerremetlü Toska Ferhad Ağa'ya ve izzet-mendim Memiş Ağa vesâir ağavâtların cümlesine selâmlar olunub hâtırları suâl ve duâları niyâz olunur.

Ek II. MIB 26479 (tarihsiz): Manuk Bey'in tuz maddesiyle alakalı bir arzuhali

Çünkü geçen sene Osmanlı tarafından musalaha murahhâsları ta'yîn olunub bu tarafa vurûdlarından herkesin bilâ-şübhe musâlahaya karâr-dâde verilecek ümîdlerinden karar ümîd olunub bendeniz dahi Eflak huknelerini sâir barış senelerinin iki kat bahasıyla dîvân tarafından iltizâm eylemişdim. Yani yedi yüz bin guruşa. Musâlaha râbıta bulamayub murahhâslar gerüye avdet edüb muhârebe kararı göründüğünden gerek bendeniz gerek sâir iltizâmcılar ve ammeleri alanlar yani cem-i iltizâmâtı alız edenler cenerâl Koşnikov tarafına arzuhâl ile hukne-i mezkûrun tenzilini ricâ-mend olduğumuzda evvelki senenin yani mütârîka senesinin bedeli mikdarına müsâde edüb üç yüz kırk bin guruşa karar verdiler. Ancak mütârika senesi Sırb tarafına ve Eflak'ın Tuna nehri boyuna ve dahi on iki saat içeriye cümle kurâlar mahalinde olub bunlara külliyetlü tuz fürûht olduğundan ve ol mütârîka senesi bu muhârebe senesine misüllü olmadığından ve olmaz iken bendeniz hicâbımdan tekrar arzuhâle cesâret edemeyüb külliyetlü ziyân gözüm önünde aşikâr iken emri üzere üç yüz kırk bir bin guruşa kabul edüb ve bedel-i iltizâm mebâlig-i mezbûru tamamen vistiyâriye teslim eyledim. Ancak cümle dîvân boyârının ve ahâli-i memleketin ma'lûmudur ki bu sene iki yüz elli bin guruş mikdarı huknelerin tarafımıza ziyânı oldu. Husus-ı mezbûr için mahsûs ricâ ederim ki bu sene dahi geçen sene bahasından münâsibi vech üzere tenzîli ile hukne-i mezkûru bendenize alıverilmesi şayed geçen senenin ziyânına bir medâr olabilir. Çünkü külliyetlü masârıf ile kesdirdiğim tuzlar elimde kaldı. Eğer aheri iltizâm eder ise kâide-i kadîme üzere benim tuzlarımı fürûht etdirmeyüb kalır. Hâsılı her vechile ta'tîline bâdî olur. İnşallah me'mûlüm var ki sizin gar-ı şîmşîriniz ile bu sene Sırb tarafının yolu küşâd olub ve Tuna sevâilinde ve karîb mahallerde bulunan Eflak kurâlarından mahallerinden devr olmayub her ne hâl ise epeyüce tuz sürülebilir. Zirâ Eflak huknelerinin tuzun vâfiri Türk tarafına ve bir mikdarı Sırb'a ve bir mikdarı dahi Tuna sevâilinde bulunan Eflak kurâlarına ki balıkçılık ile geçiniyorlar. Cüzisi dahi memleket-i Eflak'da sürülebilir. Bunun için himmetiniz ile me'mûl ederim ki Sırb'a ve balıkçı Eflaklarına bu sene bir mikdar ziyâde sürülüb belki geçen senenin ziyânına bir mikdar medâr olabilir. Bilâ-şübhe me'mûlüm ki şevketlü kudretlü imparator efendimiz hazretleri ve siz efendimiz bendenizin bu derece ziyânıma viza vermemek gerekür. İnâyet ve merhâmet ve lütf efendimindir.

Ek 12. BOA, C. DH. 303/15105 (29 C 1230/9 Haziran 1815): Manuk Bey'in bir Osmanlı devlet adamına yazdığı mektup

Devletlü, inâyetlü, atıfetlü vefiü'l-himem kesîrü'l-ekrem efendim hazretleri

Hemvâre-i cem-i aksâ-ı amâlları ve vefk-i merâm pezîrâ-ı hitâm olmak enmileye-bahşa takdîm-i bargâh-ı hazret-i perverdigâr kılındığı encâmında inbâ-gerde-i bende-i dil-bendeleridir ki bu def'a Receb üç tarihiyle müferrih irsâl buyurulan inâyet-nâme-i sâmiyyeleri pirâye-dest-i tanzîm ve mefhûmu ma'lûm-ı rehn-i abd-i müstedîmleri olmuşdur. Benim devletlü efendim bu mahzûnu ferâmûş itmeyerek böyle bir harâb ve yebâb zamânımda hâl-i pür-melâlimi suâl ile hâtır-ı virânımı memûr ve âbâd buyurmalarından tahassul iden memnûniyyet-i âcizânem ne derecelere vâsıl olduğu kâl ve kalem ile ta'bîr ve tahrîr mümkün değildir. Şöyle ki ciğer-i hûn-alûdumda açılan onulmaz yaraların mücerred merhem-i zikr ve iltifât çare-sâzlarına munhasır ve muhtâc olduğu taman-ı (?) mesel bilerek bu gûne taltîfât ile çer âbâd (?) olub kalb-i mahzûnumu mesrûr ve şâd buyurmalarını âlimallahi'l-azîm ila ahiri'l-ömr unutmak mümkün değildir. Hakkâ ki meydân-ı vefâ-kâride baş dikmek merdiyet ve himmet itmek bu kadar olur. Hemân Hakk sübhâne ve teâla hazretleri ind-i padişahîde siz efendimi şirin gösterüb cem-i umûr-ı seniyyelerinde tevfîk ihsân idüb düşmanları şerrinden emin ve iki cihânda azîz ve mükerrem eyleye amîn. Hâl-i acizânem cümleye ma'lûm olub devletlü efendimi tasdîe hâcet yokdur. Mükâfaât-ı memûl iderken ba'zı erbâb-ı fesâdın ve ehl-i hasedin gayz ve garezleri ile felek ezâsına uğrayub gayriler tavassutuna mecbûr olub Nemçe Devleti hükmünde Braşov nam kasabada temekkün idüb veliü'l-nimetimiz olan şevketlü kerâmetlü pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin devâm-ı ömr ü saltanatları ile dem-güzâr ve lütf ve merhametleri ve ihsânlarına muntazır oluyoruz. Eğerçe çekilen sadmenin haddi câire-i tahammülü tecâvüz etmiş ise de bu bâbda veliü'l-nimetimiz olan Devlet-i Aliyye'nin rey-i munazzım olmayub fakat ba'zı erbâb-ı fesâdın hasedlerinden neşet itmiş olmağla bi-mennehü'r-Rahman gün ola ki felek agyârdan hâli olub ve devlet-i ebedü'l-kararın merhamet-i aliyyesi hayr-hâh-ı dostlar himmetiyle bu kullarının üzerine dahi teveccüh ider tesellisinden hali olduğumuz yokdur. Kaldı ki el-haleti-hazihi hakk-ı na-müstahak-ı abidânemde nimet ve teselliyet-i uzmâ şudur ki bed-hâhlar beni vatanımdan mechûr etdilerse de ehl-i kulûb olan ba'zı efendilerimiz ve dostlarımız kalblerinden dûr etmek ellerinden gelmedi. İşte efendilerim ba'zen böyle inâyet-nâmeler ihsânıyla harâb olmuş derûnuma teselliyet-bahş olub rûşen ve mesrûr iderler. Resm-i teşekküride kusurum bi-pâyândır. Efendim ne vechile ifâ-ı lâzıme-i zimmet ideyim bilemem. Bendeleri Türkîü'l-ibâre tahrîrat idemeyüb lisân-âşinâ bir kimesne tedâriki husûsunda mücâvebeye gece mübâderet ve bu ana dek tehîr olundu. Afv ve safh-i cemîlleri mütemennidir. Efendim bu kulları ba'zı zâtı ma'lûm-ı efendimizin rey ve reviyyetleriyle şimdiki hâlde Braşov'da iskân etmekdeyim. Lüften ve keremen eğer inâyet-name ihsân buyurmak muvaffak-ı rey-i aliyyeleri ise nâkıl-i arife-i çâkeri Vasil kulları ma'rifetiyle sâlimen vâsıl-ı yedd-i bendegânem olur. Ve merkum Vasil kullarının dahi ol tarafda vâki olan umur-ı husûsuna himmet vâlâ-nehmet-i devletlerini dirîg buyurmaları mercûdur. Bu bende-i nimet-perverleri her nerede olsam sıdk ve istikametde müstakırr olub gayretime zerrece fütûr ve halel virmeyüb hatta dem-be-dem

tariki ile evvelkinde dahi birkaç kat ziyâde sâdık ve gayretkeş kulları olduğumu muhakkak bilerek ümîd-var olduğum vech üzere taraf-ı devletlerinden dahi hakk-ı çâkerânemde himmet ve sıyânetleri bi-dirîg buyurmaları vâbeste-i kayd-ı iştibâh olub bundan böyle dahi ayendegân vukuunda ve inâyet-nâme-i atıfet-alâmetleri ihsânıyla kalb-i mahzûnumu mesrûr ve şâdân buyurmaları bâbında lütf ve ihsan ve inâyet-i bi-pâyân-ı devletlü inâyetlü, atıfetlü veliü'l-niam ve kesîrü'l-kerem efendim hazretlerinindir.

Mühür: Manuk
29 C 1230

Üstte not: saâdetlü rıfâtlu Ali Ağa hazretlerine hülûsâne selâm duâlar olunub hâtır-ı şerîfleri istifşâr olunur teblîgi mercûdur efendim.
İnâyet-kâr efendim,

Braşov'da bir eyyâm oturmak içün bu kış Beç'e varub izin almağa mecbûr oldum. Ve varub Paspanzâde mahdûmu Ali Beğefendi orada buldum. Yani bir veled-i zinâ Yahudi hilesine uğrayub elinde olan eşyasını mersûm veled-i zinâya kapdurub bîçâre öylece çıkagelmiş Beç'e. Kendi câhil kimesnesi dahi yokdur. Ve kimesneyi bilmez. Her ne ise bu kulları hemşehrilik hakkına hürmeten elden geldiği kadar iânete ve sıyanet idüb Yahudi'nin dolabından hülûs eyledikden sonra yine memâlik-i aliyyeye avd ve ricat eylemeği kendine gûna-gûn tertîb ve teklîf ve ibrâm etdim ise de kâr etmeyüb havda tâbi olub taraf-ı devletlerine gitmeğe ırzâ idemedim. Nihâyetü'l-emr Devlet-i Aliyye'de Anadolu cânibine bir dostumun yanına gitmek üzere ibrâm ve ilzâm eyledim. Ve yedine bir kıta dahi tavsiye ita eyleyüb ve yanına adam koşub selâmet duâsını dahi gönülden edâ eyledim. Bu kulları Beç'den çıkdığımın beşinci günü muma ileyh dahi Beç'de hurûc ve Anadolu cânibine doğru azîmet idecekler idi. Ma'lûm-ı inâyet-mersûmları olmak içün işâret olundu.)

Ek 13. MIB 26436 (Selehe L 1231/22 Eylül 1816): Eflak voyvodası Karaca Yanko'dan Manuk Bey'e Mektup

Haşmetlü rütbetlü mezelletlü mezîd-muhabbetlü dost-ı ahabbım cenâbı

Bundan akdem Eflak arazisinden mürûr etmiş olan zevceniz kadın cenâblarının refâh ve istirahâti esbabının istihsâline sarf olunan gayret-i hâlisânemin teşekküründen bahsle ba'zı maslahatınız için bu tarafa gönderdiğiniz kaynınızın reviş-i umûruna levâzım-ı muâveneti icrâ eylemam istidâsını hâvî Rumî ibâresiyle mersûl-i sû-i muhibbî olan mektubunuz vusûl bulub meâl-i dostî-iştimâline tahsîl-i vukûf olunmuşdur. Sıhhat ve âfiyetde müstedâm olduğunuzdan ve taraf-ı hâlisâneme vedd ve muhabbetiniz derkâr olduğuna dâir iş'ârınızdan derecesiz mahzûz ve mesrûr oldum. Benim dost-ı ahabbım taraf-ı vâlâ-kârınıza vedd ü muhabbetim ebnâ-ı zamanın tabîat edindikleri politika ve müdâhane sûretlerinden berî olduğu ve baime yapma ve musanna olmayub derûnî ve hakîkî olduğu aşikârdır. Hatta tarafınıza olan böyle hâlisâne muhabbetimin âsârı kadimden berü izhâr olunmuş olduğu derkâr olub cenâb-ı haşmet-meâbınız dahi dostluğumu ve vefâdârlığımı tecrübe etmiş olduğunuz i'tikadındayım. Zevceniz kadın cenâblarının Eflak'dan mürûrunda levâzım-ı tekrîmine ibtidâr etmiş isem bu mâddede lâzıme-i zimmet-i muhâleseti icrâ etmişim. Zîrâ cenâb-ı haşmetiniz misüllü dost-ı ahabbımın muteallikilerine dostluk levâzımını icrâ etmek üzerime vâcibdir. Hulûs ve muhabbetimi cezm ve tahkik etmişsiniz şimdi tekrar isbâtı kaydına düşmek hâsılı istihsâl kabîlindendir. Bu kadarca yalnız beyân ederim ki taraf-ı haşmetinize olan hulûs ve muhabbetim evvelki gibi olub asla mütegayyir olmadığı ve bundan böyle dahi tagayyür kabul etmek muhâl olduğu bî-iştibâhdır. Ancak bu derece hulûsumu bilür iken aralık aralık bu muhibbinize mektub tahrîre himmet eylememeniz doğrusu bâis-i teessüfüm olur bir keyfiyet idi. Muhabbet-ı tarafeyne göre mekâtibe eksik olmamalı idi. Ve tarafınızdan teklîfsizce muhabbet-nâmeler gönderilmeli idi. Umûr u maslahatınızın temşiyeti mültezim-i hâlisânem olduğu ve her husûsunuz bu muhibbinizin maslahatı idüğü meczûm olduğundan bu def'a gönderdiğiniz kaynınızın ifâde edeceği mâddelerin ve umûr u hususâtınızın ber vefk-i dil-hâh temşiyeti zımnında olageldiği kadar levâzım-ı muâvenetin icrâsı zımnında tecviz-i kusûr olunmayacakdır. Cenâbınızın her maslahatı bana müteallikdir. Vedd ü muhabetde sâbit-kadem olduğum ma'lûmunuzdur. Muhabbetnâmelerinin dâima vürûduna ârzû-keşim. Bu takdîrce beynenâda derkâr ve şübheden ârî olan hulûs ve muhabbet iktizâsınca her mâddeyi ve her husûsunuzu taraf-ı muhibbâneme teklîfsizce tahrîr ve sıkça sıkça muhabbetnâmeler irsâl ve tesyîre himmetinizi tavakku ve iltimâs ederim. Huluskâr olan dostlar beynlerinde teklîf ve tekellüf olmadığı zâhirdir. İşte muhibbiniz bu def'a gelen muhabbet-nâmenizi vesîle edinerek kadimî hulûs ve muhabbetimin revâtıbını te'kîde cenâbınızdan evvel davrandım. Bundan böyle hulûsnâme irsâlinden fârig olmayacağımdır. Heman cenâb-ı haşmetinizden dahi mukabele-i bi'l-misile riâyet olunmak me'mûl ve müstevfî-i muhibbânemdir. Bâki sıhhat ü âfiyetde müstedâm ol ve her halde sağ ol muhibbim.

Selehe L 1231
Mühür: Karaca Yanko

Ek 14. MIB 26405 (21 Z 1231/12 Kasım 1816). Köse Ahmed'den Manuk Bey'e kat-ı alaka senedi.[3]

Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki

İşbu bin iki yüz otuz bir senesinde Zilhicce-i şerifin yirmi birinci günü haşmetlü Manuk Bey ilen yirmi seneden berü olan bütün hesâblarımı rü'yet idüb üzerinde kalan yüz on beş bin gurûşumu Bükreş'te olan kaynı Asadur Ağa'ya havâle idüb zikr olunan yüz on beş bin guruşu merkum Asadur Ağa yedinden tamamen ve kâmilen ahz eylediğimi müş'ir haşmetlü Manuk Bey cenâblarına işbu memhûrlu senet itâ olunmuşdur. Bundan böyle birden bine değin bir akçe ve bir habbe alacağım kalmadığı ecilden âmme-i da'vâdan temyîzi zimemiyetimizi ibrâ etme etmemiz içün ve benim evlâdlarım dahi bu senetime amel edeler. Gerekdir ki benim sağlığımda ve vefatımdan sonra dahi ma'zâllahu Teâlâ bu bitmiş hesâblarımız içün evlâdlarım tarafından bir da'vâ zuhûr ider ise her hangı şer'iatda olur ise olsun bu senetime amel edüb da'vâcılıklarına amel olunmaya ve haşmetlü Manuk Bey'de emâneten bırakdığım mûcevherâtımı vesâir eşyalarımı dahi tamamen ve kâmilen ahz eylediğim ecilden bu senetime tahrîr olundu.

Fi 21 Z 1231
İmza: Ahmed sabık âyan-ı Rusçuk
Mühür: Ahmed
Mühür: Manuk (?)

3 İmla hataları Köse Ahmed'in imlasından kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı arşivi, muhtelif kataloglar
Directia Arcivelor Nationale Istorice Centrale (DANIC), Siruni dosyaları
Muzeul Municipiului Bucureşti (MIB)
Rusçuk Şeriyye Sicilleri

Dönem Kaynakları

Adaniloiaie N ve G. Untoru, "Contributii Documentare la Cunoaşterea Activitatii lui Manuk Bey," *Revista Istoria* 27/9 (1974), s. 1356-1369.

Ahmed Asım Efendi, *Tarih-i Asım*, 2 cilt, (İstanbul: 1867).

Andreossy, A., *Constantinople et le Bosphore de Thrace pendant les années 1812, 1813 et 1814 et pendant l'année 1826* (Paris: 1828).

Arapyan, K. *Ruscuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, (Ankara: TTK, 1943).

Baron I. de Testa, *Recueil des Traites de la Porte Ottomane avec les Puissances Etrangeres* 11 cilt (Paris: 1865).

Bellanger, S., *Le Kéroutza Voyage en Moldo-Valachie*, 2 cilt (Paris: 1846).

Beydilli, Kemal (ed), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, (İstanbul: TATAV, 2001).

Beyhan, M. A. (ed.), *Saray Günlüğü (1802-1806)*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2007).

—, Câbî Ömer *Efendi, Câbî Tarihi, (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani): Tahlil ve Tenkidli Metin*, 2 cilt, (Ankara: TTK, 2003).

Camariano, N., "Trois Lettres de Jean Capodistria, Ministre de Affaires Etrangeres de Russie envers Manouk Bey 1816-1817)," *Balkan Studies* (1970), s. 97-106.

Derin, F. Ç (ed.)., "Yayla İmamı Risalesi," *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 3 (1973), s. 213-272.

Erbiceanu, Constantin, "Cronicul Protosinghelului, Naum Rîmniceanu de la 1768-1810," *Cronicanii Greci cari au scris despre Romani* (Bükreş: 1888), s. 235-294.

Erkutun, M. İlkin, "Mevridü'l-Uhud: Bükreş Andlaşması İle İlgili Galip Paşa Evrakı," yayınlanmamış yüksek lisans tezi (İstanbul Üniversitesi: 1997).

Gazzizâde Abdüllatif Efendi, *Vekayi-i Baba Paşa Fi't-Tarih*, Salih Erol (ed.), (Ankara: TTK, 2013).

Georg Oğulukyan, *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi, 1806-1810 İsyanları: III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ermeniceden çeviren Andreasyan, Hrand D., (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972).

Hurmuzaki (ed.), *Documente priviotare la istoria românilor culese Baron de Eudoxio de Hurmuzaki*, 22 cilt (Bükreş: 1876-1943).

Iorga, N (ed.)., *Studii şi Documente cu Privire la Istoria Romînilor*, 23 cilt (Bükreş: 1906).

—, *Acte şi Fragmente cu Privilere la Istoria Rominilor* 3 cilt (Bükreş: 1896).

Kethüda Said Efendi, *Tarih-i Vaka-yı Selim-i Salis*, (Bayezid Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no. 3367).

Krasnokoutskiy, A.G., *Dverniya Zapiski noyedzki v Konstantinopol Aleksandra Grigoryevic Krasnokutskago v 1808 godu, Samim im pisanniya* (Moskova: Tipografiya S. Selivenskago, 1815).

Le Comte de La Garde, *Voyage de Moscou a Vienne par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt adresseés a Jules Griffith* (Paris: 1824).

La Garde-Chambonas, Auguste de, *Journal of a Nobleman Comprising an Account of his Travels and a Narrative of his Residence at Vienna during the Congress*, 2 cilt, (Londra: 1831).

——, A. L. C., *Voyage dans Quelques Parties de l'Europe*, 2. baskı (Londra. 1836).

Macfarlane, C. *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces* (Londra, 1829).

Mackay, S., *Campaigns of the Armies of France in Prussia, Saxony and Poland under the Command of the Emperor and the King*, (Boston: Farrand, Mallory and Co., 1808).

Mehmed İzzet Bey, *Harita-ı Kapudanan-ı Derya* (İstanbul: 1285/1868-69).

Mikhailovsky-Danilevsky, Lieutenant General, Alexander, *Russo-Ottoman War of 1806-1807*, Ruscadan İngilizceye çeviren Alexander Mikaberidze 2 cilt (West Chester: The Nafziger Collection, 2002).

Mustafa, A. M., *Documente turcesti privind istoria Romaniei, 1791-1812*, 3 cilt (Bükreş: 1986).

Mustafa Necib Efendi, *Selim-i Salis Asrı Vekayii*, (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1280/1863).

Neale, A., *Travels Through Some Parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey* (Londra: 1818).

Neticetü'l-Vekayi, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler, no. 2785.

Olivier, G. A., *Travels in the Ottoman Empire, Egypt and Persia Undertaken by Order of the Government of France during the First Six Years of the Republic*, 2 cilt, (Londra: Longman, 1801).

Panaitescu, P.P., "Un Manuscript Necunoscut al Efimeridelor lui Constanti Caragea Banul," *Bulletinul Comisiei Istorice a României* 3 (1924), s. 113-171.

——, *Corespondenta lui Constantin Ypsilanti cu Guvernul Rusesc, 1806-1810* (Bükreş: Cartea Romaneasca, 1933).

Pertusier, C., *La Valachie, La Moldavie et de l'Influence Politique des Grecs du Fanal* (Paris: 1822).

Rizos, P. (ed.), *Mémoires du Prince Nicolas Soutzo: Grand Logothéte de Moldavie, 1798-1871* (Viyana: 1899).

Sağlamdemir, İ. "Mecmua-i Vekayi-i Asr- Mahmud Han-ı Adli," yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Marmara Üniversitesi: 1994).

Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Tarihi (Osmanlı tarihi: 1223-1237/1808-1821*, 2 cilt, Ziya Yılmazer (ed.), (İstanbul: Çamlıca, 2008).

Yakichitch, G. (Grgur Jaksic), "Documents et Memoires: Notes sur Passvan-oglou, 1758-1807 par L'adjudant-Commander Mériage," *La Revue slave* I/2 (Mayıs 1906), s. 261-79; I/3 (Haziran 1906), s. 418-29; II/1 (Temmuz-Ağustos 1906), s. 126-39; II/3 (Kasım-Aralık 1906), s. 426-33; III/1 (Ocak Şubat 1907), s. 131-38; III/2 (Mart-Nisan 1907), s. 268-78.

Walsh, R., *Narrative of a Journey From Constantinople to England*, (Londra: 1828).

İkincil Kaynaklar

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 12 cilt, 2.basım (Dersaadet: 1309/1891).

Agachi, A.,"Razboiul Ruso-Turc din Ani 1806-1812 şi Ocupatia Militara Rusa a Moldovei şi Tarii Romaneşti: Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812," *Revista Militara* 2/12 (2014), s. 91-120.

Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, M. M., "Contribution a l'Etude des Relations de Seid Abdullah Ramiz Pacha avec les Principautés Romaines," *Studia et Acta Orientalia* VII (1968), s. 78-94.

Anderson, M., *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World* (Oxford: Cambridge: Polity Press, 1996).

Arapu, V., "Aspecte Istoriografice Controversate Privind Activitatea Diplomatica a lui Manuc Bei," Sergiu Musteata (ed.), *Tratatul de Pace de la Bucureşti din 1812: 200 de Ani de la Annexarea Basarabiei de Catre Imperiul Rus, Materialele Conferintei Internationale Chişinau, 26-28 Aprilie 2012* (Chişinau: Pontos, 2012), s. 71-82.

Bakardjieva, T., "Kargaşa ve Yaratıcılık Arasında: XVIII. Yüzyılın Sonu ve XIX. Başında Bir Taşra Kasabasının Hikâyesi," *Osmanlı*, (Ankara: Yeni Türkiye, 1999), c. 5, s. 631-39.

Bayrak Ferlibaş, M., "Alemdar Mustafa Paşa'nın Muhallefatı," M. Bayrak Ferlibaş (ed.), *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (İstanbul: Yeditepe, 2011), s. 345-407.

Baron M. De Prevost, "Constantinople en 1806 et 1807," *Revue Contemporaine* XIV (1854), s. 161-185.

Beydilli, K., "Tirsiniklioğlu İsmail Ağa," DİA, s. 204-5.

Bezviconi, G., *Manuc Bei* (Kişinev: 1938).

—, *Contributti la Istoria Relatiilor Romîno-Ruse* (Bükreş: 1962).

—, *Boierimea Moldovei dintre Prut si Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea docum nobilimii din Basarabia la 1821*, (Tritonic, 2004).

Boppe, A., "La Mission de l'adjudant-commandant Meriage a Widin" *Annales de l'Ecole Libre des Sciences Politiques* 1 (1886), s. 259-293.

Boissevain, J., "Patrons as Brokers," *Sociologische Gids* 16/6 (1969), s. 379-86.

Brummett, P., "Placing the Ottomans in the Mediterrenean World: The Questions of Notables and Households," *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* 36 (2010), s. 77-96.

Coquelle, P., "Sebastiani: Ambassadeur A Constantinople 1806-1808 d'apres des documents inedité," *Reveu d'Histoire Diplomatique*, XVII, (1904), s. 574-611.

Costache, S., *At The End of Empire: Imperial Governance, Inter-Imperial Rivalry and "Autonomy" in Wallachia and Moldavia (1750s-1850s)*, yayınlanmamış doktora tezi (Illionis-Urbana Üniversitesi: 2003).

—, "Afaceri Private, Cârmuire Imperiala şi Modernizare: Un Project de Reforma la Frontiera Dunareana Ruso-Otomana, 1800-1817," *Archiva Moldaviae, Supliment* I (2014), s. 77-97.

—, "The Ottoman-Russian-Habsburg Information Networks and the Negotiation of Ottoman Affairs on the Danube (1800s-1820s)," *Revista istorică* XXVI/3-4 (2015), s. 249-79.

—, "From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the Career of an Ottoman-Russian Middleman at the Beginning of the 19th Century," *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* III/1 (Temmuz 2017), s. 23-43

Driault, E., *Napolyon'un Şark Siyaseti : Selim-i Salis ve Napolyon, Sebastiani ve Gardan*, Türkçeye çeviren Köprülüzade Mehmed Fuad (İstanbul: Kanaat Matbaası, 1329/1911).

—, *Napoleon et l'Europe: Tilsit, France et Russie sous le Premier Empire: La Question de Pologne* (Paris: Felix Alcan, 1917).

Eisenstadt, S.N. ve Roniger, L., Patron, *Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

—, "Patron-Client Relationship as a Model of Structuring Social Exchange" *Comparative Studies in Society and History* 22/1 (1980), s. 42-77.

Erdoğan Kaçan M., Ferlibaş Bayrak, M. ve Çolak, K., *Rusçuk Ayanı: Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, (İstanbul: Yeditepe, 2009).

Esmer, T., "Economies of Violence: Banditry and Governance in the Ottoman Empire around 1800," *Past and Present*, 224 (2014), s. 163-99.

Felea, A., "Câteva Date Despre Urmaşii Lui Manuc Bey (sec. XIX.-Înc sec. XX), *Tyragetia*, serie nouă, vol. IV [XIX], nr. 2 (Istorie. Muzeologie: 2010), pp. 187-202.

—, "Testament-A Source of Family Relations Research. The Case of Manuc Bey," *Codrul Cosminului* VII/1 (2011), s.73-85.

Filiti, J.C., Role diplomatique des phanariots (Paris: 1901).

Frary J. L., Kozelsky, M. (eds.), *Russian-Ottoman Borderlands: The Eastern Question Reconsidered* (Madison: The University of Wisconsin Press, 2014).

Gellner, E. ve Waterbury, J. (eds.), *Patrons and Clients in Mediterrenean Socities* (London: Dockworth, 1977).

Ghika, Prince D. J., "La France et les principaute's danubiennes de 1789 a 1815," *Annales de l'Ecole* (1896), s. 208-33.

Goşu, A., "Pacea de la Bucureşti şi Moruzeştii," *National şi Universal in Istoria Românilor: Studii Oferite Prof. Dr. Şerban Papacostea cu Ocazia İmplinirii a 70 de Ani* (Bükreş: 1998), s. 362-390.

Gradeva, R., "Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries" Andrew C. S. Peacock (ed.), *The Frontiers of the Ottoman World*, (Oxford: Oxford University Press: 2009), s. 331-351.

—, "Pazvantoğlu of Vidin between Old and New," F. Anscombe (ed.) *The Ottoman Balkans* (Princeton: Princeton University Press, 2006)

—, "War and Peace Along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century," *Oriento Moderno*, Nouva Serie 20 (81) no. 1, s. 149-175.

Heywood, C. "Frontier in Ottoman History: Old Ideas and New Myths," D. Power ve N. Standen (eds.), *Frontiers in Question: Eurosian Borderlands, 700-1700* (Palgrave Macmillan, 1999), s. 228-51.

Ianeva, S. "Financing the State?: Tax-Farming as a Source of Invidiual Wealth in the Nineteenth Century, *Oriens* 37 (2009), s. 209-224.

—, "The Non-Muslim Tax-Farmers in the Fiscal and Economic System of the Ottoman Empire in the 19th Century," Jorgen Nielsen (ed.), *Religion, Ethnicity and Contested Nationhood in the Former Ottoman Space* (Leiden: Boston: Brill, 2012), s. 47-63.

Ionescu, S., *Manuc Bei, zaraf si diplomat la incepitul secolului al XIX-lea* (Cluj: Napoca, 1976).

İsmail, F., "The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812," *Middle Eastern Studies* 15/2 (1979), s. 163-192.

—, "Bükreş Antlaşmasının Müzakeresi, 1811-1812," *Belleten* XLVI/181 (1982), s. 73-121.

Kaçan, Erdoğan, M., "XVI. Yüzyılda Rusçuk'ta Demografik ve Sosyo-ekonomik Yapı," M. Sariyannis (ed.), *New Trends in Ottoman Studies: Papers Presented at the 20th CIEPO Symposium, Rethymno, 27 June-1 July 2012* (Resmo: Girit Üniversitesi: 2014), s. 277-296.

Karman, G. ,"The Networks of a Pretender in Constantinople: The Contacts of the Future Voivode Mihail Radu," G. Karman ve R. G. Paun (eds.), *Europe And The Ottoman World: Exchanges and Conflicts (Sixteenth to Seventeenth Centuries)*, (İstanbul: ISIS, 2013), s. 119-139.

Kaufman, R. R., "Patron-Client Concept and Macro-Politics: Prospects and Problems," *Comparative Studies in Society and History* 16/3 (1974), s. 284-308.

Kettering, S., *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France* (Oxford: NY: Oxford University Press, 1986).

—, "Brokerage at the Court of Louis XIV," *The Historical Journal* 36/1 (1993), s. 69-87.

Kolodziejczyk, D., "Between Universalistic Claims and Reality: Ottoman Frontiers in the Early Modern Period," Christine Woodhead (ed.), *The Ottoman World* (Routledge: 2012), s. 205-219.

Laiou, S., "Patronage Networks in the Aegean Sea, End of the 18th-Beginning of the 19th Century," M. Sariyannis (ed.), *New Trends in Ottoman Studies: Papers Presented at 20th CIEPO Symposium, Rethymno, 27 June-1 July 2012* (Resmo: Girit Üniversitesi: 2014), s. 413-423.

Lavisse E. ve Rambaud, A. *Histoire Générale du IVe Siècle a Nos Jous*, 9 cilt, (Paris: Armand Colin & Cie editeurs, 1897).

Lepar, Ana-Maria, "Bucharest During the Peace of 1812," *Hiperborea Journal: Journal of History* II/2 (2015), s. 122-33.

Malhasyan S. ve Yıldız, A., "Bir Rahibin Kaleminden Alemdar Mustafa Paşa'nın Sarrafi Manuk Mirzayan Bey," *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* III/1 (Temmuz 2017), s. 123-173.

Marinescu, F., "The Trade of Wallachia with the Ottoman Empire Between 1791-1821," *Balkan Studies* XII/2 (1981), s. 289-318.

Mihailowitch, Grand-Duc Nicholas, *Les Relations Diplomatiques de la Russie et de la France d'apres les Rapports des Ambassadeurs d'Alexander et de Napoleon*, 7 cilt (St. Petersburg: 1903).

Mikaberidze, A., "'Helping Brotherly Slavs': Russia and the Danubian Principalities in 1809-1810," *Etudes Balqaniques* 43/4 2007, s. 67-86.

Miller, A. F. "Abullah Ramiz Pacha en Exil," *Revue des Etudes Sud-Est Europeennes* II/3-4 (1964), s. 423-433.

—, *Mustapha Pacha Bairakdar* (Bükreş: 1975).

Morieux, R., "Diplomacy From Below and Belonging: Fisherman and Cross-Channel Relations in the Eighteenth Century," *Past and Present* 202 (2009), s. 83-125.

Munca Unui Savant Armean în România: Hagop Djololian Siruni, Vartan Arachelian'ın Önsözüyle (Bükreş: Editura Biblioteca Bucureştilor, 2008).

Oruç, A., *Alemdar Mustafa Paşa*, (İstanbul: 1932).

Paskaleva, V., "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı, 1700-1850," *İktisad Fakültesi Mecmuası* 1-2 (1967), s. 37-74.

Philliou, C. "Communities on the Verge: Unraveling the Phanariot Ascendancy in Ottoman Governance," *Comparative Studies in Society and History* 51/1 (2009), s. 151-181.

—, "Mischief in the Old Regime: Provincial Dragomans and Social Change at the Turn of 19th Century," *New Perspectives on Turkey* 25 (2001), s. 103-121.

Prousis, T. C., "Testimonium: Risky Business: Russian Trade in the Ottoman Empire in the Early Nineteenth Century," *Mediterrenean Historical Review* 20/2 (2005), s. 201-226.

Rieber, A. J., "The Comparative Ecology of Complex Frontiers," Alexei Miller ve A. J. Rieber (eds.), *Imperial Rule* (Budapeşte: NY: Central European University Press: 2004), s. 178-210.

Rothman, E. N., *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects Between Venice and Istanbul* (Ithaca: London: Cornell University Press, 2012).

Rosetti, R., "*Arhiva Senatorilor din Chişinau şi Ocupatiunea Ruseasca dela 1806-1812,*" *Analele Academie Romane* II/XXXI (Bükreş: 1909), s. 359-529, 581-725.

Salzmann, A., "Ancien Régime Revisited: 'Privatization' and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire, *Politics and Economy* 21/4 (1993), s. 393-423.

Scott, J. S., "Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia," *The American Political Science Review* 66/1 (1972), s. 99-113.

——, "Patronage or Exploitation," Ernest Gellner ve John Waterbury (eds.), *Patrons and Clients in Mediterrenean Socities* (London: Dockworth, 1977), s. 21-41.

Silverman, S. F., "The Community-Nation Mediator in Traditional Central Italy," Potter, J. (eds.), *Peasant Society: A Reader*, (Boston: Little Brown, 1967), s. 279-93.

Shupp, P. E., *The European Powers and The Near Eastern Question, 1806-1807*, (New York: Colombia University Press, 1931).

Siruni, H. DJ., "Eçer Manuk Beyi Geanken," *Panper Hayastani Arkhivneri*, 1-2-3 (1969-1970), s. 141-166.

Siruni, H. DJ., "Ramiz Pacha et Son Activité," *Stvdia et Acta Orientala*, VIII (1971), s. 103-24.

——, "Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, Prince de Moldavie," *Balcania* 6 (1989), s. 53-100.

Stoianovich, T., "The Conquering Balkan Orthodox Merchant," *The Journal of Economic History* 20/2 (1960), s. 234-313.

Taki, V., "Russia on the Danube: Imperial Expansion and Political Reform in Moldovia and Wallachia, 1812-1834," yayınlanmamış doktora tezi (CEU: 2007).

——, "The Russian Protectorate in the Danubian Principalities: Legacies of Eastern Question in the Contemporary Romanian-Russian Relations," L.J. Frary ve M. Kozelsky (eds), *Russian Ottoman Borderlands: Eastern Question Reconsidered* (Madion: The University of Wisconsin Press, 2014), s. 35-73.

——, "Between Politzeistaat and Cordo Sanitaire Epidemics and Police Reform During the Russian Occupation of Moldavia and Wallachia, 1828-1834" *Ab Imperio* 4/2008, s. 75-111.

Urechia, V.A., *Istoria Româniloru: 1800-1830*, 13 cilt (Bükreş: 1896).

Uzunçarşılı, İ. H., "Mustafa Paşa, Bayrakdar (Alemdar, 1765-1808), *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: MEB, 2001).

——, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsiniklioğlu İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2. baskı (Ankara: TTK, 2010).

Ünal, F., "Aleksander Grigoreviç Krasnokutsk'un Günlüğünden 1808 Yeniçeri Ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa Vakası," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research* 4 (2008), s. 574-90.

Vandal, A., *Napoléon et Alexandre*, 3 cilt (Paris: 1898).

Wolf, E. R., "Aspects of Group Relations in a Complex Society: Mexica," *American Anthrolopologist*, new series, 58/6 (1958), s. 1065-78.

Yaycıoğlu, A., "Provincial Power-Holders and The Empire in the Late Ottoman World: Conflict or Partnership," Christine Woodhead (ed.), *The Ottoman World* (Routledge: 2012), s. 436-52.

—, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in The Age of Revolutions* (Stanford: California. 2016).

Yıldız, A., *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution* (IB Tauris: 2017).

—, "A City Under Fire: Urban Violence in Istanbul During the Alemdar Incident," Ulrike Freitag and Nora Nafi (ed.), *Urban Governance under Ottoman Cosmopolitanism and Conflict* (Routledge: 2013), s, 37-57.

Xenopol, A. D. *Histoire des Roumains de la Dacia Trajane, Depuis les Origins, jusqua l'Union des Principautes en 1859*, 2 cilt (Paris: 1896).

Zens, R. W., "The Ayanlık and Pazvanoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change, 1791-1815," yayınlanmamış doktora tezi (The University of Wisconsin-Madison: 2004).

Dizin

Ab

Ba

Biri Türk diğeri Ermeni iki dostun hikâyesini anlatan bu kitap, 19. yüzyıl başlarında küçük bir Balkan kasabası olan Rusçuk'ta yaşamış iki Osmanlı tebaasının hayatlarından günümüze kalan izleri sürmeye çalışıyor. Bu hikâyenin kahramanları, önce Rusçuk ayanı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa'nın, ardından da Alemdar Mustafa Paşa'nın iki sadık bendesi olan Köse Ahmed Efendi ve Manuk Bey'dir. Bu iki şahsiyet, hamileri sayesinde, bir kolu Balkan eşrafına; diğer bir kolu Osmanlı merkezi bürokrasisi ve Rus devlet ricaline kadar uzanan bir ilişkiler ağı kurmuşlardı. Osmanlı merkez bürokratlarıyla da yolları kesişmiş olan Köse Ahmed Efendi ve Manuk Mirzayan, bir dönem payitahta da gelerek hem uluslararası politikayı hem de iç politikayı yönlendirebilecek kadar güç kazanmışlardı. Son yıllarda III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud'un saltanat yılları Osmanlı tarihinde en çok çalışılan dönemler arasındadır. Bu dönemlerde ortaya çıkan ademi merkeziyetçilik akımı, uluslararası sorunlar, ciddi toprak kayıpları ve yeni filizlenen modernleşme çabalarıyla oluşan değişim ve dönüşüm hareketleriyle bunların geç Osmanlı ve erken cumhuriyet tarihine etkileri bu ilgi artışının en önemli nedenleridir. Bu çalışmalarla, birlikte dönemin her yönüyle incelendiği önemli bir akademik literatür oluşmaya başlamıştır. Bu amaca yönelik olarak sorulan büyük sorular, büyük sorunlar ve bunlara getirilmeye çalışılan büyük cevaplar ise bazen küçük dünyaları göz ardı etmemize sebep oluyor. Amaç, biraz da tarihin karanlığında unutulmaya yüz tutmuş insan hikâyelerine dokunabilmektir. Aysel (Danacı) Yıldız, Sabancı Üniversitesi mezunu bağımsız bir tarihçidir. Şimdiye kadar iki kitabı yayınlanmıştır: *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa İsyanı*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007) ve *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution* (IB Tauris: 2017).

Anı ve Yaşam Dizisi

KitapYAYINEVİ

ISBN 978-605-105-186-4

